૬૬૯૩

દલપત કાવ્ય.

ભાગ ૧ લો.

છબી વિષે દોહરો.

શું જોશો તનની છબી, એમાં નથી નવાઈ;
નિરખો મુજ મનની છબી, ભલા પરીક્ષક ભાઈ.

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઈટીએ છપાવી
પ્રસિદ્ધ કર્યું.
આવૃત્તિ બીજી.
પ્રત ૧૦૦૦.

અમદાવાદ,
"ગુજરાત ગેઝેટ" પ્રેસમાં
એતરામ હરીલાલ વર્માએ છાપ્યું.

ઈ૦ સન ૧૮૯૬—સંવત ૧૯૫૩.

કીમત રૂ. ૧-૮-૦.

અર્પણ પત્રિકા.

છપ્પય છંદ.

મહાજન મંગળદાસ, વાસ મુંબઇ વસનારા;
સર નાઇટની રારસ, પદવિ પોતે ધરનારા;
સ્વદેશનું શુભ ચાહિ, કામ પરમાર્થે કીધું;
કલ્યાણી પુરિ માંહ્ય, દવાખાનું કરિ દીધું;
ઉત્તમ જગ્યા અધ લાખની, કરિતે પરોપકારની. ૧
વળિ ચાલુ ખર્ચ માટે ધરી, થાપણ વીશ હજારની;
પુરિ મુંબઇ મોઝાર, કરીછે કન્યા શાળા;
ભણતર ઉત્તમ ભણે, બહુ વિધિનું ત્યાં બાળા;
એવાં ઉત્તમ કામ, કર્યા છે સ્વદેશ કાજે;
મોટું પામ્યા માન, એ થકી જગમાં આજે;
વળિ વિચરે હિંદુ વિલ્રાયતે, અભ્યાસી આશા ભર્યા
એને ઉત્તેજન આપવા, વીશ હજાર વસૂ ધર્યા. ૨
વાલકેશ શિવ પાસ, ધર્મશાળા ધજ જે છે;
પૂરા પચિશ હજાર, તણી કીમતની તે છે;
સોંપી મહાજન હાથ, વણિક સૌને વાવરવા
સાગર સમીપ સાફ, હવાથી દુઃખ પરહરવા
વળિ કપોળજ્ઞાતી કારણે, પુંજી પચિશ હજારની
ઉમદા દિલથી આપી તમે, નોધારા આધારની. ૩
આઠ વર્ષ લગિ આપ, કામ કીધું કૌંસિલમાં,
ભાખ્યાં ભાષણ ભલાં, દેશનું હિત ધરિ દિલમાં;
સંભારી જન સુજ્ઞ, દિલ થકી આશિષ દે છે,
અનેક વિધિ ઉપકાર, ગણી ગણિને ગુણ લે છે;

આસોશીએશન અધિપતી તમે થયા દુઃખ ટાળવા;
ઇત્યાદિક અતિ ઉપકારનો, બને ન બદલો વાળવા. ૪

લાયક લક્ષ્મીદાસ, ભાટિયા ભાવિક ભાળ્યા,
કરિને પરોપકાર, તાપ કંઇ જનના ટાળ્યા;
જસ્ટિસ આવ, ધિ, પીસ, પદવિ મુંબઈમાં પામ્યા,
ખીમજીના ખુદ પુત્ર, સુજસ જનમાં છે જામ્યા;
વળિ દિલ રાખો છો, દિવસ નિશ, દેશ સુધારા કામમાં,
પ્રખ્યાતી પોતે પામિયા, તેથી સુજન તમામમાં. ૫.

ઉઠ્યો લાયબલકેસ, વલ્લભીગુરૂનો જ્યારે,
અનીતિ કરવા નાશ, તમે હીંમત ધરિ ત્યારે;
તન મન ધનથી તરત, સહાય કીધી સારી,
વાધે છે લક્ષ્મીદાસ, તે થકી કીર્તિ તમારી;
બંધન ગુલામિ વૈષ્ણવતણાં તોડી નાંખ્યાં તે સમે,
તે વાત કદી નહિ વીસરે, અમર કીર્તિ કીધી તમે. ૬
નિર્મળ એ બે નામ, ઠીક ધારૂં આ ઠામે,
જડે જવાહિર જેમ, સુશોભા સુવર્ણ પામે;
નામ તથા શુભ કામ, સ્મરણમાં રહે સદાય;
દેખિ દાખલો એહ, બિજા એવું ચિત ચહાય;
મુજ પુસ્તક સાથે નામ શુભ, પૂરણ શોભા પામજો,
દિલથી આશિષ દલપત કહે, જશ બહુ જગમાં જામજો. ૭

પ્રથમ આવૃત્તિની સૂચના.

બુદ્ધિ પ્રકાશમાં જાહેર ખબર આપ્યા પ્રમાણે એવડા કદનું મારી ગુજરાતી કવિતાના સંગ્રહનું આ પુસ્તક ગ્રાહકોની સેવામાં હું મુકુંછું. એમાં સર્વે લોકોને અનુકુળ પડે એવી સુધારાને લગતી કવિતા દાખલ કરી છે. પણ કદ મોટું થઇ જાય તે સારૂ અથવા બીજા કંઇ કારણથી ગુજરાતી પિંગળ અને સરકારી નિશાળોની વાંચનની ચોપડીઓને અર્થેજ જે કવિતાઓ રચેલી તે તથા ખાનગી ધર્મ સંબંધી કવિતા તથા જે કવિતા રચીને મેં કોઇને આપેલી અને તે હાલ મારા કબજામાં નથી તે આમાં દાખલ કરી નથી. તેમજ શ્રવણાખ્યાન, જ્ઞાનચાતુરી, વગેરે હિંદુસ્તાની ભાષાની કવિતા દાખલ કરી નથી. તે બધી કવિતા બાકી એટલી છે કે આ પુસ્તકના કદ જેવડું બીજું પુસ્તક થાય.

મને ઘણા ભાઇઓએ અને બાઇઓએ એવી ભલામણ કરેલી કે તમારે જેમ બને તેમ સહેલી ગુજરાતી ભાષામાં કવિતા રચવી; ને ખરી વાત છે કે વધારે મીઠાશ તેવી કવિતામાં હોયછે. તોપણ જેમ નાટકમાં જેવો વેશ લાવે તેવી ભાષા બોલવી પડેછે તેમજ સંસ્કૃતમાં વપરાતાં વૃત્તની કવિતા રચતાં સંસ્કૃત શબ્દો આવ્યા વિના રહેતા નથી. ઘણું કરીને દેશીઓમાં ને રાગમાં સેહેલી ગુજરાતી ભાષામાં કવિતા રચાયછે. માટે આમાં પણ તેમ થયું છે.

આ સિવાય ગદ્યમાં નિબંધો મેં રચ્યા છે તેની વિગત તથા જે કવિતાથી ઇનામો મળેલાં તેની વિગત બીજે ઠેકાણે સૂચવી છે. આ પુસ્તક છપાવવાની ને ખપાવવાની મારી હીમત નહોતી. પણ ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઈટી તરફથી તથા મુંબઇના ગૃહસ્થો તરફથી પ્રથમ સહાયતા મળી તેથી; અને તેઓની ઉશ્કેરણીથી, તેમજ મહેરબાન શેઠ નાનાભાઇ રૂસ્તમજી રાણીનાએ ઘણી હોંશથી આ પુસ્તક છાપી આપવાનું કબુલ કર્યું તેથી એ છપાવવાનું કામ મેં માથે લીધુંછે.

"જુદે જુદે ઠેકાણેથી આ કવિતાનો સંગ્રહ કરવા વગેરે કામમાં ભાઇ બુલાખી કાળીદાસે સારી મહેનત લીધી છે."

દ૦ ડા૦

મને ઇનામો મળેલાં તેની વિગત.

ઇ૦ સ૦ ૧૮૪૯ માં ગુ. વ. સોસાઇટી તરફથી ભૂતનિબંધ રચવાની રૂ૧૫૦ ના ઇનામની જાહેર ખબર છપાઇ તે વખતે એ. કે. ફારબસ સાહેબે મને કહ્યું કે તમે એ વિશે નિબંધ રચો: ત્યારે મેં કહ્યું કે એટલા થોડા ઇનામ વાસ્તે એટલી બધી મહેનત કોણ કરે? ત્યારે તે સાહેબે કહ્યું કે જાહેર ખબર ઉપરથી નિબંધ રચીને ઇનામ મેળવવું તે એક પરીક્ષામાં પસાર થવા જેવું છે. એટલા માટે વિલાયતના શ્રીમંત લોકો એવું ઇનામ મેળવવાની ચાહના રાખે છે. અને તે નિબંધ રચવાનાં સાહિત્ય મેળવવામાં તે ઇનામ જેટલા અથવા તેથી વધારે રૂપીઆ ખરચવા પડે તો ખરચે છે. તે સાંભળીને કેટલાંએક વરસ સુધી મેં એવો ઠરાવ રાખ્યો કે મુંબઇ, અમદાવાદ કે કાઠિયાવાડમાં નિબંધ રચવાના ઇનામની કોઇ જાહેર ખબર છપાય તો તે વિશે નિબંધ રચીને મોકલવો; તેથી મને બાર ઇનામ મળ્યાંછે. અને એકે લખેલો મારો નિબંધ છેક નિષ્ફળ ગયો નથી. તે સિવાય સરકારની અથવા બીજા ગૃહસ્થની ફરમાશથી રચીને અથવા પુસ્તક રચીને કોઇને ભેટ કરીને ૧૩ ઇનામો મેં મેળવ્યાં છે તેની વિગત નીચે આપીછે.

તે સિવાય ગુજરાત. વર્ના. સોસાઇટીના સેક્રટરીના હુકમથી રા. સા. મહીપતરામ વિલાયત જવા વિશે નિબંધ, તાર્કિક બોધ ને શામળ સતશાઈ વગેરે કેટલીએક ચોપડીઓ મેં રચીછે. અને સન ૧૮૫૪ થી બુદ્ધિપ્રકાશ ચોપાનીઊં પ્રગટ થયું ત્યારથી આજ સુધીમાં મારૂં લખાણ તેમાં ઘણું છે. કેમકે હું તેનો એડિટર છું.

ઉપલાં ઇનામો સિવાય મારી કવિતા સાંભળીને મુંબઈની પારસી બાઇઓની સભાએ સને ૧૮૫૯ માં રૂ ૫૦૦)ની ચાર ટકાના વ્યાજની લોન મને ભેટ કરી હતી. તેમાં શેઠ ધનજીભાઈ કામાનાં ધણીઆણી ધનબાઇ સાહેબ અને ખાનબાહાદુર માણેકજી ખુરશેદજીની દીકરી ડોસીબાઈ સાહેબ એ બે આગેવાન હતાં. તેમજ સને ૧૮૬૩ ની સાલમાં મારી કવિતા સાંભળીને શેઠ રૂસ્તમજી જમશેદજી જીજીભાઇએ રૂ ૫૦૦) બક્ષિસ આપ્યા હતા. તે સિવાય નગર શેઠ પ્રેમાભાઇ હીમાભાઇ, શેઠ પ્રેમચંદ રાયચંદ, શેઠ મંગળદાસ નથુભાઈ, ઠક્કર ગોકળદાસ તેજપાલ, ને ઠક્કર લક્ષ્મીદાસ ખીમજી તથા આ પુસ્તકમાં કોઇ કોઇ ઠેકાણે બતાવેલા રાજાઓએ અને ગૃહસ્થોએ વગેરે ઘણા સુજ્ઞોએ મારી કવિતા સાંભળીને તેની બુઝ જાણીને મને સારી રકમો બક્ષિસ આપેલીછે, માટે તે સર્વેનો હું ઉપકાર માનુંછું.

ચાલતો નંબર.	પુસ્તકનું નામ.	કેને વાસ્તે.	કઇસાલમાં.	કેટલું ઇનામ. રૂ.
૧	ભૂત નિબંધ............	ગુ. વ. સોસાઇટીની જાહેર ખબર	સન ૧૮૪૯	૧૫૦
૨	જ્ઞાતિ નિબંધ............	સદરહુ......................	સન ૧૮૫૧	૧૫૦
૩	લક્ષ્મી નાટક..............	સદરહુની ફરમાશથી.........	સન ૧૮૫૧	૫૦
૪	કથન સપ્તશતી............	,, ,,	સન ૧૮૫૨	૪૦
૫	ભાવનગરના મહારાજ વિજયસિંહજીનો સ્વર્ગવાસ....	દરબારને ભેટ................	સન ૧૮૫૨	૨૦૦
૬	પુનર્વિવાહ પ્રબંધ..........	મુંબઇ જ્ઞાનપ્રસારક સભાની જાહેર ખબર..................	સન ૧૮૫૩	૧૫૦
૭	સ્ત્રીસંભાષણ	ફારબસ સાહેબની ફરમાશ......	સન ૧૮૫૩	૫૦
૮	બાળવિવાહ નિબંધ......	ગુ. વ. સોસાઇટીની જાહેર ખબર	સન ૧૮૫૪	૭૫
૯	ગુરૂશિષ્યધર્મ..............	કરશનદાસ મુળજીની જાહેર ખબર	સન ૧૮૫૭	૧૫૦
૧૦	શેહેરસુધારા વિશે	હોપ સાહેબની ફરમાશ.........	સન ૧૮૫૮	૫૦
૧૧	વિજયક્ષમા	ભાવનગરના માહારાજ જશવંતસિંહજીને ભેટ.............	સન ૧૮૫૯	૨૦૦
૧૨	કાવ્ય દોહન પુ૦ ૧ લું.....	સરકારની ફરમાસ............	સન ૧૮૬૦	૫૦૦
૧૩	કાવ્ય દોહન પુ૦ ૨ જું...	,, ,,	સન ૧૮૬૩	૧૦૦૦
૧૪	શેર સટ્ટાની ગરબીઓ......	મુંબઇ દફતર આશકારાવાળાની જાહેર ખબર.............	સન ૧૮૬૫	૫૦
૧૫	હંસ કાવ્ય શતક..........	હંસરાજ કરમશીને ભેટ........	સન ૧૮૬૫	૫૦૦
૧૬	ગુજરાતના હિંદુઓનીસ્થિતિ	બુદ્ધિવર્ધક સભાની જાહેર ખબર.	સન ૧૮૬૭	૩૦૦
૧૭	જશવંત રાજનીતિ.........	ભાવનગરનાદરબારનીજાહેરખબર.	સન ૧૮૬૭	૫૦૦
૧૮	સૈરાષ્ટ્રસમૃદ્ધિવર્ધક.........	પાલીતાણાના દરબારની જાહેર ખબર......................	સન ૧૮૬૮	૨૦૦
૧૯	વેનચરિત્ર................	રા. બા. ગોપાળરાવ હરિની ફરમાસ તથા પાલીતાણાદરબાર	સન ૧૮૬૮	૭૫૦
૨૦	શ્રવણાખ્યાન	બલીરામપુરના મહારાજાને ભેટ	સન ૧૮૬૮	૫૦૦
૨૧	સંસારી ધર્મ વિશે	શેઠ સોરાબજી જમશેદજી જીજીભાઇના ઇનામની જાહેર ખબર.	સન ૧૮૬૯	૫૦
૨૨	મિથ્યાભિમાન નાટક......	ઠકર ગોવિંદજી ધરમશીની તરફની જાહેરખબર	સન ૧૮૭૦	૧૫૦
૨૩	દૈવજ્ઞદર્પણ..............	શેઠ સોરાબજી જમશેદજી જીજીભાઇના ઇનામની જાહેર ખબર	સન ૧૮૭૩	૧૦૦
૨૪	કાવ્યસંક્ષેપ	સરકારની ફરમાસ............	સન ૧૮૭૫	૩૫૦
૨૫	સગોત્રવિવાહનિર્ણય.........	કચ્છનાપોલીટીકલ એજંટની ફરમાસ....................	સન ૧૮૭૫	૧૦૦

૬૦ ૬૦

બીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના

પ્રથમ આવૃત્તિ ૧૮૭૯ માં છપાઈ હતી. તેની ૧૦૧૦ પ્રતો થોડાંજ વર્ષમાં ખપી જવાથી એની બીજી આવૃત્તિ બહાર પાડવા માટે ઘણા ગૃહસ્થો તરફથી માગણી થઈ તેથી કવીશ્વરનાં નહિ છપાએલાં ઘણાં કાવ્ય ઉમેરી આ બીજી આવૃત્તિ બે ભાગમાં બહાર પાડીછે.

કવીશ્વર દલપતરામભાઈએ સન ૧૮૭૮ ના ડીસેંબર આખર સુધી ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઈટીની નોકરી કરી. તે સાલના બુદ્ધિપ્રકાશમાં ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઈટીનો ઇતિહાસ આપ્યો છે તેમાં કવીશ્વરનાં ઇતિહાસનો ઘણોખરો ભાગ આવી જાયછે. તેથી અહિં આપતા નથી. પછી તેમની આંખે દરદ થવાથી તેમણે ૧૮૭૯ માં નોકરી છોડી. તે પછી શરીરે અશક્ત થયા છતાં પણ તેમણે આળસમાં વખત ન કાઢતાં નીચે મુજબ કામ કર્યાં છે.

સન ૧૮૮૦ માં કચ્છનાં મહારાણી નાનીબા સાહેબે "કચ્છ ગરબાવળી" નામની ચોપડી કવીશ્વર પાસે રચાવી તેના તેમને રૂ. ૫૦૦) ઇનામ આપ્યા.

સન ૧૮૮૧ માં વઢવાણના મર્હૂમ મહારાજા દાજીરાજજીએ રૂ. ૪૦૦ નું ઇનામ આપી "માંગલિક ગીતાવળી" નામની ચોપડી રચાવી.

પ્રવિણસાગરની કલ્પિત વાર્તાનો ગ્રંથ રાજકોટના રાજા મેહેરામણજીએ રચેલો તેની ટીકા એક હજાર રૂપીઆ ઇનામ આપીને ધ્રાંગધ્રાના મરહુમ કારભારી હરિશંકર પ્રાણજીવને કવીશ્વર પાસે કરાવી. તેમાં છેલી બાર લહેરો કવીશ્વરે નવી રચી આપી છે.

સને ૧૮૮૩ માં લોધિકાના તાલુકદાર અભેસિંહજીએ સ્વામિનારાયણના જન્મ ચરિત્રનો ગ્રંથ આશરે ૧૧૦૦૦ શ્લોકના પૂર જેટલો કવીશ્વર પાસે કરાવ્યો અને ૧૦૦૦ રૂપીઆ રોકડા અને બીજો કેટલોક શિરપાવ આપ્યો.

સને ૧૮૮૪ માં બ્રહ્માનંદ તથા મુક્તાનંદના ઘણા કડખા છંદની ટીકા એજ તાલુકદારે કવીશ્વર પાસે કરાવીને સારો શિરપાવ આપ્યો છે.

સ. ૧૮૮૫ માં દલપત શતશાઇના ૪૦૦ દોહરા નવા રચ્યા અને ત્યારથી આજસુધી જુદાં જુદાં માસિક ચોપાનીયામાં પોતે કાવ્ય બનાવી આપેછે.

આ સિવાય ભાવનગર વિવાહ વર્ણન તથા તખ્તવિલાસ કવિએ બનાવ્યા છે.

સ. ૧૮૮૫ ની સાલમાં જુન માસમાં મહારાણીએ કવીશ્વરને સી. આઈ. ઇ. નો ખેતાબ આપ્યો.

સન ૧૮૮૬ માં તેમને માટે રૂ ૧૨૦૦૦ નું મેમોરીયલ ફંડ થયું તેમાંથી રૂ ૫૦૦ ખરચી તેમની છબી હિમાભાઈ ઇન્સ્ટીટયુટમાં મુકી છે. ને છબીના રીપેર માટે રૂ ૫૦) ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઇટીમાં અનામત મૂકેલા છે. તેના વ્યાજમાંથી હિમાભાઈ ઇન્સ્ટીટયુટના અથવા ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઇટીના સેક્રટરી તે છબી રીપેર કરાવે; નહિ તો કવીશ્વરના વારસો તે વ્યાજમાંથી છબી રીપેર કરાવે.

કવીશ્વરનું રચેલું પિંગળ તથા દલપતકાવ્ય સોસાઇટી તરફથી છપાય છે. તે એવી સરતે કે તે પુસ્તકો છપાવી પ્રગટ કરવામાં જે ખરચ થાય તે બાદ કરતાં, સદરહુ પુસ્તકોના વેચાણમાં મળેલા નફામાંથી અર્ધ ભાગ કવીશ્વરને તેમની હયાતી સુધી સોસાઇટી આપે, અને અર્ધ ભાગ સોસાઇટી રાખે. ત્યાર પછી સદરહુ પુસ્તકો સંબંધી સર્વ હક સોસાઇટીનોજ રહેશે.

કવીશ્વરની કદર જાણી દેશી રાજ્યોએ નીચે પ્રમાણે કવીશ્વરને વર્ષાસન બાંધી આપ્યાંછે.

સંસ્થાન.	રૂ.	
૧ ભાવનગર........	૨૦૦	વંશપરંપરા.
૨ ઇડર......	૧૦૦	કવીશ્વરની હયાતી સુધી.
૩ જુનાગઢ...	૧૦૦	,,
૪ વઢવાણ...	૧૦૦	,,
૫ ઇલોલ............	૫૦	,,

ભરૂચમાં સ. ૧૮૯૪ માં કવીશ્વરને લોકોએ સભા ભરીને માન આપ્યું તે પ્રસંગે ત્યાંના પ્રખ્યાત કવિ ધીરજરામ નરભેરામે પોતાની બનાવેલી કવિતા ગાઇ હતી તે—

કવિતા.

હરિગીત છંદ.

(આ કવિતા ચરચરી છંદ તથા ગજલના રાહમાં પણ ગવાય છે.)

શુભ કાવ્ય કલ્પતરૂ કવીનું ઝડ ઝમક અનુપ્રાસથી;
ઉપમા અલંકારાદિ પદ લાલિત્યને મીઠાશથી. ૧.

છે તર્કને વિતર્ક વાળાં કવન કોમળ વર્ણનાં;
સાહિત્ય મન રંજન કરે વળિ કોડ પુરે કર્ણના. ૨.

અતિ હાસ્ય કરૂણા આદિ રસથી કાવ્ય ભૂષણ શોભતાં;
શુણિ ચિત્ત માંહિ ચિતાર આપે માનવી મન લોભતાં. ૩.

કવિતા ભલી સવિતા સમી ગર્મી ઊરમાં સ્ત્રી પુરૂષને;
વિસ્તારીમાં વંચાય તો પણ હાનિ વિણ લાગે મને. ૪.

જે શર્દ શશિ તે શર્દ રાત્રે શિતળતા સહુને કરે;
પણ દિન માંહ્ય દીન થૈને તાપ કોના નવ હરે. ૫.

એથી અધિક અગાધ શક્તિ કાવ્ય દલપતની દિસે;
આનંદ આપે તાપ કાપે જ્ઞાન આપે દિન નિશે. ૬.

સ્વચ્છંદને કુછંદ તજવા છંદ કલ્પિત બહુ કર્યા;
કવિતા સમય સૂચક કરી જન પ્રિય વિષયોથી ભર્યા. ૭
વ્યભિચાર વેર વ્યસન વગેરે વર્જ કરવા સુપથી;
રચિયા વિવિધ વિષયો ઘણા ધરિ ભાવ ગદ્ય ને પદ્યથી. ૮
કુસંપ તજી સુસંપ વધવા રાખી દેશની લાગણી;
આ પુરૂપ ફેલ ફીતૂર હણવા કીર્ધી કવિતાઓ ઘણી. ૯
ગરબી અને ગરબા મનોહર સ્ત્રી સુધરવા બહુ કર્યા;
ભવસિંધુ તરવા ભજન કરવા બોધ ધરવા રસ ભર્યા. ૧૦
નથી સ્વાદ જરીં વિખવાદમાં કદિ સાદ પાડી સર્વને
પરધર્મ નિંદા નવ કરી સૌ શાસ્ત્ર નિંદે ગર્વને. ૧૧
અકળિત કળા કર્તા તણી ભણીં ભાવથી આદર કરી;
દર્શાવી અતિ પુસ્તક વિશે દઇ દલીલ ઓળખવા હરી. ૧૨
ગુજરાતી વાણી વિલાસ ખિલવા ખંત રાખી છે ઘણી;
શ્રી શારદા વરદા થઈ વૃત્તિ કરી ભગવત ભણી. ૧૩.
શુભ પંથના અતિ ગ્રંથ રચિ રાખ્યું સદા નિજ નામને;
પામ્યા ઘણા કીર્તિ કરી વસુધા વિશે શુભ કામને. ૧૪.
ગુજરાતમાં કવિતા તણી અતિશે રૂચિ ઉપજાવિ છે;
વર્નાક્યુલર સોસાઇટીની ફર્ઝ ખૂબ બજાવી છે. ૧૫.
કવિતા કળાની કૂંચિ પિંગળ આપી ગુર્જર દેશમાં;
વળિ કાવ્ય અદભુત સરળ શોભે દેશને વિદેશમાં. ૧૬.
ચક્ષુ નથી પણ જ્ઞાન ચક્ષુ જેહનાં ઉઘડેલ છે;
વળિ કાવ્ય રચના સરળ જેમાં જ્ઞાનથીજ ભરેલ છે. ૧૭.
ક૦દ૦ડા૦ તણી કવિતા ભણી નરનારિયો પાઠે કરે;
બોલાય છે બહુ લોકમાં આનંદથી ઉરમાં ધરે. ૧૮.
કિન્લાક ફારબસ વશ થયા, નિહાળી રસ કવિતા તણો:
વળિ હોપ સાહેબે કર્યો, નિજ હોંસથી આદર ઘણો. ૧૯.
સુવર્ણનાંજ લખાણથી, વિકટોરિયા મહારાણીએ;
ચતુરાઇ માટે ચાંદ આપ્યો, સુજ્ઞ રાણી શાણીએ. ૨૦
સરકાર પણ સતકાર કરવા, વાત રાખી ધ્યાનમાં;
સી. આઈ. ઈ. ઇલ્કાબ આપ્યો. રાખિયે સંનમાનમાં. ૨૧.
વળિ કાજ આજ સમાજમાં, સુધારીયું બાપણુ કરી;
બહુ શોધ કરીને બોધ આપ્યો, દિલમાંહિ દયા ધરી. ૨૨

વળી કહેણી જેહેવી રેણી દીઠી, મીઠી મધુ સમ વાણ્ય છે;
મદ ક્રોધ ઇર્ષા ત્યાગ દીઠાં, વાકય સદગુણ ખાણ છે. ૨૩.

કવિનું ચરિત્ર પવિત્ર દીઠું, નીતિ ભક્તિ સુકાજમાં;
દૃષ્ટાંત દાખલ સૌ વદે, દેશી વિદેશી રાજ્યમાં. ૨૪.

સૌરાષ્ટ ગુર્જર દેશનો, ઉત્તમ કવિ આ વખ્તનો;
પંકાય પંડિત પંક્તિમાં, છે રાજ્ય ભક્તજ તખ્તનો. ૨૫.

કાચું દિસે ન કવિત્વમાં, ભાષા સરળમાં નહિ મણા;
ઉદ્ધત અધમ લેખક નહિ, સુવિચાર કળદળડાળના ઘણા ૨૬.

છે સામ વેદી વેદ વેત્તા, વિપ્રજ્ઞાત શ્રીમાળીની;
આ લોકને પરલોકમાં, પ્રિત મેળવી વનમાળીની. ૨૭.

શુભ પુષ્પ ચંદન કરિને વંદન હોંસથી અર્પે સહુ;
ભ્રગુ નગરવાસી અતિ ઉલ્હાસી, માન માનવિ દે બહુ. ૨૮.

અત્રે પધારી પ્રેમથી, જણવ્યા ઘણા સુવિચારને;
અતિ હેત હૈયામાં ધરી, અર્પુ કુસુમના હારને. ૨૯.

ભ્રગુપુર વાસી વિપ્ર, ધીરજરામ કરી પરણામને;
આશીષ આપે આ સમે, કવિરાજ દલપતરામને. ૩૦.

દોહરો.

સંવત ઓગણીસેં અને તે ઉપર પચાસ;
માન મળ્યું કવિને ઘણું ઉત્તમ આસોમાસ. ૧.

કવિ પંડિત શ્રીમંત સૌ આણી અંતર ભાવ;
સભા ભરીને પ્રેમથી કર્યો ઘણો સરપાવ. ૨.

આયુષ લાંબુ આપીને સુખી રાખ પરમેશ;
વૃદ્ધ અનુભવ સિદ્ધની બને કવિતા બેશ. ૩.

બુજ કરી કવિતા તણી દે ધીરજ આશીષ;
ગુણિ કવિ દલપતરામને કવન કરૂં બક્ષીસ. ૪.

અનુક્રમણિકા.

પ્રકરણ ૨ જું.

दलपत काव्य.

भाग १ लो.

मंगलाचरण.

प्रकरण १ लुं.

मंगलाचरण.

श्लोकः॥

येनेदं नाटकं सृष्टं, सृष्टि रूपं महर्षदम्॥
तं नत्वा मनसा कुर्वे, तस्य लीलानु कीर्त्तनम्॥१॥

ઉપજાતિ વૃત્ત.

વિચિત્ર દેખાવ વિચિત્ર વાણી,
વિચિત્ર પોશાગ વિચિત્ર પ્રાણી;
વિચિત્ર આ નાટક વિશ્વ નામ,
પેદા કર્યું તે પ્રભુને પ્રણામ. ૨.

સ્રગ્ધરા વૃત્ત.

સંભારૂં સ્નેહભાવે, સકળ પગરણે, સર્વદા સિદ્ધિદાતા,
વિદ્યા વાણી વિલાસી, વિરૂદધર વળી, વિઘ્નહર્તા વિધાતા;
સર્વેના એક સ્વામી સુખદ મુજ શિરે, હેતથી હાથ ધારો;
કાવ્યારંભે કૃપાળુ ત્રિગુણ પતિ તમે વિઘ્ન સર્વે નિવારો. ૩.

સ્વાત્માપ્રતિ ઉક્તિ.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ઓ પોપટા પિંજરના નિવાસી,
રીઝ્યો તને વિશ્વ તણો વિલાસી;
મુખે ધરી કોમળ મિષ્ટવાણી,
ગા કીર્તિ તેની ઉર પ્રેમ આણી. ૪.
જેણે રચ્યું પિંજર સૌથી સારૂં,
તથા કરે રક્ષણ નિત્ય તારૂં;
તે કોણછે? તુ મન જો તપાશી,
તેણેજ આ સૃષ્ટિ પ્રભા પ્રકાશી. ૫.
જો માનવીના ગુણ કોઇ ગાશે,
તો તે સુણી પૂર્ણ પ્રસન્ન થાશે;
વિશેષ ભાવે પ્રભુને વખાણે,
જગત્પિતા તે નહિ કેમ જાણે. ૬.
જે ખાનપાનાદિક દેઇ પાળે,
તથા સદા સંકટ સર્વ ટાળે;
તેને નહીં યાદ કરે કદાપિ,
તે તો કૃતઘ્ની પરિપૂર્ણ પાપી. ૭.

દોહરો.

"ભજસ યગણ આવે ભલા; તાળ સુણો કવિ વૃંદ;"
"એક પાંચ નવ બારમે; છે સુંદર દલ છંદ." ૮.

દલ છંદ.

ધ્યાન ધર ધ્યાન ધર ધૈર્ય ધારી,
પૂર્ણ કરનાર પ્રભુ આશ તારી;
કલ્પ તરૂ તુલ્ય જગદીશ જાણી,
માગ પ્રભુ પાસ મુખ મિષ્ટવાણી. ૯.
કોટિ કરૂણા કરણ સૃષ્ટિ કર્તા,
વાક્ય શુભ દે વિવિધ વિશ્વ ભર્તા;
કાવ્ય રચના સરસ થાય કેવી,
જાણ જનને રતન ખાણ જેવી. ૧૦.

તર્ક ઉપજે તરત ઉક્તિ ટાણે,
શબ્દ રચના સરસ અર્થ આણે;
કામ કરવા પરમ હામ ધારી,
સિંધુ તરવો ચરણુ બેર ચાલી. ૧૧.
હાથ જુગ બાથ નભ સાથ બીડી,
કેમ ગિરિ પાર કુદિ જાય કીડી;
ગ્રંથ રચવો વિકટ પંથ જાણો,
ઈષ્ટ કરૂણાથિ ઉર હામ-આણો. ૧૨.
જો જગત પાગ પર પ્રેમ જાગે,
શાંતિ ઉપજે સરવ ભ્રાંતિ ભાગે;
જીભ પર કાવ્ય તણિ જુક્તિ જામે,
ગ્રંથ રચવા સરસ પંથ પામે. ૧૩.

વિઘ્ન હરનાર હરિ વિશ્વ ધાતા,
સર્વ શુભ કાજતણિ સિદ્ધિ દાતા;
એથિ નથિ કોઈ બળવાન બીજો,
એજ રચનાર જગ સર્વ ચીજો. ૧૪.
બુદ્ધિબળ કાવ્ય કળ એજ આપે,
નાથ નિજદાસ શિર હાથ થાપે;
હામ ધરિ કામ કર આમ જાણી,
બોલ બહુવાર જયકાર વાણી. ૧૫.
આત્મ ઉક્તી કરી એવિ રીતે,
પાઠ નિરમ્યો પરમ પૂર્ણ પ્રીતે;
ઠાઠ ધરિ આ રચિત ઈષ્ટ કામે,
આઠ દલ છંદ દલપત્ત રામે. ૧૬.

દર્પણ પ્રબંધ, ગોમુત્રિકા, અશ્વગતિ, તથા કપાટ પ્રબંધ.

દોહરો.

વાર વાર કરતાર સ્મર, શિર પર કર ધરનાર;
સાર સાર ભરનાર ઉર, પરહર પરદરકાર. ૧૭.

દર્પણ પ્રબંધ.

વા ર વા ર ક ર તા ર સ્મ ર, શિ ર પ ર ક ર ધ ર ના ર,
સા ર સા ર ભ ર ના ર ઉ ર, પ ર હ ર પ ર દ ર કા ર.

અશ્વગતિ પ્રબંધ.

વા[૧]	૨[૨૨]	વા[૩]	૨[૨૪]	કુ[૫]	૨[૨૬]	તા[૭]	૨[૨૮]	રમ[૯]	૨[૩૦]
શિ[૧૧]	૨[૩૨]	પ[૧૩]	૨[૩૪]	કુ[૧૫]	૨[૩૬]	ધ્રુ[૧૭]	૨[૩૮]	ના[૧૯]	૨[૪૦]
સા[૨૧]	૨[૨]	સા[૨૩]	૨[૪]	ભ[૨૫]	૨[૬]	ના[૨૭]	૨[૮]	ઉ[૨૯]	૨[૧૦]
પ[૩૧]	૨[૧૨]	હ[૩૩]	૨[૧૪]	પ[૩૫]	૨[૧૬]	દ[૩૭]	૨[૧૮]	કા[૩૯]	૨[૨૦]

શતરંજીની રમતમાં ઘોડો અઢી ઘર ચાલેછે તેમ આ દોહરો વંચાય છે; કીયા અક્ષર પછી કીયો અક્ષર વાંચવો તેના અનુક્રમે આંક મુક્યાછે; તે પ્રમાણે વાંચવો.

કપાટ બંધ.

વા....	....૨....	...સા
વા....	....૨....	...સા
ક....	....૨....	....ભ
તા....	...૨....	...ના
રમ...	....૨....	.....ઉ
શિ....	....૨....	.....પ
પ....	....૨....	.....હ
ક....	....૨....	.....પ
ધ....	....૨....	......દ
ના....	....૨....	....કા

ઈશ્વર સ્તુતિ.

દોહરો.

નમું વિશ્વના નાથને, વળિ વળિને બહુ વાર;
જેણે ઝાઝી જુક્તિથી, સજ્યો સાર સંસાર. ૧૮.

ભુજંગી છંદ.

સજ્યો જુક્તિથી સાર સંસાર જેણે,
તથા તત્વ મેલ્યાં યથાયોગ્ય તેણે;
ચિરંકાળ તેને વિષે ચિત્ત ચોંડી,
નમું વિશ્વના નાથને હાથ જોડી. ૧૯.
દયા રાખીને જ્ઞાનનું દાન દીધું,
કરી દૃષ્ટિ સંકષ્ટને નષ્ટ કીધું;
છુટું પાપથી મેલશે આપ છોડી,
નમું વિશ્વના નાથને હાથ જોડી. ૨૦.
જરાએ ક્રિયાથી નથી તે અજાણ્યો,
પુરા પંડિતોએ પતીજે પ્રમાણ્યો;
બિજા તે વિનાથી બધી પ્રીત તોડી,
નમું વિશ્વના નાથને હાથ જોડી. ૨૧.
ભજે સર્વ જેને સજી ભાવ ભક્તિ,
સદાકાળ સર્વે સ્થળે જેનિ શક્તિ;
કહું જો કથા થાય તે કેમ થોડી,
નમું વિશ્વના નાથને હાથ જોડી. ૨૨.
કુડા કર્મના બંધને કાપિ નાંખે,
મહા દુઃખ દારિદ્રથી દૂર રાખે;
દયાળુ દીસે દીનતા યુક્ત દોડી,
નમું વિશ્વના નાથને હાથ જોડી. ૨૩.
મહા એજ ચિંતામણી મૂલ મોંઘી,
ઘણી અન્ય વસ્તુ ગણી સર્વ સોંઘી;
કશીએ બિજીમાં નથી માલ કોડી,
નમું વિશ્વના નાથને હાથ જોડી. ૨૪.
સદા નેકનામી પ્રભુ એક સાચો,
તથા તે વિના તે વૃથા વાદ કાચો;
અરે એથી ઉંધી મતીને મરોડી,
નમું વિશ્વના નાથને હાથ જોડી. ૨૫.
કહું સત્યને શોધીને શુદ્ધ રસ્તે,
ઊઠે સૂર્ય કાળે અને સૂર્ય અસ્તે;
ફરી ફેલના ચાલતા ફંદ ફોડી,
નમું વિશ્વના નાથને હાથ જોડી. ૨૬.
મુખે એ રીતેથી સુખે સ્વાદ પીજે,
સ્તુતી વિશ્વના નાથની નિત્ય કીજે;
હરેલોજ તેને ગણી હામ હામે,
રચ્યાછે રૂડા છંદ દલપત્તરામે. ૨૭.

સાર્દૂલ વિક્રીડિત વૃત્ત.

વંદું શ્રીસુખ સિંધુ વિશ્વ પતિને હું ભક્તિ ભાવે ભજી,
જેણે સુંદર શુદ્ધ બુદ્ધિ બળથી સાક્ષાત સૃષ્ટિ સજી;

પાણી પૃથ્વિ વનસ્પતિ ખિ પુરુષો, સર્જ્યાં પશુ પ્રાણિને,
સૌથી બુદ્ધિ વિશેષતા મનુષને, આપી કૃપા આણીને. ૨૮.

વસંતતિલકા વૃત.

જૂદા જૂદા ધરમના જગમદ્ધ પથો,
જૂદા જૂદા ધરમના ગુણવંત ગ્રંથો;
નામો જુદાં ધરિ ભજે જન સર્વ જેને,
તે એક ઈશ્વર સદા નમુ નિત્ય તેને. ૨૯.
જેને પ્રસન્ન કરવા જન ધર્મ પાળે,
જેને પ્રસન્ન કરવા દિલ દોષ ટાળે;
સર્વે તણો જન કહે અધિનાથ એને,
તે એક ઈશ્વર સદા નમુ નિત્ય તેને. ૩૦.
જેનો ન હોત ડર તો જન દુષ્ટ થાત,
અન્યોન્ય ઘાત ઘડિને અતિ તે પિડાત;
કષ્ટે દયા કરિ ન દે સુખ કોઈ કેને,
તે એક ઈશ્વર સદા નમુ નિત્ય તેને. ૩૧.
જૂઠું વદે નહિ બીજે જન પાપ જાણી,
લૂટે નહીં ગરિબને અતિ લોભ આણી;
રાખે દિલે ડર રૂડે પ્રભુજી રખેને,
તે એક ઈશ્વર સદા નમુ નિત્ય તેને. ૩૨.
જેનાથી ત્રાસિ વિચરે જન ન્યાય રાહે,
સાક્ષી ગણી વરવહુ પરણે વિવાહે;
જેનો રહે ડર દિલે નરનારિ એને,
તે એક ઈશ્વર સદા નમુ નિત્ય તેને. ૩૩.

ઈંદ્રવિજય છંદ.

ઓ પ્રભુ તું કરુણા કર કોમળ કોટિ કળા તણું કારણ તું છે,
ઓ પ્રભુ તુજ અધીપતિ એક, સુધારણ ધર્મ ઉધારણ તું છે;
ઓ પ્રભુ તું ભય ભંજન ભૂધર ભાવિકનો ભવતારણ તું છે
ઓ પ્રભુ તું દલપત્ત તણો પતિ, દોષ દરિદ્ર વિદારણ તું છે.૩૪

વસંતતિલકા વૃત્ત.

હે પ્રાણનાથ પ્રભુ હું તુજ પાય લાગું,
વાણી રૂડી ઉચરવા વરદાન માગું:
તારી કૃપા થકિ ભલી કવિતા કરાય,
તારી કૃપા થકિ મનોરથ સિદ્ધ થાય. ૩૫.
આ વિશ્વમાં વિવિધ જાતિ જણાય પ્રાણી,
પામ્યા દિસે વિવિધ ઈશ્વર દત્તવાણી;
જેને મુખે જગતકારક દત્ત જેવી,
તે ઉચ્ચરે વદનથી નિજ વાણિ તેવી. ૩૬.

માલિની વૃત્ત.

જગપતિ કરૂણાથી, કામ ધાર્યું કરાય,
જગપતિ કરૂણાથી, પ્રૌઢ શક્તી પમાય;
જગપતિ કરૂણાથી, દુર્મતી દૂર જાય,
જગપતિ કરૂણાથી, વિઘ્નનો નાશ થાય. ૩૭.

દોહરો.

આપ અમાપ પ્રતાપથી, મટે પાપ સંતાપ;
થાપ ઉથાપ કરણ તુહિં, જય જય જગના બાપ. ૩૮.

ત્રિભંગી છંદ.

જય જય જગ બાપા, સુખ રસ પાપા,
કુડ મતિ કાપા, તું કરજે,
તું ભવજળ તારણ, અધમોદ્ધારણ,
દુખ પોકારણ, દિલ ધરજે;
તું અંતર જામી, અવિચળધામી,
તુજ બહુનામી નામ ખરૂં,
છે મુજ મતિ કાચી, લઉં છું જાચી,
દે મતિ સાચી, ગ્રંથ કરૂં. ૩૯.

છપય છંદ.

જય જય અશરણ શરણ, કરણ જગ હરણ સકળ દુઃખ;
તું પ્રભુ અભરણ ભરણ, તરણ તારણ કારણ સુખ;
કરણ તું અજરા મરણ, હરણ જન હામ ચરણ તુજ;
તુજ જશમાં અમિ ઝરણ, વરણ ઉજવળ ભાસે મુજ;
ગુણ અધિક તેજ તારૂં અકળ, સકળ કળા કારણ કરણ;
દે પંથ ગ્રંથ ગ્રંથન કરણ,જય જય જય ધરણી ધરણ.૪૦.

ભુજંગી છંદ.

અહો દેવ દેવાધિ દેવા દયાળુ,
કૃપાનાથ કીજે કૃપા હે કૃપાળુ;
સ્તુતિ પ્રીતની રીતથી ચિત્ત લાવો,
રચું ગ્રંથ તે પંથ સીધો બતાવો. ૪૧.

આર્યાવૃત્ત.

હોંશાનાં મન હરવા, અભિલાષા ધરિ સુકાવ્ય આદરવા;

અભિમત પાર ઉતરવા, સંભારૂ સહાયતા કરવા.૪૨.

દોહરો.

જ્ઞાન દૃષ્ટિ દાતારને, કોડે નામી કંધ;
તેની કરૂણાથી કરૂં, પવિત્ર કાવ્ય પ્રબંધ. ૪૩.

શાર્દૂલ વિક્રીડિત વૃત્ત.

ઉઠે શબ્દ અનેક તાળ સ્વરમાં, વાજાંનિ પેટી વિષે,
વાજાની નહિ શકતી શબ્દ વદવા, કર્તાનિ જુક્તિ દિસે;
તે રીતે મુજ અંતરે જગદિશે, બુદ્ધિ ધરેલી હશે,
તેવા તર્ક વિતર્ક ચિત્ત ચડતાં, તેવી કવિતા થશે. ૪૪.

મનહર છંદ.

અંતર ઉદ્યોત થાય અંતરાય આવે નહિ,
અંતર જામીને આદી અંતરમાં આણીએ;
પછી ગ્રંથ ગુંથવાની ગુંથણી જો ગુંથીએતો,
ગુંથતાં ગુંથણી ગ્રંથ ગુંથવાની જાણીએ;
વાંણી તણા તાંતણાનો તાણો વાણો વણવો તે,
વણકર કૃપાથી વર્ણી શકાય વાંણીએ;
પ્રાણ પતિ પ્રભુનો પ્રતાપ દલપત કહે,
પોતાનો પ્રતાપ મોતે જાણવો ન પ્રાણીએ. ૪૫.

ચોક પ્રબંધ દોહાંત્તર કવિત.

दे	વ	દ	યા	क	રે	તો	જ	ना	મ	ક	વિ	क	રે	સ	ત્ય;
वे	પ	ધ	રે	वि	ધા	એ	તો	दी	લ	થ	ફી	र	હે	દ્દ	ર.
दी	ઠી	ખેં	ચ	ता	ણુ	થી	આ	धी	ન	ક	ર	तां	ન	ક	દી;
धी	રી	ધૈ	તે	तो	ક	રે	છે	तों	લ	પા	ર	को	જ	રૂ	ર.
हो	ય	ક	વિ	ज	ન	તો	ય	न	બા	સે	મ	टी	જ	જા	ય;
य	શ	આ	પે	क	વિ	તા	જો	व	સે	પ્રે	મ	उ	ર	પૂ	ર.
म	મ	ત	ન	रा	ખી	એ	પ્ર	ब	ળ	પ	ણું	पा	મી	પ	ડ;
ति	ક્ષ	ણ	ન	य	ન	ક	રી,	ने	જુ	ઓ	ન	य	ન	નૂ	ર. ૪૬.

અંતર્ગત દોહરો.

દેવે દીધી હોય મતિ, કવિતા તોજ કરાય;
ના દીધી તો નવ બને, કરતાં કોટિ ઉપાય. ૪૭.

ग्रंथारंभ.

ગ્રંથ પ્રયોજન.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

પ્રીતધરે પર બ્રહ્મ પદે,
વળિ નીતિ ધૂરે સુધરે નર નારી;
તેમજ જેમ વહેમ તજે,
વળિ સંપ સજે સમજી સુખકારી;
સર્વ પ્રકાર સુખપ્રદ થાય,
સ્વદેશ તણી સુધરી સ્થિતિ સારી;
પુસ્તક એજ પ્રયોજનથી,
રચવા રચના ચિત વાત વિચારી. ૪૮.

દોહરો.

વિદ્યા વિવિધ પ્રકારની, કળા કુશળતા જોગ;
સંપત વધે સ્વદેશમાં, વધે વળી ઉદ્યોગ. ૪૯.

મનહર છંદ.

આર્ય ભૂમિ તણું હિત, અંતરમાં ઈચ્છું સદા,
આર્ય ભૂમિ તણાં મારાં, અસ્થિ અને ચર્મ છે;
મિત્રતા સૌ સાથે થવા, મીઠાં મીઠાં વેણ કહું,
એતો મારાં મોટાં ખરેખરાં ખટ કર્મ છે;
સુધારો વધારી મળ કાઢવાં, કુધારા તણાં,
ધાર્યો છે મેં તેતો મારો, ધંધો તથા ધર્મ છે;
સ્વદેશમાં સંપ વધે, કુસંપ કંકાસ ઘટે,
એજ મારા મન વિષે, મોટો એક મર્મ છે. ૫૦.

દોહરો.

અંતરમાં એવું ધરી, પુસ્તક કરૂં પ્રકાશ;
દયા કરી નિજ દાસની, ઈશ્વર પૂરે આશ. ૫૧.

કવિ ઇચ્છા.

મનહર છંદ.

જગતમાં નરજાતી જનની જણાતી તે સૌ,
મિત્ર તુલ્ય માને મને એમ હું ઉચરૂં છું;
બાળકીયો નીજ પ્રતિપાળકની પેઠે મને,
પિતા તુલ્ય પ્રેમે ગણે એવું હું આદરૂં છું;
જેટલી જુવાન બાઈ, કાન સુણી કાવ્ય મારૂં,
ભાઈ તુલ્ય ભાવ ધરે એવી આશા ધરૂં છું;
પ્રૌઢબાઈ પુત્ર તુલ્ય, પ્રેમ રાખે મુજ પર,
કહે દલપત રામ કાવ્ય એવું કરૂં છું. ૫૨.

દોહરો.

મુજ પત્નીતે પત્ની મુજ, બિજી માત ને બહેન;
ભાવ એમ ધરિ ભીતરે કરૂં, કવિતા સુખ દેન. ૫૩.

મનહર છંદ.

સારાં માણસો સભામાં સુણી શરમાઈ જાય,
અદબ તજીને એવું નથી હું ઉચરતો;
ધરમ અધરમને નીતિને અનીતિ લઈ,
ભલું ભુંડું ભેળવી વખાર નથી ભરતો;
સજું છું કવિતા શાણા સજ્જનોને સંભળાવા,
રંડિબાજ રિઝાવા કવિતા નથી કરતો;
વાંચી મારાં વચનો ભવિષ્યકાળ તણીપ્રજા,
દુરાચારી કહે તેથી દીલે રહું ડરતો. ૫૪.

તોટક વૃત્ત.

નથિ ઉચ્ચરિ મારૂં આશકની,
નથિ વાતજ નીતિવિનાશકની;
કવિતા કરિ સદગુણ કારણની,
દિલદુર્ગુણ દોષ વિદારણની. ૫૫.
પ્રગટે બહુ પ્રેમ પ્રભૂ પદમાં,
મન મસ્ત ન થાય મહા મદમાં;
વળિ પ્રીતિ વધે પરમારથમાં,
સમજે જન શોધક સ્વારથમાં. ૫૬.
કદિ પાપ પથે પગલું ન ભરે,
પર પીડન કોઈ કદી ન કરે;
ઉપદેશ વિશેષ રૂડો ઉચરૂં,
ધરી ધીરજ હું પણ બોધ ધરૂં. ૫૭.
મગરૂરિ જરી ન ધરૂં મનમાં,

જડ મૂરખ હુંજ બધા જનમાં;
કવિતા તણિ રીત ન જાણું કશી,
કવિતા કરવા ઉર આશ વશી. ૫૮.
સઘળા કવિનો શુભ દાસ સદા,
કઈ કેમ દિસે અભિમાન કદા;
ગુરૂ સર્વ કવિજન એહ ગણું,
બલિ તેનિ કૃપાથિ કવિત ભણું. ૫૯.

કવિતા રસસાગર સર્વ કહે,
ગુણ ગ્રાહક પાત્ર પ્રમાણ ગ્રહે;
મુજબુદ્ધિ પ્રમાણ મળી મુજને,
સુણી દોષ નહીં ધરવો સુજને. ૬૦.

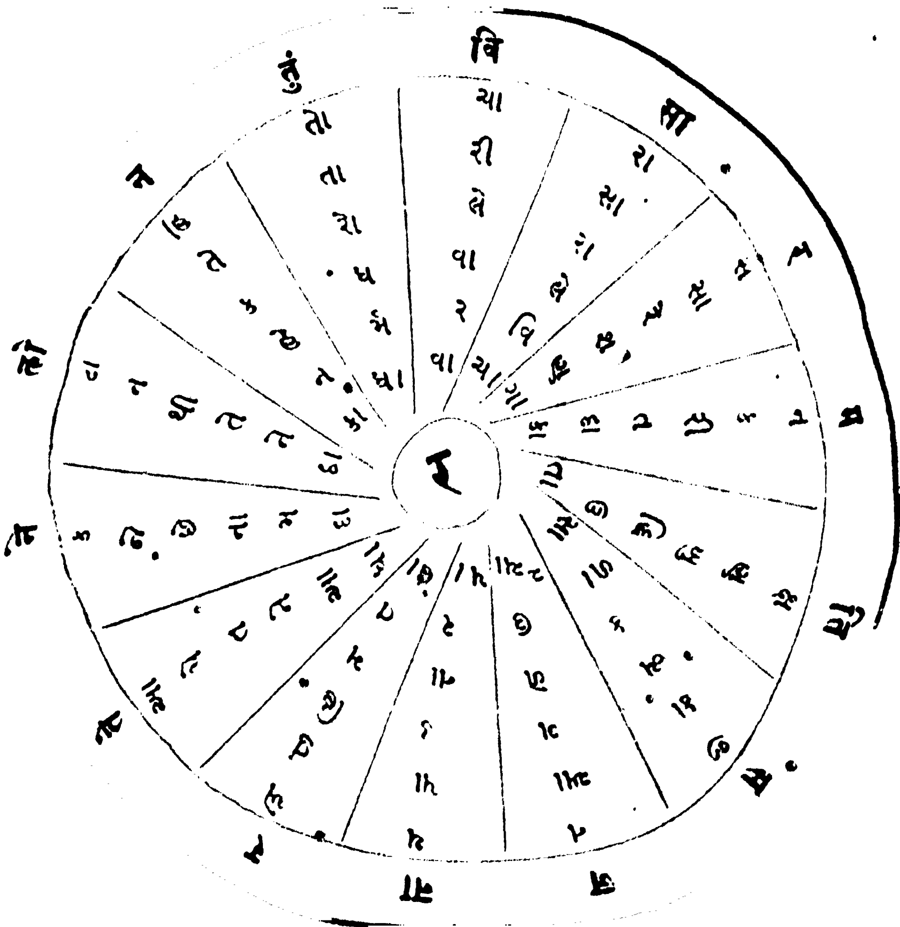
દોહરો.

જો હોંશી મુજ જીવતું, કવિતા કરવા ધાર;
સારા સારા શોધિને, લે સંઘરી વિચાર. ૬૧.

ચૌદ પત્ર કમળબંધ.

ઘનાક્ષરિ છંદ.

સારા સારા લે વિચાર, રસ સારે શણગાર,
મન કરી તદાકાર, તિક્ષણ બુદ્ધિ ઉતાર;
સજી કાવ્ય કળાસાર, જન આગળે ઉચ્ચાર,
નાય પાડનાર પાર, રખે તું હિંમત હાર;
તે આપે તને આધાર, નેક જે છે નામદાર,
તોટો નથી તેને દ્વાર નહિતે કહે ન કાર;
તું તો તારો ધર્મ ધાર; વિચારીને વારવાર,
સાર મતી સરજનાર, તેનેંતો ન તું વિસાર. ૬૨.

આ કમળમાં જેટલા બાળબોધી અક્ષર છે તેટલા એકથી વધારે વાર વંચાય છે.

મનહર છંદ.

કલ્પના કૈલાશ શૈલ ઉપર આસન કરી,
અવની આકાશ પાસ કોડે દૃષ્ટિ કરૂં છું;
દીસે જે દેખાવ તેનો ભાવ ભલી ભાતે ભણું,
ઈશ્વરની લીલા તણો આ ગ્રંથ આદરૂં છું;
નીતિ તણો ઉપદેશ, ઉચરૂં વિશેષ એમાં,
પામું સૌનો પ્રેમ એવી આશા ઉરધરૂંછું;
કહે દલપતરામ કરૂં સારૂં જાણી કામ,
જેવી મારી મતી એવી કવિતા હું કરૂંછું. ૬૩.

દોહરો.

બહુ બાહાને બાંધ્યો, શ્રોતા જાણિ સમક્ષ;
અનેકને કે એકને[1] લાયક જણવું લક્ષ.[2] ૬૪.
રાત દિવસને રૂતુ તથા, સૃષ્ટિતણો શણગાર;
લાયક લીલા ઈશ્વરી, વર્ણવું વિવિધ પ્રકાર. ૬૫.

નવરસ.

મનહર છંદ.

દંપતિ વિવાહ સ્નેહ વર્ણવું શ્રંગાર રસે,
હાસ્ય રસ લાવું ક્યાંઈ મિત્રને હસાવવા;
સારાં માણસોએ પણ સંકટ સહેલાં કેવાં;
કરૂણા રસે કહું કરૂણા ઉપજાવવા;
ક્રોધી વેન રાજા તણો ક્રોધ કહું રૈદ્ર રસે,
વીર રસ લાવું ચિત્ત હિંમત ચઢાવવા;
દુરાચારીના આચાર વર્ણવું વિભત્સરસે,
ભયદિઠો વેને જુઓ વિપ્રને નસાવવા. ૬૬.

હરિગિત છંદ.

ઉદધી તણું આકાશનું વર્ણન કરૂં અદ્ભુત રસે,
શુભ શાંત રસથી દઉં શિખામણ ટીક થૈ મનમાં ટસે;
કહું ભેદ બહુ કવિતા તણા, અધિકા અલંકારે કરી,
મુજ શક્તિ સમ શણગાર શોભિત ઠાઠમાઠ રચ્યું ઠરી.૬૭.

ઉપજાતિ વૃત.

ગ્રંથો અલંકાર તણા ઘણા છે,
તથાપિ તે નિર્લજ શબ્દના છે;
વાંચે નહિ પુત્ર પિતાની પાસ,
જો હોય લજ્જા લવનો નિવાસ. ૬૮.

મનહર છંદ.

રસ નામ સ્વાદનુંછે જાણેછે સંસારી સર્વ,
જેમાં નહીં સ્વાદ તેને રસ નહીં જાણીએ;
સૃષ્ટિવિશે સુંદરતા તે રૂડો શૃંગાર રસ,
પાપમય બુદ્ધિ તે શૃંગાર ન પ્રમાણિયે;
કાને સુણી સજ્જનને ઉપજે કંટાળો ઉર,
તેને કેમ રસ કરી વિશ્વમાં વખાણીએ;
ખટ રસ ભોજનમાં કારેલાં કંકોડાં હોય,
અફીણનો રસ નહીં ભોજનમાં આણીએ. ૬૯.
લવણનો રસ ખટ રસમાં લેખાય સારો,
જેનું નામ સબરસ સર્વ જનો જાણેછે;
કવિતાના રસમાં શૃંગાર રસ સરસછે,
જ્ઞાની મુનિ જન જેને વિવિધ વખાણેછે;
લવણનો રસ પણ હદમાંજ હોય સારો,
હદથી વિશેષ હોયતો કંટાળો આણેછે;
રસપણું તજી અનરસ ખારૂં ઝેર થાય,
અધિક શૃંગાર રસ પણ એ પ્રમાણેછે. ૭૦.

દોહરો.

રામ સીતાના સ્નેહનું, વર્ણન રસ શૃંગાર;
ફાગ ફટાણાં રસ નહીં, વળી નહિ રસ નહિ વ્યભિચાર.૭૧.

ઉપજાતિ વૃત.

ભુંડા ભલા લોક તણા સ્વભાવ,
તથા બનેલા નવલા બનાવ;
તે વાતનું વર્ણન હું કરીશ,
ધીમાનની આગળ તે ધરીશ. ૭૨.
પરોપકારી જન જે જણાયા,
કીધાં રૂડાં કામ રૂડા ગણાયા;
તેઓ તણી કીર્તિ વળી વખાણું,
કવિત્વનું સાર્થક એજ જાણું. ૭૩.
કહીં વળી યુદ્ધ તણો પ્રસંગ,
ભક્તો તણો ભેદ કહીં અભંગ;
વળી પ્રભુનો મહિમા વખાણું,

૧. મતલબકે કોઈ વખતે શ્રોતાને અનેક વચનમાં અને કોઈ વખતે એક વચનમાં લખીશ. ૨. વિચાર.

જેથી થયું જીવન સાર્થ જાણું. ૭૪.

વાણી મહિમા.

દોહરો.

સ્વદેશની પૃથ્વી તથા, સ્વદેશની જે વાણ;
માતા તુલ્યે માનિને, પાળે પુત્ર સુજાણ. ૭૫.

મનહર છંદ.

પૃથિવી પ્રાણીની માતા, પ્રાણીનું પોષણ કરે,
અન્ન પાણી વસ્ત્ર વસ્તુઓ અનેક આપેછે;
પણ વચ્ચે વાણીનો વિશેષ ઉપયોગ પડે,
વાણી કોટી પ્રકારની હરકતો કાપેછે;
માગ્યાવિના માતા પણ સમજ્યા વિના શું આપે?
પામીએ જે સુખ તેતો વાણીને પ્રતાપે છે;
વાણીથી હરેક વસ્તુનું વિશેષ જ્ઞાન થાય,
વાણીથી સલીલ[1] મહાસાગરનું માપે છે. ૭૬.
વાણીથી વિચાર એકબીજાના કહી શકાય,
જ્ઞાનવારસો તો વાણીમાં મુકી જવાય છે;
સેંકડો વરસ સુધી શોધી શોધી મેળવેલું,
પૂર્વજોનું જ્ઞાન તે તો વાણીથી પમાય છે;
પશુ પક્ષી પ્રાણીઓથી માણસો વિશેષ સુખ,
દુનિયામાં લેછે તે તો વાણીથી દેખાય છે;
ઈશ્વરનું જ્ઞાન પણ વાણીથકી ઉપજે છે,
વાણી વિના પ્રાણી કેવા પામર જણાયછે? ૭૭.
જે વાણીથી અન્ન પાન માલ મીલકત પામ્યાં,
તે વાણીને સ્નેહ ધરી, સર્વદા સંભાળવી;
ભલાં ભલાં ભૂષણે ભૂષિત કરવી તે ભલી,
પૈસા, ખરચીને પ્રીતે રૂડી રીતે પાળવી;
ગરીબ જાણીને અવગણના ન કદી કરો,
બની શકે તેમ તેની ગરીબાઈ ટાળવી;
કહે દલપતરામ દીલમાં મમતા રાખી,
આપણા ગજા પ્રમાણે અધિક ઉજાળવી. ૭૮.

૬ ગુજરાતી ભાષા વિષે.

શાર્દૂલ વિક્રીડિત વૃત્ત.

શોધ્યું સંસ્કૃત દિક્ષિતે ભટુજિએ, અને તજી ગર્વને,
ભાષા સૌરટની[1] છતાયિ ભણવા, શિક્ષા કહી સર્વને;
જે શિક્ષા સઘળે પ્રમાણ ગણિ છે, ગીર્વાણ વાણીશ્વરે;
તે ભાષા ગુજરાતી મધ્ય મુજને, આપી રચી ઈશ્વરે. ૭૯.
જે ભાષા નરસિંહ નાગર કવિ, શોધી ગયો સૂલભે;
પ્રેમાનંદ ભટે વખાણિ વળતી, ભાખી ભટે વલ્લભે;
દેવીદાસ મિઠો અખો પ્રિતમ તે, સંખ્યા સિમા ના મળે;
કૃષ્ણે ને રણછોડ કાન રઘુએ, શોભાવીછે શામળે. ૮૦.

મનહર છંદ.

ભારત ને ભાગવત રચેલી છે રામાયણ,
રેવાખંડ શંકરપુરાણ પણ સારાં છે;
વૈદક જ્યોતિષને વેદાંતવાદ વારતાઓ,
નાગરી નારીનાં ગીત ચીત ચોરનારાં છે;
જોડેલા જે જતીઓના રાસમાં કચાશ નથી,
પ્રેમભરી ગર્બિયો ને પદ પણ પ્યારાં છે;
ભારતીનો[2] ભેદ મને ભાવી ગુજરાતી ભાષા,
સારે શણગારે જેનાં અંગ શણગાર્યાં છે. ૮૧.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

આવ ગિરા ગુજરાતિ તને,
અતિ શોભિત હું શણગાર સજાવું;
જાણની પાસ વખાણ કરાવું,
ગુણી જનમાં તુજ કીર્તિ ગજાવું;
ભારતવર્ષ વિષે બીજી ભારતિ,
માનવતીતણું માન તજાવું;
દેશ વિષે દલપત્ત કહે,
ભભકો તુજ જો ભલિ ભાત ભજાવું. ૮૨.

મનહર છંદ.

પણ પ્રભુની સહાયતાથી પાર પાડી શકું,
સંપૂરણ જોઈએ સ્વદેશીની સહાયતા;
વિદ્વાન મંડળ મળીને મંડે એજ કામે,

---

૧ પાણી.

૧ યથા સૌરાષ્ટ્રિકા નારી, "अरॉं" इत्यभिभाषते।
एवं रंगं विजानीयात्, खे "अ रॉं" इव खे दया ॥१॥
અરૂં પરૂં એનું અનેક વચન અરાં પરાં થાયછે; તે શબ્દ સોરઠની સ્રીયો સારી લટકથી બોલેછે એવી લટકથી દયા, મયા, આદિક સંસ્કૃત શબ્દો બોલવાની શીખામણ એ શ્લોકમાં દીધી છે. એ શ્લોક પાણિનિય શિક્ષાનો છે. ૨ સરસ્વતિ.

ચિત્તમાં ધરીને નિજ ભાષાની ચઢાવતા;
ગુંથીને અનેક ગ્રંથ સુધારો વધારો કરે,
નિશ્ચળ થઇને નિત્ય આપશે જો ન્યાયતા;
કહે દલપતરામ તોજ થાય પુરૂં કામ,
એ વિના તો અન્ય નથી સુજતી ઉપાયતા. ૮૩.

એક હાથથી તો નહીં તાલી પણ પડી શકે,
બની શકે કેમ કારીગરી મોટા કામની;
માટે વારે વારે હું વિદ્વાનને વિનતિ કરૂં,
તત્વ જાણનારા મારા દેશીઓ તમામની;
મમતા ધરીને તન મન ધન તેમાં જોડી,
ગાય ગુજરાતી ગીરા પ્રજા ગામે ગામની;
સ્વદેશી ભાષાનો એમ સુધારો વધારો થાય,
દીલની આશા તો પુરે દલપતરામની. ૮૪.

તમે કોણછો એમ એક રાજાએ પુછેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર.

મનહર છંદ.

સ્વદેશ સુધારવાની સભાનો છું સભાસદ,
સુબોધક સજ્જનોના સાથમાં સામીલ છું;
ચૌટામાં લુંટાણી મહારાણી ગુજરાતી વાણી,
જાણી તેનું દુઃખ ઘણો દીલગીર દીલછું;
હિંદીને મરાઠી હાલ, પામી છે પ્રતાપ પ્રૌઢ,
સ્વદેશી શિથિલ રહી, તે દેખી શિથિલ છું;
કહે દલપતરામ રાજ અધિરાજ સુણો,
રડી ગુજરાતી વાણી રાણીનો વકીલ છું. ૮૫.

દોહરો.

વાણી ગુજરાતી રડી, રાણી જાણી આજ;
હું વજીર તેનો બની, કરૂં તેનું શુભ કાજ. ૮૬.

કલમ પ્રતિ ઉક્તિ.

મનહર છંદ.

કાજળની કોટડીમાં, વારે વારે વિચરતી,
અરે ઓ કલમ તને વિનતિ હું કરૂં છું;
શ્યામ મુખ વાળી પણ ચેતનણી સંગતિમાં,
ભાળી તને આજ તારો ભરૂંસો હું ભરૂંછું;
મન તણો મર્મ તારી આગળ ઉઘાડો કરૂં,
ધરી હૈયે હેત તને હાથમાં હું ધરૂંછું;
નિર્લજ વચન કાંતો કોઈની નિંદા લખીને,
દાધ લગાડે તું રખે,દીલમાં હું ડરૂં છું. ૮૭.

પ્રમિતાક્ષરા છંદ.

ન લખીશ નીતિ તલમાત્ર તજી,
ન લખીશ શબ્દ દિલ દ્વેષ સજી;
ન લખીશ જુક્તિ કરિ જૂઠ જરી,
ન લખીશ ધર્મ નિજ દૂર ધરી. ૮૮.
લખ સત્ય કૃત્ય હરિનાં હરખી,
લખ પુણ્ય કામ જનનાં પરખી;
લખ દેશ કાજ ઉપદેશ ઘણો,
લખ સંપ થાય જન જાત તણો. ૮૯.

ગીતિ વૃત્ત.

ફટદઈ પડજો ફાટી, જનિતા જગમાં કપૂત જણનારી;
તેમજ જાજો તૂટી,લખતાં લેખણ અનીતિ લખનારી. ૯૦.

સંક્ષેપમાં કહેવા વિષે.

ઝુલણા છંદ.

વસ્તુ પ્રત્યેક વિસ્તારથી વર્ણવું,
તો નહિ ગ્રંથનો અંત આવે;
અલ્પ આયુષ્ય ને કામતો અતિઘણું,
કરવિ લંબાણ તે કેમ ફાવે?
બોલવાની બહુ બાબતો છે વળી,
સર્વ દેવી પડે છેક છોડી;
નાટકી જેમ નાટક નહીં કરી શકે,
વેષ ઝાઝા અને રાત થોડી. ૯૧.

ભમરાવળી છંદ.

નહિ પાર નિધી જળ મધ્ય પમાય તરંગતણો;
વળિ કાવ્ય તરંગ અનંત ગુણીજન એમ ગણો;
લખતાં જુગના જુગ જાય તથાપિ ન પાર લહું;
ઉદધી જળ તુલ્ય અથાગ અતી થકિ અલ્પ કહું. ૯૨.

દોહરા.

કાવ્ય કળાની યુક્તિયો, આવે માંહિ અનેક;

શબ્દ અર્થ ને ચિત્રના અલંકાર સવિવેક. ૫૩.
ઉપજે જો આ વાંચતાં, સંશય કોઈ ઠાર;
પૂર્વાપર અવલોકતાં, તે સંશય ટળનાર. ૫૪.

બાઇયો પ્રતિ ઉક્તિ.

ઝુલણા છંદ.

બંધુ જાણો મને જો બધી બાઇયો,
સ્નેહથીતો જુઓ મુજસામું;
સૌ અહોનીશ આશીષ આપો મને,
જેથી જગદીશનો પ્રેમ પામું;
વીરતો કાંઇ પ્રતિવર્ષ દે બેનને,
આપણા દેશની રીત અશલી;
હું તમારો વડો ધર્મનો વીરછું,
વીરની આ ગણો *વીરપસલી. ૯૫.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

સુંદર ગીત શિખામણનાં,
ગુણવંત થવા હિતનાં ગણિ ગારો;
વ્યર્થ નથીજ અનર્થ નથી,
ઉર અર્થ ધર્યાથિ સમર્થ જણાશો;
ભાત ગણો કદિ તાત ગણી,
ભલી ભ્રાત મને નિજ ચિત્ત ચહાશો;
ઉત્તમ નીતિ તણો કરૂં અર્પણ
આ તમને શુભ સાસરવાસો. ૯૬.

શ્રોતા પ્રતિ ઉક્તિ.

મનહર છંદ.

કવિતાનો કહેનાર કહે જાય કવિતાને;
સુણનાર કથન ધરે ન કશું કાનમાં;
ભાવારથ ભેદ જાણવાની નહિ શકિત ભાસે,
ધીરજ ધરીને અર્થ ધરે નહિ ધ્યાનમાં;
અભાવતા અન્નનો આહાર કરે એવી રીતે,
સુણે પણ તેનું મન દોડે બીજા તાનમાં;
કહે દલપત એવા આગળ કવિતા કહી,
તે તો જેમ જઇને રૂદન કર્યું રાનમાં. ૯૭.
કોઇ શબ્દ ચિત્ર અલંકારને કહેછે સારા,
કોઇ અતિ ઇચ્છે અર્થ તણા અલંકારને;
કોઇ તો વિવિધ વસ્તુ વર્ણન વિશેષ વાંચે,
કોઇ તો સદા વખાણે શિખામણ સારને;
જેને જેવો ભાવ તેને લેવી કવિતા છે આમાં,
બેશીને જુઓ આ બડા બાગના બહારને;
ગમે ત્યાં ગમત કરો ન ગમે તે નિંદશોમાં,
રાખજો તે જગા જવા બીજા રમનારને. ૯૮.

દોહરો.

ભાત ભાતનાં ભોજનો, કરિ રાખે કંદોઇ;
જેને ભાવે તે ઘણું, જમે લઇને જોઇ. ૯૯.

મનહર છંદ.

શિક્ષક સમાન સારી શિખામણની દેનારી,
વૃદ્ધ તુલ્ય જેમાં કહ્યો વિવિધ વિચાર છે;
મિત્ર તુલ્ય માનવીના મનમાં પ્રમોદ આપે,
તરૂણી સતી સમ સુભાષણ તૈયાર છે;
આનંદ સમે ધરો તો આનંદ અધીક આપે,
દુઃખ સમે દુખિયાને દિલાસો દેનાર છે;
સવિતા [1] પ્રતાપે બને કવિતા તો કેવી કરૂં,
અધર રહેલા જન મનનો આધાર છે. ૧૦૦.
હાથમાં ધરોતો વિંટી પોંચીથી વિશેષ શોભે,
કાને ધરો તો અમુલ્ય કુંડળ આકાર છે;
મુખે ધરો તો તે મુખવાસથી સુવાસ આપે,
કંઠે ધરો તો તે હીરા મોતીતણો હાર છે;
મગજમાં ધરો તો મુગટથી સરસ શોભે,
ઘરમાં ધરોતો રૂડો ઘર શણગાર છે;
સવિતા પ્રતાપે બને કવિતા તો કેવી કરૂં,
અધર રહેલા જન મનનો આધાર છે. ૧૦૧.

દોહરો.

નિજ રૂચિ સમ આ ગ્રંથનો, કરે લોક ઉપયોગ;
તે વાતે મુજને કશો, નથી હરખ કે શોક. ૧૦૨.

* હમેશાં શ્રાવણમાં ભાઇ પાસેથી બેન કાંઇ હક લેછે તેને ભાઇ પસલી અથવા વીર પસલી કહેછે.

૧ જગત કર્તા.

મનહર છંદ.

પાઘડી બનાવનારે પાઘડી પ્રબંધ રચી,
પછી કોઈ સારો કહે સુરતી આકારને;
કોઇને ચડાવી ચક્ર દક્ષણીનું ડોળ ગમે,
કોઈ કચ્છી ચાંચથી શોભાવે શણુગારને;
કોઈ મારવાડી કે મેવાડી ઘાટ સારો માને,
ગમે ગુજરાતી વળી કોઈના વિચારને;
જેને જેમ ફાવે તેમ કરે દલપત કહે,
નહિ રાગ દ્વેશ પાઘડી બનાવનારને. ૧૦૩.

ઓનરેબલ અલેકઝાંડર કીન્લાક ફાર્બસ સાહેબ.

મનહર છંદ.

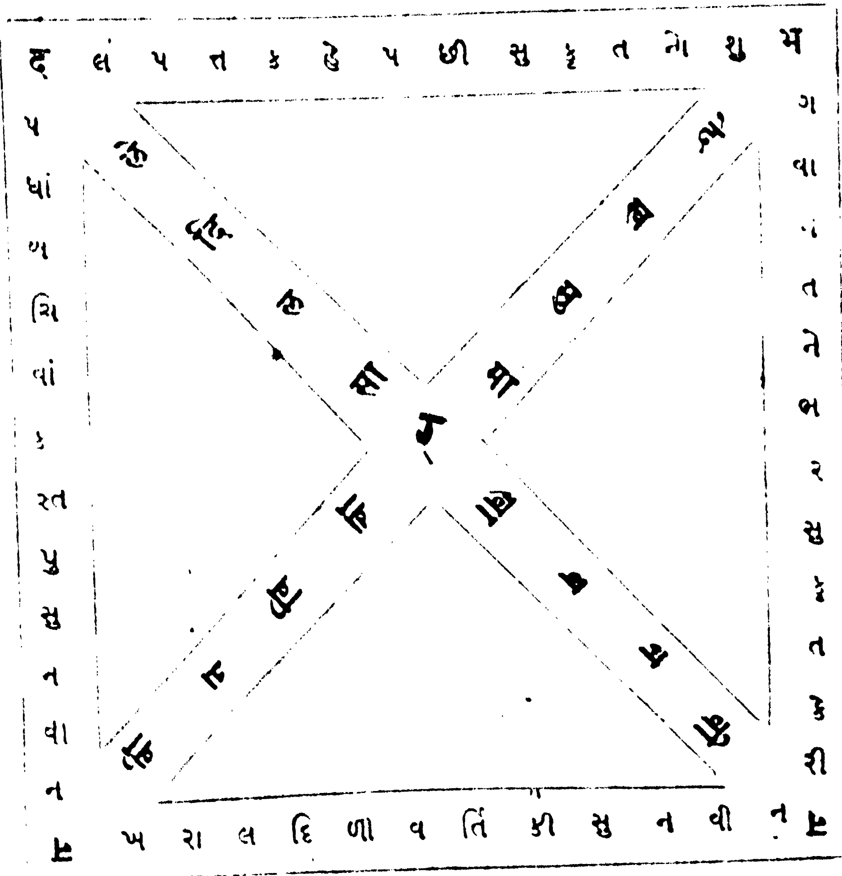
ચિત્ત રૂપી ચોવટામાં કાવ્યની દુકાન કરી,
પછી તે દુકાનનો દુકાનદાર હું કર્યો;
નીતિતણી રીતિ તથા પ્રીતિ પરિબ્રહ્મપર,
સારો સારો માલ એવો શોધી શોધી સંઘર્યો;
ગ્રાહકોની શોધ માટે ગામ ગામ ઠામ ઠામ,
દેશને વિદેશમાં વિશેષ વાર હું ફર્યો;
કહે દલપત મારી કવિતાનો ક્યાસ કરી,
સોદાગર ફારબસ સાહેબે સોદો કર્યો. ૧૦૪.

દોહરો.

ધન, વિદ્યા, શુભ વંશ, જશ, તથા રાજ્ય અધિકાર;
પ્રભુ આપે કિન્લાકને, લક્ષ્મી પાંચ પ્રકાર. ૧૦૫.

ચોકી પ્રબંધ સવૈયો.

રમાસુખ દે ભગવાન તને,
ભરસુકૃત કેરી નવીન વખાર;
રખાવ નવીન નવીન સુકીર્તિ,
વળી દિલ રાખ નવીન વિચાર,
રચાવિ નવીન નવીન સુપુસ્તક,
વાંચિ બધાં પદ લે દિલ સાર;
રસાળ દિલે દલપત્ત કહે,
પછિ સુકૃતનો શુભ દેખ સુમાર. ૧૦૬.

નીતિ બોધક અને અનીતિ નિંદક કવિતા.

મનહર છંદ.

બાળક પીએ તો તેને જ્ઞાનબળ બહુ વધે,
જુવાન પીએ તો છક ઉતરે જુવાનીનો;
વૃદ્ધ જો પીએ તો તેને હિંમત ને જોર વધે,
ઉપજાવે અંતરમાં રસ સોજો આનીનો;
સતીયો પીએ તો તેને સતનો મારગ સૂઝે,
સુધારસ સમ નારી મોટી અને નાનીનો;
સુકવિતા કોઇને ન હોય અવગુણકારી,
દોષ ન દેખાય જેમાં જરિએ નાદાનીનો. ૧૦૭.

શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત.

કીર્તિ કાવ્યથકી મળે વળી મળે પ્રીતિ પ્રજાની ઘણી,
નીતિનો પણ બોધ શુદ્ધ કવિતા આપે અનીતિ હણી;
આનંદામૃત કાવ્યના કથનમાં જ્ઞાતાજનોને જડે,
જે જાણે કવિતાની જુક્તિ સમજી તે ભોગ્ય તેને પડે. ૧૦૮.

મનહર છંદ.

બાળક વાંચે તો તેની બુદ્ધિમાં બિગાડ થાય,
જુવાન વાંચે તો તે જરૂર વહી જાય છે;
વૃદ્ધ જન વાંચે તો તે લાગે તેને વિષ જેવી,
થૂથૂ કહી જે કવિતા ઉપર થુંકાય છે;
ભગીનીઓ સાંભળતાં, ભાઈથી ભણાય નહીં,
લાજવાળાં માણસો તો વાંચતાં લજાય છે;
કોણ એવી કવિતાને કહેશે જે કવિતા છે,
કવિતા તો સૌને સુખકારક ગણાયછે. ૧૦૯.

દોહરા.

કોઈ કવિ નીતિ લખે, કોઈ અનીતિ છેક;
અનાજ વાવે એકજણ; અફીણ વાવે એક. ૧૧૦.
ચોર દૂધ તે દૂધ નહિ, ગોકળ ગાય ન ગાય;
કુનીતિની કવિતા નહિ, ધૂડ રાય નહિ રાય. ૧૧૧.
સારૂં ઇચ્છો શિશુ તણું, તમે માત ને તાત;
આશક માશુકની કહી, ધો ન વાંચવા વાત. ૧૧૨.

ગીતિ વૃત.

વ્યાળ ખજૂરો વિંછી, બાળક કરમાં કદી ન દે બાપ;
એમજ અનીતિ કેરૂં, પુસ્તક દેતો પિતા શિરે પાપ.૧૧૩.

દોહરા.

નીતિ ઉપર પ્રીતિ વધે, કવિજન એવા કોય;
ફાગ ફટાંણાં જોડિયાં, એવા પણ કવિ હોય. ૧૧૪.
તીર્થ નાહી વ્યભિચારી જન, સુતો દામ કુઠામ;
ખર નાહી જેવું કરે, કીધું એવું કામ. ૧૧૫.
જૂદા જૂદા કામનો, કવિયો જૂદા જાણ;
ફૂલ મળે માળીગ્રહે, શલાટઘર પાષાણ. ૧૧૬.

ઇંદ્રવજ્રા વૃત્ત.

બેટી બહેનો પિતુ ભ્રાત પાસે,
જે બોલતાં બોલ બહુ લજાશે;
એવું લખે તે કહિયે અનીતિ;
રૂડા જનોની નહિ એવી રીતિ. ૧૧૭.

દોહરો.

પિતા પાસે પણ વાચતાં, કન્યા લાજે કોઇ;
જરૂર કવિતા જાણવી, અનીતિની એ હોય. ૧૧૮.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

અનીતિના શબ્દ અનીતિમાન,
વાંચે વખાણે થઈ સાવધાન;
જે સાંભળી લંપટ ચિત્ત લોભે,
સારા જનોના મુખમાં ન શોભે. ૧૧૯
વિવા તણાં નિર્લજ જે ફટાણાં,
હોળી સમાનાં વળિ ફાગગાણાં;
સારા જનો તો શરમાય એથી,
ખુશી થશે લંપટ લોક તેથી. ૧૨૦.

ઉધોર છંદ.

સંઘરશો ન ઘરમાં સાપ, સંઘરશો ન પ્રૌઢાં પાપ;
સંઘરશો ન એમજ આપ, જેમાં છે અનીતિ છાપ. ૧૨૧
સૌથી માતનું પય શુદ્ધ, દીસે ચોરનું પણ દૂધ;
એમજ કાવ્યનામે એક, છે ગુણ જરૂર જૂદા છેક.૧૨૨.
સજશે નિત્ય જેવો સંગ, ચઢશે ચિત્ત તેવો રંગ;
વાંચે વેણ જન જે નિત્ય, કરશે આપ એવાં કૃત્ય.૧૨૩.
અજ્ઞાની લોક ખાય અફીણ, હોય હમેશ તે મતિહીણ;
વિધવિધ ગાય કેક વખાણ, એથી જનઠગાય અજાણ. ૧૨૪.
હરખે મોતિ ચરિને હંસ, બગલો મચ્છ તનના અંશ;

આપે આપના આહાર, વિધ વિધ વર્ણવે બહુ વાર. ૧૨૫.
ગધેડને ન ભાવે ગોળ, ખાંતે ખાય ઝાઝા ખોળ;
કરકાપર[1] રહે જે કાગ; ફર હરખાય ત્યાંજ અથાગ. ૧૨૬.
રહિછે જગતમાં એ રીત, જેવું પાત્ર તેવી પ્રીત;
સારાને ગમે શુભ વાત, નરસો નરસથી રળિયાત. ૧૨૭.

સોરઠો.

કાગ ફૂટાણું ગાય, ત્યાં ઉભા રહેતાં દિલે;
સજ્જન તો શરમાય, નિર્લજને નિર્લજ ગમે. ૧૨૮.

પ્રશ્ન. દોહરો.

ખડિયાને દેખી કહે, કવિને કોઈ બાઈ;
રોશનાઈ એમાં રહે, કે કવિ કહો શિહાઈ? ૧૨૯.

ઉત્તર. ચોપાયા છંદ.

શિહાઈ છેકે રોશનાઈ છે, કહો કવીશ્વર એમાં,
બાઈ સુણો વસ્તૂ બંને છે, તમે કહી તે તેમાં;
નીતિ સહીત સપૂત લખે તે, રોશનાઈ અજવાળું,
કરે કપૂત શિહાઈ ભુંશી, ધોળા ઉપર કાળું. ૧૩૦.

તમાકુ પ્રતિ અન્યોક્તિ.

મનહર છંદ.

અરે ઓ તમાકુ તારો તોલ તું તપાસ કર,
મિથ્યા મનમાંથી તારા મેલ અભિમાનને;
નાગરવેલીના ગુણ નીરખી જો નયનથી,
જેનો ગુણ વિશેષ વિદિત છે જહાનને;
તેની સાથે તું ગણાય તેનો તો નવાઈ નથી,
રાખ સાથે કોઠીમાં ધરે છે લોક ધાનને;
વ્યસનીઓ તારાપર તાળીયો વિશેષ પાડે,
તેથી તું ન પામર ગણીશ પાકા પાનને. ૧૩૧.

કારણ કવિતાનું જે નીતિપર પ્રીતિ વધે,
સરસ કે નરસ તો તેપર સંભાળીએ;
જે કવિતા વાંચીને અનીતિની અસર થાય,
એવી કવિતાને ઉન્હા પાણીમાં ઉકાળીએ;
નીતિને અનીતિ મિશ્ર ભાવ જેનો ભાળીએ તો,
બાવળના કોચલાની સાથે તેને બાળીએ;
બહેન કે બેટી પાસે બોલી ન શકાય બોલ,
એવી કવિતાને તો ઉકરડે ઉછાળીએ. ૧૩૨.
સુકવિની કવિતા તે નીતિનું પોષણ કરે,
પોષણ કારક જેવું માનું પય પાન છે;
મોટાં માણસોને સુણી મનમાં મિઠાશ લાગે,
મિષ્ટતા ભરેલું જેવું જગમાં મિષ્ટાન છે;
કુકવિની કવિતા વાંચ્યાથી કાળો કેર થાય,
અનીતિ ભરેલી ઝાઝા ઝેરની સમાન છે;
કહે દલપતરામ કદી નહીં ધરો કાન;
નરક[1] નિવાસની દેનારી તે નિદાન છે. ૧૩૩.

ભિન્ન રૂચી પરીક્ષક.

પ્રીછે નહિ જે પારખું, દેખે સરખું ડોળ;
જંગલિ જન જાણે નહિ, ગોળ ગળ્યોકે ખોળ. ૧૩૪.

ગીતિ વૃત્ત.

સરસ નરસ રસ સમજે, કવિતા રસતો તહાં પ્રગટ કીજે;
પણ ઘુઘરિ કે ઘંટા, બાળકતો તે બજાવતાં રીઝે. ૧૩૫

મનહર છંદ.

સાધારણ કનકની કિમત ન કરી જાણે,
કુંદનની કિમ્મત તે કેમ કરી જાણશે;
હળદીની કિમ્મત હયાતીમાં ન કરી હોય,
કેસરની કિમ્મત તે કેમ ઉર આણશે;
કિડિયાં મોતીની કાંઈ કિમત ન કરી જાણે,
મોઘા મુલાં મોતીને શું વિવિધ વખાણશે;
કહે દલપત કાંઈ કવિતા ન કંઠે કરી,
કવિતાની કિમત તે શી પેરે પ્રમાણશે. ૧૩૬.

દોહરો.

જે જેને અભ્યાસ નહિ, તે તેને નહિ સ્વાદ;
અંધા આગળ આરશી, બહેરા આગળ નાદ. ૧૩૭

ઇંદ્રવિજય છંદ.

સુંદરતો પણ શા ઉપયોગનિ,
અંધનિ આગળ આરશી લાવ્યો;

---

[1] કરકુ એટલે હાડકું.

[1] સુંદરદાસજીએ તથા મુક્તાનંદસ્વામીએ કહ્યું છે કે, "રસિકપ્રિયા રસમંજરી, ઇન આદિક રસ ગ્રંથ; મુક્ત કહે મતિમંદકું સબહિ નરક કે પંથ."

જો ગજરાજ દિસે અતિ ઉત્તમ,
નિર્ધનને ઉપયોગ ન આવ્યો;
મર્કટ કંઠ ધર્યો મણિ હાર,
પ્રહાર ગણી અતિ દૂર ઉડાવ્યો;
કાવ્ય કળા કહી મૂરખ પાસ,
બધીરની આગળ શંખ બજાવ્યો. ૧૩૮.

મનહર છંદ.

ઘન તણો ઘોર શુણી મોર બોલે જોર કરી,
સ્વાતિતણા બિંદુ શીપ ઝડપથી ઝીલેછે;
પ્રભાકર પ્રભાવડે પદ્મ પ્રફુલિત થાય,
ચંદ્ર ચંદ્રિકાથી ખૂબ કુમુદની ખીલેછે;
ચમકથીજેમ લોહ ચંચળ તરત થાય,
સુગંધને સદ્ય જેમ સમીર હરી લેછે;
કહે દલપત તેમ કવિતાના શોખી જન,
કવિતા સુણીને સાર સર્વ સમજી લેછે. ૧૩૯.
સુંઘતાં સુગંધી વિશે સ્વાદ સમજી ન શકે,
નક્કી શુન્ય નાસિકા છે એમ ઉર આણીએ;
દ્રશ્ય વસ્તુ દેખવા ન ઇચ્છે દલપતરામ,
દુનિયામાં દૃષ્ટિ શુન્ય જન એતો જાણીએ;
કીરતી કથન કે રસીક રૂડો રાગ કદી,
શુણવા ન ઇચ્છે શ્રોત્ર શુન્ય તે પિછાણિયે;
સુ કવિતા રસથી ન રંજન હૃદય થાય,
તે હૃદય શુન્ય એમ પ્રસિદ્ધ પ્રમાણીએ. ૧૪૦.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

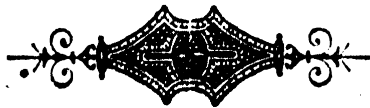
જેને ન જાણુ કદિ કોકિલ કાગ કેરૂં,
તે કાગનું કદિ વખાણુ કરે ઘણેરૂં;
જેણે સુણ્યા શ્રવણ કોકિલ શબ્દ સારા,
તે કાગના સ્વર સુણી નહિ માનનારા. ૧૪૧.

દોહરા.

જેને જેનો સ્વાદ નહિ, તે તેને ન ચહાય;
દૂષણ આપી દ્રાખને, કાગ લિંબોળી ખાય. ૧૪૨.
સાકર લાગે સર્વદા, મનુષ્ય માત્રને મિષ્ટ;
કડવી તેને જે કહે, તેનું તન રોગિષ્ટ. ૧૪૩.
રે સાકર તુજને સહુ, નહીં કહે રસહીણ;
ભક્ષ કરે અમલી ભલે, તુજને તજી અફીણ. ૧૪૪.

મનહર છંદ.

શેલડી કહેછે શુણ ગર્ધવ આ સાકરને,
શું થયું જો તારા જેવા આદર ન આપશે;
દૈવે તેના સ્વાદનો તને ન અધિકાર આપ્યો,
એથી અરિસ્યાથી એની આબરૂ ઉથાપશે;
તારો અંતે થશે તોલ ધમકશે ઢીલા ઢોલ,
તારા બોલે બોલ બધા તુજને સંતાપશે;
અમથો બકે શું આમ કહે દલપતરામ,
સાકર તો ઠામ ઠામ, વિશ્વ વિશે વ્યાપશે. ૧૪૫.

કઠણી પ્રબંધ.

પાલણું રૂપાળું પણ જેને ઘેર પુત્રનો,
આવાજ નહિ તો પછી તેને તેનું શું કાજ છે?
રાજ ચિન્હ રૂડાં પણ જેના તાબામાં જરીયે,
રાજ નહિ તો પછી તેને તેનું શું કાજ છે?

લાયકીનાં લક્ષણનું, લક્ષધા છે મૂલપણ,
લાજ નહિ તો પછી તેને તેનું શું કાજ છે?
કવિતા સરસ પણ સાંભળવા તણી જે,
ઇચ્છાજ નહિ તો પછી તેને તેનું શું કાજ છે? ૧૪૬.

પાલણું રૂપાળું પણ જેને ઘેર પુત્રનો આવા
રાજ ચિન્હ રૂડાં પણ જેના તાબામાં જરીએ રા
લાયકીનાં લક્ષણનું લક્ષધા છે મૂલપણ લા
કવિતા સરસ પણ સાંભળવા તણી જે ઇચ્છા

જ ન હિ તો પ છી તે ને તે નું શું કા જ છે

દોહરા.

કહી ઉલક અનેક મળિ, કહે સર્વ નિરતેજ;
પણ જાણો નિશ્ચે પછે, અંતે જૂઠા એજ. ૧૪૭.
તોએ ગુંજા તુલ્ય તો, હેમ ન થૈશ ઉદાસ;
તારી બરાબર ક્યાં થશે, શું ગુંજાની ગુંજાશ. ૧૪૮.

મનહર છંદ

અજાણ્યાને દિલ્લિના ઠગારા દસ બાર મળ્યા,
લાકડના લાડુને વખાણ્યા ખૂબ વાણીમાં;
ભોળા જને ભોળવાઈ ખરીધા તે મોંઘા મૂલે,
જાણ્યું સારા જનોને જમાડીશું ઉજાણીમાં;
ભાગીને તે જોયા ત્યારે લાકડાનો ભૂકો ભાળ્યો,
પલાળી કરેલા લાડુ ખાંડ તણા પાણીમાં;
જેના મુખ આગળ મુકે તે થૂથૂ કહી થુંકે,
ધન ખરચેલું બધું ગયું ધુળ ધાણીમાં. ૧૪૯

દોહરો.

ઘોડા જનો ઠગાય પણ,પ્રસિદ્ધ જ્યાં તેથાય;
લકડના લાડુ પછી, કોઇ ન લેવા જાય. ૧૫૦

ઇંદ્રવિજય છંદ.

ફેરવીરૂપ ઠગાર્યો ફસાવ્યો, અરે નર અંતર ફોગટ ફૂલે,
છાની રહે નહિ છેક હમેશ, ખરે ખરી વાત કદીપણ ખુલે;
ભોળવીએ ભરમાવિ ભલે પણ, ભોળપણે ફરીથી નહિ ભૂલે;
કાગળહાંડીલ કોય કરે, કદિ એકજ વાર ચડેપણ ચુલે.૧૫૧.

મનહર છંદ.

જેને જગદીશે નથી વાણીનો વિલાસ દીધો,
વાણી દીધી પણ જે ન જાણે જુદા રાગને;
તેવાને તો કાવ્ય કળા અતિ ઉપયોગી નથી,
કાંચન તે ઉપયોગી નહિ જેમ કાગને.

મર્મ નહિ જાણે તેને મન તો સમાન બધું,
બકરો બરાબર ગણેછે વન બાગને;
સમજે શુણીને તેનું કવિતા ડોલાવે શીશ,
નાદ મોરલીના તે ડોલાવે જેમ નાગને. ૧૫૨.

વ્યસનની પ્રતિ ઉક્તિ.

મનહર છંદ.

અરે ઓ વ્યસની નથી વ્યસનીનો વાડવો આ,
એમાં તો અર્ધાક ગુલબાસને ગુલાબ છે;
ચંપાને ચંબેલી તણા હશે ગજરા ને હાર,
બીજા પણ એમાં એવા બહુ બહુ બાબછે;
ફોગટ તું ફંદીશમાં તેનો નહીં ફાવે તને,
જો તું મને પુછે તને એટલો જવાબ છે;
ગાંજો નથી ભાંગ નથી બાળી પીવા બીડી નથી,
પત્ર પુષ્પવાળી આ શ્રીમાળી તણી છાબછે. ૧૫૩.
ઘરાકો ઘણાક દેખી સુખડીએ સમજાવ્યું,
આ તો સારી સુખડીયો વેચવાનું સ્થાન છે;
પેંડા બરફી પતાસાં ખાજાં પણ મજે ખાસાં,
પુષ્ટિકાર બીજાં પણ મીઠાં પકવાન છે;
સાકર ઇલાઇચી સહીત જે સુગંધીદાર,
પ્રેમથી પીયો તો પીવા યોગ્ય પય પાન છે;
પીવી હોય મદીરા ને ખોવી હોય અક્કલ તો,
તેવા જનો જાઓ જ્યાં કલાલની દુકાન છે. ૧૫૪.

દોહરો.

જેના ચારો જે કર્યો, તેને ભાવે તેજ;
હંસ સદા મોતી ચરે, કાગ અભક્ષ કરેજ. ૧૫૫.

મનહર છંદ.

પાણી ખારા તણા પ્રાણી દૂધ મધ્યે ધરી દેખો,
તરતજ તરફડી મુંઝાઇ એ તો મરે;
ભોગી તણા ભારે ભારે વૈભવને ભુંડા ગણે,
જેનું મન જોગી થવા જોગ જુગતી કરે;
કોમળ કવિતા રૂડા કવિની કરેલી ભલી,
અણસમજુને ઉર એ તો નહીં ઉતરે;
કહે દલપતરામ જેને નહીં જેનું કામ;
વીખનો વિલાસી જીવ સાકરને શું કરે? ૧૫૬.
વરસાદ થતાં સુખ સરવ વનસ્પતિને,
જવાસાનો જીવ જાય, એકે નહીં ઉછરે;
સૂરજ ઉગ્યાથી જુઓ સકળ સંસાર રીઝે,
ઘુડને ઘણો કલેશ એ થકી અનુસરે;
ચંદ્ર તણી ચાંદનીને ચાહેછે ચક્ષુ સઉનાં,
ચોર લોક ચિંતા ચિત્ત ચોગણી એથી ધરે;
કહે દલપતરામ જેને નહીં જેનું કામ,
વીખનો વિલાસી જીવ સાકરને શું કરે? ૧૫૭.
આંધળાને આરશીનો ઉપયોગ એકે નહીં,
બધીરને બધા રાગ બકવા જેવા ઠરે;
હાથી તણે હોદે જેને બેસવાનું હોય નહિ,
દીલ તેનું દૂરથીજ દેખી દેખીને ડરે;
આળસુને વિદ્યાનો અભ્યાસ ત્રાસ ઉપજાવે,
કંજુસને કીરતીનો કશો રસ ઉતરે;
કહે દલપતરામ જેને નહીં જેનું કામ,
વીખનો વિલાસી જીવ સાકરને શું કરે? ૧૫૮.
કીડી શોધે કણને કનકનું ન કામ કશું,
ચાર પગુ ઢોર તેતો ચાર ચાહીને ચરે;
સિંહને તો સ્વાદ સદા માંસનોજ સારો લાગે,
શેલડીનો સ્વાદ જાણી વિવેક ન વાવરે;
ગર્દભને ગમ નહીં સારી કે નઠારી ગંધ,
તજી શુભ સ્થાનક કુસ્થાનકે ફેરા ફરે;
કહે દલપતરામ જેને નહીં જેનું કામ,
વીખનો વિલાસી જીવ સાકરને શું કરે? ૧૫૯.

દોહરા.

નિંદા તેની નવ ગમે, જેમાં જેને સ્વાદ;
નિંદા કીધે વ્યસનની, વ્યસની ધરે વિષાદ. ૧૬૦.
રૂડી કલમ રસાળની, કલમ લખ્યાની કાય;
કરમાં છે તો જુક્તિ કર, હર વરસે ફળહોય. ૧૬૧.
સુબોલથી શોભે વદન, કુબોલથી બેતાલ;
કાળું ચાવ્યે કોયલા, પાન ચાવતાં લાલ. ૧૬૨.
કાળપ ભરિયું કાળજું, કુકવિતણું તમામ;
તેણે ચુંબિનથી થયું, શામા તુજ મુખશ્યામ. ૧૬૩.

---

૧ કલેશ.

કવિયોની વૃદ્ધિ વિશે.

મનહર છંદ.

દેવે દયા આણી મહારાણીજીના રાજ્યરૂપી,
પરજન્ય પ્રેર્યો તે પોતાનો ધર્મ ધારે છે;
વાજે પડઘમ જાણે ગાજેછે ગગન ઘન,
શસ્ત્રધર વીજળીના વેગથી સંચરે છે;
વાવટા વિચિત્ર મેઘધનુષ્ય સમાન શોભે,
વિદ્યા રૂપી વારી ઝાઝું વસુધામાં ઝરે છે;
કહે દલપતરામ ગામ ગામ ઠામ ઠામ,
કવિ રૂપી કળાધરો ટહુકારા કરેછે. ૧૬૪.

દોહરો.

માંડસમ્યા મોરનાં, મુખે ગણ્યાં મંડાય;
પણ કવિજન આ કાળના, ગણે ગણ્યા નશકાય. ૧૬૫.

મનહર છંદ.

એક શાહેરનો રાય કહે શુણો કવિરાય,
ઘણા તમો જેવા અહિ કવિ ઘેર ઘેર છે;
તમારા મુલકમાં તો કવિયોનો ટોટો હશે,
અહીં તો આ સમયમાં કવિ ટકે શેર છે;
કહે કવિ સુણો રાય સર્વ કવિ ટકે શેર,
એવું આ સભામાં હોય એ તો કાળો કેર છે;
ખાજાં ભાજી હતાં એક શાહેરમાં ટકે શેર,
આજ જાણ્યું એવું બીજું આપનું શાહેર છે. ૧૬૬.

દોહરો.

હું તો કવિ મતિ અલ્પ છું, અર્થ વિશે અજ્ઞાન;
સજ્જન શુણો હવે કહું, વડા કવિની વાત. ૧૬૭.
પક્ષપાત વિણ જ્યાં સભા, ત્યાં પુસ્તકો ધરાય;
ઉત્તમ અધમ કવિતણી, તરત પરીક્ષા થાય. ૧૬૮.

દુમિલા છંદ.

વરતાય નહીં સતી સર્વ સમે,
વરતાય સતી અતિ સંકટમાં;
રણભૂમિ ભયાનકમાંજ જણાય,
સમર્થપણું નર સુભટમાં;
સજિ નાટક જ્યાં શુભ નાચ કરાય,
કળાય કળા નિરખી નટમાં;
કવિતો બહુછે દલપત્ત કહે,
સમજાય કવિત્વ સભા તટમાં. ૧૬૯.

દોહરો.

જૂઠ પક્ષપાતે વદે, બોલે નિર્લજ બોલ;
તેવી સભાને તો ગણો, મર્કટમંડળી તોલ. ૧૭૦.

મનહર છંદ.

મરાળ તો મોતી ચરે મોતીમાંજ માન્યું મન,
ભલો તેને અવર અહાર કેમ ભાવશે;
સાકર સદૈવ ખાવા ઇચ્છેછે સક્કર ખોર,
અન્ય પર રૂચી કેમ અંતરમાં આવશે;
સુગંધના ભોગી ભૃંગ સુગંધનો સંગ તજી,
ભમી જાય કેમ કદી કોઇ જો ભમાવશે;
કહે દલપત તેમ કવિતાના ભોગી જન,
કવિતામાં નિજ લક્ષ લક્ષધા લગાવશે. ૧૭૧.
ઘનતણો ઘોર સુણી મોર જેમ સોર કરે,
સુકવિતા સુણી જન વાહ વાહ બોલે છે;
બાળક જુવાન વૃદ્ધ બુદ્ધિબળ અનુસારે,
તત્વ કવિતાનું નિજ ચિત્ત સાથે તોળે છે;
પવનની લહેરથી પદ્મપત્ર જેમ હલે,
હૈયું જનતણું તેમ કવિતા હિંચોળેછે;
કહે દલપતરામ સરસ કવિતા સુણી,
શીશ નર નારિયોનું નાગ જેમ ડોલેછે. ૧૭૨.

કુંડળિયા છંદ.

નહિ ડોલે જો નાગ તો, નહિ વંશીનો નાદ;
જંગમ જન થિર થાય નહિ, શુણિ કવિતાનો સ્વાદ;
શુણિ કવિતાનો સ્વાદ, મરદ માથા નહિ ડોલે;
નહિ કવિતા તે ઠામ, બરાબર બકરો બોલે;
કહે દ્વિજ દલપતરામ, નામ ધિક ખોટું ખોલે;
ધિક વંશિવાનાર નાગ શુણી જો નહિ ડોલે. ૧૭૩.
કંઠ હલાવે કોથળો, કણ ભરતાં જે કાળ;
જન મનમાં જાણી લહે, પહોંચ્યા કણ પેટાળ;
પહોંચ્યા કણ પેટાળ, કવિત તો ત્યારે કહિયે;
શ્રોતા જનનાં શીશ, ડોલતાં દેખી લહીએ;
કહે દ્વિજ દલપતરામ, નામ કવિ કાવ્ય બનાવે;
હજાર શ્રોતા હોય, કોય નહિ કંઠ હલાવે. ૧૭૪.

સરસ કવિની કાવ્ય શુણિ, હરખીં હલાવે કોટ;
નરસ કવિની કાવ્યમાં, ઊંઘ ચલાવે ચોટ;
ઊંઘ ચલાવે ચોટ, કોટ જનની કંપાવે;
જેથી જગમાં લાજ, નરસ કવિની નહિ જાવે;
કહે દ્વિજ દલપતરામ, નથી તે વાત નવીની;
નાવે નિદ્રા નામ, કાવ્ય શુણીં સરસ કવિની. ૧૭૫.

શ્રોતા પ્રતે નમ્ર વિનતિ.

દોહરો.

કવિના તર્ક વિતર્કથી, છેક અજાણ્યો છુંજ;
કવિ મુજને લોકો કહે, નામ માત્ર કવિ હુંજ. ૧૭૬.

છપય છંદ.

ક્યાં મણિ માણુક મૂલ, મૂલ ક્યાં કોડી કેરૂં;
ક્યાં ગરૂડ ગતિમાન, અને ક્યાં ધાન્ય ધનેરૂં;
ક્યાં તૂતીનો નાદ, નાદ ક્યાં નોબત કેરો;
ઝાકળ જળ શા માત્ર, જ્યાં ઘન ચઢે ઘણેરો;
અનિમાન મહાન થયા કવિ,* કવિતા કરી નવી નવી;
એવા કવિયોની આગળે, કોણ માત્ર દલપત કવિ. ૧૭૭.

મનહર છંદ.

ગોળ જાણે હુંજ ગળ્યો ખાંડ તેથી ખૂબ ગળી,
ખાંડથી ખરેખરો તો સાકરમાં સાર છે;
સાકર સરસ હોય દીસે જ્યારે દૂધ જેવી,
દૂધ મીઠું દ્રાખ જેવું સારૂં તે શ્રીકાર છે;
ગુણતણું ગુણવાન આણે કોણ અભિમાન,
જોઈ જોઈ જે કરે વિવેકનો વિચાર છે;
કહે દલપતરામ સાંભળો સાહેબ સર્વ,
એક એક થકી એમ ઉત્તમ અપાર છે. ૧૭૮.

દોહરો.

શક્તિ નહિ શણગારની, તો સજીએ સંતોષ;
પણ પેખીને પારકા, શિદ કરિએ અફસોસ. ૧૭૯.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

રે ભ્રંગ[1] અંગ તુજને પ્રભુ પાંખ આપી,
તું કેમ એમ ઠરિયો સ્થિર થૈ તથાપિ;
શક્તિ સમાન કરણી કરવી તપાશી,
મોટાની શક્તિ નિરખી ન થવું નિરાશી. ૧૮૦.

ભ્રમરાવળી છંદ.

કરજોડી કરૂં ભલી બાત ભલા જનને અરજી,
ધરી નમ્ર પણું શિર નામિ કહું મનની મરજી
કદિ ચૂક જણાય અચૂક કૃપાથી ક્ષમા કરજો,
ધરી સજ્જનનો દિલ ધર્મ સદાગુણ સંઘરજો. ૧૮૧.
રચના કવિતા રૂષિ વ્યાસ ગણેશ હતો લહિયો,
પણ એયતણી થઈ ચૂક ન ગર્વ દિલે રહિયો;
જન જાતતણી પછી વાત કહો મુખ શી કહીએ,
નહિ કેમ પડે કદિ ચૂક રૂદે સમજી રહીએ. ૧૮૨.
ઉરમાં જરીએ અભિમાન કહો કદિ કેમ ધરૂં,
પ્રભુ પ્રેરિત બુદ્ધિ પ્રમાણ કવિત્વનું કામ કરૂં;
જનજાત સમસ્તની સાથ સુમિત્રપણું મનમાં,
કરવા ધરી કોડ કહું કવિતા જગના જનમાં. ૧૮૩.

દોહરો.

દુર્ગુણની નિંદા કરે, જો દુર્ગુણી દુખાય;
સમજી લે તે નિજશિરે, એનો નહીં ઉપાય. ૧૮૪

મનહર છંદ.

અરે જીવ હિંમત ધરીને મોટી મને કર,
વજીર સમાન જ્ઞાન દોલતના ભરથી[1];
શંકરના સ્વામીતણું જે જન સ્મરણ કરે,
થવાનું હરેક તેની દયાની નજરથી;
રિદ્ધિ સિદ્ધિતણા ધણી ઉપર જો પ્રેમ ધર,
તો તને મળશે પ્રેમ તે ધરણીધરથી;
નીતિમય આપવાળું સ્નેહથી જો કાજ સજ,
સરે તુજ કાજ મની મળે તેના ઘરથી. ૧૮૫.

દોહરો.

એજ અર્થ ફરીથી કહું, જો સૌને સમજાય;
મંગળીક શુભ સાથીયો, પગરણમાં પૂરાય. ૧૮૬.

---

*કવિ પ્રેમાનંદભટ અને સામળભટના જેટલી કવિતા શક્તિ મારામાં નથી, તેમજ બીજા પણ સર્વે કવિયોનો હું દાસ છું. ૧ ભમરો.

૧ ભર-જયો.

ગતાગત સ્વસ્તિક પ્રબંધ.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

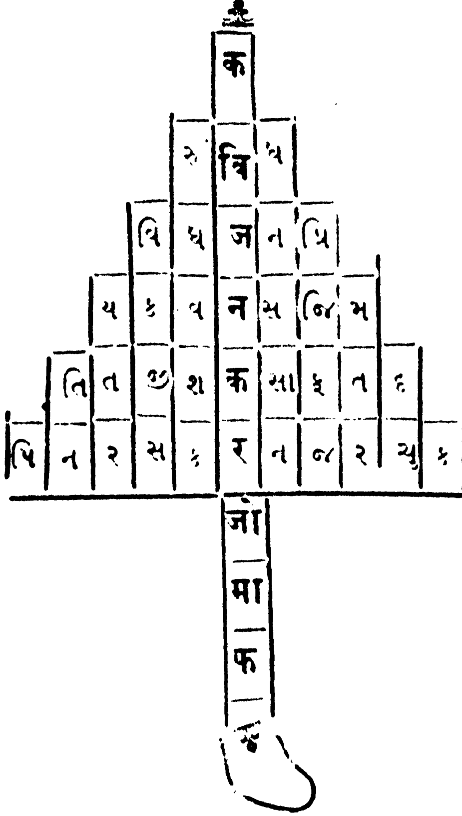
રે કર જીવ મને ધરી કામ, મહાશોધ જેમ વજર કરે; રેધર પ્યાર ધર્યાં રિધ સાથ, ધસી ધરિણીધર પ્યાર ધરે;
રે જન યાદ કરે હરનાથ, થનાર હરે દયા નજરે; રેઅજકાજ નીતિમયમાપ, પમાય મની નિજકાજસરે. ૧૮૭

वमजेध
जी
क
जकाजमरेजनयाद
ध क
र रे
प्या ह
र्णा ध र रनाथ,

છત્ર પ્રબંધ.

દોહરો.

કરું વિવિધ જનપ્રિય કવન,* સજિ મતિ તજી શક સાફ;
તદપિ નરસકર નજરચુક, કવિજન કરજો માફ. ૧૮૮.

એનરમાંથી એકુઓ, જો કણ લેછે જોઈ;
તપાસ રાખે તોય પણ, રહે કાંકરા કોઈ. ૧૮૯.
તેમજ મુજ કવિતા વિશે, દિસે જો કંઈ દોષ;
સુધારી લેજો સજ્જનો, રદે ન ધરશો રોષ. ૧૯૦.

ભુજંગી છંદ.

અહો સજ્જનો આ રચ્યું છું રકાબી,
ભરૂં પાનને ગુચ્છ તોરા ગુલાબી;
પછી તે ધરૂં ભેટ લૈ આપ પાસે,
પુરો આપશો પામવા પ્રેમ આશે. ૧૯૧.
કરો કોડ લાવી કૃપાથી સ્વિકાર,
સુગંધી સદા આપને આપનાર;
લઈ આપના મેજને શીર થાપો,
મને મોજમાં આપનો પ્રેમ આપો. ૧૯૨.
વળી તે વિષે જો જવાહીર જાણો,
વિશેષે કરી મૂલ્ય જેનું વખાણો;
ધરો કંઠમાં તે કરી સારી માળા,
સભા મધ્ય તો શોભશો થૈ રૂપાળા. ૧૯૩.

શંખધારી છંદ.

અતી પ્રેમ આણી, વદું એવી વાણી;
સભાના સમાજી, રૂદે થાય રાજી. ૧૯૪.
વળી કાવ્ય વાંચે, પ્રજા કાંઈ પાંચે;
મને મિત્ર માને, બહુ એજ બાને. ૧૯૫.
ઉરે પ્રેમ આણું, વિશેષે વખાણું;
ગણી લાભ લીજે, રમાનાથ રીઝે. ૧૯૬.
અતી એજ આશા, ભણું ભાવ ભાષા;
જુઓ બુદ્ધિ જેવી, ઉદે ઉક્તિ એવી. ૧૯૭.
તથા વિશ્વત્રાતા, દિસે બુદ્ધિદાતા;
પુરી સૂજ પાડે, સુરસ્તો સુઝાડે. ૧૯૮.
ભલા છંદ ભાસે, રૂડા તો રચાશે;
નથી બોલનારી, મહાશક્તિ મારી. ૧૯૯.
ગણો અલ્પ જ્ઞાની, સજું યુક્તિ શાની;
ચડ્યો કાવ્ય ચાળે, હજો એજ હાળે. ૨૦૦.
પુરા પંડિતોની, કવિ કોવિદોની;
ભલાઈ ભાગું છું, ગુરૂ હું ગાગું છું. ૨૦૧.
રતું નમ્રતાથી, ગુણો સુજ્ઞ સાથી;
લખ્યું વાંચી લેજો, દયા ભાવ દેજો. ૨૦૨.
રખે રીસ રાખો, ચિતે સ્વાદ ચાખો;
મને સૌ સુધારો, વિપત્તી વિદારો. ૨૦૩.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

પ્રેરક શ્રી પરમેશ્વર આપ,
કવીશ્વર ચિત્ત વિષે ચતુરાઈ;
માનવિ વ્યર્થ ગુમાન ધરે,
કરતાર કૃપાથી કરી કવિતાઈ;
બુદ્ધિ પ્રભુની પ્રભુની બધી ચિજ,
તેની રૂચી સમ જુક્તિ રચાઈ;
મન્નુ કરે દલપત્ત મહત્તનું,
પારકી લેખણ પારકી શાહી. ૨૦૪.

* કવિના.

इति ग्रंथारंभ प्रकरण १

પ્રકરણ ૨ જું.

પ્રભાત, સાયંકાળ તથા ઋતુ વર્ણન.

પ્રભાતનું વર્ણન.

દોહરો.

નિરખ્યાં પ્રથમ નિહાળનાં, રાત દિવસ ઋતુ ભેદ;
તે માટે કહું તે વિશે, અંતર ધરી ઉમેદ. ૧.
સૌને સૂર્યોદય થતાં, સૂઝે સઘળી વાત;
તે માટે કોડે કહું, વર્ણન પ્રથમ પ્રભાત. ૨.
અદલ રાજ્ય અંગ્રેજનું, પ્રગટ્યું સૂર્ય સમાન;
વિદ્યાપ્રકાશથી થયું, ગુણ અવગુણનું જ્ઞાન. ૩.

પરોઢિયું.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ઘડિયાળના ચાર ટકોર વાગ્યા,
ઉદ્યોગી લોકો જન સર્વ જાગ્યા;
જાણે શ્રુતી ચારતણા ઉચ્ચારે,
મુમુક્ષુ અજ્ઞાનપણું ઉતારે. ૪.
પૂર્વે ઉગ્યો શુક્રતણો સિતારો,
તેજસ્વી તે શોભિત શ્રેષ્ઠ સારો;
શું સૂર્યનો તે સરદાર આવ્યો,
સંધી કરાવા શુભ વિધી લાવ્યો. ૫.
પરોઢિયે શીતળ વાયુ વાય,
તેથી પડે ટાઢ અને ધ્રુજાય;
કુરાજ્યમાં જેમ જનો ન જંપે,
બાકી બધા લોકની કાય કંપે. ૬.
પરોઢિયે ઝાકળ તો પડે છે,
ભીનાં થયેલાં તરુ તે વડે છે;
જાણે નિશા સુંદરી છાંડી ધીર,
રોઈ ધરાવે નિજનેણ નીર. ૭.
કૂકૂ સ્વરો કુકડ તો કરે છે,
સર્વત્ર જેના સ્વર સંચરે છે;
જાણે રવિરાય પધારનારો,
તેના છડીદારતણા ઉચ્ચારો. ૮.
વાજે રૂડાં ચોઘડિયાં નગારાં,
જે લોકને નિત્ય જગાડનારાં;
જાણે નવા રાજ્યની ફોજ આવે,
તેની બડી નોબત આ બજાવે. ૯
ઘંટીતણા ઘોષ ઘણાક થાય,
દાણા પડ્યા બે પડમાં દળાય;
આકાશ પૃથ્વી પડ બે પ્રમાણો,
જીવો પડ્યા તેમ દળાય જાણો. ૧૦.
મહી વલોવે મહિયારી નારી,
તજી બિજું માંખણ લે ઉતારી;
તે જેમ સુજ્ઞો ગુણી શાસ્ત્ર બોધ,
તજે બિજું સઘળું સાર શોધ. ૧૧.
સીમા ભણી શબ્દ કરે શિયાળ,
કાને પડે ઘોષ ઘણા કરાળ;
જાણે નિશાની ચમુને[1] જણાવે,
નાસો હવે સૂર્યનું સૈન્ય આવે. ૧૨.
'વિદ્યારથી પાઠ ઉંચી કરે છે,
જાણે રવિના જશ ઉચ્ચરે છે;
પ્રભાતિયાં ગાય સુભક્ત પ્રીતે,
જાણે રવિના ગુણ ગાય ગીતે. ૧૩

આથમતા તારા તથા ચંદ્ર.

તારા શશી પશ્ચિમમાં સિધાવે,
તે દેખીને એમ વિચાર આવે;
ધનાઢ્ય દેશો બહુ ત્યાં વસે છે,
જોવા બધા દેવ પ્રીમે ધસે છે. ૧૪.
જ્યાં મેષને જ્યાં શશ[2] બેલ[3] સંગ,
તે રાયને જોર રહે ન અંગ;

---

૧ ચમુ-ફોજ. ૨ શશ-સસલું ચંદ્રમાં જણાય છે તે. ૩ બેલ-વૃશભરાશી.

શશાંકની એવી દશા બનીછે,
સ્વતંત્ર રાજ્યાસન વ્યર્થ ઇચ્છે. ૧૫.
આ મેષને[1] આ વૃશને વિલોકી,
રહ્યો દિસે મારગ સિંહ રોકી;
સ્વદેશિયો સંપ ચહે ન ચિત્તે,
તે રાયનું રાજ્ય રહે શી રીતે. ૧૬.
નિશાપતિ પશ્ચિમમાં નમ્યો છે,
માથે હતો ત્યાં થકી તો ભમ્યો છે;
જાણે શશીની ચઢતી કળા ગૈ,
હવેથી તેની પડતી સ્થિતિ થૈ. ૧૭.
સાતે રૂષી ઉત્તરમાં ઉગે છે,
જે સિંહની સાથ સદા ઉગે છે;
જાણે અનુષ્ઠાન મળ્યાની આશે,
જવા ઇચ્છેછે નિશિનાથ પાસે. ૧૮.
અગસ્ત તો દક્ષિણમાં દિસે છે,
મિથુનની સાથ સદા વસે છે;
વહેંચતાં દાપુ થઈ લડાઈ,
જાણે રૂષી સાથ પડી જુદાઈ. ૧૯.
આ કર્ક આકાર જુઓ કર્યો છે,
આ સિંહ આકાર તથા ધર્યોછે;
અનેક આકાર જણાય એમ,
સંગ્રામમાં વ્યુહ રચાય જેમ. ૨૦.
ભૂમિ ભણી પૂર્ણશશી સિધાવ્યો,
વિતર્ક એથી કવિઉર આવ્યો;
વૃદ્ધત્વ આવ્યું તરૂણી નિશાને,
નમાવિયું ભૂ ભણિ મૂખડાને. ૨૧.
આદિત્ય આભાસ વિશેષ થાય,
શશાંક ઝાંખો પડતો જણાય;
બળિષ્ટનો આગમ જાણી જેમ,
ઝાંખો પડે નિર્બળ ભૂપ તેમ. ૨૨.
શશાંકનો છેક ઘટ્યો પ્રકાશ,
કેવો દિસે પશ્ચિમ દીશ પાસ;
જાણે બજાવા ઘડી પૂર્ણ થાતે,
આકાશ ટાંગી ઘડીઆળ આ તે. ૨૩.
અધેર ટાળી ન શક્યો શશાંક,
પડ્યો શશીને શિર એજ વાંક;
તેનો રવિદેવ તપાસ લીધો,
જાણે શશીને પદભ્રષ્ટ કીધો. ૨૪.
ભાનુથકી ચંદ્ર પ્રકાશ લે છે,
તેથીજ તે શીતળતા ધરેછે;
ભિક્ષાર્થિ પામે અતિ રિદ્ધિ આપ,
પડે ન તેનો જગમાં પ્રતાપ. ૨૫.
જે તિવ્રતા તો તનમાં ન રાખે,
સ્ત્રી તુલ્ય તેનું મુખ લોક ભાખે;
રાખી શકે તે નહિ રાજ્ય કોશી,
એમાં કહો જોષ જૂએ શું જોશી. ૨૬.
જે રાજ્યમાં ચોરનું જોર ફાવે,
તે રાજ્યમાં બીક વિશેષ આવે;
જે રાજ્યમાં હોય ઘણું અંધેર,
તે રાયનું રાજ્ય તપે શી પેર. ૨૭.
રે ચંદ્ર જો આ તુજ રાજ્ય થાતાં,
મનુષ્ય સૌ આળસમાં જણાતાં;
શક્યો તજીદેતી પ્રજા જણાઇ,
તે રાજ્ય તો કેમ ટકેજ ભાઇ. ૨૮.
સવાર થાતાં શશિ અસ્ત પામ્યો,
તે કોણ જાણે જઈ ક્યાં વિરામ્યો;
જાણે પડ્યો કાદવ હેમ થાળ,
ખુંચી ગયો અંદર એજ કાળ. ૨૯.
ઝાંખા પડી થાય અદર્શ તારા,
આકાશમાં તે અતિ શોભનારા;
તે જેમ રાજા તજી જાય રાજ,
નાશી છુટે સૈન્ય તણો સમાજ. ૩૦.

ચંદ્રને ઠપકો.

લડ્યા વિના જે તજિ રાજ્ય નાઠો,
દેખાવ દીધો અતિ છેક માઠો;
જરૂર જાતે જગ જાણિયો છે,
ક્ષત્રી નહીં તે વિધુ વાણિયો છે. ૩૧
નીચી કરી મૂછ નમ્યો હરી[1] તે,
દીધો તજી દેશ ગયો ડરી તે;
ધરે ન ક્ષત્રી તુજ નામ મંદ[2],
વણીકને લાયક નામ "ચંદ." ૩૨.

૧ મેષ—બકરો.

૧ હરી—ચંદ્ર. ૨ મંદ—મૂર્ખ.

અરે તને શું કહું સિંહરાશી,
તું સિંહ શેનો મન જો તપાશી;
તિર્યે ગયો રંગ સજી અભંગ,
શોભે હવે તો પુંછ નામ સંગ. ૩૩.

દોહરો.

સિંહ નામ ક્ષત્રી હતા, લડતા અડર અભંગ;
સિંહ પુરૂષ સ્વર્ગે ગયા, હવે રહ્યા સૌ સંગ. ૩૪

પ્રભાત.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ઘણું કરેછે નિશિ ધુધવાટ,
ગાજી રહ્યોછે બહુ સર્વ ઘાટ;
જાણે ગયું પુત્રનું રાજપાટ,
ક્રોધે કરે ગર્જન એજ માટ. ૩૫.
પંખી મધુરા સ્વર ઉચરે છે,
જુદી જુદી જાત અનેક જે છે;
જાણે થશે આજ નવીન રાય,
ગાંધર્વ તેના ગુણ ગાન ગાય. ૩૬.
જનો સ્તુતી ઈશ્વરની કરેછે,
મહાત્મ્ય તેનું મનમાં ધરેછે;
જાણે રવિનું શુભ રાજ્ય જાણે,
પ્રભુ સમીપે સુખ એમ માગે. ૩૭.
ઉઠ્યા જનો ચંચળ અલ્પ દિસે,
જાંભા ન અંગે નહિ પાઘ શીશે;
જાણે થતાં એ નૃપની લડાઈ,
શોકે તણી લક્ષ્મી ગઈ લુટાઈ. ૩૮.
રહે કુભાર્યા પતિ સાથ રૂઠી,
પ્રભાતમાંથી લડતીજ ઉઠી;
સુરાજ્ય થાતાં પણ બંડખોર,
સુખે ન બેસે કરીને નઠોર. ૩૯.
પતિવ્રતા નાર પવિત્ર જાણી,
વદે પતિ આગળ પ્રેમ વાણી;
સુરાજ્યનો જોગ રૂડો જડેછે,
સુજાણસંગી સુખ ભોગવેછે. ૪૦.
શહેરમાં માર્ગ જળે સિંચાય,
જેથી પુરીમાં ગરદી ન થાય;
જાણે રવિ [1]દૂતતણી સવારી,
પધારશે જાણી પુરી સુધારી. ૪૧.
રાતે રહેલા જન ચોકીદાર,
તેમાં કરે નાયક ફેરફાર;
જાણે જુના રાય તણા સિપાઈ,
વિદાય કીધા નવી ફોજ થાઈ. ૪૨.
દેવાલયે ને વળી રાજ્યદ્વારે,
વાજાંતણા ઘોષ થયા અપારે;
જાણે પ્રજાએ શુભિને વધાઈ,
સામા જવાની કરીછે સજાઈ. ૪૩.
મુક્યાં ઉઘાડાં પુર દુર્ગ[1] દ્વાર,
પ્રવાસિયો પંથ પળે અપાર;
છુટે જિવોનો જડરામિવાસ,
ફરે હરે જેમ કરે વિલાસ. ૪૪.
પ્રવાસિયો જાય અનેક રસ્તે,
પ્રવાહની પેર દિસે સમસ્તે;
જાણે રવિથી હિમ પીગળીને,
વહી નદીઓ બહુ નીકળીને. ૪૫.
ઉતાવળો કોઈ વહે અગાડી,
અગાડી જનાર રહે પછાડી;
પૃથ્વી શની આગળ ચાલી જાય,
તો જેમ તે વક્ર થયો જણાય. ૪૬.
ઉતાવળો જે જન પંથ ધાય,
થાકી રહે ને મનમાં મુંઝાય;
ઉતાવળો થાય હરેક કામે,
તે જેમ તેમાં નહિ સિદ્ધિ પામે. ૪૭.

અરૂણોદય.

પ્રાચી દિશામાં નભ રક્ત દિસે,
એ કામ શોભા ઉપજી અતીશે;
જાણે પ્રતાપી પરણે ભુપાળ,
આનંદનો આજ ઉડે ગુલાલ. ૪૮.
આકાશ રાતાશ વળી નિહાળી,
વદે કવિવાણિ વિતર્કવાળી;
આવે રવિ સ્વારિ વિશેષ ધાતી,
એથી ઉડી આ અતિ ધુળ રાતી. ૪૯.

૧ કિરણોની.

૧ દુર્ગ-કીલ્લો.

સાંધો ક્ષરાને નભનો જણાય,
તૃષ્ણાતણો અંત તથા ગણાય;
પાસે દિસે પાર નહિ પમાય,
જોવા જનારો જન તે ઠગાય. ૫૦.
પડયું રવિનું [1]પ્રતિબિંબ તેજ,
અજ્ઞાની જાણે કવિદેવ એજ;
ખવાસનો જેમ ઉમાક દેખી,
નમે અજાણ્યા નૃપ એજ લેખી. ૫૧.
આકાશ રાતો ઉદયાચળેછે,
તથા હવામાં પ્રતિબિંબ જેછે;
જાણે રૂડી જાજમ છે બિછાવી,
ઠરાવ્યું સિંહાસન એક લાવી. ૫૨.
નથી જણાતા પગ હાથ જેને,
નામે કહે લોક અરૂણ એને;
તે સૂર્ય કેરો શુભ સારથી છે,
પુરાણમાં એવી કથા કથી છે. ૫૩
આકાશમાં એમ ગતિ કરેછે,
ગરૂડનો બાંધવ તે ઠરે છે;
વિદ્વાનને થાય રમૂજ જાણી,
જુના કવિએ કહીછે કહાણી. ૫૪.

સૂર્યોદય.

આવ્યો કુદી ત્યાં રવિ દેવ એમ,
કુદી ઉઠે કેસરી સિંહ જેમ;
તે બિંબમાં બિંબ સમાઇ જાય,
આદર્શ[2]જાતાં છબી એક થાય. ૫૫.
જ્યાં બિંબમાં સૂરજ આવી પેઠો,
તે જેમ સિંહાસન ભૂપ બેઠો;
દશે દિશામાં કીર્ણો ચલાવ્યાં,
સંગ્રામમાં લશ્કર શું સિધાવ્યાં. ૫૬.
રંગે દિસે છે રવિદેવ રાતો,
જાણે થયો છે ધરી ક્રોધ તાતો;
અંધેર આ લોકનું ટાળવાને,
આવ્યો પ્રતાપી નૃપ પાળવાને. ૫૭.
જનો ઉચ્ચારે જયકાર વાણી,
કરે પ્રણામો ઉર પ્રેમ આણી;
માને ગુરૂને પ્રભુ તુલ્ય જેમ,
માને રવિને નિજ છેજ એમ. ૫૮.
માટી રૂપી મૃન્મય[1] કોડીયું છે,
દિવેલ જાણે જળ આ ભર્યુંછે;
દિવાસળી લગ્ન[2]સરૂપી લાગી,
જાણે રવિ દિપક જોત જાગી. ૫૯.
એ દુર્બિને સૂર્યનું [3]બિંબ દીઠું,
જાણે દીઠું તે બળતું અંગીઠું;
કે તોપ ગોળા ઉપરે ઘણેરા,
પાટા [3]વિંટેલા કિનખાબ કેરા. ૬૦.
મહીથકી દ્વાદશ લક્ષ મોટો,
તથાપિ દિસે રવિ છેક છોટો;
એ જાણીને એમ વિચાર આવે,
મોટાઈ મોટા કદીના જણાવે. ૬૧.
છે મૈલ આનું નવ[4] કોટિ દૂર,
તથાપિ તેનું પ્રસરાય નૂર;
જેને પ્રભુ પૂર્ણ પ્રતાપ આપે,
તે રાયનું રાજ્ય વિશેષ વ્યાપે. ૬૨.
પૃથ્વી થકી છે ત્રણ લાખ તોલ,
તથાપિ દિસે લઘુ એક ગોળ;
વિદેશી રાજાતણું જેમ માન,
સુજાણ જાણે જડને ન ભાન. ૬૩.
રવિથી આડું પડછે હવાનું,
અદર્શ થોડા ક્ષણમાં થવાનું;
દેખાવ દેખી દિલમાં ગમેછે,
જાણે ભવાયો પડદે રમેછે. ૬૪.
પ્રકાશ વેગે અતિ દોડી આવે,
સેનાપતિ જેમ ચમુ[5] ચલાવે;
મિનિટમાં મૈલ ઘણા કપાય,
જે લાખને છાશી હજાર જાય. ૬૫.

૧ પ્રથમ સૂર્ય ઉગેલો દેખાય છે પણ તે ખરો સૂર્ય નથી; હવામાં સૂર્યનું પ્રતિબિંબ દેખાય છે.
૨ દર્પણ

૧ મૃન્મય—માટીનું. ૨ મેષ, વૃષભ વગેરે બાર લગ્ન છે તે રૂપી દીવાસળી.
૩ દુર્બિનથી જોતાં સૂરજનું અંદરનું બિંબ કાળું જણાય છે. તેને ફરતાં સળગતાં વાદળાં ફરે છે. તે કિનખાબ જેવાં દેખાય છે.
૪ નવ ક્રોડ પંદર લાખ મૈલ. ૫ ચમુ—ફોજ.

કીર્ણોદય.

આવ્યોસવા આઠ મીનીટમાં તો,
પ્રકાશ પૃથ્વી પડમાંહિ ધાતો;
પીળો રૂડો રંગ દિધો ચડાવી,
સુવર્ણથી જેમ અહી મઢાવી. ૬૬.
જે છાપરે તો તડકો પડયો છે,
સુવર્ણ રંગે ચિતમાં ચડયો છે;
જાણે સુરાજ્યે બહુ દ્રવ્ય એવાં,
દિસે ઘરોઘેર સુવર્ણ જેવાં. ૬૭.
હાંડીતણાં લોલક કીર્ણ સંગે,
ભીંતે પડ્યાં ચિત્ર વિચિત્ર રંગે;
જાણે વિના વૃષ્ટિ કદી ન જાણ્યા,
એવા અહીં મચ્છ અનેક તાણ્યા. ૬૮.
વિલોકી ચિત્રો બહુ રંગવાળાં,
ભિન્ન કહે ચિત્ર બહુ રૂપાળાં;
મર્મિ જનો માર્મિક ભેદ લેછે,
શાથી બન્યા તે સમજી શકેછે. ૬૯.
કિર્ણો પડ્યાં રંગિત કાચ જેવે,
ઘરે છવાયાં બહુ રંગ તેવે;
જાણે ઘરોમાં રવિદૂત આવી,
લીંપ્યા ઘરોમાં બહુ રંગ લાવી. ૭૦.
જે ઓસના બિંદુ અનેક પત્રે,
પડ્યા હતા તે ન જણાય અત્રે;
પ્રખ્યાત છે ભાસ્કર હંસ પોતે,
મોતી ગણી ભક્ષ કરી ગયો તે. ૭૧.
કીર્ણોવડે કોઈ છબી ઉતારે
તે કિર્ણના સન્મુખ યંત્ર ધારે;
એકાગ્ર ચિત્તે શુણવાથી જેમ,
ઠરે રૂદેમાં ગુરૂજ્ઞાન તેમ. ૭૨.
સોના સમી સુર્યની કાંતી ઝીલી,
વનસ્પતિ જાત વિશેષ ખીલી;
જે દેશમાં જેમ કમાઇ જાગે,
પ્રજાજનો સર્વ પ્રસન્ન લાગે. ૭૩.
પ્રતાપ જે ભાનુતણો પડેછે,
વનસ્પતીને પણ પુષ્ટી દેછે;
બેરાં લુલાંને વળી આંધળાંને,
પાળે ભલા જેમ જનો બધાંને. ૭૪.
દેવાલયે શીખર હેમ કેરું,
તેમાં રૂડું બિંબ દિસે ઘણેરું;
જાણે હીરો હેમ વિષે જડાયો,
પ્રકાશ શોભે શસિથી સવાયો. ૭૫.
ઉદ્યોગ જ્યાં જ્યાં પ્રસર્યો અતીશે,
જુદી બધી વસ્તુ સમસ્ત દિસે;
અબુધમાં ભેદ છુપ્યો રખાય,
બુદ્ધિ વધે ભેદ બધા જણાય. ૭૬.
રાતે બધું ભાસતું એક રંગે,
જુદું દિઠું આનું પ્રભા પ્રસંગે;
કુરાજ્યમાં પંડિત મૂર્ખ એક,
સુરાજ્યમાં જેમ પડે વિવેક. ૭૭.
રાતે ન જાતી જન દૂર દ્રષ્ટી,
રવિ પ્રભાથી બહુ સુજી સૃષ્ટી;
કુરાજ્યમાં જ્ઞાનતણો ઘટારો,
સુરાજ્યમાં જેમ દિસે વધારો. ૭૮.
ટાંકાં તથા ભૂતળ ભોંયરામાં,
રહ્યું વિશેષે તમ[1] તે સમામાં;
જાણે છુપા ચુપ છુપાઈ ચોર,
સંતાઈ પેઠા બહુ બંડખોર. ૭૯
પડયો રવિથી પ્રતિકૂળ છાંયો,
હરેક વસ્તુની પુંઠે છુપાયો;
બળિષ્ટથી નિર્બળ વેર રાખે,
પુંઠે બકે સન્મુખ તો ન ભાખે. ૮૦.
ગરીબ શ્રીમંતતણે નિવાસ,
પડયો રવિનો સરખો પ્રકાશ;
તે જેમ રૂડો ઈનસાફી રાય,
સૌનો કરેછે સરખોજ ન્યાય. ૮૧.
જાળીથી કીર્ણો ઘરમાં પડે છે,
અણુ ઉડે તે નજરે ચડે છે;
શો માલ વાતાવરણે વસાવ્યો,
તે ભેદનો શિક્ષક જેમ આવ્યો. ૮૨.
દિસે પ્રભાની નળી એક તંત્ર,
જાણે ધર્યો સુક્ષ્મદર્શ યંત્ર;
પ્રકાશ કેવો પથરાય નીચો,
જાણે બિછાયો જરીનો ગલીચો. ૮૩.
પ્રભા પ્રભાનાથની પૂર્ણ જોઇ,

૧ તમ-અંધારૂં.

દિવા તણો ભાવ પુછે ન કોઇ;
ઉજારનો દાયક જો મળે છે,
ઉપારનો દાયક વિસરે છે. ૮૪.
વાંકા વળીને રવિ કોર્ણ આવે,
કદી નહીં માર્ગ શિષે સિધાવે;
જે રાજ્યના દૂત રહે છકેલા,
તે જેમ દિસે ન સિધા વળેલા. ૮૫.
જળાશયે ભાસ્કર બિંબ જોઈ,
કરે કવિ તર્ક વિતર્ક કોઈ;
સુબા મુક્યાછે નૃપ માર્તંડે[1],
પોતા સમો વેશ ધરાવી પંડે. ૮૬.
સમુદ્રમાં સૂર્યનું બિંબ દિસે;
એતો વળી દિવ્ય દીસે અતીશે;
જાણે રૂડો ત્યાં રસિડેન્ટ રાખ્યો,
પ્રકાશરૂપી પણુ કાંપ નાંખ્યો. ૮૭.
ગંગા વિષે સૂર્યનું બિંબ જોઈ,
કહે વળી એમ કવીશ કોઈ;
જાણે બીજો ભાસ્કર દેહ ધાર્યો,
ગંગાની જાત્રા કરવા પધાર્યો. ૮૮.
જે દેવળો આ નજરે ન થાત,
થતાં રવિ તેજથકી જણાતાં;
જાણે નઠારા અમલે પડાવ્યાં,
સુરાજ્ય આવે ફરીથી ચણાવ્યાં. ૮૯.
રવિતણાં કિર્ણ નિહાળી કોડે,
ખુશી થતાં સારસડાં સજોડે;
વેદી[2] વિષે જેમ વિશોકી જોત,
પ્રમોદ પામે વરલાડિ સોત. ૯૦.
કુમુદનીયો કરમાઇ દિસે,
વિકાશ પામ્યાં કમળો અતીશે;
દેખી મુખો જેમ મલીન થાય,
મિત્રો શુણી કીર્તિ ખુશી જણાય. ૯૧.
ઉલૂકનાં[3] નેત્ર ગયાં મિંચાઇ,
ભાળે નહીં ભાનુતણી ભલાઇ;
તે જેમ રૂડા ગુણ સજ્જનોના,
દેખે ન ડોળા કદી દુર્જનોના. ૯૨.

૧ સુરજે. ૨ વેદી–ચોરી. ૩ ઘુવડ.

રવિ કવિ જાહ્નવિ જે ગણાય,
સીઝાવનારાં ત્રણ તે જણાય;
જે ભીચી રાખે નિજ નેત્ર કાન,
તેને રિઝાવા નહિ શક્તિમાન. ૯૩.

જન ક્રિયા.

ખાવા હવા જાય જનો ઉમંગે,
આરોગ્ય પામે અતિ આપ અંગે;
વધે ન તેને નિજ અંગ વ્યાધી,
ખરેખરી ઔષધી જેમ ખાધી. ૯૪.
શિકારિયો જાય શિકાર માટે,
ધોબી ધુએછે જઇ વસ્ત્ર ઘાટે;
સ્વતંત્રતા પૂર્ણ મળી પ્રજાને,
જેને ગમે તેમ કરે ક્રિયાને. ૯૫.
સ્ત્રીઓ નવાણે જઇ ઘેર આવે,
પાત્ર પ્રમાણે ભરી નીર લાવે;
તે જેમ શાસ્ત્રો સુણવા જઇને,
આવે યથા બુદ્ધિ ગુણો લઇને. ૯૬.
અફીણિયા સૂર્ય ઉગે ઊંઘેછે,
તેમાંજ મોટું સુખ તે ગણેછે;
ઉજાણિમાં ભોજનકાળ જેમ,
રમે જઈ બાળક દૂર તેમ. ૯૭.
વિચિત્ર વાજાં બહુપેર વાગે,
અફીણિયા ઊંઘ તજી ન જાગે;
જાણે સુતાછે ઘટકર્ણ જેવા,
તેને જગાડે કરી શબ્દ એવા. ૯૮.
શૂરા જનો શસ્ત્ર ધરી ફરેછે,
ધનુઃકળાની કૃતિયો કરેછે;
જાણે રવિ રાય કરે નિરીક્ષા,
આપે શુરા શૌર્યકળા પરીક્ષા. ૯૯.
પોશાક સૌએ તનુ સ્વચ્છ ધારી,
રાત્રીતણા વેશ મુક્યા ઉતારી;
જાણે નવા રાયનું રાજ્ય જામ્યું,
સૌ વિશ્વ સારો શિરપાવ પામ્યું. ૧૦૦
જુદા જુદા વેશ જુદીજ વાણી,
જુદી ક્રિયા સૌજનની જણાણી;
જાણે નિશાનો પડદો ઉઘાડ્યો,

આ વિશ્વમાં નાટક ખેલ માંડ્યો. ૧૦૧
નિશા પડે લોક સુવાનું ભૂઝે,
સવાર થૈ ત્યાં શુભ કામ સૂઝે;
કુરાજ્યમાં આળસ કાળ યોગ્ય,
સુરાજ્યમા લોક સજે ઉદ્યોગ. ૧૦૨.
બે બાગમાંથી ફળ વીણી માળી,
તે છોડનાં સંકટ દૂર ટાળી;
પ્રજાથી રાજા કર જેમ લે છે,
પ્રજાતણું રક્ષણ તે કરે છે. ૧૦૩.
નિશાળિયા જાય જુઓ નિશાળે,
પોથી તથા પાટી લઈ નિશાળે;
જાણે જનોઈ ધરીને ઉઠેલા,
કાશી જવાને બડવા બનેલા. ૧૦૪.
આરોગ્યશાળા ઉઘડી નિશાળો,
દૈરે જતો ભાવિક સાથ ભાળ્યો;
તે જેમ ધરમી ધરણીશ થાતાં,
દિસે સ્થપાતાં બહુ ધર્મખાતાં. ૧૦૫.
વાસીદુ વાળી ઘર સ્વચ્છ કીધાં,
તથા વળી વાસણ માંજી લીધાં;
જાણે ભલા ભૂપનું રાજ્ય ભાળી,
દિસે ઘરો ઘેર કરી દિવાળી. ૧૦૬.
ઉદ્યોગનાં શસ્ત્ર જનો સજે છે,
જો ઊંઘને આળસ તે તજે છે;
ઉદ્યોગી દિસે જન ઠામ ઠામે,
તે રાજ્ય તો પૂર્ણ પ્રતાપ પામે. ૧૦૭
ઘોડા અને ગાડી ઘણી ફરેછે,
શોભા નિહાળી નજરો ઠરેછે;
જાણે રૂડું રાજ્ય થયું હવે છે,
સુખે પ્રજા વૈભવ ભોગવેછે. ૧૦૮.

નદીનો દેખાવ.

નદીતણું નીર ધિમે વહેછે,
ગતિ વિષે ગંભિરતા રહે છે;
તે જેમ મોટા જનને નિહાળી,
લજાતિ ચાલે સતી લાજવાળી. ૧૦૯.
નદી કિનારે બગ જે રહે છે,
ધ્યાની બનીને મછને ગ્રહે છે;
જાણે ગણી ધર્મ ધર્યાની જૂઠી,
ફાવ્યું ઠગોને ઠગી ખાય ફુટી. ૧૧૦.
નદી વિષે લોક અનેક જૈને,
ભણી સ્તુતી ન્હાય નિમગ્ન થૈને;
જાણે સમાચાર સમુદ્રજીને,
કહાવવા કાંઈ કહે નદીને. ૧૧૧.
પેખી પ્રભાનાથ પ્રભાત કાળે,
નાહીં સ્રિયો ચંદ્ર કરે કપાળે;
જાણે શશી ભીત ભયે થયો છે,
નાશી સ્રિયોને શરણે ગયો છે. ૧૧૨.
પૂજા કરે કોઈ નદીની કોડે,
લલાટમાં અક્ષત વિપ્ર ચોડે;
જાણે શશીને તન પીડ આવી,
માટે દયા લાવી દવા લગાવી. ૧૧૩.
કામિનીઓને શિર કેશ કાળા,
ઢાંકી ધર્યા તોય દિસે રૂપાળા;
સુઓ નિસાનો દઢ અંધકાર,
જાણે છુપાવ્યો કરવા ઉગાર. ૧૧૪.
શૃંગાર શ્રીમંત સ્રિયો ધરે છે,
જેમાં હીરા કાંતિ અતિ કરે છે;
જાણે હતા જે શશિ સૈન્ય તારા,
રહ્યા સ્રિયોને શરણે બિચારા. ૧૧૫.

ધર્મ ક્રિયા.

કરે જનો સૌ નિજ ધર્મ ધ્યાન,
કોઈ શુણે છે નિજ શાસ્રજ્ઞાન;
જાણે દિધી છૂટ નૃપે દયાળે,
નિર્ભયપણે સૌ નિજ ધર્મ પાળે. ૧૧૬.
સંધ્યાતણા બ્રાહ્મણ શબ્દ ભાખે,
ભાનું ભણી અક્ષત પુષ્પ નાંખે;
જાણે સુરાજાપર પ્રેમ આવે,
આશીષ આપી વિધિએ વધાવે. ૧૧૭.
દ્વિજો કરે પાવક કુંડ હોમ,
ગહયો વધીને બહુ ધુમ્ર વ્યોમ;
રિઝાવવા ભૂપતિ ભાનુ જેવો,
જાણે રચ્યો આતસખેલ એવો. ૧૧૮.

પામી રૂડો ભાસ્કરનો પ્રતાપ,
ધર્મી કરે ધર્મ અધર્મી પાપ;
સુકાર્ય માટે પ્રભુ બુદ્ધિ દેછે,
સ્વેચ્છા પ્રમાણે જન વાવરેછે. ૧૧૯.

તડકા વિશે.

પડે દિને તો વધી જાય છાંયો,
ચડે દિને તે ઘટતો જણાયો;
વધે કુબુદ્ધિ પડતી દશામાં,
ઘટે કુબુદ્ધિ ચડતી કળામાં. ૧૨૦.

જો સૂર્યની સ્થિતિ તપાસવાને,
જોશી ભરેછે નિજ છાંયડાને;
સામાની શક્તિતણું માપ લેવા,
પોતાની માપે જન સુજ્ઞ જેવા. ૧૨૧.

જે હીમથી બઈ વિશેષ જામ્યો,
તે પીંગળીને જળરૂપ પામ્યો;
કુસંગથી થાય રૂદે કઠોર,
તે પીંગળે જેમ સુબોધ જોર. ૧૨૨.

ભાનું પ્રભા જેમ વિશેષ જામે,
પારો ઘણી ઉન્નતિ એમ પામે;
સુરાજ્યની જેમ કળા વધે છે,
ઊંચે દરજ્જે સુજનો ચડેછે. ૧૨૩.

પ્રતાપ જ્યાં ભાનુતણો પડે છે,
જે નીર છે શીતળ તે તપે છે;
તે જેમ કોઇ જુલમી જણાય,
શીળો સ્વભાવી પણ તમ થાય. ૧૨૪.

ચુસે રવિ નીર નિજ પ્રતાપે,
વર્ષાસમે પુસ્કળ એજ આપે;
તે જેમ રાજા કર રોજ લે છે,
પ્રસંગ આવે ધન યોગ્ય દે છે. ૧૨૫.

જો આગચશ્મે રવિ કીર્ણ જાય,
તો આગ તેથી પ્રગટી જણાય;
પેખી ઘણો સજ્જનનો પ્રતાપ,
દૂખી તપે છે દીલ જેમ આપ. ૧૨૬.

રવિતણું તેજ પડે અલેખે,
ચશ્માં વિના [illegible] જનો ન દેખે;
તે જેમ લોકો નજરે નિહાળે,
ભૂપાળતો મંત્રિવડેજ ભાળે. ૧૨૭.

જો સૂર્ય આડો નિશિનાથ થાય,
કેવો રવિ તે તકમાં જણાય;
જાણે રૂપા ત્રાંસળી સોની લાવ્યો,
ગસેડ્ કાળો કરીને ચડાવ્યો. ૧૨૮.

જો સૂર્ય મધ્યે ગ્રહ શુક્ર આવે,
તો દૂર્બિને રીત જુદી જણાવે;
નરેડી ચાંદીતણી એક એ છે,
તેમાં વળી આ ભમરો ભમે છે. ૧૨૯.

ઢંકાય જ્યારે રવિ વાદળાંથી,
ત્યારે દિસે રીત જુદીજ ત્યાંથી;
ખેલાડી શું રંગ ભૂમિ અડયે છે,
પછીથી જાણે પડદો પડયો છે. ૧૩૦.

ફૂલ્યાં બહુ ફૂલ બપોરિયાનાં,
રાતાં રૂડાં સૂર્યતણા સભાનાં;
પ્રવાળનાં પૂષ્પ નવાં બનાવી,
કારીગરે કોઈ કળા બતાવી. ૧૩૧.

નાણાવટી નાણું ઘણું વટાવે,
જ્યાં જોઇએ ત્યાં ધન દૃષ્ટિ આવે;
કુરાજ્યમાં ગુપ્ત અવેજ કીધો,
તેનો સુરાજ્યે વધુ લાભ લીધો. ૧૩૨.

સમાપ્તિ વિશે.

દિનેશનું લાયક રાજ્ય લાગે,
માટે પ્રભૂ આગળ લોક માગે;
અહો પ્રભૂ હર્ષ પુરો પમાડો,
રહો બધાનો ચડતો દહાડો. ૧૩૩.

દાડો ચડો આશિષ એમ દેછે,
રાત્રી થવાનું ન કહી કહેછે;
સુરાજ્યને સર્વ જનો ચહાય,
કુરાજ્યનું નામ લીધે દુખાય. ૧૩૪.

જે રાજ્યમાં જ્ઞાન વિશેષ વાધ્યું,
જે રાજ્યમાં ઉત્તમ કાજ સાધ્યું;
આ વિશ્વ કર્તા વરદાન દેજો,
આવું રૂડું રાજ્ય સદા રહેજો. ૧૩૫.

રાજા પ્રજા સર્વ સુખી રહેજો,

લાખો તણો લાભ અલભ્ય લેજો;
કરે પ્રભુ વાંછિત પૂર્ણ કામ,
આશીષ દે છે દલપત્તરામ. ૧૩૬.

સાયંકાળનું વર્ણન.

નમતો સૂરજ.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

સુણો હવેં સજ્જન રૂડી રીતે,
પ્રદોશનું વર્ણન પૂર્ણ પ્રીતે;
ઉગે ચઢે ને રવિ અસ્ત થાય,
એવી સ્થિતિ આજગની જણાય. ૧.
ઊંચી દશા દેખી છકી ન જાવું,
નીચી દશા દેખી નહીં મુઝાવું;
આ વિશ્વ છે ચિત્ર વિચિત્ર એવું,
રાખે પ્રભુ તેમ ખુશી રહેવું. ૨.
આદીત્ય અસ્તા[1]ચળ દીશ ચાલ્યો,
પ્રતાપ તેનો પડતો નિહાળ્યો;
નરેશ પોતે તજી દેશ નાસે,
તો જેમ તેનું તુચ્છ તેજ ભાસે. ૩.
પાંચે ટકોરા ઘડીયાળ દે છે,
જાણે જનોને સમસ્યા કહેછે;
સારૂં કમાવા ધરી સારી કાયા,
પજો તપાસો શુભ શું કમાયા. ૪.
ઉદ્યોગી તો સૂર્ય જવા નઇચ્છે,
જે આળસુ તે ઉલટુંજ પ્રીછે;
સુરાજ્ય જાતાં સજનો ન રાજી,
રાજી દિસે જેમ પ્રપંચી પાજી. ૫.
પ્રભાકરે તિવ્રપણું તજ્યું છે,
સમે ભલું શાંતપણું સજ્યું છે,
તે જેમ જ્યાં જોબન જોર જાય,
વદ્ધત્વમાં શાંતપણું સજાય. ૬.
ફરે હરેછે સુખ પામી પ્રાણી,
મટયો રવિનો બહુ તાપ જાણી;
તે જેમ રાજા શુભ દૃષ્ટિ ધારે,
સુખે કરે ઉદ્યમ સર્વ ત્યારે. ૭.
ધીમે ધીમે જે વધનાર છાંયો,
ઉતાવળો તે વધતો જણાયો;
તે જેમ જેને શિર વ્યાજ છોટું,
પછી વધીને ઝટ થાય મોટું. ૮.
પાણી પિવાને ઘણુ ઢોરઢેરાં,
નદી તળાવે વિચરે ઘણેરાં;
ઉદાર શ્રીમંતનું સદ્મ ધારી,
જયે જયે જેમ જતાં ભિખારી. ૯.
જ્યાં તે સમે પર્વત શીશ પેખું,
સોનેરી રંગે રવિ તેજ દેખું;
જાણે વડા દેવળ શીશવાળું
સોનાનું ઇંડું ચળકે રૂપાળું. ૧૦.
સિપાઇઓ વ્યુહ કળા કરેછે,
મેદાનમાં સૌ મળીને ઠરેછે;
જાણે થવાને રવિના સહાઇ,
શસ્ત્રો સજીને મળિયા સિપાઇ. ૧૧.
શાણા કરે શ્રાવક લોક વાળુ;
દેખાય છે જે દિલના દયાળુ;
તે જેમ રાજા શિર શત્રુ વાધે,
સ્વાર્થિ પ્રધાનો નિજ અર્થ સાધે. ૧૨.
નિશાળિયા જાય નિશાળ છોડી,
ભણે ભણાવે નહીં જીવ જોડી;
જવાથી ઉત્તેજન આપનારો,
વિદ્યાતણો જેમ નહીં વધારો. ૧૩.

વનનો દેખાવ.

ગાયો ચરી ગામ ભણી વળેછે,
જુદી પડેલી સમુહે મળેછે;
ઘણી નદીઓ મળી એક રાહ,
જાણે થયો જાન્હવિનો પ્રવાહ. ૧૪.
ગોવાળ ગાયો ઘણુ ઘેરી લાવ્યો,
ભાળી ભલો સૌ જન ચિત્ત ભાવ્યો;
ભગીરથે જેમ ધરી ઉમંગ,
કૈલાસથી આણી પવિત્ર ગંગ. ૧૫.
ગાયોતણા વેગથી ખૂબ ખેહ,
ઊંચી ચઢી ઉડી જણાય જેહ;

---

૧ સૂર્ય આથમતો દેખાય તે ક્ષિતિજનો ભાગ.

ઉચારવા દુઃખ વિચાર લાવી,
જાણે ધરીત્રિ સ્વર્ગે સિધાવી. ૧૬.
ગોવાળીયા વાંસળીયો બજાવે,
શુણી ભલા સૌ જન ચિત્ત ભાવે;
જાણે ચડયો છે ઘન એમ જાણી,
વદે મધુરે સ્વર મોર વાણી. ૧૭.
ઊંચે સ્વરે ગોપ દુહા ઉચારે,
પરસ્પરે વાદ કરી પ્રચારે;
તે જેમ મલ્લો લડતા અખાડે,
પ્રચારતા બે બહુ બૂમ પાડે. ૧૮.
અજાતણાં વૃંદ દીઠાં પછી બે,
બધાં ઉચારે મુખ શબ્દ બેબે;
જાણે થશે ભાવિક તે ભણેછે,
અતે જિવોની ગતિ ઠામ બેછે. ૧૯.
ગોવાળીએ ડાંગ ખભે ધરી છે,
એ ઉપમા તો કવિ કોઇ પ્રીછે;
જાણે કપિએ પુછ ઊંચુ કીધું,
કુદી જવાને દિલ કાંઈ દીધું. ૨૦.
ગાયો કરેછે પૂરમાં પ્રવેશ,
છુટી પડી વેગ કરી વિશેષ;
સહસ્ર ધારે થૈ જેમ ગંગ,
કરે જઈ સાગરનો પ્રસંગ. ૨૧.
ખેડુ જનો ખેતરથી વળેછે,
ત્યાં આખલા આગળ ઉચ્છળેછે;
તે જેમ સૌનાં સુખ દુઃખ ટાંણે,
ઉન્મત્તતો ચિત્ત કશું ન આંણે. ૨૨.
ખરા ચઢાવી પગ ચાલનારા,
ભલા ધર્યા છે શિર ઘાસ ભારા;
કેવા દિસે સંચરતા સઉ તે,
જાણે ધર્યા પર્વત રામદૂતે. ૨૩.
દંતાળી ખાંધે ધરી ખેડુ કોઈ,
કવિ કરે તર્ક વિતર્ક જોઈ;
ધરા રૂપી સ્ત્રીતણી કાંશકીછે,
જાણે કૃષીકારકને જડીછે. ૨૪.
કોઈ કને દાતરડું દિસે છે,
વાંકું વળેલું વળી શ્યામ તે છે;
જાણે ગરૂડે લઈ બાળબાળ,
અહીજ સર્પ્યું ગણી પુણ્ય કાળ. ૨૫.

આથમતો સુર્ય.

જુઓ જુઓ આ રવિ દિવ્ય કાય,
ભૂમી ભણી તે નમતો જણાય;
જાણે ચઢેલો અમરાપુરીમાં,
પતંગ દિસે પડતો મહીમાં. ૨૬.
અરે જુઓ વિશ્વ અનુભવીને,
પૂજે જનો સૌ ઉગતા રવિને;
આવી પડે અસ્ત થવાનું જ્યારે,
કોઇ ન છાંટે લઈ કંકુ ત્યારે. ૨૭.
દિનેશ ડૂબ્યો પ્રતિબિંબ દિસે,
આશ્ચર્ય જોતાં ઉપજે અતીશે;
જાણે રિપૂને છળવા વિચાર્યું,
ભાનું ભુપે કર્ત્રિમ રૂપ ધાર્યું. ૨૮.
પછી થયું તે પ્રતિબિંબ અસ્ત,
જાણે રવિ સૈન્ય થયું સમસ્ત;
તથાપિ તેનાં કિરણો પ્રકાસે,
પ્રતાપીનો જેમ પતાપ ભાસે. ૨૯.
ઉદે થઇને રવિ અસ્ત થાય,
આયુશ આ વિશ્વતણું હરાય;
એ જેમ ભૂપાળનું રાજ્ય ભાગે,
પ્રજાજનોને નુકશાન લાગે. ૩૦.
આદિત્યને આભ જણાય રાતો,
જોતાં દિસે જ્યાં રવિ અસ્ત થાતો;
સંગ્રામ ભૂમી રૂધિરેથી રાતી,
તે હોય શું રાજ્ય જતાં જણાતી. ૩૧.
અસ્તાચળે રંગ જણાય રાતો,
એનું હશે કારણ એક કાંતો;
સાંધો નિંશાવાસરનો કરાવા,
તાપે ધરેલી થીંગડી તપાવા. ૩૨
રવિકને વૃશ્ચિક રાશિ આવી[1],
તથાપિ તે મસ્તક લૈ ઠરાવી;
જનોકિતને કોણ જુઠી ઠરાવે,
અનેક દુઃખો દુખ મધ્ય આવે. ૩૩.
ઉદ્યોગીએ ઉદ્યમ છોડી દીધા,

૧ કાર્તિક મહિનામાં.

પ્રવાસિયોયે પણ વાસ કીધા;
જો યંત્રનું ઈંજિન શાંત થાય,
તો જેમ ચકો સ્થિર થંભિ જાય. ૩૪.
ન્યાયાધિશે ન્યાય સભા ઉઠાવી,
કરે ન કોઇ ફરિયાદ આવી;
તે જેમ લોકો લડીને મરાય,
કુરાજ્યમાં કોઈ કરે ન ન્યાય. ૩૫.
આવી ઉડીને મળી પંખી ટોળે,
ઝાડે બિરાજી બહુ શબ્દ બોલે;
જાણે મળી ફોજ ઉપાય ધારે,
વિચાર સૌ અંતરના ઉચારે. ૩૬.
સંધ્યાતણાં વંદન વિપ્ર ભાખે,
આકાશમાં અંજળિ નીર નાંખે;
જાણે પિતા સદ્ગતિ સંચરેછે,
દ્રાક્ષાંજળીયો પ્રિય પુત્ર દેછે. ૩૭.
પઢે નિમાજો જન જે નિમાજી,
કહી બતાવે રૂઢિ જેમ કાજી;
રવિ હશે ક્યાં ઉર એમ ભાસે,
ઊંચા નિચા થૈ સ્થળ તે તપાસે. ૩૮.

સમુદ્ર કાંઠો.

સિંધૂ કરેછે બહુ ઘુઘવાટ,
તરંગ આવી અથડાય ઘાટ;
જાણે જવાને રણશૂર ત્રાડે,
પૃથ્વી વિષે હાથ પુરા પછાડે. ૩૯.
ઘણાં ફરે ત્યાં તટ ગાડી ઘોડાં,
શોખી જનોનાં વિચરે સજોડાં;
જાણે જવા મંડપ માર્ગ ઝાલ્યો,
વિવા વિષે સાજન સાથ ચાલ્યો. ૪૦.
સાહેબનાં બાળક જે કનિષ્ઠ,
તે તેડી દાસી વિચરે વરીષ્ટ;
તે જેમ કડવા કણબીની નારી,
વરાવવા જાય શીશુ શૃંગારી. ૪૧
સાહેબને મહુમ સિંધુતીર,
ફરે ઘણાકો ઉમદા અમીર;
જાણે ઘણી ભૂમિ પવિત્ર એવી,
સ્વર્ગેથી આવ્યાં બહુ દેવ દેવી. ૪૨.

અંધારૂં.

રવિતણું તેજ છતે છુપાયું,
અંધારૂં પૃથ્વી પડમાં છવાયું;
તે જેમ જ્યારે શુભ રાજ્ય જાય,
અધિર જ્યાં ત્યાં નજરે જણાય. ૪૩.
રવિ રચેલો નાટક ખેલી છાનો,
હવે દિસેછે શશિ આવવાનો;
આ અંધકાર પ્રસરી પડ્યો છે,
શું રંગભૂમિ પડદો પડ્યો છે. ૪૪.
કેવું દિસેછે વળી તે અંધારૂં,
ચોફેર જોઈ ચિતમાં વિચારૂં;
વહી જતાં રાજ્ય દિનેશવાળું,
ધર્યું ધરાએ પટકૂળ કાળું. ૪૫.
નાના વડા પર્વત જે જણાતા,
હવે નથી તે નજરેજ થાતા;
તે જેમ જ્યારે પરરાજ્ય ફાવે,
ઉદાર કોઈ નજરે ન આવે. ૪૬.
જોગી જનો પર્વતમાં વસેછે,
તેઓતણી તાપણીયો દિસેછે;
જાણે નથી મેઘ તથાપિ આજે,
આકાશ મધ્યે વિજળી બિરાજે. ૭૪.

શાર્દૂલ વિક્રીડિતવૃત્ત.

સંધ્યાકાળ સમે રમૂજ સરખો, શું વર્ણવું વાણિયે;
ખાસો ખૂબ ખગોળ ગોળ અરિસા, જેવો જુઓ જાણીયે;
રાતો રંગ સળંગ કોર ઉપરે, શું હીંગળો એ હશે;
છાયા છે વિકટોરિયા વદનની, કે ચંદ્ર વચ્ચે વસે. ૪૮.

ઉપજાતિ વૃત.

ઉદ્યોત ખદ્યોત તણા જણાય,
પણા સ્થળોમાં ચળકાટ થાય;
તે જેમ જ્યાં કોઇ ન પૂછનાર,
ત્યાં નામધારી કવિ ઠાર ઠાર. ૪૯.
શિયાળિયાં સીમ વિષે ફરેછે,
ઉચાર ઊંચે સ્વર ઉચ્ચરે છે;
જાણે નવો જે નૃપ આવનારો,
બોલે સમીપે બહુ ચોપદારો. ૫૦.
જો ખંઠ કેરા ખટ ઘોષ થાય,

જાણે જનોને શિખવે ઉપાય;
કહે જવા ઘો નહીં કાણે ફોક,
કરો કરો રે ખટ કર્મ લોક. ૫૧.

દોહરા.

પરમેશ્વરની પ્રાર્થના, દીન જનોને દાન;
પસ્તાવો કર પાપનો, ગુરૂ જનથી લે જ્ઞાન. ૫૨.
સદા ચરણ આચર સદા, મનમાં સમજી મર્મ;
પરમેશ્વરપર પ્રેમ કર, તે કહિયે ખટ કર્મ. ૫૩.

ઉપજાતિવૃત્ત.

અંધેર જ્યાં ત્યાં અતિશે છવાયું,
તે આંખ અંતર્પટથી સવાયું;
જનો જઇ સૌ ઘરમાંહીં બેઠા,
કારાગૃહે જેમ પુરાઈ પેઠા. ૫૪.
જેમાં ધરેલાં ધન ધાન્ય લાવી,
તે પેટી કોઠી નજરે ન આવી;
સંતાઇને શું ઘર મધ્ય પેઠાં,
દેવાળિયાં તે બની જેમ બેઠાં. ૫૫.

દિવા સમય.

ઓયો દિવાની દિવટયો કરેછે,
હાયેળિયે એ વચમાં ધરેછે;
જાણે દિવાનાથ દુરે વસેછે,
ઘણે દુઃખે હાય સતી ઘસેછે. ૫૬.
ગુણીજનો દીપક રાગ ગાય,
દિવા થયેલા દિલમાં જણાય;
જાણે ઘણા ઘંટરવાળ[1] નાદે,
આવ્યા મૃગો[2] માધુર સબ્દસ્વાદે. ૫૭.
જનો ધરો ઘેર દિવા ઉજાળે,
અંધારૂ તેના ઘરનુંજ ટાળે;
રાજા જતાં જેમ પુરી નિવાસી,
સૌ પોત પોતાનું રહે તપાસી. ૫૮.
હિયે જુઓ આ શુભ કાચ હાંડી,
તેમાં દિસે દિપક જોત માંડી;
જાણે વસ્યો ગર્ભ પુરો પ્રતાપી,
રહ્યું જનેતા તન તેજ વ્યાપી. ૫૯.
જ્યાં આયના ગોઠવિયા અતીશે,
ત્યાં એકના દિપ અનેક દિસે;
ત્રિલોકનો નાયક એકરામ,
ઠરી રહ્યો જેમ અનેક ઠામ. ૬૦.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

આ કાચની અચળ દીપક યુક્ત હાંડી,
છે ભાગ્યશાળી જન મંદિર મધ્ય માંડી;
કે હિંચકે અધર કૌશલનાથનારી,
તેજસ્વી ગર્ભ તનમાં શિર છત્ર ધારી. ૬૧.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

સાંજે ખરો ઘેર ધરાય ધુપ,
સુગંધ એથી ઉપજે અનુપ;
જાણે જતાં ન્યાયિક ધર્મિ ભૂપ,
સુવાસના તો રહી કીર્તિરૂપ. ૬૨
વાડા વિષે જો બકરાં પુરાયાં,
બાંધ્યા વિના બંધનમાં રખાયાં;
ગરીબને જેમ ગુના વિનાનું,
કુરાજ્યમાં કેદ વિશે જવાનું. ૬૩.
આકાશ દિવો જન જે ધરેછે,
જોવા જનો મારગમાં ઠરે છે;
તારા નિહાળી હરખે નલેશ,
નવાઇથી લોક ખુશી વિશેષ. ૬૪.
ગાયો ગળે બંધન બાંધી દીધાં,
દોહોવળી દૂધ વિશેષ લીધાં;
જાણે રવિની બહુ કિંકરીને,
લૂટી લીધી બંધનમાં ધરીને. ૬૫.
ગોવાલણી ગાય જુઓ દુએછે,
દોણી ભરી ઉજ્વળ દૂધ લેછે;
તે જેમ જ્ઞાનીજન ગ્રંથમાંથી,
સારાંશ લે યોગ્ય જણાય ત્યાંથી. ૬૬.
નદી તળાવે પણ નીર માટે,
જતા ન દિસે જન કોઈ ઘાટે;
જાણે ઉઠયો સંશય ઉરમાંથી,
કુરાજ્યમાં કોઈ ઉદાર ક્યાંથી. ૬૭.
ધૂએ નહીં કોઇ કરે ન સ્નાન,
ખેતી કરીને પકવે ન ધાન;
ઉદ્યોગથી સૌ અળગા રહ્યાછે,
શું દુઃખિયા લોક સહુ થયાછે. ૬૮.
બેઠા તહીં ભોજન લેવું કેણ,

૧ ઘંટરવાળ એટલે શિકારીનું વાજું.
૨ મૃગો—દિવા રૂપી હરણો.

કોને કહે કોઇ સુણે ન વેણુ;
જોયું નહીં હોય કુરાજ્ય જેણે,
તો જોઈ લેવો નિશિકાળ તેણે. ૬૯.
દેવાલયે દિકમાળ દીપે,
શોભા બની દેવ છબી સમીપે;
જાણે બીજા દેહ નવા ધરાવ્યા,
તારા ઘણા દર્શન કાજ આવ્યા. ૭૦.
રાહુ શશિની કરનાર હાની,
ડર્યા દિસે સૌ સુર એમ માની;
આવી મહીમાં સુર લોક શાળા,
કે આં રચીછે રૂડી દીપ માળા. ૭૧.

ધર્મ ક્રિયા.

જ્યાં દેવનાં દેવળ ઘંટ વાજે,
તથા નગારાં ઘડિયાળ ગાજે;
ચેતાવવા લોક સમે પ્રસંગી,
જાણે બજાવ્યાં બહુ વાદ્ય જંગી. ૭૨.
જનો પ્રભુપ્રાર્થન જે કરેછે,
ઊંચે સ્વરે આરતી ઉચ્ચરેછે;
જાણે મહા સંકટકાળ જાણી,
વદે મુખે ઇશ્વર ભક્તિ વાણી. ૭૩.
સૌ આપનાં શાસ્ત્ર કહ્યા પ્રમાણે,
કરે ક્રિયા ધર્મની એજ ટાણે;
જાણે ઉઠેલો બળવો સમાવા,
પ્રજા મચીછે પ્રભુને રિઝાવા. ૭૪.
હોમે જુઓ આહુતિ અગ્નિહોત્રી,
ગણાયછે જે રૂપિ આડ ગોત્રી
જાણે રવિનું ફરી રાજ્ય વાધે,
એવા વિચારે અભિચાર સાધે. ૭૫.
જૈની મળ્યા શેઠ સભાગ સારૂં,
અપાશરામાં કરીને અંધારૂં;
જાણે લુટારાતણું જાણી જોર,
સંતાઇ પેઠા કરી અંધ ઘોર. ૭૬.
ગંગાતણું પુજન ભક્તિ થાય,
ગુલાલને ફુલ ઘણા ધરાય;
સંધ્યા પૂરીને શિર ફૂલ ઘાલી,
જાણે સતી સાગર સામી ચાલી. ૭૭.

વહે પ્રવાહે શુભ દીપમાળા,
દિવા દિસેછે અતિશે રૂપાળા;
જાણે થઈ સજ્જ સમુદ્ર નારી,
ઉરે મણી માણક માળ ધારી. ૭૮.
પ્રદોશ પૂજા કરી પૂન્ય ધારે,
પુષ્પાંજળી પાઠ દ્વિજો ઉચારે;
જાણે પ્રજાની કરીને અપીલો,
લડે વડી કોરટમાં વકીલો. ૭૯.

તારા મંડળ.

આકાશ ઉગ્યા અગણીત તારા,
થોડા ઘણા કોઈ પ્રકાશનારા;
ભૂપાળ મોટાતણું રાજ્ય ભાગે,
અનેક ન્હાના નૃપ જેમ જાગે. ૮૦.
જો દૂર દૃષ્ટિ કરીને નિહાળું,
અહો વિશે ભાનુપ્રકાશ ભાળું;
તે જેમ રાજા બધું ખોઈ નાંખે,
થોડાં ઘણાં ગામ સ્વહસ્ત રાખે. ૮૧.
જુવો વળી મંગળ રંગ રાતે,
જણાય અંગાર સમાન જાતે;
જાણે શશી સૈન્ય વિશે ખપ્યોછે,
તેથી ઘણો ક્રોધ કરી તપ્યોછે. ૮૨.
શની બિચારો ગતિ મંદ ચાલે,
ડરી ડરી મારગ દૂર ઝાલે;
દુર્બિનથી તેની છબી જણાય,
કિલ્લો રચી જેમ રહેલ રાય. ૮૩.
તારા દિસે છે છબીવંત છૂટા,
સાડી વિષે શોભિત જેમ બૂટા;
"રાશીતણાં મંડળ ત્યાં બિરાજે,
સાડી વિષે શું ભલીભાત છાજે. ૮૪.
આ ઉત્તરે છે ધ્રુવ એક તારો,
તે તો તજી સ્થાન નહિ જનારો;
બને નિશા વાસર યુદ્ધ ખાસો,
જાણે રહી સ્થીર જુએ તમાસો. ૮૫.
આકાશ ગંગા નભમાં જણાય,
યથાર્થ તે વર્ણવી કેમ જાય;

ભાગીરથી ભૂતળમાં વહેછે,
જાણે અહીંનું પ્રતિબિંબ એ છે. ૮૬.
સરોવરોમાં પ્રતિબિંબ તારા,
જોતાં સુશોભીત જણાય સારા;
મોતી ગણીને મુખ મધ્ય લેવા,
જતાં જુઓ હંસ ઠગાય કેવા. ૮૭.
આકાશનો ભાસ જળે જણાયો,
શોભી રહ્યો તે નભથી સવાયો;
ખગોળ વિદ્યારથિએ વિચાર્યો,
ખગોળનો શું નકશો ઊતાર્યો. ૮૮.

મનહર છંદ.

તારા [૧]અશ્વિનીના ત્રેણ, ત્રેણ તારા [૨]ભરણીના,
[૩]કૃતિકાના છ છે પાંચ [૪]રોહીણી વખાણીએ;
ત્રેણ [૫]મૃગશીરતણા [૬]આરદ્રાનો એક એવો,
[૭]પુનર્વસુ ચાર, ત્રેણ [૮]પુષ્યના પ્રમાણીએ;
[૯]અસ્લેશાના પાંચ પૂરા, માનીએ [૧૦]મઘાના પાંચ,
[૧૧]પૂરવાના જોડ જોડ [૧૨]ઉત્તરના જાણીયે;
[૧૩]પંઝાના તો પાંચ [૧૪]ચિત્ર [૧૫]સ્વાતીતણો એક એક,
ચાર [૧૬]વિશાખાને [૧૭]અનુરાધા ઉર આણીએ. ૮૯.
તારા તો [૧૮]જેષ્ટાના ત્રેણ, [૧૯]મૂળના અગ્યાર સાર,
[૨૦]પૂરવા [૨૧]ઉત્તરાશાઢા બન્ને પૂરા પેખિયે;
[૨૨]અભિજીત તારા ત્રેણ ત્રેણ તારા [૨૩]શ્રવણના,
[૨૪]ધનિષ્ટાના ચાર [૨૫]શતભિશાના સો દેખીયે;
[૨૬]પૂરવા [૨૭]ઉત્તરા ભાદ્રપદના પલંગ જેવા,
બન્ને મળી ચાર પાયા જેવા જાણી લેખિયે;
[૨૮]રેવતી બત્રીશ એવી રીતે અઠાવીશ જોઇ,
જતાં થોડી રાત રૂડા અંતરમાં રેખીયે. ૯૦.
[૧]તુરંગનું તુંડ, નેં [૨]ત્રીકોણ છે [૩]સજાયો સારો,
[૪]ગાડી [૫]મૃગમસ્તક [૬]મણી તણે પ્રકાર છે;
[૭]ગૃહાકાર [૮]બાણાકાર [૯]ચક્ર નેં [૧૦]મંદિરાકાર,
[૧૧]પલંગના [૧૨]પાયાસાર બે મળીને ચાર છે;
[૧૩]પંઝો [૧૪]મોતી નેં [૧૫]પ્રવાળ [૧૬]તોરણ [૧૭]બળદ તેવો,
[૧૮]કુંડળ [૧૯]કેસરીપુછ [૨૦]મંચક આકાર છે;
[૨૧]કરીદંત [૨૨]ત્રીકોણ [૨૩]ત્રીપદ તથા [૨૪]ઢોલકી છે;
[૨૫]ચાળણી [૨૬]ચોપાયાં [૨૭]જોટે [૨૮]મૃદંગ સુમારછે. ૯૧.
કૃતિકા રોહિણી અને પુષ્ય અશ્લેષાને ચિત્રા,
શ્રવણાદિ ત્રણ રેવતી તે મધ્યચારી છે;
અશ્વનિ ભરણી મઘા ફાલ્ગુનિ બે સ્વાતી તથા,
વિશાખા બે ભાદ્રપદ ઉત્તરે ઉતારી છે;
મૃગશીર આરદ્રાને પુનર્વસુ હસ્ત અનુ-
રાધા જેષ્ટા મૂળાષાઢા દક્ષિણમાં ધારી છે;
નવ મધ્યચારી છે ને નવ છે ઉત્તરચારી;
દક્ષિણ ચારીછે નવ સૌની શોભા સારી છે. ૯૨.

ચંદ્રોદય.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ઉગ્યો શશિ પૂરવ દીશ એવો,
આકાર આદિત્ય જણાય જેવો;
જાણે મહારાયનું રૂપ ધારી,
આવ્યો પ્રજાને ઠગવા રબારી. ૯૩.
પાતાળમાં પંનગરાય રાજે,
તેણે સજાવી રવિરાય કાજે;
વાળુની વેળા નજરે નિહાળી,
આ મોકલી એક સુવર્ણ થાળી. ૯૪.
શશાંકનું સુંદર બિંબ જોઈ,
કહે વિચારી કવિ એક કોઈ;
પાતાળમાં શું નટવો નચાવ્યો,
તેણેજ આ થાળ ઊંચો ઉડાવ્યો. ૯૫.
શશાંકનું બિંબ ઊંચું ચડેછે,
દેખાવ કેવો નજરે પડેછે;
જાણે નિરાધાર જતું નિહાળ્યું,
આકાશમાં એક બલૂન ચાલ્યું. ૯૬.
શશાંકનું તેજ બધે છવાયું,
જાણે હવે રાજ્ય નવું સ્થપાયું;
તારા નિહાળે ન જણાય ઝીણા,
જાણે દબાયા નૃપજોરહીણા. ૯૭.

આકાશ સંપૂર્ણ સુધાં[1] શુશોભે,
જોતાં જનોનાં બહુ ચિત્ત લોભે;
જાણે નિશા સુંદરી એક એછે,
તેજસ્વી તેનું મુખ સ્વચ્છ તેછે. ૯૮.
લગાર જે તિવ્રપણું ન રાખે,
તો વિશ્વમાં તે નર કોણ ભાખે;
જો ચંદ્રમા તિવ્ર નથી લગારે,
તો પંડિતો સ્ત્રીમુખ તુલ્ય ધારે. ૯૯.
સુધાંશુ જે છે કૃતિકા સમીપે,[2]
દેખાતી તેની ભલી દીપ્તિ દીપે;
જાણે હીરાનું શુભ ઝુમખું છે,
કાને નિશા સુંદરિએ ધર્યું છે. ૧૦૦.
સુધાંશુ જો આ ત્રપરાશિમાં છે,
તેથી બની અદ્ભુત યુક્તિ ત્યાંછે;
જાણે શરીરે શણગાર સાજી,
માહેશ્વરી આત્રાંભ બિરાજી. ૧૦૧.
રહી સમીપે વળી રોહિણી છે,
ગાડા સરીખી દીસતી ગણીછે;
જાણે ભરી જોખમવાળી ગાડી,
ચંદ્રે ચલાવી કરીને અગાડી. ૧૦૨.
શીતાંશુની શીતળતા છવાઈ,
જ્યાં જોઈએ ત્યાં જગમાં જણાઈ;
જાણે પ્રજનના ગભરાટ કાળે,
જણાવીયું શાંતપણું નૃપાળે. ૧૦૩.
તારા શશીથી અતિ છેક દૂર,
તથાપિ દિસે શશિની હજૂર;
જાણે રવિને જીતવા લડીને,
આવ્યું શશિ સૈન્ય બધું ચઢીને. ૧૦૪.
ક્યાં સૂર્ય ને ક્યાં શશિ તે બિચારો,
તથાપિ જોજો જન સૃષ્ટિ ધારો;
ગરીબનો કાળ બળીષ્ઠ આવે,
ગરીબને રાજ્ય પદે ચઢાવે. ૧૦૫.
અરે શશી તું તજ ગર્વ એવા,
ઘણા દિસે છે શશિ તુંજ જેવા;
ગુરૂકને ચાર શશિ વિખ્યાત,
શનીકને તું શશિ દેખ સાત. ૧૦૬.

બે લાખને આડત્રિશે હજારે,
મૈલે રહે ચંદ્ર મહીથી પારે;
રવિ રહેછે નવક્રોટી દૂર,
પ્રતાપીને હોય બધું હજુર. ૧૦૭.
વળી વિધુથી વસુધા ઘણી છે,
એકોનપંચાસ ગુણી ગણી છે;
સ્વામિ થવાને શશિ આશ લાવે,
અજા મુખે કેમ કલિંગ[1] આવે. ૧૦૮.
ઘોડી[2] દિસે છે રથ રોહિણી છે,
બળિષ્ટ જો આ બળદે[3] તહીં છે;
તારા ઘણા પેદળ રૂપ ધારી,
જાણે નિશાનાથ સજી સવારી. ૧૦૯.
આકાશ કે મોટું તળાવ એ છે,
તારા હશે કે જળજાત તે છે;
અને જુઓ જે શશિ આ ઉગ્યો છે,
તેજસ્વી તે કોકક કાચબો છે. ૧૧૦.
શશાંકમાં શામળ ડાઘ જોઈ,
કહે વિચારી કવિરાજ કોઈ;
આદર્શ[4] જેવો શશી સ્વચ્છ એછે,
તેમાં ભુમીનું પ્રતિબિંબ તેછે. ૧૧૧.
બીજો કહેછે નભપત્ર આ છે,
તારા નહીં અક્ષર તે લખ્યા છે;
મહોર ચંદ્ર પ્રભુની પવિત્ર,
તેમાં મૃગાકાર વિચિત્ર ચિત્ર. ૧૧૨.
ત્રિજો કહે મંથિત સિંધુ જ્યારે,
હતો શશિ સાગર મધ્ય ત્યારે;
જે ઘાવ મંથાચળથી થયેલા,
આ ડાઘ તેના શશિમાં રહેલા. ૧૧૩.
ચોથો કહેછે ક્ષયરોગ એને,
વધે ઘટેછે તન રોગ તેને;
તે ટાળવા કાજ ઉપાય કીધા,
આ કોઈ વૈદે ઉર ડામ દીધા. ૧૧૪.
અહો શશિ તો ફરતા દિસેછે,
તારા બિજા તો સ્થીર થૈ હસેછે;

1 સુધાંશુ–ચંદ્ર 2 કાર્તિક શુદ ૧૫ મે.

૧ કલિંગ–કાળિંગડું. ૨ બળદે–વૃષભ રાશી. ૩ ઘોડી–અશ્વિની. ૪ આદર્શ–દર્પણ.

આકાર એથી ફરતા ધરેછે,
વિચિત્ર[1] દર્શા નળિકા ફરેછે. ૧૧૫.
જે એક આદિત્યથી કામ થાતું,
શશાંક તારાથી નથી કરાતું;
કરે વડૂં કામ પ્રતાપી એક,
ન થાય નિર્માલ્ય જને અનેક. ૧૧૬.

વૈતાળિય છંદ.

શશિ મંગળકે ગુરૂ શનિ, કદિ પૂજાય ભલે બડા બની;
પણ તે કદિ પામશે નહીં, તૃણ તુલ્યે રવિ તુલ્યના કહીં.
તગતા નભ ક્રોડ તારકા, પૃથવી પીઠ પ્રકાશકારકા;
શશીઓ શત પૂર્ણ માસિના, ન ટળેરાત્રિ કદી રવિવિના.

શાર્દૂલ વિક્રીડિતવૃત્ત.

રેરે ચંદ્ર કદાપિ તું કમળને, કોટી પ્રકારે કરી;
પ્રીતિવંત પુરાં પ્રસન્ન કરવાની ધારણાને ધરી;
જો તું નિત્ય વિશેષ તેજ અરપે, થૈ શાંત સ્નેહીપણે;
મને તોય અભાવ હોય ઉરમાં,તેતો ગુણોના ગણે.૧૧૭

સૃષ્ટી દેખાવ.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ચકોર ને ચિત્ત ઉમંગ વાધ્યો,
કુમુદનીએ પણ સ્વાર્થ સાધ્યો;
નવો થતાં જેમ પતિ પ્રજાનો,
પામે પૂરો હર્ષ નવા પ્રધાનો. ૧૨૦.
શોભા ઘટી કંજ[2] સમૂહ કેરી,
કુમુદની શોભી રહી ઘણેરી;
શ્રીમંતના જેમ ગરીબ થાય,
ગરીબ શ્રીમંત બન્યા જણાય. ૧૨૧.
ઝાડોતણાં પત્ર દિસે ઉદાસી,
જાણે રવિ તેજવિના નિરાશી;
શોખી નરો નાચણિયો નચાવે,
કોઈ રમૂજી રમતો રચાવે. ૧૨૨.
કોઈ પિયે મધ ભરાઈ ભેળા,
એવું સુજેછે અવિવેક વેળા;
કોઈ કથા કિર્તન તો કરેછે,
પ્રભૂતણું ધ્યાન રૂદે ધરેછે. ૧૨૩.
વેળા કવેળા સુખ દુઃખકાળે,
ધર્મીજનો ધર્મ કદી ન ટાળે;
પડ્યું રૂદેમાં પ્રતિબિંબ જેવું,
સમે કર્યું વર્ણન શુદ્ધ તેવું. ૧૨૪.
દયાળુ વિશ્વેશ્વર વિશ્વપાળ,
સુરાજ રાખો અહિં સર્વકાળ;
સુખી રહો સૌજન ઠામ ઠામે,
આશીશ દીધી દલપતરામે. ૧૨૫.

—∞—

ગ્રીષ્મ રૂતુ વર્ણન.*

તોટક વૃત્ત.

કવિતા કરવા મન કોડ કરૂં,ધરણી ધરનું ઉર ધ્યાન ધરૂં;
કરૂણાકર કોટિ કૃપા કરશે,ભરપૂર મનોર્થ ભલા ભરશે.૧

રૌદ્ર રસ.—પાત્ર પ્રવેશ.

દોહરો.

વિશ્વ રંગભૂમી વિષે, લાવ્યો નાટક વેશ;
કહો અરે આ કોણછે, તાપે તપ્યો વિશેષ. ૨.

મનહર છંદ.

ક્રોધમય કાયા ધરી અરે આ આવેછે કોણ,
જેના અંગ અંગોમાંથી ઉપજતી ઝાળ છે;
ભૂત જેવો ભયંકર કિંકરછે શંકરનો,
કિંવા ભયંકરી લંકા ભુમિનો ભુપાળ છે;
પયોધિના પાણીને ઉછાળતો પગની ઠેશે,
વેશે જોતાં વપુ જેનું મહા વિકરાળ છે;
સરોવર સરિતાના સલિલને શોષી લેછે,
ક્રોધી મામો કંસ છેકે કિંવા ગ્રીષ્મ કાળછે? ૩.

વસંત તિલકાવૃત્ત.

કેવો જુઓ કઠણ આ અતિ ગ્રીષ્મ કાળ,

[1] લોઢાની એક નળીમાં ઘણા રંગના કાચના કડકા ગોઠવેલા હોયછે તે નળીને જેમ જેમ ફેરવીને જોઇએ તેમ તેમ તરેહ તરેહ ચિત્ર દેખાય છે તે.
[2] કંજ–કમળ.

* સંસ્કૃતમાં વૈશાખ ને જેઠ ગ્રીષ્મ રૂતુના કહ્યા છે પણ તે પુનમીઆ મહિના જાણવા એટલે જેઠ શુદ ૧૫ મે ગ્રીષ્મનો અંત આવે. અથવા તા૦ ૧૦ મી એપ્રીલથી ૯ મી જુન સુધી.

જ્યાં ત્યાં પડે જગતમાં અતિ તાપ ઝાળ;
આંબા દરાખ ફળના રસ પીગળાવા,
જાણે ધરા કરી ધરી શગડી તપાવા. ૪.
અંગીકિ કીધિ ધરણી રવિ કીર્ણ ઝાળ,
પાણીની કુંડિ સમ સાગર આ નિહાળ;
વાયુ દિશા રૂપિ રૂડી ભ્રમણે ભ્રમેછે,
સોની પ્રભૂ અખિલનો અજતો રમેછે. ૫.
પૃથ્વી બની જગત પાવક કુંડ જેવી,
પાસે સમુદ્ર પ્રણિતાં[1] જળ પૂર્ણ એવી;
આદિત્ય રીત જજમાન સમાન આણી,
હોમીય દ્રવ્ય સચરાચર સર્વ પ્રાણી. ૬.
પ્રાણી વિનાશન કરે રવિ કેમ આમ,
જાણે પૂરાણિ જન રૂદ્રતણુંજ કામ;
તે વાતનો મરમ જોતિષજાણ જાણે,
ભાનું બન્યો વૃષભ[2] વાહન આજ ટાંણે. ૭.
જો રોહિણી સમિપ આ રવિ દેવ આવ્યો,
તેણે ચઢાવી રવિને અતિશે તપાવ્યો;
જાણે પ્રભાકર ઘણી રીસથી ભર્યો છે,
ક્રોધી શશાંકતણી સુંદરીયે કર્યો છે. ૮.

શાર્દૂલવિક્રીડિતવૃત્ત.

તાતા તાપ થકી તમામ તરૂથી, પક્ષિ બિચારાં પડે;
વૃંદો વાંદરનાં વિશેષ વિખરી, જ્યાં ત્યાં પછીજૈ ચડે;
અંબૂ ઉષ્ણ નદી તળાવ તટમાં, મચ્છો તપ્યાં તરફડે;
ભારે ભીષમ[3] ગ્રીષ્મ કાળ કહિએ, નાનાપ્રકારે નડે. ૯

વસંતતિલકાવૃત્ત.

ઊંચે ઝિણો પવન શીતળ તે રહેછે,
જાડો વિશેષ અવની પર તે તપે છે;
તે જેમ ભૂપ નહિ નિર્બળ ને તપાવે,
જોરે કરી સબળ ને વધતો દબાવે. ૧૦.
પૃથ્વી પરે પગ ધર્યે પગ તો દઝાય,
જોડા વિના ન જનથી પગલું ભરાય;
રાખી ક્ષમાધર ક્ષમા અતિશે રહેછે,
તે જેમ કોઇ સમયે બહુધા તપેછે. ૧૧.
જો પૃથ્વિને અતિ પ્રહાર કરો કદાપિ,
રાખે ક્ષમા અધિક ને ન તપે તથાપિ;
તે પૃથ્વિનું સ્વરૂપ ખૂબ તપ્યું જણાયું,
જો વિશ્વ આજ અતિ રૈદ્ર રસે છવાયું. ૧૨.
જે સૂર્ય સર્વ સુખદાયકમાં ખપ્યો છે,
તે વિશ્વ શીશ હમણાં અતિશે તપ્યો છે;
ક્રોધીપણું સૂરજના મનમાં ન માયું,
જો વિશ્વ આજ અતિ રૈદ્ર રસે છવાયું. ૧૩.
જે વાયુ સર્વ સ્થળ શીતળતા કરેછે,
પ્રાણી તણા તનતણા તપને હરેછે;
સંતપ્ત છેક અતિ એજ જણાય વાયુ,
જો વિશ્વ આજ અતિ રૈદ્ર રસે છવાયું. ૧૪.
સંતપ્ત પ્રાણિ નદીના જળ મધ્ય જાય,
તેને સલીલ તન શાંત કરે સદાય;
એ નીર આજ નિજ અંગ તપ્યું ગણાયું,
જો વિશ્વ આજ અતિ રૈદ્ર રસે છવાયું. ૧૫.
જે છાપરાં સરસ દાયક ઠંડિ છાયા,
જેની મનુષ્ય સૌને મન મધ્ય માયા;
તે છાપરૂં પણ અતિ તપતું જણાયું,
જો વિશ્વ આજ અતિ રૈદ્ર રસે છવાયું. ૧૬.
પોતાતણે નિરખિયો જઇને પલંગ,
જેને અપાય વિશવાસથી આપ અંગ;
શું કીજિએ અધિક તે પણ જો તપ્યો છે,
જ્યાં જ્યાં વિલોકુ રસ રૈદ્ર બધે ભર્યો છે.
જે પર્વતો અચળ થૈ સઘળું સહેતા,
કોઈ પ્રકારથકી ક્રોધ કદી ન લેતા;
તેઓનું આજ અતિશે તન છે તપાયું,
જો વિશ્વ આજ અતિ રૈદ્ર રસે છવાયું. ૧૮
ફૂલ્યા ઘણા સરસ પર્વતના પલાશ.[4]
એની જણાય રચના વળી આશ પાશ;

૧ યજ્ઞના કુંડ પાસે ઉત્તરમાં એક જળપાત્ર મુકેછે તે પ્રણિતા પાત્ર.

૨ સૂર્ય વૃષભ રાશિએ આવે છે અને રૂદ્ર પણ વૃષભ વાહન છે અને તે ક્રોધીછે. પંચાંગમાં વૃષભ રાશિ બેસતી હોય તેમાંથી ૨૨ દિવસ અયનાંશના બાદ કરવા પડે છે. જેમકે ખરી મકરસંક્રાંતિ ૨૧ મી ડિસંબરે બેસેછે અને સૂર્ય ગ્રહણ વર્તતાં પણ એજ રીતે ૨૨ દિવસ બાદ કરવા પડે છે. હરેક ઋતુવિષે એમ જાણવું. ૩ ભયંકર.

૪ ખાખરા.

કેવા દિસે અધિક ખાખર તે રૂપાળા,
જાણે ઉઠી અધિક પર્વત ક્રોધ જ્વાળા. ૧૯.
જે જોગિરાય તપિ જાય કદી ન પોતે,
સાંખે સદૈવ અપમાન પમાય તોતે;
તેઓતણું રૂધિર તે પણ ઉકળાયું,
જો વિશ્વ આજ અતિ રૌદ્ર રસે છવાયું. ૨૦.
પંચાગ્નિ તાપ વળી જોગી જનો તપેછે;
જે નામ વિશ્વ પતિનું મનમાં જપેછે;
લેવા નરેશતણું દ્રવ્ય તે વિશેષ,
મોટા ઝમોર* રચિ જેમ કરે પ્રવેશ. ૨૧.
ક્રોધી બની ઉદધિ તો બહુ બૂમ પાડે,
ઘોંઘાટ સાથ તટ હાથ જુઓ પછાડે;
ક્રોધીપણું ઉદધિનું અતિ ઓળખાયું,
જો વિશ્વ આજ અતિ રૌદ્રરસે છવાયું. ૨૨.
રસ્તો સમુદ્ર પરનો નિધિએજ લોપ્યો,
જાણે મનુષ્યશિર રાવણ રાય કોપ્યો;
રાખી દિલે હીંમત કોઇથી ના જવાયું,
જો વિશ્વ આજ અતિ રૌદ્ર રસે છવાયું. ૨૩.
જે સિંધુ નાવ નિજ ઉપર તારનારો,
તે ક્રોધિ થૈ અધિક આજ થયો અકારો;
વિશ્વાસ આજ નિધિનો નહિ નાવ આણે,
ક્રોધી કદાપિ નિજનું પરતું ન જાણે. ૨૪.
જો આ તરંગ નિધિ ઉપર ઉછળેછે,
રેલાઈ નીર વધતું રણમાં વળે છે;
રોમાંચ[1] અંગ નિધિનું અતિશું થયું છે,
પ્રસ્વેદ[2] નીર વહીને અળગું ગયું છે. ૨૫.
જે લોક સૂર્યતડકે પણ પંથ જાય,
તાપે તપી વદન રક્ત થયા જણાય;
ક્રોધી નિહાળી રવિ ક્રોધિત સૌ થયા શું,
ક્રોધે તપી વદન રક્ત બની ગયા શું. ૨૬.
પ્રસ્વેદ શીરપરથી મુખ ઉતરે છે,
રેલા થયા કરવડે વળી તે લુવેછે;
તે જેમ ક્રોધ ચડતાં દગ[3] આંસુ આવે,
પ્રસ્વેદ અંગ વળી ક્રોધ વિષે જણાવે. ૨૭.
કોઇ જનો સરસ શર્બતતો પીએછે,
કોઈ જનો બરફ કે ગુલકંદ લેછે;
કોઇ લિલાગર છણી જળ સાથ લીધી,
જાણે કરોધ શમવા જડિબુટ્ટિ પીધી. ૨૮.
કોઈ કરે જળ વિશે જળકેલિ જૈને,
મિત્રોતણી સરસ મંડળિ સાથ લેને;
સંસાર માંહિ અકળાઇ ઉપાય શોધી,
ગંગા પ્રવેશન કરે જન જેમ ક્રોધી. ૨૯.
પાણી તપે નદીતણું અદકું ઉનાળે,
કૂવાનું નીર અતિ શીતળ એજ કાળે;
તે જેમ દંપતિ પરસ્પર વેણ સાંખે,
જો એક જાય તપી તો બિજુ શાંતિ રાખે. ૩૦.
પૃથ્વી થકી જળ જુઓ રવિકીર્ણ શોષે,
વર્ષા સમે વળી ધરાતળ એજ પોષે;
રાજા પ્રજાથકી કદી કર શ્રેષ્ઠ લેછે,
તે જેમ યોગ્ય સમયે જન કાજ દેછે. ૩૧.
ખેંચે જમીન જળને નભ ભાનુરાય,
વાવો કુવાતણું જુઓ જળ ઊંડું જાય;
તે જેમ દેશ નૃપ કંજુસ થાય જ્યારે,
તેની પ્રજા સકળ કંજુસ થાય ત્યારે. ૩૨.
જો આ તળાવ નદી નીર નહીં સમાતું,
તે આજ છેક ઘટીને તુછ્છ જણાતું;
તે જેમ કોઇ સમયે અતિ રિદ્ધિ આવે,
કોઇ સમે ચપળ થૈ સઘળી સિધાવે. ૩૩.
દિસે તળાવ નદીમાં જળ તો ઘટેલું,
ખારા વિશેષ રણમાં જળછે વધેલું;
કોઇ સમે ધન નહોય સુપાત્ર ઘેર,
દિસે કુપાત્ર જન ઘેર વિશેષ લ્હેર. ૩૪.
સૂકાં તળાવ જગ મધ્ય જણાય કેવાં,
ખોખાં પડેલ નિધિને તટ નાવ જેવાં;
કે રાજભ્રષ્ટ નૃપની નિરખો હવેલી,
કે નાથ હીન જગમાં જુવતી રહેલી. ૩૫.
ધર્મીજનો વન વિષે પરવો કરેછે,
પુણ્યાર્થ દ્રવ્ય ખરચી જળ મોકલેછે;
જાણે ખરીદ કરીને પરલોક માટે,
તે મોકલી ભરી વહોરત સ્વર્ગ વાટે. ૩૬.

* ભાટ લોકો ઝુંપ ખડકીને રાજા ઉપર ત્રાગું કરવા સારૂ બળી મરતા હતા. બાઇડીઓ કુટતી વખતે કેહેછે કે હાય ઝમોરીઆ-

૧ રોમાંચ–રૂવાંટાં ઉભાં થવાં. ૨ પ્રસ્વેદ–પરસેવો. ૩ દગ–આંખ.

ઊંડે કુવેથી બળદોજળ કોશ તાણે,
આવ્યાનું કોશ ભરી ઢોલ[1] ધ્વનીથી જાણે;
તે જેમ ભૂપ જીતવા પરદેશ જાતાં,
આવ્યો જણાય ફરી નોબતનાદ થાતાં. ૩૭.
કુવે મળે ન જળ તો જન જાય બીજે,
બીજે મળે ન જળ તો જન જાય ત્રીજે;
ભીક્ષાર્થિ જેમ પ્રતિ મંદિર સંચરે છે,
માધુગરી અલણ જોગણીઓ કરેછે. ૩૮.

ભયાનક રસ.

દોહરો.

ક્રોધ જોઇને કોઇનો, ભય ઉપજે છે ભાત;
હવે ભયાનક રસ વિષે, વર્ણવીને કહું વાત. ૩૯.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ધીમી પડીને નદીયો વહેછે,
ધિમે ધિમે જે નિધિમાં રહે છે;
ક્રોધી પતિને નિરખી બિચારી,
ધીમી પડેછે ભયભીત નારી. ૪૦.
સમુદ્રનું પાન કર્યું સમસ્ત,
તે તો થયો આજ અગસ્ત અસ્ત;[2]
સમુદ્રને કાંઇ રહી ન બીક,
મારે ઉછાળા મદથી અબીક. ૪૧.
પાણી વિના ખૂબ પિડાય પ્રાણી,
મરે બિચારા ન વદાય વાણી;
પક્ષી મરી ઝાડ થકી પડેછે,
બાળી અતીશે ભય ઉપજે છે. ૪૨.

વસંતતિલકાવૃત્ત.

ગોરા જનોથી અતિતાપ નહીં ખમાય,
સંસ્થાન વાસ તજિ પર્વત વાસી થાય;
જાણે કુભાંડિ રિપુએ બળવો ઉડાવ્યો,
એકાંતવાસ તન રક્ષણથી તકાવ્યો. ૪૩.

મનહર છંદ.

ગવર્નર જનરલ સીમલે સિધાવે,—અને
ઉત્તરના સાહેબોએ આબુ સ્થાન ધાર્યુંછે;
મુંબાઇનો ગવર્નર જાય મહાબળેશ્વર,
શિવને શરણે જવા ચિત્તમાં વિચાર્યું છે;
મુંબાઇના ગૃહસ્થો ખંડાળે માથેરાન જાય,
ઘરબાર ઉપરથી અંતર ઉતાર્યું છે;
તજી અભિમાન ધનવાન વાનપ્રસ્થ[1] થયા,
હરહર ગ્રીષ્મથી આ જગત હાર્યું છે. ૪૪.

વસંતતિલકાવૃત્ત.

કાંતો સરોવર વિષે વળી કાં નિધિમાં,
જ્યાં બંગલા સરસ ઠંડકની ક્ષિતીમાં;[2]
ત્યાંના નિવાસિ જન કૈક જુઓ થયાછે,
જાણે ડરી વરૂણ ને શરણે ગયાછે. ૪૫.
નૌકા વિષે સુજન કોઇક સંચરે છે,
સિંધુતણી સરસ સેલ સુખે કરેછે;
જાણે વિશેષ ભુમિમાં ભય પામી લીધો,
ભૂમી તજી શિતળ સાગર વાસ કીધો. ૪૬.
નદી કરી વિરણની ધરી દોર માત્રે,
છાંટે જળો જળ લઈ શતછિદ્ર પાત્રે;
જાણે નિવારણ થવા ભય સર્વ ભારી,
શંભુશિરે જન કરે અભિષેક વારી. ૪૭.
પીવા વળી બરફને જળ મધ્ય ઘોળે,
ચુવા તથા શિતળ ચંદન એમ ચોળે;
જાણે રવિ કિરણ બાણ થકી ડરેછે,
માટે જનો વિવિધ બખ્તર તે ધરેછે. ૪૮.
કોઇ ધરે વિરણના જળ છાંટી પંખા,
કોઈ ધરે કુસુમના[3] નહિ પુષ્પ સંખ્યા;
જાણે ઉતાપરૂપિ અસ્ત્રથકી ડરેછે,
તે આડી ઢાલ કરમાં લઇને ધરેછે. ૪૯.

ઉંચે લટકતા મોટા પંખા વિશે.

મનહર છંદ.

સિતા માટે સંગરામ રામના રિપુથી કર્યો,
જટાયુની જ્યાં અવધ આવી રહી આયુની;[4]
પાંખો તોડી પાપીએ આકાશમાં ઉડાડી દીધી,
તે ફરેછે પ્રકૃતિ સુધારવા પરાયુની;[5]

૧ મારવાડમાં. ૨ આશરે તા૦ ૨૯ મી મેએ અસ્ત અને તા૦ ૨૫ મી અગષ્ટે ઉદય થાયછે.

૧ વાનપ્રસ્થ–વનવાસી. ૨ ક્ષીતિ–પૃથ્વી. ૩ કુસુમ–ફૂલ. ૪ આયુ–આયુષ. ૫ પરાયુ–પારકી આયુશની.

ભાગ્યશાળી ભોગીના ભવનમાં ભરાઇ ભાઈ,
તાપ ટાળે વારે વારે કરે વૃષ્ટિ વાયુની;
એજ દિસેછે આ ઠામ કહે દલપતરામ,
પંખકે નથી આ પાંખ જુઓરે જટાયુની. ૫૦.

દોહરો.

ધુપછત્રીને પંખવો, બાગ ફુવારા હોજ;
ખાટ અગાશી બંગલો, ચહે ઉનાળે રોજ. ૫૧.

વસંતતિલકાવૃત્ત.

ઉત્પત્તિ આજ અતિ માકણુની જણાય,
જેનાથી કૈક જન તો અતિશે મુંઝાય;
ભાનુ શશાંક ગ્રહ જે નભમાં વસ્યા છે,
જાણે જમીનપર માકણુથી ડર્યા છે. ૫૨.
જે નીર મધ્ય રણછોડજી બેટ બેઠા,
જે જૈન દેવ જઈ પર્વત માંહિ પેઠા;
શંભુ વસ્યા કઈકતો જઈ ભોંયરામાં
ધારેલી ધાસ્તી અતિ માકણુની ધરામાં. ૫૩.
જે છોડવા લઘુ ઘણા વનમાં ઉગેલા,
તેતો સુકાઈ પડતા વળી ઘાસ વેલા;
જાણે વિશેષ ભય અંતર ઉપજ્યાથી,
પ્રાણાંત પામી પડીયા નબળી દશાથી. ૫૪.
વૃક્ષોતણો વિવિધ આશ્રય પ્રાણી લેછે,
છાયા વિષે વિચરીને પશુઓ વસેછે;
તે જેમ કોઈ અતિશે ભયભીત થૈને,
વાસો વસે અભય આશ્રય એક લૈને. ૫૫.
અક્કેકના ઉર નિચે શિર રાખનારાં,
ઘેટાં ઘણાંક બહુ તાપ સહે બિચારાં;
તે જેમ મૂર્ખ જન છાંડી ઉપાય ત્રાસે,
સંતોષ સૌની[1] ગતિ ઉપર ઉર ભાસે. ૫૬.
જોયા મદોન્મત મહા વળી સિંહ જેવા.
તાપે તપી અજ બરાબર થાય એવા;
ઉન્મત્ત હોય જન કોઇ જુવાન જેમ,
ચિંતા પડયાથી તન નિર્બળ થાય તેમ. ૫૭.
આદાશીશીથી અતિશે અકળાય વાઘ,
કાંદે પડયો પરમ જ્યાં પ્રતપે નિદાઘ;[2]
પામ્યો ગતિ અબળની વનરાજ એવી,
બીજા વનેચર તણી ગતિ શી કહેવી. ૫૮.
ફેંકે દિનેશ નિજ કીરણુ તિવ્રબાણુ,
પ્રાણી અનેક વનમાં ગત થાય પ્રાણુ;
દિસે પડેલ મૃગખાઈ ઘણો પ્રહાર,
જાણે જુવાન રવિરાય કરે શિકાર. ૫૯.
દૂરેથી દેખી વનમાં મૃગ ઝાંઝવાને,
પાણી ગણી ઝડપથી વિચરે પિવાને;
તે જેમ કોઈ કરી કંજુસકેરી આશ,
સેવે ધનાઢય ગણીને વળતી નિરાશ. ૬૦.
સંતાઈ જાય મૃગ કોઇક તો ગુફામાં,
પેસે છુપાઈ વળી સિંહણુ આ સમામાં;
જાણે શિકારી જબરા રવિરાય ત્રાસે,
પેઠા છુપાઈ નભ ભૂચર જીવ ભાસે. ૬૧.
વટોળિયા વન વિષે અતિશે ચડેછે,
ચક્રી સમાન ફરતા નજરે પડેછે;
જાણે પ્રસન્ન કરવા રવિને વિચારી,
નાચે નવીન ફુદડી ફરી રાસધારી. ૬૨.
ખેડુજનો ખચિત ખેતરમાં ફરેછે,
ખોદી મહી નરમ ખેતરની કરેછે;
જાણે પિતામહતણું ધન ખોદી લેવા,
મંડયા ઉપાય કરવા ચિત ચાહી એવા. ૬૩.

ઉપજાતિવૃત્ત.

પરસ્પરે વાંસ ઘણા ઘસાય,
અગ્નિ ઝરે ને વન નાશ થાય;
કુટુંબમાં જેમ કુસંપ જામે,
પરસ્પરે તે લડી નાશ પામે. ૬૪.
ન્હાવા ન પામે મરૂ દેશ વાસી,
પીવા ન પામે જળ ત્યાં પ્રવાસી;
તે વાતનું વર્ણન જો લખાય,
તો વાંચનારા ભયભીત થાય. ૬૫.

બાપાની પીંપર વિષે.

કથાંત્તર અથવા કારસ.

કુંડળિયા છંદ.

"વિચરીને વઢવાણથી, લીધો લીંબડી પંથ;"
"વીતક વરણવતાં વધે, ગ્રીષમ વરણન ગ્રંથ;"

૧ જેમ મૂર્ખ લોકો કષ્ટની વખતે ઉપાય ન શોધતાં સૌનું થશે તે આપણું થશે એમ ધારીને બેશી રહેછે તેમજ ઉષ્ણ કાળમાં ઘેટાં એક બીજાના પેટ હેઠે માથાં સંતાડીને આંખો મીચીને તાપ સહેછે.

૨ તડકો.

"ગ્રીષ્મ વર્ણન ગ્રંથ, પંથમાં ન મળ્યું પાણી;"
"તપ્યો પ્રલય સમતાપ, રહી શિર રામ કહાણી;"
"દાખે દલપતરામ, રામનું રટણ કરીને;"
"અતિશય કર્યા ઉચાટ, વાટ મધ્યે વિચરીને. ૬૬.
"લગ ભગ આવી લીંબડી, દોઢ ગાઉ પર દૂર;"
ત્યાંતો ઘામ ધખ્યો ઘણો, ન રહ્યું તનમાં નૂર;"
"ન રહ્યું તનમાં નૂર, સૂરજે શરીર તપાવ્યું;"
"છાંયો ન મળે છેક એક પણ ઝાડ ન આવ્યું;"
"દાખે દલપતરામ, ભલી જોતાં મન ભાવી;"
"પીંપર બાપાતણી, લીંબડી લગભગ આવી." ૬૭.
"બાપાની પીંપર બડી પૃથવી પર પ્રખ્યાત;"
"પ્રસિદ્ધ જેવો પ્રાગવડ, વિશ્વ વખાણે વાત;"
"વિશ્વ વખાણે વાત, પીંપળો પ્રભાસ પાસે;"
"કદંબ જમુના કૂલ,[1] કલ્પ તરૂઓ કૈલાશે;"
"દાખે દલપતરામ, ઉપમા એ આપ્યાની;"
ભલે થઈ ભૂ માહી, બડી પીંપર બાપાની." ૬૮.
"ત્યાં બેશીને ત્રણ ઘડી, કવિએ કર્યો વિરામ;"
" અતિ સુખ ઉપજ્યું એ થકી, આશિષ દીધી આમ;"
"આશિષ દીધી આમ, નામ તુજ નવ જુગ રહેજો;"
"તુજને વાવી તેહ, લાખ સુખ સ્વર્ગે લેજો;"
"દાખે દલપતરામ, પરમ પદમાં પેશીને;"
"લેજો ઉત્તમ લ્હાણ, બહુ જુગ ત્યાં બેશીને. ૬૯.
"આંબા કરતાં અતિ ભલું, દિસે તારૂં ડાળ;"
શેલડી શા હીશાબમાં, આપે સાકર ગોળ;"
આપે સાકર ગોળ, તાપ તનનો ન મટાડે;"
"સુરતરૂ સ્વર્ગે વસે, ન દેખે નર કોઈ દહાડે;"
"દાખે દલપતરામ, સરવ તરૂના ગુણ સ્મરતાં;"
"તુજમાં અમૃત તત્વ, અધિક તુ આંબા કરતાં." ૭૦.

દોહરો.

જાન્હવી તીરે જળતણું, દેવું સલભ દાન;
દેજો નિર્જળ દેશમાં, કહ્યુ જળ કિમતવાન. ૭૧.

કુંડળિયો.

"પ્યારી પીંપર પદ્મણી, શાંતિ દાન દેનારી;"
"ભૂપતિ વિક્રમ ભોજસમ, તુ અતિશે ઉપકારી;"
"તુ અતિશે ઉપકારી, તારી કીર્તિ શું કહીએ;"
"જે ઉચરૂં તે અલ્પ, એમ અંતર ધરી રહીએ;"
"દાખે દલપતરામ, કોટી ધા તું ગુણકારી;"
"રાખીશ તારૂં નામ, પૃથ્વિપર પીંપર પ્યારી." ૭૨
"આપે ગામ ગરાસ કે, દ્રવ્ય વસ્ત્ર દે દાન;"
"એમાંનું એકે નહીં, શાંતી દાન સમાન;"
"શાંતી દાન સમાન, જગતમાં કશું ન જાણું;"
"તે માટે હું તને, વિશેષે કરી વખાણું;"
"દાખે દલપતરામ, કષ્ટ કાયાનાં કાપે"
"દુનિયા મધ્યે દાન, કહો એવું કો આપે." ૭૩.
"જ્યાં સુધી આ જગતમાં, મુજ કવિતા કહેવાય;"
"બાપાની પીંપર તણા, ગુણ જગમાંહિ ગવાય;"
"ગુણ જગમાંહિ ગવાય, પામજો બહુ પ્રખ્યાતી;"
"કીર્તિ દેશ વિદેશ, મુલકમાં થાજો માતી;"
"દાખે દલપતરામ. અરે અસુખના અંબુધી[1];"
"જીવે તુ જગમાંહિ, જીવે કવિતા જ્યાં સુધી."૭૪.
"ઓગણીસેં ઉપર થએ, વિક્રમ વર્ષ એક;"
"વદિ દશમી વૈશાખની, વાસર શની વશેક;
"વાસર શની વશેક, પીંપરે તાપ ઉતાર્યો;"
"નિશ્ચળ રેહેવા નામ, આમ આ વિષય ઉચાર્યો;"
"દાખે દલપતરામ, ભલે જનમી આ ભૂપર;"
"વિક્રમ વર્ષ ગણાય, એક ઓગણીસેં ઉપર. ૭૫.

સવૈયો.

"કદળી તરૂ તુચ્છ ગણી કહીંયે,
કદિ આંચ હરે ન ઉતાપાની;"
"તરૂ ફુલતણાં વિરહી જનને,
બહુ બુદ્ધિ કરેજ બળાપાની;"
"ધિક જન્મ ધરી જશ જો ન જપાય,
છપાય ન અંદર છાપાની;"
"નિર ભાગણી નાગર વેલ અને,
બડભાગણિ પીંપર બાપાની." ૭૬.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

જો બાગ આદિયકી શીતળ વાયુ આવે,
રસ્તે જતા જન દિલે અતિ હર્ષ લાવે;
લાગે નહાઈ સરખો શિત વાયુ કેવો,
જાણે મળ્યો સરસ તે પરદેશી મેવો. ૭૭.

[1] કાંઠે.

[1] સમુદ્ર.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

જે બાગમાં કોઈક લોક બેસે,
ઝાડી વિષે જેમ છુપાઈ પેસે;
જાણે થયોછે રવિ વાઘ જેવો,
છૂપાય પામી જન ત્રાસ તેવો. ૭૮.
આંબા વડો પીંપર લીંબડાને,
પુષ્ટી કરે વૃક્ષ વડા વડાને;
કરે વડાને લલચાવી તાજા,
સ્વરાજ લોભે પ્રતિપક્ષી રાજા. ૭૯.
ચંબેલી ચંપા વળી જૂઈ જાઈ,
ગુલાબ સેવંતી રહી ફુલાઈ;
જે મોગરો આ ફુલ ભાર ઝૂલ્યો,
જાણે જીતી ગ્રીષમ કાળ ફુલ્યો. ૮૦.
જુવાર્ની ગ્રીષ્મે ગુણ શુદ્ધ જેના,
જનો વખાણે જશ યોગ્ય તેના;
દશે દિશાએ જન સર્વ દેખે,
અષાડમાં અંકુર તો અલેખે. ૮૧.
ચાપાં પપૈયા ફળ ફાલસાં છે,
શેતૂર સારાં જગમાં થયાંછે;
શ્રીમંતને દે બહુ સ્વાદ એવા,
જાણે વિચારે લલચાવી લેવા. ૮૨.
કેરાં તથા જે તડબૂચ ટેટી,
ગ્રીષ્મે ધરીછે વળી ભેટ ભેટી;
તથાપિ ઝાઝો પરિતાપ દાખે,
રાજા હસાવે વળી દાબ રાખે. ૮૩.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

દિસે સામાન પણ રાયણ ને લિંબોળી,
એના સમાન ગુણ કેમ શકાય તોળી;
બે નારીઓ સ્વરૂપમાં સરખી જણાય,
જૂદા જૂદા જગતમાં ગુણ તો ગણાય. ૮૪.
છત્રી ધરી જન જુઓ શિર ઢાંકી ચાલે,
આંખો ઉઘાડી અતિશે કરીને ન ભાળે;
જાણે જરૂર દુનિયાં વહુ જેઠ આવ્યો,
સેહે લજાવી પટ ઘુંઘટ શું તણાવ્યો. ૮૫.

દોહરો.

જરૂર છત્રી જેઠમાં, ઓઢમનો છે ચાલ;
લાજ કાઢવી જેઠની, ખરો હશે એ ખ્યાલ. ૮૬.

વસતતિલકા વૃત્ત.

જેના સમીપ નિજ જોર કશું ન ચાલે,
તેનો જુલુમ સહીને મન લોક વાળે;
જો રોહીણી અધિક તાપ કરે અતોલે,
તો વૃષ્ટિ ખૂબ પડશે જન એમ બોલે. ૮૭.
લાંબું વિશેષ વધતું દિનમાન દિસે,
ઉદ્યોગ હીન અકળાંમણું દે અતિશે;
શાંતિતણા હરખના દિન હોય ટૂંકા,
લાંબા જણાય દિવસો, જગ મધ્ય સૂકા. ૮૮.
આદિત્ય આજ નભમાં, મૃગ પાસ આવ્યો;
વાયુ વિશેષ બળથી જગમાં ચલાવ્યો;
જાણે શિકાર કરવા રવિ રાય ધાયો,
દોડયાથી શ્વાસ ચઢતાં તનમાં ન માયો. ૮૯.
વાયો હવે અધિક આ મૃગશિર વાયુ,
જો આજ જોર અતિ પશ્ચિમનું જણાયું;
જાણે સમુદ્ર તરી આરબ ફોજ આવી,
જો પીંપળા વડ વશેષ દિધા પડાવી. ૯૦.
આંબાથકી ફળ ઘણાંક પડ્યાં ખરીને,
વાયુતણા અતિ પ્રહારથકી કરીને;
જાણે વિદેશી નૃપનું બહુ સૈન્ય આવ્યું,
પાક્યા વિનાનું પણ ખેતર તે લુટાવ્યું. ૯૧.
આંબે સુકાલ પરિપકવ થયો રસાળો,
કોડે કરે સ્વજન સૌ મળી કેરીગાળો;
શું કલ્પવૃક્ષ ફળ ઈંદ્રપુરીથી આવ્યાં,
તે ભાગ્યશાળી જનને ભલી ભાત ભાવ્યાં. ૯૨.
ઊડી વિશેષ રજ લાગતી વાયુ ચોટ,
જોઈ કહે જન થયો અતિ ધૂળ કોટ;
જાણે વિદેશી નૃપતિ નિરખી હઠીલો,
રક્ષાર્થ શ્રેષ્ઠ સચિયો મજબૂત કિલ્લો. ૯૩.
કોઈ સ્થળે ઘરતણાં નળિયાં ઉડાવ્યાં,
સિંધુ તટસ્થ વળી નાવ ઘણાં ભમાવ્યાં;
જાણે વિદેશી નૃપ સાથ થઇ લડાઇ,
દેશી જનો ઉપર થૈ અટકી ચઢાઇ. ૯૪.
નાવો તણા વળી જુઓ શઢ તોડી નાંખ્યા,
કોઇકના નવ રહ્યા કુપથંભ આખા;
બાનું તજે પવન ને નિધિ ઉછળેછે,
જાણે ત્રણે નૃપતિ સંપ કરી મળેછે. ૯૫.

એથી વિશેષ જનમાં ગભરાટ ઉઠયો,
જાણે જરૂર રૂદયે અતિ દૈન્ય રૂઠયો;
નિશ્વાસ નાખીં નમીં ઇશ્વર પાય લાગે,
શાંતિ સ્વદેશ કરવા વરસાદ માગે. ૯૬.
જે ભાનું ઉત્તર ભણી ખટ માસ આવ્યો,
તેણે ભલો ભરતખંડ ઘણો તપાવ્યો;
પાછો વળ્યો તરત આર્જ* થકી વિચારી,
ઝાઝો ખમે ન પરિતાપ પ્રજા બિચારી. ૯૭.
જ્યારે રવિ અધિક પશ્ચિમમાં ઢળેછે,
સિંધુ સમીપ ફરવા જન નીકળે છે;
જાણે બધા દિવસમાં રવિએ તપાવ્યા,
તે સિંધુ પાસ કરવા ફરિયાદ આવ્યા. ૯૮.
ધિમે ધિમે સુરજ પશ્ચિમ આથમેછે,
કિન્હાં તથાપિ કિરણો જગમાં ભમેછે;
એથી ઉતાપ ઉપજે રવિ દેવ પાખી,
જાણે ગયો નૃપતિ તે નિજ થાણું રાખી. ૯૦.
પક્ષી જુઓ ઉદધિ ઉપર આ ભમેછે,
જોતાં સમીપ ફરતાં જનને ગમેછે;
જાણે સમુદ્રતણી રીસ સમ્યાનું ધારી,
ઓવારણાં ખગ કરે ચિત્તમાં વિચારી. ૧૦૦.
ભોગીજનો શયન પુષ્પતણાં બિછાવે,
તે બેરખા કુસુમ હાર તથા ધરાવે;
ગુંથે સતી સુમન[1] કોઇક ચોટલામાં,
બેસે પ્રિયા પ્રિય મળી શશિની પ્રભામાં. ૧૦૧.
જેષ્ટા સમીપ શશિ પૂર્ણ રૂડો સુહાવે,
તે દેખતાં કવિતણે ઉર તર્ક આવે;
ચૂડો નવીન રજની વહુએ મગાવ્યો,
જાણે નિશાપતિ જઈ ગજદંત[2] લાવ્યો. ૧૦૨.
મેનાં શુકો મધુર શબ્દ કરે પ્રભાતે,
મધ્યાન્હ પીક[3] વળી બુલ બુલ શબ્દ રાતે;
સાંજે ગમે ચકલીયો સ્વર શુદ્ધ એમ,
શોભે વિશેષ સમયોચિત શબ્દ જેમ. ૧૦૩.

દોહરા.

રહે નસરખા દિન સદા, ચતુર વિચારો ચંત;
દિન આવ્યા વરસાદના, આવ્યો ગ્રીષમ અંત. ૧૦૪.
ધીરા જન ધીરજ ધરો, ઉરમાં સમજી આમ;
રાજી રાજી નીત રહો, દિલમાં દલપતરામ. ૧૦૫.

વર્ષા રૂતુનું વર્ણન.

મનહર છંદ.

સુણો સભાસદો વિશ્વરૂપી રંગ ભૂમી વિષે,
સાહસિક એક શુરવીર વડો આવશે;
જગતના ઉપકાર માટે નિજ જીવનને,
કરી કુરબાન દાન શૌર્ય દેખડાવશે;
પ્રસરશે પૃથ્વિમાં તે પામીને પ્રવાસ શૌર્ય,
ગામ ગામ ઠામ ઠામ જમાવ જમાવશે;
યુદ્ધ શૌર્ય ધરી યુદ્ધ કરશે તે માહા યોદ્ધા;
હિમતથી ગ્રીષમને હરાવી હઠાવશે. ૧.

ઇંદ્રવજ્રા વૃત્ત.

પેખી પિડાતા મહિ મધ્ય પ્રાણી,
તે ગ્રીષ્મનો જૂલમ એમ જાણી;
રૂઠયો ઘણો અંતર મેઘરાયે,
તે રાજ લેવા ચિત્તમાં ચહાય. ૨.
ચિત્તે જનો સૌ ધનને ચહાય,
તે પૂછવા જોતિષિ ઘેર જાય;
જોષી દિલાસા બહુ જૂઠ દેછે,
વિશ્વાસ ભોળા જનતો ધરેછે. ૩.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

છે ગ્રીષ્મનો શુષ્કપ્રધાન નામ,
હરી રહ્યો ભૂતળ ઠામ ઠામ;
તેણે કર્યો હાય હરેક કિલ્લો,
લડયા વિના તે ન હઠે હઠીલો. ૪.

ભુજંગી છંદ.

સુકું ગ્રીષ્મના મંત્રિનું નામ જાણું,
દિસે ઠામ ઠામે સુકાનુંજ થાણું;
જુઓ ગામમાં સીમમાં ઠામ ઠામ,

---

* જુનની તા૦૨૧ મીથી.

[1] સુમન–ફૂલ.

[2] જેષ્ટા નક્ષત્રનો આકાર હાથી દાંતને આકારે છે. જેઠની પુનમે ગ્રીષ્મઋતુ પુરી થાય છે અને તે ઋતુમાં વડના ઝાડે સારો આશ્રય આપેલો માટે તે દહાડે વડસાવિત્રાનું પૂજન કરેછે. તે પુનમનું નામ વડસાંતરી કેહેવાય છે.

[3] બપૈયો.

સુકાનેજ તાબે દિસેછે તમામ. ૫.
ગિરી શિખરે વ્યાપીયું ખૂબ સૂકુ,
સુકે કોઈએ ઠામ ખાલી ન મૂક્યું;
નદી કે તળાવો જુઓ ખેતરોમાં,
જુઓ ચોક વસ્તીતણા કે ઘરોમાં. ૬.
જુઓ સ્થીર જ્યાં ત્યાં સુકાનો જમાવ,
કરે ભક્ષ પ્રાણીતણો એજ ભાવ;
જુઓ ઘાસ પાણી જમી મધ્ય ખટયાં,
ચડી ગ્રીષ્મની સ્વારીએ જેમ લુટયાં. ૭.

પંચાતે અથવા વિષ્ટી.

વસંતતિલકાવૃત્ત.

એવેસમે પવન શીતળ કાંઈ આવ્યો,
વિષ્ટીતણી જરૂર એજ વધાઇ લાવ્યો;
દાતા નહિ તદપિ શીતળતા જમાવે,
તે લોકના મન વિષે ભલી રીત ભાવે. ૮.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

વાયુ જુઓ નૈઋતનો વહે છે,
વર્ષાદનું આગમ તે કહે છે;
હર્ષે ભર્યો જેમ વિદેશી આવે,
વધામણી કાંઇ ભલીજ લાવે. ૯.
વાયો શિળો નૈઋતમાંથી વાયુ,
જોતાં ભલું કારણુ તો જણાયું;
સંધી કરાવા રિપુ ગ્રીષ્મ સાથે,
શું મોકલ્યો સાંધિક એહ નાથે. ૧૦.
ત્યાં. સામ ને દાન ઉપાય કીધા,
ભલે પ્રકારે વળી ભેદ[1] દિધા;
થાણું ઉઠાવ્યાં નહિ શુષ્ક કેરાં,
વાનાં વિવેકે કરતાં ઘણેરાં. ૧૧.
નક્કી થયું દંડ ઉપાય પાખે,
તે આપણું તો નહિ માન રાખે;
માથા ફરેલો કદીએ ન માને,
કોઇ તણી વાત ધરે ન કાને. ૧૨.

દોહરો.

સામ દાન કે ભેદથી, સમાધાન જો થાય;
ધરાધણી કે ઘરધણી, કરે ન કલેશ ઉપાય. ૧૩.

ભુજંગી છંદ.

કહે ગ્રીષ્મ રાજા સુણો શુષ્ક વીર,
વડો ફોજમાં એક તું છે અમીર;
પુછું તુજને આજ હું એજ માટે,
હવે આપણે ચાલવું કેમ વાટે. ૧૪.
મળું શત્રુથી કે મચાવું લડાઈ,
જીતી શત્રુને પામવી છે વડાઇ;
કહે શુષ્ક મંત્રી સુણી વેણ એવું,
વિના જુદ્ધ કીધે નથી રાજ દેવું. ૧૫.
દુતો મેઘના બિંદુ રૂપે જણાશે,
જુઓ તેહને આપણા દૂત ખાશે;
અજા જાતિ છે સિંહનો જેમ ચારો,
દુતો મેઘના તેમ ચારો અમારો. ૧૬.
ધખેલી તવીમાં પડે બિંદુ જેમ,
થશે મેઘની ફોજનો નાશ તેમ;
દિસે મેઘને શિર છે રામ રૂઠયો,
લડી જીતવા આપણી સાથ ઉઠયો. ૧૭.
નથી જાણતો ગ્રીષ્મનું જોર કેવું,
નથી બાળનો ખેલ છે રાજ લેવું;
જુઓ સ્વર્ગમાં સૂર્ય ભૂપાળ જેછે,
ખરો આપણો માનીતો મિત્ર તેછે. ૧૮.
રવિ મેઘના બિંદુને ચુશી જાશે,
રહે બાકી તે આપણા દૂત ખાશે;
કદાપિ વળી જો રહી જાય બાકી,
બધાને ગ્રહીને કરે સિંધુ ફાકી. ૧૯.
જુઓ આપણા મિત્ર છે સિંધુ જેવા,
કુદેછે મહા જોરથી આજ કેવા;
ડરીને હઠયાથી અકીર્તિ પમાય,
જુઓ આપણો ક્ષત્રિનો ધર્મ જાય. ૨૦.
રણે મોત જો થાય તો સ્વર્ગ જૈએ,
સદાકાળનું સ્વર્ગમાં સૂખ લૈએ;
ડરીને હઠી જુદ્ધથી જે જિવેછે,
જિવે તોય લોકો મુઓ તે કહેછે. ૨૧.
જુઓ વિશ્વમાં સૌ શુરાને વખાણે,
જનેતા તથા તાતને ધન્ય જાણે;
લડે એકલો જે શુરો લાખ સામો,
પડે દેહતો તે ન જાણે નકામો. ૨૨,

[1] ભેદ—બીક.

પતિ સંગ જેને સતી દેહ બાળે,
શુરા તેમ સંગ્રામમાં દેહ ગાળે;
લડાઈ લડયાનો રૂદે હર્ષ રાખે,
ભયે ભીતથી, દીન ભાષા ન ભાખે. ૨૩.

દોહરો.

ગ્રીષ્મ ભરાયો ગર્વથી, શુણી મંત્રિની વાત;
મેઘે ચઢાઈ આદરી, સંગ્રામે સાક્ષાત. ૨૪.

વર્ષાદ આવવાનાં ચિન્હો.

શાલિની વૃત્ત.

ઈંડા લૈને કીડિયો નીકળી છે,
ટોળે ટોળે એકઠી થૈ મળીછે;
જાણે એતો લોકને ધૈર્ય દેછે,
વૃષ્ટિ થાશે એમ તે સૂચવેછે. ૨૫.
પક્ષી મંડયાં ગુથવા ઘાસમાળા,
લોકો જાણે વૃષ્ટિના એજ ચાળા;
કાચિંડાને રંગ રાતો ચડયોછે,
કંકૂ પત્રી વૃષ્ટિની લાવીયોછે. ૨૬.
કોઈ ઠામે દેડકાં બૂમ પાડે,
લોકોને શું ધૈર્ય એતો પમાડે;
મીઠા કેરા પાત્રમાં થાય પાણી,
લોકે લીધું વૃષ્ટિ થાવાનું જાણી. ૨૭.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

પાંખેકરી ચકલીયો રજ અંગ નાંખે,
જાણે નિમજ્જન કરે નિજ અંગ આંખે;
એવે મિષે મનુષને મન ધૈર્ય દે છે,
વૃષ્ટિ થવાનું શુભકારણ સૂચવે છે. ૨૮.
જાણ્યું થયું મિલન ભાસ્કર કર્કરાશી,
છે કર્ક જાત જગમાં જળના નિવાશી;
જેવો સુસંગ કરશો શુભ તેનું કામ,
એવું વિચારી જન લે મનમાં વિરામ. ૨૯.

ઇંદ્રવજ્રા વૃત્ત.

જો આ વળી આભ જણાય રાતો,
વર્ષાદ આવ્યાની નિશાની આતો;
ઈંદ્રે કર્યા ઓચ્છવ હોય રૂડો,
આકાશમાં જેમ ગુલાલ ઉડયો. ૩૦.
આકાશમાં સુંદર મચ્છ તાણ્યો,
જોતાં હવે મેઘ સમીપ જાણ્યો;
શું ગ્રીષ્મના સામું ધનુષ તાણ્યું,
નસાડવાને ઉર વૈર આણ્યું. ૩૧.
ઊંચી જગોએ વનમાં ટિટોડી,
ઈંડાં મુકેતો નહિ વૃષ્ટિ થોડી;
શું એટલે સુધી થવાનું પાણી,
ઇંડાં મુકયાં હોય ભવિષ્ય જાણી. ૩૨.
જો વીજળી આ ઝબકે ઈશાની,
તે સદ્ય વર્ષાદતણી નિશાની;
જાણે થઈ ઇશ્વરકેરી દ્રષ્ટી,
તેથી થશે વિશ્વ વિષે સુવૃષ્ટિ. ૩૩.
જો ચંદ્રને આ જળનું કુંડાળું,
આકાશમાં આજ દિસે રૂપાળું;
આડી રૂડી સર્વ મુખી ધરીછે,
ચઢાઈ શું મેઘ નૃપે કરીછે. ૩૪.
વેપારી વિદેશ થકી વળેછે,
કુટુંબને આવી સુખે મળેછે;
જાણે સુણી એ લડનાર રાજ,
સંભાળ લીધી ઘર કેરી આજ. ૩૫.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

આકાશ સ્વચ્છ નથી કાંઈક શામતા છે,
તારા શશાંક પણ સ્વચ્છપણું તજ્યા છે;
જાણે વડા નરપતિતણી વ્યાપી છાયા,
ઝાંખા પડી અવર ભૂપતિઓ દબાયા. ૩૬.
જો ઘંટનાદ બહુ દૂર સુધી સુણાય,
ઉંડાણથી નિકળતો સ્વર સૂક્ષ્મ થાય;
જાણે કર્યું અશન તાંબુલનું ગવૈએ,
તેથી ઝિણો સ્વર ઉઠયો મન ધારી લૈએ. ૩૭.
સંચારતા જન જુઓ વળી છાપરાંને,
મંડયા નવીન ઘરને ઝટ ઢાંકવાને;
જાણે વડો નરપતિ પુરમાં પધારે,
શોભાવવા પુર વિશેષ ધરો સુધારે. ૩૮.

મેઘરાયની ચઢાઇ.

ભુજંગી છંદ.

જુઓ શિખરો વાદળાંનાં બિરાજે,

ઉડયા જાણીંએ પર્વતો હોય આજે;
મહા દુઃખ પોકારવાકેરી આશે,
ગયા પર્વતો જાણીંએ ઈંદ્ર પાસે. ૩૯.
જુઓ વાદળાં આમથી તેમ દોડે,
મળે કોઈતો એક બીજાની જોડે;
દિસે જાણીંએ ફોજનાં જૂથ જાય,
રૂઠયો ગ્રીષ્મની ઉપરે મેઘ રાય. ૪૦.
વળી વાદળાંની છટા કેવી છાજે,
રૂડા ઈંદ્રના જંભ હાથી બિરાજે;
નમેલાં દિસે ભૂમિની પાસ કેવાં,
સુશોભિત તે હાથિની સુંઢ જેવાં. ૪૧.
જતિઓ જુઓ એક ઠામે ઠરેછે,
કથા કિર્તનો લોક સૌ સાંભળેછે;
હરે ગ્રીષ્મના કષ્ટને એમ જાણે,
પ્રભુનો પુરો પાડ પ્રેમે વખાણે. ૪૨.
કરે આભમાં વીજળી ચમ્મકારા,
ઝબૂકે ઘણી જાણીંએ શસ્ત્ર ધારા;
થયા આભમાં કાટકાના કડાકા,
દિસે જાણીંએ તોપના તે ધડાકા. ૪૩.
ઉઠી ગર્જના મેઘની ત્યાં નિશંકા,
દિધા જાણિએ નોબતે ઘાવ ડંકા;
ધ્વનીનો વળી અર્થ એવો ઠરેછે,
મહા મેઘરાજા મુખે ઉચરેછે. ૪૪.
જઈ ગ્રીષ્મ સાથે કરૂં યુદ્ધ મોટું,
નહીં તો ન રાજા ધરૂં નામ ખોટું;
લડી ગ્રીષ્મના કાળને હું હઠાવું,
ચઢેલા મદે સિંધુને ઠામ લાવું. ૪૫.
બધા દેશમાં ફોજ ફેલાવી મૂકું,
ચહું ચાહીને ઠામ એકે ન ચુકું;
કરીને પ્રતિજ્ઞા ચઢી મેઘ આવ્યો,
અસંખ્યાત સાથે સજી સૈન્ય લાવ્યો. ૪૬.
સુણી મેઘ વાણી થયા સજ્જ સર્વે,
લડે ફોજ બે રાખીને ખૂબ ગર્વે;
પડ્યા મેઘના બિંદુ ત્યાં ખુબ તુટી,
લીધા તેહના પ્રાણ તો સઘ લુંટી. ૪૭.
લડે ખૂબ વર્ષાદને ગ્રીષ્મ કાળ,
ભલા શૂરવીરો દિસે બે ભુપાળ;
ગઈ મેઘની ફોજ ઝાઝી મરાઈ,
શુરા શુષ્ક વીરો ગયા ખૂબખાઈ. ૪૮.
કરા રૂપ થૈને પડયા કૈ સિપાઈ,
તથાપિ ગયા ગ્રીષ્મના દૂત ખાઈ;
જુઓ નીરના ચાલિયા ખૂબ રેલા,
દિસે જાણીંએ લોહિના તે બનેલા. ૪૯.
ચડયો ક્રોધ વર્ષાદને ચિત્ત એથી,
કરી ગર્જના ખૂબ તે કાળ તેથી;
અસંખ્યાંત ત્યાં સૈન્ય થૈ સજ્જ આવ્યું,
ભુમિ ઉપરે યુદ્ધ ભારે મચાવ્યું. ૫૦.
જુઓ મોર કેવા ટહુકા કરેછે,
દિસે ચોપદારો નકી ઉચરેછે;
થઈ નીરનાં બુંદની વૃષ્ટિ એવી,
દિસે યુદ્ધમાં બાણની વૃષ્ટિ જેવી. ૫૧.
જુઓ દાદુરો શબ્દ કેવા કરેછે,
દિસે આરબી બેરખો ઉચ્ચરેછે;
મહી ઉપરે નીર રેલા ચલાવ્યા,
દિસે જાણીંએ મેઘના દૂત આવ્યા. ૫૨.

દોહરો.

ગમત કરીને ગાયછે, ગુણિજન રાગ મલાર;
જાણે સિંધુ રાગ તે, ગાય યુદ્ધ મોઝાર. ૫૩.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ખેડુ જનો વાવણિયો કરેછે,
વિશેષ આશા ઉરમાં ધરેછે;
જે સ્વર્ગમદ્દે સુખને ચહેછે,
તે જેમ અન્નાદિક દાન દેછે. ૫૪.

ભુજંગી છંદ.

તળાવે તથા કૈક ખાડયો ભરીછે,
દિસે જાણીંએ છાવણી તે કરીછે;
જુઓ નીરનાં પૂર આવ્યાં નદીમાં,
દિસે જાણિએ સૈન્ય ચાલ્યું મહીમાં[1]. ૫૫.
મળી ઝર્ણ ઝાઝાં નદી મોટી થાય,
ગિરિ ભેદીને[2] ઝાડને ખેંચી જાય;
મળી જેમ ઝાઝા જનો સંપ જોડે,

૧ મહી–પૃથ્વી. ૨ ભેદિને–તોડીને

મહા જોર વાળાતણું જોર તોડે. ૫૬.
કહું આ નદીઓતણું પૂર કેવું,
જણાએ જુવાનીતણું જોર જેવું;
તટે ઝાડને તોડતી કેવી હિડે,
છક્યો મંત્રિ પાડોશીને જેમ પીડે. ૫૭.

દોહરો.

છાઈધરા નીલે તૃણે, ઘનછાયો આકાશ;
સુખકારી સહુ લોકને, સુંદર શ્રાવણ માસ. ૫૮.

ભુજંગી છંદ.

જુઓ માનવીઓ કરે ખૂબ મેળા,
ભલા લોક ભાગોળમાં થાય ભેળા;
મળી મિત્ર સાથે જનો ખૂબ માલ્યા,
સજી સૈન્યને યુદ્ધમાં જેમ ચાલ્યા. ૫૯.
જુઓ દિસતી ગાડીઓ દોડતીછે,
ઘણા ઘુઘરાના સ્વરે ગાજતીછે,
ઘણી જુકિતવાળો બનેલો જયોછે,
રૂડા જાણીયે ઇંદ્રકેરા રથોછે. ૬૦.
જુઓ સિંહ સંક્રાંતિએ ભાનુ આવ્યો,
ઘણું સાથ વૃષ્ટિ તણું સૈન્ય લાવ્યો;
ડરે રેલથી સર્વ સૃષ્ટી બિચારી,
દિઠી સૂર્ય દેવે સજી સિંહસ્વારી. ૬૧.
ચડ્યો જેસમે ખૂબ વર્ષાદ ખાસો,
થયો તેથી ચૌટા વિષે તો તમાસો;
અહિંથી તહીં દોડતા લોક ભાસે,
યથા યુદ્ધમાં કાયરો જેમ નાસે. ૬૨.
કંઇકે શિરે એસતો ઢાંકી દીધો,
ડરી જાણીએ નારીનો વેષ લીધો;
કંઇકે શિરે છત્રિઓ ઓઢી સારી,
જુઓ મેઘરાએ કર્યા છત્રધારી. ૬૩.

દોહરો.

નદી તળાવો નીરથી, ભરાઈને ઉભરાય;
રણસંગ્રામ પ્રવાહ સમ, જોતાં છબી જણાય. ૬૪.

ભુજંગી છંદ.

સુકાં ઘાસને ધુળ ખેંચાઈ ચાલી,
લીધા જાણીયે ગ્રીષ્મના દૂત ઝાલી;
ગિરિને શિરેથી શિલા આખડે છે,
દિસે જાણીએ મસ્તકો તે પડેછે. ૬૫.
તણાયાં સુકાં કાષ્ટ ત્યાં મોભ જેવાં,
દિસે હાથને પાવ કે અંધ એવાં;
વડાં ઝાડ ત્યાં કોઈ ખેંચાઇ જાય,
દિસે ફોજના જેમ હાથી તણાય. ૬૬.

દોહરો.

ભૂત પ્રેત વૈતાળ ત્યાં, આવ્યાં મળી અથાક;
દે બળિદાન ઘુણે ભુવા, વાજે ડમરૂ ડાક. ૬૭.

મનહર છંદ.

વાદળાંના ગોટે ગોટા જતા આવતા ન જાણુ,
મોટી જટાવાળાં તે ભુવાનાં ડોકાં ડોલેછે;
ઠંડા દિન જાણીને ઉજાણી આ ન જાણીશ તું,
ખીર વડાં બાકળાનો તે ઉતાર તોલેછે;
ચમકીશ મહીં નથી વીજળીનો ચમકાર,
મહીષને મારવાને ખટક તે ખોલેછે;
ગાજતો નથી ગગન ઘત દલપતરામ,
ઓંએ ઓંએ ઓંએ ઓંએ ડાકલું તે બોલેછે. ૬૮.

ભુજંગી છંદ.

બધો દેશ પાણીથી ભીંજાવી દીધો,
દિસે ગ્રીષ્મના હાથથી દેશ લીધો;
રહ્યા છોડ લીલા બધે ઠામ જામી,
વધી જાણીએ તે પ્રજા સુખપામી. ૬૯.
બધુ વિશ્વ તો નીરથી ધોઇ દીધું,
દિસે જાણીએ સતકી સાફ કીધું;
પડયાં ગ્રીષ્મમાં પ્રાણીનાં હાડ ચામ,
ગયાં સર્વ ધોવાઈને સિંધુ ઠામ. ૭૦,
ઘણાં ઘાસને છોડ દીધા ઉખાડી,
ધરી જાણીએ ભૂમિએ લીલી સાડી;
લીલા રંગના આ થયા પર્વતો છે,
લીલી કાંચળી જેમ ઢાંકયાં સ્તનોછે. ૭૧.
જુઓ આ દિસે કેવું મોટું તળાવ,
બન્યો જાણીયે ભૂમિનાભી બનાવ;
રૂડી કેવી ઝાડી ખીલી નીકળીછે,
રૂડી જાણીએ અંગ રોમાવળીછે. ૭૨.
બહુ જાતિના ઉપજ્યા ખૂબ પ્રાણી,
દિસે પ્રાણીયેથીજ ભૂમી ભરાણી;
થયો જાણીયે ભૂમિમાં ભૂપ સારો,

થયો તે થકી વસ્તીકેરો વધારો ૭૩.

દોહરો.

ઉપજ્યાં ઝાઝાં અળશિયાં, બીજા જંતુ આજ;
નિર્બળ પણ સુખીં થાયછે, જેમ થએ શુભ રાજ. ૭૪

ભુજંગી છંદ.

ભુમીમાં દિસે ઈંદ્રિગોપો અપાર,
તુટયા જેમ ગુંજ્જાતણા હોય હાર;
થઇ આજ કાંતો પ્રવાળાની વૃષ્ટી,
સજી હાર શોભી રહી સર્વ સૃષ્ટી. ૭૫.
જુઓ નિર્જળાં સ્થાનમાં નીર જામ્યાં,
જનો પામરો જાણિયે દ્રવ્ય પામ્યાં;
તળાવે બહુ દેડકાં બૂમ પાડે,
ભલી ભેંસનાં જેમ પાડાં બરાડે. ૭૬.
ગયાં સારસાં તો ઉડી સિંધુ તીર,
નિહાળી તળાવોતણું ડાળું નીર;
કુસુદ્ધિતણા જેમ દેખે તરંગ,
તજે સજ્જનો સદ્ય તેનો પ્રસંગ. ૭૭.
જુઓ પક્ષિ કલ્લોલ કેવાં કરે છે,
અહીંથી તહીં ઉડતાં તે ફરેછે;
દિસે જેમ આકાશના કાશદો છે,
સમાચાર દેવા સુરસ્તો અહોછે. ૭૮.
બપૈઆ તથા કોકિલા શબ્દ બોલે,
સુણીને તપસ્વીતણાં દીલ ડોલે;
કહું ઉપમા શબ્દ કેવા ગણાય,
મધુરે સ્વરે નાયકા જેમ ગાય. ૭૯.
કળા પૂરીને શોભિતા મોર કેવા,
દિસે દેવને શીર મૂકુટ જેવા;
ઘણા ઉજળા આ બગો જોઇ લીધા,
દિસે જેમ સાબુવડે સાફ કીધા. ૮૦.
જુઓ આ બગો આ જઈ પાસ* બેઠા,
નહીં ઉતરે ઝાડથી આપ હેઠા;
દિસે જાણિયે આળસુ દ્રવ્યવાન,

* બગલો ઊંચા ઝાડ ઉપર જઇને બેસેછે તે નીચે ઉતરતો નથી અને બગળી તેને ખેરાક લાવીને ખવડાવે છે અને ચાંચો મારતી જાય છે. નરસિંહ મેહેતાના પદમાં છે "જે રતે બગલાં પારસ ચઢે."

પિયે ખાય બેશી રહે એક સ્થાન. ૮૧.
બકી લાવી ચારો ધરે મૂખ આગે,
વળી ચાંચથી મારવા કાંઇ લાગે;
રજ્યું નારિનું ખાઇને દુઃખ ખોલે,
અરે બાળ આ સૂખને એમ બોલે. ૮૨.
વિંટાયા તરુ ઉપરે ખૂબ વેલા,
દિસે બખ્તરો ટોપ જાણે ધરેલા;
લીલાં ઘાસ ગાયો મૃગો તે ચરેછે,
સુરાજ્યે પ્રજા જેમ સૂખે ફરેછે. ૮૩.
સુરાજ્યે પ્રજા વંશ વિસ્તાર જેવા,
ઉગ્યા ખેતરે અન્નના છોડ એવા;
દિસે શ્વેત ડોડા જુઓ કેવડાના,
ભલા હોય તે જેમ ભાલા શુરાના. ૮૪.
ઉગ્યા અત્ર માંજારિના ટોપ કેવા,
રચ્યા હોય રૂપાતણા ટોપ જેવા;
હશે વેંતિયા માણસોનો મુકામ,
રચ્યાં હોય તંબુતણાં જેમ ધામ. ૮૫.

ઉપજાતિવૃત્ત.

કહું ભલાં સૂરજં ફૂલ કેવાં,
જોતાં દિસે વર્તુળ ઢાલ જેવાં;
જો રંગ પીળે જગમાં જણાયાં,
જાણે રૂડા વીર રસે રસાયાં. ૮૬.

દોહરા.

ફૂલ્યાં ફૂલ અનેકધા, કહું શોભા તે કાળ;
આવી અનેક અપ્સરા, વરવા લૈ ફૂલમાળ. ૮૭.
ગૂલાબને બટમોગરો, પારિજાત ધંતૂર;
વળી ફુલ્યો વનકેસરો, પુષ્પ દિસે ભરપૂર. ૮૮.
અગસ્તિયો જાસુદ વળી, કદંબ ફૂલ્યાં ફૂલ;
બકૂલ ચંબેલીતણ, આપે પુષ્પ અમુલ્ય. ૮૯.

ભુજંગી છંદ.

જુઓ હારશિંગાતણાં ફૂલ સારાં,
પીળી પાઘડી ઓઢણી રંગનારાં;
ધર્યો જેમ સંગ્રામનો રંગ અંગે,
દિસે અપ્સરાઓ અતીશે ઉમંગે. ૯૦.
લીલા અમલીએ થયા કાતરાએ,
દિસે દેવીના કાંકણો જેમ આજે;
જુઓ ઝાડ કેવા દિસે પુષ્પ કેરા,

દિસે પૃથ્વીએ પુષ્પના હાર પેર્યા. ૯૧.
કહું શોભિતા કેળના થંભ કેવા,
જુઓ જાણીએ શોભિતા જાંઘ જેવા;
વળી એક ઊંચું જુઓ ઝાડ લાંબું,
ફળો લાગિયાં જેહને ખુબ જાંબુ. ૯૨.
દિસે જાણીં બંદૂકની ગોળિયો છે,
મહા મેઘની ફોજથી આવિયો છે;
મહા જોરથી ખૂબ મારો ચલાવ્યો,
ઋતુ ગ્રીષ્મને તેથકી શું હઠાવ્યો. ૯૩

ઉપજાતિ વૃત્ત.

રવિ શશી વાદળીએ છવાય,
ખુલ્લા વળી તે ઘડીમાં જણાય;
સંગ્રામ મધ્યે શુરવીર જેમ,
અદૃશ્ય થૈ દર્શિત થાય તેમ. ૯૪.
અંધારિયું ને વળી વૃષ્ટિ થાય,
બિહામણી રાત ઘણી જણાય;
તે જેમ સંગ્રામ સમે અતીશે,
સંગ્રામ ભૂમી ભયભીત દિશે. ૯૫.

દોહરો.

તમરાં બોલે રાતમાં, જેમ નુપુર ઝમકાર;
જાણે રણમી વિશે, ભૂતતણા ભણકાર. ૯૬.

ઈંદ્રવજ્રા વૃત્ત.

જો આગિયાના ચળકાટ થાય,
ધુમે મહીમાં નભમાં ભણાય;
જ્યારે છુપ્યા સૂર્ય શશાંક જેવા,
તેજસ્વી ત્યાં જીવ જણાય તેવા. ૯૭

દોહરો.

આવી શ્રાવણી પૂર્ણિમા[1], વીત્યો વર્ષાકાળ;
નામ ફેરવી ધારશે, હવે શર્દ ઋતુ હાલ. ૯૮.
જેમ જુવાની જનતણી જતાં વૃદ્ધ કહેવાય;
તે રીતે દલપત કહે, જૂદું નામ જણાય. ૯૯.
થાય સરદમાં દર્દ ભય, મરદ મેરીને શીષ;
રક્ષા બંધન લઈ ધરે, ગુરૂજનની આશીષ. ૧૦૦.

---

૧ અથવા સિંહ સંક્રાંતિ પુરી થતાં વર્ષાઋતુ પૂર્ણ થાય એમ પણ કેહે છે.

શરદઋતુનું વર્ણન.

દોહરો.

શ્રાવણ વદથી શરદ ઋતુ, કાં કન્યા સંક્રાંત;
જે ઋતુમાં જોતાં પડે, સાગર સરિતા શાંત. ૧.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

થયો અગસ્તોદય પૂર્વ ભાગે,
જેણે પીધોતો નિધિ સર્વ આગે;
જાણે નિધિને ડર દીલ જાગ્યો,
તેથી હવે શાંત થવાજ લાગ્યો. ૨.

માલિની વૃત્ત.

ગગન સુરજ કન્યા રાશિમાં વાસ કીધો,
નિજ પતિ તરૂણીએ હસ્તમાં જેમ લીધો;
રવિથી ઘન તણું તો થાય તોફાન થોડું,
જન મદ ઉતરે છે જેમ થાતાં સજોડું. ૩.
પવન પણ હતો જે પ્રૌઢ તોફાનકારી,
ધરણિ ગગન ધીમો છે ગતી આજ ધારી;
સમજુ જન વિચારી જુક્તિથી જાણિ લેશે,
અતિશય મદ નિત્યે કોઇનો ના રહેશે. ૪.
વરૂણ દિશ તજીને પૂર્વનો વાયુ[1] આવે,
કદી કદી જલવૃષ્ટિ પૂર્વમાંથીજ લાવે;
મનુશ મન તરંગો જેમ જૂદા જણાય,
કદી કદી ફરી જાતાં વેગ જૂદોજ જાય. ૫.

મનહર છંદ.

મીન સંકરાંતી પછી પવન પશ્ચિમ તણો,
કંન્યા સંકરાંતથી ઈશાન તણો આવશે;
કહો એવા પવનનો ભરૂસો કરશે કોણ,
નક્કી એક રીત નીત્ય નહીં તે નિભાવશે;
જે જનના મગજમાં પવન ભરાતો હોય,
એવાનો ભરૂસો કોણ અંતરમાં લાવશે;
કહે દલપત તેની પ્રીતની પ્રતીત નહીં,
મનતણો મર્મ કહે પછી તે પસ્તાવશે. ૬.

માલિની વૃત્ત.

જલધિ પણ જુઓ આ શાંતતા સારી પામ્યો,
મદ અધિક ચડેલો જેહનો તે વિરામ્યો;
સ્વલપ ભણિત વિદ્યા જેમ ગર્વિષ્ઠ થાય,

---

૧ એને નેપાળી પવન કહે છે.

ભણુતર ભણી ઝાઝું ગંભિરાઈ જણાય. ૭.
જલપથ ગતિકારી નાવ ચાલ્યાં વિદેશે,
સુનૃપ અમલ થાતાં ન્યાય ચાલે વિશેષે;
નહિ જલદી ડુબાવે એમ વિશ્વાસ આવે,
સુજનપણું નિહાળી જેમ શંકા ન લાવે. ૮.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

હવે જુઓ આ વળી હાથીયાએ[1],
શું ફેરવી સુંઢ પ્રમત્તતાએ;
વૃષ્ટિ વિશેષે કરવા મચેલો,
તેણે કર્યો શું અતિ યુદ્ધ છેલ્લો. ૯.

માલિની વૃત્ત.

કદિક નભ ચડે છે વાદળાં શ્વેત રંગે,
શરદ જલદ છાઈ વૃદ્ધતા જેમ અંગે;
કદીક જલદ વૃષ્ટી સરવડાંની કરે છે,
મિત ધન પણ દાતા દાન તો જેમ દે છે. ૧૦.
નભ પર વિલસે છે વાદળાં શ્વેત કેવાં,
હિમગિરિ શિખરો તે શોભતાં હોય જેવાં;
કદી કદી રવિ તેમાં ગુમ થૈને જણાય,
મિત ધન અતિ દાતા જેમ દેતાં લજાય. ૧૧.

દોહરો.

શરદતણો સૂરજ સજે, અંગે વેષ અપાર;
કોઇ સમે શોષે સલિલ, આપે બની ઉદાર. ૧૨.

મનહર છંદ.

કોઇ સમે કાળાં વાદળાં સમાન વસ્ત્ર ધરે,
કોઇ સમે શ્વેત વસ્ત્ર વાદળાંનાં સાજે છે;
કોઇ સમે રાતાં ધરે કસુંબાના રંગ જેવાં,
કોઈ સમે પીળાં પણ છતે જોતાં છાજે છે;
કોઈ સમે ઢાંકે મુખ કોઇ સમે ખુલે મુખ,
કોઇ સમે ચુપ રહે કોઈ સમે ગાજે છે;
શાંતપણું તિવ્રપણું સજે આને શરદનો,
રવિ રાય છે કે બહુ રૂપી આ બિરાજે છે. ૧૩.

માલિની વૃત્ત.

શરદ રતુમાં સમામાં સ્વચ્છ આકાશ દિસે,
દરપણ શુભ માંજ્યું જેમ ઓપે અતીશે;
ચળક ચળક થાતુ ચંદ્રનું બિંબ ચારૂ,
અમળ કમળ ઓપે નીરમાં જેમ સારૂં. ૧૪.
ચળક ચળક થાતુ ચંદ્રનું બિંબ કેવું,
સરસ વદન શોભે રાત્રિ રાણીનું જેવું;
વળી ગગન વિષે આ સ્વચ્છ તારા ઘણા છે,
રજની તરુણિના શુંગાર હીરા તણા છે. ૧૫.
શશી સનમુખ ભાળે ચાહી ચાહી ચકોરી,
જનમ થકીજ બાંધી પ્રેમની જેમ દોરી;
પ્રભુ પદ પર પ્રેમી એ રીતે પ્રેમ આણે,
અવર સકળ મિથ્યાં જીવમાં એમ જાણે. ૧૬.
કુમુદની રજનીમાં ચંદ્ર દેખી ખિલે છે,
દિવસ પતિ નિહાળી દુખ પામી લળે છે;
મુરખ મનુષ્ય ઢોંગી ને સદા સ્નેહી જાણે,
પરમ પુનિતને તો દેખીને દુઃખ આણે. ૧૭.
કુમુદ કમળ સાથે જન્મીને ઉચ્છરે છે,
પણ શશિ રવિ સાથે સ્નેહ જૂદા કરે છે;
જનમ જનની એકે તોય જૂદા સ્વભાવ,
વિબુધ જન વિલોકો ઇશ્વરી એ બનાવ. ૧૮.
અધિક વિમળ ઓપે બીજ આકાશ ગંગા,
નભ મકરરાશી[1] મધ્ય ભાગ પ્રસંગા;
લઘુ લઘુ બહુ તારા કેરી તે છે પ્રભાવ,
વિગતિ સરવ જોતાં દુર્બિને તે જણાય. ૧૯.

ભૂભામિની વિષે.

ભુજંગી છંદ.

લીલાં ચીર ચોખ્ખાં ધર્યાં આપ અંગે,
જુઓ જાણિયે જે ભરાણી ઉમંગે;
રસીલી રચ્યો વેશ રૂડો રૂપાળો,
ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપ ભાળો. ૨૦.
છવાઇ રહ્યાં અન્નના છોડ છાજે,
રૂડી રીત રોમાવળી જેમ રાજે;
નિધી નીરનો નાભિ જેવો નિહાળો,
ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપ ભાળો. ૨૧

---

૧ સપટેમ્બર બેસતાં જે ૧૩ દહાડામાં વરસાદ થાય તે. પછી ચિત્રાનો તાપ પડે તે પ્રછી છેલ્લો વરસાદ સ્વાતીનો અકટોબરના પહેલા અઠવાડીઆ સુધીમાં થાય છે.

૧ પુર્વાર્ધ ખગોળ ને ઉત્તરાર્ધ ખગોળની હદમાં, તે બંનેને જુદા પાડનારી આકાશગંગા છે; તે મકર રાશીમાં થઇને મીથુનને કર્ક રાશીની વચ્ચે નીકળે છે.

ભલો ઠામ ઠામે દિસે ભેજ કેવો,
વળ્યો જાણિયે પંક માંહિ પ્રસેવો;
નદી નીર રેલા તણો છે ઉછાળો,
ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપ ભાળો. ૨૨.

ફુલ્યા ફુલના ઝાડના ક્યારડા છે,
ધર્યા જાણિયે હોંસથી હારડા છે;
મળી શ્વેત બાળા સમાને મરાળો,
ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપ ભાળો. ૨૩.

રૂડા મોરના સોર શા હું વખાણું,
સતી જાણિયે ગાય છે શુદ્ધ ગાણું;
ટળ્યો કંથ દેખી દિલેથી ઉકાળો,
ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપ ભાળો. ૨૪.

ગિરિ શિખરે વાદળાંની ઘટા છે,
છુટેલા ભલા ચોટલાની છટા છે;
લઘુ પર્વતો તે ધરે કુચ દાળો,
ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપ ભાળો. ૨૫.

ધજા દેવળો ઉપરે ખેલ ખેલે,
છબીલી છુટા છેડલા જેમ મેલે;
જુઓ હેમનો કુંભ ત્યાં જુક્તિવાળો,
ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપ ભાળો. ૨૬.

થઈ ધૂળ ધોવાઇને સ્વચ્છ સારી,
કરી સ્નાન જાણે બની શુદ્ધ નારી;
ઝગે છીપ જાણે કરે ચક્ષુ ચાળો,
ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપ ભાળો. ૨૭.

ચહુ પાસ પંખી ઉડે આશપાસે,
ભલો ગંધ લેવા ભમ્યા ભ્રંગ ભાસે;
વિશેષે દિસે વેષ રૂપે રસાળો,
ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપ ભાળો. ૨૮.

રવિ અસ્તટાણે મળી જુક્તિ મોટી,
કરી જાણિયે કાનમાં બે અકોટી;
ધર્યો સાડલો રંગ રાતે પનાળો,
ભલી ભૂમિકા ભામિનીની રૂપ ભાળો. ૨૯.

પતિ મેઘ આકાશ ચોપાસ આવ્યો,
મળી મોતી તે કેટલાંએક લાવ્યો;
સતીનો થયો દેહ દેખી સુખાળો,
ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપ ભાળો. ૩૦.

પતિ મેઘરાજાતણો પામી પ્યાર,
સજ્યા પતિદેવ શ્રંગાર સાર;
પુરી હર્ષ પામી પ્રિયા પૃથ્વિ નામે,
દિઠી દેવી જેવીજ દલપત્ત રામે. ૩૧.

દોહરો.

અંધારૂં અરધાંગના, અરધે અંગ ઉજેશ;
જાણે પર્વત લાવિયો, અર્ધ નારિનો વેશ. ૩૨.

માલિની વૃત્ત.

નદી જળ મળ છાંડી વેગ ધીમો જણાય,
મનુશ ગત જુવાની શાંત તે જેમ થાય;
તટ સમિપ તરૂઓ નિરભયે છે નિહાળો,
સુજન સમિપવાસી તે સુખી જેમ ભાળો. ૩૩.

સરિત સરસુ શોભે નિર્મળાં નીરવાળાં,
કમળ સરસ રંગી ત્યાં દિસે છે રૂપાળાં;
નિરમળ મન મધ્યે ધર્મનો ભાવ જેમ,
પ્રગટ સરસ શોભે સ્વચ્છતા યુક્ત તેમ. ૩૪.

ભ્રમર બહુ ભમે છે કે જનો ગંધ લેવા,
ગુણ ગ્રહણ કરેછે ગ્રાહકો સુજ્ઞ જેવા;
ભ્રમર રવ કરેછે પામી આનંદ અંગે,
કવિજનકિ શુભ કીર્તી જેમ બોલે પ્રસંગે. ૩૫.

પવનતણી લહેર પલ્લના વ્રંદ હાલે,
કરતી સુર સકેલી અપસરા જેમ ચાલે;
સરિત સર તરંગો ચાલતા મંદ મંદ,
સ્થિર મન જન ચાલે જેમ છૂટે સ્વચ્છંદ. ૩૬.

સર સરિતથકી જો વાણિયા ઉડી જાય,
બહુ રવ કરનારાં દેડકાં ના જણાય;
નિરમળ મન વાળા ભૂપને જેમ છોડી,
કપટી જન ખસેછે સ્વારથી સ્નેહ તોડી. ૩૭.

જલદ રૂતુથી જૂદો વેશ ધાર્યો નદીએ,
શિશુ વય સણગારો ફેરવ્યા જેમ સ્ત્રીએ;
હરિત તૃણ હતાં ત્યાં શેરડા થૈ ગયા છે,
ધરણિ શરિર સાડી ધારી જૂદી શું આ છે. ૩૮.

અવની ઉપર રૂડા સાફ રસ્તા પડયા છે,
કવિજન મનમાં તે દેખી કેવા ચડા છે;
હતી તનપર સાડી જે લિલા રંગ ભીની,
બદલી નવિન ધારી આજ પટ્ટા પટીની. ૩૯.

સરિત સર તરેછે હંસને ચક્ર વાક,
મધુર સ્વર ઉચારી હર્ષ પામે અથાક;
વિમળ જળ વિલોકી આવિયા પક્ષી એવા,
સુજન અમલ સારે જેમ આવે રહેવા. ૪૦.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

પ્રસન્ન થૈ પોયણી ચંદ્ર પેખી,
પ્રસંનતાનો શુભ કાળ લેખી;
આપે જનોને ફળ તે વિ તેલાં,
શિશુ દિસે તેથી ખુશી થએલાં. ૪૧.
તુળા સમીપે રવિ આજ આવ્યો,
ભલી વીધે શું ઈનસાફ લાવ્યો;
તોળી કર્યાછે દિન રાત્રિ તુલ્ય,
ભાસે ન તેમાં પળ માત્ર ભૂલ્ય. ૪૨.

માલિની વૃત્ત.

પ્રતિ વનવન દિસે અન્નનો પાક સારો,
પલટણ સમ ઉભી છોડની સીધી હારો;
સરશ સરસ ખેત્રો જારનાં જે જણાય,
હય સહિત ન દિસે સ્વાર જો માંહિ જાય. ૪૩.
સુકણ કણસલામાં રૂડી રીતે રૂચાણા,
ધવલ નવલ દિસે જાણીયે મોતિદાણા;
વળી અધિક વિલોક્યાં ખેતરો બાજરીનાં,
ફળિત ફળ દિસેછે તે કૃપા ઈશ્વરીનાં. ૪૪.
મગ.મઠ અડદોની શિંગ ચોળાની સારી,
પ્રથક પ્રથક રંગે બીજ તે મધ્ય ધારી;
પ્રથક પ્રથક ગૂણો ઇશ્વરે ઉપજાવ્યા,
જન મન નવ જાણે વસ્તુ શીના બનાવ્યા. ૪૫.
કૃશિક પુરશ નારી ક્ષેત્રમાં ગીત ગાય,
અધિક કણ થએલાં અન્ન તે ત્યાં જણાય;
જગતપતિ પ્રભુએ અન્ન ભંડાર આપ્યો,
અધિક હરખ એથી વિશ્વમાં જેમ વ્યાપ્યો. ૪૬.
તિતિર ચકલી સૂડા આવતાં અન્ન ખાવા,
કૃષિક પથર નાંખે ગોફણે તે ઉડાવા;
ધરરર ગરજંતી જેમ બંદૂક ગોળી,
નિરખી વિહગનાસે શત્રુની જેમ ટોળી. ૪૭.
કૃષિ જન ચઢી માળે, જોરથી બૂમ પાડે,
વિચરતી વિહગોની ટોળીને તે ઉડાડે;
સકળ વન રક્ષુંછે તે સ્વરે ખૂબ ગાજી,
નિરખી જન પ્રવાસી ચાલતાં થાય રાજી. ૪૮.

મનહર છંદ.

એક ભોળો ભાભો મોટા ખેતરમાં માળે ચઢી,
હરણને હાંકે અને પક્ષીને ઉડાવે છે;
જંગલી જનાવરોને બહુ બીવરાવવાને,
થીર રહી પોતે એક થાળી લૈ બજાવેછે;
એવે સમે ઊંટ આવી ખેતરમાં ખાવા લાગ્યો,
ભોળો ભાભો થાળી ઠોકી તેને બીવરાવે છે;
ત્યારે બોલ્યો ઊંટ મારે માથે તો ત્રંબાળુ ગાજે,
ઠાલો થાળી ઠોકે તે લેખામાં કોણ લાવેછે. ૪૯.

માલિની વૃત્ત.

ખરડ કરી ખડીનો ઠીકરાના ઘડાને,
લકુટિ ઉપર રાખે માનવીના સમાને;
નિરખી હરણનાસે માનવી એમ જાણી,
અબળ જન[1] નકામું તો કહે કોણ વાણી. ૫૦.
તરૂ પર ખગ વૃંદો શબ્દ સારા કરે છે,
જગતપતિતણી શું કિર્તિ તે ઉચ્ચરેછે;
જમણ જમી જુવંતિ જાનમાં જેમ ગાય,
કણ ચરી ખગ ટોળી એમ ગાતી જણાય. ૫૧.

ઇંદ્રવજ્ર વૃત્ત.

ચિત્રાતણો તાપ અમાપ આવ્યો;
શું યુદ્ધ ગ્રીશ્મે ફરીથી મચાવ્યો;
તેથી તપ્યા ખેડુતતો અથાગ,
તે કૈંક નાઠા તજી બાગ લાગ. ૫૨.
તપસ્વિયો જે તપસાધનારા,
પંચાગ્નિનું તાપન તાપનારા;
ચિત્રાતણા તાપથી તાપ પામી,
જઇ રહ્યા તે તરૂ હેઠ જામી. ૫૩.

માલિની વૃત્ત.

પ્રભુકૃત નિયમો છે તે ઘણા ઉપયોગી,
મરમ મન વિચારે ભોગિ કે કોઈ જોગી;
તપવિણ નવ પાકે અન્ન ખેત્રો વિશેતો,
તપવિણ ગુણ કોઈ જેમ દીઠો ન લેતો. ૫૪
નવિન નવિન અન્ને પૂર્વજોને પુજેછે,

૧ માણસના આકારના ચાડીઆ પણ પશુ પક્ષીથી ખેતરનું રક્ષણ કરેછે તો નિર્બળ માણસ નકામું કેમ કહેવાય.

જન મન સુક્રૃ પામી શ્રાદ્ધ કૃત્યો સુજેછે;
નિજ બળથી કમાઇ પામીને ખાન પાને,
સપુત જનમ દાતા પિત્રુનો પાડ માને. ૫૫.
કદળિ ફળ વિશેષે આ ઋતુમાં મળેછે,
અશન સરસ લાગે ખાંડ ઘી જે ભળેછે;
કુળ ધન વળી વિદ્યા તે ત્રણે યુક્ત થાય,
જન જગત વિશે તે જેમ કેળા જણાય. ૫૬.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ભીંડા મચ્યા[1] છે બહુ ભાદ્રવાના,
છકેલ જેવા ધનવંત નાના;
નહિ ભુગીમાં મજબૂત મૂળ,
પછી વધી કેમ થશે પ્રથુલ. ૫૭.

કુંડળિયો.

ભીંડો ભાદરવાતણો, વડને કહે શુણ વીર;
સમાઉં નહિ હું સર્વથા, તુ જા સરવર તીર;
તું જા સરવર તીર, શુણી વડ ઉચર્યો વાણી;
વીતે વર્ષા કાળ, જઇશ હું બીજે જાણી;
દાખે દલપતરામ, વિત્યો અવસર વર્ષાનો;
ગયો સુકાઇ સમૂળ, ભિંડોજે ભાદરવાનો. ૫૮.

માલિની વૃત્ત.

નવલ ધવલ રંગે કાસ્ય પુષ્પે દિસેછે,
ચમર ધરણિ શીરે લારૂ શું વીલસે છે;
સરિત તટ બકોની પંક્તિ દેખાય કેવી,
ધવલ નવલ રંગે હાથીના દાંત જેવી. ૫૯.
ફૂલ શુભ પચરંગી થાય ગુલ્બાસ કેરાં,
નિશિ મુખ સમએ તે શોભિ ઉડે ઘણેરાં;
ભિનભિન પ્રતિશાખા રંગનાં ફૂલ ફૂલે,
જગત પતિની માયા દેખીને દીલ ભુલે. ૬૦.
બહુ બહુ વળી રાતાં ફૂલ બપોરિયાનાં,
જળધિ સુત પ્રવાળાં તુલ્ય દિસે મઝાનાં;
વિબુધ કવિ વખાણે હોદનો રંગ જેવો,
અતિ અચરજકારી ઇશ્વરી ખેલ એવો. ૬૧.

ઇંદ્રવજ્રા વૃત્ત.

લીધાં જુઓ ધંતુર પુષ્પ ધારી,
જાણે રૂપાની શરણાઇ સારી;
ઝેરી ફળો કંટક યુકત દેખો,
જાણે લગાવી મજ ખૂત મેખો. ૬૨.

દોહરા.

સમજે તે સ્ટષ્ટાતણો, કાઢે વાંક ન કોય;
કેરીને કાંટા નહીં, ધંતુર ફળને હોય. ૬૩.
ખેતર પાકે ખેડુને, તેમ કમાણી થાય;
વધે કમાણી વૈદને, શરદે તેમ સદાય. ૬૪.

ઉપજાતિવૃત્ત.

ઠંડે સમે જો જન પંથ જાય,
નિરોગી કાયા જનની જણાય;
એવું વિચારી તન સાફ થાવા,
ગર્બા ઠરાવ્યા નવરાત્રિ ગાવા. ૬૫.
અખંડ દીવો ઘરમાં રખાય,
વાવે જવારા વળી હોમ થાય;
તો ત્યાં જુઓ સ્વચ્છ હવા થવાની,
ભલા કહે પૂજન તે ભવાની. ૬૬.

માલિની વૃત્ત.

રસભર નવરાત્રી ગર્બિયો ગાય બાળા,
મધુર મધુર શબ્દો ઉચ્ચરે તે રસાળા;
મધુર સ્વરથી ગાતી એ રૂડી કોવિયો છે,
સુરભવનથકી શું સંચરી દેવિયો છે. ૬૭.
દિન શુભ દસરાનો ભૂમિ મદ્ધે ભજેછે,
સમડિ પુજન સારૂ રાય સ્વારી સુજેછે;
પરમુલક લડીને જીતવા ફોજ જાય,
અધિક સરસ શોભા એવી એની જણાય. ૬૮.

ભ્રાંત્તાપન્હુતિ અલંકાર.

ઇંદ્ર વિજય છંદ.

જો સખી આ ચપળા ચમકે,
ચપળા નહિ શસ્ત્રતણી ચમકારી;
વાદળ વૃંદ ધસ્યાં ધરણીપર,
ના સખીછે ગજ જો નિરધારી;
સોર કરે શુણ દાદુર મોર,
નહિ સખી સોર કરે નરનારી;
જો પરજન્ય ચડ્યો દલપત્ત,
નહીં પરજન્ય નરેશની સ્વારી. ૬૯.

માલિની વૃત્ત.

રદ પુનમ સાંજે ચંદની ખુબ ખીલી,

[1] કાસની માંજર.

પતિ સહ વન જોવા જાય રામા રસીલી;
સજન હળીમળીને આજ બેસે અગાશી,
ઉડગન સમ શોભે સ્વચ્છતા સુપ્રકાશી. ૭૦.
શરદ પુનમ રાત્રી નામ માણિક્યકારી,
સકળ જન કહેછે સીપ લે મોતી ધારી;
સુ વચન ઉપદેશી નીત્ય જે સાંભળે છે,
કદીક વચન તેનું જેમ ચિત્તે ઠરેછે. ૭૧.
શશિ સમિપ નિહાળો અશ્વની છે અનૂપ,
ચપળ થઇ ચડયો શું ઘોડિયે રાત્રિભૂપ;
હરણતણી નિશાની ચંદ્રમા ચિત્ર જેવી,
શશિ રૂપ શિકારી પામિયો પ્રાપ્તિ એવી. ૭૧.

દોહરો.

સરદ પૂનમ સોહામણી, સરદ રૂતુનો અંત;
પીઢ આ દૂધ અસન કરે, પ્રીતે કાંતા કંત. ૭૩.

હેમંત રૂતુનું વર્ણન.

તા૦ ૧૦ મી અકટોબરથી ૯ મી ડીસંબર સુધી.

દોહરા.

શરદ તણી શરદી ગઈ. હવે થયો હેમંત;
પરોઢિયે ઠંડક પડે, ઘટે સૂક્ષ્મ જિવજંત. ૧.
કચરા ને કાદવ મટે, દિસે સ્વચ્છ આકાશ;
હીમાળુ વાયુ વહે, આપે ચંદ્ર ઉજાશ. ૨.

દીવાળી.

માલિની વૃત્ત.

અધિક હરખ આપે આજ આવી દીવાળી,
જન ઘર શણગારે વસ્તિ દીપે રૂપાળી;
મધુર સ્વર સુવાજાં મંડળીમાં બજાવે,
જગપતિ ગુણ ગાઈ ભાવ રૂડો ભજાવે. ૩.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

સ્ત્રીઓ પુરૂષો શણગાર સાજી,
ફરે હરે અંતર થાય રાજી;
જાણે પ્રભૂની બહુ પ્રિત જામી,
પ્રજા નવો શું શિરપાવ પામી. ૪.
રામા રૂડા આંગણ ચોક પૂરે,
ખડી ગુલાલે ભળી સિંદૂરે;
લક્ષ્મી નહીં શું ઘરમાં સમાઈ,
આવી દિસે આંગણ ઉભરાઈ. ૫.
કંદોઇ પાડે ફળ ચાસણીનાં,
ભલી ભલી ભાત જુદી ઘણીનાં;
જોતાં દિસે ઘાટ ઘણા રૂપાળા,
જાણે કરે ઈશ્વર કૃત્ય ચાળા. ૬.

માંલિની વૃત્ત.

નગર સરસ નિરમ્યાં જેમ ઓપે નવીન,
સરવ ઉપરે ઓપે આજનો શ્રેષ્ટ દીન;
ઘરઘર પ્રતિ દિસે દીપતી દિપ માળા,
અવની કરતી હોયે વ્યોમના જેમ ચાળા. ૭.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

જુઓ બની આતસ કેરી બાજી,
જોઇ રૂદેમાં જન થાય રાજી;
જોતાં દિસે પા ઘડિ ખેલ ખાસો,
એવોજ છે આ જગનો તમાસો. ૮.
કોઠીથી દારૂ સળગી ઉડે છે,
જાણે ઉગ્યું કાંચન ઝાડ એ છે;
શાખા દિસે પત્ર ફુલો ખરેછે,
જોવાથકી માત્ર ખુશી કરે છે. ૯.
તે ફૂલ ને જે ફૂલ બાગ કેરાં,
છે એક નામે ગુણ તો જુદેરાં;
એવીજ રીતે જગમાં પ્રમાણો,
જનો જનોમાં પણ ફેર જાણો. ૧૦.
આકાશમાં ઊંચી ચઢે હવાઈ,
તારા ખરે તે નિરખો નવાઈ;
જાણે ભલું બાણ તહાં ચડાવ્યું,
તારા નભેથી જઈ પાડી લાવ્યું. ૧૦.
પ્રભા જુઓ પૂર્ણ બપોરિયાની,
ભાસે ભલી તે પણ છે કલ્યાની;
જો એવી રીતેજ બપોર થાત,
તો સૂર્યની પૂછત કોણ વાત. ૧૨.
ફટાકિયાં તો બહુ ઠામ છૂટે,
જાણે કઢેલા પર ધાણી ફુટે;
અનેક આકાર બિજા કર્યાછે,
ખજૂરીને ચાદર કાળકા છે. ૧૩.
બહી ખુજી આદર પાન ખેડે,

નામાં નવાં ખૂબ ખુશીથી ખેચે;
દેવાળયોમાં અનકૂટ થાય,
જનો વિષે હર્શ ઘણો જણાય. ૧૪.

નવા વર્ષ વિષે પ્રભૂ સ્તુતિ.

દોહરો

નૃપ વિક્રમના શકતણું, વંચાયું નવું વર્ષ;
આપો પ્રભુ આ વર્ષમાં, હર્ષ અધિક ઉત્કર્ષ. ૧૫.

ભુજંગી છંદ.

અહો નાથ હેતે હવે હાથ ઝાલો,
પ્રભુ પાઇ દો પ્રેમનો પૂર્ણ પ્યાલો;
કૃપા દ્રષ્ટિથી પુષ્ટિ દૈ કષ્ટ કાપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૧૬.
જજો રોગ ને દોષ સર્વે જનોના,
તથા તાપ ને ત્રાસ નાસો તનોના;
બધી બીક ટાળી મટાડો અળાપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો.. ૧૭.
પ્રજા સર્વ સંપી વસે થૈ સુખાળી,
દશે દીશમાં નિત્ય દેખો દિવાળી;
જપે તાહરા નામના સર્વ જાપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૧૮.
સદા વસ્તુ સર્વે મળો મૂલ સસ્તે,
રહો શુભ શોભા બની સર્વ રસ્તે;
છજે માળિયે છત્યની છાપ છાપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૧૯.
મહીમાં ભલા વર્શજો મેહ માગ્યા,
રહે લાભ ને લક્ષમાં લોક લાગ્યા;
જજો અંગમાંથી મટીને ઉતાપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૧૦.
વિવાના અહર્નિશ વાજીત્ર વાગો,
ભલા લોકની ભ્રાંતિને ભીતિ ભાગો;
સ્થિતિ સારીમાં સર્વને સ્થીર થાપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૨૧.
દિનાનાથજી દ્રવ્યની છૂટ દેજો,
બધા લોક લાખોતણો લાભ લેજો;
પ્રજાના પ્રસે થૈ જજો સર્વ પાપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૨૨.
કુસખેપડાવે ક્ષુભોકો સઘળી,
વળી વંશની આપજો આપ વૃદ્ધી;
લડાવે ભલાં પુત્રને લાડ બાપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૨૩.
દહીં દૂધ ઘી ગોળ ને માલ મેવા,
મળે અલ્પ મૂલ્યે ઉદે થાય એવા;
અને અન્ન શસ્તાં મળે માંડી માપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૨૪.
સુખી રાય રાણા પ્રજા સૂખ પામો,
જનો મધ્ય આનંદ આનંદ જામો;
વળી સર્વ સંસારમાં સૂખવ્યાપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૨૫.
રહો ક્ષેમ માનુષ્ય ને ઢોર જાતે,
ક્ષિતી મધ્ય ખૂટે નહીં અન્ન ખાતે;
તમો પાર ઉતારજો તારી ત્રાપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૨૬.
કીધી પાર્થના તે પ્રજા લોક કામે,
રૂડી રીતથી આજ દલપત્તરામે;
સુણીને પ્રભૂજી કરો માફ શાપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૨૭.

દોહરો.

હર્ષ અધિક ઉતકર્ષ દો, સુખ સુર લોક સદર્ષ;
વસ્તિતણા આ વર્ષમાં અવગુણ થજો અદર્ષ. ૨૮.

કાર્તિક માસ.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

અહો જુઓ આ વછિયાત એક,
લાવ્યો દિસે અન્ન ભરી અનેક;
છએ રૂતુનું પય હોય ધાવ્યો,
એવો જુઓ કાર્તિક માસ આવ્યો. ૨૯
ભલે રહ્યા સૈ મળી બાર ભાઈ,
કીર્તિ દિસે કાર્તિકની સવાઈ;
સુપુત્ર વિશ્વેશ્વરનો[1] ઠરાવ્યો,
એવો જુઓ કાર્તિક માસ આવ્યો. ૩૦
સેના સજે ભૂપતિ ઠામ ઠામ,

---

૧ કાર્તિક સ્વામિ શિવનો પુત્ર કહેવાય છે. તે છ મુખે કરીને છ માતાઓને ધાવેલો છે. તે છમાતાઓ-ને ધાવેલો કાર્તિક એજ હશે.

ગ્રામાંતરે જઇ કરવા મુકામ;
સેનાપતિનું પદ હોય લાવ્યો,
એવો જુઓ કાર્તિક માસ આવ્યો. ૩૧.
તંબૂ વિષે રાજ જનો વસાયા,
જાણે નહિ તે પુરમાં સમાયા;
કે વસ્તીનો સાગર ઉભરાયો,
જમાવ તેનો વનમાં જમાયો. ૩૨.
વેપારી લોકો વિચરે વિદેશે,
વેપારથી લાભ વિશેષ લેશે;
પ્રભાત થાતાં બહુ પંખી જેમ,
આહાર લેવા ઉડી જાય તેમ. ૩૩.
જતી તજી સ્થાન વિદેશ જાય,
વર્ષા રૂતુમાં સ્થિર જે જણાય;
સંસારી લોકો વળી સર્વ જોગી,
પ્રવાસમાં થાય ઘણા ઉદ્યોગી. ૩૪.
જાત્રા નિમિત્તે જન જૂથ જાય,
મેળા ઘણા તીર્થ થળે ભરાય;
હળી મળી હેત વધારવાને,
જાણે મળ્યા છે જન તીર્થ બાને. ૩૫.
કહું ભલો આ દિન કાર્તિકીનો,
ખરેખરો તે પણ છે ખુશીનો;
વિજોગિયા મિત્ર વિદેશ વાસી,
તિર્થે મળે છે થૈને પ્રવાસી. ૩૬.
વિશ્રામના માસ વિતી ગયાછે,
ઉદ્યોગના માસ હવે થયાછે;
શિશુપણાના દિન જેમ જાય,
ઉદ્યોગને યોગ્ય જુવાન થાય. ૩૭.
પરોઢીયે ટાઢ વિશેષ પાડે,
હેમંત સૂતા જનને જગાડે;
જાણે કહેછે જન સર્વ જાગો,
પ્રભાત થાતાં પ્રભુ ભક્તિ માગો. ૩૮.
પૂર્વે ઉગેછે શુભ શુક્ર તારો,
પ્રભાતનું ચિન્હ જણાવનારો;
વધામણીઓ જન જેમ આવ્યો,
વધામણી સૂરજ કેરી લાવ્યો. ૩૯.

દોહરા.

ઓપે બિંદુ ઓસનાં, ચળકે મોતી સમાન;
સૂર્ય ઉગે સૂકાયછે, જોઇ જ્ઞાની લે જ્ઞાન. ૪૦.
ધન જોબન ને જીવતર, જોવા માત્ર જણાય;
ઓસ બરાબર ઉપમા, જ્ઞાની કવિયો ગાય. ૪૧.
અનાજ લણતાં ખેડુઓ, ગીતો ગાતા જાય;
લણી ખળામાં લાવતાં, હઇડામાં હરખાય. ૪૨.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ખેડુ જનો ખેતરથી ઉઠાવી,
ભરે ખળામાં સઉ અન્ન લાવી;
જાણે બહુ બંદર નાવ આવ્યાં,
ખોરાકનો માલ અથાક લાવ્યાં. ૪૩.
ડુંડાં કણોનાં બળદો પિલેછે,
તેને મુખે શીકલી બાંધી લેછે;
જાણે ક્રિયા જૈનમતી સ્વિકારી,
તેથી મુખે મૂમતિ હોય ધારી. ૪૪.
ખેડુ જનો જો કણ ઉપણેછે,
છોડાં અને અન્ન જુદાં પડેછે;
સંગ્રામનો સંચર જેમ થાય,
શુરા રહે કાયર દૂર જાય. ૪૫.
ભૂપાળનો ભાગ પ્રધાન માગે,
ત્યાં લેણદારો વળી આવી લાગે;
ખેડુ બિચારા બનીજાય કેવા,
જેવા હતા ગ્રીષ્મ કાળ તેવા. ૪૬.
એવી રીતે કાર્તિકતો સિધાવ્યો,
હવે જુઓ આ મૃગશીર્ષ આવ્યો;
જો ધામ સુર્યે ધનુ રાશિ ધાર્યું,
જાણે ધર્યું ચાપ શિકાર સારૂ. ૪૭.
રાત્રી વધી લાંબી ઘણી જણાય,
જો છેક ટુંકું દિનમાન થાય;
કોઈ સમે જેમ ઘટે સુધર્મ,
વળી વધી જાય અધર્મ કર્મ. ૪૮.
વાડી વિશે થાય હજારી ગોટા,
માણે ફૂલોનું સુખ લોક મોટા;
ધરે ગળે માળ રચી વિશાળ,
જાણે ધરીછે હર રૂંઢ માળ. ૪૯.
શીતાફળીનાં ફળ ખૂબ પાક્યાં,
લેતાં વીણીને જન જાય થાક્યાં;

જાણે શિયાળો પરદેશી આવ્યો,
મનુષ્ય માટે ફળ મિષ્ટ લાવ્યો. ૫૦.

દોહરો.

નટ હેમંતે એ રીતે, કીધો ખેલ અનૂપ;
ધરશે સ્વાંગ શિશિરતણો, બદલીને નિજ રૂપ. ૫૧.

શિશિર ઋતુનું વર્ણન.

તા૦ ૧૦ મી ડીસેંબરથી ૯ મી ફેબ્રુઆરી સુધી.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

આવ્યો રવિ મકર[1] રાશિ સમીપ આજ,
જાણો થયું શિશિર નામ ઋતુનું રાજ;
ટાઢે વિશેષ સઉના તનને ધ્રુજાવ્યાં,
જાણે શરિરધરને શિશિરે ડરાવ્યાં. ૧.
ઓઢે જનો શરિર ઉપર તો દુશાલ,
લીલી પિળી ધવળ કે વળી રંગ લાલ;
જાણે શિશિર નૃપથી ભય પામી ભારી,
ધાર્યો સુવેશ પુરૂષે પણ અંગ નારી. ૨.
અંગીઠી[2] તાપ નિજ આગળ આ ધર્યો છે,
જાણે પ્રભૂ રિઝવવા તપ આદર્યો છે;
શીત્કાર શબ્દ સઉને મુખ નીકળે છે,
જાણે સુમંત્ર પ્રભુનો મુખથી જપેછે. ૩.
ઝીણાં તજી શરિરમાં ડગલી ધરેછે,
જાણે ધર્યા જરૂર બખ્તર અંગ એ છે;
ફાટે ગરીબ જનના પગ હોઠ હાથ,
જાણે થયા જખમી તે લડી શીત સાથ. ૪.
ખાતે અનેક વિધિના કરી પાક ખાય,
ઝાઝું વધારી બળ ને તન પુષ્ટ થાય;
જાણે શિશિર ઋતુને જિતવા વિચારે,
માટે ઉપાય કરીને બળને વધારે. ૫.
ઉની પીએ અધિક ચાહ ઉનું ગમેછે,
અબોળ ઉષ્ણ જળ અન્ન ઉનું જમેછે;
કીડે સમસ્ત જગ ઉપર દુઃખ નાખ્યું,
શું તેથી વૈર અતિ ઠંડક સાથ રાખ્યું. ૬.
રાતે પડે અવનિમાં અતિ હીમ આજે,
ખેત્રો વિષે વણુતણા* બહુ છોડ દાઝે;
ભોકોતણા તનતણી વણુ ટાઢ ટાળે,
તે. . એમ વણને પણ હીમ બાળે. ૭.

દોહરો.

જો અટકાવે જુલમ તો, જુલમી દેશે ત્રાસ;
કપાસ ટાળે ટાઢને, બાળે ટાઢ કપાસ. ૮.

વસંતતિલકાવૃત્ત.

ઘૌંમાં પડે હિમ ઘણો નુકશાનકારી,
વંતાકડી પ્રથમથી પ્રજળે બિચારી;
ખોરાક એમ જન જાતિતણો બગાડયો,
જ્યાં ત્યાં હિમે જગતમાં ઝગડો જગાડયો. ૯.
પ્રાણી અનેક બહુ ટાઢથી દુઃખ પામે,
પૃથ્વિ વિશે કહીં કહીં વળી બર્ફ જામે;
કોપ્યો જણાય જગ ઉપર શીતકાળ,
પીડે વિશેષ જળને ગણી વિશ્વપાળ. ૧૦.
જ્યાં ત્યાં જણાય પસર્યું બળ શીતકેરૂં,
નીરે સ્થળે ગગનમાં પણ તે ઘણેરૂં;
અત્યંત જોર શીતનું ટળી જાય કયારે,
મુંઝાઇ એમ મનમાં જન સૌ વિચારે. ૧૧.
ખેડાની વાળી વળી ગાતડી બીડી લૈને,
વેચે અનાજ કૃષિકો પુર મધ્ય જૈને;
શું શીત સાથ જબરૂં કરી જુદ્ધ આવ્યા,
ગાડાં ભરી સરસ સંપતિ લૂટી લાવ્યા. ૧૨.
ઝાડો તણાં જિરણ પત્ર ખરી પડેછે,
કષ્ટ પ્રમાણ નિરખ્યા નજરે ચડેછે;
જાણે શિતે તરૂવરો બહુ લૂંટી લીધાં,
વસ્ત્રો રહીત તરૂઓ કરી કોપ કીધાં. ૧૩.
શીયાળિયાં વન વિશે બહુ બૂમ પાડે,
રાત્રી વિશે વળી જુઓ ઉગતે દહાડે;
જાણે પડી પ્રબળ ત્યાં હિમ કેરી ધાડ,
તેણે વિશેષ વન મધ્ય પડાવી રાડ. ૧૪.
ઓઢે શ્રિમંત જન તો સુજની રજાઇ;
પોઢે બિછાવી ઉનની ઉમદા તળાઇ;

૧ ખરી મકરસંક્રાંતિ તા૦ ૨૨ મી ડિસેમ્બરે બેસેછે પણ તે પહેલાં ૧૨ દિવસ ઋતુનો ફેરફાર જોવામાં આવેછે. ૨ સગડી.

* કપાસ.

પોઢ્યા હતા ધન સમે જગદીશ જેમ,
પોઢ્યા દિસે શિશિરમાં નર લોક તેમ. ૧૫.

દોહરો.

તેલ તાપ તાંબુલ તથા, તરૂણી ડગલી તળાઈ;
તેજનો તાતાં જમણુ, શીત રતે સુખદાઇ. ૧૬.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

રૂડાં જુઓ આ ચણીબોર રાતાં,
તે ઝાડને શીશ નથી સમાતાં;
કેવીંદિસે જંગલ બોરડીઓ,
ઓઢી ઉભી ચુંદડી ભીલડીઓ. ૧૭.

શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત.

વીતેછે પરિપૂર્ણ તે, શિશિર તો માઘી તિથિ પૂનમે;
આવેછે દિવસો વસંતઋતુના, એમાં નહીં ઉનમે;
એનો હર્ષ અગાઉથી અતિઘણો, માને ઘણા માનવ;
માઘી પંચમીને દિને જનકરે, તેથી વસંતોચ્છવ. ૧૮.

આખા શિયળા વિશે.

દોહરો.

શિયાળિયો સરદાર છે, જળદ તણો રિપુ જેહ;
દીઠો તારીખ દસમીએ, અકટોબરથી એહ. ૧૯.

ભુજંગી છંદ.

સખી એક બીજી સખીને કહેછે,
અરે આવિયો શીતનો કાળ એછે;
અનંતા જિવોને બરાવ્યો ઉચાળો,
સખી સજ્જ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૨૦.
શિળા વાયુના સૈન્યને સાથ લાવ્યો,
હણી બાણ વર્ષાદને તો હઠાવ્યો;
અરે નાસતો નીર દાતા નિહાળો,
સખી સજ્જ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૨૧.
દિસે જેમ વસ્ત્રો લુટાઈ ગયાથી,
થયો એમ આકાશ આભ્રો[1] જવાથી;
ગયું ઈંદ્રનું ચાપ એતો સંભાળો,
સખી સજ્જ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૨૨.
તળાવો નદીઓતણાં પૂર ટૂટે,
ખજાનાંતણાં દ્રવ્ય તે જેમ ખૂટે;
હઠાવે કિનારા બધાને હઠાળો,
સખી સજ્જ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૨૩.
લીલી સાડિયો જે ધરાએ ધરેલી,
દિસે સર્વ તે કાપી ચૂરા કરેલી;
મટ્યો રાજવી વેશ રૂડો રૂપાળો,
સખી સજ્જ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૨૪.
સહુ ઠામથી નીર સુકાવી દેછે,
રિપૂ જેમ લોહી ઘણું ચુશી લેછે;
શિલાઓ ઉઘાડી દિસે હાડમાળો,
સખી સજ્જ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૨૫.
કંઈ જીવ જંતુ ગુફા મધ્ય પેસે,
ડરી શત્રુથી જેમ સંતાઇ બેસે;
કરે લોકના મૂખનો રંગ કાળો.
સખી સજ્જ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૨૬.
કંઇ તો તપસ્વી થઈ તાપ તાપે,
કંઈ લોક અગ્નિ વિષે હોમ આપે;
કરે યત્નનો ચાહીને એમ ચાળો,
સખી સજ્જ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૨૭.
ધર્યા બખ્તરો તુલ્યનાં વસ્ત્ર જાડાં,
થશે શત્રુના શસ્ત્ર ને જાણી આડાં;
છએ તોય હોઠે કરી ને ઉછાળો,
સખી સજ્જ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૨૮.
થઇ શેલડી તો વડી સ્વરસાળા,
રિપૂ ભૂપના બાળિયે જેમ બાલા;
સુખે ભોગ્ય શ્રીમંતને તો રસાળો,
સખી સજ્જ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો, ૨૯
વધી રાત્રિકા ને થયો દીન છોટો,
બુરા રાજમાં જેમ અન્યાય મોટો;
વધે કૈકના કાળજામાં કડાળો,
સખી સજ્જ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૩૦.
વિના પાનવાળાં કર્યા ઝાડવાંને,
રિપૂ ભૂપતિ જેમ લૂટે પ્રજાને;
દિસે પ્રાણિયોનો જથો દુખવાળો,
સખી સજ્જ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૩૧.

દોહરો.

કૈક કહે ક્યારે ટળે, શિયાળિયો સરદાર;
આવે વળી વસંત તો, વરતે જેજેકાર. ૩૨.

---

[1] વાદળા.

વસંતઋતુનું વર્ણન.

તા૦ ૧૦ મી ફેબ્રુઆરીથી તા૦ ૯ મી એપ્રિલ સુધી.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

રૂડો જુઓ આ ઋતુ રાજ આવ્યો,
મુકામ તેણે વનમાં જમાવ્યો;
તરુવરોએ શણગાર કીધો,
જાણે વસંતે શિરપાવ દીધો. ૧.
જુનાં જુનાં પત્ર ગયાં ખરીને,
શોભે તરુ પત્ર નવાં ધરીને;
જાણે નવાં વસ્ત્ર ધર્યાં ઉજાળી,
સમીપમાં લગ્નસરા નિહાળી. ૨.
આંબે જુઓ મોર અપાર આવ્યો,
જાણે ખજાનો ભરી મ્હોર લાવ્યો;
જો કોકિલા ગાન રૂડું કરેછે,
વસંતના શું જશ ઉચ્ચરે છે? ૩.
બોલે મીઠું કોકિલ એક જ્યારે,
વાદે બીજા એથી મીઠું ઉચારે;
વિવાદ જાણે કવિયો કરેછે,
વખાણ લેવા સ્પરધા ધરેછે. ૪.
ચોપાનીયાં પુસ્તક જો પ્રકાસે,
ભલુંજ તેથી નૃપરાજ્ય ભાસે;
[1]તથા તરુ શોભિત પૂષ્પ ભારે,
તો કેમ આંબા નહિ પુષ્પ તારે. ૫.
સુશોભિતો થા હરિને પ્રતાપે,
પ્રભુ તને ઉત્તમ પુષ્પ આપે;
સ્તુતી કરી માગ્ય પ્રભુ સમીપે,
સુપુષ્પથી સુંદર દેહ દીપે. ૬.

વિધાતાને ઠપકો.

અરે ન કીધાં ફુલ કેમ આંબે, કર્યા વળી ઠંટક શા ગુલાબે;
સુબોધનાને શિર અંધ સ્વામિ, ખરે વિધાતા તુજ કૃત્ય ખામી.

વનનો દેખાવ.

શાર્દૂલવિક્રિડિત વૃત્ત.

આંબા આંમલી લીંબડા વડ વડા, ઝુંડે ઝુકયાં ઝાડ છે;
છત્રોની છબી છાઈ હોય છતમાં, તેવા ઉંચા તાડછે;
ગાયો વૃંદ હરે ફરે તૃણ ચરે, ગોવાળીયા ગાય છે;
જોતાં આવનને જરૂર ઉરમાં, આનંદ સંધાયછે. ૮.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

વાએ નવાં પલ્લવ ઝાડ ડોલે,
તે જેમ નાચે નટ તેની તોલે;
વસંત દેખાવ દિસે રિઝાવે,
આશ્ચર્ય પામી શિર શું ધુણાવે. ૯.
ટોચે નવાં પલ્લવ લૂમખાં છે,
દિસે વળી સુંદર ડોલતાં છે;
કહે રૂડાં ચામર તે કવીશ,
જાણે ફરેછે વન રાય શિશ. ૧૦.

દોહરો.

પાલાશનાં પલ્લવ નવાં, શોભે તથા તમાલ;
વસંતમાં વનની છબી, વિલોકી ઉપજે વહાલ. ૧૧.
શેલડી પણ પાકે સરસ, લવિંગ લુમખાં થાય;
સાગ તથા સામેરની, શોભા કહી ન જાય. ૧૨.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

અનેક જાતિ તરુ ફુલ ફુલ્યાં,
તે ફુલ ભારે નમી ખૂબ ઝૂલ્યાં;
જાણે નવી દોલત તે કમાઈ,
અન્યોન્ય ચોપાઈ કરેફુલાઈ. ૧૩.
અનેક જાતિ બહુ ફૂલ ફૂલ્યાં,
ઝાઝાં સુગંધીમયખૂબ ઝૂલ્યાં;
પામીસમૃદ્ધીસુખતો અતુલ્યે,
કહો ખુશીથી નહિકોણ ફૂલે. ૧૪.
કેવાં જુઓ આ ફુલ કર્ણિકાનાં,
રાતાં તથા શ્વેત દિસે મજાનાં;
પ્રીતિ તણા રંગથી હોય રાતાં,
સુકીર્તિથી શ્વેતહશે જણાતાં. ૧૫.
કહું ભલાં ચંપક પુષ્પ કેવાં,
જોતાં દિસે કાંચનપુષ્પ જેવાં;
કારીગરીના કરનાર ધન્ય,
કોઈથી એવું ન કરાય અન્ય. ૧૬.
ગુલાબના ગુચ્છ સુંગંધીમાન,
વસંતમાં તે વિકસે નિદાન;

[1] જે રાજાના રાજ્યથાં ચોપાનીયાં કે પુસ્તક પ્રગટ થતાં નથી તેને ઉદ્દેશીને આંબા પ્રતિ અન્યોક્તિ કહીછે.

જો અન્ય ટાણે ઉપજે અનેક,
વસંતની વાતજ ન્યારી છેક. ૧૭.

દોહરો.

પારિજાત ને કેવડો, જૂઈ ને વળી જાય;
બકુલ મોગર થળ કમળ, કુસુમ કડાનાં થાય. ૧૮.
કેસૂડાં ને કરમદી, બપોરિયો મુચકંદ;
અનેક એવા પુષ્પનાં, ઉપજે વૃંદે વૃંદ. ૧૯.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ન કીચ કે કાદવ ટાઢ તાપ,
ન ધૂળ ઉડે નહિ અભ્ર વ્યાપ;
વસંત વેળા સુખકારી જેવી,
એકે રૂતુની ન ગણાય એવી. ૨૦.

ઘનાક્ષરી છંદ.

નવાણુનાં નીર પ્રતિદિન ન્યુન થતાં જાય,
પરદેશી રાજ્યે જેમ દ્રવ્ય પરદેશ જાય;
પણ તાપ ટાઢ કીચ કાદવનાં કષ્ટ નહિ,
સ્વતંત્રપણાથી સર્વે સંચરે ને સુખી થાય;
અન્ય રૂતુઓ તમામ સાથે તોળી જોતાં સુખ,
વસંત રૂતુનું સુખ જરૂર ઘણું જણાય;
જેમ અન્ય રાજ્ય સાથે મેળવીને જોતાં સુખ,
અંગરેજી રાજ્યતું જરૂર અધિકું મનાય. ૨૧.

દોહરો.

જળરૂપી જરતો ઘટે, ફૂલ અધિક ફેલાય;
વૈભવ તો આ વખતનો, વિશ્વ વિષે વખણાય. ૨૨.

ઉપજાતિવૃત્ત.

નવાણુમાં નિર્મળ નીર દીસે,
આકાશમાં નિર્મળતા અતીશે;
સર્વે પ્રકારે સુખકારી આમ,
માટે કહેછે રૂતુરાજ નામ. ૨૩.
વાયુ દિશાથી શુભ વાયુ ધાય,
તેની વળી રીત નવી જણાય;
નહીં હિમાળુ નહિ તે ઉનાળુ;
દુભાશિયાની ભલી યુક્તિ ભાળું. ૨૪.
હેતે કરેછે જન હોરી ગાન,
વાજાં બજાવે વળી તોડી તાન;
આનંદના શું ઉદગાર થાય,
ડોકાં હલાવી જન એમ ગાય.
ભકતો પ્રભુના ગુણ ગાય પ્રીતે,
નઠોર તો ગાય નઠારી રીતે;
સારા નઠારા જનની જુદાઈ,
વસંત ટાણે સમજાય ભાઈ. ૨૬
અસંતને સંત વસંત ટાણે,
ઉમંગ તો અંગ અભંગ આણે;
તે જેમ પાંડિત્વ કવિત્વ પામી,
ખિલે ભલા લોક તથા હરામી. ૨૭.

ઇંદ્રવજ્રા વૃત્ત.

ચિત્ર ઘણાં અપવિત્ર રચે,
અપવિત્રજ મિત્રતણા કરી મેળા;
ધાણી જમે રંગ પાણી ગમે,
વદિ વાણિ વિભત્સ ભમે થઈ ભેળા;
કૈકતણાં તન કાદવ ચર્ચિત,
રાખવડે ઘણી જેમ રખેળ્યા;
એમ અસંત કરે પણ સંત,
ભજે ભગવંત વસંતની વેળા. ૨૮.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

વસંતી વસ્ત્રો તન ધારી બાળા,
સજે જુઓ વેષ રૂડા રૂપાળા;
ટાણું ભલું લગ્નતણું વિચાર્યું,
જાણે સુપાનેતર અંગ ધાર્યું. ૨૯.
બજાવી રૂડાં ડફ ખંજરીઓ,
હોરી કરે ગાયન લાલજીઓ;
આનંદનો શું ઉભરો ન માય,
જુઓ મુખેથી ઉભરાઇ જાય. ૩૦.
વાજે વળી આજ મૃદંગ તાળ,
હોરીતણા રાગ સુણો રસાળ;
ભૂંડાં ભલાં આગળ ઉચ્ચને છે,
મૃદંગને તો મુખ એમ બેછે. ૩૧.

ગાયક ઉક્તિ.

દોહરો.

કાવ્ય કળા કવિજન કરે, શ્રમ લઈ સર્વે પ્રકાર;
પણ ગાયકના ગુણ વડે, કવિતા શોભે સાર. ૩૨.

સ્રગ્ધરા વૃત્ત.

બ્રહ્માએ ભાત ભાતે, ભલીજ રચી રૂચા નારદે ગાનગાયું;
વાલ્મીકે કાવ્ય કીધું, લવકુશ લઇને ગાયુંતેથી સુહાવ્યું;

કષ્ટે કાવ્યો કવિઓ, સરસ રચી મરે ગાયકો જોગવેછે[1];
બોટીછે ઉંદરોને ડર, તજી દર તે બોરિંગો ભોગવેછે.૩૩.

કવિ ઉક્તિ.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

વિદ્યારથી ગુરૂથકી ગુણ શીખી લેને,
રાખે ન આપ અભિમાન કૃતઘ્નિ થૈને;
જે ગાયકો જગત મધ્ય ગુણજ્ઞ સારા,
તે તો કદી ન કવિના ગુણ ભૂલનારા. ૩૪.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

જેને અનીતિ ઉર મધ્ય આવે,
તે નિર્લજ્જે નિર્લજ સ્ત્રી નચાવે;
ગમે રૂદેમાં સુણી તેનું ગાન,
કરે કુછંદે અપવિત્ર કાન. ૩૫.

ચોપાયા છંદ.

નરક ધતિત નરનરક પતિત નર, નરથે જ્યાં સ્વર પૂર્યો;
કુણ કુણ કુણ કુણ એમ કહેછે, સતાર ને તંબુરો;
વેશ્યા વળતી કર લાંબો કરી, સુંદર સ્વર બોલાપે;
આ આ આ કહિ શ્રોતાઓને, એજ બતાવી આપે. ૩૬

ચંદ્રાવળા છંદ.

ફૂલ્યો માસ સરસ જ્યાં ફાગણ, ફૂલી ગાજે ફાગ;
પણ ડહાપણ આપણમાં આવે, રસિક સુણિને રાગ;
રસિક સુણિને રાગ રૂપાળો, કોમળ થાય સ્વભાવ કૃપાળો;
એજ અરથ ગાજે ઘર આંગણ,
ફૂલ્યો માસ સરસ જ્યાં ફાગણ. ૩૭.
ભોળી દુનિયાં હોળી ટાણે, ઝોળીમાં ધરી ધૂળ;
ટોળી મળી તોફાન કરેછે, મુર્ખાઈનું એ મૂળ;
મૂર્ખાઇનું એ મૂળજ મોટું, ખાનદાન થઈ ઉચરે ખોટું;
ઘાયલ થઈ ઘેર ડોળી આણે,
ભોળી દુનિયાં હોળી ટાણે. ૩૮.
મગરમસ્ત થઈ વગર વિચારી, બોલીશ હલકા બોલ;
ગણશે ગુણી નર નારિ નઠારો, તારો ઘટશે તોલ;
તારો ઘટશે તોલ તતક્ષણ, વળીતુ નહિ કહેવાય વિચક્ષણ;
લાજ તજી નહિ કરીશ લવારી,
મગરમસ્ત થઈ વગર વિચારી. ૩૯.
કોકિલ કાકતણા વસી કુળમાં, કથન કથે નહિ કૂર;
હંસ વસી બકવશ વિષે નહિ, જળચર ભખે જરૂર;
જળચર ભખે જરૂર ન જાણી; પંડિત તે દૃષ્ટાંત પ્રમાણી;
નિર્લજ વચન લે મુખ મુળમાં,
કોકિલ કાકતણા વસી કુળમાં. ૪૦.

[1] જોગવેછે—ગાવાનો જોગ મેળવેછે.

સમાપ્તિ.

દોહરો.

ખટ રૂતુનું વર્ણન કર્યું, અલ્પ બુદ્ધિ અનુસાર;
સાર શોધવા સજ્જનો, વાંચી કરો વિચાર. ૪૧.
જુઓ જુઓ સ્થિતિ જગતની, ફરતી આવે જેમ;
મનુષ્યની સ્થિતિ પણ ફરે, ઊમર મધ્યે એમ.૪૨.
હરખ શોક ને દુઃખ સુખ, હાનિ વૃદ્ધિ પણ હોય;
ધીર જનો ધીરજ ધરો, ક્લેશ ન કરશો કોય. ૪૩.
રાખે પ્રભુ તેમજ રહો, તજો દિલગિરી ગર્વ;
પ્રેમ ધરીને પરસપર, સંપી ચાલો સર્વ. ૪૪.
ઈશ્વરને અરજી કરો, અનાથનો છે નાથ;
અવશ્ય છે સૌ આપણું, સુખ દુઃખ તેને હાથ.૪૫.

ફેરફાર થવા વિષે.

ઉપજાતિ વૃત્ત

કુંભારનું ચક્ર જુઓ ફરેછે,
દષ્ટી ભણી ભાગ જુદો ધરેછે;
ક્ષણે ક્ષણે આ જગમાં લગાર,
થતો દિસે તેમજ ફેરફાર. ૧.
પૃથ્વી તણી નિત્ય ગતિ વિચારો,
જેથી નિશા વાસર છે થનારો;
ક્ષણે ક્ષણે થાય નવો પ્રકાર,
રતો દિસે તેમજ ફેરફાર. ૨.
રવિ ઉગીને ચઢતો જણાય,
સાંજે જુઓ તે વળી અસ્ત થાય;
સ્થિતિ જણાતી બદલે અપાર,
થતો દિસે તેમજ ફેરફાર. ૩.
જે જે ચિજો આ નજરે જણાય,
ક્ષણે ક્ષણે કાંઈક તે ઘસાય;
અંતે પછી નાશ નકી થનાર,
થતો દિસે તેમજ ફેરફાર. ૪.
જે ચાલતા કે સ્થિર જીવ જામે,
વધી વધીને પરિણામ પામે;

પછી થવાનો ક્ષિણુતા વિકાર,
થતો દિસે તેમજ ફેરફાર. ૫.
પૃથ્વી વિષે જે બહુ પર્વતો છે,
થતા દિસે તે પણ માપ એ છે;
વિદ્વાન જાણે મનમાં વિચાર,
થતો દિસે તેમજ ફેરફાર. ૬.
વડી વડી જે નદીયો વહેછે,
તે સર્વદા ઓછી થતી રહેછે;
સદૈવ ચાલે નહિ એકઠાર,
થતો દિસે તેમજ ફેરફાર. ૭.
સદ્રમુપાછો હઠતો જણાય,
કોઇ સ્થળે તે વધતોજ જાય;
જ્યાં પૃથ્વિછે ત્યાં જળ કોઇવાર,
થતો દિસે તેમજ ફેરફાર. ૮.
જ્યાં વસ્તિ છે ત્યાં વન છે થવાનું,
અરણ્યમાં પૂર થશે પ્રજાનું;
બની રહે ઉત્તમ ત્યાં બજાર,
થતો દિસે તેમજ ફેરફાર. ૯.
જે કાળથી આ જગ નીપજ્યું છે,
નવું નવું રૂપ સદા સજ્યું છે;
રહે ન એક સ્થિતિ માસ બાર,
થતો દિસે તેમજ ફેરફાર. ૧૦.
જે જાતિનાં ઝાડ અગાઉ થાતાં,
તે જાતનાં આજ નથી જણાતાં;
થયાં દિસે પથ્થરને પ્રકાર,
થતો દિસે તેમજ ફેરફાર. ૧૧.
હતા પશૂ હાથી થકી ઉતંગ,
પીરંમમાં[૧] પથ્થર રૂપ અંગ;
જોતાં જડેછે કદી કોઇ ઠાર,
થતો દિસે તેમજ ફેરફાર. ૧૨.
પૂર્વે હતી વસ્તિજ મચ્છ કેરી,
વનસ્પતીની પછી થૈ ઘણેરી;
પક્ષી પશૂ તે પછી બે સુમાર,
થતો દિસે તેમજ ફેરફાર. ૧૩.

૧ પીરંમના બેટમાં.

દોહરો.

મનુષ્યની વસ્તી થઇ, પ્રથમ જંગલી જાત;
સુધરી જાતો સુધરતાં, ભાસે ઉત્તમ ભાત. ૧૪.
સુધારવાને નિજ પ્રજા, કરો પ્રયત્ન પ્રકાર;
તો સુધરી ઉત્તમ થશે, નહિ તો નીચ થનાર. ૧૫.
પોષણ રક્ષણ કીજીએ, વધે બુદ્ધિ તન હાડ;
બેદરકારે નવ બને, જેમ બાગનાં ઝાડ. ૧૬.
સુધરે તન મન સુધરતાં, ઘટતાં કદ ઘટી જાય;
કાસ* સુધરી થઈ શેલડી, વળી કાસતે થાય. ૧૭.
તે માટે જન કેળવો, સુખ પામે આ સ્થાન;
પરલોકે સુખ પામવા, ભજો સદા ભગવાન. ૧૮.
ઇશ્વરની આજ્ઞા ગણી, કરો સદા આ કામ;
સમજો તો શુભ બોધ આ, કેછે દલપતરામ. ૧૯.
રાત દિવસ રૂતુ ભેદ છે, સૃષ્ટિ મુખ્ય શણગાર;
પ્રથમ એજ નજરે પડ્યાં, વરણન કીધું સાર. ૨૦.
હવે કહું હું શા વિષે, એમ વિચાર્યું આજ;
ચિત્ત વિષે આવી ચડ્યું, આ અંગ્રેજી* રાજ. ૨૧.
જેના પ્રતાપથી વધી, વિદ્યાકળા વિશેષ;
જુલમ મટ્યો જુલમી તણો, દિસે સુખી આ દેશ. ૨૨.

* કાસના છોડને કેળવતાં કેળવતાં તેની શેલડી થાયછે; અને શેલડી ઉતરી જાય તો પાછો કાસડો થઈ જાય, અને ભોંયરીંગણીના છોડ સુધરતાં સુધરતાં વંતાકડી થાયછે; તેમજ ઘઊં ડાંગર વગેરે અનાજ પણ કેળવવાથી સુંદર થયાંછે, અને ઉતરી જાય તો પાછું ઘાસ થઈ જાય, તેમજ માણુસ પણ જંગલી જાતિમાંથી કેળવાઇને ઉત્તમ થાય છે, અને ઊતરી જાય તો કેટલીક એક પેઢીએ જંગલી જેવું થઇ જાય.

* અંગ્રેજી રાજ્ય વિષેનું વર્ણન બીજા ભાગમાં છે.

[illegible]जन प्रकरण समाप्त.

પ્રકરણ ૩ જું.

ઇશ્વર તથા ધર્મ સંબંધી.

ઇશ્વર છે તે વિષે.

દોહરા.

પ્રભુ નજરે તો નવ પડે, ઉચરે નહિ ઉચ્ચાર;
જગ રચનાથી જાણિયે, જે છે જગ કરતાર. ૧.
ઉપરી વિના નિશાળનો, રહે ન બંદોબસ્ત;
કેમ નિભે તો પ્રભુવિના, આ બ્રહ્માંડ સમસ્ત. ૨.
અચરજ મોટું ઉપજે, કરતાં ચિત્ત વિચાર;
દૃષ્ટિ થકી દેખાય છે, ઇશ્વર શક્તિ અપાર. ૩.
જેણે પ્રાણી જનમતાં, પહેલું પ્રગટ્યું દૂધ;
એ પ્રભુને નહિ ઓળખે, એથી કોણ અબુદ્ધ. ૪.
ઈશ્વર કૃતની તુલ્યના, કરી શકે કો અન્ય;
સો કોશે ન ભરાય તે, પળે ભરે પરજન્ય. ૫.

મનહર છંદ.

પવન પ્રગટ નહીં પેખવામાં આવે પણ,
ઝાડોને હલાવે તેથી પવન જણાય છે;
નદી મધે નિરતણું નિરખી નવિન પૂર,
દૂર વરસાદ થયો દિલમાં મનાય છે;
દૂર દિસે દેવતા તે દૃષ્ટિએ દેખાય નહિ,
ધૂમાડો દેખીને દૂર દેવતા ધરાય છે;
તેમ કરતારતણાં કામ દલપતરામ,
દેખી કરતાર છે એવું કહી શકાય છે. ૬.
કોઇ પણ કારખાનું કદાપિ ન નભી શકે,
જો તેને સંભાળનાર કદીએ ન કોઇએ;
આ અનંત કોટી અંડતણા કારખનાતણો,
જરૂર સંભાળનાર કોઇપણ જોઇએ;
એથકી જણાય છે જે એવો એક ઇશ્વર છે,
તે પ્રભુના ચરણમાં પ્રેમે ચિત્ત પ્રોઇએ;
કહે દલપતરામ તેનાં કામ ઠામ ઠામ,
જોઇને જરૂર ખોટો સંશય તે ખોઇએ. ૭.

ભુજંગી છંદ.

અહો પંડિતો પૃથ્વિ આકાશ પેખો,
લખેલા રૂડા અક્ષરો સર્વ લેખો;
વિચાર્યાથી વંચાય તે તો તમોથી,
પ્રજા નાથના હાથની શુદ્ધ પોથી. ૮.

છપ્પો.

એક તરબુચ આજ, હાથમાં લીધું હરખી;
જગકર્ત્તાની જુક્તિ, નજરથી તેમાં નરખી;
નસો નળી નવરંગ, ગાંઠ તેમાં ગંઠાઇ;
સરખુ વચ્ચે સળંગ, સરસ તેમાં સફાઇ;
નરથી એવું નવ બનીશકે, કરે ક્રોડ કારીગરી;
અદ્ભુત એમાં દલપત કહે, હિકમત તે હરિએ કરી. ૯.

મનહર છંદ.

હાથી રચતાં વિચાર હૈયામાં કર્યો હશે જે,
સુંઢ વિના પાણી હાથી શીરીતે પિનાર છે;
પળે પળે પીવા છોટાં છોકરાંને માટે માતા,
તનમાંહી તાજું તાજું દૂધ તો તૈયાર છે;
કયાંથી આવ્યું કેમ થયું કેમ તે સુકાઇ ગયું,
ચિત્તમાં વિચારો તે કેવો ચમતકાર છે;
વિચારીને કરનાર કહે દલપતરામ,
જાણીએ જરૂર જે જગત કરતાર છે. ૧૦.
કોળાં તથા કાળીંગાં ને કાકડીના વેલા કીધા,
જેનાં ફળો વાગે તો જનોને દુખ દાઇ છે;
પીંપળા, પીંપરો, વડ, લીંબડાને વડા કીધા,
જેની છાયા છે તે સૌને શીતળ જણાઈ છે;
બાવળને બોરડીની ઘટાની છટા નથી તો,
કહે દલપત ત્યાં કાંટાની છટા છાઇ છે;
ચતુર દિશામાં ચાહિ ચિતવો ચતુર, કેવી—
ચતુર ચતુર મુખતણી ચતુરાઇ છે. ૧૧.

નાસ્તિક મત ખંડન વિષે.

દોહરા.

પાટણને પાટે હતો, આસ્તિક રાજા એક;

હતો એક તે આગળે, નોકર નાસ્તિક છેક. ૧.
પણ તે હતો પ્રવીણ બહુ, રાજ કાજ શુભ રીત;
તેથી હતી તે ઉપરે, પૃથ્વિ પતિની પ્રીત. ૨.
એક સમે એને કર્યો, પૂરનો ઇજારદાર;
બાંધી અવધ બે વર્ષની, કર્યો કબૂલ કરાર. ૩.
એક સમે રાયે કહ્યું, નાસ્તિકને કરી પ્રીત;
શકિતમાન પ્રભુનું સ્મરણ, નિશ્ચે કરવું નિત્ય. ૪.
નમ્ર થઇ નાસ્તિક કહે, રીસ ન કરશો રાય;
પ્રભુ કરતાં મુજ પગરખાં, શકિતમાન દેખાય. ૫.
કહો તો કરિયે પારખુ, ખરા બપોરે આજ;
ચાલો ધીખતી રેતિમાં, પ્રભુ સમરી મહારાજ. ૬.
હું તો પહેરી પગરખાં, ચાલીશ રેતી માંય;
પ્રભુ સમર્થ કે પગરખાં, તરત જણાશે ત્યાંય. ૭.
રાજા સુણીને ચુપ રહ્યો, ગત નાસ્તિક નિજ ઘેર;
રાજાએ તદબિર કરી, પાછળથી શુભ પેર. ૮.
નાસ્તિક તણું કબજ કર્યું, ઇજારદારી કામ;
એ અવસર આવી ચડયો, તે નાસ્તિક તે ઠામ. ૯.
દિલ દુખાઇ દિલગીરી થઇ, બોલ્યો જોડી હાથ;
હાથ ધર્યો મુજ કામમાં, ન ઘટે તમને નાથ. ૧૦.
વણ તકસિરે છિનાવિયો, આપેલો અધિકાર;
તમે પ્રમાણિકપણું તજ્યું, સૌ કહેશે સંસાર. ૧૧.
કેમ બીજા જન રાખશે, આપતણો વિશ્વાસ;
આપેલો અધિકાર જો, ખેંચી લેશો પાસ. ૧૨.
રૂડા જનની રીત નહિ, હલકાની તે હોય;
ન્યાયી તે નિશ્ચે કદી, કરે ન એવું કોય. ૧૩.
ભૂપ કહે તુજ પગરખાં, પામ્યાં જે અધિકાર;
તેનું કામ પ્રભૂ નવ કરે, તો તુ કેવું ધાર. ૧૪.
તેમજ તારા કામમાં, હું નવ ઘાલું હાથ;
તો અશક્ત મુજને કહે, નાસ્તિક જનનો સાથ. ૧૫.
મસાલચીનું ભીસ્તિનું, હરેક જનનું કામ;
જો નર નાથ નહીં કરે, કહે તુજ સરખા આમ. ૧૬.
પૃથ્વિ, પાવક, પવન, જળ, આદિક વસ્તુ અનેક;
હાથ કોઇના કામમાં, પ્રભુ નવ ઘાલે છેક. ૧૭.
સઘળું કરવા શક્તછે, ત્રિભુવન કેરો રાય;
પણ અધિકાર છિનાવતાં, જાણે છે અન્યાય. ૧૮.
ઘાસતણા ટુકડાતણું, કરે ન ઇશ્વર કામ;
જે જેનો અધિકાર છે, તે તે કરે તમામ. ૧૯.
કરે પ્રભુની પ્રાર્થના, તો કરતાં ઉદ્યોગ;
ઇશ્વર એને મેળવે, એવાનો સંજોગ. ૨૦.
તરશો માગે નીર તો, પ્રભૂ ન પાણી પાય;
પાણી મેળવવા તણો, સૂજાડે ઉપાય. ૨૧.
ટાઢે મરતો વસ્ત્ર જો, માગે ઇશ્વર પાસ;
નાંખે નહિ આકાશથી, પણ પૂરે મન આશ. ૨૨.
કોઇ કહે પ્રભુએ કર્યાં, રૂપ ધરીને કામ;
તે તો સઘળી કહાણિયો, કવિયે કરી તમામ. ૨૩.
સુણિને નાસ્તિક સમજિયો, મનમાં રૂડો મર્મ;
નાસ્તિક મટી આસ્તિક થયો, ધાર્યો રૂડો ધર્મ. ૨૪.
નાસ્તિક કે આસ્તિક થવું, શોધો શુદ્ધ ઉપાય;
આસ્તિકને નુકસાન શું, નાસ્તિક માર્યો જાય. ૨૫.
આસ્તિક ધારે ધર્મ શુભ, મળવા મુકિત દાન;
જો કદી સ્વર્ગ ન હોય તો, તેને શું નુકસાન. ૨૬.
નાસ્તિક સ્વર્ગ નથી કહી, પ્રોઢાં કરશે પાપ;
જો પછી નરક નકી ઠર્યું, માર્યો જાશે આપ. ૨૭.
કોઇ મુસાફરને કહે, નથી ચોરની બીક;
તોપણ ચેતી ચાલવું, તે ઠરાવ છે ઠીક. ૨૮.
તેમજ સંશય હોય પણ, ધરવો રૂડો ધર્મ;
આ લોકે પરલોકમાં, ધર્મ થકી સુખ પર્મ. ૨૮.
નાસ્તિક સાથે વાદ જે, ટુંકો કરવા ચહાય;
તો તેને સમજાવવા, આ સહેલો ઉપાય. ૩૦.
પાપ પૂન્ય માને નહીં, સ્વર્ગ નર્ક નહિ ઠામ;
આત્મા અમર ગણે નહીં, નાસ્તિક તેનું નામ. ૩૧.
શરીરને સુખ સાંપડે, એજ કરે ઉપાય;
કહો પછી શું નહિ કરે, અઘટિત કે અન્યાય. ૩૨.
રાખે ડર રાજાતણો, કે બળિયાની બીક;
ઇશ્વરનો ડર દિલ નહીં, ઠરાવ કીધો ઠીક. ૩૩.
એવા પણ આ દેશમાં, પંડિત થયા અપાર;
ચારવાક આદિક નરો, પૂસ્તકના રચનાર. ૩૪.
કોઈ સમે નાસ્તિકતણા, પૂસ્તકનો કરી નાશ;
રાજાએ શિક્ષા કરી, હણ્યો પાપનો પાશ. ૩૫.
ચિત અવળે રસ્તે ચડે, કરતાં તર્ક વિતર્ક;
તો નર નાસ્તિક નીપજે, થાય પાપમાં ગર્ક. ૩૬.
અલ્પ બુદ્ધિ પોતાતણી, સમજે હુંજ સુજાણ;
દિવાનિ દુનિયાને ગણે, મોટી એ મોકાણ. ૩૭.
[illegible] કોઈ ન સાંપડયો, સંશયનો હરનાર

નર તેથી નાસ્તિકથયો, અલ્પ બુદ્ધિ આધાર. ૩૮.
તેની આગળ જો કહે, કોઇ પ્રભુનું નામ;
ક્યાંછે દેખાડો મને, એમ કહે તે ઠામ. ૩૯.
શા સારૂ મોટે સ્વરે, કરે ફકીર પોકાર;
કોઇ તને આકાશથી, નથી ઉત્તર દેનાર. ૪૦.
નાસ્તિકના બે ભેદછે, સેવેશ્વર વાદી એક;
કહે જગકર્તા હરી, પણ આત્મા નથી છેક. ૪૧.
બીજો નિરીશ્વર બુદ્ધછે, એની એવી રીત;
નથી ઇશ્વર આત્મા નથી, ચોટયો પથરો ચિત.૪૨.
મુખથી નિત્યે માગિયે, પ્રભુને કરી પ્રણામ;
પ્રસંગ નાસ્તિક જનતણો, થશો ન કોઇ ઠામ.૪૩.

પ્રભુ પ્રાર્થના.

દોહરો.

પ્રથમ કરૂં પ્રભુ પ્રાર્થના, દોષ ક્ષમણ દે દાન;
તજ્યો નથી તનવાસના, ભજ્યો નથી ભગવાન. ૧.

વૈતાળીય છંદ.

નથી હું તન વાસના તજ્યો,
નથી હું નમ્ર પણે પ્રભૂ ભજ્યો;
કરૂણાનિધિ તું કૃપા કરી,
હરજે ક્લેશ હમેશ હે હરી. ૨.
નથી મેં વ્રત દાન આદર્યાં,
નથી મેં કામ રૂડાં કશાં કર્યાં;
ખળતા કરી મેં ખરે ખરી,
હરજે ક્લેશ હમેશ હે હરિ. ૩.
ન પડયો શુભ માર્ગ શોધમાં,
ન પડયો હું બહુ જ્ઞાન બોધમાં;
અવળી ગતિ નિત્ય આચરી,
હરજે ક્લેશ હમેશ હે હરિ. ૪.
ન રહ્યો વળી હું વિવેકમાં,
ન રહ્યો વળી હું તલભાર ટેકમાં;
ડગલાં ન ભર્યાં ડરી ડરી,
હરજે ક્લેશ હમેશ હે હરિ. ૫.
પડીને અતિ પ્રૌઢ પાપમાં,
તક ખોઇ ત્રણ ભાત તાપમાં;
ઠિક થૈ ન વસ્યો કહી ઠરી,
હરજે ક્લેશ હમેશ હે હરિ. ૬.
કરજે દુર બંધ કર્મના,
ધણિ ધિંગા પ્રભુ બેલી ધર્મના;
જઉ સાગર તર્ત તો તરી,
હરજે ક્લેશ હમેશ હે હરિ. ૭.
બહુ સંશય સાથ બોલિયો,
ભ્રમણામાં ભમી ભૂલી ડોલિયો;
દઢતા નહીં ધ્યાનમાં ધરી,
હરજે ક્લેશ હમેશ હે હરિ. ૮.
ગણી સ્વારથ અર્થમાં ફર્યો,
અતિશે વ્યર્થ અનર્થ આદર્યો;
તજી પુણ્યની વાત તો પરી,
હરજે ક્લેશ હમેશ હે હરિ. ૯.
શુભ કારજ જાણી સાધિયાં
ઉલટાં કષ્ટ અનંત વાધિયાં;
ફિટકાર મળ્યો ફરી ફરી,
હરજે ક્લેશ હમેશ હે હરિ. ૧૦.
સુખકારી કથા ન સાંભળી,
શુણી મેં ગ્રામ્ય કથા ગણી ગળી;
ભગતી નહિ ભીતરે ભરી,
હરજે ક્લેશ હમેશ હે હરિ. ૧૧.
પ્રભુ તું ભવ તારનાર છે,
અધમોદ્ધાર અને ઉદાર છે;
અતિ તે ગુણને અનુસરી,
હરજે ક્લેશ હમેશ હે હરિ. ૧૨.
રૂદયે દલપત્ત રામને,
ઠરજે ઠીક ઠરાવી ઠામને;
જનપાળ પણું ધરી જરી,
હરજે ક્લેશ હમેશ હે હરિ. ૧૩.

દોહરો.

હે હરિ ક્લેશ હમેશ હર, કર સુખ પૂરણ કામ;
એ માગે તુજ આગળે, દિન દિન દલપતરામ. ૧૪.

સેવા સ્તોત્ર.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

હે દીનબંધુ જગદીશ્વર વિશ્વપાળ,
દીસો તમે પ્રભુ સદા દિલના દયાળ;
માટે કૃપાથી પકડો પ્રભુ હાથ મારો,

હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો. ૧.
કેવી રીતે સ્તવન કીર્તન થાય તારૂં,
કેવી રીતે વિનયનાં વચનો ઉચારૂં;
ઉક્તીની જુક્તિ નહિ ઉત્તમ જાણનારો,
હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો. ૨.
સંતુષ્ટ માન થઇ સંતત કષ્ટ કાપો,
ભકતી તથા અભય ઉત્તમ ભાવ આપો;
નિઃશેશ ક્લેશ પરમેશ તમે નિવારો,
હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો. ૩.
હું ભક્તિ ભૂલી ભકટયો ખરી ભૂલ ખાધી,
લેવા ભવિષ્ય ભવ મુક્તિ નહિ જુકિત લાધી;
આપી અખંડ પદ આપદથી ઉગારો,
હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો. ૪.
કષ્ટો જવા સરસ સાધન મેં ન કીધાં,
દેખી ગરીબ જનને નહિ દાન દીધાં;
પ્યારા પ્રભૂ પ્રણુત પાળપણું વિચારો,
હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો. ૫.
પ્રીતે કદાપિ પરમાર્થ કરી ન જાણ્યો,
ચિત્તે સદા સમય કેવળ સ્વાર્થ આણ્યો;
તેવો તથાપિ નિજ દાસ કરી સ્વિકારો,
હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો. ૬.
હું જ્ઞાનવાન નથી ને અભિમાનવાન,
છું ખાન પાન રસ લોભ ભર્યો નિદાન;
તૃષ્ણા સમુદ્ર જળ પાર તમે ઉતારો,
હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો. ૭.
જો તારનાર ન જડયા જગદીશ જેને,
તૈયાર ત્રાસ જમનો નજરેજ તેને;
એ વાતમાં નથી અરે પળનો ઉધારો,
હે સ્વામિનાગ હરિ સેવક હું તમારો. ૮.
કાપી કચાશ પદ પાસ નિવાસ આપો,
માથે મહા પ્રભુ કૃપા કરિ હાથ થાપો;
નાના પ્રકાર નબળાં કરમો નિવારો,
હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો. ૯.
સર્વાર્થ કાર્ય સુધરે તુજ પાદ સેવી,
દેખું ન અન્ય સુખદાયક દેવ દેવી;
પ્રેમે પ્રભૂજી પદ પંકજ પૂજનારો,
હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો. ૧૦.

શાર્દૂલ વિક્રીડિત વૃત્ત.

સ્વામિં સેવક હું થયો તમતણો, ખામી ખરી ખોઈ મેં;
પામી નિશ્ચળતા તમારી ભગતી, જામી દીસે જોઈ મેં;
ધામી અક્ષર ધામના હરિ બહુનામી મળ્યા આ ભવે;
વામીછે ભવ વેદના હરખથી, હામી ભરૂંછું હવે. ૧૧.

બ્રહ્મદેવની સ્તુતિ.

દોહરા.

અહો દેવ પ્રભુ, અખિલ જગત આધાર;
તત્વ પ્રગટ કરીને તમેં, રચ્યો સર્વ સંસાર. ૧.

ભુજંગી છંદ.

તમે સર્વ સંસાર વિસ્તાર કીધો,
તમે સર્વને સૂખનો સાજ દીધો;
તમે વિશ્વ વિશ્રામના ઠામ જેવા,
દયાળૂ તમોને નમો બ્રહ્મદેવા. ૧.
તમે પૃથ્વિ સાથે સ્રજ્યા સર્વ પ્રાણી,
તમે વેદ વિદ્યાં વિશેષે વખાણી;
તમે માણુસોને દીધા મિષ્ટ મેવા,
દયાળૂ તમોને નમો બ્રહ્મદેવા. ૨.
ભજે જે તમોને તજે તે કુબુદ્ધિ,
ભજે જે તમોને સજે સર્વ શુદ્ધિ;
ન ભક્તો થશે તે હશે લોક કેવા,
દયાળૂ તમોને નમો બ્રહ્મદેવા. ૩.
તમારા ગુણો શેષ માહેશ ગાવે,
તમારા પુરા પાડનો પાર નાવે;
તમેછો ત્રિલોકી તણા તાત તેવા,
દયાળૂ તમોને નમો બ્રહ્મદેવા. ૪.
તમે વિશ્વમાં વારિ વૃષ્ટી કરોછો,
તમે સર્વદા સર્વ સંભાળ લોછો;
તમે દેવ દાતાર ઉદાર એવા,
દયાળૂ તમોને નમો બ્રહ્મદેવા. ૫.
ભુંડા લોક જે આપનો પાડ ભૂલે,
નકી દુઃખ દાવાદળે સદ્ય ડૂલે;
ન પામે પછી તે કશો લાભ લેવા,
દયાળૂ તમોને નમો બ્રહ્મદેવા. ૬.

ભજે શેષને શારદા ચંદ્ર[1] ઈંદ્ર,
ભજે આપને નિત્ય મોટા મહિંદ્ર;
સદાશીવ જેવા સજે નિત્ય સેવા,
દયાળૂ તમોને નમો બ્રહ્મદેવા. ૭.

કૃપાળૂ તમે દેવ કલ્યાણકારી,
અતિ આપદા દેખીં લોછો ઉગારી;
હમેશાં તમારો દિસે એજ હેવા,
દયાળૂ તમોને નમો બ્રહ્મદેવા. ૮.

માલિની વૃત્ત.

સ્તુતિ અધિક ઉચારે, એ રીતે છંદ આઠે;
પુનિત મનથી પ્રીતે, જો પઢે નિત્ય પાઠે;
ધન તન સુખ શાતા, પૃથ્વિમાં પૂર્ણ પામે;
પ્રભુ પદ પરતાપે, વેદના સર્વ વામે. ૯.

પ્રભુસ્તુતિ કટાવ.

અમૃતધ્વની છંદ.

જય જય જન અંતર જામી,
નિર્મળ ગુણમય બહુ નામી;
ખુદમાં ન મળે કશીં ખામી,
છો સકળ જગતના સ્વામી.
પ્રભુ છો જગ સ્વામી શુભ ગતિ ગામી,
ધીરજ ધામી, નહિ તુજ દામી;
તુજ પદ પામી જન નિષ્કામી,
થઇ થિર ઠામી વિપત્તિ વામી.
જયદિલ દરિયા અમૃત ભરિયા,
તેં ભય હરિયા નિર્ભય કરિયા;
તુજ અનુસરિયા, તે ભવતરિયા,
અતંર ઠરિયા, જશ ઉચ્ચરિયા.
નાથનિરંજન ભવભય ભંજન,
ગર્વ ગંજન, જન મન રંજન;
મળ હર અંજન, સુખદ પ્રભંજન,
વાહક વ્યંજન, જેર સ્વયંજન.
તુજ મત ધરશે, કૃત શુભ કરશે,
તે ભવ તરશે, ફરીં નહિ મરશે;
નહિ અવતરશે, સ્થિર થૈ ઠરશે,
દિલ નહિ ડરશે, સઉ સુખ ભરશે.
ધન્ય ધરમ ધર, અકળ કરમ કર,
સકળ સુખ દતર, પ્રબળ પરમ પર;
અબળ સબળ નર, જળ થળ નભ ચર,
ઉર અભરણ.ભર, હરગિસ ભય હર.
કહું તુજ કરણી, વિધ વિધ વરણી,
ધરીં તેં ધરથી, ગિરિજળ ઝરણી;
અશ્વનિ ભરણી, રોહિણિ હરણી,
શશાંક તરણી, સઉ તુજ શરણી.
ગરૂડ ગગન ધન, સકળ સઘન વન.
ભગત જગત જન, તરૂણ વરધ તન;
ધન પતિ ગૃહ ધન, મનુજ દનુજ મન,
કંકર કંચન, તુજ સંપાદન.
દેશ દિગંતર, તુજ કૃત તંતર,
જગમય જંતર, તૂજ નિરંતર;
નહિ તદનંતર, ભળીં યભ્યંતર,
સદા સ્વતંતર, દલપત અંતર ગામી,
જય જય જન અંતર જામી,
નિર્મળ ગુણમય બહુ નામી;
ખુદમાં ન મળે કશીં ખામી,
છો સકળ જગતના સ્વામી.

નવા વર્ષ વિષે ઇશ્વર સ્તુતિ.

દોહરો.

આ અરજી ઉરમાં ધરી, નવા વરસ મોઝાર;
સુખ સઘળાં સંસારીને, કરજે જગ કર્તાર. ૧.
ખારે દરિયે ખલકથી, જજો ખેદ ને ખાર;
સંપ અમારા સ્નેહિમાં, કરજે જગ કર્તાર. ૨,
સંકટ કોઇ પ્રકારનું, લાગે નહીં લગાર;
ઉત્તમ દિન આનંદના, કરજે જગ કર્તાર. ૩.
વિધાની વૃદ્ધી થજો, હજો વિવેક વિચાર;
અતિ નિર્મળ મન મનુષ્યનાં, કરજે જગ કર્તાર.૪.
વળીં વધજો નર વિશ્વમાં, હિંમતવાન હજાર;
જશ મેળવનારા જનો, કરજે જગ કર્તાર. ૫.
તનમન તાપ ટળી થજો ઠંડક ઠારો ઠાર;

---

[1] જેનાથી ચંદ્રવંશ ચાલ્યો તે.

આબાદી આ દેશની, કરજે જગ કર્ત્તાર. ૬.
શ્રીમંતોનાં શુભ થજો, અંતઃકરણ ઉદાર;
વળી વૃદ્ધિ ધન ધાન્યની, કરજે જગ કર્ત્તાર. ૭.
દુખ દરિયે ડૂબ્યાં હશે, એનો થજો ઉધાર;
કોપ તજી કરૂણા ધણી, કરજે જગ કર્ત્તાર. ૮.
પ્રાણી સૌને પરસ્પર, પૂરણ વધજો પ્યાર;
દોસ્ત સરવનાં એક દિલ, કરજે જગ કર્ત્તાર. ૯.
દુર્ગુણ દૂર થઇ થજો, સદ્ગુણના શણગાર;
સૌ જનને શોભિત સદા, કરજે જગ કર્ત્તાર. ૧૦.
પ્રલય કરીને પાપનો, ભૂનો હરજે ભાર;
સૃષ્ટીમાં વૃષ્ટી ભલી, કરજે જગ કર્ત્તાર. ૧૧.
દિલમાં દલપતરામને, વધે ઉમંગ અપાર;
એવું શુભ આ વર્ષનું, કરજે જગ કર્ત્તાર. ૧૨.

બહુરૂપી ઇશ્વરની સ્તુતિ.

દોહરો.

બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી, વૈશ્યનું, કરે શુદ્રનું કામ;
બહુ રૂપી બહુ નામિને, પ્રેમે કરૂં પ્રણામ. ૧.

બ્રહ્મરૂપ.

મનહર છંદ.

સમસ્યામાં સૌને ઉપદેશ જે હમેશ દે છે,
ધર્મને અધર્મ તણો મર્મ જેથી ધરૂં છું;
ઉજ્વળ આકાશ ગંગા જેવી છે જનોઈ જેની,
એનાજ આશીરવાદ થકી હું ઉગરૂં છું;
પુસ્તક અનેક તણાં પડ[1] ફેરવતો રહે,
અક્ષર એમાંથી વાંચી વાંચી હું ઉચરૂં છું;
હજારો છે જેને ઘેર કુંડ અગ્નીહોત્ર[2] તણા,
એવા એક બ્રાહ્મણનું ભજન હું કરૂં છું. ૨.
વેદ વિદ્યા આદિમાં વિચક્ષણ સુલક્ષણ છે,
રક્ષણ કરે છે સદાચારનું સુ રીતથી;
કરે ખટ કર્મ મનમાં જાણે છે બધા મર્મ,
પાળે છે પોતાનો ધર્મ પરિપૂર્ણ પ્રીતથી;
કરે છે ત્રિકાળ સંધ્યા તર્પણ કરે છે તથા,
અર્પણ કરે છે ભૂત બળી આદિ ચિત્તથી;
કહે દલપતરામ એવા વિપ્રને પ્રણામ,
કરજોડી કરૂં વળી ગાઊં ગુણ ગીતથી. ૩.

ક્ષત્રિ રૂપ.

જેના તાબામાં અનેક જીલ્લાએ જણાય જોતાં,
તે જીલ્લામાં રાજધાની[1] નગરોને[2] ગામ[3] છે;
પવન વરૂણ મેઘ પાવક જેવા પ્રતાપી,
સારા સરદારો જેના તાબામાં તમામ છે;
ફરે જેનો હુકમ તે કોઈ ફેરવી ન શકે,
ઠરેલાં જણાયે તેનાં થાણાં ઠામો ઠામ છે;
કરજોડી કરગરી કહે દલપતરામ,
પરાક્રમી એવા રાજાને મારા પ્રણામ છે. ૪.

વાણિયા રૂપ.

શિયાળે ઉનાળે માલ[4] સંઘરે વકરો કરી,
ચોમાસે વિશેષ વસ્તુનું વેચાણ કરે છે;
માગતો નથી તે મૂલ આપે છે ઉધારે માલ,
વેપાર અપાર કરી વિશેષ વાવરે છે;
દેશો દેશમાં છે દોશી ગાંધીની દુકાનો જેની,
વિવિધ વસાણાની વખારો ઘણી ભરે છે;
પ્રેમથી કરી પ્રણામ દ્વિજ દલપતરામ,
એવા એક વાણિયાનું દિલે ધ્યાન ધરે છે. ૫.

કણબી રૂપ.

સર્વથી પ્રથમ જેણે સૃષ્ટિમાં અનાજ વાવ્યાં,
જેના ખેતરનું અન્ન જુક્તિથી હું જમું છું;
ઉપજાવે શેલડીને સ્વાદીષ્ટ સાકર ખાંડ,
ભોજન કરીને હું સદૈવ સુખે ભમું છું;
કરે છે કપાસ પેદા કાપડ બને છે જેનાં,
સારો સજી શણગાર રંગભર રમું છું;
કરે છે ખેતીનું કામ કહે દલપતરામ,
એવા એક કણબીને નિત્ય નિત્ય નમું છું. ૬.

માળી રૂપ.

સૃષ્ટિ રૂપી બાગને બનાવ્યો જેણે બહુ સારો,
વિધ વિધ વૃક્ષ વેલ વાવી હદ વાળી છે;
કેવા કેવા મેવા ઉપજાવ્યા છે અમૃત જેવા,
રંગ રંગ ફૂલ તણી રચના રૂપાળી છે;

---

૧ પડ—અનેક ગોળાનાં પડ ફેરવતો રહે છે તે.
૨ અગ્ની કુંડ—અનેક સૂર્ય છે તે.

૧ રાજધાની—સૂર્ય. ૨ નગરો—ગ્રહો.
૩ ગામ—ઉપગ્રહો.
૪ પૃથ્વી ઉપરથી જળ ખેંચીને એકઠું કરે છે તે.

પાણીના પ્રવાહતો ચલાવ્યા છે અથાહ વાહ,
આળસ તજીને સદા વાડીને સંભાળી છે;
કહે દલપતરામ કીધું છે સરસ કામ,
એ તો મારો ઈષ્ટ દેવ એક વનમાળી છે. ૭.

કુંભાર.

કહો રે કુંભાર લોકો તમે તે શા કસબી છો,
કસબી અમારા દેશમાં રૂડો કુંભાર છે;
નાનાં મોટાં રાંધવાના કામનાં તે ઠામ ઘડે,
ચડે એક કણથી અનંતને સુમાર છે;
ચુલે મૂકવું ન પડે ફુંકે ફુંકવું ન પડે,
તાપ ને ધમણ તો તે ઠામમાં તૈયાર છે;
એ થકી અનેક કામ સરે દલપતરામ,
એવા એના ઠામમાં કોટી ચમતકાર છે. ૮.

દોહરો.

ઘાટ ઘડી માટી તણા, કરે સજીવન સાર;
એતો ઈશ્વર આપણો, કહું ભલો કુંભાર. ૯.

હજામ રૂપ.

મનહરછંદ.

મશાલ ધરીને સર્વ આગળ ઉજાસ કરે,
તદબીર કરીને અંધારૂં ઘોર ટાળે છે;
કોણ જાણે કેવી રીતે તેમાં તે પુરે છે તેલ,
બુઝાઇ ન જાય તેમ મશાલ તે બાળે છે;
કોઈ સમે અનુભવ આરશી દેખાડે વળી,
કોઈ સમે નવરાવા નીરને ઉછાળે છે;
કહે દલપતરામ એવો એક છે હજામ,
તે સદૈવ સૌને ઘણા સ્નેહથી સંભાળે છે. ૧૦.

બાજીગર રૂપ.

અદર્શ રહીને કરે એકલો અનેક ખેલ,
જોનારા જનોની જુઓ નજર ચુકાવે છે;
ધૂળમાંથી ધાતુ કરે પાણીમાંથી પ્રાણી કરે,
દેખાડી દેખાડી આંપ કળાથી ઉડાવે છે;
વિવિધ પ્રકાર વસ્તુ નવી નવી નીપજાવે,
કોણ જાણે ક્યાં સંતાડે છે ને ક્યાંથી લાવે છે;
એવા બડા બાજીગર પદે દલપતરામ,
નમ્રતાથી નિત્ય નિત્ય મસ્તક નમાવે છે. ૧૧.

ધર્મ સિદ્ધાંત વિષે.

દોહરા.

મુજ કવિતા મનમાં ધરી, વાંચે વર્ણ અઢાર;
તે માટે સૌને ગમે, એવા વદું વિચાર. ૧.
પક્ષપાત જેને નહિ; તે શુણિ રાજી થાય;
દુરાગ્રહીને નહિ ગમે, તેનો નથી ઉપાય. ૨.
ધર્મ વિના ધરણી વિશે, રહે ન નીતિ લેશ;
જુલમ વધે જગમાં ઘણો, વધે કોટિધા કલેશ. ૩.
જો ઈશ્વરનો ડર મટે, થાય સત્યનો નાશ;
કોઇ ન રાખે કોઇનો, વિશ્વ વિશે વિશ્વાસ. ૪.
જેવી જરૂર રાજની, તેવી ધર્મ તણીજ;
રાજ વિના ને ધર્મ વિણ, ઘાતો થાય ઘણીજ. ૫.
આખી પૃથ્વીમાં કદી, થાય ન રાજા એક,
તેમજ એકજ ધર્મ પણ કદી ન ચાલે છેક. ૬.
જૂદા પંથ જગત વિશે, ઈશ્વર ઇચ્છાથીજ;
ઇશ્વરની ઇચ્છા વિના, રહી શકે ન નકીજ. ૭.
મમત નથી મન માહરે, નથી મેળવવું માન;
પગાર પણ ખાવો નથી, ધર્મ તણું દે દાન. ૮.
માટે મારા મન તણો, કહું સત્ય સિદ્ધાંત;
મનાય તો તે માનજો, મનનો તજી મતાંત. ૯.
ચોરી જારી જૂઠ વળી, પરને દેવું દુઃખ;
એનું નામ અધર્મ છે, સમજી પામો સૂખ. ૧૦.
અસત્ય ભાષણ અદયતા, ચોરી વ્યસને વ્યભિચાર;
પ્રબળ પાપ એ પાંચ છે, સૌ સમજે સંસાર. ૧૧
પરોપકાર સુધર્મ છે, સુધર્મ બીજું સત્ય;
જગમાં એવા ધર્મની, અતિશે દિસે અગત્ય. ૧૨.
તે આશા કે ત્રાસથી, પ્રીતે ધર્મ પળાય;
પરમેશ્વર પર પ્રેમથી, સુધર્મ પંથ ચલાય. ૧૩.
ધર્મ નિયમ પાળ્યા વિના, પ્રભુ ભજવા તે વ્યર્થ;
ઓસડ સેવ્યે શું થશે, પળાય નહિ જો પથ્ય. ૧૪
સાર એટલો સમજવો, જગમાં એહજ ધર્મ;
વિશેષ વદતાં એ થકી, પડયાં જુદાં ખટ કર્મ. ૧૫.
ધર્મ ઈશ્વરી એક છે, જન કૃત જૂદા હોય;
આંખે કોઈ ન સાંભળે, કાને ન જૂએ કોય. ૧૬.
વેશ ફેરવીને નવા, કર્યા પંથના ગ્રંથ;
પણ કાને ખાવાતણો, કોઇએ ન કર્યો પંથ. ૧૭.
દેવાતણ દેવોતણું, પીરોની પીરાઇ;

માનનારને મનગમી, તેવી તેણે ગાઇ. ૧૮.
સોનાના સૂરજ ઉગે, મોતી ચોક પુરાય;
ભીતર જેવી ભાવના, ગીતો તેવાં ગાય. ૧૯.
જગમાં પંથ અનેકછે, લોકો એમ કહેજ;
હુંતો દેખું દૃષ્ટિયે, આસ્તિક નાસ્તિક બેજ. ૨૦.
જે મધ્યે નીતિ દયા, ધર્મ ભલો સૌ કોય;
ચાંદીના સિક્કા બને, છાપ ગમે તે હોય. ૨૧.

ઇંદ્ર વિજય છંદ.

ધર્મ ધુરંધર જે ધરણી પર,
પાપ પથે પગલું નથી દેતા;
પારકી નારી અને ધન પારકું,
તે લલચાઇ કદી નથી લેતા;
કૈક દીઠા કળિકાળ વિષે પણ,
કોણ ગણે કૃત દ્વાપર ત્રેતા;
સત્ય સદૈવ ધરી દલપત્ત,
પ્રભૂ ભજી પ્રૌઢ બન્યા બ્રહ્મવેત્તા. ૨૨.

દોહરા.

જન આસ્તિકછે જેટલા, સ્વધર્મિ મારા સર્વ;
કેમ કહું પરધર્મના, જ્ઞાનતણો ધરી ગર્વ, ૨૩.
નવ નિંદું પરધર્મને, નિંદુ દુર્ગુણ દોષ;
સુખ માગે પરલોકનું, સુણી પામું સંતોષ. ૨૪.
વેદાંતી ને જૈન પણ, ઇચ્છે પદ નિર્વાણ;
માટે તે નાસ્તિક નથી, આસ્તિક એછે જાણ. ૨૫.
બ્રહ્મો સમાજ ને વળી, ઉત્તમ આર્ય સમાજ;
પાવન સમાજ પ્રાર્થના, સૌ ભક્તિને કાજ. ૨૬.
ભલે ભજે ભગવાનને, જે જેની રૂચિ જેમ;
ગુણ ઇશ્વિરના ગાય સૌ, કહિયે જુદા કેમ. ૨૭.
આખા જગમાં એક મત, કદી નથી થાનાર;
સંપ વિનાશક સર્વથા, ધર્મતણી તકરાર. ૨૮.
મૂર્તિ પૂજે નહિ પુજે, ઉભય ધર્મ અંગ્રેજ;
વાદ વદીને નવ લડે,[1] અચરજ નિરખો એજ. ૨૯.
દેખી તેનો દાખલો, શિખો સ્વદેશી લોક;
સંપ વધે તેવું સજો, તજો ફજેતી ફોક. ૩૦.
જે જે આચારજ થયા, એણે ધાર્યું ઉર;
આખા જગમાં પ્રસરશે, મારો પંથ જરૂર. ૩૧.
યુરોપમાં નહિ થઇ શકયો, ધર્મતણો મત એક;
માટે એકજ મત થવા, છાંડો મમતા છેક. ૩૨.
પૂછે તેને પ્રીછવો, આપતણો અભિપ્રાય;
પણ કડવાં કથનો કહી, ન કરો ક્લેશ ઉપાય. ૩૩.
થઇછે ધર્મ દ્વેશથી, ઘણા જનોની ઘાત;
તે માટે ટુંકી કરો, તે તકરારી વાત. ૩૪.
માણસની મુંઠી વિષે, વસ્તુ નહિ વરતાય;
તો જગદીશ્વરની કળા, અકળિત કેમ કળાય. ૩૫.
મન કલ્પિત કરી કલ્પના, લડી મરેછે લોક;
ઠાલું વેર વધારીને ફજેતી પામે ફોક. ૩૬.
હું તો હરખું જોઇને, સ્વદેશીયોમાં સંપ;
કુસંપનાં કથનો સુણી, અંગે ઉપજે કંપ. ૩૭.
ચોરી જારી જૂઠ કે, વ્યસન ગણે જે ધર્મ;
ખચીત તે પાખંડ મત, મન સમજો એ મર્મ. ૩૮.
અમર ન માને આતમા, નીતિ ચાહે ચિત્ત;
તે પણ છે પાખંડ મત, વણ પાયાની ભીંત. ૩૯.
દુર્ગુણની નિંદા કરો, દેશથી કરવા દૂર;
નામ લઇ જન કોઇનું, નિંદો નહિ જરૂર. ૪૦.
એકજ નદી તળાવ નહિ, દુકાન પણ નહિએક;
ધરણી ઉપર ધર્મના, એમજ પંથ અનેક. ૪૧.
જે ગુરૂના ઉપદેશથી, મન ઇંદ્રિય વશ થાય;
શુદ્ધ પંથ સર્વોપરિ, ગણતાં એજ ગણાય. ૪૨.
સૌ વસ્તુની સ્વચ્છતા, રાખે રૂડે પ્રકાર;
ઉપજે તન આરોગ્યતા, એ કહિયે આચાર. ૪૩.
મુસલમાનને પારશી, હિંદુ ખ્રીસ્તિ હરેક;
જૂદા જૂદા મત તજી, કેમ થાય મત એક. ૪૪.
સૌના મત સાચા કહો, એક સર્વનો દેવ[1];
એમ ગણે સૌ તો ટળે, તે ટંટા તતખેવ. ૪૫.
સરસ જડે નહિ શોધતાં, એથી બિજો ઉપાય;
જેથી કુસંપ જાય ને, સલાહ સંપ સજાય. ૪૬.
મને ગમ્યું તે મેં કહ્યું, સુજને સૂજ્યું જેમ;

૧ મુંબઇ, સુરત અમદાવાદ વગેરેમાં મૂર્તિ માનનારા અંગ્રેજો અને નહિ માનનારા અંગ્રેજો એ બને પંથના દેવળોછે. પણ તેઓ એકબીજાને જૂઠા પાડવા સારૂ માંહોમાંહે તકરાર ઉઠાવીને લડે અને આપણા લોકો તમાસો જુએ, એવો દહાડો આવનાર નથી, માટે આપણે પણ દેશમાં સંપ થવા વાસ્તે એવું શીખવું જોઇએ.

૧ सर्व देवं नमस्कारः केशवं प्रति गच्छति ॥ गीतामां ॥

તો પણ જે તમને ગમે, કરો સજ્જનો તેમ. ૪૭.
નથી દુરાગ્રહ મુજ દિલે, નથી રાગ કે દ્વેશ;
મુજ મત ખંડનથી મને, દુઃખ નથી લવલેશ. ૪૮.
હરેક પંથ વિશે હતા, વડા વડા વિદ્વાન;
કેનામાં કહિયે કહો, હતું ન પૂરૂં જ્ઞાન. ૪૯.
ગ્રંથો તેના વાંચતાં, અચરજ ઉપજે આજ;
આપણથી નવ બની શકે, કીધાં એવાં કાજ. ૫૦.
વેદ પુરાણ કુરાનને, જુઓ જૈનનાં સૂત્ર;
કરી શકે આ કાળમાં, કોણ માઇનો પુત્ર. ૫૧.
શાસ્ત્ર વિવિધ વાંચ્યા વિના, જ્ઞાન ન પામે કોય;
જે જન બહેરો જન્મથી, તે મુંગો પણ હોય. ૫૨.

ઈંદ્રવિજય છંદ.

વેદ પુરાણ કુરાન કુડાં ન,
કુડાં ન રૂડાં પદ્ય ગદ્ય અપારાં;
લાયક લોકને વાંચન લાયક,
બુદ્ધિ પ્રદાયક વાયક સારાં;
તે સમજે સમજુ જન જે,
સમજૂજ વિના સમજે ન બિચારાં;
વાદ વિવાદ અનેક દિસે પણ,
એકજ ધર્મ તણાં કહેનારાં. ૫૩.

દોહરો.

માટે એકે પંથને, વ્યર્થ કેમ કહેવાય;
જૂઠો કહેતાં કોઇને, મુજ મતિ તો મૂઝાય. ૫૪.

ઈંદ્રવિજય છંદ.

તિર્થ સમીપ જડે જન કોણ,
ચડે ગિરનાર સિધાચળ આપ્યું;
ભક્તિની જુક્તિ જડે ભલી કોણ,
ભભૂત ધરે ભિખવા ઘર બાપ્યું;
પાર્મો સુજ્ઞાન પઢો ન પઢો,
પછી વેદ પુરાન કુરાન કિતાબું;
ઉજવળ અંચળ જો જળથી થયું,
શું કરવા ઘશિયે પછી સાબુ. ૫૫.

મનહર છંદ.

માનું જ્યારે વેદ મત જૈની જાણે મિથ્યાત્વિ છે,
જૈની બન્યે બીજા જાણે નાસ્તિકનો ભાઇ છે;
પઢું જો પુરાણ તો કુરાની કહે કાફર છે,
કુરાની બનું તો હિંદુ કહે કે મ્લેચ્છાઇ છે;
દ્વૈત માનું તો અદ્વૈત વાદી કહે અજ્ઞાની છે,
અદ્વૈત માનું તો દ્વૈત તણી અદેખાઈ છે;
સર્વને રીઝાવી કેમ શકું દલપત કહે,
સર્વ જન સાથે મારે મન તો મિત્રાઈ છે. ૫૬.

દોહરો.

ચાલે બળદ ઈશારતે, હાંકનારની જેમ;
સૃષ્ટીના નિયમો થકી, સ્વધર્મ સમજો તેમ. ૫૭.

મનહર છંદ.

બળદની બા બોલી કે બળદ તું બચ્ચા શુણ,
ખાવંદ ખેડુની બેશ નોકરી બજાવજે;
રાશનો તપાસ રાખી ચાલજે તે ભણી ચાલ,
પરૂણે પ્રહાર પડે તે ગતિ તજાવજે;
વાંકા ચુંકા ચાલ્યા વિના વહી છુટવી છે વેઠ,
ઠેઠ સુધી એવો ઠીક ઠરાવ ઠરાવજે;
ભણ્યો નથી તેની ભાષા સાનમાં સમજી લેજે,
કહે દલપત અંતે ઘેર ચાલ્યો આવજે. ૫૮.
ખેતરને કાંટાવાળી વાડ દેખી જાણવું જે,
પેસવાની ખેતરમાં તે ધણી ના પાડે છે;
વાડ વિના કુઓ કે અવાડો ભર્યો ભાળિયે તો,
જાણવું જે પાણી પીવા રસ્તો તે દેખાડે છે;
સુખ દુખ તણો તેમ સંભવ જણાય જેથી,
ઈશ્વિરી વિધિ નિષેધ લક્ષમાં લગાડે છે;
કહે દલપતરામ ધર્મને અધર્મ પણ,
સમજી સુજાણ જન સંશય મટાડે છે. ૫૯.
દેવે નિજ બાગ દેખી દાખે દલપતરામ,
ઉત્તમ તરૂને તો દયા કરી ઉદારથી;
બોલવાની ચાલવાની ઝાલવાની કળા આપી,
સ્થિતિ સારી ધારી શકે બુદ્ધિના આધારથી;
તોડી લેશે ફળ ફુલ કાપી લેશે કાઠ એમ,
ઝાડે તો વિચાર્યું ચિત્ત ઉલટા વિચારથી;
પોષણ ન લેવું પંડ શોષણ થવાજ દેવું,
પાય પણ પુરૂં પાણી પીવું નહિ પ્યારથી. ૬૦.

દોહરો.

તેમ સૃષ્ટિના નિયમથી, જે ચાલે વિપરીત;
ઈશ્વિરની ઈચ્છા થકી, વિરૂદ્ધ એજ ખચીત. ૬૧.

મનહર છંદ.

મત ભેદ પડવાથી વેદની શાખાઓ પડી,

ખટ દરશન ચાલ જૂજવા ચલાવિયા;
બ્રાહ્મણોમાં એવી રીતે બહુધા કુસંપ થયો,
ફાટ ફુટ દેખી બૌધ મતવાળા ફાવિયા;
એવામાં શંકર સ્વામિ પૃથ્વિમાં પ્રગટ થયા,
સર્વ બ્રાહ્મણોના મતોને સાચા ઠરાવિયા;
વિપ્રોમાં સજાવી સંપ સન્યાસીઓ સાથે લઇ,
હિમતથી પછી બૌધમતીને હઠાવિયા. ૬૨.

દોહરા.

સ્થાપન[1] ખટ દર્શન તણા, આચારજ ધરી નામ;
વિચરી આખા દેશમાં, કીધું મોટું કામ. ૬૩.
ખંડન કિજમત કેઈનું, જો કરવાને ચહાત;
જાત ઉમર તકરારમાં, ધાર્યું કામ ન થાત. ૬૪.
ઉપનીષદો વિશે લખ્યો, અહં બ્રહ્મનો ઠાઠ;
પંચ દેવનાં પણ વળી રચ્યાં સ્તોત્રને પાઠ. ૬૫.

ઉપજાતિવૃત્ત.

ધાત્વાદિ દ્રવ્યો બુધ ધૂળ દેખે,
અનેક આત્મા ચિદબ્રહ્મ લેખે;
દૃષ્ટી વિકારે જુજવા જણાશે,
અજ્ઞાનીને ભેદ અનેક ભાસે. ૬૬.
ઇત્યાદિ.

દોહરા.

કર્મ કાંડ નિંધ્યાં નહીં, ઉપાસના પણ એમ;
ચતુરે દીધાં ચાલવા, જેને ફાવે જેમ. ૬૭.
કરતાં કર્મ ઉપાસના, પછી પામશો જ્ઞાન;
એમ કહી સમજાવિયા, ધન્ય સુબુદ્ધિ નિધાન. ૬૮.
આ અવસર પણ એ રીતે, સંપ સજો સૌઠાર;
વિદ્યાની વૃદ્ધિ કરો, તજી બીજી તકરાર. ૬૯.
વિદ્યાની વૃદ્ધિ થયે, વધશે સત્ય વિચાર;
આપ આપની અકલથી, શોધી લેશે સાર. ૭૦.
આપે ભુંડું આપતું, કોઈ ન ચાહે ચિત્ત;
સૌ ઇચ્છે સ્વર્ગે જવા, નહિ કો નરક નિમિત્ત. ૭૧.

મનહર છંદ.

વિપતિ[2] વિનાશ થવા, શાણી સરકાર જુઓ,
સર્વે પ્રજાને કહે છે દેવળમાં સંચરો;
પોત પોતાના પ્રભુની પ્રેમે કરો પ્રારથના,
હાથ જોડી માગો કે આ વિપત્તિ હવે હરો;
જો તે સરકાર પરધર્મને જુઠા ગણત,
તો શા માટે કહેત જે એવી રીતે આચરો;
તેમજ સ્વદેશનું સદૈવ શુભ ઇચ્છનારા,
ધર્મ દ્વેશ દીલમાં કદાપિ કાંઇ ના ધરો. ૭૨.

દોહરા.

દુર્ગુણની નિંદા કરો, દુર્ગુણથી પ્રભુ દૂર;
ઉપાય સંપ સજ્યા તણો, જાણો એજ જરૂર. ૭૩.
અંગ્રેજો બે પંથના, લડીને[1] મુઆ અપાર;
રાજ્ય જવા બેઠું પછી, સંપ સજ્યો તે વાર. ૭૪.
તે રીતે મુજ દેશિયો, સંપ સજો સૌ ઠાર;
જૂદા જૂદા ધર્મની, તજો તમે તકરાર. ૭૫.
અસલ થકી અદ્યાપિનો જુઓ જગત ઇતિહાસ;
ધર્મ તણી તકરારથી, થયા વિશેષ વિનાશ.[2] ૭૬.
દેશ તણી પડતી દશા, જ્યારે હોય થનાર;
ઉપજે માંહો માંહીં ત્યાં, ધર્મ તણી તકરાર. ૭૭.
બુદ્ધિશાળી જન હોય બહુ, સ્વદેશનું શુભ ચહાય;
એવાને પણ અંતરે, અવળા સુજે ઉપાય. ૭૮.
કેમ મૂકિયે કોઈ શિર, દોષ તણો આરોપ;
દિલ જાણો તે દેશ પર, દિસે દૈવનો કોપ. ૭૯.
દેશ તણી ચઢતી દશા, થવાનો જ્યારે હોય;
સપ તુટયાનાં સર્વથા, કહે ન કથનો કોય. ૮૦.
નિંદા કોઇ ધર્મની, સંપ વિનાશક વેણ;
તે સુણતાં મુજ અંતરે, અતિ લાગે દુઃખદેણ. ૮૧.
જે મત પોતાને ગમે, તેનાં કરો વખાણ;
પણ નિંદા પરધર્મની, તજો ખેદની ખાણ. ૮૨.
ઓ ઇશ્વર મુજ દેશ પર, કરૂણા કરો અપાર;
સંપ વિનાશક નાશકર, ધર્મ તણી તકરાર. ૮૩.
જોરાવરના ધર્મની, કરે ન નિંદા કોય;
નિંદે ધર્મ ગરીબનો, પક્ષપાત તે હોય. ૮૪.

૧ ષડદર્શન સ્થાપનાચાર્ય મતલબ કે એકે દર્શનનું ખંડન કરનાર નહિ.

૨ ૧૮૫૭ના બલવાની વખતે તથા શાહજાદાને રોગ થયો હતો ત્યારે સરકારે જાહેરનામું કર્યું હતું કે હરેક ધર્મના લોકોએ પોત પોતાના દેવની પ્રાર્થના કરવી.

૧ સોળમા સૈકામાં પાચમા ચાર્લસ પાદશાહના વખતમાં બે પંથો લડતા હતા તેથી તુર્કસ્તાનના મુસલમાનો ફાવતા હતા.

૨ તુર્કસ્તાનને રૂશિયા વચ્ચે મોટી લડાઈ હતી, અને લાખો માણસ કપાઇ ગયાં તેનું મૂળ પણ જૂદા જૂદા ધર્મનીજ તકરાર છે.

મનહર છંદ.

જુદા જુદા ધર્મની જુગતી વાદ વદી કહે,
અમારાજ દેવમાં દેવાતણુ જણાય છે;
માનતા કર્માથી મનેં ધાર્યું કામ સિદ્ધ થાય,
નિંદા કરે તો તે પ્રાણી પંડમાં પિડાય છે;
પુછ્યું પછી કવિને તો કવિએ કહ્યું કે આજ,
પારશીને મહમદી ધર્મ બે પંકાય છે;
તેઓની નિંદા લખું તેને પુરૂં પસ્તાવું પડે,
દેવાતણુ તેઓનાજ દેવમાં દેખાય છે. ૮૫.

દોહરા.

ન્યાય સભામાં પંચ જન, ઉચરે ભિન્ન વિચાર;
દ્વેષ ન રાખે પરસ્પર, કરે નહિ ધિક્કાર. ૮૬.
અગણીત ઇશ્વર મત વિષે, મત જૂદાં સુણ્યાં એમ;
સત્ય ગમે તે માનિયે, કુવચન કહિયે કેમ. ૮૭.
અધિકારી સરકારના, તે કહિયે સરકાર;
રામકૃષ્ણ મહમદ ઇશુ, એમ દેવ અવતાર. ૮૮.
તેની પ્રતિમા કે કબર, માને પૂજ્ય પ્રકાર;
કોઈ પાવક કે પાણીને, પૂજે છે ધરી પ્યાર. ૮૯.
કેમ તજે નિજ ધર્મ તે, કેમ એક મત થાય;
સૌ મતને સાચા કહો, એજ સંપ ઉપાય ૯૦.

સ્વર્ગે અને નર્કે કોણ જવાના તે વિષે.

દોહરો.

ફાંફાં મારે માનવી, જાવા પ્રભુની પાસ;
કોઈ કરે ઉપવાસને, કોઇ કરે વનવાસ. ૧

ઇંદ્રવિજય છંદ.

કોઇક તો વનવાસ કરે,
ઉપવાસ કરે પ્રભુ પાસ સિધાવા;
કોઇક મુર્ત્તી મૂખ ધરે,
બહુ સુક્ષમ જંતુ જરૂર બચાવા;
કોઇક માંસ અને મદિરા,
બળિદાન કરે નિજ દેવી રિઝાવા;
કોણુ હરી સ્વરગે દલપત,
ને કોણુ જશે નરકે જન જાવા. ૨.
કોઇક સ્નાન ત્રિકાળ કરે,
જઈ પાવન તીરથ પાવન થાવા;
કોઈ મનુષ્ય મલીન[1] રહે,
પ્રતિ વાસર પાપથી આપ મુકાવા;
એક બિજાર્થી વિરૂદ્ધ કરે,
ને ધરે દિલ સ્વર્ગ જવા સહુ દાવા;
કોણુ જશે સ્વરગે દલપત,
ને કોણુ હરી નરકે જન જાવા. ૩.
કોઇક વેદ તણા ભણી ભેદ,
ઉમેદ ધરે ઉર સ્વર્ગ તકાવા;
કોઇક રામનું નામ રટે નિત્ય,
આપ તણું બધુ પાપ પતાવા;
કોઇક શંકર શંકર નામ,
સદૈવ જપે અઘઓઘ સમાવા;
કોણુ જશે સ્વરગે દલપત્ત,
ને કોણુ હરી નરકે જન જાવા. ૪.
કોઇક જાય પ્રભાત સમે ઉઠી,
પીર તણે શિર પુષ્પ ચડાવા;
કોઇ પ્રભાત સમે ઉઠી જાય,
પડીકમણું કરી કર્મ ખપાવા;
કોઇક જાય પ્રભાત સમે ઉઠી,
નોળિક્રિયા[2] કરી નિર્મળ થાવા;
કોણુ જશે સ્વરગે દલપત્ત,
ને કોણુ હરી નરકે જન જાવા. ૫.
કોઈ કરે બકરી ઇદ ને વળી,
કોઈ શિખે સોમયાગ કરાવા;
કોઇક તો વ્યભિચાર[3] કરે,
શિવ શક્તિતણું મન સધ મનાવા;
કોઇક ભાંગ પીયે બલી બાતથી,
ભોગી નહી પણ જોગી જણાવા;
કોણુ જશે સ્વરગે દલપત્ત,
ને કોણુ હરી નરકે જન જાવા. ૬.
કોઇક શીશ જટા નખ દીરઘ,
કોઇ ખુશી મન મૂંડ મુંડાવા;
કોઇક મૂખ મૂની વ્રતધારી,
બહુ રખડે પુરમાં બની બાવા;

---

૧ ઢુંઢિયા. ૨ નોળીક્રિયા—નાકે પાણી પીને અને પૂઠે કહાડે ઇત્યાદિ. ૩ વામ માર્ગી.

કોઇકને વળી કંઠ ભર્યો,
અમે બહુ ગોવિંદના ગુણ ગાવા;
કોણ જશે સ્વરગે દલપત્ત,
ને કોણ હરી નરકે જન જાવા. ૭.
કોઇક સૂરજનેજ સદેવ,
જપે દિલ જ્યોત ઉદ્યોત જગાવા;
કોઇક ભૈરવનેજ ભજે,
દિલ શુધ પણે મહા દુઃખ મટાવા;
કોઇક એકજ ટેકજ ધારી,
અનેક ઉપાય કરે વળી આવા;
કોણ જશે સ્વરગે દલપત્ત,
ને કોણ હરી નરકે જન જાવા. ૮.
કોઇક એકજ બ્રહ્મ ભજે,
જીવ રૂપ મટી શિવરૂપ શમાવા;
કોઇ કહે ભલી ભક્તિ કર્યા થકી,
ખુબ મજેજ પીવા અને ખાવાં;
કોઇ કહે કશુએ પછીથી નથી,
ભોગવ ભોગ ભલા મન ભાવ્યા;
કોણ જશે સ્વરગે દલપત્ત,
ને કોણ હરી નરકે જન જાવા. ૯.

દોહરો.

જે ચોરી જારી તજી, તજે જૂઠ જન જેહ;
જરૂર ભજે જગદીશને, ઉત્તમ સુખ લે એહ. ૧૦.

મનહર છંદ.

દિલમાં દયા ધરીને જેણે પરદુઃખ છેદ્યાં,
પાપથી જે ડર્યો પોતે વખત તમામમાં;
સર્વ સાથ સ્નેહ રાખી સાચવ્યું સદાચરણ,
મુઆ પછી જેના ગુણ વખણાય ગામમાં;
પ્રભુ પર પ્રીતિ રાખી કોઇને ન કષ્ટ કર્યું,
કાઢી જેણે ઉમર પરોપકારી કામમાં;
સત્યવાદી ચારિત જનોનાં મન સાક્ષી પુરે,
તો જરૂર જાણું તે ગયો પ્રભુ ધામમાં. ૧૧.

દોહરો.

મુઆ પછી કદ કદ કરે, સૌ જેને સંસાર;
પુણ્ય પુરાવો એજ છે, ગયો નહિ મોઝાર. ૧૨.

ચતુર્ધા મુક્તિ વિષે.

દોહરા.

પ્રેમ ધરી પ્રભુને ભજે, વળી પાળે સદ્ધર્મ;
કેમ જાય જન નરકમાં, કરતાં તે સત્કર્મ. ૧૩.
અસંખ્ય લોકો થઇ ગયા, મત જૂદા ધરનાર;
નથી ગયા સૌ નરકમાં, કરતાં પરોપકાર. ૧૪.
કેમ વાંક જનનો કહું, ઈશ્વર અદર્શમાન;
જેની બુદ્ધિ જેટલી, એમ કરે અનુમાન. ૧૫.
જુઓ લખ્યા છે મુક્તિના, શાસ્ત્રે ચાર પ્રકાર;
જેવી ઇચ્છા જેહની, પ્રભુ તેવી દેનાર. ૧૬.
તે માટે તકરાર તજી, ધર્મ ધરો ભલી વિધ;
પ્રભુને ભજતાં પ્રેમથી, થશે મનોરથ સિદ્ધ. ૧૭.
મનાય છે વિશ્વાસથી, સ્વર્ગ અને વળી નર્ક;
એમાં સંશય ઉપજે, કહિયે તેજ કુતર્ક. ૧૮.

મનહર છંદ.

નિરાકાર ધારી તેજમાં જે લીન થવા ઇચ્છે;
તેને પ્રભુ લીન કરશે પોતાના નૂરમાં[1];
ગુરૂ જેવો જાણી સેવા ઇચ્છશે સમીપ રહી,
તેને તો હમેશાં તેમ રાખશે હજૂરમાં[2];
રાજા જેવો જાણી તેની રૈયત થવાને ઇચ્છે,
તેને પ્રભુ રાખશે અખંડ નિજ પૂરમાં[3];
જેવું રૂપ પ્રભુનું ધારીને તેની ભક્તિ કરે,
પ્રભુ તેવું રૂપ[4] આપે ઇચ્છે જેવું ઉરમાં. ૧૯.

મનહર છંદ.

પળિયેલ પતિને બે પતનીઓ હતી તેમાં,
એક વય વૃદ્ધમાં ને બીજી વય બાળમાં;
વૃદ્ધ વય વાળી તો વૃદ્ધાઈ પતિની વખાણે,
ચુંટી કાઢે કાળા વાળ જોઇ ધોળા વાળમાં;
જુવતીએ જોઇ જોઇ ધોળા વાળ ચુંટી કાઢયા,
કરયું માથું પતિનું જેવી જગા કપાળમાં;
એજ રીતે એક બીજા તણો ધર્મ ઉચ્છેદતાં,
ઉપજે કુતર્ક થાય નાસ્તિક તે કાળમાં. ૨૦.

૧ સાયુજ્ય મુક્તિ. ૨ સામિપ્ય મુક્તિ.
૩ સાલોક્ય મુક્તિ ૪ સારૂપ્ય મુક્તિ.

કવિત.

જેનાં મૂળ જમીનમાં ઉડાં નહીં એવો છોડ,
ઉપાડીને બીજે રોપતાં સુખે રોપાય છે;
અતિ મૂળ ઊંડાં ઘાલી મોટું વધ્યું એવું વૃક્ષ,
ઉખડે ન ઉખાડે તો ત્યાંજ તે સુકાય છે;
તેમ જેને ધર્મ તણી ઉપલી અસર હોય,
તેને બીજો સમજાવે તેમ સમજાય છે;
પણ જેને રગે રગે વ્યાપી રહ્યો ધર્મ રંગ,
ઉખડે ન, ઉખડે તો નાસ્તિક તે થાય છે. ૨૧.

દોહરા.

તન પર ચાલે હુકમ પણ, મન પર હુકમ ન થાય;
સંશય ભાગે સર્વથા, મનથી તોજ મનાય. ૨૨.
આશ, ત્રાસ કે શરમથી, કરશે જીભ કબૂલ;
પણ મન તો ખાત્રી વિના, માને નહિ બિલકૂલ. ૨૩

અયોગ્ય વિચાર વિષે.

કવિત.

ભંગી જન જાણે ભગવાન રોજ ભાંગ પીએ,
જાર જન જાણે પ્રભુ રોજ જાર રમે છે;
બેશી રેહેવું ગમે તે જાણે છે પ્રભુ બેશી રહે,
ભમવું ગમે તે જાણે પ્રભુ રોજ ભમે છે;
સ્વાંગ ધારવો ગમે તે જાણે પ્રભુ સ્વાંગ ધરે,
જમવું ગમે તે જાણે પ્રભુ રોજ જમે છે;
તેવું રૂપ તેવી ક્રિયા માને દલપતરામ,
જેવું રૂપ જેવી ક્રિયા જેને મન ગમે છે. ૨૪.

દોહરા.

ગોળ ટોપરૂં રાંકને, મળ્યું છતાં બહુ રોળ[1];
તેણે જાણ્યું ખાય નૃપ, રોજ ટોપરૂં ગોળ. ૨૫.
તેમજ જેને જે રૂચી, એવો કરે વિચાર;
ઇશ્વર પણ કરતો હશે, એજ નિત્ય આહાર. ૨૬.
વિવેકવંત વિચારીને, જાણો સર્વ જરૂર;
દુર્ગુણ ન ગમે દેવને, દુર્ગુણથી પ્રભુ દૂર. ૨૭.

ધર્મચુસ્ત એટલે દુરાગ્રહી વિષે.

દોહરા.

ધર્મચુસ્ત ધરણી વિષે, વદિયે તેની વાત;
એવાથી પણ ઉપજી, ઘણાક જનની ઘાત;
કલ્પિત મત નિશ્ચય કરી, મનમાં ધરે મમત્વ;
જાણે આખા જગતને, તેજ મનાવું તત્વ. ૨.
નવ માને તે ઉપરે, અતિશય ઉપજે ક્રોધ;
દ્વેશ ભાવ દિલમાં વધે, વળી બહુ કરે વિરોધ. ૩.
લાલચ આપી લોકને, કબુલાવે નિજ ધર્મ;
માન મેળવું મુલકમાં, મનમાં એવો મર્મ. ૪.
કટુ ભાષણ મુખથી કરે, કરી પરમત ધિક્કાર;
દહન થાય દિલ પારકાં, એમ કરે ઉચ્ચાર. ૫.
જો ચાલે તો જન તણાં, ખુબ કરે તે ખુન;
પરમત જનના પ્રાણ લે, માને મોટું પુન્ય. ૬.
ભૂંડા તે ભૂતળ વિષે, નાસ્તિક થકી નિદાન;
તેના સરખું નથી થયું, નાસ્તિકથી નુકસાન. ૭.
જાણે હું જ્ઞાની થયો, ભજન કરે ભલીભાત;
પણ માણસના પ્રાણની, ઘડે ઘડીકમાં ઘાત. ૮.
દુનિયાં વિષે દુરાગ્રહી, અજ્ઞાની જન એજ;
ચાલ્યો લેવા લાભ પણ, ઉલટો ગયો અવેજ. ૯.
ધર્મી ભૂલે ધર્મ નિજ, જ્ઞાની ભૂલે જ્ઞાન;
દુષ્ટ દુરાગ્રહ તો દિસે, મદકર મદ્ય સમાન. ૧૦.
તીર્થ વડું હરદ્વારનું, એક સમે તે ઠાર;
પર્વણી દિન મેળો થયો, માણસ મળ્યાં અપાર. ૧૧.
વૈષ્ણવ શૈવી બહુ મળ્યાં પડે થવા પવિત્ર;
ગોસાંઇ વૈરાગિયો, ધરિયો વેશ વિચીત્ર. ૧૨.
પછી માંહો માંહીં લડયા[1], કીધાં ખુન અમાપ;
પુન્ય પામવા આવિયા, પણ બહુ પામ્યા પાપ. ૧૩.
ધર્મચુસ્ત એવા ઘણા, હરેક મતમાં હોય;
વચન થકી વરતાય છે. કળી શકે સૈ કોય. ૧૪.
આંસુ લાવી આંખમાં, ભજન કરે ધરી ભાવ;
પણ પરમત જન પ્રાણ લે, જો તે પામે દાવ. ૧૫.
જુઓ તપાને ઢુંઢિયાં, જીવ દયા પ્રતિપાળ;
લડે પરસ્પર તો પછી, જનનો આણે કાળ. ૧૬.
સોરઠ વાંકાનેરમાં, પ્રસિદ્ધ છે તે વાત;
કરી પચુસણ દિવસમાં, તરવારે જન ઘાત. ૧૭.
નાસ્તિક થકી દુરાગ્રહી, ભૂંડા ભૂતળ માંઇ;
વિચાર ન કરે વેગમાં, પાપ પુન્યનો કાંઇ. ૧૮.

---

[1] દુકાળ.

[1] ઇસ્વીસન ૧૮૦૨ માં.

મનહર છંદ.

એક કહે તારો દેવ ખાતો નથી પીતો નથી,
રાંધીને રસોઇ એની આગળ શી ધરવી;
બીજો કહે તારો દેવ બધીર ને મુંગો છે, તે-
ઉત્તર ન આપે, એની પ્રાર્થના શી કરવી;
બંને જણા જગતના નાથનેજ ભજનારા,
નથી જાણતા જે નિંદા કેની આ ઉચરવી;
કહે દલપતરામ જેમ સગા ભાઈ શીશુ,
એક બીજાની માને તે ગાળો દે છે ગરવી. ૧૯.

દોહરો.

નિરાકાર સાકારના, માનનાર બે મિત્ર;
વાદ વદીને પરસપર, ઉચરે વચન વિચિત્ર. ૨૦.

મનહર છંદ.

તારો દેવ કલ્પિત છે, તારો દેવ કલ્પિત છે,
તારો ક્યાં દેખાડ દેવ, તારો ક્યાં દેખાય છે;
છાતીપર ચઢીને સલાટે તારો દેવ ઘડયો,
તારા દેવ શીર સઉ લોક ઝાડે જાય છે;
તારાનું ધરાણું ગયું, તો તારાનું ઘર પડયું;
તારા પંથી લુચ્ચા, તારા લુચ્ચાઓ ગણાય છે;
એમ એક બીજા તણા મતનું ખંડન કરે;
સોકયને વિધવા કહે, પોતે પણ થાય છે. ૨૧.

દોહરા.

જેનું હારદ નવ જડે, તેની શી પંચાત;
કાળ અને આકાસના, છેડાની શી વાત. ૨૨.
પ્રણમે એક પુરવ ભણી, એક દિશ પશ્ચિમ માંઇ
સાહિબ એનો સર્વ દિશ, મમતે મરે કપાઈ. ૨૩.
જે ટોળીને જે ગમ્યું, તે તેનાં આચાર;
ધર્મ ગણી દેવી કને, કરે મનુષ સંહાર. ૨૪.
રૂચી પ્રમાણે મનુષની, ઉપજ્યા ધર્મ અનેક;
એક અહીંસાને ભજે, અશ્વમેધને એક. ૨૫.
ઈશ્વરને ગમતુ ગણે, જે ગમતુ નિજ ચિત્ત;
એક મૂર્ત્તિ સ્થાપન કરે, બીજો કરે ખંડિત. ૨૬.
ન ગમ્યું તે અપવિત્ર ગણ્યું, ગમતુ ગણ્યું પવિત્ર;
ભુડો ન ગણ્યું હાડકું, જગત વિચાર વિચિત્ર. ૨૭.
દયા ધર્મનું મૂળ છે, ભક્તી જળે સીંચાય;
દયા વિના ભક્તી કરે, ધર્મ વૃક્ષ નહિ થાય. ૨૮.
ભજે ન તેથી મોક્ષ ફળ, વ્યર્થ સકળ શ્રમ જાય;
વારી જેમ વલોવીને, માખણ કોઈ ન ખાય. ૨૯.

સૌનો ઇશ્વર એક છે તે વિષે.

દોહરા.

એકજ છે અવિનાશ તે, ઇશ્વરનો હું દાસ;
બિજો કહે તે બે થયા, ઇશ્વર ને અવિનાશ. ૧.
એ રીતે ઇશ્વરતણાં, જૂદાં નામ અનેક;
પણ જરૂર તે જાણજો, ઇશ્વર સૌનો એક. ૨.

મનહર છંદ.

અંગરેજો કહે ઈશુખ્રીસ્ત ખરો તારનાર,
પ્રભુનો છે પુત્ર અમે ભાવે તેને ભજિયે;
આર્ય જનો કહે ખરા ઇશ્વરી અંશાવતાર,
રામ કૃષ્ણાદિક અમે તેને કેમ તજિયે;
મહમદીયન કહે મહમદ એજ ખરો,
પારશીઓ કહે અમે પાવકને પૂજિયે;
શી રીતે મમત તજી સર્વ એક મત થાય,
સૌને સાચા કહ્યા વિના સંપ કેમ સજિયે. ૩.
કોઇ કહે મહમદ સાથે ખુદા બોલતો ને,
કોઇ કહે જરથોસ્ત સાથે વાત કરતો;
કોઇ કહે ઇશુ સાથે કરતો અનેક વાતો,
કોઈ કહે રામકૃષ્ણ રૂપે તે વિચરતો;
કોઇ કહે આરબી લિપિમાં લખતો તે લેખ,
કોઇ કહે એનો વાંણી વેદની વાપરતો;
કોઇને ન જુઠો કહું કહે દલપતરામ,
દિલ કોઇનું દુખાવવાથી રહું ડરતો. ૪.
બૌધ મતવાળાઓને કહીએ જો બુદ્ધિ હીણ,
તેનરીશ ક્રોડ ચીના શું પશુ પ્રમાણ છે?
મુસલમાની ઇરાની આરબો માને છે મત,
યુરોપ આખો તે ખ્રીસ્તી ધરમની ખાણ છે;
હીંદુ છે હજારો લોક, જરથોસ્તી જન ઘણા,
કેને કેને કહીએ કે એ બધા અજાણ છે;
કહે દલપતરામ જૂદાં જૂદાં પડયાં નામ,
સર્વનો પ્રભુ છે એક ખાલી ખેંચાતાણ છે, ૫.

ચોપાઈ.

ગામ વચે ખોદાવો કુઓ, સૌના મનની મરજી જુઓ;
કોઇ ઊંડો કે પહોળો કહે, સૌનું મન રાજી નહિ રહે ૬.

મનહર છંદ.

કોઇ કહે સાકારને કોઇ કહે નિરાકાર,
નિરાકાર સાકારનો નિશ્ચય શાથી થશે;
પાટીયાની પેટી તેને તોલવાળું તાળુ મારી,
પુછે આમાં શું છે તેતો હરિ જાણે શું હશે;
જોયા વિના જે કહે તે જોશિયોના જોશ જેવું,
કહો તે ખચીત કેમ કથતાં કથ્યું જશે;
અકળીત કળા એની કહે દલપતરામ,
કળી ન શકાય તે ઉપાય કીધાથી કશે. ૭.
કેવો છે ને કયાં રહે છે કેવી રીતે કરે કામ,
ખાવંદની ખુબી કહો કોઇને દેખાય છે;
આશરેથી આચારજો ઉચારી ગયા છે અને,
જેવી સમજાઇ તેવી ગ્રંથ માંહી ગાઇ છે;
અંધે હાથીનો આકાર જુદો જુદો જાણ્યો તેમ,
જેણે જેમ માની લીધો તેમ તે મનાઇ છે;
દીઠા વિના દીઠી દીઠી કહે દલપતરામ,
ઠગવાની ઠગારાની ઠાલી તે ઠગાઇ છે. ૮.
નોકરી કરવા માટે નૃપના નોકરો મળ્યા,
નોકરી તજીને પડયા બીજી તકરારમાં;
નૃપ નીરખેલો નહીં તે વિષે ચલાવ્યો વાદ,
કેવે રૂપે રંગે છે ને કેવો છે આકારમાં;
એવો વાદ વઢી લડી વાસર ગુમાવી દીધા,
કહો પછી પૈસા કેમ પામસે પગારમાં;
કહે દલપત પ્રભુ વિષે તેવા વાદ તજી,
સારાં કામ કરો પ્રભુ રીઝાવા સંસારમાં ૯.

દોહરા.

એક કહે આકાર નહિ, બિજો કહે સાકાર;
અકળિત ઇશ્વરના જુઓ, બેય થયા કળનાર. ૧૦.
હું તો નકી ન કહીં શકું, કેવો જગકર્તાર;
અકળિત જાણું ઇશને, કેમ કરૂં તકરાર. ૧૧.
જુએ તમાસો જગપતિ, અણુ બોલ્યો આ ઠામ;
શાં શાં ફળ શું જાણિયે, દેશે દલપતરામ. ૧૨.
વ્યાપક પ્રભુ સરવત્ર છે, જીવ શરીરમાં જેમ;
આત્માને પરમાતમા, નિરાકાર છે એમ. ૧૩.
અકળિત ઇશ્વરની ગતી, માનો તેમ મનાય;
અદર્શ ને અનુમાનથી, નકીકેમ કહેવાય. ૧૪.

મનહર છંદ.

કોઇ કહે મગજમાં આત્માનો છે મુકામ.
જ્ઞાન તંતુ વડે આખું શરીર સંભાળે છે;
ઇશ્વર સદૈવ એમ રહી એક સ્થળ વિષે,
સર્વ શક્તિમાન સર્વ પ્રદેશને પાળે છે;
ગલીચ વસ્તુમાં કેમ ગણિયે વિભુનો વાસ,
પોતે અળગો રહીને નજરે નિહાળે છે;
કહે દલપતરામ ઉચરે જો કોઇ આમ,
કહો આજ કોણ તેના સંશયને ટાળે છે. ૧૫.

દોહરા.

જૂદી જૂદી લિપિમાં લખ્યો એક ઉચ્ચાર;
તેમજ જૂદા માનિયા, ઇશ્વરના આકાર. ૧૬.
ઇશ્વર અક્ષરથી લખ્યો, કે મૂર્તિ આકાર;
બેની મતલબ એક છે, નામ સ્મરણ દેનાર. ૧૭

મનહર છંદ.

રાજા દેખતાં જો રાજાના લખેલા નામપર,
ખાસડું મારે તો રાજા ખેદ ઉર આણશે;
કચેરીના જન સર્વ જરૂર ધિક્કાર કરે,
રાજાને ન વાગ્યું એવો વાદ કોણ તાણશે;
રાજાનું લખેલું નામ રૂદયે લગાવી પ્રીતે,
ચુંબન કરે તો રાજા સુપ્રેમી પ્રમાણશે;
રાજા કરતાં તો ઘણો જાણછે રાજાધિરાજ,
જનના મનનો ભાવ કેમ નહિ જાણશે. ૧૮.

श्लोक.

"लेखश्चमूर्त्तिः स्मरणार्थमेव
जानातिविद्वान्नतु नाक्षरज्ञः ॥
नामप्रभोर्वा प्रतिमांनिरीक्ष्य
वदत्पधिः श्यामलतांच भोग्यं ॥ १९.

દોહરા.

નામ લખેલું દેવનું, નિરખી અલક્ષ્ય મેવ;
ન ભણેલો લીટાં કહે, કહે ભણેલો દેવ. ૨૦.
સર્વ વ્યાપક છે પ્રભુ, જો જાણો સૌ ઠામ;
તો આ તેની મૂર્તિઓ, તરૂ ગિરિ આદિ તમામ. ૨૧.
છો તેને તે પૂજતા, જેને જ્યાં વિશ્વાસ;
નિંદા કરતાં કોઇની, નિંદાશે અવિનાશ. ૨૨.

કહેવા ઇચ્છે રોટલો, પણ લો તો કહે બાળે;
એમ કહ્યું ભટ વલ્લભે, મા રામને તતકાળ. ૨૩.
તેમજ જગકર્તારને, માતા કહ્યું હુંય[1];
અહો જગતકર્ત્તાર તે, સમજી લેજે તુય. ૨૪.

મનહર છંદ.

નિરાકાર માનીને વેદાંતીવાળે ઇશ્વરનું,
નાન્યતર જાતિ નામ બ્રહ્મ નિરધાર્યું છે;
પુરૂષમાં પરાક્રમ પૂર્ણ પેખી પુરાણીએ,
પુરૂષ આકાર પ્રભુ સ્વરૂપ વિચાર્યું છે;
જગત અનેક જેના અંગમાંથી ઉપજ્યાં છે,
શક્તી મતવાળે નામ માતાજી ઉચાર્યું છે;
કહે દલપતરામ ઇશ્વરનાં સર્વ નામ,
મેંતો એમ સમજીને અંતર ઉતાર્યુંછે. ૨૫.
આંધળાઓ હાથી દેખી લડે સર્વ સાથી સાથે,
કાન જોયો તેતો કહે સૂપડા આકારેછે;
પગ જોયો તેતો કહે થંભ જેવો હોય હાથી,
દંતુશળ જોઇ સાંબેલા જેવો ઉચ્ચારેછે;
પુંછ જોયું તેતો કહે સાવરણી સમો હાથી,
વાંસો દીઠો તેતો ટેકરાની તુલ્ય ધારેછે;
એજ રીતે ઇશ્વરને જુદી રીતે જાણે જન,
સૌને સાચા ગણી સુજ્ઞ અંતરે ઉતારેછે. ૨૬.

ગીતિ વૃત્ત.

જો શિશુની જનિતાને. સાંસરિયાં સૌ વહૂ વહૂ કહેછે;
શિશુ પણ વહુ કહીં બોલે, પ્રસુતા સમજી મનોર્થ પૂરેછે.
તેમજ જેને જેવા, ઉપદેશકથી મળે પ્રભુ જ્ઞાન;
તે નામે તેરૂપે, ભજતાં કેમ ન ભજાય ભગવાન?૨૮.
ફરી ફરી ફાંફાં મારે, કરે ઉપાયો અનેક શિર સાટે;
જગપતિશું નહિજાણે,જનોબિચારા ઠગાય મુજ માટે.૨૯.

સૌનો ઇશ્વર એકછે તે વિશે. પાઠ બીજો

દોહરો.

ઇશ્વર સૌનો એકછે, ઠરી રહ્યો સૌ ઠામ;
કોઇ રામને કોઇ તો, લેશે અલ્લા નામ. ૧.

ઉધોર છંદ.

લેશે કોઇ અલ્લા નામ, રટશે કોઇ મુખથી રામ;

૧ વલ્લભભટ.

હિંદૂ મુસલમાન હરેક, ઇશ્વર સર્વનોછે એક. ૨.
વાટર આબ જળ કહેવાય, જૂદાં નામ માત્ર જણાય;
અળગી વસ્તુ નહિ અકેક, ઇશ્વર સર્વનોછે એક. ૩.
સાધુ શેવડા[1] દરવેશ,[2] દે "મોબેદ[3]" બહુ ઉપદેશ;
અળગા ધર્મ પંથ અનેક, ઇશ્વર સર્વનોછે એક. ૪.
આદિમ[4] એકની ઓલાદ, આખા જગતમાં આબાદ;
ઘર કરી રહે દેશ ઘણેક, ઇશ્વર સર્વનોછે એક. ૫.
વસવા એક પૃથવી વાસ, ઉપર એક છે આકાશ;
છૂટા કેમ પડશો છેક, ઇશ્વર સર્વનોછે એક. ૬.
માતા પીર કે મહાદેવ, સજશે કોઇ જિનની સેવ;
પ્રભુ જૂદો નથી પ્રત્યેક, ઇશ્વર સર્વનોછે એક. ૭.
જગમાં એક જનની જાત, નોંખી નોંખી બાંધી નાત;
ટક ટક કરે રાખી ટેક, ઇશ્વર સર્વનોછે એક. ૮.
સૃષ્ટી નિયમછે સરખાજ, અળગા ધર્મ તો ઉપરાજ;
વિગતે જુઓ રાખી વિવેક, ઇશ્વર સર્વનોછે એક. ૯.
ખાણું મુખથકીજ ખવાય, શબ્દો શ્રવણથીજ સુણાય;
વિધ વિધ વેષ માત્ર વશેક, ઇશ્વર સર્વનોછે એક.૧૦.
સૌનો એકછે સરજનાર, કહીંએ એક પાળનકાર;
નહિ બે ત્રણ્ય કે ચારેક, ઇશ્વર સર્વનોછે એક. ૧૧.
દાખે એમ દલપતરામ, અંતરમાં સમજવું આમ;
સઘળા મુલકનો માલેક, ઇશ્વર સર્વનોછે એક. ૧૨.

ભુજંગી છંદ.

સદાશિવ એ છે અને એજ અલ્લા,
પ્રભુ એજ પોતે અને એઇ લલ્લા;
કદી વિશ્વ કર્ત્તાર જુદો ન જાણો,
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો. ૧૨.
ભજો કૃષ્ણ કે ખ્રિસ્તને સ્નેહ સાથે,
નકી જાણું જૂદો નથી પાર્ષ[5] નાથે;

---

૧ શેવડા–જૈનના ગોરજી.　　૨ દરવેશ–ફકીર.
૩ મોબેદ–પારસીઓના ગોર.　૪ આદિમ–બ્રહ્મા.
૫ જેમ વેદાંતમાં છેકે સ્થાવર જંગમ વગેરે પ્રાણી કર્મ બંધનથી મુક્ત કૈવલ્ય થાય તે જ્યોતિરૂપ પરમેશ્વરમાં ભળી જાયછે, તેમજ જૈન મતમાં પણ લખ્યુંછે કે જે પ્રાણી કૈવલ્યરૂપ થાય, અને જ્યોતિરૂપમાં ભળી જાય તે પરમેશ્વર કહેવાય, અને જ્યોતિરૂપ પરમેશ્વર એકજછે, તે સર્વ શક્તિમાનછે, પણ કંઇ કામ કરતો નથી, સૃષ્ટિના નિયમો પ્રમાણે સૃષ્ટિ થતી આવેછે; તે નિયમો અનાદિ કાળનાછે, કોઇએ નવા કર્યા નથી.

પ્રભુ એકને નામ જૂદાં પ્રમાણો;
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો. ૧૪.
કહે આબ કાં તો કહે કોઇ પાણી,
સુંજાણે શુણી વસ્તુ જૂદી ન જાણી;
અજાણ્યા કુટે શીશ લૈ પ્રૌઢ પાણો,
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો. ૧૫.
નિરાકાર સાકાર કોઇક ગાતા,
કહે કોઇ તો તાત કે કોઇ માતા;
મને માભિયો જેમ જેને મનાણો.
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો. ૧૬.
પ્રભુ કોઇ છે કલ્પના એવી કીધી,
નથી વસ્તુ તે દૃષ્ટિએ દેખી લીધી;
લડે આંધળા દાખલો એજ આણો,
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો. ૧૭.
જુદા દેશની તો જુદી જેમ ભાષા,
જૂદાં શાસ્ત્રમાં શબ્દ જૂદા પ્રકાશ્યા;
વળી જેમ જેને ગમે તે વખાણો,
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો. ૧૮.
ભલે જો જુદા દેશને વાસ જૈયે,
બધાએ સગા બાપનું પેટ છૈયે;
બધી બાજરી બીજ તો એક દાણો,
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો. ૧૯.
નથી જન્મ કે મોતની રીત જૂદી,
ભલે હોય હિંદુ ચિના કે યહૂદી;
તજો દ્વેષને કલેશ તે સૌથી શાણો,
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો. ૨૦.
નથી સ્વર્ગ કે નર્ક જૂદાં સહુનાં,
નથી આપણાં વિશ્વ જૂદાં બહુનાં;
જુદા ક્યાં જશો એક ગોળો ગુંથાણો,
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો. ૨૧.
જુઠો ચોર કે ઘાતકી તે અધર્મી,
દયાવંત ને સત્યવાદી સ્વધર્મી;
કહે ચંદ્ર બે જે હશે આંખ કાણો,
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો. ૨૨.
નથા પુન્ય કે પાપની રીત બીજી,
નરો નારિયોથી નથી જાત ત્રીજી;
મળી સંપ માંહી મહા સુખ માણો,
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો. ૨૩.
રચ્યા છંદ છે શુદ્ધ દલપત્તરામે,
પઢી પાઠ આ જે પુરૂ જ્ઞાન પામે;
રૂદે રાજી રાજી રહે વિશ્વ રાણો,
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો. ૨૪.

મનહર છંદ.

એકજ પ્રભુ છે જે જગત ઉપજાવનાર,
ભાષાઓ અનેકમાં અનેક એનાં નામ છે;
સૂરજ શશાંક શૈલ સાગર સુધાં વસુધા,
કોટી કોટી એવાં તો કરેલાં એનાં કામ છે;
મોટાથી માંડીને જોતાં ઝીણાથી જે ઝીણા જીવ,
તેતો આ ત્રિલોકીમાં તેણે રચ્યા તમામ છે;
ઠરેલો છે ઠામ ઠામ કહે દલપતરામ,
પ્રતિ દિન પ્યારા એવા પ્રભુને પ્રણામ છે. ૨૫.

ઇશ્વરેચ્છા વિશે.

ધણીનું ધાર્યું થાય. દોહરા.

માણસ જાણે મેં કર્યું, મન મિથ્યા મલકાય;
નરનાથી શું નિપજે, ધણિનું ધાર્યું થાય. ૧
અખિલ જનોને અંતરે, રૂચે થવાને રાય;
ફાંફાં મારે ફરી ફરી, ધણિનું ધાર્યું થાય. ૨.
વહાણુ ચડીને વાણિયા, ધન લેવાને ધાય;
લાવે કે આવે નહીં, ધણિનું ધાર્યું થાય. ૩.
કર્તાની કરૂણા વિના, કશું કરી ન શકાય;
ધરી રહે સૌ ધારણા, ધણિનું ધાર્યું થાય. ૪.
ભલું સરોવર જળ ભર્યું, સન્મુખથી સૂકાય;
પીવા જતો પાછો ફરે, ધણિનું ધાર્યું થાય. ૫.
કાપે ઉંદર કંઠિયો, સાપ ઉંદરને ખાય;
ઉદ્યોગે અવળો પડે, ધણિનું ધાર્યું થાય. ૬.
જ્યાં સરવે સવળું પડે, ગર્વે નિજ ગુણ ગાય;
જડ બુદ્ધિ જાણે નહિ, ધણિનું ધાર્યું થાય. ૭.
પ્રભાતથી સૌ પરવરી, જર લેવાને જાય;
અદકું કે ઓછું મળે, ધણિનું ધાર્યું થાય. ૮.
ભાણે ભરિયાં ભોજનો, જમ્યા વિના રહી જાય;
આશા અંતરમાં રહે, ધણિનું ધાર્યું થાય. ૯.
ઇશ્વરની ઇચ્છા વિના, કદી ન કદમ ભરાય;

વિચાર સૌ વાંકા પડે, ધણિનું ધાર્યું થાય. ૧૦.
જંગમ જાતિ જીવને, આપ્યા છે ઉપાય;
કરિયે પણ ધરીએ નકી, ધણિનું ધાર્યું થાય. ૧૧.
અરે અલ્પ બળ આદમી, ફોકટ શિદ ફૂલાય;
દુનિયામાં દલપત કહે, ધણિનું ધાર્યું થાય. ૧૧.
પુરૂષાર્થ પરિપૂર્ણતા, કરી શકે નહીં કોય;
સકળ મનોરથ સફળતા, હરિ કરૂણાથી હોય. ૧૩.
જ્યાં લગી જગપતિની દયા, રહે સુજસ પસરેલ;
જ્યોત જગ મગે જ્યાં લગી, દીવામાં દીવેલ. ૧૪.
જો જગદીશ્વર જગતની, ચિંતા ન ધરે ચંત;
મનુષ બિચારૂં શું કરે, ઉચાટ કરી અત્યંત. ૧૫.
પ્રાણી કરે પ્રયત્ન પણ, બને અદૃષ્ટ બનાવ;
સવળા કે અવળા પડે, પાસા કેરા દાવ. ૧૬.
વિશ્વપતિની કૃપા વિના, કામ ન સિદ્ધે કોય;
ખાંતે ખેડે ક્ષેત્ર પણ, હરિ કરે તે હોય. ૧૭.
કર્તાની કરૂણા થકી, સફળ થાય સૌ કાજ;
વરસે જો વરસાદ તો, ઉપજે છોડ અનાજ. ૧૮.
પ્રભુ પડવા દેશે નહિ, ત્રિભુવનમાં કર્શોતાણ;
બળતણનો ખપ બહુ પડે, ઓઘે નિકળી ખાણ.૧૯.

પ્રાર્થના તથા ભજવાની રીત.

દોહરો.

પ્રભુ પદ પ્રણમું પ્રથમથી, ઉર ધરી હરખ અત્યંત;
કરૂણાકર કરૂણા કરો, અશરણ શરણ અનંત. ૧.

છપય છંદ.

અશરણ શરણ અનંત, સંત જન સંતત સેવે;
ભય ભંજન ભગવંત, અંત દુર્લભ પદ દેવે;
કષ્ટ હરણ સુખકરણ, તરણ તારણ જગ કારણ;
અતિ ઉત્તમ આચરણ, શરણ જન કાજ સુધારણ;
પ્રતિદિન જગપાળ કૃપાળ પ્રભુ, કાળવ્યાળ વિખ ઝાળહર;
વદી દીનવાણી દલપત કહે,જયજય જગ જંજાળહર. ૨

ગાયત્રિના અર્થનો સોરઠો.

જે ભાનું ભગવાન, બુદ્ધિ અમારી ઉદય કરે;
ધરિયે તેનું ધ્યાન, વરણન લાયક શક્તિ ધરે. ૩.

મનહર છંદ.

પ્રથવી આદીક ભૂત પંચના પ્રપંચથી તું,
પ્રાણિયોના પંડરૂપી પ્રથવીઓ ઘડેછે;
પ્રભાકર પ્રભા પેઠે પ્રભુ તારી પ્રભુતાથી,
કૃપા રૂપી પ્રભા પછી તે ઉપર પડેછે;
પ્રાણીઓના પાપ રૂપા ચંદ્ર ચારે પાસ ફરે,
વચ્ચે પડી ઘડી ઘડી નકી આવી નડેછે;
પ્રારથના કરી કહું કહે દલપતરામ,
સૂરજ ગ્રહણ ટાળ શોભા તુજ વડેછે. ૪.

શાર્દૂલ વિક્રીડિત વૃત.

હે પ્યારા હરિ હું હમેશ હઠથી, કૂદ્યો કુડાં કર્મમાં;
પામી પંડ પવિત્ર પાંચ પગલાં, ધાર્યો નહીં ધર્મમાં;
પાપી સાથ પ્રપંચ પાપ પંડમાં, ભૂલ્યો ભમ્યો આ ભવે;
તારે સાથ અનાથ નાથ મુજને, લે હાથ ઝાલી હવે. ૫.

દોહરા.

માગો કે માગો નહીં, પ્રભુ વખતે દેનાર;
ચોમાસાની રત થયે, વરસે વરષાધાર. ૬.
પણ ઉપકાર ન માનશે, કહું કૃતઘ્ની એજ;
માટે પ્રભુની પ્રાર્થના, કરવી લાયક છેજ. ૭.
અજ્ઞાને ઇશ્વર ભજે, તોપણ ફળ અણતોલ;
અંધારે આરોગતાં, ગળ્યોજ લાગે ગોળ. ૮.
ફાવે તે સ્થાને જઇ, ભજવા શ્રી ભગવાન;
નદીયે કે વાવે કુવે, જઈ કરવું જળપાન. ૯.

મનહરછંદ.

ભેદ જાણ્યા વિના દેખા દેખી જે ભજન કરે,
તેથી તો પરમ પદ પામે નહીં કોઇએ;
સમજ્યા વિનાનો શુક રટે જેમ રામ નામ,
આમ કરવાથી તો વખત ખાલી ખોઇએ;
જેમ એક શ્વાન રોતું દેખી બીજાં શ્વાન રૂએ,
રૂદયમાં જાણે નહીં જે આ કેને રોઇએ;
દાખે દલપતરામ રામ નહીં રીઝે આમ,
જો વિચાર શક્તિ હોય તો વિચારી જોઇએ. ૧૦.

ઉપદેશ વિશે.

ચેતવણી.—દોહરા.

પરલોકે સુખ પામવા, કર સારો સંકેત;
હજી બાજી છે હાથમાં, ચેત ચેત નર ચેત. ૧.
જોર કરીને જીતવું, ખરેખરૂં રણ ખેત;

દુશ્મન છે તુજ દેહમાં, ચેત ચેત નર ચેત. ૨.
ગાફલ રહી ગમાર તું, ફોગટ થઇ ફજેત;
હવે જરૂર હુશિયાર થૈ, ચેત ચેત નર ચેત. ૩.
તન ધન તે તારાં નથી, નથી પ્રિયા પરણેત;
પાછળ સૌ રહેશે પડયાં, ચેત ચેત નર ચેત. ૪.
પ્રાણ જશે જ્યાં પીંડથી, પીંડ ગણાશે પ્રેત;
માટીમાં માટી થશે, ચેત ચેત નર ચેત. ૫.
રહ્યા ન રાણા રાજીયા, સુર નર મુની સમેત;
તું તો તરણા તુલ્ય છે, ચેત ચેત નર ચેત. ૬.
રજકણ તારાં રખડશે, જેમ રખડતી રેત;
પછી નર તન પામીશ કયાં, ચેત ચેત નર ચેત. ૭.
માટે મનમાં સમજીને, વિચારીને કર વેત;
કયાંથી આવ્યો કયાં જવું, ચેત ચેત નર ચેત. ૮.
શુભ શાખામણ સમજતો, હરિ સાથે કર હેત;
અંતે અવિચળ એજ છે, ચેત ચેત નર ચેત. ૯.
કાળા કેશ મટી ગયા, સર્વે બનિયા શ્વેત;
જોબન જોર જતું રહ્યું, ચેત ચેત નર ચેત. ૧૦.
તે ઇશ્વર બુદ્ધિ તને, દિલમાં જો નહિ દેત;
તું સૃષ્ટિમાં શું કરત, ચેત ચેત નર ચેત. ૧૧.
દયાળુએ દીધા વિના, સુખ લવ માત્ર ન લેત;
દિલ સમજી દલપત કહે, ચેત ચેત નર ચેત. ૧૨.
જે ચેતે નહિ પ્રથમ તે, પશુ પક્ષીથી હીણ;
ધન પહેલા માળા રચે, પક્ષી જુઓ પ્રવીણ. ૧૩.

શાર્દૂલ વિક્રીડિત વૃત્ત.

જે થાતા ઘડી એકમાં અદરશા, વર્ષાદ કેરા કરા;
જાણો એજ રીતે જરૂર જગના, છે ખેલ ખોટા ખરા;
સાચાં ધર્મ અધર્મ કર્મ સઘળાં, ટાળ્યાં નહિ તે ટળે;
ચેતી લે દલપત ચિત્ત નહિ તો, તે ખોટ ખાશે ખળે. ૧૪.

દોહરો.

દરદ લગારક દેખીને, ચેતે ચતુર સુજાણ;
મૂરખ મન સમજે નહિ, પડતાં સુધી પ્રાણ. ૧૫.

પાણી પહેલી ચણીએ પાળ.

ચોપાઈ.

કરિયે દિવસે એવું કામ, રાતે રહિયે કરી વિરામ;
સાલે નહિ અંતરમાં સાલ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૧.
જોબનમાં રાખીને જોર, કરિયે ઉદ્યમને અંકોર;
હોય ન વૃદ્ધપણે બેહાલ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૨.
જીવ શરીરનો છતાં જોગ, એવો કરી લઇએ ઉદ્યોગ;
સ્વર્ગ વિષે સુખ મળે વિશાળ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૩
ઉનાળે શિયાળે એમ, તેવો ઉદ્યમ કરિયે તેમ;
વસિયે સુખમાં વર્ષા કાળ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૪.
લાગે જ્યારે ઘરમાં લ્હાય, ખોદે કૂવો નહિ ખોદાય;
સદા પ્રથમ કરિયે સંભાળ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૫.
ચોમાસે પાસેને દૂર, પ્રવાહ પાણી ચાલે પૂર;
તે ટાંણે ખોદાય ન ખાળ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૬.
શીયાળે રજનીને અંત, ટાઢ પડે તેતો અત્યંત;
તેજ વખત ન વણાયે શાલ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૭.
ઉનાળે વનમાં આથડે, પછી પુરો તડકો ત્યાં પડે;
ત્યાં નમળે છત્રીનો તાલ પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૮.
આમ કર્યાથી થાશે આમ, એમ વિચારી કરિયે કામ;
એકે તરફ ન આવે આળ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૯.
અવસર ચુકયો આવે નહીં, વેળાનાં ફળ મળવાં કહીં;
ફેર રતે ફાલે નહિ ફાલ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૧૦.
રગ રગમાં રૂધાંણો રોગ, જાય નહિ ઓષડ સંજોગ;
કરિયે આગળથીજ નીકાલ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૧૧.
પછી થશે કેવો પરિણામ, દિલમાં દેખી દલપતરામ;
ગતિ કરિયે તો નાવે ગાળ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૧૨.

પ્રથમ પોતાનું સંભાળવા વિષે.

દોહરા.

પોતાનું ઘર પરજળે, તેતો પીડા ટાળ;
પરની તારે શી પડી, તું તારૂં સંભાળ. ૧.
વખત જશે વહી વાતમાં, કાલ ઝડપશે કાળ;
ચતુર હોય તો ચેતીને, તું તારૂં સંભાળ. ૨.
જળ લઇ જોઇએ તેટલું, ગરણું લઇને ગાળ;
નદી તળાવ ગળાય નહિ, તું તારૂં સંભાળ. ૩.
તુજ ઘરપર પાણી પડે, પરઠવ ત્યાં પરનાળ;
નભ સઘળું ઢંકાય નહિ, તું તારૂં સંભાળ. ૪.
પગે પગરખાં પહેરીને, તાપ તપે તો ચાલ;
મેદની બધી મઢાય નહિ, તું તારૂં સંભાળ. ૫.

પેખી જો તુજ પગ વિષે, ઝાઝી લાગી ઝાળ;
શું બીજાને શિર જુએ, તું તારૂં સંભાળ. ૬.
જળાય પાપ ન જગતનું, તારૂં પાપ પ્રજાળ;
બીજાને પછી બોધ કર, તુ તારૂં સંભાળ, ૭.
જળ તુજ ઘરથી વહી જવા, ખોદ પ્રથમથી ખાળ;
વળતી બીજી વાતકર, તું તારૂં સંભાળ. ૮.
પ્રથમ પેખ ઘરને પછી, જો આકાશ પતાળ;
પાર ન આવે પર તણો, તું તારૂં સંભાળ. ૯.
કર તું તારા બાગને, પાણી પહેલી પાળ;
ડરશે તો કરશે બીજા, તુ તારૂં સંભાળ. ૧૦.
પેખી ચલગત પારકી, અમથો અંતર બાળ;
કરશે તે ફળ પામશે, તુ તારૂં સંભાળ. ૧૧.
પાપ ન પેખીશ પારકું, નિજ ગુણ દોશ નિહાળ;
દુનિયામાં દલપત કહે, તું તારૂં સંભાળ. ૧૨.
સમજુ સમજેલા સદા, અણસમજુને અજોગ્ય;
શિક્ષક શીખામણ લખે, જાણી નિજ મન યોગ્ય. ૧૩.

પ્રભુ મહિમાનો ઉપદેશ.

વિશેષક છંદ.

મેલ મહા અભિમાન પ્રભૂ પદ ધ્યાન ધરી,
તારણ તે ભવતીર ઉગારણ એજ હરિ;
એનુજ જોર અનંત બીજો બળવંત નથી,
એક સરે નહિ અર્થ મરે શિદ વ્યર્થ મથી. ૧.
જે જુગતી બની એશ દિસે લવલેશ કહી,
નિશ્ચય તે નિરધાર બીજો રચનાર નહીં;
છાનીજ જો કદી છેક કથા કશી એક કહે,
એ પણ અંતર જાણ જરા ન અજાણ રહે. ૨.
ઓ નર તું ગણી એમ દિલે નહિ કેમ ડરે,
અંત થશે ઈનસાફ ગુના નહિ માફ કરે;
આજ તણું સુખ અલ્પ પછી બહુ કલ્પ થવા,
ભોગવવા દુખ ભોગ જડે નહીં જોગ જવા. ૩.
સારી શિખામણ માન કહું શુણ કાન ધરી,
તો ભજ તુ ભગવાન ગણી ગુણ ગાન કરી;
પાપ થકી ડર આપ પવિત્ર બનીશ પુરો,
સદ્ગુણનાં ઘર શત્રુ થઇ ધિર વીર શુરો. ૪.
સત્ય દયા સતસંગ અભંગ સમે સેવવા,
તુચ્છ ગણી તતકાળ કુડા ગુણ તો તજવા;
સેવીશ આ ભવ સૂખ સદા પરલોક સુખી,
દુષ્ટ ગુણે દિન રાત દિઠા જન જાત દુખી. ૫.
કીર્તિ વિનાશક કર્મ કદાપિ નહીં કરવું,
નિર્લજ નામ થવા થકી માન ભલું મરવું;
તુચ્છ વિષે[1] સુખ વાર દિસે દિન ચાર તણું,
ચિત્ત લગાડીશ તો તુ બગાડીશ કામ ઘણું. ૬.
રંક અને વળી રાય ગણાય સઉ સરખા,
પાપ તજી પુન્યવંતની પંક્તિ વિષે પરખા;
કાળ મહા વિકરાળ ભુલે નહિ ભોળપણે,
લક્ષ ધરી લવલેશ હિસાબ હમેશ ગણે. ૭.
રાવણનું પણ રાજ રહ્યું નહિ આજ લગી,
ઓ નર તું પણ એમજ કેમ ન જૈશ ડગી;
સઘ જશે વય વીતી પછી સ્થિતિ કેવી થશે,
બાજી જીતી છતિ નાહક ખેલ ખરાબ જશે. ૮.
પાણીથી આગળ પાળ ચણી શકતો ચણજે,
લાગી ભયંકર લાહ્ય પછી ન કુવો ખણજે;
જેમ બને શુભ કાજ ઉપાયજ આજ કરો,
ઉદ્યમ મેલી અશુદ્ધ શિખામણ શુદ્ધ ધરો. ૯.
જાય ઘડી પળ એક વિવેકથી વાવરવી,
ભાવ ધરી ભલી ભક્તિ કૃપાનિધિની કરવી;
સત્યપણું ધરી શુદ્ધ અસત્ય ન ઉચ્ચરવું,
દોષ થકી રહો દૂર સદા દિલમાં ડરવું. ૧૦.
ભૂધરનો ભય રાખી ભલાં પગલાં ભરિયે,
નિર્ભયથી ભવનીર તતક્ષણ તો તરિયે;
રાજી રહે બહુ રામ તમામ ઉતાપ ટળે,
જ્યાં જગદીશનું ધામ ઇનામ અનેક મળે. ૧૧.
કારણ તે ભવ તારણ ભક્તિ ભલી કરજે,
અંતર આવી શિખામણ ધીરજથી ધરજે;
જો જીવનું સુખ ઇચ્છ રૂડો થઇ રોજ રહે,
મેલ થવું ઉન્મત્ત કથા દલપત્ત કહે. ૧૨.

ઉપદેશી મનહર છંદ.

પૈસાથી પંકાયો પણ પાપથી મૂકાયો નહિ,
ખજાનો રખાયો ખરો ખેલ ન રખાયો તે;
દુષ્ટ તું દેખાયો ચાહી સ્વાદ તો ચખાયો પણ,

---

૧. વિષય.

ધર્મમાં ન ધાયો ગુણ પ્રભુનો ન ગાયો તેં;
ઠગથી ઠગાયો ને ઠગાવતાં ઠગાયો મૂખે,
મોક્ષ ન મગાયો માલ માયિક મગાયો તેં;
ગ્રહસ્થ ગણાયો મોટો મહેલ ચણાયો પણ,
પડે નહિ પાયો એવો કિલ્લો ન કરાયો તેં ૧.
મોજ ભલે માણો જ્યાં સુધી લખાણો દાણો પાણી,
દાણો પાણી ખુટે જવાનું છે તેતો જાણો છો;
તત્વતણો તાણો વાણો, તૂટશે અજાણ્યો જ્યારે,
રાખે કીયો રાણો એવું અંતરમાં આણોછો ?
તાકે છે શિચાણો[1] પંખી જાળમાં ઝલાણો તોય,
લોભમાં લેવાણો એવી વ્યવસ્થા વખાણોછો?
કોટે બાંધ્યો પાણો એ ઉખાણો ખરો જાણો ખૂદ,
શોધો શાણો સંત ખાલી તંત શીદ તાણોછો. ૨.
કાયાની શી માયા કાયા વાદળીની છાયા જેવી,
રેતીના રચાયા પાયા એવી કાચી કાયાછે;
દહન થતા દેખાયા રાંક અને રાણીજાયા,
માયા મેલી મુએલા ગણાયામાં ગણાયાછે;
ધન માટે ધાયા ને કમાયા ન કમાયા કોઇ,
બંધને બંધાયા કાળ ઝાળમાં ઝલાયાછે;
લાલચે લોભાયા પણ સ્થીર ન થોભાયા ભાઈ,
સૌ અહીં સમાયા એવી ઇશ્વરની માયાછે. ૩.
કુથલી નકામનીમાં તૃષ્ણા દામ ચામનીમાં,
જારી કરી જમનીમાં ખૂબ બેઠો ખોઇને;
બિજાનું બગાડવામાં દોલત ઉડાવવામાં,
જમવા જમાડવામાં બેઠો ધુળ ધોઇને;
ખાનારા મફતીયામાં લુંટાયો મળતીયામાં,
ભારના ભરતીયામાં જુત્યો જાણી જોઇને;
કદી કષ્ટ કાપવામાં, કે સુનીતિ સ્થાપવામાં,
એકે પૈસો આપવામાં આવ્યો નહિ કોઇને. ૪.
જાય જાય જોને તારૂં જીવતર જેવી રીતે,
જસ વહ્યું જાય સાથે જંતુઓ બિજાય જાય;
ખાય ખાય ખલકને ખોતરી ખચીતકાળ,
નખ ખાય નેણ ખાય શીરની શિખાય ખાય;
થાય થાય થાવરને જંગમ જરૂર નાશ,
કૈક ગયા તેની કેવી કરમ કથાય થાય;
હાય હાય કરી હૈયું ફૂટશે હેતુઓ તારા,
હયાતી છતાં તું હેયે ચેત્યો નહિ હાયહાય. ૫.
ભાઈ તેં ભલાઇ ન લેવાઇ ને ભુંડાઇ લીધી,
લુચ્ચાઈ ઠગાઈ તોછડાઈ ન તજાઇ તેં;
ખાઈ મોરખાઇ મૂરખાઇ તો રખાઈ ખૂબ,
નીતિ ન રખાઇ નરખાઈ ચતુરાઇ તેં;
કરી સરસાઇ પીતરાઇથી નવાઈ કરી,
પુંજી વધરાઇ પુણ્યે પાઇ ન અપાઇ તેં;
ધાઈ ધાઈ કરી જે કમાઈ ખાઇમાં સમાઈ,
પાઈ ન ખવાઇ ન લેવાઇ ન દેવાઇ તેં. ૬.
સારી સારી મારી શીખ ધારી લે વિચારી ચિત્ત,
નથીરે નઠારી તેતો તારી હીતકારી છે;
પોકારી પોકારી કહું સ્વિકારી સ્વિકારી લેજે,
પ્રચારી પ્રચારીને વિચારી મેં ઉચારી છે;
ઠગેછે ઠગારી માયા ધારી લે ધુતારી ધીર,
પ્યારી પ્યારી લાગે પણ ખરે ખરી ખારી છે;
તારી તેં તો ધારી પણ તારી તેને થારી નથી,
વ્યર્થ કહે વારી વારી માયા મારી મારી છે. ૭.
અરે અપરાધી ખાધી ખોટ તેં ઉપાધી સાધી,
ઠગવા લોકોને કામ કીધું જે ઠગાઈનું;
જરૂર આ વાત તારા જીવમાં તું જાણી લેજે,
કહે દલપત ફળ દેખીશ કમાઈનું;
છુપાવી છુપાવી છળ કપટથી કીધું છેક,
લંપટ, તેં કામ લાંચ ચોરી ને લુચ્ચાઈનું;
નથી મળ્યો પૂછનાર નરલોકમાં તોપણ,
પરલોકમાં તો નથી રાજ પોપાંબાઇનું. ૮.
કનક કમાયા ન કમાયા તો કશી ફીકર,
કીરતી કમાયા તો કમાયા ભલી ભાતથી;
પુત્ર જો પમાયા ન પમાયા તો, પીડાજ ઓછી,
પ્રભુજી પમાયા તો પમાયા પૂરી પાંતથી;
સેજમાં સમાયા ન સમાયા તોશી શોચના છે,
સ્વર્ગમાં સમાયા તો સમાયા સૂખ શાંતીથી;
રંગ જો રમાયા ન રમાયા દલપતરામ,
તજી નરમાયા તો રખાયા ખેલ ખાંતથી. ૯.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

દેહ દિધો નરનો હરિયે, હરિ મૂરતી સાથ ન સૂરતીસાંધી;
દાયકનીખરીખોજ કરી નહિ,રોજ રસોઈ જમ્યોરૂડીરાંધી;

1 બાજ પક્ષી.

ફેલીંદ્રયોસુખ પામીં સ્વતંતર,અંતરઆંખ વિશેવસીઆંધી;
શું પસ્તાય પછી દલપત, નપાણીથી આગળ પાળજબાંધી.

દોહરો.

અવયવ શ્રી ઇશ્વરતણા, આ અનેક બ્રહ્માંડ;
મુર્તિ મહા પ્રભૂતણી, આ આકાશ અખંડ. ૧૧.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

રાખ થશે રણુમાં બળીને બધી,
કંચનના સરખી શુભ કાયા;
જાણુ જશે જુવતી જર જોબન,
છે ઘડીવારની વાદળ છાયા;
મંદિર માલ મજૂસ મનોહર,
મેલી જવી જગમાં બધી માયા;
પ્રિય શુણો દલપત્ત કહે,
શુભ કામ કર્યું નર તેજ કમાયા. ૧૨.

અગ્યોય ન કરવા વિશે.

સોરઠા.

ઉચ્ચરિયે ઉચ્ચાર, પ્યાર વધે જેથી પુરો;
ભુંડાપે ભંડાર, ભરવાથી મરવું ભલું. ૧.
તજી નિજ દેશ તમામ, નામ ન જાણે ત્યાં જવું;
કુળ લાજે તે કામ, કરવાથી મરવું ભલું. ૨.
વનમાં કરી વિશ્રામ, દિન નિર્ગમિયે દોહલા;
ઠગ જન જ્યાં તે ઠામ, ઠરવાથી મરવું ભલું. ૩.
ન મળે જો નર માંહિ, પુરૂષાતન તે પરમ શુભ;
ગુણકાના ઘરમાંહિ, ગરવાથી[1] મરવું ભલું. ૪.
જીવ જવાનો જેમ, દરિયામાં ડૂબે તરે;
તો તે જળમાં તેમ, તરવાથી મરવું ભલું. ૫.
સજ્જનનો સજી સંગ, સદ્‌ગુણ સજીએ સર્વદા;
ધૂતારાના ઢંગ, ધરવાથી મરવું ભલું. ૬.
લાયક ન ગણે લોક, તો જીવતર તેનું કશું;
ફેલી થઇને ફોક, ફરવાથી મરવું ભલું. ૭.
જે નારિને નાથ, ગમતે ગમતાં તે ભલું;
વણ ગમતા વર સાથ, વરવાથી મરવું ભલું. ૮.
થાય નાશ કે ક્ષેમ, ધીરજ ધરિયે ધર્મથી;
હેતુ જનનું હેમ, હરવાથી મરવું ભલું. ૯.
ધણી કુટંબી ઘેર, રિદ્ધિ દેખી રાચવું;
ઉલટું આંખે ઝેર, ઝરવાથી મરવું ભલું. ૧૦.
અણુ બનતી ત્યાં આપ, વાસ કરી વર્શીએ નહીં;
સદા ઉઠી સંતાપ, સ્મરવાથી મરવું ભલું. ૧૧.
સજવો નહિ સંગ્રામ, સજવો તો સજવા પછી;
દિલમાં દલપતરામ, ડરવાથી મરવું ભલું. ૧૨.

દોહરો.

માથે પ્રાણી માત્રને, મેલેછે પગ મોત;
ભૂતળમાં મરવું ભલું, જે સાબાશી સોત. ૧૩.

મોત વિશે.

ભુજંગી છંદ.

તજી મંદિરો માળિયાં ગોખ મેડી,
તજી બાગને બંગલા પ્રૌઢ પેઢી;
સ્મશાને સુકા કાષ્ટમાં વાસ લેવો,
અરે આવશે એક તો દીન એવો. ૧.
ઘણા ઘેર મેના ઘણા હાથી ઘોડા,
ઘણા જુક્તિવાળા બન્યા બેલ જોડા;
ઘડીમાં થશે સ્વપ્નનો સાજ જેવો,
અરે આવશે એક તો દીન એવો. ૨.
હશો ગામમાં સીમમાં કે કૂવીમાં,
હશો ખેદમાં કે હશો જો ખુશીમાં;
કહો કોણ જાણે હશે કાળ કેવો,
અરે આવશે એક તો દીન એવો. ૩.
નહીં આગળે કાગળેથી જણાવે,
નહીં કોઇ સાથે સંદેશો કહાવે;
અજાણ્યો અકસ્માત આશ્ચર્ય જેવો,
અરે આવશે એક તો દીન એવો. ૪.
પુરાં થૈ શક્યાં તે થશે કામ પૂરાં,
અધૂરાં રહ્યાં તે રહેશે અધૂરાં;
તડાકો તમે તોપનો જેમ ટેવો,
અરે આવશે એક તો દીન એવો. ૫.
નહે એ પછી આંખ ઉઘાડવાને,
નહે દ્રવ્ય દાટેલું દેખાડવાને;
નહે બોલવા તે તથા શબ્દ તેવો,

---

[1] પેસવાથી.

અરે આવશે એક તો દીન એવો. ૬.
રહ્યા મિત્ર સંબંધી તે સર્વ રોશે,
જરી જોર ચાલે નહીં દૃષ્ટિ જોશે;
જશે ખાખથૈ ઉડી આતો અવેવો,[1]
અરે આવશે એક તો દીન એવો. ૭.
હશે આજથી વર્ષ બારે અગ્યારે,
કદાપિ હશે આજ કે કાલ કયારે;
નકી તો નથી શો ભરૂસો રહેવો,
અરે આવશે એક તો દીન એવો. ૮.
લતે લાગી લાગી કરે લક્ષ લાંબા,
ઉછેરે અભીલાખના લાખ આંબા;
કહો કોણ ખાશે મહા મિષ્ટ મેવો,
અરે આવશે એક તો દીન એવો. ૯.
ન જાણે અધૂરૂં રહ્યું કાંઇ કૃત્યે;
ન જાણે કશી આપટી કે અગત્યે;
ચડીચોટમાં પાંશરો પ્રાણ દેવો,
અરે આવશે એક તો દીન એવો. ૧૦.
ભર્યાં પેટીમાં રાચ રૂડાં રૂપાળાં,
રહે તેમનાં તેમ દીધેલ તાળાં;
નથી કુંચીનો લૂમખો સાથ લેવો,
અરે આવશે એક તો દીન એવો. ૧૧.
ચિતે ચેતજો સદ્ય ચેતી શકોતો,
પુરા શોધથી બોધ પામો પકોતો;
સદા કાળ દલપત્તનો દેવ સેવો,
અરે આવશે એક તો દીન એવો. ૧૨.

૧ અવયવો.

દોહરા.

મોત ન મેલે કોઇને, ખૂશી ધરો કે ખેદ;
તો દિલગિર દિલ શિદ થવું, ઉરમાં ધરો ઉમેદ. ૧૩.
પડયું જગત મુખ કાળને, કેડામોર જનાર;
ઘંટીને ગાળે પડ્યા, દાણા લોટ થનાર. ૧૪.
ધાણી ફૂટે તાવડે, ઘાણી તલ પીલાય;
પ્રાણી એમ પલકપળે, જાણી જો મરી જાય. ૧૫.
ખાતા ભોજન ભાવતાં, રાતા માતા રૂપ;
જાતા જોયા જમપુરે, ભાતા વિણુ બહુ ભૂપ. ૧૬.

શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત.

ખાતા જે ઘૃત ખીર ખાંડ ખુશીથી, થાતા છટાથીછતા,
ગાતાતા ગુણી લોક ગીત ગુણનાં, દાતા દયાળું હતા;
માતાને પિતુના પવિત્ર કુળ, દેખાતા હતા દીવડા;
તાતા અગ્નિ વિષે તજીસ્વતનને,જાતા રહ્યા જીવડા.૧૭.

શિખરિણી વૃત્ત.

સુતે સુજ્ઞો પાસે, વિદિત કૃત વ્યાસે વરણવ્યા;
કહો કેવા કેવા, અધિક વળી એવા નર ચવ્યા;[*]
અરે એવું જાણી, પ્રતિ દિવસ પ્રાણી પ્રભુ ભજ;
વૃથા વાણી આણી, તન ગરવતું આ તક તજ.૧૮.

દોહરો.

મનુષ દેહ મહિમા ઘણો, અરે જીવ તું જાણ;
તે પામી પરલોકનું, કર નિશ્ચળ રહેઠાણ. ૧૯.

ચવ્યા—પડ્યા.

								રે								
								ક								
							ર	તું	રે							
						ઠા	ણ	મ	હ	તં						
					મ	હિ	મા	ક્ય	મ	ખો	તું					
				સ	દા	સુ	ધી	થા	સુ	ઘ	ડ	ર				
			હી	મ	ળી	આ	ત	ક	જો	તું	સ્વ	ર.	ગ			
		ઠ	રે	જ	ઈ	સ	દા	મ	હા	સુ	ખ	મા	ણે	સા		
	ર	જ	કો	ડે	એ	વાં	ક	ર	મ	ક	રી	લે	આ	ભ	વ	
વા	ર	જ	વ	દ	સ	ત્ય	વા	ક	દ	લ	પ	ત	વ	દે	તો	ભ
								ણું								
								ત								

છત્રબંધ—છપ્પય છંદ.

રે કર તું રેઠાણુ, મહત મહિમા ક્યમ ખોતું;
સદા સુધી થા સુઘડ, રહી મળી આ તક જો તું;
સ્વરગ ઠરે જઈ સદા, મહાસુખ માણે, સારજ;
કોડે એવાં કરમ, કરીલે આ ભવ વારજ;
વદ સત્ય વાક દલપત વદે,તો ભવસાગર તું તરે;
કર ઠામ સહી ઠરવાતણું,કરમકથા ક્યમ તું કરે.૨૦

ઝુલણા છંદ.

જગત પ્રતિપાળને જાણરે જીવતું,
તે વિના તુચ્છછે જ્ઞાન તારૂં;
અધિક ઉપકાર કરતારનો માનજે,
માનજે સત્ય આ વેણ મારૂં;
આળ પંપાળ વાચાળ થૈ ઓચરે,
જગત પ્રતિપાળને જો ન જાણે;
એ થકી અબુધ તે કોણ આ કાળમાં,
વ્યાળના વદનનો વાળ તાણે. ૨૧.

ખરચતાં મૂલ જગમાં ન ખોળ્યું જડે,
શોભતું શરીર અણમૂલ્ય આપ્યું;
અન્ન જળ વસ્ત્ર ઉપયોગી વસ્તુ રચી,
ઇષ્ટ દેવે મહા કષ્ટ કાપ્યું;
આજ પણ તું વસે તેહના રાજમાં,
અંત ભગવંતની પાસ જાવું;
એમ વિચાર નહિ કેમ વિચારિયે,
સ્થૂળ[૧] તજી ક્યાં જઇ સ્થીર થાવું. ૨૨.

૧ સ્થૂળ—શરીર.

વૈભવદેખી રીઝાવું નહિ.—ભુજંગી છંદ.

કહે શું થયું જો ઘણું તું કમાયો,
કહે શું થયું પૂર્ણ પૈસો જમાયો;
અરે અંતકાળે જવું ઉછળીને,
રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધી રળીને. ૧.
ઊંચા વાસ ચોખ્ખા ચુનાથી ચણાવ્યા,
તજી સર્વ તે સ્વર્ગ વાટે સિધાવ્યા;
વડા વાસ જોવા ન આવ્યા વળીને,
રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધી રળીને. ૪.
હીરા મોતીના હાર હૈયે ધરીને,
સદા શોભતા જે ગયા તે મરીને;
બની રાખ તેની ચિતામાં બળીને,
રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધી રળીને. ૩.
જીતી જુદ્ધમાં રાજ જેણે જમાવ્યાં,
મહા શત્રુનાં શીશ નીચાં નમાવ્યાં;
પડ્યા તે પ્રતાપી ધરામાં ઢળીને,
રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધી રળીને, ૪.
ન રાચીશ તુ પુત્ર પૌત્રાદિ પામી,
ન રાચીશ સૌની લઇને સલામી;
ન રાચીશ કાયા અતિ ઉજળીને,
રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધી રળીને. ૫.
કદાપિ ન માનીશ જે દેહ મારો,
ટકીને રહ્યો જેહમાં જીવ તારો;
નકી જાણ ત્યાંથી જશે નીકળીને,
રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધી રળીને. ૬.
મહા સિંધુ સુદ્ધાંનું બ્રહ્માંડ મોટું,
ખરે ખાત જોતાં દિસે સર્વ ખોટું;
ટકેલું ભલું તે જવાનું ટળીને,
રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધી રળીને, ૭,
ઘણા વેગવાળી જુઓ કાળ ઘંટી,
બધું વિશ્વ તેમાં પડ્યું જેમ બંટી;
દમી મારશે દેહ સૌના દળીને,
રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધી રળીને. ૮.
મચ્યા પ્રાણિયો સૌ રસાસ્વાદ માટે,
વડી આશથી વીચરે વાટ ઘાટે;
મરેછે જુઓ મસ્ત ગોળી ગળીને,
રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધી રળીને. ૯.
ઘણા ગર્વમાં તું ફરે જેમ ઘેલો,
દિસે શ્રાવણે સાંઢ માતો થએલો;
છકેલો ફરે શીદ સૌને છળીને,
રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધી રળીને. ૧૦.
થયું દ્રવ્ય ભેગું ગયું બાર વાટે,
દળે આંધળીને મળી શ્વાન ચાટે;
અરે તોય સૂજે નહીં આંધળીને,
રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધી રળીને. ૧૧.
અરે જીવ જો તું તને આજ આમે.
દિધી દેશના[1] શુદ્ધ દલપત્તરામે;
હવે સત્ય સંભાળ આ સાંભળીને,
રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધિ રળીને. ૧૨.

દોહરો.

પરણ્યો લાડિ મગાવીને, મળ્યા દીકરા રોક;
સુખા શરીર મહાલના, પણ ફૂલીશમાં ફોક. ૧૩.

ડિ લા વી ગા મ માં ફ રો સ નું અ ને ક જો ર
ક દી ક રા ખ ડા કા રો ધ શો મ હા લ કા ળ

ત્રિશુળ બંધ.

ચામર છંદ.

રોફમાં મગાવી લાડિ,
લાવી ગામમાં ફરો;
રોકડા ખરા કદીક,
દીકરા ખડા કરો;
રોસનું અનેક જોર,
જો કને અનુસરો;
રોધશો મહાલ કાળ,
કાલ હામશોધરો. ૧૪.

મોતના ભય વિશે.—કુંડળિયા.

ડરને દુનિયાદાર નર, ગાફલ નફ્ફર ગમાર;
કાળ મહા વિકરાળ છે, ખુદ તુજને ખાનાર;

[1] દેશના—ઉપદેશ.

ખુદ તુજને ખાનાર, જાણ ખાધો કે ખાશે;
નાશી શકે તો નાશ, પછી પસ્તાવો થાશે;
દાખે દલપતરામ, રામ ભજી આજ ઉગરરે;
શ્રી હરિનું લે શરણ, મરણથી મનમાં ડરરે. ૧.
ખાધા પૂર્વજ પુરૂષને, તું ગણ તેનાં નામ;
પિતા પિતામહના પિતા, તે ક્યાં ગયા તમામ;
તે ક્યાં ગયા તમામ, જબર થઈ કોઈ ન જીત્યા;
પચ્યાકાળને પેટ, હતા નહતા થઈ વિત્યા;
દાખે દલપતરામ, નહીં રહિયા નિર્બાધા;
કાળે એમ કરોડ, પુરૂષ પૂર્વજને ખાધા. ૨.
તારા તારી હેડીના, મિત્ર ગયા કઇ મરદ;
તોપણ તું તેનું કશું, દિલમાં ન ધરે દરદ;
દિલમાં નધરે દરદ, ગરદ થઈ ગયો ગુમાને;
ભૂલી ગયો નિજ ભાન, વિષય રસ વારૂણિ[1] પાને;
દાખે દલપતરામ, માની મન બોધ અમારા;
સ્નેહી ગયા સંભાર, તારી હેડીના તારા. ૩.
કંઇ રાજા રાણા ગયા, ગયા કંઇક કંગાલ;
કઇ શૂરા પંડિત ગયા; ગયા મૂર્ખ નિર્માલ;
ગયા મૂર્ખ નિર્માલ, રહ્યા તે નહિ રહેવાના;
એક દિવસ અણચિંત, જગત છોડી જાવાના;
દાખે દલપતરામ, હોય દુર્બલ કે તાજા;
સરખે માથે સર્વ, કોણ રાણા કે રાજા. ૪.
સુખમાં કાઢ્યા સર્વ દિન, કે દુખમાં દિનરાત;
સપનાંત્તર સમ સર્વ તે, વિસરી જાશે વાત;
વિસરી જાશે વાત, વિત્યા દિન જુઓ વિચારી;
કદી કીધો ઉપવાસ, જમ્યા કદી સુખડી સારી;
દાખે દલપતરામ, આજ ન મળે રસ સુખમાં;
તેમ ગયા તે ગયા; દિવસ દુખમાં કે સુખમાં. ૫.
સુખે ગયેલા સમયનું, તજો અહંપદ આપ;
દુખે ગયેલા દિવસનો, શો કરવો સંતાપ;
શો કરવો સંતાપ, પાપકે પુણ્ય પકડશે;
જેનો જરૂર જવાબ, પૂછતાં દેવો પડશે;
દાખે દલપતરામ, લેખી દિન તેજ લખેલા;
નહિ બીજા નોંધાય, દુખે કે સુખે ગએલા. ૬.
સંરજ્યો રાજા સ્વપ્નમાં, ભોગવિયા ઉપભોગ;
હાકમ થઇ હકુમત કરી, પામી જર બળ જોગ.
પામી જર બળ જોગ, મોજ મન ગમતી માણી,
જ્યાં જાગીને જુવે, રૂએ થઇ પામર પ્રાણી;
દાખે દલપતરામ, આમ સંસાર સમરજો;
જન ભીખારી જેમ, સ્વપ્નમાં રાજા સરજ્યો. ૭.
એક ઘડીનું સ્વપ્ન છે, જુગ ઘડીનું પણ જાણ;
વડું સ્વપ્ન સો વર્ષનું, તે પણ તેજ પ્રમાણ;
તે પણ તેજ પ્રમાણ, જાણવું જે વહી જાશે;
સુખ દુખ દીઠું સર્વ, જૂઠ, જેવુંજ જણાશે;
દાખે દલપતરામ, તુલ્ય જળ ઝરણ ઝડીનું;
તેમજ સ્વપ્ન તુલ્ય, ઘણું કે એક ઘડીનું. ૮.
એ સુખ કારણ એવડો, કરો હરખ કે શોક;
રાત દિવસ રઝળી મરી, ફાંફાં મારે ફોક;
ફાંફાં મારે ફોક, લોકમાં અપજસ લઇને;
કરે નઠારાં કામ, કષ્ટ આપે જન કઇને;
દાખે દલપતરામ, ભજે નહિ તું ભવતારણ;
કપટ ભરેલાં કૃત્ય, કરે શિદ એ સુખ કારણ. ૯.
આદરવો ઉદ્યોગ પણ, ઈશ્વરપર આધાર;
રાખીને રહેવું ખુશી, લલચાવું ન લગાર;
લલચાવું ન લગાર, ધારવી ધીરજ ધરથી;
સજી સંતોષ સદૈવ, ન ડરવું જોખમ ડરથી;
દાખે દલપતરામ, ક્લેશ લવલેશ ન કરવો,
ઇશ્વરપર આધાર ધરી, ઉદ્યમ આદરવો. ૧૦.

ઈંદ્રવિજય છંદ.

રાય ગયા બહુ રાંક ગયા, ને રહ્યા થકી કોઈ નથી રહેવાનો;
ભારતખંડ સહીત અખંડ, ભૂગોળ ભલોપણ ભાગી જવાનો;
સર્વ ગ્રહોપગ્રહો ગ્રહનાથ;, વિનાશ સમે નકી નાશ થવાનો;
કોણ હિસાબ કવિ દલપત્ત, હયાત દિસે પણ રંગ હવાનો. ૧

દોહરા.

સુખ દુઃખ જૂઠાં સ્વપ્નનાં, સાચો સ્વપ્ન વિલાપ;
સ્વપ્નતુલ્ય સંસારમાં, સત્ય પુન્ય ને પાપ. ૨.
દુખમય આ સંસાર છે, સુખતો સ્વલ્પ જણાય;
અજ્ઞાની જન વિષયની, લાલચથી લલચાય. ૩.
તાણો કાચા તંતુનો, સઘસો છે સંસાર;
સાત તાંતણા સાંધતાં, બીજા તૂટે બાર. ૪.

ઝુલણા છંદ.

તંતુ કાચાતણો તાણો સંસાર છે,
સાંધિયે સાત ત્યાં તેર તૂટે;
શરીર આરોગ્યતો યોગ્ય સ્ત્રી હોય નહિ,
યોગ્ય સ્ત્રી હોય ખોરાક ખૂટે;
હોય ખોરાક તો ન્હોય સંતાન ઉર,

[1] વારૂણી—દારૂ.

હોય સંતાન રૌપુ લાજ લૂટે;
કોય જો શત્રુ નહિ હોય દલપત્ત કહે,
સમિપ સંબંધીનું શરીર છૂટે. ૫.

દોહરા.

અતિ ચિંતા ઉરમાં ધરે, મૂરખ વંશ નિમિત્ત;
બીજ જવાની બાગ પતિ, ચિંતા ધરશે ચિત્ત. ૬.
પ્રભુએ પૃથ્વી જે રચી, અચરજ એહ અથાગ;
શીતળતા ઉપર દિસે, અંતર બળતી આગ.[1] ૭.
આ દુનિયામાં આપણું, નથી સરીગત કોઇ;
વેઠ પડી તે વેઠવી, કાં હરખી કાં રોઇ. ૮.
સજનો આ સંસાર છે, સાગર વડાસમાન;
કાંઠા બે તેના કહું, જન્મ સ્થાન સમશાન. ૯.
સ્વપ્ન તુલ્ય સંસાર છે, પાપ પુન્યછે સત્ય;
ચેતી શકો તો ચેતજો, દે શિક્ષા દલપત્ત. ૧૦.

[1] આગ—મતલબકે સંસારમાં ઉપર ઉપર સુખ દેખાય પણ અંતરમ ભડકો હોય.

સમુદ્ર પ્રબંધઃ—ઘનાક્ષરી છંદ.

વા ગ ર તું ક ઃ ક ઢી પા ણી ગ ણી જ્યાં જુ એ ત્યાં મા સે વ ળી વિ વિ ધ ના જે વિ ચા ર આ પ ઉ ર;
ગ ણી ત ક રે તો પ ત્ર મા પી આ પે વ ન નાં ભુ વ ન માં વિ દ્યા ન જ્ઞા ની ની ક્ષ સ ર સ જ રુ ર
ર ધુ રા જા જ શે જે વો પા સ્થા પ્રૌ ઢ તે ના સ જી લૈ લે જ સ ને સા રી સ જા વે સિં ધુ પા જ પૂ ર;
સ જે વા ણી કે ક મા ણી પી તા થ કી ક રે ધ ણી મે ગી ભ ક્તિ વ ના સ ત્ય ત ત્વ તે થી સ દા દૂ ર.
મ જા ક રે ફ રે મો તી તાં ણ ક મા ળા ઓ ધ રે ગ મ ત માં હિ જો રી ઝે તો રૂ પે આ આ પે ગ ણિ;
સં સા ર માં ઞે ક યું તે પા પ પુ છા વિ લે એ વા તાં બો ન થી જા ણે ન ર ના રી ર ક્ષા કા રી ધ ણિ:
સા શે વા યુ ધ ર્યો ત પે પી ગ ળ તાં શે ખી રા ખી ચૂ મી ભ ણી ના ઠા પા મ્યો જો શ્વા સ ન શ કું ધ ણિ
ર ક્ષા અ ગ ળી ત તે નો મેં ન પા ર શ કા ય જ કો ણ ગ ણ તિ માં ગ તિ ઈ શ અ ભિ મા ન ત ણિ;
છે લી વા રે ઘ ર છો ડી પા પી પો તે જે ન ર ક ઘા ટ પા ર વિ ના ધ રે કા ળ કો ઠિ અં ગ દુઃ ખ;
નૌ કા ને મા ટે પ છી ક્ષ મા મે લી ને જ ખ મા રે લી ધાં ન ત [illegible] ત પુ રાં ઠે બ શાં ને ત પી ફૂ ખ;
કા ણું જે કા જ ળ જે તું પા સે નૃ પ રૂ પ પે ખી ને ણ માં લ ક્ષ હી ણ તું વા રી ભ રે ર ટી ભૂ ખ;
હ રે શાં અ બુ ધ પા મ્યે પી ડા અ પ ર મ પા ર ઘા યે ચ ઢી ન ર તું તો ત ન્યો મ ન મા ન્યુ સુ ખ.
રિ દ્ધિ ને સિ દ્ધિ માં મો હો મા ન ની તું જો ઈ મૂ ખ ટ કી પ ડયે વ ણ ખો યું તે જ ત ન આ દિ વ ળિ;
નૂં ત ન રી તે તું ચા હ્યે પી ટા યો સ ઉ પ્યા ર થી જં વે પા પે રિ ઝે મ ન ની શ દી ન મા વે ભ ળિ:
ના ત ને બ ત માં ખ્યા ત પા હ્યો પૂ રી દે સ ર હી ઘ રાં બા રાં અ દ્ધા ધ રી કો ટિ કી ધાં સ વં ર ળિ:
મ હા માં ઠ ળી ત બે લા મા ન થી નિ શ દ ર ચિ ફે લા માં તે મં દ મ તી ઈ ર શા ની ઘા લી સ ળિ.
જો જે ભા ઈ અ ગ ણી ત પા પ માં છે એ બો સા ર તે તો ત ને ન ર ક માં દા ખ વ શે સ દા કા ળ;
ના સ વા નો મુ જ શે ન મા ગ મો ગ વિ સ દુ ખ ધં ધ માં આં હિ શ ત્રુ ની ખેં ચી રા ખે બા હી ચા ળ;
વિ ક ટ છે ખ રે ખ રી માં ન જે વિ ચા રિ વા ત ધો ખો રે હે વ ડ તાં ત ને તે થી ક સ ર ટા ળ;
ક હું મા ની થા ને ડા હ્યો થા ને હે તે હ રિ જ ન થા જિ જ્ઞા સુ ધ્યા ની જ્ઞા ની તિ મ ર અ ની તિ બા ળ.
ગુ ણી જ ન ય થા ર થ પી છા ણ થી ઉ ર ધ ર ય થા ર થ વિ વે ક ત મે તો તે ત પા શે થા ય;
રુ ડો થા રે ડ મ ર નાં જે પ ન વ ર સ વી ત્યાં [illegible] લી વા રે જા ચા ખી લે નિ થૈ તુ લ્ય સ દ્ધિ ધા ય;
જો વ જે થી લ ક્ષ વ સા સ મ જ ણ ધા રે શુ દ્ધ દું કી વ ચ કા તું ર એ વે દ હ ન વે ળ ન જા ય;
જ રૂ ર તું તું કે કા ળે ઠા ઉ કું ક ર જે કા મ કો ઈ ત ને તિ ખાં અ ને દ હ ન વે ળ ન ગા ય.
ડ લી મે ડી મૂ ખ આં હી થી ન સ્વ ર્ગે જા ય આ ધું પ ડ શે લા ગુ તો પા પ મા ર ન્યાં તુ વિ ચ રી શ;
ગે લી જ તું જે ક ન ક અ યુ ત પ્ર યુ ત ને વિ સ્તા ર નાં અ ધીં દ શે સુ ક્ષે ગે બી અ શ્વ એ ડી શ;
લે જે વિ જ્ઞા ન શો ધી વી યા થી રૂ ડી રાં ક ડ તે વા વ ર તાં મ ગ ઠ સં કો ચ ન હિ અ હો ની શ;
ઠે ઠ સૂ ઠે કા ણે ઠ રે પી ડા બ ધી વ ડી મુ કી માં ગ ળિ ક સ દા ન્યાં ભ ણ ક ન હિ ધિ ક દી શ.
ઠ ગ સા ચૂં મ નુ ષ્ય ન થી જ જા ણે એ ક છે ક પ છી સા સું વ ચ ન તે નો તો ખો મ ન નો ક શ ર;
મુ ઠ માં ક મૂ ર ને અ મૂ ર જે વો ક હે વા ય છી ત ધ રા વે ને તે નો મે ખો મ ન નો ક શ ર;
કા ન ધ રે લ બા ડી ઉ ઘા ડી ધ ણી વા તો વિ બે પ કો ક રી દ ગો ભ રે મે બો પા પ વા બો ભા ર;
મ ન તે નું દુ કું દ લ પ ત ક હે ર હે ને દ ડે લ બ ની ના એ તે સ દ ન ની જ સ દા છા ર.

આ સમુદ્ર પ્રબધમાં આવેલા છંદો સહેલાઈથી વાંચવા સારૂ છૂટા શબ્દો પાડીને આ નીચે લખ્યાછે.

સાગરનું કહે કદી પાણી ગણી જ્યાં જુએ ત્યાં,
ભાસે વળી વિવિધના જે વિચાર આપ ઉર;
ગણિત કરે તો પત્ર માપી આપે વનનાં,
ભુવનમાં વિદ્વાન જ્ઞાની નિશ્ચે સરસ જરૂર;
"રઘુ રાજા" જશ જેવો પામ્યા પ્રૌઢ સેના સજી,
લેશે જશ ને સારી સજાવે સિંધુ પાજપૂર;
સજે વાણી કે કમાણી પીતા થકી કરે ધણી,
ભોગી ભક્તિ વના સત્ય તત્વ તેથી સદા દૂર. ૧.
મજા કરે ફરે મોતી માણક માળાઓ ધરે,
ગમત માંહી જો રીઝે તો રૂપૈઆ આપે ગણિ;
સંસારમાં જે કર્યું તે પાપ પુછાવિ લે એવો,
નોખો નથી જાણે નરનારી રક્ષાકારી ધણિ;
સારો વાયુ ધર્યો તપે પીગળતાં શેખી રાખી,
ભૂમિ ભણી નાઠો, પામ્યો જો શ્વસન[1] શંકાધણી;
રક્ષા અગણિત તેનો મેં ન પાર શકાયજ,
કોણ ગણતિમાં ગતિ ગતિ ઇશ અભિમાનતણી. ૨.
છેલીવારે ધર છોડી પાપી પોતે જે નરક,
ધાટે પારવિના ધરે કાળ કોટી અંગ દુઃખ;
નૌકાનો માટે પછી ક્ષમા મેલીને જખ મારે,
લીધાંન તદ્દત્ત[2] પૂરાં ઢેબરાં ને તપી કુખ;
કાળું જે કાજળ જેવું પાસે નૃપ[3] રૂપ પેખી,
નેણમાં લજજાહીણુ તું વારી ભરે રઠી ભુખ;
હમેશાં અશુધ પામ્યો પીડા અપરમપાર,
ધાયે ચઢી નર તું તો તજ્યો મન માન્યું સુખ. ૩.
સિદ્ધિને સિદ્ધિમાં મોહ્યો માનનીનું જોઈ મુખ,
ટકી પડયે પણ ખોયું તેજ તન આદિ વળિ;
નૂતન[4] રીતે તું ચાલ્યો પિટાયો સઉ પ્યારથી,
જેવે પાપે રીઝે મન નીશ દીન ભાવે ભળિ;
નાત્યને જાત્યમાં ખ્યાત પામ્યો પૂરિ દેશરહિ,
ઘરાં બારાં શ્રદ્ધા ધરી કોટિ કીધાં સર્વ રળી;
મહા માંડણી તળેલા માનથી વિશદ[5] રચિ;
ડેલામાં તેં મંદમતિ ઇરશાની ધાલી સળિ. ૪.
જો જે ભાઈ અગણીત પાપમાં છે એવો સાર,
નેતો તને નરકમાં દાખવશે સદા કાળ;

[1] શ્વસન—પવનની. [2] તદ્દત્ત—તે રસ્તે જોઇ તેટલાં.
[3] નૃપ—જમરાજાનું. [4] નૂતન—નવી.
[5] વિશદ—ઉજળાં.

નાસવાનો સુજશેન માગ ભોગવીશ દુખ,
ધંધમાં[1] આંહી શત્રુની ખેંચી રાખે ચાહી ચાળ;
વિકટ છે ખરે ખરી માનજે વિચારી વાત,
ધોખો રેહે વડતાં તને તેથી કુસર ટાળ;
કહ્યું માની થાને ડાહ્યો થાને હેતે હરિ જન,
થાજિજ્ઞાસુ, ધ્યાની, જ્ઞાની, તિમર અનીતિ બાળ. ૫.
ગુણી જન યથારથ પિછાણથી ઉર ધર,
યથારથ વિવેક તને તો તે તપાસે થાય;
રૂડો થારે ઉમરનાં ત્રેપન વરસ વીત્યાં,
છેલી વારેજા યાખીલે તીર્થ તુલ્ય સદ્વિદ્યાય;
જીવ જેથી લક્ષ વસા સમજણ ધારે શુદ્ધ,
ટૂંકી વયના તું રખે વેગે બીજે પક્ષે જાય;
જરૂર તું ટૂંકે કાળે ઢાઉકું કરજે કામ,
કોઈ તને તીખાં અને દહન વેણુનગાય. ૬.
ડેલી મેંડી સુખ આંહિથી ન સાથે જાય આખું,
પડશે લાગુ તો પાપ ભાર જ્યાં તું વીચરીશ;
મેલી જવું જે કનક અયુત[2] પ્રયુત[3] ને, વિસ્તા-
રનાં અર્વિંદ[4] શે સુખે ગેબી અશ્વ ખેડીશ;
લેજે વિજ્ઞાન શોધી વિદ્યાથી રૂડી રોકડ તે,
વાવરતાં પ્રગટ સંકોચ નહિ અહોનિશ;
ઠેઠ સુ ઠેકાણે ઠરે પીડા બધી પડી મૂકી;
માંગળીક સદા જ્યાં જાણક નહિ ધીકદીશ.[5] ૭.
ઠગ સાચું મનુષ્ય નથીજ જાણે એક છેક,
પછી સાચું વચન પોતે કહી નશકે સાર;
મૂઢમાં કસૂરતે અસૂર જેવો કહેવાય,
છીત ધરાવે ને તેનો નોખો મનનો કરાર;
કાન ધરે લબાડી ઉધાડી ઘણી વાતો વિષે,
પકો કરી દગો ભરે ભેળો પાપ વાળો ભાર;
મન તેનું ટૂંકું દલપત કહે રહે, ને દં-
ડેલ બની નાંખે તે સદ્મ નિજ સદા છાર. ૮.

દોહરા.

"સમુદ્રની વસ્તુતણો, છેહ ન આવે છેક;"
"એમ સમુદ્ર પ્રબંધથી, ઉપજે અર્થ અનેક." ૯.
"પ્રભુ કૃત સમુદ્રથી થયાં, રત્ન રૂડાં દશ ચાર;"

૧ ધંધ—લડાઇમાં. ૨ અયુત—દસહજાર. ૩ પ્રયુત—દસલાખ. ૪ અર્વિંદ—પુત્રપુત્રાદિક વિસ્તારરૂપી કમળ તે પણ મુકીને જવુંછે. ૫ ધીક્કાર તરફ.

"કવિ કૃત્ય સમુદ્રથી થયાં, એમજ રત્ન અઢાર."
સમુદ્ર પ્રબંધમાં પહેલા પહેલા અક્ષરની ઉભી લીટી
વાંચતાં વંચાયછે તેઃ—દોહરો.

સાગર સમ સંસાર છે, નૌકા હરિનું નામ;
જો નાવિક ગુરૂજી જડે, મેલે ઠેઠ મુકામ. ૯.

પાચમા અક્ષરો વાંચતાં.—પ્રમાણિકા છંદ.

કરેજ કેક જે ધણી, ઘટેજ બુદ્ધિ તેતણી;
અસૂખ થાય ઉલટું, સુજે ન કામ સૂલટું. ૧૦.

નવમા અક્ષરો વાંચતાં. શીર્ષા છંદ દ્વિ અર્થી.

પામા[1] પાપીમાં પાપી, મેં પામા પાપી આપી;
પામા પામામાં થાપી, ત્રેસઠથી અધાપી. ૧૧.

"એમાં મતલબ એવીછે કે સન ૧૮૬૩ થી અંગ્રેજી વર્ષ પોસ મહિનામાં અને માગશર મહિનામાં એ છંદમાં બતાવેલા અક્ષર પ્રમાણે ઓગણીસ વર્ષ શુધી બેસે, અને પછી પણ એજ અનુક્રમે આવે; તેમાં પપે પોસ અને મમે માગશર સમજવો."

તેરમા અક્ષરોમાંથીઃ—સમાનિકા છંદ.

જ્યાં વસે કળા વિશેષ, જૈ જરૂર જોઉ દેશ;
ઐવિ ચાહ ઉર ધાર, જો યુરોપ એકવાર. ૧૨.

સત્તરમા અક્ષરોમાંથીઃ—અનુષ્ટુપ છંદ.

ભાવ લૈ ભેગનો ભૂકો, ધાલીને ધાટ જે ઘડે;
તે ધંધો થાયછે ટૂંકો પસ્તાવામાં પછી ચડે. ૧૩.

એકવીસમા અક્ષરોમાંથીઃ—

શ્લોકः

विद्वाने वहि जानाति । विद्वज्जन परिश्रमं ॥
नहि वंध्या विजानाति । गुर्वी प्रसव वेदनां ॥ १४ ॥

પચીસમા અક્ષરોમાંથીઃ—ઉધોર છંદ.

જેની જાત તો ના જોઈ, કાઢે વાત તેની કોઇ;
દાખે નેતિ નેતિ વેદ, ભાખે કોણ તેનો ભેદ. ૧૫.

ઓગણત્રીસમા અક્ષરોમાંથીઃ—દોહરો.

આસ પાસ આંકાશમાં, અતરમાં આભાસ;
ઘાસ ચાસની પાસ પણ, વિશ્વ અધિશનો વાસ.૧૬.

ડાબી બાજુન ઉપલા ખુણાથી જમણી બાજુના
નીચલા ખુણા સુધી વાંચતાં:—

દોહરો.

સાણી રાણી ફકતનો, પામે નૃપ જો પ્યાર;
ચિતે ધરે સુ વિચારને, ભાગે નહિ શક ભાર.૧૭.

ડાબી બાજુના નિચલા ખુણાથી જમણી બાજુના
ઉપલા ખુણા સીધી વાંચતાં:— દોહરો.

મનમાં મુંકાશો નહીં, ઠામ નથી હરિ દૂર;
દેરાં પાડયે[1] નહિ પુરે, ઇશ્વર આશ જરૂર. ૧૮.

હરિ ભજવાનો ઉપદેશ.

દોહરો.

અરે જીવ તેં જન્મિને, શોધિ ન લીધો સાર;
ભ્રમણામાં ભૂલ્યો ભમી, ભર્યા પાપના ભાર. ૧.

ભુજંગી છંદ.

ભર્યા પાપના ભાર સંભાર ભાઇ,
કુડા કર્મની ખૂબ કીધી કમાઈ;
મળ્યો માલ મેલી જવુંછે મરીને,
હવે જીવ હેતે ભજી લે હરિને. ૨.
બહુ જુક્તિએ જીભથી જૂઠ બોલ્યો,
ખરો સત્યનો તેં ખજાનો ન ખોલ્યો;
અરે તું ન ચાલ્યો રૂડું આચરીને,
હવે જીવ હેતે ભજી લે હરિને. ૩.
દયા છોડીને કૈકને કષ્ટ દીધાં,
લુચાઇ કરી કૈકનાં દ્રવ્ય લીધાં;
દિલે દૈવથી દોષ દેખી ડરીને,
હવે જીવ હેતે ભજી લે હરિને. ૪.
કહે ભાઇ કાયા ધરી શું કમાયો,
ગયો લાભ તો ઉલટો તું લુટાયો;
ઠર્યો કીચમાં ઠેઠ સુધી ઠરીને,
હવે જીવ હેતે ભજી લે હરિને. ૫.
જનો કૈક જોને ગયા તુજ જોતાં,
સગાં ને સબંધી રહ્યાં સર્વ રોતાં;

---

[1] પામા—ખસનો રોગ.

[1] મુસલમાનો હિંદુ ઓનાં દેરાં પાડીને ધારતા હતા કે આમ કરવાથી ખુદા અમારી આશા પુરી કરશે તેઓને શિખામણનો આ દેહરો છે.

ધિખાવી દિધા ધામ ઝાળે ધરીને,
હવે જીવ હેતે ભજી લે હરિને. ૬.
હતી હામ હૈયે થતી છત્ર છાયા,
જમીમાં સમાયા રૂડા રાણી જાયા;
ન કોઇ બચ્યા તે ઉપાયો કરીને,
હવે જીવ હેતે ભજી લે હરિને. ૭.
અરે તારૂં આયુષ્ય તો ઉડી જાશે,
સમો આવશે કાલ શા હાલ થાશે;
અભીલાખ ઊંડા રહ્યા આદરીને,
હવે જીવ હેતે ભજી લે હરિને. ૮.
દિસે પુત્ર ને સ્ત્રી દિસે દાસ દાસી,
તથાપિ અરે જીવ જો તુ તપાસી;
તને મોતથી તારશે તે તરીને,
હવે જીવ હેતે ભજી લે હરિને. ૯.
ઘણું ખાધું પીધું ઘણા ખેલ ખેલ્યો,
અબોટયો કશો સ્વાદ એકે ન મેલ્યો;
ફસાયો પુરો દેખ પાછું ફરીને,
હવે જીવ હેતે ભજી લે હરિને. ૧૦.
કર્યાનું હતું શું અને શું કર્યું તેં,
ધર્મ્યું સોનું લે ધૂળ મદ્ધે ધર્યું તેં;
ભમ્યો ભૂલમાં ભાર ભુંડો ભરીને,
હવે જીવ હેતે ભજી લે હરિને. ૧૧.
વળી જો વિચારી ગયાં વર્ષ વ્હેતાં,
મટયા કેશ કાળા કહેતાં કહેતાં;
જરા આવી ઝાંખો થયો તુ ઝરીને,
હવે જીવ હેતે ભજી લે હરિને. ૧૨.
દિશા ભૂલી દિગ્મૂઢની પેર ડોલ્યો,
બકે તેમ તુતો ગમે તેમ બોલ્યો;
સજી શુદ્ધ વાણી તજી વૈખરીને,
હવે જીવ હેતે ભજી લે હરિને. ૧૩.
ધ્રુમેલી તવીમાં કુટે જેમ ધાણી,
કુટે વિશ્વ મદ્ધે ફટોફટ પ્રાણી;
અરેરે ન કોઇ રહ્યો ઉગરીને,
હવે જીવ હેતે ભજી લે હરિને. ૧૪.
હજી ચેત બાજી બધી હાથમાં છે,
દયાળુપણું તો દિનાનાથમાં છે;
વિચારો વિવેકે મતી આવરીને,
હવે જીવ હેતે ભજી લે હરિને. ૧૫.
તજી ગર્વ આ સર્વ મિથ્યા તપાસી,
રહે આપને અંતરે જે ઉદાશી;
કહ્યો મોક્ષનો લક્ષ તે લોક કામે,
દિધી દેશના શુદ્ધ દલપત્તરામને. ૧૬.

હરિ ભજવાનો ઉપદેશ.

પાઠ બીજો.

ઉપેંદ્રવજ્રા છંદ.

જથા તથા વાદ વૃથા વિસારી,કથા તથા કીર્તન તે ઉચારી;
ધીરે રહી ધ્યાન ધરી ધરીને,હરિ હરિ બોલ ફરીફરીને.૧.
ઉચ્ચારનો ઉર વિચાર આણી,સુકર્મનો મારગ સધજાણી;
કુકર્મને દુર કરી કરીને, હરિ હરિ બોલ ફરી ફરીને. ૨.
ઉજાસથી અંતરને ઉજાળી, અનાદિ ઉન્મત્તપણું પ્રજાળી;
ઠરેલ થૈ ઠીક ઠરી ઠરીને, હરિ હરિ બોલ ફરી ફરીને.૩
પવિત્રતા મિત્ર વિચિત્ર પાળી,હરામની હામતમામ ટાળી;
દગાથકી દીલ ડરીડરીને, હરિહરિ બોલ ફરી ફરીને. ૪.
ચડીશમાં ચૂકિ કુચાલ ચાળે,કરીશમાં ક્રોધ કદાપિ કાળે;
ભલાઈ ભંડાર ભરી ભરીને, હરિહરિ બોલ ફરી ફરીને. ૫.
સુ ભાષણો સર્વસ સાંભળીને,ભલાભલા શોધકમાં ભળીને;
ખુશીથી લે વાત ખરીખરીને,હરિહરિ બોલ ફરી ફરીને.૬
સુ સંગતીની કર નિત્ય સેવા,લજાય શું લાભ અલભ્ય લેવા;
ગુણી સભા મધ્ય ગરીગરીને,હરિ હરિ બોલ ફરીફરીને.૭.
સુધર્મનો સ્વાદ સદૈવ સારો,ગણાય ચોખો ગુણવાન ધારો;
ચરાયતો નીત્ય ચરી ચરીને,હરિ હરિ બોલ ફરી ફરીને.૮.
ભલાંભુંડાં ભાષણ મૂખ ભાખે,ગણીગણી ઇશ્વર યાદ રાખે;
જરૂર ભૂલે ન જરી જરીને,હરિ હરિ બોલ ફરી ફરીને. ૯.
કરેલ કાયા ઘટ જેમ કાણો, ભરેલ આયુષ્ય જળ પ્રમાણો;
જશે બધું નીર ઝરીઝરીને, હરિહરિ બોલ ફરીફરીને. ૧૦.
અપાર સંસાર સમુદ્ર આછે, સદાય તે સંકટની સિમાછે;
તકાવ તું પાર તરી તરીને, હરિ હરિ બોલ ફરીફરીને.૧૧
ધુમાડિનો ધૂમ્ર અનિત્ય એછે,સુબોધ શીક્ષા દલપત્ત દેછે;
મનુષ્ય તો જાય મરીમરીને, હરિહરિ બોલ ફરીફરીને.૧૨.

ઇશ્વર ભજવાનો ઉપદેશ.

લક્ષ્મીધર છંદ.

ઠીક થૈ જે ઠરેલો બધે ઠામછે,

નાથ તે એક તેનાં ઘણાં નામછે;
સર્વદા જો તમે કામ સારાં સજો,
ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો ૧.
જાણજો જ્ઞાન અજ્ઞાનને જુદછે,
સેવવા જોગ તો શ્રીહરિ શુદછે;
ભૂતને પ્રેતને તૂત જાણી તજો,
ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો. ૨.
કોટિ બ્રહ્માંડનો એજ કર્તાર છે,
કામ જેનાં જુઓ સર્વ શ્રીકાર છે;
હે જનો હેતથી હેતુ તેના હજો,
ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો. ૩.
ઇંદિ જેવાં જુઓ બિંબ આકાસમાં,
ભાળિયે આપણે ઇંદુ આભાસમાં;
સ્થાપનારાતણા આપ મિત્રો થજો,
ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો. ૪.
પાણીને પૃથ્વિ પોતેજ પેદા કર્યાં,
ધ્યાન દૈ માનવીને રચીને ધર્યાં;
સર્જનારો હશે કોણ તે સોધજો,
ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો. ૫.
આપણે કાજ જે અંન પાણી ધરે,
કષ્ટ કાળે વળી તેજ રક્ષા કરે;
માનવી માત્ર જેથી કરેછે મજો,
ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો. ૬.
સિદ્ધિ જેની મહા શક્તિ દીસે સદા,
ક્રોડ કાળે નહીં નાશ જેનો કદા;
વિશ્વના વાસી સૈ વાલપે વંદજો,
ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો. ૭.
આદિ કે અંત જેનો નથી આવતો,
ભૂધરો એજ છે ભક્તને ભાવતો;
ચાતુરી તેતણી ચિત્ત વિચારજો,
ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો. ૮.
રોમમાં કોટિ બ્રહ્માંડ છે રાજતાં,
છેક ઝીણાંજ છે છિદ્રમાં છાજતાં;
રે તમે દીલમાં દાખલા સખજો,
ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો. ૯.
લાખ વાતોતણી એક આ લેખજો,
પ્રાણિના નાથને પ્રેમથી પેખજો;
મુક્તિનો માર્ગ તે મૂખથી માગજો,
ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો. ૧૦.
અંતરે ઇચ્છશો એ પ્રભૂ આપશે,
સ્થીરતામાં સદા થોભિને થાપશે;
વિક્તિયે વાત આ વેતથી વાંચજો,
ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો. ૧૧.

દોહરો.

ભજો ભક્ત થૈ ભાવથી; કૃપાળુ જન કરતાર;
રૂડી દલપતરામની, સરવ કથાનો સાર. ૧૨.

—∞—

પ્રભુ ભજવાનો ઉપદેશ.

ચંદ્રાવળા છંદ.

પ્રભુ ભજિયે તજિયે મન મમતા, સજિયે કારજ શુદ્ધ,
સકળ કળાનો સાર સમજિયે, તજિયે વચન વિરૂદ્ધ;
તજિયે વચન વિરૂદ્ધ વિચારી,
અમૃત સમાન વચન ઉચ્ચારી;
દલપતરામ કહીં સજિ શમતા;
પ્રભુ ભજિએ તજીએ મન મમતા. ૧.
કીર્તિ વધે તેવાં કૃત કરિયે, ડરિયે દેખી દોષ;
ભલી શિખામણ ભીતર ભરિયે, રૂદય ન ધરિયે રોષ;
રૂદય ન ધરિયે રોષ કદાપિ,
કડણ કથન કો કહે તદાપી;
દલપતરામ કહે દિલ ડરિયે,
કીર્તિ વધે તેવાં કૃત કરિયે. ૨.
શા માટે અપજશ સંઘરિયે, ભરિયે શિર શિર ભાર
મિત્રપણું અધિકું આદરિયે મરિયે વળી જે વાર;
મરિયે વળી જે વાર વખાણે,
અંતરમાં પ્રીતિ સૈ આણે;
સહસ્ત્ર વર્ષ સુધી સાંભરિયે,
શા માટે અપજશ સંઘરિયે. ૩.
પરમ ધરમનાં કરમ કરીને, ભરમ ભાગી ભય છોડ;
મર્મ સમજ સજ શરમ સર્વદા, પ્રભુમાં પ્રીતિ જોડ;
પ્રભુમાં પ્રીતિ જોડ જરૂરથી,
સદગુણ સજ દુર્ગુણ તજ દુરથી;
હરઘડિયે સંભાર હરિને,
પરમ ધરમનાં કર્મ કરીને. ૪.

વાચક શુભ સાંભળ સુખદાયક, લાયક થઈ લેલાણુ;
ગણિ ગણિને ગુણ નરનાયકના[1] ગાયક થઈ કરગાન;
ગાયક થઈ કર ગાયન ગરજી,
મનમાં તેની સમજી મરજી;
દલપતરામ કહે દુખ ઘાયક,
વાચક શુભ સાંભલ સુખદાયક. ૫.
ધર્મ ધુરંધરતા ધીરજ ધર ધરણી ધર ધ્યાન;
તુચ્છપણાની ટેવ તુરત તજ, ભજ ભાવે ભગવાન;
ભજ ભાવે ભગવાન ભજનથી;
સજ અંતરમાં સ્નેહ સજનથી;
દલપત કહે સદા સુકૃત કર,
ધર્મ ધુરંધરતા ધીરજ ધર. ૬.
અખિલ બખિલ દાતાનું અંતે, ઠરવાનું એ ઠામ;
તે માટે મહિનાના ત્રિસ દિન, નિશ દિન રટિયે નામ;
નિશ દિન રટિયે નામ ન ભૂલી,
ફેલ કરી ફરીયે નહિ ફુલી;
દલપત કહે કહ્યું સૌ સંતે,
અખિલ બખિલ દાતાનું અંતે. ૭.
સુધર સુધર નર તું સુધરીને, સુધાર સૌ સંસાર;
આળસ વિષ તજી ઉધમ રૂપી, કાં ન જમે કંસાર;
કાં ન જમે કંસાર સરસ તે,
તૃષિત મરે શિદ વારિ વરસતે;
કહે દલપત દિલ દીપ્ત કરીને,
સુધર સુધર નર તું સુધરીને. ૮.

ઉપદેશી સિંહાવલોકન સવૈયા.

કરવા સુ વિચાર સદા દિલમાં,
ભવસાગર ભક્તિ કરી તરવા;
તરવાર બહાદુર તેજ ખરો
દિલને નહિ દે દુખથી ડરવા;
ડરવાનું ગણે દિલ દુર્ગુણથી,
હરખાય પરાઈ પિડા હરવા;
હરવા પરદ્રવ્ય કહે દલપત્ત,
ચહે નહિ ચિત્ત બુરૂં કરવા. ૧.
કરિયે પરમારથ પ્રિત સહીત,
અને કૃતિ ઉત્તમ આદરિયે;
દરિયે દુખને ડુબતો જન દેખી,
દયા દિલમાં ધરથી ધરીયે;
ધરિયે રથ ચક્ર ફરે ધરણીપર,
તેમ દયા ગુણ વાવરિયે;
વરિયે વર અન્ય નહીં દલપત્ત,
પતિ જગ કારકને કરિયે. ૨.
મળશે નહિ જન્મ મનુષ્ય તણો,
અઘટિત કર્યા કૃત ઉબળશે;
બળશે નહિ પાપ પછી સઘળાં,
તુજ સંકટ કોઇ નસાંભળશે;
ભળશે દુખ આવી અનેક બિજાં,
ઉભરાની પેઠે અતિ ઉછળશે;
છળશે જમ દૂત કહે દલપત્ત,
પછી તુજ પાપ પુરાં મળશે. ૩.
ધરથી શુભ ધર્મ વિચાર ધરો,
ડરવું ન પડે જમના ડરથી;
ડરથી તજી ધર્મ ન દોષ કરો,
નિપજે નહિ કાંઈ કદી નરથી;
નરથી નીપજે સુખકે દુખ તો,
પછીં સર્વ પિડાય પરસ્પરથી;
પરથી ન બને કશું એ દલપત,
બનેજ બધું ધરણી ધરથી. ૪.
ધનમાં મન ધારી ધમા ધમ કીધ,
રહ્યો નહીં નેહ નીરંજનમાં;
જનમાં ધરી જન્મ જનાવર જેમ,
ન કાઢિ ઘડી કદિ કીર્તનમાં;
તનમાં તરૂણાઈ ઘટી દલપત,
ઠરી વય વર્ષ અઠાવનમાં;
વનમાં પકડે પશુ પારધી તેમ,
બખીલ પડયો જમ બંધનમાં. ૫.
મુખમાં મહારાજનું નામ ન લે,
સુખિયો થઇ શોખી ફરે સુખમાં;
સુખમાં તુજ ધાર ધિકાર પડયો,
ધિક માત તને ધરિયો કુખમાં;
કુખમાં ભરી ભોજન પાન ભમે;
દિનનાથ સહાય કરે દુખમાં;
દુખમાં ન ધર્યો દલપત કહે,
પડી ચૂક અચૂક ચતુર્મુખમાં. ૬.
મજમાં ગુણ કે ગણ દોષ ભરે પણ,

૧ નરનાયક—પુરૂશોત્તમ અથવા પરમેશ્વર.

દાખિશ દેખિશ તે તજમાં;
તજમાં પછી પાન ઇલાઇચીમાં,
ખરચ્યા ખુરદા રદ કારજમાં;
રજમાં ગયું તારૂં રચ્યું શુભમાં,
ઉચર્યા થકી ઓછું ભર્યું ગજમાં;
ગજમાં હયમાં દલપત્ત કહે,
દિલ દાખ્યું નહીં હરિ નામજમાં. ૭.
પળિયે તુજ શીશ સપેત થયું,
જેમ ફુલ સુકાય ફુલી કળિયે;
કળિયે તુજ પંડ પ્રવેશ કર્યો,
ધુર ધર્મની ધોરી તજી ગળિયે;
ગળી એજ રીતિ ગણિ તે ગણતાં,
પણ આશ જે પત્ર ફળે ફળિયે;
ફળીએ જન દીન દીઠાં દલપત્ત,
ન પાણીજ પાયું કદી પળિયે. ૮.
ઘટમાં ઘણી ઘાત અઘાત ભરી;
છળ ભેદ કરે પછી છેવટમાં,
વટમાં ન રહ્યો જન જાતિ તણી,
લલચાઇ રહ્યો જન લંપટમાં;
પટમાંહિ મનોહર પેચ રચી,
શણગાર સજે અતિ ઉલટમાં;
લટમાંહિ ધુંપેલ ધરી દલપત,
ધુમે પછી સુંદીર સંઘટમાં. ૯.
કર વાવરીએ શુભ કામ વિષે,
ધરિ હામ પરાઇ પિડા હરવા;
હરવાતતણું સમજી મનહારદ,
જ્ઞાની થવું ગુણ સંઘરવા;
ઘર વાસ વશી ઘણી પુંજી કરો,
પરલોક વિષે પછિ વાવરવા;
પરવાર મળે પળ પાંચતણો,
કરીએ મન જ્ઞાન કથા કરવા. ૧૦.

ઉદારતા વિશે.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

જે ઈશ્વરે અતિ ઘણું ધન ધાન્ય આપ્યું,
કંગાલતા કુભવતા તણું કષ્ટ કાપ્યું;
પૃથ્વી વિશે દશદિશે જશ પાથરોરે,
ઔદાર્ય કાર્ય કરવા "કર વાવરોરે." ૧.
પ્રત્યક્ષ ભક્ષ નવટાંકજ નિત્ય પામો,
તો રાંકને તુરત તેથકી ટાંકવામો;
હે વૃદ્ધબાળ તરૂણા કરૂણા કરોરે,
ઔદાર્ય કાર્ય કરવા કર વાવરોરે. ૨.
રે માનવી સરવ માનવી વાત મારી,
છે અર્થની નથી અનર્થનીકે નઠારી;
શાસ્ત્રો વિશે લખતછે મતછે ખરોરે,
ઔદાર્ય કાર્ય કરવા કર વાવરોરે. ૩
જે વાવર્યું સુકૃતમાં વધ્યું તે તમારૂં,
દાટેલ જે ધરજમાં રજમાં જનારૂં;
ધીમંતતા કથનમાં મનમાં ધરોરે,
ઔદાર્થ કાર્ય કરવા કર વાવરોરે. ૪
જો રોધ કીધ જળપૂર જતાં સુ પંથે,
તો પ્રૌઢપૂર પછી તે પ્રસરે કુપંથે;
ઉભો રહે નહિ અહર્નિશ ઉભરોરે,
ઔદાર્ય કાર્ય કરવા કર વાવરોરે. ૫.
હાથી હજાર પતિ હાકમ જે હતા તે,
છે કોઇ છેવટ સુધી છતમાં છતાતે,
ઉચ્ચાર એમ ગણના ગણિ ઉચ્ચરોરે,
ઔદાર્ય કાર્ય કરવા કર વાવરોરે. ૬.
થોકે મળી સ્થિર કદી સ્થળમાં થવાના,
પૈસા પછીથી પળમાં જળમાં જવાના;
એ કારણે અતિ રૂડાં કૃત્ય આદરોરે,
ઔદાર્થ કાર્ય કરવા કર વાવરોરે. ૭.
તે ધન્ય ધન્ય ધરણીપર પીંડ ધારી,
જે ખાંત રાખીખરચે ચિતને વિચારી;
પોતે સુપંથ સમજે પણ પાંશરોરે,
ઔદાર્ય કાર્ય કરવા કર વાવરોરે. ૮.
જે દીનને પ્રતિદિને સુખ દાન દાતા,
તે ધન્ય તેમજ મહા ધન્ય તાત માતા;
એવું વિચારી શુભ સાધન સંઘરોરે,
ઔદાર્ય કાર્ય કરવા કર વાવરોરે. ૯.
જો ખાન પાન સનમાનનું દાન દેશો,
તો જ્ઞાન વાન ભગવાનથી માન લેશો;

અંતે અભિષ્ટ મળી કષ્ટથી ઉગસેરે;
ઔદાર્ય કાર્ય કરવા કર વાવરોરે. ૧૦.
જો લાખ લાખ અભિલાખ અખંડ રાખો,
તો ટાળીને અશુભતા શુભ ભાવ ભાખો;
પાપીષ્ટ જે કઠણુ બોધ કરો પરોરે,
ઔદાર્ય કાર્ય કરવા કર વાવરોરે. ૧૧.
કીધો પ્રસિદ્ધ પરીપૂરણુ પાઠ આમે,
રૂડો વિચાર રચીને દલપત્તરામે;
લોકોપકાર કરતાં દિલના ડરોરે,
ઔદાર્ય કાર્ય કરવા કર વાવરોરે. ૧૨.

દોહરા.

ઉદાર જન ને ઇંદુથી, બહુનું પોષણુ થાય;
જેની જગમાં જગમગે, સોળે કળા સદાય. ૧૩
ઉદાર પુરૂશ ઉદારતા, તજે ન સહિ પરિતાપ;
આંબા ને પથરો હણે, પણુ આપે ફળ આપ. ૧૪.

ઇંદ્રિવિજય છંદ.

વાંસ વળી શળી જાય ભલે પણ,
મોભતણો કદી ક્ષોભ ન થાશો;
ડાળખી પાન ખવાય ભલે,
થડ મૂળ ખચીત કદી ન ખવાશો;
કોઇક અંગ કપાય કદી પણ,
મસ્તક એક કદી ન કપાશો;
સોયજ્જો દલપત્ત કહે,
પણુ સો જણુનો સરદાર ન જાશો. ૧૫.

સારૂં કામ કરવા વિશે.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

અરે રૂડો માનવ દેહ આવ્યો,
બહુ પ્રતાપી પ્રભુએ બનાવ્યો;
તમે વિચારો હિત જો તમારૂં,
કરો કરો કાંઇક કામ સારૂં. ૧.
ન કાઢશો કાળ કદી નકામો,
પરોપકારી શુભ નામ પામો;
ઠગાઇથી નામ ઠરે નઠારૂં,
કરો કરો કાંઇક કામ સારૂં. ૨.
સુ કીર્તિને સ્વાદ સદૈવ ચાખે,
આ લોકમાં નામ અખંડ રાખો;
તો વાગશે નીર્ભયનું નગારૂં;
કરો કરો કાંઇક કામ સારૂં. ૩.
જગત્પતિને પ્રિય કામ જે છે,
આ લોકમાં ઉત્તમ કામ એ છે;
બીજુ બધું માલવિના બિચારૂં,
કરો કરો કાંઇક કામ સારૂં. ૪.
હેતે કરો પૂણ્ય પવિત્ર હાથે,
હાથે કર્યું તેજ સદૈવ સાથે;
બીજુ નહીં એક મળે બુઝારૂં,
કરો કરો કાંઇક કામ સારૂં. ૫.
દુષ્ટો મરીને અતિ દુઃખી થાય,
જે દુઃખ જીભે ઉચર્યું ન જાય;
ચિત્રો વિશે કેમ કરી ચિતારૂં,
કરો કરો કાંઇક કામ સારૂં. ૬.
જરે કરી ઉન્મતતા ન આણો,
જરે કરીને નહીં શ્રેષ્ટ જાણો;
જરે કરીને ન રમો જુગારૂં,
કરો કરો કાંઇક કામ સારૂં. ૭.
આયુષ્યમાંથી પળ ઓછી થાય,
મહા મુલી તે નહિ મેળવાય;
જરૂર આ જીવન છે જનારૂં,
કરો કરો કાંઇક કામ સારૂં. ૮.
મહીપતિએ પણુ રાજમેલી,
ખપી ગયા ભૂપર ખેલ ખેલી;
વિશેષ શું વર્ણુન હું વધારૂં,
કરો કરો કાંઇક કામ સારૂં. ૯.
નથી નથી નિશ્ચળ દ્રવ્ય દેહ,
નથી નથી નિશ્ચળ નારિનેહ;
અંતે થશે તે સઘળું અકારૂં,
કરો કરો કાંઇક કામ સારૂં. ૧૦.
સંસારનું સુખ સુધા સમાન,
નિશ્ચે તમે માની રહ્યા નિદાન;
ખચીત થાશે અતિ એજ ખારૂં,
કરો કરો કાંઇક કામ સારૂં. ૧૧.
મનુષ્ય કાયા નથી મોજ માટે,
ઘડી નથી તે પશુપક્ષી ઘાટે;

અખંડ સ્વર્ગે સુખ આપનારૂં,
કરો કરો કાંઇક કામ સારૂં. ૧૨.

શાર્દૂલ વિક્રીડિત વૃત્ત.

કોડે કામ કરો કૃપાળુ બનીને, સઉ શાસ્ત્ર શિક્ષા કહે;
જેથી શ્રી જગદીશ રીસ તજીને, રાજી રૂદેમાં રહે;
આ શિક્ષા શુણીને સુબોધ ગણીને, સુરનેહ સંભારજો;
ભાખે છે દલપત્તરામ દિલમાં, ધીરા જનો ધારજો. ૧૩.

દોહરા.

જો સુખ ઇચ્છો જગતમાં, કરો સદા શુભ કામ;
એ શીખામણ અહરનિશ, દે છે દલપતરામ. ૧૪.
સરસું કરતાં વાર બહુ, નરસું તરત કરાય;
સાકર ગંધક તેલથી, તરત કોયલો થાય. ૧૫.
જેવા તેવા નર કહે, તે નવ કરિયે કામ;
જે વાતે વાનર કહે, તે નવ કરિયે કામ. ૧૬.
સારૂં નરસું કામ કરી, પછી જુઓ પરિણામ;
વિખ અમ્રત વાવી જુઓ, દાખે દલપતરામ. ૧૭.

મનહરછંદ.

સારૂં કામ કરે તેની ખામીઓ ન ખોળી જોવી,
સારા સારા ગુણ જોઈ કહેવું જે સારૂં છે;
શાણપણે શાણા જનો સજે કામ તોય તેમાં,
નક્કી જાણો કશું કહેવાનું રહેનારૂં છે;
ઇશ્વરના કામમાં અનેક રીતે ખામી ભાસે,
મણીમાં મિઠાશ નહિ નિધિ જળ ખારૂં છે;
કહે દલપત કોટિ ભાનુનો આ ભાસ છતાં,
આસમાની રંગ આ આકાશમાં અંધારૂં છે. ૧૮.

દોહરો.

સૌ વાતે પડદો ભલો, ખુલ્લે દિસે બિગાડ;
ત્વચા મઢ્યું શોભે શરીર, વસે માંહિ ગંદવાડ. ૧૯.

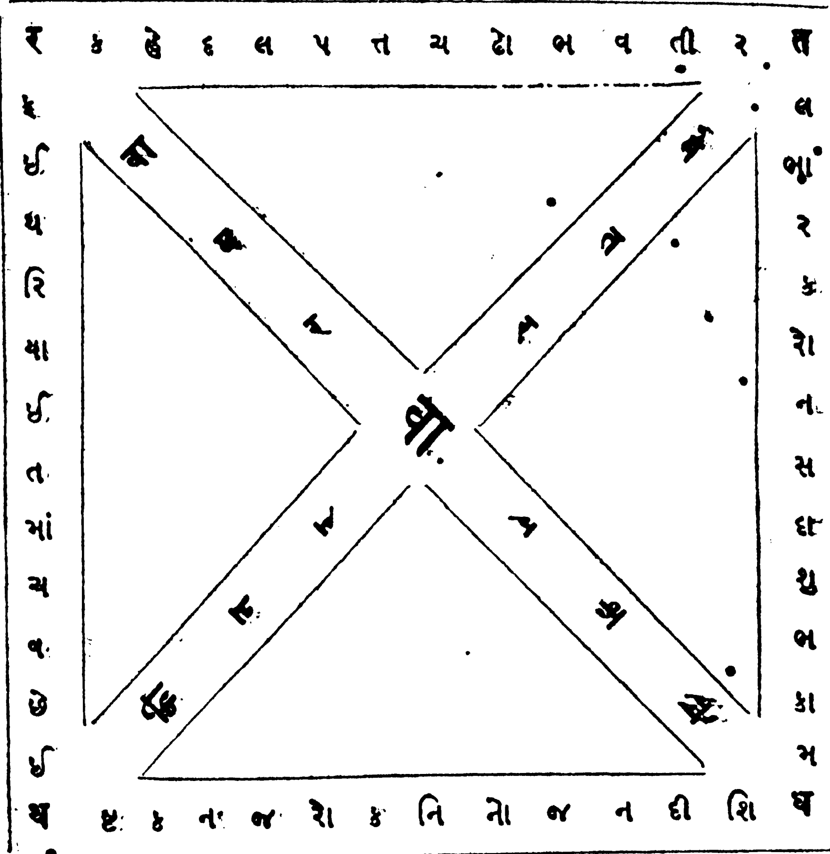
પોતે પોતાનું કામ કરી લેવા વિશે.

દોહરા.

અંતરમાં ઇશ્વર ધરી, પ્રેમે કરી પ્રણામ;
શુભ ભાસે તે સર્વદા, કર તું તારૂં કામ. ૧.
કોઈ વખાણે વિશ્વમાં, કોઈ કરે બદનામ;
તેની તો ચિંતા તજી, કર તું તારૂં કામ. ૨.
પ્રથમ વિચારી તપાસીને, પોતે તું પરિણામ;
શુભ ફળ દાયક સંભવિત, કર તું તારૂં કામ. ૩.
સ્વભાવ જૂદા સર્વના, તે નહિ મળે તમામ;
કો સારૂં નરસું કહે, કર તું તારૂં કામ. ૪.
બહુ ધન ખરચી બાંધિયે, ધરણી ઉપર ધામ;
કોઈ ઊંચું નીચું કહે, કર તું તારૂં કામ. ૫.
ભલા કુવાને પણ ભલો, ગણે ન સઘળું ગામ;
કહે કો પહોળો સાંકડો, કર તું તારૂં કામ. ૬.
સજ્જનતણી સલાહ લૈ, ઠીક કરી મન ઠામ;
ભાસે જે તુજને ભલું, કર તું તારૂં ઠામ. ૭.
પ્રારંભ્યું પૂરૂં કરી, વળતી લે વિશ્રામ;
વચમાં વાત ન સાંભળીશ, કર તું તારૂં કામ. ૮.
આળસ તજી અહોનિશા, હઇડે રાખી હામ;
સર્વેનું શુભ ચાહીને, કર તું તારૂં કામ. ૯.
કોઈ મુરબ્બી માનશે, ગણશે કોઈ ગુલામ;
હરખ શોક તેનો તજી, કર તું તારૂં કામ. ૧૦.
જે માટીનાં માનવી, તે શું દેશે દામ;
ઇશ્વરની આશા ધરી, કર તું તારૂં કામ. ૧૧.
સલાહ સારી સર્વદા, દે છે દલપતરામ;
નિર્મળ મન નિશ્ચય કરી, કર તું તારૂં કામ. ૧૨.
તેજ તમારૂં જાણજો, કીધું જે શુભ કામ;
પછી બીજા પૃથ્વી વિશે, ઘટયા રહેશે દામ. ૧૩.
પ્રભુની ચહાય પ્રસંનતા, કરે તેજ શુભ કામ;
કાં કીર્તિ ભૂખ્યો કરે, નિશ્ચળ રહેવા નામ. ૧૪.
નિંદા સ્તુતી નવ ગણો, કરો આપ શુભ કાજ;
કર્યાં જાય છે કામ નિજ, જેમ મેહ રવિ રાજ. ૧૫.

ચોકી બંધ સવૈયો.

વાર તમે તલભાર કરો ન, સદાશુભ કામ ધરો કરવા;
વાર કરો ધરિ દીનજનોનિ, કરો જન કષ્ટથકી નરવા;
વાર નકી થઇ છે વચમાં, તઇયારિ થઈ ફરવા મરવા;
વારમવાર કહે દલપત્ત, ચઢો ભવતીર તમે તરવા. ૧૬

ઇંદ્રવિજય છંદ.

પ્રાણિ વિચાર વિલંબ કરી કરી,
કામ ઘણાં કરવા ઉર ધારે;
આયુષ આમ તમામ જશે વહી,
કામ કર્યાનું કરીશજ ક્યારે;
જાવું પડે પછી રાત પ્રભાત,
જમાત મળે જમ દૂતની જ્યારે;
કામ ભલાં દલપત્ત કહે કર,
જે કર તે કર આજ અત્યારે.

દોહરો.

નામ કામનાં શું ગણો, કરી બતાવો કામ;
પુત્ર હજી તો પેટમાં, આગથી શું નામ. ૧૭.

મનહર છંદ.

ઢોંગ ધરી દુનિયામાં દેખાડવું ભલું ડોળ,
એવી તો સંસાર વિશે સૌને સમજણ છે;
પોતાની તપાસ્યા વિના ભાખવી બીજાની ભૂલ,
એ વિદ્યાથી ભૂતળમાં ભાગ્યેજ અભણછે;
ભલાં ભલાં ભાષણોથી ભાખી તો શકાય પણ,
કરી ન શકાય એજ એક અડચણ છે;
કહે દલપતરામ કહેવું સરસ કામ,
કહેવું તેવું કરી દેખાડવું કઠણ છે. ૧૮

પરોપકાર કરવા વિષે.

કુંડળિયા—ભુજંગી છંદ.

રાખી દયા હૃદય વિષે, કરો લોક ઉપકાર;

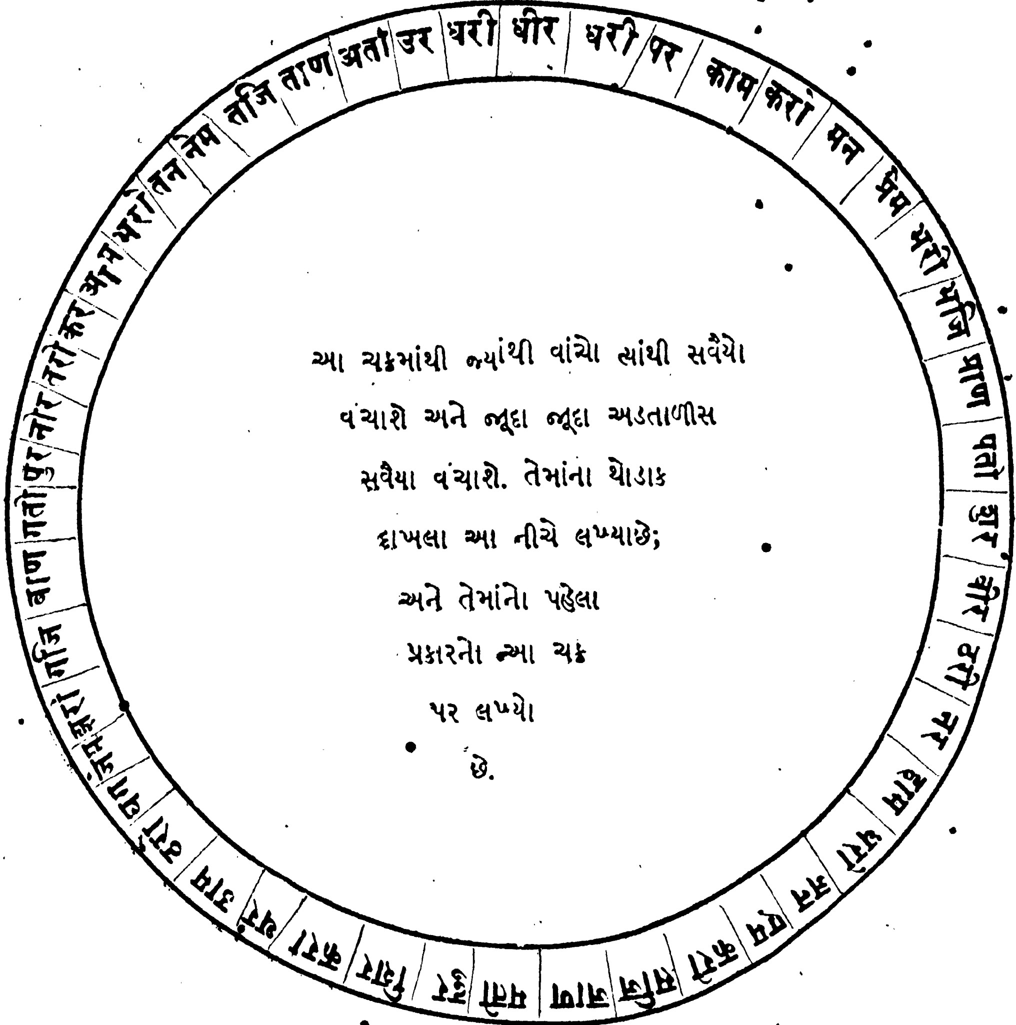
ઉત્તમ કારજ એજછે, સર્વ ધર્મનો સાર;
બધા ધર્મનો સારમાં સાર એછે,
કથા વારતા ગ્રંથકારો કહેછે;
શિખી સાંભળીને જુઓ શબ્દ સાંખી,[1]
બનો ઉપકારી દયા દીલ રાખી. ૧.
સર્વે લોકો છે સગા, પિતા એકનું પેટ;
એ સઉમાંથી એક પણ, નથી પરાયો નેટ;
પરાયો નથી નેટ એ મધ્ય એકે,
વડી બુદ્ધિ લાવી વિચારો વિવેકે;
ગયું જ્ઞાનનું ભાન અત્યંત ગર્વે,
સગાઇ જુનીથી ગયા લોક સર્વે. ૨.
પ્રીતિ જેવી પૂત્ર પર, ભ્રાત ઉપર જે ભાવ;
સ્નેહ તેહવો સર્વ પર, ઠરવા કરો ઠરાવ;
ઠરાવો સદા સ્નેહ સૈ લોક સાથે,
મયા રાખજો માનવી માત્ર માથે;
રૂડી જાણજો અંતરે એજ રીતિ,
પુરી રાખજો પુત્રની તુલ્ય પ્રીતિ ૩.
પામે પીડા પુત્ર તો, તાત ધરે સંતાપ;
પિતા અધિક પસ્તાયજો, પુત્ર કરે બહુ પાપ;
બહુ પાપ જો આદરે પૂત્ર પાપી,
તજી દે નહીં તાત તેને તથાપિ;
રૂડું એહનું ઇચ્છશે, સર્વ ઠામે,
પિતા શોચશે જો પિડા પૂત્ર પામે. ૪.
એજ રીતે જન અખિલનું, ઇચ્છો રૂડું આપ;
તરત કરો જ્યમ તેહના, સર્વ ટળે સંતાપ;
ટળે સર્વ સંતાપ સર્વે પ્રજાના,
મહા વૈભવો ભોગવે તે મજાના;
સદા કાળ શોભે સમૃદ્ધી સહી તે,
રૂડું અંતરે ઇચ્છજો એજ રીતે. ૫.
દુખ દેખી દિલ ધરી દયા, દેવું સુખનું દાન;
તન મન ધન તે કારણે, કરો સકળ કુરબાન;
કરો સર્વ કુરબાનને કષ્ટ કાપો,
નિરાશ્રીતને આશરો નિત્ય આપો;
રૂડા જન્મનો સારમાં સાર લેખી,
દયા રાખજો દીલમાં દુઃખી દેખી. ૬.
આપ વિચારો આપનું, દેહતણું જે દુઃખ;
સમજો તેવું સર્વને, દેહ દુઃખ કે સુખ;
ખરે દુઃખ કે સૂખ સર્વેનું એવું,
લગારે નહીં ન્યૂન ધારીજ લેવું;
તથા ચિત્ત ચાતુરી ધિક્કાર વ્યાપે,
વિચારી જુઓ આપનું ચિત્ત આપે. ૭.
સદા સર્વને માનદ્યો, કદી ન કરો અપમાન;
આપે જે અપમાન નર, નકી એજ નાદાન;
નકી એજ નાદાનની જાત નીચી,
મુખે બોલશે બોલ જે આંખ મીચી;
નહીં લાયકી એ થકી લેખી લેજો,
સદા સર્વને આપ સન્માન દેજો. ૮.
જુઓ સર્વ સૃષ્ટી વિષે, નજર કરીને નિત્ય;
મનુષ્યપર મહારાજની, સૌથી પૂરી પ્રીત;
પૂરી પ્રીત સૌથી મનુષ્યોજ પામ્યાં,
જુઓ જે થકી જુક્તિએ ખૂબ જામ્યાં;
દયાવંત તે ઉપરે દેવ દૃષ્ટી,
તપાશી તમે તો જુઓ સર્વ સૃષ્ટી. ૯.
તે માટે સજ્જન તમે, જનપર પૂરણ પ્યાર;
રાખો તો પ્રભુ રીઝશે, કૃપા સિંધુ કર્ત્તાર;
કૃપા સિંધુ કર્તાર ભર્તાર રીઝે,
નહીં તો ખરેખાત તે ખૂબ ખીજે;
કહુંછું કથા તે વૃથા જાય વાટે,
સુણો સજ્જનો સૌ તમો તેજ માટે. ૧૦.
તમે પ્રીત તે ઉપરે, રાખો રૂડી રીત;
તો તે જન તમ ઉપરે, પુરી રાખશે પ્રીત;
પુરી રાખશે પ્રીત તે રીત રૂડી,
કશી એ વિષે વાત એકે ન કૂડી;
ચતુરાઇરી પ્રીતનો સ્વાદ ચાખો,
તમે પ્રીત તે ઉપરે રોજ રાખો. ૧૧.
ઇચ્છે ભુંડું આપણું, કદી અજ્ઞાની કોઈ;
તોપણ તે જનનું તમે, જરૂર રિઝો સુખ જોઈ;
રિઝો સૂખ જોઇ તથા તોય તેનું,
કદી ઇચ્છશોમાં દિલે કષ્ટ કેનું;
પુરા હોય તે તો નકી એમ પ્રીછે,
ભલે કોઇ જો આપણું ભુંડું ઇછે. ૧૨.
સુખ પામે સઘળી પ્રજા, ઓ ઇશ્વર એ આપ;
હેતુ કે શત્રુ હજો પણ થાજો નિષ્પાપ;
થજો સર્વ નિષ્પાપ સત્કર્મ પામી,

૧ સાંખી-ખમી.

કશી વાત કેરી રહેશે ન ખામી;
રૂદેની રૂચી બોલીઓ દલપત્તરામે,
પ્રજા સર્વ સારી રીતે સૂખ પામે. ૧૩.

સર્વતો ભદ્ર ચક્ર પ્રબંધ.—સવૈયા ૪૮.

પર કામ કરો મન પ્રેમ ભરી,
ભજિ પ્રાણપતી શુર વીર ઠરી;
નર હામધરો જન એમ કરી,
સજિ જાણુ મતિ દુર શિર કરી;
થર ઠામ ઠરો ધન જેમ ઝરી,
ગજિ બાણુ ગતી પુર નીર તરી;
કર આમ ભરો તન નેમ ધરી,
તજિ તાણુ અતીઉર ધીર ધરી. ૧૪.

સવૈયો ૨ જો.

કામ કહો મન પ્રેમ ભરી,
ભજિ પ્રાણુ પતી શુર વીર ઠરી નર;
હામ ધરો જન એમ કરી,
સજિ જાણુ મતી દુર શીર કરી થર;
ઠામ ઠરો ધન જેમ ઝરી,
ગજિ બાણુ ગતી પુર નીર તરી કર;
આમ ભરો તન નેમ ધરી,
તજિ તાણુ અતી ઉર ધીર ધરી પર. ૨.

૩ જો.

કરો મન પ્રેમ ભરી ભજિ,
પ્રાણુ પતી શુરવીર ઠરી નર હામ;
ધરો જન એમ કરી સજિ,
જાણુ મતી દુર શીર કરી થર ઠામ;
ઠરો ધન જેમ ઝરી ગજિ;

બાણુ ગતી પુર નીર તરી કર આમ;
ભરો તન નેમ ધરી તજિ,
તાણુ અતિ ઉર ધીર ધરી પર કામ. ૩.

૪ થો.

મન પ્રેમ ભરી ભજિ પ્રાણુપતી,
શુર વીર ઠરી નર હામ ધરો;
જન એમ કરી, સજિ જાણુ મતી,
દુર શીર ફરી થર ઠામ ઠરો;
ધન જેમ ઝરી ગજિ બાણુ ગરી,
પુર નીર તરી કર આમ ભરો;
તન નેમ ધરી તજિ તાણુ અતી,
ઉર ધીર ધરી પર કામ કરો. ૪.

અર્થ.

ઉપર લખેલા પહેલા સવૈયાનો અર્થ આ નીચે લખ્યો છે; તેના આધારથી તેમાના બીજા સવૈયાનો અર્થ પણુ સમજનારને સમજી સકાશે.

"મનમાં પ્રેમ ભરીને પારકાં કામ એટલે પરોપકારી કામ કરો; વળી શુર વીર ઠરીને પ્રાણુના પતિ જે પરમેશ્વર તેને ભજીને;

હે માણુસો જનજાતિ પામીને એમ એટલે બતાવ્યા પ્રમાણે કરીને હિમત ધરો; અને સુજાણુબુદ્ધિ સજીને, માથું દુર મુકીને, એટલે જેમ શુરવીર માથું દુર મૂકીને હિમતનું કામ કરેછે; મતલબ કે માથાની ફીકર રાખ્યા વગર લડેછે, તેમ વળી વરસાદની પેઠે ઉદારતાથી ઝરીને એટલે દાન કરીને થર એટલે સ્થીર અચળ ઠેકાણે સ્વર્ગમાં ઠરો; અને બાણુના જેવી ગતીથી ગર્જના કરીને સંસાર સમુદ્રના નીરનું પુરતરીને, "અચળ થાઓ" શરીરે નિયમ ધરીને, આવી રીતનો ઇશ્વરી કર એટલે વેરો ભરો, બીજી ઘણી તાણુ ખેંચ તજીને મનમાં ધીરજ ધરીને એમ કરો."

દોહરા.

એજ વિચર ઘણો વડો, એજ વડો આચાર;
માણુસ માત્રે મન ધરી, કરવો પરોપકાર. ૧૫.
પરમેશ્વરનો પામવા, ઈચ્છો પ્રેમ અપાર;
નેહ ધરી નર નારિયો, કરો ગુપ્ત ઉપકાર. ૧૬.
જપ તપ તીરથ વ્રત નિયમ, સૌ સાધારણુ ધર્મ;
પરોપકાર કરો સદા, એજ ધર્મનો મર્મ. ૧૭.
લાયક આશિષ લોકની, વિશેષ જાય ન વ્યર્થ;
આશિષ ઓષડ ફારશી, એક શબ્દનો અર્થ. ૧૮.

છપ્પો.

અતિશય બની ઉદાર, કરો પ્રીતે પરમારથ;
વ્યર્થ બિજો વ્યવહાર, એજ સાચોછે સ્વારથ;
રીઝે જગનો રાય, થાય નાણું જો થોકે;
નહીં રહે કશું ન્યુન, પુણ્ય ફળશે પર લોકે;
ટપકે ટપકે સરવર ભરે, પાળ કાંકરે કાંકરે;
હિંમતધરી હાથો હાથથી, નાંખો કણુ નવ ટાંકરે. ૧૯.

દોહરા.

લાભ લીધો પર લોકનો, ધર્યું અવીચળ ધામ;
પ્રીતે પર ઉપકારનાં, કીધાં જેણે કામ. ૨૦.
માન તરત કદી નવ મળે, તો તેથી શું થાય;
ખેડ કરી શુભ કામની, તે નિષ્ફળ નવ જાય. ૨૧.

કોઇનું ભલું કરવાથી પ્રભુ રીઝે છે.

દોહરા.

કરીયે સારૂં કોઇનું, એજ ધર્મનું કર્મ;
બીજા કલ્પિત ધર્મ છે, મનમાં સમજો મર્મ. ૧.
તે માટે મનમાં તમે, કરજો પ્રથમ વિચાર;
આ કરવાથી કેટલો, થાશે પરોપકાર. ૨.

હરિગીત છંદ.

તું તીર્થમાં જ્યાં ત્યાં વિચરતો ધર્મ જાણીને ધસ્યો,
વૈરાગ્યથી વસ્તી તજીને વન વિષે જૈને વસ્યો;
ભગવાં ધરીને ભટકતો રૈહીં પેટ ભીખીને ભર્યું,
શી રીત ઇશ્વર રીઝશે તેં સારૂં કોનું શું કર્યું. ૩.
તેં નિત્ય સ્નાન ત્રિકાળ કીધું ચાહીં ગોમય ચોળીને
તેં પંચ ગવ્ય વિશેષ પ્રાશન કીધ ઘોળી ઘોળીને;
આહાર એકજ વાર કરવો એવું વ્રત તેં આચર્યું,
શી રીત ઇશ્વર રીઝશે તેં સારૂં કોનું શું કર્યું. ૪.
તેં હોમ હવન ઘણા કર્યા ઘી હવનમાં હોમ્યાં ઘણાં,
તેં ચાલતી નદીને ચઢાવ્યાં દુધ દહીં ગાયોતણાં;
બહુ વર્ષ સુખ સુનિદ્રા ધર્યું તે ઠીક તુજ મનમાં ઠર્યું,
શી રીત ઇશ્વર રીઝશે તેં સારૂં કોનું શું કર્યું. ૫.

તેં નવ નવાં નૈવેદ કરીને તે પ્રસાદી તું જમ્યો,
ઉપવાસને એકાસણાં કરી દેહને બહુ તેં દમ્યો;
ખાડો ખણીને ડાટીયું જે અન્ન જમતાં ઉગર્યું,
શી રીત ઇશ્વર રીઝશે તેં સારૂં કોનું શું કર્યું. ૬.
તેં પ્રાર્થના પ્રભુની કરી મુખ વિવિધ વચન ઉચારીને,
તેં સ્તોત્ર પાઠ ઘણા કર્યા નિત નિત્ય નિયમો ધારીને;
ગદ ગદ સ્વરે ગુણ ગાન કરતાં આંખથી આંસુ ઝર્યું,
શી રીત ઇશ્વર રીઝશે તેં સારૂં કોનું શું કર્યું. ૭.
ભગવાન લુખી ભકિતથી રીઝે નહીં રજમાત્ર તે,
પણ ભકિતપર ઉપકાર સાથે થાય પ્રભુ પ્રિય પાત્રતે;
તે વગર વાદવિવાદ કીધા કામ તેથી શું સર્યું,
શી રીત ઇશ્વર રીઝશે તેં સારૂં કોનું શું કર્યું. ૮.

દોહરા.

સારૂં કોનું શું કર્યું, એ ઉર વિષે વિચાર;
ઊંડા ઊંડા ભેદની, તજ બીજી તકરાર. ૯.
કરો સુધારો દેશનો, જન સુખ લે સૌઠામ;
ધર્મ જાણી મનમાં ધરો. એવું ઉત્તમ કામ. ૧૦.

इति ईश्वर तथा धर्म संबंधी प्रकरण.

प्रकरण ४ थुं.

સંસ્થાન સુધારા વિષે.

દોહરો.

જે સંસ્થાનો ચિત ચડયાં, હવે કહું આ ઠામ;
સંક્ષેપે વર્ણન કરૂં, સહિત સુધારા કામ. ૧.

હરિગીત છંદ

વઢવાણ, રણુમલસર તથા, મેવાસ મોટું રાન છે;
વળી કહું અમદાવાદમાં, જેજે સુધારા સ્થાન છે;
વળી ગુર્જરી વાણી વિલાપન, કોડથી તેમાં કવું;
શુભ ભરૂચ સંગ્રહસ્થાન, મુંબઈ સહિત સાગર વર્ણવું.૨.

વઢવાણ વિષે.

उपजाति वृत्त.

॥ श्री वर्धमानाधिप राजसिंहो,
यो सौ महाराण पदंवि भर्ति ॥
॥ स चंद्रसिंहेन सुतेन सार्द्ध,
बुधेन पूर्णे दु रिवास्ति राज्यो ॥ १ ॥

ચંદ્રાવળા છંદ.

સોરઠ દેશતણે શીમાડે, વડું શહેર વઢવાણ
રાજ સિંહજી રાજ કરેછે, મહિપતિ તે મકવાણ;
મહિપતિ તે મકવાણવંશી, ચંદ્ર સિંહ સુત સરજ અંશી;
વાસ કવિનો નાગર વાડે, સોરઠ દેશતણે શીમાડે ૨.
ભાગોળે નદી ભોગવતી છે. તેને દક્ષિણ તીર;
જૈન ધરમના જ્યાં મહા જોગી, વિચર્યા શ્રી મહાવીર;
વિચર્યા શ્રી મહાવીર વખાણી, સતી થઈ રાણક દેવડિ રાણી;
જ્યાં જુકતી બહુ જોગવતી છે, ભાગોળે નદી ભોગવતી છે.૩.
પાટણ પુરથી પ્રથમ વસેલું, વલ્લભિપુરની વાર;
રાખેંગાર જીરણઘડરાજા એનો ત્યાં અધિકાર;
એનો ત્યાં અધિકાર બિરાજે, રાડ કરી લીધું સિદ્ધરાજે;
કિલ્લાવાળું તેણે કરેલું, પાટણપુરથી પ્રથમ વસેલું. ૪.
વળતી રાય કરણ વાઘેલે, પાટણને પ્રથિવીશ;
હરપાળ મકવાણાને દીધાં, બહુ ગામો બક્ષિશ;
બહુ ગામો બક્ષિશજ આપી, પ્રથમ ગાદિ પાટડિયે થાપી;

ભલું વઢવાણ દિધું તે ભેળે, વળતી રાક કરણુ વાઘેલે. ૫
માધાવાવ મનોહર મોટી, પુરમાં પશ્ચિમ પાસ;
જન પરદેશી આવે જોવા, પ્રસિદ્ધ નામ પ્રકાશ;
પ્રસિદ્ધ નામ પ્રકાશ પણે છે, ગણુતીમાં જન જુની ગણે છે;
છે વાવો બીજી પણ છોટી, માધાવાવ મનોહર મોટી. ૬.
કુળ દીપક દુર્લભજી કેરો, નારદ જેનું નામ;
કારભાર શ્રીકાર કરે છે, 'ગુણિયલ' કીધું ગામ;
ગુણિયલ કીધું ગામ સુધારી, વસ્તી વળી વિશેષ વધારી;
ઘાટ રચાવે સરસ ઘણેરો, કુળ દીપક દુર્લભજી કેરો. ૭,

દોહરા.

મહાવીરની વારનું, ભોગાવાનું દુખ[1];
પૂલ રચાવી ટાળિયું, સૌને કીધું સુખ. ૮.
વળી કરાવ્યું સ્કુલનું, મોટું સરસ મકાન;
બિજી ઇમારત બહુ કરી, શોભાવ્યું સંસ્થાન. ૯.

ચંદ્રાવાળા છંદ.

સામ વેદિ બ્રાહ્મણ શ્રીમાળી, ઠીક વસે તે ઠામ;
જન્મથકી વર્સીયો નિજજાતે, ત્યાં દ્વિજ દલપતરામ;
ત્યાં દ્વિજ દલપતરામ સુમારે, વર્ષ વીશ વળી આઠ વધારે;
એટલી ઊંમર એ સ્થળ ગાળી, સામવેદિ બ્રાહ્મણ શ્રીમાળી.

મનહર છંદ.

એરે માધાવાવ તારૂં વિશ્વમાં વધાર્યું માન,
શોભીતી બનાવી તને સારી શણગારી છે;
લાખ ધન ખર્ચી તને લાયક લાખેણી કરી,
તેણે જાણ્યું હશે જે જરૂર તું તો સારી છે;
કેટલાક વર્ષ જતાં નીવડી તું એવી કેવી,
ખારીલી જણાઇને ગણાઈ ખૂબ ખારી છે;
કહે દલપતરામ ખર્ચંત ન વ્યર્થ દામ,
ખર્ચનારે જાણ્યું હોત ખારી તું થનારી છે. ૧૧.

દોહરા.

વડું ખ્યાત વઢવાણ છે, સાગર સરખું શહેર;
ઉપજી એમાં એક દિન, આ આનંદ લહેર. ૧૨.
બકરા ને પાડાતણું, દેવીને બળિદાન;
દેવાતુ દુસરા દિને. બંધ[1] કર્યું તે સ્થાન. ૧૩.
મહિપતિ મકવાણા કુળે, રૂડા દાજી રાજ;
કુમાર વયમાં કોડથી, કીધું ઉત્તમ કાજ. ૧૪,
રૈયત રાજી રાખવા. વ્હેમ તજ્યો આ વાર;
બહુ રાજી થૈ બોલીયા, જન સૌ જેજેકાર. ૧૫.
કાલુભા નામે કહું, ભલા કુંવર છે ભાઈ;
લાયક લક્ષ્મણ રામ સમ, ગુણિયલ જોડ ગણાઇ. ૧૬.
પાપ કર્મને પરહરે, ધરે ધર્મ ધરિ ધીર;
સદા કરે સત્કર્મને, વહેમ ન રાખે વીર. ૧૭.
કરે પ્રભૂ ચડતી કળા, પામો સુજસ પ્રકાશ;
રૈયત ને રાજાતણી, ઇશ્વર પૂરે આશ, ૧૮.

નારાચ છંદ.

કરે રવી વિનાશ જેમ ઓસ અંધકારનો,
પડે પ્રકાશ તેમ જો વિદ્યાતણા વિચારનો;
વહેમનો વિનાશ થાય છેક અલ્પ વારમાં,
સુરીતથી જણાય ભેદ સાર ને અસારમાં; ૧૯.
થયો નરેશ જ્ઞાનવાન વર્ધમાન પૂરનો,
સુબુદ્ધિથી તજ્યો વહેમ ધારિ ધર્મ શૂરનો;
પ્રતાપવંત આપ તે પ્રજાનિ પ્રીત પામિયો,
સુકીર્તિનો પ્રકાશ આશપાશ દેશ જામિયો. ૨૦.
નરેશ દાજીરાજ આજ કાજ જે રૂડું કર્યું,
વધી વિશેષ લાજ ચિત્ત સૌ સમાજનું ઠર્યું;
સુણો પ્રજાજનો કૃપાળુ દેવ પાસ સૌ કહો,
સુપુત્ર ચંદ્રસિંહજીતણા સદા સુખી રહો. ૨૧.

હરિગીત છંદ

હણિ વ્હેમરૂપી વાઘ ઉન્મત, ત્રાસ ટાળ્યો અજતણો;
તેમજ ગરિબના ત્રાસ ટાળી, જુલમને જલદી હણો;
જે જે વિચારી તે તમારી, પ્રભુ પુરે મન કામના;
સુખ સાજને બહુ રાજ પામો, રાય દલપતરામના. ૨૨.

મનહર છંદ.

વિમળ વાઘેલા વંશ કહિયે કૈલાશ જેવો,
એથી ઉપજેલી જે ગંગાજી જેવી આજ છે;
મકવાણા વંશ રૂપી મળી મહાસાગરમાં,
લાખ ગણી લોકમાં વધારી વડી લાજ છે;
ચોખું નિરમળ ચિત્ત પુન્ય દાનપર પ્રીત,
કોડથી કરેલાં જેણે ધરમનાં કાજ છે;

૧ ભોગાવાની રેતીમાં ભાર ખેંચવાથી બળદો મ-રી જતા હતા, તેનો દાખલો આજથી ૨૨૦૦ વર્ષ ઉપર થયેલા મહાવીર સ્વામિના વખતનો જૈન શાસ્ત્રમાં લખેલો છે.

૧ સન ૧૮૭૬ માં.

ભૂપ ભાવસીંહતણાં પરમ પવિત્ર પુત્રી,
સતિ શિરતાજ આજ રૂડાં માજીરાજછે. ૨૩.
મોતી મહેરાણતણાં મુલકમાં માન પામે,
મોટી કીર્તિ તો તેથી દિસેછે મેહેરાણની;
હીરા જો હજાર ગાઉ હેમમાં જડાય જઈ,
ખરેખરી કીર્તિ તો તેથી હીરાની ખાણની;
ભાણનાં કિરણ ભુમિ મંડળમાં ભાસે ભલાં,
ભલાઈ તો તેથી ભાસેછે વિશેષ ભાણની;
દેશમાં વિશેષ માન પામે દલપત તેથી,
વઢવાણનાથની વડાઈ વઢવાણની. ૨૪.

દોહરા.

ચિતમાં નિત ચિંતન કરૂં, ધરૌં ઉર હરિનું ધ્યાન;
દિનદિન દાજીરાજનું ભલું કરે ભગવાન. ૨૫.
જસ પામો જીવો ઘણું, કરો સુધારા કાજ;
કરે કૃષ્ણ ચઢતી કળા, દિન દિન દાજીરાજ. ૨૬.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

વધી વિશેષે પસરાય વેલો,
આધાર રાખે, સ્થળજ્યાં ઉગેલો;
ભૂલું નહિ તેમજ જન્મ ભૂમી,
ઘણે સ્થળે ઉદ્યમ કાજ ઘૂમી. ૨૭.

મનહર છંદ.

અરે આમલી હું તારી છાયા તળે અવતર્યો,
તારી છાયા તળે એજ છાપરીમાં ઉછર્યો;
દેવળમાં દેવ તારી પાસેછે પારશનાથ,
શ્યામ રંગ શરીરે વિશેષ વેશ છે ધર્યો;
લાખુ વાવ લાખેણીનું પ્રતિ દિન પાણી પીધું,
વિસર્યું નથી મને હું જો વિદેશ વિચર્યો;
કહે દલપતરામ ગામ વઢવાણ સદા,
ઇશ્વર આબાદ રાખે આશીષ હું ઉચર્યો. ૨૮.

રણમલસરનું વર્ણન.

દોહરા.

જે જગદીશે જગતમાં, રચ્યાં રૂડાં નર રત્ન;
કરીં વદન તેને કરૂં, પ્રબંધ રચન પ્રયત્ન. ૧.
ધણી ધરાંગધરાતણો "રણમલ" રૂડું નામ;
રણમલ્લ સર તેણે રચ્યું, પરોપકારી કામ. ૨.
રચે બાગ કે બંગલા, રચે મહેલ નિજમાટ;
નવાઈ એમાં કાંઇ નહિ, એતો વહેતી વાટ. ૩.
સૌ જનના સુખ કારણે, કીધું જે કંઇ કામ;
ધરણી તળમાં ધન્ય તો, નિર્મળ તેનું નામ. ૪.
એવા જનનો જગતમાં, કરવો જશ વિસ્તાર;
આપ્યો મુજને ઇશ્વરે, એ માટે અવતાર. ૫.
સમિપ ધરાંગધરાપુરી, ઠાઠ બનાવ્યો ઠીક;
ઉત્તર દિશમાં ઓપતું, રણમલસર રમણીક. ૬.
દુર્ગતણા તે દ્વારથી, દિસે કેટલે દૂર;
પૂર્ણ ફૂટ પાંત્રીશસે, જાણો જનો જરૂર. ૭.
ખરચ્યું નાણું ખાંતથી, લેખે ગણિ અધલાખ;
તે પરમારથ કારણે, સૌ જનપૂરે સાખ. ૮.
કરી સારી કારીગરી, કીધું એવું કાણ;
રચના રણમલસરતણી, રાચે દેખી રામ, ૯.

ભુજંગી છંદ.

જઇ આજ સારી સરે[1] યુક્તિ જોઈ;
કહું તે હવે જો ધરો કાન કોઇ;
થશો મગ્ન આનંદમાં તૃપ્ત થાશો,
ચિતે નિત્ય તે વાંચવાને ચહાશો. ૧૦.
ભલા પુણ્યના કામમાં રાખી ભાવ,
રચ્યું રાજસાહેબ રૂડું તળાવ;
પૂરા પુણ્યનું કામ તે જેમ જાણી,
રચે પર્વ પુણ્યાર્થ પુણ્યાત્મ પ્રાણી, ૧૧.
વિશેષે કરી કામ તે હું વખાણું,
જગાધિપતિ રીઝશે એમ જાણું;
વડી પુણ્યની વાત કોઈ વખાણે,
ટળે પાપ તેનું પ્રભૂ પ્રીત આણે. ૧૨.
દયાથી પ્રભૂએ દિધી કાવ્ય શક્તિ,
ભલા ભાવથી તો કરૂં એવી ભક્તી;
કરે પુણ્યનુ કામ કોઈ વિચિત્ર,
વખાણી કરૂં મારી વાણી પવિત્ર. ૧૩.
રચ્યું ઈશ્વરે શ્રેષ્ટ બ્રહ્માંડ આખું,
જુઓ કામ તેમાં બહુ બાકી રાખ્યું;
દિસે જ્યાં ઘણાં માણસોનો જમાવ,
ન કીધાં ઘણાં ત્યાં કુવાને તળાવ. ૧૪.

દોહરા.

તે તો પરોપકારી જન, કરે રિઝવવા રામ;

---

[1] સરે-તળાવે

કવિજન પણ કિરતી કરે, અવલોકી એ કામ. ૧૫.
વર્ણન કરવા મનવધ્યું, તાજું કોઈ તળાવ;
રણમલસર નજરે પડયું, ભાળી ઉપજ્યો ભાવ. ૧૬.
વીરમગામે મુનસર, છે ધોળકે મલાવ;
કાંકરિયા નામે કહું, અમદાવાદ તળાવ. ૧૭.
જોયાં તે જીરણ ઘણાં, ફાટયાં તૂટયાં તેમ;
વર્ણન એવાં વૃદ્ધનું, કરવું રૂચે કેમ. ૧૮.
સરસ સરોવર આ સમે, સૌ જનના સુખકાજ;
ધર્મ નિમિત બંધાર્વાયું, રૂડા રણમલરાજ. ૧૯.
વર્ણન કરવા મન વધ્યું, તે નિરખી તતખેવ;
કોડે હું વર્ણન કરૂં, દેશે વાચા દેવ. ૨૦.
સંવત મુનિ શશિ ભકિત ભૂ, માઘ માસ સુખકાર;
રણમલસર રૂડું રચ્યું, વદિ દ્વાદશિ કવિ[1] વાર. ૨૧.

દૂરથી દેખાવ.—ભુજંગી છંદ.

જુઓ દૂરથી યુક્તિ કેવી જણાય,
ગિરી રાજ્યની તુલ્ય શોભા ગણાય;
ઘણાં ઝાડનાં ઝુંડ ઊંચાં વધેલ,
દિસે જેમ માહેશ્વરીનો મહેલ. ૨૨.
વિશેષે જુઓ આ વડોની ઘટાછે,
તથા તાડની છત્ર જેવી છટાછે;
કહું કેળની કાંતિ કેવી કરીછે,
ધજાઓ રૂડી આંગણે શું ધરીછે. ૨૩.
નમે ને ઊંચી થાય આકાશ માંહી,
કરી હાથ ચાળા કહે જેમ કાંહી;
કહે સાનમાં સર્વને મર્મ એવા,
અહો પ્રાણિ આવો અહીં દાન લેવા. ૨૪.
બિજા ઝાડનાં પાંદડાં ખૂબ ઝૂમે,
રૂડાં બારણે તોરણો જેમ લૂમે;
સુગંધી શિળો વાયુ સન્મૂખ આવે,
તહાં માનથી તેડવા જેમ ધાવે. ૨૫.
જુઓ કોકિલા બોલ મીઠા કહેતી,
જનારા જનોને દિસે માન દેતી;
ઝિણા શબ્દ બિજા ખગો ઉચ્ચરે છે,
દિસે જેમ તે વાત કાંઇ કરે છે. ૨૬.
તહાં રંગ લીલાં તૃણો ઉગિયાં છે,
બિછાનાં બિછાવેલ શું શોભિયાં છે;
સુશોભીત ઝાડો રહ્યાં ખૂબ ઝૂમી,
રૂડી જાણિયે તે રચી રંગ ભૂમી. ૨૭.
જુઓ પાણીયારી સ્રિયો કેવીયો છે,
દિસે શિર ગર્બા ધરી દેવિયો છે;
ઘણા લોકના થોક જાતાં જણાય,
જનો જેમ તિર્થે મળી સંઘ જાય. ૨૮.
જુઓ કોઇ તો કાવડે નીર લાવે,
નિહાળી કવિને ઉરે તર્ક આવે;
દિસે તીર્થવાસી કરી તીર્થ આવ્યો,
જુઓ કાવડે નીર ગંગાનું લાવ્યો. ૨૯.
પશુ વૃંદ પાણી પીવા કાજ જાય,
મળે વૃંદમાં વૃંદ તો ભીડ થાય;
દિસે જેમ દાતારના દ્વાર પાસે,
રહે ભીડ ભીખારીની દાન આશે. ૩૦.
જુઓ એક રસ્તેથી ગાયો અનેક,
દિસે આવતો ઘેરી ગોવાળ એક;
ઘણા લોકને એક આચાર્ય જેમ,
ચલાવે જુઓ ધર્મને પંથ તેમ. ૩૧.
વળી વિચરે ને કરે શબ્દ ગાયો,
સુણી શબ્દ તે તો વિશેષે સુહાયો;
તૃષા તો ટળી પૂર્ણ જેને પ્રતાપે,
મહારાજને ગાય આશીષ આપે. ૩૨.

પાળનો દેખાવ.

બધી બાજુએ પાળ કીધેલી કેવી,
સીમા સર્વ દિસે સજી હોય જેવી;
સીમા દેશ નેપાળની સૌથી સારી,
હિમાદ્રી શિવાલીકની જેમ ધારી; ૩૩.
દિહાં ઉપરે દેવળો દિપતાં છે,
તથા શીખરો શીર શોભી રહ્યાં છે;
જગા જોઈ જોનારનું ચિત્ત લોભે,
હિમાળા શિરે શીખરો જેમ શોભે. ૩૪.
પડે પાણી મદ્ધે પ્રતીબિંબ કેવાં,
યથાર્થ પ્રમાણે બિજી જોડ જેવાં;
રૂડાં દેવળો દેખીને દીલ ભાવ્યાં,
બિજાં જાણિયે શેષનાગે બનાવ્યાં. ૩૫.
દિસે દેવળોનાં પ્રતીબિંબ કેવાં,
નિધી તીર નાવો રહે સ્થીર એવાં;

[1] કવિ—શુક્ર

ધજાઓ દિસે નીરમાં દેવળોની,
સજી જેમ સાક્ષાત શોભા સદોની. ૩૬.

મનહર છંદ.

ઉત્તરને દક્ષિણ કિનારા સીધી લીટીમાંછે,
બસેને શિતેર ફુટ લંબાઇ પ્રતેકની;
પૂરવને પશ્ચિમ કિનારા લંબ ગોળાકાર,
આકૃતી મધુપુડાના છિદ્રના વિવેકની;
ચોખા તે દિશાઓમાં દેખાયછે ચચ્ચાર ખુણા,
એકસો શિતેર ફુટ લંબાઈ હરેકની;
વિશ્વ વશીકરણ શું અષ્ટ કોણ જંત્ર રચ્યો,
એવી યુક્તિ જોઇ રણમલસર એકની. ૩૭.

દોહરા.

ઘેરાવો તટ ઘાટનો, ઠીક બન્યોછે ઠાહ;
ફુટગણતાં પૂરા થયા; પંદરસે ને સાઠ. ૩૮.
પૂર્વદિશે નથી પગથિયાં. ત્રણ દિશમાંછે તેહ;
પણ યુક્તી પરિપૂર્ણ છે, જોવા લાયક જેહ. ૩૯.
નૈરૃત વાયૂ ખુણમાં, જળની આવક જાણ;
દીઠી ત્યાં શુભ દેરિયો, તેનાં કહું પ્રમાણ. ૪૦.
ત્રણ દેરાં દક્ષિણ તટે, ઉત્તરમાં બે એમ;
પશ્ચિમ તટપર એકછે, પૂર્વ તટે બે તેમ. ૪૧.

મનહર છંદ.

દક્ષિણમાં પૂર્વભણી ભંડારી કુબેર ભલા,
આથમણે રામેશ્વર તથા હંસા દેવીછે;
ઉત્તરમાં પૂર્વભણી શક્તિતણું દેરૂં શોભે,
પશ્ચિમ તરફ દેવી બેચરાજી તેવીછે;
પૂર્વ તટે દક્ષિણમાં દેવી મહાલક્ષ્મિ દિસે,
ઉત્તરે ગણેશ દેવતણી દેરી એવીછે;
પશ્ચિમ તટે તો જળ દેવકીની જોઇ દેરી,
કહુંછું વિગત તેની દેરી કેવી કેવી છે. ૪૨.

દોહરા.

લાંબું ઊંચું બાર ફૂટ, હંસાનું આગાર;
સવા આઠ ફુટ પહોળું છે, સરવરનો સણગાર. ૪૩.
લાંબી પહોળી ફૂટ ત્રણ, ઊંચી નવ ફૂટ એમ;
જળ દેવીની દેરીછે, તે પણ શોભે તેમ. ૪૪.
લાંબાં સાડી ઓગણિસ, પહોળાં તે ફુટ બાર;
ઉચાં પંદર ફૂટ છે, અવર દેવ આગાર,[1] ૪૫.

૧ આગાર–ઘર

તે તળાવનું ક્ષેત્રફળ, ગણિયે પાળ સિવાય;
૭ ૫ ૨ ૨ ૪ ૩
*મુનિ સર ભુજ દૃગ વેદગુણ, ફુટની સંખ્યા થાય. ૪૬.
પાળ ઉપર ફુલ ઝારના, બાગતણો છે ઠાઠ;
માપ્યો તે પહોળે પને, સર્વ દિશે ફુટ સાઠ. ૪૭.

હરિગીત છંદ.

વડ પીંપળાને પીંપુરો, ગુંદિયો વડગુંદા દિઠા;
પરદેશી દેશી બાવળો, લીંબડા કડવાને મીઠા;
મહુડા પલાશ[2] પલાંશી ખેર, અશોકપલ્લવ આંબલી;
છે બોરસલીને બોરડી, કાંચક અને બીલી ભલી. ૪૮.
અરીઠી સરગવા વાંસ છે, ત્યાં અધિક ઊંચાતાડછે;
રાજાંબુ જાંબૂ નાળિયેરી; આમ્રનાં પણ ઝાડછે;
અનાસ અંજીર દ્રાખ દાડમ, કેળ દેશી ફૂંકણી;
શેતૂરનેસીતાફળી, વળી જેમ ફળી પણ છે ઘણી. ૪૯.
બીજોરી તેમ બદામડી, છે કરમદા સારા કહું;
ગુલદાઉદીને ગુલછબ્બા ગુલતોરપણ ત્યાંછે બહુ;
ગોટા હજારી હારસિંગા, જાુઇ કણેરી કેતકી;
ચંપો અને છેઅગથિયો, નિર્ખતાંમન લોભેનકી. ૫૦.
તુળસી સ્વદેશી વિલાયતી, છે નોળગુડ ને લેસ્યતી;
આસુંદરો મેંદી કુંવાર, કૂદિના આદિક છે અતિ;
શોભા નિહાળી શી કહું, ઉપમા સરસ આભાસની;
ઝુંબી રહીછે ઝાડિ તે, કહિયે રૂડી કૈલાશની. ૫૧.

ભુજંગી છંદ.

રહી ઝુંબિ ત્યાં જેમ કૈલાશ ઝાડી,
ગુણી ગંગ શું નીર ઓપે અગાડી;
વળી ઝાડી તે જેવી શંભુ જટા છે,
અને એથકી ઉતરી ગંગ આછે. ૫૨.

ફુલ્યાં ફૂલ તેમાં રૂડાં પંચરંગી,
રહે લોક જોવા અતીશે ઉમંગી;
બન્યો શોભિતો ઇંદ્રનો બાગ જેવો,
દિસે દેખતાં સાફ દેખાવ એવો. ૫૩.

રૂડી પાળ જોવા ઘણું ચિત્ત લોભે,
સુસિંહાદ્રિ સિંધુ તટે જેમ શોભે.
રચી છે નિચે ચાલ ચોખી નિશાળ,
દિસે દુર્ગ હેયારખી તુલ્ય તાલ. ૫૪.

* ૩૪૨૨૫૭ ફૂટ. ૨ પલાશ–ખાખરો.

પગથીયાં.

સજ્યાં શોભિલાં સ્વચ્છ સોપાન[1] સારાં,
દિસે હર્ષ પામે જનો દેખનારાં;
જુઓ જેવીં દીપે મણી પાશ્વ જાતી,
ભલી એવીં પાશાણની શુદ્ધ ભાતી. ૫૫.

ધસે કે ખસે, તે નહિ કોઇ કાળે,
કરી કીર્તિ છે સ્થીર જાણે ભુપાળે;
ઘણા કાળ સૂધી ટકી તે રહેશે,
જનો રાજની કીર્તિ તેથી કહેશે. ૫૬.

કહું સાત સોપાનની જુક્તિ કેવી,
જઈ સજ્જનોએ લિલા જોઈ લેવી;
નિચે એકથી એક છે એમ થોક,
દિસે જેમ બ્રહ્માંડના ઉર્ધ લોક. ૫૭.

જુઓ નારિયો નીર જેને ભરેછે,
ઘડા નીરમાં ધીર ધારી ધરેછે,
બહુ શબ્દ જે જે મહારાજ બોલે.
કહે દાન દાતા નહીં આપ તોલે. ૫૮.

પડેછે પ્રતીબિંબ ત્યાં નારિ કેરાં
ઘણા નીરમાં સ્વચ્છ શોભે ઘણેરાં;
દિસે જેમ પાતાળની પદ્મણી છે,
મહારાજનું પુન્ય તે પુંછી પ્રીછે. ૫૯.

જળ વર્ણન.—દોહરો.

રૂડા રણમલસર વિષે. જીવન છે તે જાણ;
જીવન રણમલસિંહનું, આપ્રત્યક્ષ પ્રમાણ. ૬૦

ભુજંગી છંદ.

જુઓ નિર્મળું છે ભર્યું નીર કેવું,
દિસે સજ્જનોનું ભલું ચિત્ત જેવું;
અતી લાયકી વાળીં જો લેર આવે,
રૂડી સાગરે લેર જેવી સુહાવે. ૬૧.

કહુંછું વળી તે દિસે લેર કેવી,
કવિને દીસે કાવ્યની લેર જેવી;
વળી તેથકી હું વખાણું વધારે,
કહે દાન લ્યો હાથ લાંબા પસારે. ૬૨.

કહે લોક છે તે સરે[1] નીર કેવું,
અમે સાંભળ્યુંછે ઘણીવાર એવું;
જનો વિશ્વમાં જે ન આ નીર જાણે,
વધુ નીર ગંગાતણું તે વખાણે. ૬૩.

પીએ નીર ત્યાં કોઇ ટાંકે પ્રસંગે,
હરે રોગ આરોગ્યતા થાય અંગે;
સદા એ મહા ઔષધી જેમ સેવી,
નિરોગીષ્ટ કાયા કરે શુદ્ધ એવી. ૬૪.

ભલે દેવ લોકે સુધા ખુબ હોય,
કદી પૃથ્વિના લોક પામે ન કોય;
સુધાથી ઘણું આ દિસે નીર સારૂં,
તૃષાતૂરની જે તૃષા ટાળનારૂં. ૬૫.

સુધા જૈ પીએ જે કરે સ્વર્ગ વાસ,
અહીં જીવતાં કોઈ રાખે ન આશ;
ઉધારે હજારોતણી છાપ છાપે,
ભલો એથીં જે રોકડો એક આપે. ૬૬.

ભલે હોય ભાગીરથી સૌથીં મોટી,
ન આપે મને નિત્ય તે નીર લોટી;
પીએ મુજ દેશી જનો પાણીં જેનું,
વખાણું વિશેષે વડું માન તેનું. ૬૭.

રૂડે તે તળાવે રહ્યું નીર એમ,
જુઓ અક્ષરોમાં રહે અર્થ જેમ;
કહું શોભિતા નીર કલ્લોલ કેવા,
બને વાણીં કેરા બહુ છંદ જેવા. ૬૮.

વળી સ્વચ્છ ભાસે ભર્યું નીર એમ,
ભરી વિશ્વમાં રાજની કીર્ત્તિ જેમ;
તરંગો ઉઠે સ્વચ્છ તે મધ્ય કેવા,
જુઓ રાજની કીર્તિનાં કાવ્ય જેવા. ૬૯.

હશે નીરકે આ હશે કાચ ઢાળ્યો,
ટળે શી રીતે એહ સંદેહ ટાળ્યો;
રચેલો મએ દાનવે જેમ સ્વસ્થે,
અતિ ઓપતો ચોક શ્રી ઇંદ્રિપ્રસ્થે. ૭૦.

ઉઠે નીરમાં ઉજળા જે તરંગ,
વધે દેખતાં અંતરે ઉછરંગ;
જુઓ યજ્ઞ ભૂમી વિષે ઉજળીઓ,
ભલીભાત લીપી કરી ઓકળીઓ. ૭૧.

---

[1] સોપાન—પગથીયાં.

[1] સરે—તળાવે.

જળ જંતુ વિષે.

વસે મચ્છને કચ્છ કચ્છો[1] વસેછે,
મિઠા નીરનું તે સદા સૂખ લેછે;
નિધિનું ગણી નીરતો ખૂબ ખારૂં,
વસ્યા સિંધુ વાશી પીવાનીર સારૂં. ૭૨.

જુઓ ઇશ્વરે શક્તિ આપેલી જેવી,
જુદા પ્રાણિઓમાં દિસે શક્તિ તેવી;
સઉ પોતપોતાની શક્તિ પ્રમાણે,
ગતી તેવી ને કામ તેવુંજ જાણે. ૭૩.

જુઓ મચ્છ તો નિરમાં ખૂબ દોડે,
જમીમાં નહિ જૈ શકે કીડિ જોડે;
જુઓ સાપને કાચબા જાતિ જે છે;
મહીમાં તથા નીર મદ્ધે ફરેછે. ૭૪.

જુઓ નીરની કૂકડી જેનું નામ,
ફરે પાણીમાં પૃથ્વિ આકાશ ઠામ;
ઉડી ઊંચી અકાશની વાટ જાય,
તદા પક્ષિણી તેની જાતિ જણાય. ૭૫.

જુઓ ભૂમિમાં એજ જ્યારે ફરેછે,
ભલી ભાતની ભૂચરી તે ઠરેછે;
જળે ડૂબિને ઊંડી અત્યંત જાય,
તદા પાણીનો પ્રાણિ તેતો ગણાય. ૭૬.

પ્રભૂ માનવીને મતી તેમ આપે,
બધાં કામ સાધે પ્રભૂને પ્રતાપે;
પ્રભૂ દત્ત શક્તિ ન જેને જણાય,
સદા કામ તેના થકી એક થાય. ૭૭.

બિજા કામમાં બુદ્ધિ તેની ન પેસે,
બતાવે બિજું કોઇ તો હારી બેસે;
વિચારી ભલા[2] દીનતા મૂખ ભાખે,
મહા મૂર્ખ મિથ્યા અભીમાન રાખે. ૭૮.

કદી પારધી જાળ તેમાં ન નાંખે,
રહે પ્રાણિયો તે મહીં બીક રાખે;
જડે જાન્હવી તીરમાં વાસ જેને,
નહીં ધર્મના દૂતનો ત્રાસ તેને. ૭૯.

૧ કચ્છો.–એક જાતની માછલી, જેની પૂંછડી પાતળી હોયછે; અને એને મુછો હોયછે.
૨ ભલા–સારાજનો.

જળ ઉપરનો દેખાવ.

જુઓ પાનડાં પાણી મધ્યે તરેછે,
દિસે તે નિધિ મધ્ય નૌકા ફરેછે;
દિસે દીકડાં જેમ શોભે સુકાન,
ચડયા જીવ જંતુ ઉતારૂ સમાન. ૮૦.

બહુ પોયણી પદ્મ પત્રો બિરાજે,
ભમે ભ્રંગ તેની છબી ખૂબ છાજે;
બિજા પક્ષીઓ ઉડતા આવી બેઠા,
બહુ જાણિએ આબિને હંસ એઠા. ૮૧.

બગોની જુઓ પંક્તિ કેવી બનીછે,
ધરે ધ્યાન ને ઝાલવા મત્સ્ય ઇચ્છે;
ઠગો વેષ આચાર્યનો જેમ ધારી,
ઠગે લોકને તે બની બ્રહ્મચારી. ૮૨.

વળી આ જુઓ જોડ છે ચક્રવાક[1],
જુદાં ના પડે પ્રેમ એવો અથાક;
દિસે જાણિયે કોઈ છે દેવ દેવી,
શિવા શ્રાપથી પામિયાં કાય એવી. ૮૩.

ત્રીવેણીનો આભાસ.

સદા નીર મોતી સમું સ્વચ્છ જે છે,
ગણે લોક ગંગાતણું નીર તેછે;
ચઢે મેઘ તો શામળું તે રહેછે,
તદા લોક કાલિંદિ કેરૂં કહેછે. ૮૪.

કદી આભ તારાથી રાતું જણાય,
નદી બ્રહ્મપુત્રીતણું તે ગણાય;
કદી તો બધા રંગ સાથે દિસેછે,
તદા લોક જાણે ત્રિવેણી વસેછે. ૮૫.

તટે મંદિરે ગૌરીનો નાથ લાધ્યો,
મળ્યો જાણિયે એજ ગોવિંદ માધો;
સમીપે ત્રિવેણીતણો આ સમાજ,
પ્રભા પેખીને જાણિયે પ્રાગ રાજ. ૮૬.

સાત સમુદ્રનો આભાસ.

હરે ધાતુના મેલને જેમ ક્ષાર,
બધુ ધોઇને તે કરે ધાતકાર;
હરે રોગને તેમ આ એક બિંદુ,
ધટે ઉપમા એથકી "ક્ષારસિંધુ.[2]"

૧ ચક્રવાક–સારસાં, ૨ ક્ષારસિંધુ–જેને હિંદી મહાસાગર કહેછે તે. હિંદુસ્તાનની પાસે.

પ્રભા જાઇ જાૂઇતણી જ્યાં પડેછે,
તહાં ક્ષીરનો[1] સિંધુ ચિત્તે ચડેછે;
પ્રભા ગુલદાઉદિના ગુચ્છની છે,
દધી[2] સિંધુના તો છબી ત્યાં બનીછે. ૮૯.
પ્રતીછાંય ચંપાની જે ઠામ પેખી,
લીંધો ઘી [3]તણો સિંધુ તે ઠામ લેખી;
વળી દાડમીનાં દિસે પુષ્પ જ્યાં છે,
ભર્યો સિંધુ ઈક્ષુ[4] રસે તેમ ત્યાં છે. ૮૯.
દીસે મેઘ આભાસથી નીર કાળું,
સુરાનો[5] ભર્યો સિંધુ તે વાદ ભાળું;
સદા તો દીસે મીષ્ટ[6] સિંધુ સમાન,
ભર્યું ભૂમિ મદ્ધે સુધાનું નિધાન. ૯૦.

સમુદ્ર મથન

દિસે ચોકિ ત્યાં રાજ સાહેબ કેરી,
સિપાઇ તથા હિંદુ જાતિ ઘણેરી;
ઘટે ઉપમા ઉચરૂં એની એમ,
મળ્યા દેવ દૈત્યો નિધી તીર જેમ. ૯૧.
જુઓ રૂડી આ એક હોડી તરેછે,
ધરેલો નિધી મધ્ય મંથાદ્રિ એછે;
દિઠો સર્પ આશ્ચર્યકારી અથાગ,
વસ્યો જાણિયે એજ વાસુકી નાગ. ૯૨.

ચૌદ રત્ન.

મહારાજના મ્હેલમાં જે [1]રમાછે,
વશી વાસ સાક્ષાત સિંધુસુતાછે;
મહારાજને કંઠ હીરાનું તેજ,[2]
મળ્યો સિંધુ મદ્ધેથી કૌરભ એજ. ૯૩.
તળાવે રૂડી વૃક્ષની ભાળી ભાત,
દિસે જાણિયે એજછે પારિજાત;[3]

બગો પાણીના પાનથી છે પ્રમત્ત,
દિસે ગુણ એતો સુરાનોજ[4] સત્ય. ૯૪.

દોહરો.

વૈદ વડો વિખ્યાત છે, અંબાશંકર એક;
ધનવંતરિ તુલ્યે ધરે,વૈદક શાસ્ત્ર વિવેક. ૯૫.

ભુજંગી છંદ.

મહારાજનો વૈદ છે ચિત ભાવ્યો,
નિધિમાંથી ધનવંતરી[5] એજ આવ્યો;
ચતુરાં કપાળે કર્યો ચાંદલો[6] છે,
દિસે તે નિધી મંથતાં નીકળ્યો છે. ૯૬.
દિઠી ગાય ત્યાં ખૂબ છે રૂપ જેનું,
ઉરે ધારીયે એજ છે કામધેનુ;[7]
મહારાજનો જે મહામત્ત હાથી,[8]
મળ્યું રત્ન તે જાણિયે સિંધુમાંથી. ૯૭.
તળાવે રૂપાળી દિસે પાણીયારી,
નિધિ મંથીને એજ રંભા[9] ઉધારી;
વળી રાજના અશ્વને[10] શું વખાણું,
નિધિ મધ્યથી ઉપજ્યું રત્ન જાણું. ૯૮.
સુધા[11] તુલ્ય તો નીર છે શુદ્ધ સારૂં,
નિધિનું રૂડું રત્ન એતો ઉચારૂં;
મહારાજની શસ્ત્રશાળાનું ચાપ,
દિસે જાણીએ એજ સારંગ[12] આપ ૯૯.
દિસે દેવની આગળે શંખ[13] સારો,
રૂડું એજ સિંધુ તણું રત્ન ધારો;
પ્રલય પાપનો એજ પાણી કરે છે,
પ્રલય કારી તે ઝેર[14] તેથી ઠરે છે. ૧૦૦.
રૂડાં એ રીતે નિધિમાં ચૌદ રત્ન,
થયાં પ્રાપ્ત જાણે કર્યાથી પ્રયત્ન;
તટે શંભુનો વાસ છે સાથ શીવા[1],
પધાર્યા પ્રભુ જાણિએ વીષ પીવા. ૧૦૧.

૧ ક્ષીર-સમુદ્ર યુરોપના રૂસની ઉત્તરે.
૨ દધી સિંધુ-ઉત્તર મહાસાગર જેમાં બરફ જામેછે તે. ઉતરધ્રુવ પાસે.
૩ ઘીતણો-પીળો સમુદ્ર ચીન અને કોરીયાની વચ્ચે,
૪ ઇક્ષુ-અર્બસ્તાન ને આફ્રિકની વચ્ચેનો રાતો સમુદ્ર.
૫ સુરા-કાળોસમુદ્ર તે રૂશિઆ અને તુર્કસ્તાનની વચ્ચેછે.
૬ મિષ્ટ સિંધુ-મીઠો મહેરામણ અથવા સીંધુ નદી.

૧ શીવા-પાર્વતી.

જન સમુહ.

સ્ત્રિયો પુરૂષો વૃંદ આવ્યાં ઉમંગે,
અજ્યાં જેમ જાત્રાળુ જાત્રા પ્રસંગે;
મુખે રાજ સાહેબની કીર્તિ ગાય,
કથા કીર્તનો તિર્થમાં જેમ થાય. ૧૦૨.
જથાબંધ કાંઠે ઘણા લોક જાય,
પ્રતીબિંબ તેનાં જુઓ આ જણાય;
જતાં હોય તે નાવમાં બેસવાને,
વધે હર્ષ દેખાવ તે દેખવાને. ૧૦૩.
જનો દેવનાં દર્શને જૂથ જાય,
તળાવે તદા ભીડ ભારે ભરાય;
દિસે જેમ તેતો ઘણા સિંધુ ઘાટે,
જતા હોય વેપારી વેપાર માટે. ૧૦૪.
લિધા અક્ષતો કે ફળો દ્રવ્ય મેવા,
જઈ ભાવથી દેવને ભેટ દેવા;
દિસે જેમ તે લક્ષધા લાભ ખાવા,
જનો જૂજુઆ માલ ચાલ્યા ચડાવા. ૧૦૫.
જુઓ પાઘડીમાં ધર્યા કાગળો છે,
બિજા દેશની શું લીધી હુંડીયો છે;
જઈ દેવની આગળે નાણું મુકયું,
દિસે જેમ તે નાવનું નૂર ચુકયું. ૧૦૬.
જઇ દર્શને પૂન્યનો લાભ લાવે,
ભરી નીરને નારિયો પાછી આવે;
દિસે નાવથી માલ ઉતારી લાવ્યાં,
ઘણા હર્ષથી લાભ લૈ ઘેર આવ્યાં. ૧૦૭.
વહેછે શિળો મંદ જો સ્વચ્છ વાયુ,
સુગંધીપણું છે છબીવંત છાયું;
પ્રવાસી જનો જેમ રસ્તે મહાલે,
મહારાજની કીર્તિ તે સાથ ચાલે. ૧૦૮.

જળ દેવકી.

બન્યા ઘાટ ઘેરાવ સોપાન સારાં,
કટી મેખળા તુલ્ય તે શોભનારાં;
વચે નીર રૂવે બની નીર દેવી,
ધરી મેખળાને ઉભી હોય જેવી. ૧૦૯.
લિલાં ઝાડ ચારે દિશે આશ પાસે,
લિલી સાડી ઓઢી ઉભી એમ ભાસે;
રચ્યા પૂષ્પના છોડ ત્યાં છે રૂપાળા,
ધરી કંઠમાં પુષ્પની જેમ માળા. ૧૧૦.
ફરૂકે જુઓ કેળનાં પત્ર કેવાં,
દિસે સાડીના છેડલાં હોય એવાં
ઊંચી એથકી નીરખો નાળિએરી,
ધરેછે છબી તે શિરે છત્ર કેરી. ૧૧૧.
જુઓ જાંબુડાં છે રૂડાં કૃષ્ન રંગે,
દિસે ત્રાજવાં ઓપતાં દેવી અંગે;
જુઓ દાડમો પાકી ફાટયાં સમીપે,
દિસે બીજ દેવીતણા દાંત દીપે. ૧૧૨.
ચઢે જે સમે મેઘ આકાશ અત્ર,
દિસે દેવીમાથે ધર્યું મેઘ છત્ર;
વળી મેઘમાં ચંચળા ચાર થાય,
શિરે દેવિને ચામરો શું ઢળાય. ૧૧૩.

ચોમાસાનો દેખાવ.—દોહરો.

રચના રણમલસરતણી, જોવા કાજ જરૂર;
ધન રાજા સ્વારી સજી, આવ્યો હરખી ઉર. ૧૧૪.

ભુજંગી છંદ.

જુઓ આજ આકાશમાં મેહ ગાજે,
વડી નોબતો મેહ રાજાની વાજે;
જુઓ વીજળી મેઘ મધ્યે ઝબૂકે,
મહા શૂરવીરોતણાં શસ્ત્ર ઝૂકે. ૧૧૫.
જુઓ પંચરંગી રૂડું ચાપ તાણ્યું,
દિસે જેમ વૈકુંઠથી હોય આણ્યું;
થયા ભૂમીમાં મોરના સોર સાર,
દિસે મેઘરાજાતણા ચોપદાર. ૧૧૬.
વદે દાદુરો શબ્દ તે શું વખાણું,
મળી આર્બની બેરખો આવી જાણું;
જુઓ વૃષ્ટિથી નીરનાં બુંદ આવે,
મહા દેવીને મોતીથી શું વધાવે. ૧૧૭.
બહુ બુદ્બુદ[1] નીરમાં ઉપજે છે,
નિહાળો વળી નીરમાં તે જમે છે;
પરીબ્રહ્મથી કોટી બ્રહ્માંડ થાય,
વળી સર્વથા બ્રહ્મમાં તે સમાય. ૧૧૮.
પડે બુંદ ત્યાંતો વળેછે કુંડાળું,
વધીને વળી તે થતું શ્રેષ્ટ ભાળું;
વડી ફોજમાં એકલો શૂર ઝુંકે,
ચમુ જેમ કુંડે વળી માગ મૂકે. ૧૧૯.

૧ પરપોટા.

પ્રવાહો વહ્યા નીરના આશ પાશ,
મળ્યા વંદવા જાણીએ મેઘ દાસ;
વળી તે પ્રવાહો ભળે તે તળાવે,
દિસે જેમ જાત્રાળુનાં જૂથ આવે. ૧૨૦.
મળી નીર વર્ષાદનું ખુબ આવે,
ઘણે દૂરથી તે દિસે દેખી ભાવે;
દિસે જેમ પૃથ્વી વીષે પાક થાય,
ભુમીપાળુ કેરે ખજાને ભરાય. ૧૨૧.
પ્રવાહો કરેછે ઘણા ઘૂઘવાટ,
ઘણી કીર્તિ ઉચ્ચારનો જેમ ઘાટ;
કહે રાજ રાજા જુગો જુગ જીવો,
દિઠો વંશ ઝાલા વિષે એક દિવો. ૧૨૨.
ઘણે દૂરથી નીરનું વ્હેન સાંધ્યું,
રૂડું જેમ રાજે સદાવ્રત્ત બાંધ્યું;
પીએ પ્રેમથી આવીને નીર પ્રાણી,
મહારાજની કીર્તિ મોટી વખાણી. ૧૨૩.
વળી ઉપમા એની એવી વિચારૂં,
મહા સિંધુ મધ્યે ધસી ગંગધારૂં;
ઊંચા ટેકરાથી વૂઠ્યું વારિ આવે,
હિમાળા થકી જેમ ગંગા સિધાવે. ૧૨૪.
જુઓ આવતુ નીર ડોળું જણાય,
વસી ત્યાં વિશેષે વળી સ્વચ્છ થાય;
કદી દુર્ગુણી જો સજે સંગ સારો,
જુઓ આ રીતે સદ્‌ગુણી તેથનારો. ૧૨૫.
ઘણા પક્ષીઓ ત્યાં મિઠા બોલ બોલે,
કહું તર્કથી ઉપમા તેહ તોલે;
દીસેછે ભલો પક્ષીનો એમ ઠાઠ,
પઢે ગંગ તીરે દ્વિજો વેદ પાઠ, ૧૨૬.
કરે કોકિલા શબ્દ સારા ઉચાર,
દિસે રાજના ગૂણ ગાનારી નાર;
મધૂરા વદે શબ્દ ત્યાં શુક મેના,
ગુણી જાણિયે હોય ગાંધર્વ તેના. ૧૨૭.

ઉદારતા.—દોહરા.

રાત વરત જૈ માગતાં, નહિ કદી કહે નકાર;
રણમલસરને રંગછે, દિસે સદા દાતાર. ૧૨૮.
કોણ કહે જન કૂપને, દુનિયાંમાં દાતાર;
રણમલસરની રીત જે, રાખે એજ ઉદાર. ૧૨૯.

ભુજંગી છંદ.

અરે ઓ કુવા તું ન લે ગર્વ એવો,
કહે કોણ દાતાર જે તૂજ જેવો;
નહીં નીર પામે વિના ગૂણ[1] વાળો,
રહેછે નિરાશી તૃષાશી દુખાળો. ૧૩૦.
નિધિને કહો કોણ ઝાઝો વખાણે,
પીવા પાણી મીઠું નહે કોઇ ટાણે;
તૃષાતૂર આશા કરી કોઇ આવે,
તૃષા તેતણી તો ટળે આ તળાવે. ૧૩૧.
અરે સિંધુ તું ગર્વનો છોડ ઘાટ,
ઘણો એવડો શો કરે ઘૂઘવાટ;
અમે તૂજ મોટાની મોટાઈ જાણી,
પીવાને ન પામે કદી કોઇ પાણી. ૧૩૨.
કરે નીરનું દાન જે કોઇ આવે,
નિરાશી નહિ કોઇ ત્યાંથી સિધાવે;
નિહાળી મને તો નકી દીલ ભાસે,
લીધો ગુણ શીખી પ્રજાપાળ પાસે. ૧૩૩.
તપ્યો તાપથી તે તણો તાપ ટાળે,
કરી શાંત આનંદનો ઓઘ વાળે;
ધિરા સજ્જનો શાંતથી ધૈર્ય આપે,
દુખી લોકના દીલની દાઝ કાપે. ૧૩૪.
સદા સર્વ પામે તહાં નીર પાન,
દયાથી મહીપાળ દે જેમ દાન;
તથાપિ કદીએ નહીં નીર તૂટે,
ખજાનો કદાપિ નહીં જેમ ખુટે. ૧૩૫.
જુઓ નીર પી પક્ષીઓ ઉડી જાય,
દશે દિશમાં વૃંદનાં વૃંદ ધાય;
મહારાજની કીર્તિ સૌને કહેવા,
ગયા ખેપીયા શું જુઓ પક્ષી જેવા. ૧૩૬.
ગુણીના ગુણોને ન દેખે તપાશી,
કદી કોઇને તે ન કાઢે નિરાશી;
તથાપિ ખરો એક વિવેક આણે,
કરેછે સદા દાન પાત્ર પ્રમાણે. ૧૩૭.

ઉપમાઓ.—દોહરો.

શેષ નાગ શિર શોભિતી, મેદની મુગટ નિદાન;
રણમલસર તેમાં રહ્યું, મણી અમૂલ્ય સમાન. ૧૩૮.

૧ ગુણ—દોરડું.

રૂડા ઘાટથી રમ્ય બાંધ્યું રૂપાળું,
વળી શોભીતું સ્વચ્છ છે નીરવાળું;
કહે પૂર્ણ પીયૂષ[1] કેરો કટોરો,
તપે જેમ તિર્થોતણો શીર તોરો. ૧૩૯.
ભગીરથ્થ ભાગીરથી જેમ લાવ્યો,
મહારાજથી એમ આ સિંધુ આવ્યો;
તપો પ્રાણિઓના જુઓ તાપ ટાળે,
ગુણી જેમ ગંગા મહા પાપ બાળે. ૧૪૦.
નિધિથી સુધા કુંભ જે નીકળેલો,
હશે એજ આશું ધરામાં ધરેલો;
હરો બ્રહ્મનો કુંભ જેમાં સુધાછે,
અમી પૂર્ણ કાંતો અખે પાત્ર આ છે. ૧૪૧.
દિસે સ્વચ્છ આકાર સારો સુહાવે,
વિલોકી વળી એમ વિચાર આવે;
ધરા મધ્ય શું આરશી આ ધરીછે,
મહાલક્ષ્મિને મૂખ જોવા કરીછે. ૧૪૨.
કરી જુક્તિને વર્તુળાકાર કીધું,
પ્રકારે[2] કરી ચંદ્ર નું માપ લીધું;
દિસે જેમ આદર્શ[3] છે દેવ કેરૂં,
પડયું પૃથ્વિમાં તે રૂડે ઠામ ઠેર્યું. ૧૧૩.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

ચંદ્ર પ્રભાવ મુખ શર્વરિ[4] બાલિકાનો,
તારાતણો સમુહ મૌક્તિક માલિકાનો;
આ લોક મધ્ય અતિ લાયક લેખવાનું,
શોભીત શ્રેષ્ટ સર દર્પણ દેખવાનું. ૧૪૪.

ભુજંગી છંદ.

પડેછે રવિનું પ્રતીબિંબ તેમાં,
અતિશેજ ઊંડો દિસે મર્મ એમાં;
મહારાજની ભક્તિનો જાણી ભેવ,
પધાર્યા જગચ્ચક્ષુ પ્રત્યક્ષ દેવ. ૧૪૫.
ફરે સૂર્ય ને ચંદ્રમા રાશિ તારા,
અહોનિશ આકાશમાં ચાલનારા;
બીજે આવી શોભા હશે કોઇ ઠાર,
સદા એજ જોતા ફરે વારવાર. ૧૪૭.
શશી મધ્યથી સામ્યતા સંહરી છે.
ભલી આતળાવે જુઓ તે ભરીછે;
પડયો તેથી ખાડો શશી મધ્ય તેનો,
દિસે ઇંદુમાં અંક અધાપિ એનો. ૧૪૭.
દિસે નીર આકાશ આભાસ જેવું,
તથા ચંદ્રનું છે પ્રતિબિંબ તેવું;
ભલી પાળ ત્યાં વર્તુળાકાર બાળી,
કીધી ચંદ્રને જાણીએ તે કુંડાળી. ૧૪૮.
ભલી વંશ ઝાલાતણી ભૂમિકા છે;
દિસે રૂપ રંભા શિવા કે રમા છે;
દિસે મૂખમાં પૂર્ણ ચંદ્ર પ્રભાવ,
જુઓ તેઅન્યું એજ છે આ તળાવ. ૧૪૯.
ભલી ભૂમિ ભાસે જુઓ પ્રાંત અત્ર,
દિસે વંશ ઝાલાતણો કીર્તિ પત્ર;
થયો ઓપતો આ તળાવે અધિકો,
થયો રાજ સાહેબનો જેમ શિક્કો. ૧૫૦.

વર્ણન સમાપ્તિ વિશે.

સદાવત્ત જેવું કર્યું કામ સારૂં,
નહી એથકી નામ અક્ષે થનારૂં;
ધરી જન્મ જેણે નહીં નામ રાખ્યું,
નકામુંજ આયુષ તે ખોઇ નાખ્યું. ૧૫૧.

દોહરા.

રણમલસર જ્યાં લગી રહે, વળી આ કાવ્ય વિચાર;
રાજા રણમલ સિંહનું, નામ અમર રહેનાર. ૧૫૨.
રહ્યું હિમાળે માનસર, પુસ્કર જ્યાં અજમેર;
રણમલસર તેમજ રહો, પ્રસિદ્ધ રૂડી પેર. ૧૫૩.
આપ્યું જો ધન ઇશ્વરે, કરો પૂન્યનાં કામ;
લ્યો આશીષ બહુ લોકની, નિશ્ચળ રાખે નામ. ૧૫૪.
વર્ણન કરી વિવેકથી, નિર્મળસરનું નેટ;
માનસિંહ મહારાજને, ભાવે કીધું ભેટ. ૧૫૫.
જે કવિતા ગુણ જાણછે, વિવેક વિધાવંત;
પરોપકારી કામ પણ, એણે કર્યા અનંત ૧૫૬.
સડકો કીધી શોભતી, ઝાઝાં રોપ્યાં ઝાડ;
કરાવિયાં વાવો કુવા, પ્રજા ગણે છે પાડ. ૧૫૭.
ઓગણિસેં તેત્રીશનો, ઓખો ચૈતર માસ;
વદિ નવમી દિન વર્ણવ્યો, પૂર્ણ પ્રબંધ પ્રકાશ. ૧૫૮.
વંશતણી વૃદ્ધિ થજો, જશ દેજો જગદીશ,
દિન દિન દલપતરામની, એ ઉત્તમ આશીષ. ૧૫૯.

૧ પીયુષ—અમ્રત.
૨ પ્રકાર—કંપાસ. ૩ આદર્શ—દર્પણ. ૪ શર્વરિ—રાત.

મનહર છંદ.

રાજ ઇલકાબ રૂડો પાદશાહી વખતથી,
વંશ પરંપરા મહિપાળને મળેલો છે;
અંગરેજ સરકારે સ્ટાર આફ ઇંડિયાનો,
દેશ પતિ રણમલ સિંહને દિધેલો[1] છે;
સોરઠમાં સૈકડો છે રાજ પણ આજ સમે,
જેના રાજ તણો વર્ગ નંબર પહેલો છે;
કહે દલપતરામ કીધાં જેણે રૂડાં કામ,
કવિયોએ કાવ્ય જાણુ કુશળ ગણેલો છે, ૧૬૦.

દોહરો.

રાજ સભાને રીઝવી, કરી કવિતાનું કામ;
પદવી કવિની પ્રથમત્યાં, પામ્યો[2] દલપતરામ. ૧૬૧.

મેવાસ વર્ણન.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

જાન્હવિ જાણુ જમાવ કરી રહીં, જેમ જટા ધર કેરીં જટામાં;
મોટીં નદી મહિમંડળ માંહિ, મહી નદીં છે છબિવંત છટામાં;
બાવળ બોરડીનાં બહુ ઝુંડ, ઘણું તરુની ઘમઘોર ગટામાં;
ડાઢીં જણાય જરીકજ જેમ, નરેશતણી મુખ કેશ પટામાં. ૧.
હાથીં હજાર નીંહાર નીંહાર, લગાર તગાર જણાય ન જેમાં;
રામની ફોજ વિરામ કરે કદિ, તોપણ શોધીં જડે નહિ તેમાં
વાઘ વરૂ વિકરાળ વસે વળી, અન્ય અરણ્યતણાં પશુ એમાં;
તે વનનું વિગતે કરીં વર્ણન, સાહિસ શબ્દ વિના કરૂં શેમાં. ૨.

દોહરા.

મહિવાસીનો મુલકમાં, તેથી ઉપજે ત્રાસ;
વિશ્વ વિષે વિખ્યાત છે, વસુધામાં મહિવાસ. ૩.
રાજ શત્રુ ત્યાં જઈ રહે, રહે લુટારા ચોર;
પણ તે કદીં પકડાય નહિ, અતિ અંધારૂ ઘોર. ૪.
સાગર સ્થાનક મચ્છનું, ભૂત સ્થાન કૈલાશ;
સુરનું સ્થાનક સ્વર્ગછે, ચોર સ્થાન મહિવાસ. ૫.
રહે રાત દિન રખડતા, ભય તજિ ભીલ અપાર;
એક દિસે એમાં વળી, સર્વેનો સરદાર. ૬.
છૂટક છૂટક છાપરાં, કરી રહેલા કોઇ;
કઇક ગુફામાં ગુમ રહે, જગ્યા છાની જોઈ. ૭.
ભામર્નિ ભાસે ભીલડી, બાળક લઇ બે ચાર;
ચણોઠીયોના ચૌસરા, હૈડે પહેરી હાર. ૮.
એક કુહાડી કાખમાં, એક છરો અણિદાર;
કરમાં તિરને કામઠું, એ નરનો શણગાર. ૯.
ટુંકી પહેરે તંગડી, માથે ફેટો એક;
તન તો સઘળું તેહનું, છે ઉઘાડું છેક. ૧૦.
ન ગણે તડકો તાઢને, વળી ન ગણે વરસાદ;
શિકાર શોધે સર્વદા, નિશ દિન તેહ નિશાદ. ૧૧.
પગમાં ન મળે પગરખું, નહિ અંગરખુ અંગ;
તેના તનનું ચામડુ, બખ્તર તુલ્ય અભંગ. ૧૨.
એક ઉપર આપદપડે, કરે ઢોલ ધમકાર;
ભેળા થઇ જાય ભીલડા, પળમાં પાંચહજાર. ૧૩.
સુત મોટા સરદારનો, તેજ નહીં સરદાર;
પણ જે થાય પરાક્રમી, એ પામે અધિકાર. ૧૪.
મહાસાગરમાં માછલી, જતી રહી ન જણાય;
તેમજ તે મેવાસમાં, ગયો ચોર ન ઝલાય. ૧૫.
સાભ્રમતી તે મહી નદી, એ મદ્યે મેવાસ;
શિરોઇથી દક્ષિણ દિશે, પૂર્ણ કોશ પંચાશ, ૧૬.
મીઠી ભૂમી મહિ તટે, મીઠા પાણી પાસ;
લીલા ઉગે લીમડા, ફુલ તેમાં કડવાશ. ૧૭.
આ સરકારે વશ કર્યા, અતિશય એવા ભીલ;
ઝાડી પણ છેદન કરી, ધરી ન તેમાં ઢીલ. ૧૮.
ત્રાસ ટળ્યો સૌ દેશનો, સુખ પામ્યા સૌ લોક;
ઇશ્વરે એ રીતે હણો, સર્વ સ્થળનો શોક. ૧૯.
ઉજડમાં વસ્તી થજો, થાજો લીલા લહેર;
સુખ શાંતિ સઘળે થજો, પૃથ્વીમાં બહુપેર. ૨૦.

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઇટી વિષે.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

કહું હવે શ્રીપુરનો[1] સુધારો,
સ્વદેશમાં જ્ઞાન વધારનારો;
સ્વદેશનું જે હિત ચિત્ત ચહાશો,
તે સાંભળી અંતર રાજી થાશો. ૧.
ઇસ્વી સને સૌ સમજો કથાથી,
અઢારસેં ને અડતાળીશાથી;

1 માનસીંહજી મહારાજને પણ તે ઇલકાબ મળેલોછે.
2 સંવત ૧૮૯૧ માં.

1 શ્રીપુર—અમદાવાદ.

જેને થયો શ્રીપુરમાં સુધારો,
તેમાંથી હું કાંઈક બોલનારો. ૨.

દોહરો.

સોસાઈટી વર્નાક્યુલર, સ્થપાઈ અમદાવાદ;
સંક્ષેપે વર્ણન કરૂં, ઉપમા આણી યાદ ૩.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

માતા કહું તો પણ યોગ્ય એ છે,
દેવી ભલી દૈવતવાળી તે છે;
કહું વળી કામદુધા વખાણી,
રમા થકી ઉત્તમ એજ રાણી. ૪.

દોહરા.

સ્થિતિ ગુણમય ગુજરાતની, બદલાઈ બહુ વાર;
સ્થિતિ પલટે છે રૂતુ થકી, જેમ જગત મોઝાર.૫
હિમાચાર્ય સરખા થયા, વડા વડા વિદ્વાન;
જેના ગ્રંથો[1] આજ પણ, મોટું પામે માન. ૬.
ગુજરાતી ભાષા તણા, કવિયો થયા અનેક;
રામાયણ ભારત રચ્યાં, વાર્તા પણ સવિવેક. ૭.
પછી આવી પડતી દશા, વિદ્યા પામી વિનાશ;
દેખાડે નહિ કોઈને, પુસ્તક જેની પાસ. ૮.
પછી પરમેશ્વરની કૃપા, દૃષ્ટિ થઈ તે દેશ;
અમલ થયો અંગ્રેજનો સૌ સુખ વધ્યું વિશેષ. ૯.

મનહર છંદ.

ગુજરાતમાં વિદ્યાની વૃદ્ધિ કરનાર નર,
લાયક લંડનપુરમાં જનમ પામિયો;
ઇસ્વિસો અઢારસેં ને એકવીસ તણી સાલે,
સાતમી જુલાઈ દીન જન્મ ધરી જામિયો;
બહુ વિદ્યાભ્યાસ કરી એકવીસ વર્ષ વયે,
મુંબઈમાં આવી નોકરીએ વિરામિયો;
તે અલેક્ઝાંડર કિન્લાક ફારબસ નામ,
ખાંતે ગુજરાતની મટાડી ઘણી ખામિયો. ૧૦.

દોહરો.

સન અઢાર બેતાળિસે, આવ્યો અમદાવાદ;
આસીસ્ટંટ જડજ થયો, તે અક્ટોબર બાદ. ૧૧.
શોખ ઘણો કવિતા તણો; વાંચે ધરી વિવેક;
ભાટ ચારણો બ્રાહ્મણો, જોયા કવિ અનેક. ૧૨.

મનહર છંદ.

કવિતા-સુણીને કરતો કવિની પરીક્ષા તે,
સીરપાવ આપી સારા શબ્દને ઉચારતો;
મન માન્યો મળે કવિ તો તેને પોતાની પાસે,
રાખવાને રાત દિન રૂદયમાં ધારતો;
સારાભાઇ તણા સુત ભોળાનાથ ભાઇ મુખે,
સાંભળ્યું કવિનું નામ તેણે એક વાર તો;
મોકલાવી માણસ તેડાવ્યો દલપતરામ,
રાખ્યો પોતા પાસે તેને પળ ન વિસારતો. ૧૩.

દોહરા.

સન અઢાર અડતાળીસેં, માસ નવંબર નામ;
ફાર્બસ સાહેબે કવિ, રાખ્યો દલપતરામ. ૧૪.
સંગ્રહ કરતાં ગ્રંથનો, ઉપજ્યો એક વિચાર;
સાર્વજનિક શુભ સ્થાપિયે, પુસ્તકનો ભંડાર. ૧૫.

મનહર છંદ.

જુના કવિયોની કવિતાઓ એકઠી કરીને,
નવાં નવાં પણ રૂડાં પુસ્તક રચાવિયે;
આવ્યો ગુજરાતમાં હું તો તે ગુજરાતી ભાષા,
સુધારી વધારીને વિશેષ વખણાવિયે;
દેશી રાજાઓમાં તથા રૈયતમાં એક ટીપ,
ફેરવીને લાખ ધન સેજે સંપડાવિયે;
સારા પાયાપર એક સ્થાપિયે સોસાઈટી તો,
નિશ્ચય તે ખાતાને નિરંતર નિભાવિયે. ૧૬.

દોહરા.

છે દક્ષિણ સોસાઇટી, જ્યાં છે દક્ષિણ દેશ;
તેથી પણ ગુજરાતની, વધતી કરૂં વિશેષ. ૧૭.
જ્યાં દિલ્લીને આગરા, મંડળિયો છે સાંય;
ગ્રંથ રચાવે છે રૂડા, સ્વદેશી ભાષા માંય. ૧૮
પછિ તેણે પોતા તણા, મિત્રોને કહિ વાત;
સ્થાપી સાહેબો મળી, સોસાઈટી સાક્ષાત. ૧૯.

મનહર છંદ.

ઇસ્વિસો અઢારે અડતાળીસની સાલે શુભ,
તારીખ તો છવીશમી ડીસંબર માસની;
મંગળ વાસરે મહા મંગળીક ક્રિયા કીધી,
કિન્લાક સાહેબ તણી કીર્તિના પ્રકાશની;
સ્થાપી ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઈટી તે,
અધિક વધારનારી વિદ્યાના અભ્યાસની;
દીજ દલપતરામે દિલથી આશીષ દીધી,
આજથી સોસાઈટી તું થજે અવિનાશની[1]. ૨૦.

૧ હેમકોષ તથા હેમ વ્યાકરણ વગેરે.

૧ નાશ ન પામે એવી.

દોહરો.

અરે ભલી નાતાળ તું, ભલે આવી આ કાળ;
નામ તારૂં નાતાળ પણ, તેં મેળવ્યો સુતાલ. ૨૧.

મનહર છંદ.

ક્યાપટન વાલીસને[1] વળી ફુલ જેમસ છે,
રેવરેંડ ટીરવીટ પીરીટસ પાદરી;
ફાર્બસ સાહેબ કમીટીના પાંચ મેંબર થૈ,
ઉત્તમ પ્રકારની મદદ દેવા આદરી;
ક્નિલાક સાહેબ તે સભાનો સેક્રેટરી થયો,
વિચક્ષણપણા તણો જે વડો વિદ્યાદરી;
મુંબઈના ગવર્નર લાર્ડ ફાકલાંડ નામ,
પેટરન થયા સદબુદ્ધિના સિંહાદરી. ૨૨.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

હે ગુજરાતી ગિરા સુણ તું,
દિલગીર હવે ન રહે લવ લેશે;
આજ થકી તુજ ઉપર જાણુ,
મહેર કરી મહારાજ મહેશે;
આ ખટમાત[2] તનૂજ તને,
પરિપૂરણ પાલન પોષણ દેશે;
એજ ષડાનન કેરી સહાયથી,
થૈશ તું વૈભવ વાળી વિશેષે. ૨૩.

દોહરા.

દસમે દિન ગુરૂવાસરે, વળી ત્યાં બીજીવાર;
સભા મળી સોસાઈટી, કરવા વિવિધ વિચાર. ૨૪.
પુસ્તક શાળા સ્થાપવી, સંગ્રહ કરવા ગ્રંથ;
ગુજરાતી ભાષાતણો, સુધારવો શુભ પંથ. ૨૫.
ટીપ ફેરવી દેશમાં, મેળવવા ધન થોક;
દસહજારમાં પાંચસેં, મળ્યા અધૂરા રોક. ૨૬.
ચાપણ સાત સહસ્રની, મૂકી અવિચળ ઠામ;
બાકીનું ધન વાવરી, કરવા માંડ્યું કામ. ૨૭.

મનહર છંદ.

એપ્રિલ ચોથીએ વર્તમાનપત્ર[3] પ્રગટાવ્યું,
નામ જેનું ગુજરાત મધ્યે ક્યાંઈ ન હતું;
જુન તેરમીએ ભૂત[1] નિબંધ રચાવાતણું,
જાહેરનામું વળી છપાવીને કર્યું છતું;
આઠમી જુલાઈથી કન્યાઓને ભણાવા કાજે,
ઠરાવી નિશાળ કામ ઉત્તમ એતો ઠર્યું;
કહે દલપતરામ નહીં કોઈ બીજે ઠામ,
એવાં એવાં ખાતાં સ્થાપવાનું કામ આદર્યું. ૨૮.
શેઠ હઠીસિંહની સુપત્નિ હરકોર નામ,
ચાહેછે જે સ્રીયોમાં વિદ્યા વધારે ચિત્તથી;
પંચાસની સાલથી કન્યાશાળાનું ખર્ચ તેણે,
આપવા માંડયું સોસાઈટીને પુરી પ્રીતથી;
અઢારસેં અઠાવન એપ્રિલને અંત દિને,
તે નિશાળતણું ખાત કર્યું રૂડી રીતથી;
ત્રેવીશમી અકટોબરે પ્રવેશ મુહૂર્ત થયું,
શેઠાણીના[2] ગુણનું ગાયન થયું ગીતથી. ૨૯.

દોહરો.

પછી પચાસની સાલમાં, ડાકટર સિવર્ડ[3] નામ;
તેતો સેક્રેટરી થયા, કીધું ઉત્તમ કામ. ૩૦.

મનહર છંદ

પાંચમી ડીસંબર અઢારસેં પંચાસતણી,
તારિખ તું ભલે આવી તારો પૂરો પાડછે;
રાવબહાદુર શેઠ ભલાછે મગનભાઈ,
તેણે કન્યાશાળા[4] સ્થાપી તે વિદ્યાનું ઝાડછે;

---

૧ એ વડોદરાના રેસિડેન્ટ થયા હતા.

૨ આ છ માતાઓના છ પુત્ર કમિટીના સાહેબો, અથવા છ માતાઓનો પુત્ર કાર્તિકસ્વામી.

૩ દર બુધવારે છપાતું હતું.

૧ રૂ૧૫૦) નું ઇનામ છપાવ્યું હતું, તે દલપતરામ ડાહ્યાભાઈને મળ્યું, તેનો અંગ્રેજીમાં તથા ઉર્દુમાં તરજુમો છપાયો.

૨ ચાર હજાર રૂપિઆનું મકાન થયું, અને ચાલુ ખર્ચને વાસ્તે રૂ ૧૨૦૦૦) સરકારમાં મુકયા; ત્યારે સરકારે તેક નામદાર સખાવતે બહાદુરનો ઇલકાબ શેઠાણીને આપ્યો.

૩ સન ૧૮૫૦ ના જાનેવારીથી તા૦ ૨૪ મી સપટંબર સન ૧૮૫૨ સુધી.

૪ રૂ ૬૦૦૦) ખરચીને રાયપુરમાં કન્યાશાળા બંધાવી અને રૂ ૧૪૦૦૦) તેના ચાલુ ખર્ચને વાસ્તે સરકારમાં મૂકયા; ત્યારે શેઠને સરકારે રાવબહાદુરનો ઇલકાબ આપ્યો.

સુધારાનાં કૃત્ય થશે સારાં આ શહેરવિષે,
અડચણો ભાગી જશે જેની મોટી આડછે;
કહે દલપતરામ કર્યું આ ઉત્તમ કામ,
આ થકી આ દેશના નશીબનો ઉઘાડ છે.　　૩૧.

દોહરો.

સુરતમાં[1] જઇ ફાર્બસે, પુસ્તકશાળા એક;
એંડ્રુસ કેરા નામથી, સ્થાપી સહિત વિવેક.　　૩૨.

મનહર છંદ.

મુંબઇમાં સારો એક વિલોબી સાહેબ હતો,
ફંડ થયું તેની યાદગીરી અભીલાખવા;
ઉઘરાવતાં ઉપજ્યા રૂપિઆ હજાર આઠ,
તથા બસેં સોંપ્યા સરકારમાં તે રાખવા;
પ્રતિ વર્ષે એના વ્યાજના રૂપિઆ ઉપજે તે,
નીમે ઠર્યા દક્ષિણ સોસાઈટીમાં નાંખવા;
ફારબસતણી તદબીરથી એવું ઠર્યું જે,
અર્ધ દેવા ગુર્જર સોસાઈટીને આખવા.　　૩૩.

દોહરા.

સન અઢારસેં બાવને, એવો થયો ઠરાવ;
કોણ ધરે ગુજરાતીયો, ઉરમાં એવો ભાવ.　　૩૪.
સીવર્ડની બદલી થઈ, બાવન કેરી સાલ;
સેક્રેટરી ત્યારે થયા, ભડનર ભોગીલાલ[2].　　૩૫.
વખતચંદના પુત્ર જે મગનલાલ કહેવાય;
તે ઉપસેક્રેટરી થયા કરવા કાર્ય સહાય.　　૩૬.
સન અઢાર ત્રેપનતણો, માસ ડિસંબર સાર;
ટી. બી. કરટીસે લીધો, શેક્રેટરી અધિકાર.　　૩૭.
મોહનલાલતણા તનુજ, નામે જે હરિલાલ;
તે ઉપસેક્રેટરી થયા, કામ નિમિત્ત તે કાળ.　　૩૮.
ચોપનના એપ્રિલથી, વિદ્યા થવા વિકાશ;
ચતુરપણે ચોપાનિયું, પ્રગટ્યું બુદ્ધિપ્રકાશ.　　૩૯.
વિદ્યાભ્યાસક નામની, ભરતા સભા હમેશ[3];
ભલાં ભલાં ભાષણ થતાં, વિધવિધ વિષય વિશેષ.૪૦.
સપટંબરમાં સ્નેહથી, ભાષણ કરવાં કામ;
સાદરાથી તેડાવિયો, દ્વિજ કવિ દલપતરામ.　　૪૧.
કવિતામાં ભાષણ કર્યું, સ્વદેશહિત ધરિ આશ;
રાજકુમાર ભણાવવા, રાજ વિદ્યા અભ્યાસ.　　૪૨.

મનહર છંદ.

કરટીસે તે સમે કવિને ત્યાં કથન કર્યું,
જો તમે સ્વદેશનું ભલું ચહાઓ ચિત્તથી;
સેવા સરકારી તજી આવી અમદાવાદમાં,
સેવા તો સોસાઇટીની કરો પૂરી પ્રીતથી;
સ્થાપવામાં હતા તમે તો તેને સંભાળો હવે,
મમતા રાખીને મોટી કરો રૂડી રીતથી;
કવિયે કહ્યું કે સરકારી નોકરીમાં રહી,
મદદ કરીશ મારા તનમનવિત્તથી.　　૪૩.

દોહરો.

દિલમાં હેત સ્વદેશપર, પણ તૃષ્ણા ન તજાય;
સરકારી અધિકાર તે, કેમ એમ મૂકાય.　　૪૪.

મનહર છંદ.

ફારબસ તે સમે રજાપર વિલાયતમાં,
હતા તેને કરટીસે લખ્યું જુગતી કરી;
વર્ષ સાત થયાં પણ સોસાઇટી વધી નહીં,
નાણું સાત સહસ્રની નોટો રહી છે ખરી;
આવે દલપતરામ આસિસ્ટંટ થાય મારો,
તો વધારીએ જરૂર હિંમત હૈયે ધરી;
માટે તમે તે કવિને લખજો મિત્રાઇ દાવે,
આવે જેમ અહીં એવાં વાક્ય રૂડાં વાવરી.　　૪૫.
ફારબસે કવિ પ્રતિ પત્ર લખ્યો પ્રીતિ ધરી,
વાંચીને આ વાત તમે ચિત્તમાં વિચારજો;
તમને તેડાવ્યા હતા વઢવાણથી મેં તેતો,
મારી નોકરીને માટે તે નહીં વિસારજો;
સેવા સરકારી તજી સ્થાપેલી અમારી જે છે,
સોસાઇટી તેની તો સેવા તમે સ્વીકારજો;
ફિકર તમારી આખી ઉમરની હું ધરીશ,
ધીરજ તે માટે તમે અંતરમાં ધારજો.　　૪૬.

દોહરા.

સ્વદેશનું હિત જો સદા, હૃદય ધરો દિન રાત;
તો આ વચનો વાંચીને, કબૂલ કરજો વાત.　　૪૭.

---

૧ સન ૧૮૫૦ ના મે માસમાં સુરત ગયા, અને નવંબરમાં એન્દ્રુસલાયબ્રેરી સ્થાપી; તથા સુરત સમાચાર પ્રગટ કરાવ્યું.

૨ તા૦ ૨૪ મી સપટંબરથી સને ૧૮૫૩ ની ૨૩ મી અગષ્ટ સુધી. તે પછી બારમી ડીસંબર સુધી મગનલાલ વખતચંદે કામ કર્યું.

૩ દર અઠવાડીઆમાં એકવાર.

વચનો એવાં વાંચીને, ના કહિ કેમ શકાય;
પક્કુ બંધન પ્રેમનું, તે નવ તોડયું જાય. ૪૮.
કરટીસે કવિને લખ્યો, વળી વિવેકે પત્ર;
એનો ઉત્તર મોકલ્યો, તરત લખીને તત્ર. ૪૯.
સ્વદેશનું શુભ ચાહિને, આવીશ અમદાવાદ;
સોસાઈટીને સેવવા, બાર તેર દિન બાદ. ૫૦.
સન અઢાર પંચાવને, બેસતાં જુન માસ;
કવિ દલપત આવી થયો, સોસૈટીનો દાસ.

મનહર છંદ.

કહે કરટીસ સુણો કવિરાજ આજ હવે,
કાજ કરવાનું મુખ્ય છે તે કહું ધાર્ણુંયે;
વસવા સોસાઇટીને સ્વતંત્ર સુસ્થાન નથી,
પુંજી પણ હજી સાત સહસ્ર પ્રમાણિયે;
લાખ કે અરધ લાખ નાણાનું ભંડોળ થાય
તોજ મૂળ ઊંડાં આ સોસાઈટીનાં જાણિયે;
તે માટે રિઝાવો સરદાર સાહુકાર લોક,
આપે જો સહાયતા તો હર્ષ ઉર આણિયે. ૫૨.

દોહરો.

તે પછી કવિયે નિત્ય જઇ, નગરશેઠની પાસ.
કવિતા કહિ રંજન કર્યા, અંતરની કહી આશ., ૫૩

ઉપજાતિ વૃત્ત.

સોસાઇટી સૌનું ભલું ચહેછે,
માગી લીધેલા ઘરમાં[1] રહેછે;
ભલા હિમાભાઇ સુકીર્તિમાન,
રચાવી આપો રમણીક સ્થાન, ૫૪.
તેને હવે આશ્રય છે તમારો,
ગયો મુકીને ઉપજાવનારો;
અરે દયા અંતર મધ્ય આણો,
પોતાની તેને કરીને પ્રમાણો. ૫૫.
ધર્મી વડા છો ધનવંત ધીર,
ઉદાર છો ને ઉમદા અમીર;
માટે ધરે એક તમારી આશ,
ન કાઢશો છેક હવે નિરાશ. ૫૬.
ધરા વિષે દેવળ ધર્મશાળા,
કરી થયાછો શુભ કીર્તિવાળા;
કરો હવે આ શુભ એક કામ,
દેશે દુવા તો દલપત્તરામ. ૫૭.

૧ ભદ્રના દરવાજા ઉપર હતી.

સોરઠા.

કરી કવિતા એ રીત, રંજન કરતાં રોજ જઇ;
પ્રગટી મનમાં પ્રીત; એક દિવસ એ શેઠને. ૫૮,
કાંઇક ઢાળ્યા કાન. દીધો દિલાસો જીભથી;
સજવાને સુસ્થાન, ભરી સભા ભાષણ કર્યું. ૫૯.
શુભ સપટંબર માસ, પ્રસિદ્ધ તારીખ પાંચમી;
વાંચો બુદ્ધિપ્રકાશ, વાત લખી જે તે વિષે. ૬૦,
શેઠે કર્યું કબૂલ, સ્થાન રચાવી આપવા;
જ્યાં અંગ્રેજી સ્કૂલ, તે પાસે જગ્યા કરી. ૬૧.

મનહર છંદ.

ડિસેંબર ચોવીશમી દીને ખાત મુહરત,
લાર્ડ એલફીનસ્ટન સાહેબે કોડે કર્યું;
પ્રભાતમાં પુસ્તકશાળાનો પાયો નાંખી પછી,
સાંજે દવાખાના[2] તણુ ખાત એમ આદર્યું;
પ્રવેશ મુહૂર્ત તે પુસ્તકશાળાતણું તેતો.
ચૌદમી નવંબરે સતાવનમાં સુધર્યું;
વિશેષ વિગત તો વાંચો બુદ્ધિપ્રકાશ વિષે,
આતો સાર સાર લૈ સંક્ષેપમાં મેં ઉચર્યું. ૬૨.
છોટા જન શ્રમ કરી કારજ સુધારે પણ,
તે કર્યાનો સુજસ તો મોટા જન માણશે?
કડિયો કારીગરી કરીને કરશે મકાન,
એનું નામ કહો પછી કોણ યાદ આણશે,
પાયો નાંખ્યો ગવર્નરે વાત તે પ્રસિદ્ધ થશે,
વારે વારે યાદ કરી લોક સૌ વખાણશે;
દાખે દલપતરામ દાખલો દેખી આ ઠામ,
જગતની રીત એવી જાણનાર જાણશે. ૬૩.

નગરશેઠ હીમાભાઇની હયાતી વિષે.

દોહરો.

હયાતી હીમાભાઈની, દીસે દેશો દેશ;
કંઇ કંઇ કામ સુધારિને બાંધ્યા બંધ વિશેષ. ૬૪.

૨ શેઠ હઠીસિંહની બે વિધવા શેઠાણિઓએ મળીને રૂપીયા અર્ધલાખ અને શેઠ પ્રેમાભાઇએ રૂપીયા બાવીશ હજાર આપ્યા અને રૂપીયા ૭૨૦૦૦સરકારે આપ્યા તેમાંથી રૂ ૪૨૦૦૦).ની ઇમારત બાંધી અને બાકીના રૂપીયા ચાલુ ખર્ચને માટે સરકારમાં વ્યાજે મૂકયા.

ભુજંગી છંદ.

જુઓ બંધ જે પાંજરાપોળવાળા,
જુઓ ગામ ગામે ઘણી ધર્મશાળા;
જુઓ ટુંક શત્રુંજયે જે સુહાતી,
હિમાભાઇની તે હમેશાં હયાતી. ૬૫.
જુઓ પુસ્તકસ્થાન [૧] જે ભદ્ર પાસે,
રચ્યું રૂડું વિદ્યા વધે એવી આશે;
બીજે તેવી જગ્યા નથી તો જણાતી,
હિમાભાઈની તે હમેશાં હયાતી. ૬૬.
જુઓ આબુની ઉપરે આપ જેને,
સુધાર્યાં જુનાં દેવળો શેઠ થૈને;
થઇ, લાખ લેખે સુકીર્ત્તિ લખાતી,
હિમાભાઇની તે હમેશાં હયાતી. ૬૭.
કહું શું કથી કોટિધા કામ કીધાં,
દયા લાવીને દીનને દાન દીધાં;
વખાણે જુઓ વાત તે સર્વ જાતિ,
હિમાભાઇની તે હમેશાં હયાતી. ૬૮.
કીધું કામ આરાસણે[૨] એજ રીતે,
બીજે ઠામ ઠામે જુઓ ચાહિ ચિત્તે;
જુનાં મંદિરે મૂર્તિયો થૈ થપાતી,
હિમાભાઇની તે હમેશાં હયાતી. ૬૯.
જુઓ શંઘ શત્રુંજયે જેહ જાતા,
કરે ભૂપને કૈક ત્યાં ખોટી થાતા;
કીધી માફ તે રીત ત્યાં જે અપાતી,
હિમાભાઈની છે હમેશાં હયાતી. ૭૦.
રહે રોજ સંભારતા રાય રાણા,
ગુણો ગામ ગામે તમામે ગણાણા;
ભણે ભાવથી સજ્જનો ભાતિ ભાતિ,
હિમાભાઇની તે હમેશાં હયાતી. ૭૧.
જુઓ ખૂબ જેણે કરી તિર્થ જાત્રા,
લખે લેખ વિસ્તારિ થાકે વિધાત્રા;
કહ્યું તો નથી પૂરી એકેકયાતી,
હિમાભાઈની તે હમેશાં હયાતી. ૭૨.

૧ હીમાભાઇ ઇન્સ્ટિટ્યુટ બંધાવતાં શેઠે રૂ ૭૦૦૦ સાત હજાર ખરચ્યાછે. ૨ અંબાજી પાસે આરાસણું ગામછે ત્યાં.

દોહરા.

કથતાં કવિજન શું કથે, પાર ન પામે કોયું;
લખનારો થાકે લખી, હિંમતવાળો હોય. ૭૩.
પૂરણ પ્રેમાભાઇએ, રાખી તેની રીત;
પિતા બરાબર પેખિયે, પરમારથમાં પ્રીત. ૭૪.
પરમ સુખી રાખે પ્રભૂ, કરો સદા શુભ કામ;
અવિચળ આશીષ એટલી, દે છે દલપતરામ. ૭૫.
ફારબસે કવિને કહ્યું, કરીયે કાંઇ ઉપાય;
મોટા મોટા શહેરમાં, પુસ્તકશાળા થાય. ૭૬.
તો વાંચન વિદ્યા વધે, વધશે પુસ્તક થોક;
ગુજરાતી ભાષાતણા, ગુણજાણે ગુણી લોક. ૭૭.
એપ્રિલ ઓગણસાઠનો, આવ્યો જેણીવાર;
કવિ વિચર્યો તે કારણે, ભાવનગર મોઝાર. ૭૮.
વિજયક્ષમા વર્ણન કર્યું, રીઝવવાને રાય;
પુસ્તકશાળા સ્થાપવા, એમ કર્યો ઉપાય. ૭૯.
છગનલાલ દેશાઈએ, રૂદયે રાખી વાત;
ત્યાં પુસ્તકશાળા[૧] કરી, નિજ નામે સાક્ષાત. ૮૦.
વધારવા સોસાઇટી, કરતો શ્રમ ફારબસ;
મનસબા મોટા કરે, દિલમાં તે દિનનિશ. ૮૧.
સન અઢાર ત્રેસઠવિષે, ઉપજ્યો એક વિચાર,
કરવો ગાયકવાડીમાં, વિદ્યાતણો પ્રસાર. ૮૨.
ફારબસે કવિને કહ્યું, ધરો હૃદયમાં ધીર;
જઇ મહારાજાને મળો, કરો કાંઈ તદબીર. ૮૩.
શ્રમ કરી જોવો આપણે, પ્રભુ મદદ કરનાર;
જો શ્રમ નિષ્ફળ જાયતો, શરમાશો ન લગાર. ૮૪.
પછી કવિયે જઇને કર્યો, ખંડેરાવ મિલાપ;
કવિતામાં રચીને કહ્યો, ત્યાં ગુર્જરી વિલાપ. ૮૫.
દિધો દિલાસો તે નૃપે, જ્યાં પોતાનું રાજ;
પુસ્તકશાળા સ્થાપવી, પણ ન થયું તે કાજ. ૮૬.

મનહર છંદ.

ત્રેસઠમાં મુંબઇમાં ગુજરાતી ભાષા માટે,
લાગ્યો ફારબસ સુબો ચિત્તમાં વિચારવા;
સભા એક સ્થાપવાને ત્યાં પણ પ્રયત્ન[૨] કર્યું,
ટીપ કરી તેને માટે પુંજીને વધારવા;

૧ દરબારની સહાયતાથી. ૨ આ કામમાં રા. મનસુખરામ સુરજરામ સારી મદદ કરતા હતા.

તેથી ઉપજ્યા રૂપૈઆ ત્યાં પણ હજાર ત્રીશ,
સારી રીતે ગુજરાતી ભાષા શણુગારવા;
પણ તેતો પાંસઠમાં પોતે સ્વર્ગપંથ[1] ગયો,
નામ રહ્યું નિશ્ચળ સંસારીને સંભારવા. ૮૭.

દોહરો.

ફાર્બસ ગુજરાતી સભા, છે મુંબઈમાં હાલ;
મંત્રી મનસુખરામ છે, સૂર્યરામના લાલ. ૮૮.

મનહર છંદ.

મુંબઇના બારોનેટ શેઠ જમશેદજીના,
શાણા સુત જેનું શેઠ સોરાબજી નામછે;
ચોસઠના એપ્રિલમાં આવ્યા અમદાવાદમાં,
ઉતર્યા જ્યાં શેઠ હઠીસિંહનો આરામછે;
સાંભળીને સમાચાર સાહેબે કવિને કહ્યું,
જાઓ જઇ મળો શેઠ ઉતર્યા જે ઠામછે;
જેમ કવિતાથી હીમાભાઇને રંજન કર્યા,
તેમ કરો રંજન જઇ તે તમારૂં કામછે ૮૯.

દોહરો,

પછી કવિજન જઇને મળ્યો, સ્નેહ સહિત સંપૂર્ણ;
સંભળાવી કવિતા પ્રથમ, પ્રીતિની પરચુર્ણ. ૯૦.
જશવંતા જમશેદજી, થયા ગયા પ્રભુધામ;
વરણુન તેના ગુણતણું, સંભળાવ્યું[2] તે ઠામ. ૯૧.

મનહર છંદ.

શેઠ જમશેદજીમાં શ્રેષ્ટ ત્રણ ગુણ હતા,
દોલત સહીત બારોનેટ પદ જાણિયે;
વિદ્યાનો વિનોદ ગુણ બીજો તથા ત્રીજો ગુણ,
વેપાર કર્યાની કળા વિવિધ વખાણિયે;
ખરસેદજી તથા રૂસ્તમજીને સોરાબજી,
ત્રણ તે સાહેબજાદા તેમના પ્રમાણિયે;
વારસામાં અનુક્રમે આપ્યો એક એક ગુણ,
દાખે દલપતરામ દેખી ઉર આણિયે. ૯૨.

દોહરા.

ઈત્યાદિક કવિતા કહી, પછી ચલાવી વાત;
કામ કરે જે જે ભલાં, સોસેટી ગુજરાત. ૯૩.
સુણી હૃદયે રંજન થયો, સઘળો મિત્ર સમાજ;
પછી કવિયે માગી મદદ, સોસૈટીને કાજ. ૯૪.
કહે શેઠ સોરાબજી, હું ખુશી થયો અપાર;
શુભ કામે નાણું ગણી, આપિશ અઢી હજાર. ૯૫.

કવિ વચન.

મુજ કવિતાથી જો તમે, અતિ રીઝયા હો અત્ર;
સેક્રેટરીપર તો લખી, આપો મુજને પત્ર. ૯૬.

પત્ર લખ્યો તેનો સાર-મનહર છંદ.

સેક્રેટરી સાહેબ તરફ લખ્યું લેટરમાં,
આપના આસિસ્ટંટે જે વાત મુજને કરી;
તે સુણિને ખરેખરો ખૂબ ખુશી થયોછું હું,
રકમ તો આપીશ અઢી હજારની ખરી;
તેના વ્યાજમાંથી દરસાલ સો રૂપૈઆતણો,
નિબંધ રચાવજો ઇનામ આગળે ધરી;
બારમી એપ્રિલે લેખ લખી આપ્યો એવી રીતે,
ધન્ય શેઠ સોરાબજી ઉદારતા આદરી. ૯૭.
પાંસઠના ફેબ્રુઆરી વિષે વળી મુંબઇથી,
શેઠ રાયચંદ સુત પ્રેમચંદ આવીયા;
કવિયે મેળાપ પ્રેમાભાઇની સમક્ષ કર્યો,
રસિક કવિતા કહી એઓને રીઝાવીઆ;
તે પછી સોસાઇટી કરેછે જે સુધારા કામ;
ફાયદા તેના સરવે કહી સમજાવીઆ;
માગતાં મદદ જ્યારે કાંઇકતો કાન ઢાળ્યા,
સમાચાર જઇ કરટીસને સુણાવીઆ. ૯૮.

દોહરો.

અઢારમી તારીખ દિને, ચિતમાં ફરી વિચાર;
ભલી ભરી વાર્ષિક સભા, આવ્યા ગ્રહસ્થ અપાર૯૯.

તે સભામાં કહેલી કવિતા.

વિદ્યા વાણિ વધારવા, ગરથતણી પડિ ગરજ;
આજ સભાસદ સરવની, એ માટે કરૂં અરજ. ૧૦૦.

હરિગીત છંદ.

કરૂં અરજ તે ઉરમાં ધરો, સઘળા સભાસદ સ્નેહથી;
ગુજરાતી ભાષા ગુણવતી, પણ દુર્બળી થઈ દેહથી;
ચિંતા કરો ચિતમાં તમે, વિદ્વાન જન આ વાતની;
ઉધરે રકમ મનમાનીતો, સુધરે ગિરા ગુજરાતની.૧૦૧.
જે વાણીથી જીવક જડે, વળી છે અધિક ઉપયોગની;
આ દેશીજનને દિન દિને ભરનારિછે, સુખ ભોગની;
કીરતિ કયેછે કથનથી, પ્રાચીન પુરૂષ પ્રખ્યાતની;
ઉધરે રકમ મન માનીતો, સુધરે ગિરા ગુજરાતની.૧૦૨
વેપાર પાર વિના કરે, એ વાણીથી વેપારિયો;
અભિલાખ લાખ ઉચારવામાં, વાપરે નરનારિયો;

૧ તા૦ ૩૧ મી અગસ્ટે. ૨ પરજ રાગમાંછે તે.

વાણી વિના ગતિ પ્રાણીની, પરમાણિયે પશુ જાતની;
ઉધરે રકમ મનમાની તો, સુધરે ગિરા ગુજરાતની. ૧૦૩.
વાણી થકી ઉપદેશકો, ઉપદેશ આપે ધર્મનો;
વળી શાસ્ત્રનો સિદ્ધાંત તે, સમજાય સઘળા મર્મનો;
વાણી થકી વિદ્યા વિશેષ, ભણાય છે ભલી ભાતની;
ઉધરે રકમ મનમાની તો, સુધરે ગિરા ગુજરાતની. ૧૦૪.
દેવળ સરસ છે દેવનું, જે માંહિ દેવ ચરિત્ર છે;
તન મનતણો મળ ટાળનાર, પ્રસિદ્ધ તિર્થ પવિત્ર છે;
દુખ દીનનાં કહેનારી છે, દેનારી છે સુખ સાતની;
ઉધરે રકમ મનમાની તો, સુધરે ગિરા ગુજરાતની. ૧૦૫.
ઉપકારીનો ઉપકાર, માનવજાતિયે તો જાણવો;
એણે કર્યો ઉપકાર તે, ઉરમાં અહરનિશ આણવો;
આપણ સરવને પાળનારી, તુલ્ય તે છે માતની;
ઉધરે રકમ મનમાની તો, સુધરે ગિરા ગુજરાતની. ૧૦૬.
માતા પિતાને વૃદ્ધ થાતાં, પાળવાં પુત્રે સહી,
તેવીજ રીતે દેશની, ભાષા વિષે ભુલવું નહીં;
જે છે હજાર પ્રકારથી, ઘણી હેતુ લોક હયાતની;
ઉધરે રકમ મનમાની તો, સુધરે ગિરા ગુજરાતની. ૧૦૭.
ઉપયોગી જેમ, નવાણુ ને વળી ધર્મશાળા ધારવી;
એથી અધિક ઉપયોગી, ભાષા સ્નેહથી સંભારવી;
અરજી ઉચારી આ અમે, સજ્જન સમીપ તમામની;
દિલમાં ધરો દિલ સજ્જ થૈ, આદાદ દલપતરામની. ૧૦૮.

મનહર છંદ.

અવનીને એક ચંદ ઇશ્વરે ઉજાસ માટે,
આપ્યો એથી અડચણો પડે ઘણા કોશવા;
જ્યારે હોય જોડ ચંદ કસુર ન કશી રહે,
કયાંથી આવે કયાંઈ ખરી અડચણો ખોસવા;
પ્રેમચંદ રાયચંદ, પ્રેમચંદ હેમચંદ,
જોડ ચંદ મળ્યા તને પ્રેમ કરી પોષવા;
થયું તારૂં સિદ્ધ કામ કહે દલપતરામ,
હવે તું સોસાઇટી ન લાગ અફસોસવા. ૧૦૯.

ઝૂલણા છંદ.

રાવ ખાવાને વિદ્યાત્રિ વૈકુંઠ ગઈ,
અધિપતિ પાસ અરજી ઉચારી;
રાયચંદ સુત પૃથવી વિષે પ્રેમચંદ,
મારી મગરૂરી એણે ઉતારી;
કંઇક લાચારને તો કર્યા લખપતિ,
ભૂપ જેવા કર્યા કંઈ ભિખારી;
કરમ લખતાં હવે શરમ આવે મને,
કરમની રેખ પર મેખ મારી. ૧૧૦.

દોહરા.

કર્મકડા[1] થુળિભદ્રને, મળતી સતજુગ વાર;
પ્રેમચંદ થુળિભદ્રનો, આ અવસર અવતાર. ૧૧૧.
પછી ટીપ ત્યાં ફેરવી, ભરી સભા મોઝાર;
પ્રેમચંદ શેઠે લખ્યા, દેવાં દશક હજાર. ૧૧૨.
પ્રીતે પ્રેમાભાઇએ, બે હજાર લખી દીધ;
સભાસદોએ પણ ભરી, રકમો ત્યાં ભલી વિધ. ૧૧૩.
જેસંગભાઈ અઢારસેં, ઉમાભાઇ શતપંચ;
પરચૂરણના પાંચસેં, રહ્યો ન સંશય રંચ. ૧૧૪.

મનહર છંદ.

ઇનામો આપીને નવા રચાવ્યા નિબંધો રૂડા,
પુસ્તક પ્રગટ કર્યા છાપથી છપાવીને;
વળી જે જે ગામ વિષે વાંચન સ્થાનક થયાં,
સહાયતા આપી તેને પૂરો પ્રેમ લાવીને;
કવિતાનો શોખ ગુજરાતમાં વિશેષ વધ્યો,
લેખન વિદ્યા વધારી નિબંધો રચાવીને;
કહે દલપતરામ ધન્ય ફારબસ નામ,
વખણાયો ઘણો તે વિદ્યાનાં બીજ વાવીને. ૧૧૫.

દોહરો.

કરટિસ અગન્યોતેરમાં, ગયો વિલાયત વાટ;
સેક્રેટરી ત્યારે થયા, શાણા સાહેબ રકાટ. ૧૧૬.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

વ્હાલ કરી વઢવાણ થકી કવિનો, કિનલાક સુબે કર ઝાલ્યો;
પાલણ પોષણ પૂર્ણ કરી, કરટીસતણા કરમાં કર ઘાલ્યો;
તે કરટીસ તજી ગુજરાત, વિચક્ષણ વીર વિલાયત ચાલ્યો;
દેશી કવિ દલપત્તતણો લઇ, રકાટતણા કરમાં કર આલ્યો. ૧૧૭.

મનહર છંદ.

શિતેરની સાલમાં[2] મુંબઇ જવા માટે અહીં,
કચ્છ પતિ રાવ પ્રાગમલજી પધારિયા;
કવિયે મેળાપ કરી આશીષ વચન કહ્યાં,
સ્નેહ ધરી સમીપમાં સુયશ ઉચારિયા;

---

૧ મરજીમાં આવે તે ઠેકાણે એક પગલું ભરીને ત્યાં ખોદાવે તો સોના મહોરોની કઢા એટલે ચરૂ નીકળે, તે કર્મ કઢા કહેવાય. ૨ માર્ચમાં.

ઉમયાશંકર સુત લાયક ઝવેરીલાલ,
તેની મારફતે શબ્દ અંતર ઉતારિયા;
પાંચસેં રૂપૈઆ આપ્યા તે સમે સોસાઇટીને,
બીજીવાર બસેં મોકલી ગુણો સંભારિયા. ૧૧૮.

દોહરા.

ઇત્યાદિક ઉમદાજને, સહાયતા કરી એમ;
સજ્જડ થઇ સોસાઇટી, જાય ન ઉખડી જેમ.૧૧૯.
વરસો વરસ વળી કર્યાં, શક્તિ પ્રમાણે કામ;
તેથી સોસૈટીતણું, પ્રસિદ્ધિ પામ્યું નામ. ૧૨૦.

હરિગીત છંદ.

ઓતેરના મે માસથી, તે રસાટ સિંધ સિધાવિયા;
સેક્રેટરીની પદ્વિપર ગોપાળરાય ઠરાવિયા;
સંભાળી સાડાચાર વર્ષ સુરીતથી સોસાઇટી;
લોકો વિષે બહુ લાયકી લાખેણી જેની ગણાઇતી. ૧૨૧
પછી રાવ સાહેબ આજ મહિપતરામ જેનું નામ છે;
તેનેજ હસ્તક આજ લગી સોસાઇટીનું કામ છે;
બંડોળ તેનું તો ભલું, જો આશરે ઉર આણિયે;
સામાન રોકડ સહિત ધન, ચાળીશ હજાર પ્રમાણિયે.૧૨૨,

દોહરો.

આતો મેં સંક્ષેપથી, કહ્યો કાંઈ ઇતિહાસ;
વિશેષ ઇચ્છો વાંચવા. વાંચો બુદ્ધિ પ્રકાશ. ૧૨૩.

બુદ્ધિ પ્રકાશ વિષે.

દોહરા.

સન અઢાર ચોપનતણો, મનહર મારચ માસ;
પ્રથમ થકી ચોપાનીયું, પ્રકટયું બુદ્ધિ પ્રકાશ. ૧.
શશિ સૂરજ તારા તડિત, આપે ભલે ઉજાસ;
જડતા તિમિર ટળે નહિ, જ્યાં નહિ બુદ્ધિ પ્રકાશ. ૨.
દિવેલ વિદ્યા પાત્ર દિલ, કરો વિચાર કપાસ;
વિવેક જ્યોત વિમળ વડે, પ્રકટે બુદ્ધિ પ્રકાશ. ૩.
સજ્જનને મુખ શોભતુ, તેથી આવે તેજ;
કપટી મુખ કાજળ ઢળે, અચરજ સરખું એજ. ૪.
વ્યસન સરૂપી વાદળાં, અટકાવે ન ઉજાસ;
તો મન મેદનિમાં પડે, બહુ વિધિ બુદ્ધિ પ્રકાશ. ૫.
બુદ્ધિ પ્રકાશ બનાવતાં, પક્ષ ગયાં ચોવીશ;
શાલ[1] નવીતો સાહેબે, આ આપી બક્ષિસ. ૬.

---

૧ શાલ—સાલજોડાનો શિરપાવ અથવા નવું વરસ.

દ્વિઅર્થી—એક સાહેબને રટવા વિષે.

જો તું આજનિ શાલમાં, સાહેબ[2] એ કરટીસ;
નીતિ જાણુવિ ભક્તિ કર, ઉત્તમ જગો લહીશ. ૭.

"ઉત્તમ જગો એટલે સ્વર્ગ પામીશ."

"એજ દોહરો ઉત્તમરામ નામના નોકરીના ઉમેદવાર નિશાળિયાને કહેલો તે નીચે પ્રમાણે.

જો તું આજ નિશાળમાં, સાહેબ એ કરટીસ;
નીતિ જાણુ, વિભક્તિ કર, ઉત્તમ જગો લહીશ. ૮.

" મતલબ કે પંચતંત્ર નીતિ જાણુ એટલે પંચોપાખ્યાન ભણુ અને વ્યાકરણુ ભણુ તો હે ઉત્તમરામ તુ કરટીસ સાહેબની મદદથી નોકરીની સારી જગો પામીશ.

સુપાત્ર સ્નેહ સહિત્ત મળે, જો ગુણકાર[3] કપાસ;
પાવકતા[4] જોગે પછી, પ્રકટે બુદ્ધિ પ્રકાશ. ૯.
ઉઘડે આંખો અંગની, ઉગતાં અરૂણુ ઉજાસ;
અંતર આંખો ઉઘડે; પઢતાં બુદ્ધિ પ્રકાશ. ૧૦,
બળે અગ્નિ બૂઝવે, જુઓ જગતમાં જેમ;
બૂઝે બુદ્ધિ પ્રકાશથી, ત્રિવિધિ તાપ પણુ તેમ. ૧૧.
દ્વાર ઉઘાડો દિલતણું, પુસ્તક લ્યો આપાસ;
આળસ પટ અળગો કરો, પામો બુદ્ધિ પ્રકાશ. ૧૨.
દીવાની દીપ્તિ થકી, ઉત્તમ ઇંદુ ઉજાસ;
ભાનુ પ્રભા તેથી ભલી, પણુ વળી બુદ્ધિ પ્રકાશ. ૧૩.
જોયું ન વાહન આગતું, પઢયો ન બુદ્ધિ પ્રકાશ;
તે જન જનમ્યો ત્યાં મુઓ, જ્યમ જંગલનું ઘાસ. ૧૪.
જે દશ મહિને જન્મણું, એને આવી આંચ;
એ કારણુથી અવતર્યું, પૂરે મહિને પાંચ[5]. ૧૫.
ઇસ્વી વર્ષ અઢારસેં, બાસઠમું બોલાય;
ઓગણીસેંને અઢારમું, વિક્રમનું વંચાય, ૧૬.
પુસ્તક બુદ્ધિ પ્રકાશનું, નવમું રચ્યું નવીન;
તે પરિપૂરણુ પ્રીતથી, પઢશે જનો પ્રવિણુ. ૧૭.
ઇસ્વી વર્ષ અઢારસેં, પાંસઠમું પ્રારંભ;
બુદ્ધિ પ્રકાશક બારમું, આજ કરૂં આરંભ. ૧૮.

---

૨ પરમેશ્વર. ૩ ગુણુ—દોરો, દીવટ.

૪ પાવકતા—દેવતાપણું અથવા ચતુર્થાંશ પણુ ભાષણુ કરવાપણાના યોગથી.

૫ પાંચ—સન ૧૮૫૭ ના બળવાની વખતે ચોપાનિયાં તથા ન્યુસપેપરો પાંચ માસ બંધ રહ્યાં હતાં.

બહુ પ્રકાશ મુજ બુદ્ધિમાં, દે હરકત હર્તાર;
પ્રણમીને કરૂં પ્રાર્થના, જય જય જગકર્તાર. ૧૯.

હરિગીતછંદ.

જય જય જગત કર્તાર ભવ ભર્તાર, ભવ ભીતિ હરા;
જય અખિલ જગ આધાર, અધમોદ્ધાર દૃઢ ધીરજ ધરા;
કર દૂર કૂર કવિત્વ તું, સુકવિત્વ આપી કારમું;
રચવા ધરૂં ઉર આશ, બુદ્ધિ પ્રકાશ પુસ્તક બારમું.૨૦.
જય બુદ્ધિ બહુ દાતાર કર ઉપકાર અતિ કરૂણા કરી;
તુજ શરણ ધરી આધાર, ઉતરૂં પાર હું હિંમત ધરી;
પુસ્તક રચ્યું ગત વર્ષમાં, અડચણ વિના અગ્યારમું;
રચવા ધરૂં ઉર આશ, બુદ્ધિ પ્રકાશ પુસ્તક બારમું.૨૧.
જ્યમ નાચતી નટપૂતળી, કીધેલી દીસે કાઠની;
પણ હોય દોરી હાથ નટને, ઠેઠ તેના ઠાઠની;
ત્યમ મુજતણી તુજ હાથ, તુજ રમાડ તેમ સદા રમું;
રચવા ધરૂં ઉર આશ, બુદ્ધિ પ્રકાશ પુસ્તક બારમું.૨૨.
કાગળતણો કીધો પતંગ, ઉડે ગગનમાં એટલે;
જે હોય દોરી હાથ નરને, તે જવા દે તેટલે;
ત્યમ તારી સુરતાથી સરસ, વીતે વરસ આવારમું;
રચવા ધરૂં ઉર આશ, બુદ્ધિ પ્રકાશ પુસ્તક બારમું.૨૩.
આ વર્ષમાં આ વાંચનારા, સુજનને સુખ આપજે;
કરૂણા નિધિ કરૂણા કરી, સંકષ્ટ સઘળાં કાપજે;
વળી આપજે ધન ધાન્ય,સુખ, ચાતુર્ય ચઢતુ, ચારમું;
રચવા ધરૂં ઉર આશ, બુદ્ધિ પ્રકાશ પુસ્તક બારમું.૨૪.
રઈયત રહે આબાદ, ત્યમ વરસાદ શુભ વરસાવજે;
હરિ રોગ દોષ કલેશ ભય, આનંદ અતિ ઉપજાવજે;
પુસ્તક ગણ્યુંય પુરાણ મધ્યે, અધિક જેમ અઢારમું[1];
રચવા ધરૂં ઉર આશ, બુદ્ધિ પ્રકાશ પુસ્તક બારમું.૨૫.
દર નગરની નર નારિમાં, વિદ્યા વિશેષ વધારજે;
ભલી ભેદને ભમણા તજે, જન સર્વ એમ સુધારજે;
વળી સંપ પામે સર્વ તે, હિતકારી વચનુ હજારમું;
રચવા ધરૂં ઉર આશ, બુદ્ધિ પ્રકાશ પુસ્તક બારમું.૨૬.
ઓ ઇષ્ટ આ અષ્ટક સુણી, હર કષ્ટ નષ્ટ કૃપા ધરી;
સંતુષ્ટ કર સુખ પુષ્ટ દઈ, ખળ દુષ્ટને ખસતા કરી;
ગુણી જનની ગાઓ ગામાઈ, કરજે પુરી મન કામના;
વિશ્રામ ઠામ તમામના, સુણ શ્યામ દલપતરામના.૨૭.

પ્રમાણિકા છંદ.

સદાય રંક રાયને, સહાય રૂપ થાય ને;
ઉછેદીદે ઉદાશતા, સુબુદ્ધિની પ્રકાશતા. ૨૮.

દોહરા.

ગુણ ગ્રાહક જાણુ જન, ગ્રાહક બુદ્ધિ પ્રકાશ;
વાંચનાર ઝાઝા વધે, એજ અમારી આશ. ૨૯.
ઈસ્વી વર્ષ અઢારસેં, તે ઉપર ઓતેર;
પુસ્તક આ ઓગણીશમું, રચશું રૂડી પેર. ૩૦.
અખિલ જનોને આ વરસ, પડવા સુખથી પાર;
પ્રથમ પ્રમાણુ કરૂં ધરી, ઇશ્વરનો ઉપકાર. ૩૧.
જે જે સજ્જન જગતમાં, પઢશે બુદ્ધિ પ્રકાશ;
તો તેની દલપત કહે, પ્રભુ પૂરી કર આશ. ૩૨.
ગ્રાહક બુદ્ધિ પ્રકાશના જે જન ગામે ગામ;
એઓને આશિષ અતિ, દેછે દલપતરામ. ૩૩.

મનહર છંદ.

મહામદનું મરણ થતાં તેના મુરીદોએ,
જીંદગી લગી કબર બંદગી કરાઇતી;
હાજી ને હુસેન સેન સહિત જ્યાં સંહરાયા,
તેના વલિઓયે તેજ ભૂમિને ભજાઇતી;
કબીરની કાયા પડે સંસારની માયા મેલી,
સાચા સેવકોએ તેની સેલીને[1] સેવાઇતી;
કહે દલપત તેમ હું ફિન્લાક સાહેબની,
સેવુંછું કબર વર્નાક્યુલર સોસાઇટી. ૩૪.

સોસાઇટીની સભા વિષે.

શાર્દૂલ વિક્રીડિત વૃત્ત.

શોભે સ્વચ્છ ખગોળ જેમ, શરદે તેવું સભા સ્થાનછે;
આ અધ્યક્ષ કળાનિધાન કહિયે, પૂરા કળાવાન[2] છે;
તારામંડળ તુલ્ય સર્વ સુજનો, સાક્ષાત તેમાં કવિ[3];
મોટા તર્ક વિતર્ક માણુકતણી[4], ઉત્પત્તિ થાશે નવી.૩૫.

સભા બરખાસ—ઝૂલણા છંદ.

સાહેબો સર્વ કહું વિનતિ તે સાંભળો,
આપ છો અધિક સ્નેહી અમારા;
વળી રૂડે અવસરે આ રીતે આવજો,
લાવજો સાથ[5] મિત્રો તમારા;

૧ શ્રીમદ્ભાગવત.

૧ ફકીર, નાનકસાઇ અને કબીરીયા સાધુ કાળી-દોરીની આંટી ડોકમાં રાખે છે.
૨ ચંદ્ર. ૩ શુક્ર. ૪ માણિકલાલી જુમ્મના ખગોળની ઉપમા સભાને આપી.

માનવા જોગ ઉપકારમાં જેટલી,
તેટલી જે તમે તસ્દી લીધી;
શોભ્યું આ સ્થાન તે તો નહીં થોડ ગણી,
ક્રોડગણી આજ કરૂણાજ કીધી. ૩૬.

દોહરો.

સોસૈટીને કારણે, જે ગુર્જરી વિલાપ;
રચ્યો હતો તે કહું હવે, સુણજો સજ્જન આપ. ૩૭.

ગુર્જરી વાણી વિલાપ.

ઈંદ્રવિજય છંદ.

જો પ્રભુ થાય મહા મતિ પ્રેરક,
પંથ પલાણિયે પાવક પાણી;
પક્ષીની પાંખ પ્રહોચી શકે નહિ,
વીજળી વેગ ચલાવિયે વાણી;
જેની કૃપા થકિ જંગલી જે જન,
યંત્રની યુક્તિ યથા રથ જાણી;
તેની કૃપાથી કહે દલપત્ત,
કરૂં કવિતા ચિત હિંમતે આણી. ૧.
તિક્ષણ બુદ્ધિ વિચક્ષણતા નથી,
સ્થૂળમતિ વળી મૂળથી થોડી;
અક્ષર એક વિવેક નથી,
કહુછું અતિ છેક અહંપદ છોડી;
હિંમતથી મહા કિંમતની,
રચના રચવા રસથી રૂચિ જોડી;
વંદન વિશ્વ પતિ પદ પદ્મ,
કરૂં દલપત્ત કહે કર જોડી. ૨.

દોહરા.

સૌ સજ્જનના સમીપમાં, કહું ગુર્જરી વિલાપ;
તેનો મર્મ વિચારીને, ઉરમાં ધરજો આપ. ૩.
શાખા સોસૈટીતણી, સ્થિર સ્થાપવા વિશાળ;
ફરટીસે[1] ઇચ્છા કરી, જ્યાં મોટો મહિપાળ. ૪.
સન અઢાર ઉન[2] સાઠમાં, નિજ કવિને તે કામ;
માન દઇને મોકલ્યો, ભાવનગર નૃપ ધામ. ૫.
વિજય ક્ષમા વર્ણન ન કર્યું, જ્યાં રાજા જસવંત,
રાજ સભા રંજન કરી, જઇ કવિયે અત્યંત. ૬.
પુસ્તકશાળા સ્થાપવા, લીધું નૃપનું વેણ;
કોલ દિધો કવિને કરે, નેહ જણાવી નેણ. ૭.
સન અઢારસેં ત્રેસઠે, વળી વિચારી વાત;
સ્થિર શાખા જઇ સ્થાપવી, વડોદરે સાક્ષાત. ૮.
ફરટીસે કવિને કહ્યું, હૈયે રાખી હામ;
વિચરો તમે વડોદરે, કરો જઇ શુભ કામ. ૯.
શાખા સોસૈટીતણી, સ્થિર કરવી તે ઠામ;
રાજા કરે સહાયતા, થાય આપણું કામ. ૧૦.
ગુજરાતી ભાષા વિષે, ગ્રંથો બહુ ગુંથાય;
તો ગુજરાતી વાણીનો, સઘ સુધારો થાય. ૧૧.
રિઝાવજો જઈ રાયને, સુણાવી કવિતા સાર;
મળજો પ્રથમ પ્રધાનને, તેથી કામ થનાર. ૧૨.
શેઠાણી હરકોરને, નગર શેઠને જેમ;
કવિતા રસથી રીઝવી, કામ કરાવ્યાં તેમ. ૧૩.
ભાવનગરના ભૂપને, રિઝાવીને રસ રીત;
પુસ્તકશાળા સ્થાપવા, લીધું વચન નિચિંત. ૧૪.
તેમજ ગાયકવાડના, કરનો લાવો કોલ;
સમજાવો વિદ્યાતણો, ઉત્તમ લાભ અતોલ. ૧૫.
રૂડો ત્યાં રસિડેંટ છે, સાહેબ કર્નલ બાર;
મેંબર સોસૈટીતણો, છે શાણો સરદાર. ૧૬.
તેપણ તમને આપશે, સહાયતા શુભ રીત;
એથી ધાર્યું આપણું, થાશે કામ ખચિત. ૧૭.
શુભ ખાતું સ્થાપન કરે, ન ધરે શાખા નામ;
તોપણ ઉત્તમ જાણવું, કામ થયાનું કામ. ૧૮.
કદાપિ કારજ નવ બને, તો ન થવું દિલગીર;
શ્રમ કરિ જોવો આપણે, ધરીને મનમાં ધીર. ૧૯.
સુણિને કવિજન સાંચર્યો, કરવા ઉત્તમ કામ;
ઉતારો જૈને કર્યો, શામળ બેચર ધામ. ૨૦.
જઇને કર્નલ બારનો, પ્રથમ કર્યો મેળાપ;
વાત કરી તે સાંભળી, ઉચર્યો સાહેબ આપ. ૨૧.
ભાસેછે મુજ મન વિશે, કામ થવું મુશકેલ;
છે રાજાના સોબતી, ઝાઝા જન અભણેલ. ૨૨.
તે જાણે છે જો થશે, રૈયત ભણી હુંશિયાર;
રાજ કાજમાં તો ઘણી, તે લેશે તકરાર. ૨૩.
સલાહ તેવા જનતણી, માનેછે મહિપાળ;
તે માટે નથી થાપતા, નવીન રીત નિશાળ. ૨૪.
કહ્યું અમે કઈ કંઇ સમે, કથન ધર્યું નહિ કાન;

૧ ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઇટીના સેક્રેટરી.
૨ ઓગણસાઠમાં.

તોપણ તમે કરી જુઓ, શ્રમનિજ શક્તિ સમાન. ૨૫
આપીશ હું અનુમત ભલું, વળી આપુંછું પત્ર;
આપો જઇ પ્રધાનને, તમે મળીને તત્ર. ૨૬.
પ્રધાન પાસે પત્ર લૈ, જઈ કીધો મેળાપ
ગુણીજન ગોવિંદરાવતે, અડક રોઢિયા આપ. ૨૭.
કહે કવિ ભારતસમે પાંડવ કેરી પાસ;
પ્રધાન ગોવિંદરાવ[1] શુભ, કરતા નીતિ પ્રકાશ. ૨૮.
તેથી જય પાંડવતણું, થયું જગત મોઝાર;
જાણેછે તે જન સઉ, આજ સુધી સૌ ઠાર. ૨૯.
સંજયને ધૃતરાષ્ટ્રે, પૂછી એવી વાત;
કોણ જીતશે યુદ્ધમાં, કહો મને સાક્ષાત. ૩૦.
જ્યાં પ્રધાન ગોવિંદ છે, જાણો ખરૂં ખચિત;
જરૂર ભારત યુધમાં તેની થાશે જીત. ૩૧.

વસંત તિલકા વૃત્ત.

જો કર્ણ ભીષ્મ સરખા ભડ ભૂપ ભેળા,
કીધા કરોડ રથી ભારથ કેરી વેળા;
શોભા સમસ્ત ન મળે પણ તે સમાન,
ગોવિંદરાવ ગુણ સાગર જ્યાં પ્રધાન. ૩૨.
ત્યાં નિત્ય જીત પરિપૂરણ પ્રીત પામે,
ત્યાં યુક્તિ સર્વ વળી ત્યાં યશ સર્વ જામે;
પામે પ્રસિદ્ધ કવિ પંડિત ત્યાંજ માન,
ગોવિંદરાવ ગુણ સાગર જ્યાં પ્રધાન. ૩૩.
ત્યાં રાજ નીતિતણી તો રૂડી રીત રાજે,
ત્યાં ગર્જનાથી યશ નોબત નિત્ય ગાજે;
દુષ્ટોનું દુષ્ટપણું ત્યાં નટ કે નિદાન,
ગોવિંદરાવ ગુણ સાગર જ્યાં પ્રધાન. ૩૪.
ત્યાં ન્યાય થાય ઉચરાવ સદાય સારો,
અન્યાય જાય દુરથી ડરીને બિચારો;
તે ભૂપનાજ ગુણનું બહુ થાય ગાન,
ગોવિંદરાવ ગુણ સાગર જ્યાં પ્રધાન. ૩૫.
ત્યાં રિદ્ધિ સિદ્ધિ નવનિદ્ધિ કરે નિવાસ,
ક્યાંથી રહેજ કશી વાતની ત્યાં કચાશ;
ત્યાં સર્વનું ધરમ ઉપર હોય ધ્યાન,
ગોવિંદરાવ ગુણ સાગર જ્યાં પ્રધાન. ૩૬.
દેખે સદાય દુનિયાં જન ત્યાં દિવાળી,
સર્વે સુખીજ તનના પરિતાપ ટાળી;
ત્યાં ક્ષેમપ્રેમ રસનું પરિપૂર્ણ પાન,
ગોવિંદરાવ ગુણ સાગર જ્યાં પ્રધાન. ૩૭.
તેજસ્વી તેજ નૃપતિ ભુમિ મધ્ય ભાસે,
પ્રૌઢ પ્રતાપ પૃથિવી પડમાં પ્રકાસે;
તે ભૂપ સૃષ્ટિ સરવોપરી શકિત માન;
ગોવિંદરાવ ગુણ સાગર જ્યાં પ્રધાન. ૩૮.
વિદ્યા વિલાસ રસનો પણ ત્યાંજ વાસો,
ત્યાં તત્વ શોધ ચરચા તર્કનો તમાસો;
ગુહ્યાર્થ ભેદ ગુણનું પણ ત્યાંજ જ્ઞાન,
ગોવિંદરાવ ગુણ સાગર જ્યાં પ્રધાન. ૩૯.
ત્યાં સર્વ દેશ થકી સૌ કવિ લોક આવે,
સર્વે કળા કુશળતા પણ ત્યાં ઠરાવે;
સત્પાત્ર માત્ર જનનું શુભ ત્યાંજ સ્થાન,
ગોવિંદરાવ ગુણ સાગર જ્યાં પ્રધાન. ૪૦.
એવું વિચારી શુભ અંતરથીજ આમે,
આશીષ્ય વાકય ઉચર્યું દલપત્તરામે;
જીવો ઘણું નૃપતિને વળી તે દિવાન,
ગોવિંદરાવ ગુણ સાગર જ્યાં પ્રધાન. ૪૧.

દોહરા.

સુણી પ્રધાન પ્રસંન થઇ, પૂછી સઘળી વાત;
વળી કથન તેણે કહ્યું, સુણો કવિ સાક્ષાત. ૪૨.
શાણો છે સેનાપતિ, ભાઉ સીંધિયા નામ;
તમે જઈ તેને મળો, થાય તમારૂં કામ. ૪૩.
હું પણ ભૂપ હજૂરમાં, ઉચરીશ મુખથી એમ;
વિદ્યાખાતું સ્થાપવું, જન સૌ સુધરે જેમ. ૪૪.
પછી કવિ પોતે ગયો, ભાઉ સિંધિયા પાંસ;
કરી પ્રશંસા તેહની, કવિતા કરી પ્રકાશ. ૪૫.

मनहर छंद.

चंचळ चतुर शुरवीर धीर शस्त्र धर,
व्युह रचनाकी विधि पुरन पिछान हे;
हिमत हमेशां दील जानत हे दाव पेच,
निमक हलाली लोभ लेश नहि आन हे;
संपुरन एसे गुन लायक सो सेनापति,
रामजुं को सेनापति सुग्रिव समान हे;
कहे दलपति खंडेराव क्षिति नाथ पास,
एसो सेनापति भाउ सिंधिया सुजान हे. ४६

---

૧ કૃષ્ણ.

દોહરા.

કારભારીઓએ કહ્યું, કાલ આવજો આપ;
મહારાજાના મહેલમાં, થશે ભૂપ મેળાપ. ૪૭.
રાજ સભામાં કવિ ગયો, તે અવસર તે સ્થાન;
નાટારંભ થતો હતો, કરે ગાયકા ગાન. ૪૮.
ગાન સમાપન જ્યાં થયું, કરી પ્રધાને સાન;
સભાતણું વર્ણન કર્યું, સુણ્યું નૃપે દૈ ધ્યાન. ૪૯.
મણીમય સુવરણ મહેલમાં, સુર સમ સભા સહિત;
ક્ષિતિપતિ ખંડેરાવજી, સુરેંદ્ર સમ શોભીત. ૫૦.
વાજે શુભ વાજીંત્ર વળી, ગુણી જન કરે ગુણગાન;
નવિન નાટિકા નૃત કરે, તનનનનન લઈ તાન.૫૧.

છપ્પો.

નૃત્ય કરે સુરનારિ, રહે ત્રિપુરારિ નિરખવા;
બહુ શોભા બલિહારી, હરિ પણ રહે હરખાવા;
ચતુરાનનને ચંદ્ર, ઈંદ્ર અલકેશ[1] અહિંદ્રા;
ચકિત થાય જોઇ ચિત્ત, માનુ શા માત્ર મહિંદ્રા;
મહા સિદ્ધિ સહિત રિદ્ધિ રૂડી, ખંડેરાવ ક્ષિતિશની;
નર લોક મધ્ય તે નિરખતાં, દૃષ્ટિ ઠરે જગદીશની.૫૨.

આશીર્વાદ.—શાર્દૂલ વિક્રીડિત વૃત્ત.

કલ્યાણી કમળાક્ષિ દેવિ કમળી, કલ્યાણ તે તો કરે;
ભંડારી ભવદેવનો ભવનમાં, ભંડાર ભારે ભરે;
સિદ્ધિ બુદ્ધિ સમૃદ્ધિ વૃદ્ધિ સુખ સૌ, સોંપે સદા સ્યામજી;
ખંડેરાવ અખંડ ખૂબ ખુશમાં, રાખે રૂડા રામજી.૫૩.
પ્રીતે પ્રૌઢ પ્રતાપ પૂર્ણ પ્રભુતા, પામો પ્રજાના પતિ;
મોટા મત્ત ગજેંદ્ર રત્ન સરીખા, દેવેંદ્ર તે દે અતિ;
ધારી ધૈર્ય ધનુર્ધરાદિ વિધિના ધીમંત છો ધામજી,
ખંડેરાવ અખંડ ખૂબ ખુશીમાં, રાખે રૂડા રામજી.૫૪.
વિદ્યા વાદ વિનોદ વાણી વિમળા, જિવ્હાગ્ર વાસો વસે;
આપે ઇષ્ટ અનિષ્ટ કષ્ટ હરીને, સંપુષ્ટિ તુષ્ટિ થશે;
મંત્રી મિત્ર પવિત્ર પાત્ર મતિના, કલ્પ્યાં કરે કામજી;
ખંડેરાવ અખંડ ખૂબ ખુશીમાં રાખે રૂડા રામજી.૫૫.
ભ્રાતા તો પરભારજા જનતણા, એમ અન્નદાતા તમે;
પ્રખ્યાતા પ્રિય છો પ્રજાજનતણા, ત્રાતા વિધાતા તમે;
રાતા રામ રસે સદૈવ ગુણના, જ્ઞાતા ગુણ ગ્રામજી;
ખંડેરાવ અખંડ ખૂબ ખુશીમાં, રાખે રૂડા રામજી.૫૬.

દોહરો.

ગુણીને ભૂપે પૂછિયું, ધરી પ્રેમ ભરપૂર;
કોણ તમે છો ને વળી, શી ઇચ્છા છે ઉર. ૫૭.

ઉત્તર.—મનહર છંદ.

ગીરા ગુજરાતીતણા પીયરની ગાદી પામી,
મુખ્ય તો મરઠી માની દેખી દુખી દીલ છું;
અરજી તો આપી[1], દીઠી મરજી તથાપિ નહિ,
આવ્યો આપ આગળ ઉચારવા અપિલ છું;
માંડતાં મુકદમાને ચાર જણા ચુંથશે તો,
શુ થશે તે શોચનાથી સાહેબ શું શિથિલ છું;
દાખે દલપતરામ ખુદાવંદ ખંડેરાવ,
રૂડી ગુજરાતી વાણી રાણીનો વકીલ છું. ૫૮.
ચૌટામાં લૂંટાણી મહા રાણી ગુજરાતી વાણી,
લૂટી અલંકાર કુટી કીધી ગુનેગારશી;
પગેરૂં ચલાવ્યું તે તો ચાલતાં મુંબઇમાં પેઠું,
પછી ત્યાં તપાસતાં તો પકડાયા પારશી[2];
આજ ધર્મ રાજ મહારાજનું બિરાજમાન,
સાચ જુઠ સધ શોધી આપે જેમ આરશી;
માફ માગી આપ પાસે સાફ ઇનસાફ માગે,
એ બિચારી નારી છે કુંવારી ને નવારશી. ૫૯.

દોહરા.

મહારાજ મેં સ્વપ્નમાં, દીઠો એક બનાવ;
તે હકીકત તમ આગળે, કહેવાનો છે ભાવ. ૬૦
સ્નેહ સહિત તે સાંભળો, એ ઇચ્છા મુજ ઉર;
ભાસે વળતો જે ભલું, કરજો આપ જરૂર. ૬૧.
કહ્યું નૃપે જાહેર કરો, જે કહેવાનું હોય;
વળતી કવિજન બોલીયો, સુણો સજન સહુ કોય.૬૨.

હનુફાલ છંદ.

ભલિ ભૂમિનો શુભ ભાગ, બહુ સરસ શોભિત બાગ;
કવિ એક જોવા કામ, ડિક થૈ ગયો તે ઠામ. ૬૩.
અવલોકી અબળા એક, છુટી લાજ રડતી છેક;
વિધ વિધ ઉચારી વિલાપ, બોલતી ઓ માબાપ. ૬૪.
કર ચુંટતી શિર કેશ, વરવો દિસે બહુ વેશ;
કૂટતી અધિક કપોળ, ચક્ષુ કર્યાં રંગ ચોળ. ૬૫.

---

૧ અલકેશ—કુબેર ભંડારી.

૧ પ્રથમ અમદાવાદથી કાગળ લખ્યો હતો પણ ઉત્તર મળ્યો ન હોતો.

૨ પ્રથમ પારસીઓ ઓબડી ભાષા લખતા હતા તેથી કેટલાએક ધારેછે કે વર્તમાન પત્રો પારસીઓ છાપેછે તેના ફેલાવાથી ગુજરાતી ભાષામાં ગડબડ થઇ.

શરીરે નહીં શણુગાર, પીડા કરે પોકાર;
બોલતી ખંડિત બોલ, તનનો ન દીસે તોલ. ૬૬.
એકે ન સાજું અંગ, ભમતાં થયેલાં ભંગ;
વર્ણો વરણુ નહિ વરતાય, ગણુતાર્ણીને દુઃખગાય. ૬૭.
કાળા હરણુને કાગ, રાચે શુણિને રાગ;
આનવી દે નહિ માન, મન સમજી ભૂત સમાન. ૬૮.
કવિ સાંભળી કલ્પાંત, અતિ સ્વદ્દય કીધું સ્વાંત;[1]
વનિતાને પુછી વાત, કહે જરૂર તારી જાત. ૬૯.
દિસે છે તું કોઈ દેવી, અવલોકિ તુજને એવી;
તે વળતી બોલી વાત, તુ જાણુ મારી જાત. ૭૦.
ગિર્વાણુ વાણી વિશાળ, રમણીક રૂડી રસાળ;
તેનીજ તનુજા હુંય, પણુ છેક દુઃખમાં છુંય. ૭૧.
વળી વદું કારણુ વીર, શુણુ ધારી મનમાં ધીર;
ગુજરાત મારૂં ગામ, ઠરવાતણું તે ઠામ. ૭૨.
મુજ પિયરનોજ પ્રતાપ, જે પામિયા નૃપ આપ;
મુજને ન આપે માન, કહું તે સુણે નહિ કાન.૭૩.
મુજ સોક્યનું સનમાન, કરીને ગણે ગુણુવાન;
ક્યાં કરૂં જઇ પોકાર, નર કોણુ સાંભળ નાર. ૭૪.

કવિ વચન.

મનમાં ન શોચિશ માત, સમજ્યો હું સઘળી વાત;
શુભ કરીશ તારૂં કામ, કવિ કહે દલપતરામ. ૭૫.

દ્વિઅર્થી—મનહર છંદ.

બળનો જે બંધુ જેની સખ્યતા અક્રૂર સાથ,
ધરમનો પક્ષ ધારનાર તને પાળશે;
સ્તંભ દંભ તોડનાર, જે છે દુરજોધનનો,
શ્રીમંત શ્રી રાજ તે સદા તને સંભાળશે;
કઠે જેને મહારાણી પ્રખ્યાત છે પદ્મપાણી,
એજ તને આપણી ગણી ધણી ઉજાળશે;
રૂડો જે આ ખંડે રાવ, સ્નેહી નર નારિકાનો,
દ્વારિકાનો નરદેવ તાપ તારા ટાળશે.[2] ૭૬.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

કર વાવરશે કરૂણા કરી એજ, સહાય થશે તુજ સુધરવા;
ધરવા શણુગાર રૂડા મળશે, મળશે તદબીર તને તરવા;
તરવાર બહાદુર તે નૃપતિજ, સમર્થ સદા દુઃખ સંહરવા;
હરવાક્ય[1] ગણી દલપત્તતણું, કરઆદર કીર્તિ કથા કરવા.૭૭.

દોહરા.

કરીશ ખુશામત ખૂબ હું, તુજ માટે હે માત;
બોલીશ એવા બોલ જઇ, રાય થાય રળિયાત.૭૮.
સુણી બોલી તે સુંદરી, શુણો કવિ શુદ્ધ ભાવ;
તમે વખાણુ કરી કહ્યું, રૂડો ખંડેરાવ. ૭૯.
પણુ કળિયુગના રાયનાં, લક્ષણુ નવ દેખાય;
તો કળિયુગમાં તેહને, ભૂપ કેમ કહેવાય. ૮૦.

વ્યાજસ્તુતિ.—મનહર છંદ.

ભોળાપણું ભાસે નહિ સત્યતા તો નાસે નહિ,
ત્રાસે નહિ ઉરમાં ઉદારપણું આણુતાં;
અફીણુ બંધાણુ નહીં, અરથ અજાણુ નહીં,
અંધનું એંધાણુ નહીં, પેખીએ પ્રમાણુતાં;
આળસ તો અંગ નહીં, કુસંગીનો સંગ નહિ,
રંડી બાજી રંગ નહીં, જન કોઈ જાણુતાં;
કળિના રાજાના ગુણુ કશા ન જણુાય જોતાં,
શેના રાજા ખંડેરાવ વદીએ વખાણુતાં. ૮૧.

---

૧ સ્વાંત—મન.

૨ **શ્રીકૃષ્ણુ વિષે.**:—બળદેવજીનો જે ભાઇછે, અને અક્રૂરજી સાથે જેને મિત્રતા છે, અને યુદ્ધિષ્ઠિરનો પક્ષ તાણુનાર તે તને પાળશે દુર્યોધનનું અભિમાન અને કપટ તોડનાર જેછે, એવો લક્ષ્મી વાળો શોભા યમાન રાજા તે તને સદા સંભાળશે; જેની કોટમાં કૌસ્તુભ નામનો મોટો મણિછે, તથા જેના હાથમાં કમળ પ્રખ્યાત છે, તે તને પોતાની ગણીને ધણી ઉજાળશે; આ ખંડે એટલે ભરતખંડે જે રૂડો રાજાછે, અને પુરૂષો તથા સ્રીયોનો સ્નેહી છે, એવો દ્વારિકાનો રાજા જે શ્રીકૃષ્ણુ તે તારા તાપ ટાળશે.

ખંડેરાવ વિશે:—ફોજના સરદારોનો ભાઇ જેવો છે, અને દયાળુ માણુસો સાથે જેને મિત્રતા છે, અને ધર્મનો પક્ષ રાખનાર છે, તે તને પાળશે. મહાકષ્ટે જેની સાથે યુદ્ધ થઇ શકે એવા શત્રુઓનું અભિમાન તથા કપટ તોડનાર, એવો શ્રીમંત શોભાયમાન રાજા તને હમેશાં સંભાળશે; જેના કંઠમાં મોટો હીરોછે, અને જેના હાથ કમળ જેવા પ્રસિદ્ધ છે, તેજ તને પોતાની ગણીને ધણી ઉજાળશે. આ સારો જે ખંડેરાવ મહારાજ સર્વે પુરૂષો અને સ્રીયોનો સ્નેહી છે, અને તે દ્વારિકાનો રાજાછે, તે તારા તાપ ટાળશે.

૧ શિવના વચન જેવું.

દોહરો.

તે શુણીને બોલ્યો કવિ, જે નૃપનું એ નામ;
હલકાને ઉમદા કરે, આશ્રય દે તે ઠામ. ૮૨.

છપ્પો.

ગારદી રદિ, શવાન, મળ કેફ, ભોઇ શબ્દોજે ભણિયે;
યશવાન વિચારી જોતાં વાત,સુગુણ તેમાં શા ગણિયે;
કમળ પણ જો ગાયકવાડ, નામનો આશ્રય એ લે;
વાકફ એક એક અક્ષરજ, તેય શુભ ઉપમા તે લે;
ડભોઇ તે માટે હું કહુછું તને, ગણ સદગુણ એ નામના;
કરશી કરૂણા તો કોઇ દિન, કરશે પૂરણ કામના. ૮૩.

નૃપ પ્રશંસા.—દોહરો.

ગુણવંતી ગુજરાત તું, ભલો ધરી ઉર ભાવ;
ગુણ ગા ગાયકવાડના બંડથી કર્યો બચાવ. ૮૪.

સવૈયા એકત્રીસા.

બંડ ઉઠયું આ દેશ બધે, તે દિવશ બચાવ્યો ગુર્જર દેશ;
હિમત રહી અંગ્રેજતણી, તે ગાયકવાડની મદદ વિશેષ;
જો મહારાજ ન લે મનમાં તો, જાણ જરૂર પ્રલે થઇ જાત;
ખંડેરાવ ક્ષિતિશતણા તું,ગુણ ગા ગુણવંતી ગુજરાત. ૮૫.
દીલ્લિ આગરે દંગ ઉઠયો, વળી તે ગભરાટ ગયો ગ્વાલેર;
બંગાળે પણ ગડબડ થઇ, ફેલાઈ ગઇ ફરતી ચોફેર;
જોઆ દેશ તરફ ઉપજત તો, તારી અવસ્થા તેવીજ થાત;
ખંડેરાવ ક્ષિતિશતણા તું,ગુણ ગા ગુણવંતી ગુજરાત. ૮૬.
અમદાવાદ રહ્યું આબાદ, રહ્યું સુખમાં વળી સૂરત શહેર;
કોઇ લખેશરીની લક્ષ્મી, ન લુટાઇ કુટાઇ થયો નહિ કેર;
ગાયકવાડતણા ગુણથીજ, થયો એતો ઉપકાર અઘાત;
ખંડેરાવ ક્ષિતિશતણા તું, ગુણ ગા ગુણવંતી ગુજરાત. ૮૭.
જે કાબા મળી પારથના[૧]રથને વળગ્યા તનનો તજી ત્રાસ;
ભારથ જીતી શકયો પણ પારથ,ત્યાં ન જીત્યો પડમાં તે પાસ.
તે કાબા કદી કબજ થવા, સ્વપને પણ સંભવતી નહીં વાત;
ખંડેરાવ ક્ષિતિશતણા તું, ગુણ ગા ગુણવંતી ગુજરાત.૮૮.
આપ પધારી પ્રજા હિત કારણ,દુઃખ નિવારણ કોટિક કીધ;
ફેલી ફિતૂરીબધા જનના વળી,ફેલ જમાન લખાવીજ લીધ;
વાઘ અને બકરી વિચરે, નિરભે થઇ રોજ રહે રળિયાત;
ખંડેરાવ ક્ષિતિશતણા તું, ગુણ ગા ગુણવંતી ગુજરાત.૮૯
ચોર બધા ચકચૂર કર્યા વળી, દેશથી દૂર કર્યા જન દુષ્ટ;
જુલમ ઉંડા જળ માંહિ ડુબ્યો,પૃથ્વી પણ પૂર્ણ કરી રસપુષ્ટ;
કોઇ કદી પરનારીતણા તન, સામુ ન જોઈ શકે દિન રાત;
ખંડેરાવ ક્ષિતિશતણા તું, ગુણ ગા ગુણવંતી ગુજરાત. ૯૦.
હોય હજૂર કે દૂરનો નોકર, લઇ ન શકે દમડી પણ લાંચ;
વીશ વસા અપરાધવિના, અડકે નહિ કોઇતણે તન આંચ;
દોષવિના નહિ દંડ ભરે, કદી પૂરણ દ્રવ્ય રળે પ્રખ્યાત;
ખંડેરાવ ક્ષિતિશતણા તું, ગુણ ગા ગુણવંતી ગુજરાત. ૯૧.
વેઠયું ઘણુંદુઃખ તેં બહુ વાસર,આવિ મળ્યો સુખઅવસરઆજ;
ઇશ્વરના ઉપકારથકી ધણી, ખંડેરાવ મળ્યો મહારાજ;
જો ન મળ્યો હોત તે તુજને કદી, આ જુગમાં દુઃખ તારૂં ન જાત.
ખંડેરાવ ક્ષિતિશતણા તું, ગુણ ગા ગુણવંતી ગુજરાત. ૯૨.
સાફ મળે ઇનસાફ નીતિ સર, મૂલ વિના ન લહે કોઈ માલ;
લૂટી શકે નહિ લશ્કરી લોક, ન ચાલી શકે ઉલટી પણ ચાલ;
ખાય પિયે ખુશીથી ખરચે જન, સુંદર મહેલ રચે ભુમિ સાત;
ખંડેરાવ ક્ષિતિશતણા તું, ગુણ ગા ગુણવંતી ગુજરાત. ૯૩.
એ મહારાજતણાજ પ્રતાપથી, તું સૌભાગ્યવતી દરશાય;
ધર્મવતી પણ એજ ધણીથકી, એજથકી ગુણવંતી ગણાય;
તેનીજ ઉજવળતાથકી તું વળી, વિશ્વ વિશે થઇ છે વિખ્યાત;
ખંડેરાવ ક્ષિતિશતણા તું, ગુણ ગા ગુણવંતી ગુજરાત. ૯૪.

છપ્પો.

ગુણવંતી ગુજરાત, લક્ષવિધિ તેં સુખ લીધું;
ખંડેરાવ ક્ષિતીશ, કષ્ટ તુજ છેદન કીધું;
શોભા સ્વર્ગ સમાન, પૂર્ણ વિધિ તું બહુ પામી;
જેના પુણ્ય પ્રતાપ, દશે દિશ દોલત જામી;
રળિયાત રહો રાજા પ્રજા, કરો સદા શુભ કામજી;
અંતરથી આશિષ અહરનિશ, દેછે દલપતરામજી. ૯૫.

પરિસંખ્યાલંકાર.—શાર્દૂલ વિક્રીડિત વૃત્ત.

ખંડેરાવ ક્ષિતિશના અમલમાં, ચોરી વિવાહે સહી;
જારી તો જગદાન, યજ્ઞ તપછે, નારી નરોમાં નહીં;
એલે દંપતિ ધુત લગ્ન દિવસે, ત્યાં ધુત દેખાય છે;
મારા મારી મૃદંગ અંગ ઉપરે, જ્યાં ગાયકો ગાયછે. ૯૬.

મનહર છંદ.

પાંચ ઘરવાળો નહિ તોય તેને પાડો કહે,
ગાય નહિ ગીત તોય તેને કહે ગાયછે;
શીર જેને પગલું ન માય તેને શેર[૧] કહે,
અંબાડી ન ઉપાડે તે ગજ તો ગણાયછે;

---

૧ પારથ—અર્જુન.

૧ શેર—રસ્તો, અથવા ૪૦ રૂપીઆ ભારનું કાટલું.

કુવામાં ન ઉતરે તથાપિ તેને કોશ કહે,
જાય નહિ ચાલી ક્યાંઇ તેને કહે જાયછે[1];
પળવિના પાઘડી કહેછે દલપત કહે,
એટલું તો જૂઠછે જ્યાં રાજા ખડેરાયછે. ૯૭.

દોહરો.

સુણીને બોલી સુંદરી, કહું તને કવિરાજ;
તું તો રાજ કલ્યાતણો, નૃપતો સમર્થ આજ. ૯૮.
તેને તારી શી ગરજ, જેમાને તુજ વેણ;
કેમ ટળે દુ:ખ માહરૂં, કહે તું મને કહેણ. ૯૯.

કવિ વચન.

નામ અમર નિજ રાખવા, ચિત્તમાં જે જન ચહાય;
તે તો રાખેછે ધણી, કવિની ગર્જ સદાય. ૧૦૦.

ઝુલણા છંદ.

થઈ ગયા શ્રેષ્ઠ શ્રીમંત કઇ શેઠીયા,
વેડિયાની પડે વહિ ગયા તે;
નામ કે ઠામ જન કોઇ જાણે નહિ,
કોણ જાણેજ ક્યાં થઈ ગયા તે;
ભાળવા ભવન ભંડાર સંભાળવા,
પાળવા વંશ પાછા ન વળિયા;
ધૂળમાં ધૂળ થઈ ભૂમિમાં ભળી ગયા,
મહત કવિ કોઇ જેને ન મળીયા. ૧૦૧.
કણબી રખિદાસ તે કોણ હિસાબમાં,
સામળે પૂર્ણ પ્રખ્યાત કીધો;
ભોજ જેવો થયો અમર તે ભૂમિમાં,
જગતમાં જીવિતનો લાવ લીધો;
તે વિના કોટિ ધ્વજ કઇક કણબી ગયા,
કોણ જાણે કીયે પંથ પળિયા;
ધૂળમાં ધૂળ થઈ ભૂમિમાં ભળી ગયા,
મહત કવિ કોઈ જેને ન મળીયા. ૧૦૨.
સરસ કવિ રત્નનો શોધ કીધો નહીં,
યત્નથી રત્ન તો સરસ રાખ્યાં;
ચિત્ત ધરી કવિતણાં વચન ચાખ્યાં નહીં,
ચાવીને દાળને ભાત ચાખ્યાં;
જર્મીન જર મેલીને જવાળમાં જળી ગયા,
ટળી ગયાં નામને ઠામ ટળીયા;
ધૂળમાં ધૂળ થઈ ભૂમિમાં ભળી ગયા,
મહત કવિ કોઈ જેને ન મળીયા. ૧૦૩.

શું થયું સેન સંપૂર્ણ સજવાથકી,
શું થયું કનકના મહેલ કીધે;
શું થયું હાથીને ભાથી ભેળા કિધે,
શું થયું દ્રવ્ય બહુદાન દીધે;
ગ્રંથમાં ગુંથી ગુણ જે ગવાયા નહિ,
ચાર દિન માંહિ અચળાથી[1] ચળીયા;
ધૂળમાં ધૂળ થઇ ભૂમિમાં ભળી ગયા,
મહત કવિ કોઇ જેને ન મળીયા. ૧૦૪
રાજ વંશી થયા દેવ અંશી સમા,
જગતમાં આજ કોઇએ ન જાણે;
લાયકી લેખી કવિએજ જેને લખ્યા,
વિધવિધે સર્વ તેને વખાણે;
પૃથ્વિ ઉપાડતા પર્વતો પાડતા,
બાહુ જેના હતા બહુજ બળીયા;
ધૂળમાં ધૂળ થઈ ભૂમિમાં ભળી ગયા,
મહત કવિ કોઇ જેને ન મળીયા. ૧૦૫
ધૂળ ભેળું ભળ્યું હોયછે હેમ તે,
કારિગર કાઢી પ્રખ્યાત કરશે;
તેમ સદ્દગુણીતણું નામ સંસારમાં,
કવિ મળે ધરણીપર કીર્તિ ધરશે;
તેવિના જીવીને કઇક જાતા રહ્યા,
ટપકતા બોરના જેમ ટળીયા;
ધૂળમાં ધૂળ થઈ ભૂમિમાં ભળી ગયા,
મહત કવિ કોઇ જેને ન મળીયા. ૧૦૬
રાખવા નામ ધન લાખ ખરચી કરી,
બહુજ ઈમારતો બેશ બાંધે;
રાખવા નામ નાતે વરા નવનવા,
રાખવા નામ સંગ્રામ સાધે;
રાખવા નામ લાણાં કરે લોકમાં,
રોકડું દ્રવ્ય જે આપ રળીયા;
ધૂળમાં ધૂળ થઈ ભૂમિમાં ભળી ગયા,
મહત કવિ કોઈ જેને ન મળીયા. ૧૦૭.
ભોજ જેવોજ સિદ્ધરાજે જસ જોડવા,
કવિતણો શોધ સઉ ઠામ કીધો;
શોધ કરતાં નહિ સરસ કવિ સાંપડ્યો,
બાંધી બહુ ઘાટ જશ લખી લીધો;

૧ જાયના ફૂલનો છોડ.

૧ અચળા—પૃથ્વી.

ઘાટના ઠાઠતો વાટમાં વહી ગયા,
ગરદમાં પ્રૌઢ પાષાણ ગળીયા;
ધૂળમાં ધૂળ થઈ ભૂમિમાં ભળી ગયા,
મહત કવિ કોઇ જેને ન મળીયા. ૧૦૮

દેહ આયુષ્ય જગદીશના હાથમાં
કીર્તિ આયુષ્ય કવિ લોક હાથે;
સરસ જશવંતને નરસ સાથે કરે,
નરસને પણ કરે[1] સરસ સાથે;
કવિજનો સાથ કંકાસ જેણે કર્યા,
દેવપણ દૈત્યની પંક્તિ ભળીયા;
ધૂળમાં ધૂળ થઈ ભૂમિમાં ભળી ગયા,
મહત કવિ કોઇ જેને ન મળીયા. ૧૦૯

मनहर छंद.

निश्चल सुनाम काम देके अगनीत दाम,
ठाम ठाम काम करै भूप मन भायो है;
एहि कामको उपाय चाहि सिद्ध राय राय,
सीलपीके पास सिल्प सरस रचायो है;
मालवको महिपाल भयो भलो भोजराज,
निश्चल सुनाम कामकवि पें करायो है;
कहै दलपतिराम कहां सिद्ध राज काम,
भोजको तमाम ठाम नाम दरसायो है. ११०

देखी हाथी दोनुं.विदवानकुं विवाद भयों,
एक कहै असल निवास वाको वनमे;
एक कहै याकोवास सरस शहर मध्य,
एसोही अमुल रत्न कहांसे अरन्यमें;
अंत यों सिद्धांत भयो मात में पुरुष होय,
कैसे वाकी कदर न जाने कोउ जनमे;
कहै दलपतिराम कैसे आवे दुर देश,
होइजो कदर दान विवेकी वतन में. १११

[1] કોઇમાં બધા સદ્‌ગુણ કે બધા દુર્ગુણ હોય નહિ; પણ ઇતિહાસ લખનારા પોતાના મનના ભાવ પ્રમાણે વધારે સદ્‌ગુણ કે દુર્ગુણ પ્રસિદ્ધ કરેછે. જેમ સ્ત્રીના શરીરને એ કવિ સોના જેવું અને બીજા માંસ, રૂધીર ને મળનું ભરેલું લખે છે.

દોહરો.

કવિ વાણી અમૃત ભરી, મૃતક સજીવન થાય;
અર્થ હોય તે કવિથકી, સદા સમર્થ જણાય. ૧૧૨.

ગુર્જરી વચન—મનહર છંદ.

અડખંશ પુણ ભુન અળ સય ગોણી વીળી, — અખંડ
અજીવા એ[1] આઠ શબ્દ સજીવન થાય તો; — ખંડેશ
કવિની વાણીમાં લોકો અમૃત કહેછે તે હું, — પુરાણ
સાચું જાણું તને વળી કહું કવિરાય તો; — ભુવન
કહે કવિ એ શબ્દોના અંતરમાં ઉતરેજે, — અમળ
ખંડેરાવ મહારાજ નામ તે સદાય તો; — સહાય
નામને પ્રતાપે પરિણામ કામ સિદ્ધ થાય, — ગોરાણી
અજીવન શબ્દ તે સજીવન જણાયતો. ૧૧૩. — વીજળી

અખંડ ખંડેશ પદ પુરાણ પુરૂષ આપે,
ભુવન પતી ભવન આપે ભલી ભાતનાં;
અમળ અકળ બુદ્ધિ બળ આપે બુદ્ધિનાથ,
સહાય સદૈવદેવ રહે દીન રાતના;
ગોરાણી ગુરૂનીવાણી સફળ અમૃત ખાણી,
વીજળી શી ગોરી સ્ત્રી જતન કરે જાતનાં;
કહે દલપત જેના નામથી આઠે શબ્દ,
જીવન પામ્યા તે પામો સુખ વિધિ સાતનાં. ૧૧૪.

ગુર્જરી વચન.—દોહરો.

હું વાણી ગુજરાતની, ભૂપ ધરે નહિ ભાવ;
તેથી કેમ તને રિઝે, રાજા ખંડેરાવ. ૧૧૫.

કવિ વચન.—મનહર છંદ.

જે વાણીથી નરસિંહ નાગર ને નારાયણે;
પરમ પદવી સુદ્ધાં સોંપ્યો સિરપાવજી;
જેવાણીથી જગદંબા ભેટી ભટ વલ્લભને,
સુલભ સકળ સુખનો દીધો દેખાવજી;
જેવાણીથી પ્રેમાનંદ સામળ પ્રીતમ અખો,
એવા અગણિત પામ્યા પ્રેમનો પ્રભાવજી;
કહે દલપતરામ તે વાણીથી તેમ મને,
કેમ નહિ રીઝે આજ રાજા ખંડેરાવજી. ૧૧૬.

જીરણ જળસ્થળ દેવળને જીવન જડે,
ખુદાવંદ ખંડેરાવ હાકમ હજૂરથી;

[1] મતલબકે એ શબ્દોમાં કંઇ અર્થ નથી, તેમ છતાં, તેમાં અર્થ આવે એવું કરી આપો તો હું જાણું કે કવિની વાણીમાં અમૃતછે.

શું[1] હીણું ગીરવાણ વાણીનું પોષણ કરે,
આપો આપ આદરી ઉદારપણું ઉરથી;
ગુર્વર્જનોના પંડિતો અજીવનના પરિવાર,
પાળેછે તે દેખી કૃપા દૃષ્ટિ દેશ દૂરથી;
એવા એવા અજીવન જીવન આપેછે તે તો,
તને સજીવનને જીવન દે જરૂરથી. ૧૧૭.

દોહરા.

ચાલ બાઈ મુજ સાથ તું, દેવ સ્મરણ કરી દીલ,
જઈ અરજી ઉચ્ચારિયે, થઈશ હું તુજ વકીલ. ૧૧૮.
બંને ચાલી આવિયાં, વટપત્તન મોઝાર;
નિરખી શોભા નગરની, કવિયે કર્યો ઉચાર. ૧૧૯.
રમણિક થળ ગુજરાતમાં, વટપુર શહેર વિશાળ;
જાણે કળા કુશળતણી, નિશ્ચય હોય નિશાળ. ૧૨૦.
ત્યાં લોકો વિદ્યાતણો, અધિક કરે અભ્યાસ[2];
વસે સદૈવ સરસ્વતી, બ્રહ્મ ભવન આભાસ. ૧૨૧.
લક્ષ્મી વિષ્ણુ લોકની, દસરા દિન દેખાય;
સંપત્તિ ને સદ્ગુણો, લાખે નહિ લેખાય. ૧૨૨.
રાજ્ય કરે રૂડી રીતે, રાજા ખંડેરાવ;
ફેલ કીધે ફાવે નહિ, દુસ્મનનો ત્યાં દાવ. ૧૨૩.
રાજધાની ગુજરાતની, પૃથ્વીમાં પ્રખ્યાત;
વિલાયતે વિકટોરિયા, વડી વખાણે વાત. ૧૨૪.
જે ગાદીના જોરથી, અમલ મળ્યો અંગ્રેજ;
વડુ શ્રી ગાયકવાડના, તાજતણું છે તેજ. ૧૨૫.
હાકમ હિંદુસ્તાનમાં સર્વથકી એ શ્રેષ્ઠ;
જેમ સૂરજ સર્વોપરી, જ્યારે મહિનો જેષ્ટ. ૧૨૬.
માને મોટી મિત્રતા, એ સાથે અંગ્રેજ;
નહિ એના ઉપકારનો, આપી શકે અવેજ. ૧૨૭.

कवित.

पीवत गंगाको पानी पुष्ट हिंदुस्तानी मानी,
जानी ऐसो मानी लेत पाड गंग पानीको;
पानी को कहा सु पाड मानी ए सुजानी गंगा,
गंगा जोन्हे आनी पाड सोई सुख दानीको;
जाही ठौर और जत काठीको जूलूम मीट्यो,
धारी लेत पाड अंगरेजी राजधानीको;
अंगरेजी राजधानी आनी सुखदानी जीन्है,
कहै दलपति पाडताकी सुलतानीको. १२८.

દોહરા.

રાજ સભા રળિયામણી, પંડિત પામે માન;
અંતર ધરી ઉદારતા, દે મહારાજા ધાન. ૧૨૯.
સુરવાણી નરવાણીમાં, કાવ્ય કહે કવિરાજ;
સુણતાં થાય સદા સહુ, રંજન રાજ સમાજ. ૧૩૦.
રૂડાં જસ મહારાજના, ગામો ગામ ગવાય;
નગર નગર નર નારિયો, ચિત ધરી સુણવા ચહાય. ૧૩૧.
વારિ પ્રવાહ વિશેષ તે, સાગર માંહિ સમાય;
તેમ વિશેષ કળાતણા, નર વટનગર વસાય. ૧૩૨.
જ્યાં શ્રી મહારાજાતણો, મનહર મોતીબાગ;
બહુ સરસ ત્યાં બંગલા. ઉપમા યોગ્ય અથાગ. ૧૩૩.
ધર્મશળા ત્યાં ધોંગીછે, મળે સદાવ્રત સાર;
તીરથવાસી ત્યાં કણે, પામે સૂખ અપાર. ૧૩૪.

સંદેહાલંકાર.—શાર્દૂલ વિક્રીડિત વૃત્ત.

દેવી દેવ સમાન માનવી દિસે, ઐરાવતો હાથીયો;
રિદ્ધિ શ્રી વટપૂરની નિરખતાં, સંદેહ સ્વાંતે થયો;
શું હું જાગૃત છું જરૂર ઉરમાં, કે સ્વપ્નની વાતછે;
સાચું આજ વડોદરૂં શહરછે, કે સ્વર્ગ સાક્ષાતછે. ૧૩૫.

દોહરો.

ચૌટામાં મહારાજની, સ્વારી મળી સમીપ;
સૈન સહિત શોભે સરસ, ખંડેરાવ મહીપ. ૧૩૬.

ભ્રાંતાપહનુતી અલંકાર.—મનહર છંદ.

ગાજેછે ગગન ઘન કિંવા નાદ નોબતનો,
ઝબકે વીજ કે ખુલી શસ્ત્રના દેખાવની;
મોટાં મોટાં વાદળાં કે મોટા મોટા મેગળછે,
આભા ઇંદ્રધનુની કે ધનુષ ચઢાવની;
ચિત્તતણો ચોર આતે મોરતણો સોર હશે,
કિંવા નૃપતિના ગુણગાન કરે ગાવની;
સુણી સખી સખી પ્રતે કહે દલપતરામ,
નહિ મેઘમાળા એ અસ્વારી ખંડેરાવની. ૧૩૭

શુદ્ધાપહ્નુતિ અલંકાર.—ઇંદ્રવિજય છંદ.

ગાયકવાડની ફોજ વિષે જુઓ, શ્યામળ રંગના મેગળ
કે કિરતી લખવા કવિકારણ, કજ્જળ પુંજ કરેલછે

[1] જે વાણી વ્યવહારમાં ચાલતી ન હોય તે મૃતક વાણી કહેવાય છે.
[2] સંસ્કૃત તથા ફારસીનો અભ્યાસ હતો.

દીલવિચારી કહેદલપત્ત, કહ્યા તે વિચાર ખરેખર ખોટા;
હાલ કડીના મહાલ થકી નકી, કાઢેલ એજ અંધેરના ગોટા.

ઉલ્લેખાલંકાર.—મનહર છંદ.

પુરણ પ્રકાશવંત દિવસમાં તારો દેખી,
હોંશે હોંશે જોવા મળ્યા માનવી હજારોછે;
રાજનીતિતણાં ચિન્હ દેખી એક એમ કહે,
બૃહસ્પતિ હશે તે શોભાયમાન સારોછે;
એક કહે અગસ્તીનો તારો એ તો આપો આપ,
કાબાના કટક રૂપી સિંધુ શોષકનારો છે;
દીલમાં વિચારી નકી કહે દલપતરામ,
સ્ટાર આફ ઈંડિયા એ નામનો તે તારોછે. ૧૩૯.

ભ્રાંતિમત અલંકાર.—શાર્દૂલ વિક્રીડિત વૃત્ત.

કિંવા પાગશિરે જટા મુકુટછે, તોરો કે ગંગા વહે;
હૈયે હેમ હીરા સહીત શું હશે, કે રૂંઢમાળા રહે;
કાંડે કંકણ હેમનાં, કે હરનાં, જે વિશ્વ વિખ્યાતછે;
ખંડેરાવ ક્ષિતિ અધિશ ખુદછે, કે શંભુ સાક્ષાતછે. ૧૪૦

દોહરા.

રાજ સભા મધ્યે જઈ, મેળવવાને દાદ;
કવિયે શ્રી મહારાજને, દીધો આશિર્વાદ. ૧૪૧.
જશ પામો જીવો ઘણું, સુખ પામો દિનનીશ;
પ્રજાતણું પાલન કરો, દેવ દ્વારિકા ધીશ. ૧૪૨.

રત્નાવળી અલંકાર.—ઉપજાતિ વૃત્ત.

કિર્તી તમારી "અમરેલી" છાઇ,
આ વિશ્વ મધ્યે રહેજો "વસાઇ;"
કુટુંબ "ખેરાળુ" ખુશીજ થાજો,
શત્રૂતણે દ્વાર "કડી" વસાજો. ૧૪૩.
"વડો દરે" સર્પ વિલોકિ જેમ.
તમોથી શત્રૂ ડરજોજ તેમ;
સદા જમો આપ અનેક સ્વાદ,
પડો રિપૂને નિત્ય "પેટ[૧] લાદ." ૧૪૪.
પાપીષ્ટ "પા પાટણ" જે કરેછે,
કરોડ ભોઇ સમ આચરેછે;
"દે ગામ" જેવા જમતુંજ એને,
તું કા"વિજા પૂર"ણ શીશ તેને. ૧૪૫.

દોહરો.

જય મળ્યું પણ ગર્વ નહિ, રાખે ખંડેરાવ;
તે દેખી કવિયે કહ્યો, વડ એરંડા ભાવ. ૧૬

આર્યાવૃત્ત.

આ "વડ ન ગર"વ રાખે, ફરતો ચહુ દિશ વિશેષ ફેલાઇ
તુજ એરંડા પત્રો, "વીસ, નગર" વજ તથાપિ તજભાઈ.૧૬

પુનઃ આશીષ.—મનહર છંદ.

સ્વાદ તો "વડો દરા"ક્ષ જેવો કવિતાનો ચાખો,
કિંકર કરો"ડભોઇ" સેવામાં સદા ફરે;
ઇંદ્રપુરી સમો "વડ નગર" અપાર પામો,
વૈકુંઠ જેવાં તો "વીસ નગર" અનુસરે;
ખેર ખુશી વાળી પ્રજા "ખેરાળુ" કુટુંબ વસે,
મન કામના તો "સિદ્ધ પૂર"ણ પ્રભુ કરે;
કહે દલપતરામ રાજા ખંડેરાવ તારો,
"અમરેલી" વેલી સમ વંશ બહુ વિસ્તરે. ૧૪૮.
પૂરણ પ્રતાપ વધે આપનો અમાપ અતિ,
મહત પ્રતાપ જેવો દેવ માર્તંડનો;
મહા માયા મનના મટાડશે હમેશ ક્લેશ,
ઘટાડયો મટાડયો જેમ મુની મારકંડનો;
શત્રૂ સર્વ ત્રાસપામી નાસતા ઉદાસ ફરે,
પેખીને પ્રતાપ ચાપ આપના પ્રચંડનો;
બડા સમશેર બહાદુર સેના ખાસ ખેલ,
ખંડેરાવ થાઓ ક્ષિતિનાથ નવે ખંડનો. ૧૪૯.

સમુચ્ચયાલંકાર.—શાર્દૂલ વિક્રીડિત વૃત.

હે રાજા ગુણ તાહરા વરણવા, જીભે કહું જ્યાં કથા;
ત્યાં તારૂં બળ કીર્તિ કાંતિ કમળા, સદ્બુદ્ધિ રિદ્ધિ તથા;
એ સૈ એક બીજાથી આગળ થઈ, આવે મહત્વે મળી;
કેને તો પછીથી અને પ્રથમથી, કેને વખાણું વળી.૧૫૦.

દોહરા.

સાહેબ એક અરજ સુણો, આપો શુભ ઇનસાફ;
રીસ ન ધરશો હૃદયમાં, કહું માગીને માફ. ૧૫૧.
કોઇ કરે અન્યાય તો કહિયે જ્યાં શુભ રાય;
પણ કહિયે તે ક્યાં જઇ, રાય કરે અન્યાય. ૧૫૨.
છો રાજા ગુજરાતના, લઈ તેનું ધન ધાન;
ભાષા માની મરાઠીને, દોછો મોટું માન. ૧૫૩.
દિલગિર રહેછે ગુર્જરી, સજે નહિ શણગાર;
એનું દુઃખ ઉચારવા, આવ્યો છું આ વાર. ૧૫૪.

ઉપજાતિ વૃત.

છબીલી છેને પતિ છેક છાંડી,

[૧] પમાં અટન.

ગણેજ લોકો ગુણહીણું ગાંડી;
ઢળેલ એવા અશલીજ ઢાળા,
વિચાર રાજા વટપૂરવાળા. ૧૫૫.
ગાદીપતિ ગુર્જર નાથ આપ,
પામ્યા પુરો ગુર્જરીનો પ્રતાપ;
બની બિચારી દુખીં એજ બાળા,
વિચાર રાજા વટપૂરવાળા. ૧૫૬.
મનાવીને જો નહિ માન આપો,
સ્થિતિ ભલીમાં કદીં જો ન સ્થાપો;
અરે જશે ક્યાં ભરીને ઉચાળા,
વિચાર રાજા વટપૂરવાળા. ૧૫૭.
જે નારીનું સર્વસ લભ્ય લીધું,
તે પ્યારીનું પોષણ જો ન કીધું;
તો કેમ તેઓ કહીયે કૃપાળા,
વિચાર રાજા વટપૂરવાળા. ૧૫૮.
સારી સ્થિતિમાં સ્થિરતાથી થાપી,
અન્નાદિ દૈ આશ્રય શ્રેષ્ટ આપી;
ઘડાવવા ઘાટ ઘટે રૂપાળા,
વિચાર રાજા વટપૂરવાળા. ૧૫૯.
અનાથ જો આશ્રય આવીં માગે,
ભૂનાથ તેનો ભય સર્વ ભાગે;
એવાજ છો આપ ઉદારતાળા,
વિચાર રાજા વટપૂરવાળા. ૧૬૦.
વૈરાગ્ય[1] પામી હરિને વખાણે,
કાંઅન્ય રાજાતણી આશ આણે;
છતા તમે છો પ્રિય રક્ષપાળા,
વિચાર રાજા વટપૂરવાળા. ૧૬૧.
ધેનૂતણું લાયક દૂધ લૈને,
પાળે ન તેને તૃણ પાણી દૈને;
અયોગ્ય એ તો ગણશે ગુણાળા,
વિચાર રાજા વટપૂરવાળા. ૧૬૨.
દીલ્હી ઇલાખો સુલતાન લેતા,
ગિરા સ્વદેશી ગણીમાન દેતા;

૧ ગુજરાતી ભાષામાં વૈરાગની ભક્તિની કે ભોજ વિક્રમ વગેરે પરદેશી રાજાના ગુણની કવિતા છે. પણ ગુજરાતના રાજાઓની ઝાઝી નથી.

રચાવતા ગ્રંથ[1] રૂડા રસાળા,
વિચાર રાજા વટપૂરવાળા. ૧૬૩
સારાંશ સર્વે નૃપ આપ સામે,
દિધો ઉચારી દલપત્તરામે;
દિલે ધરો દાદ હવે દયાળા,
વિચાર રાજા વટપૂરવાળા. ૧૬૪

છપ્પા.

મળે ધણીનાં માન, મનુષ સૌ તેને માને;
મળે ધણીનાં માન, પડે સૌ તેને પાને;
મળે ધણીનાં માન, વડી તે ડહાપણવાળી;
મળે ધણીનાં માન, એજ રૂડી રૂપાળી;
જો મળે ધણીનાં માન તો, વિશ્વ કહે ગુણવાનછે.
કામની જનને દલપત કહે, ધણીને માને માનછે. ૧૬૫
મળે ન ધણીનાં માન, ભાગ્ય હીણી તે ભુંડી;
મળે ન ધણીનાં માન, લોક સૌની તે લુંડી;
મળે ન ધણીનાં માન, નારી તે નિર ભાગીણી;
મળે ન ધણીનાં માન, હોય ગુણ પણ ગુણ હીણી;
જો મળે ન ધણીનાં માનતો, કુટુંબી સૌ ધિક્કારશે;
કામની જનને દલપત કહે, ધણી ગણશે ત્યમ ધારશે. ૧૬૬

દોહરો.

જેમ શ્રેષ્ટ મોતીતણું, જાય ઉતરી નીર;
તેમ ગુર્જરી વાણીનું, હાલ ગયુંછે હીર. ૧૬૭.

મનહર છંદ.

હાથીતણું બચ્ચું હોય પણ જો રાજાએ તેને,
કૂતરૂં કહ્યું તો પછી કૂતરૂં તે કૂતરૂં;
બરફનો બેટ બની તરી આવે ઉદધિમાં,
રાજા કહે રૂતર્યું, તો રૂતુર્યું તે રૂતર્યું;
ઉત્તમ કન્યાને ગણી કાઢી જો અનુત્તમમાં,
ઉત્તમ ન થાય જોડું સૂતર્યું તે સૂતર્યું;
રાજા અધિરાજ ખુદાવંદ સુણો ખંડેરાવ,
મોતીતણું નીર તેતો ઉતર્યું તે ઉતર્યું.

ઉપેંદ્રવજ્રા છંદ.

રસાળ જ્યાંની અતિશે રસ
વ્યાપારિ વ્યાપાર વિ
રસાળ વાણી વિશયો

૧ શહાજહાં એ સુંદર શણગાર રચાવીને તેને મહા કવિરાજનો ઇલ

પ્રખ્યાત તેથાય ભૂમિં ભુપાળા. ૧૬૯.

મનહર છંદ.

સુમિને સંભાળી રસ વાળી કરવી રૂપાળી,
એતો ક્ષત્રી કુળનું અખંડ ખટ કર્મ છે;
કારીગર લોક સારી કારીગરી કરી લાવે,
ᐧરી અંગીકાર સતકાર કરે પર્મછે;
ઉલટ આણી સ્વદેશી વાણીમાં જરૂર જાણી,
ટા ગ્રંથ ગુથાવવા મોટાં જેમાં મર્મછે;
ક દલપત ખંડેરાવજી ક્ષિતિશ સુણો,
એતો અહોનિશ ધરાધીશનોજ ધર્મછે. ૧૭૦.

દોહરા.

જરીના માલેકછો, માટે ધરી ઉમંગ;
ગ[1] કરાવી આપીને, કરો સુશોભિત અંગ. ૧૭૧.
રચાવીને આપો રૂડું, ધરણી ઉપર ધામ;
પ્રીતે તેનું પાડવું, પુસ્તકશાળા નામ. ૧૭૨.
હક તેનો આપો હવે, દિલે કરી દરિયાફ;
ઇનસાફી છો અધિપતિ, કરો આપ ઇનસાફ. ૧૭૩.
એવામાં નજરે પડયો, નૃપ કંઠે મણી જેહ;
પેખી નૃપ મુખ સૂર્ય સમ, ઉચર્યો કવિજન એહ. ૧૭૪.

કુંડળિયો.

કાંતી કંઠ મણીતણી, આર્દ્રા ને અનુસાર;
શોભે નૃપ મુખ સૂર્ય સમ, પ્રતાવંત અપાર;
પ્રતાપવંત અપાર, ખૂબટાણું બન્યું ખાસું;
આર્દ્રાને આદિત્ય, મળે મંડે ચોમાસું;
અમૃત દૃષ્ટિ વૃષ્ટિ, થશે ભાસે નહિ ભ્રાંતી;
મારતંડ સમ મૂખ, મળી આર્દ્રા મણીકાંતી. ૧૭૫.

દોહરા.

શ્રીમંતે એવું સુણી, ધર્યો મૂછપર હાથ;
વિયે તે દેખી કહ્યું, સુણતાં સરવે સાથ. ૧૭૬,
મુછ ઉપર કાં ધરો, ક્ષિતિપતિ ખંડેરાવ;
વિના મનતણો, ભાળો ધરે ભય ભાવ. ૧૭૭.
ા શ્રીમંત નૃપ, શ્રીમુખથી સાક્ષાત;
ણી, વિવેકની છે વાત. ૧૭૮.
ા, સૌ જનને હુંશિયાર;
થા, સમજ્યો છું હું સાર. ૧૭૯.

પ્રથમ નિશાળો સ્થાપવી, છે મુજ ચિત્ત વિચાર;[1]
પછી સ્થપાશે પુર વિશે, પુસ્તકનો ભંડાર. ૧૮૦.
ફરી તમને તેડાવશું, સલાહ લેવા કાજ;
વિદ્યાખાતું સ્થાપશું, નિશ્ચય કીધો આજ. ૧૮૧.
તે સુણીને કવિયે પછી, દીધો આશિર્વાદ;
વચન આપનું પાળજો, રાખીને ઉર યાદ. ૧૮૨.

હરિગીત છંદ.—આશીર્વચન.

જય જયતિ જય હે જગત જનની, ચાપ શર ધર ચંડિકા;
જય વૃષભ વહિની દનુજ દાહિની અખિલ ભુવન અખંડિકા;
પદ પદ્મ કરી પરણામ કહું, હે પાર્વતી જગ પાવની;
ક્ષિતિ મધ્ય કીર્તિ અખંડ કર, નવખંડ ખંડેરાવની. ૧૮૩.
જે બુદ્ધિવંત અનંત વળી, ભગવંત ભડ ભૂપાળછે;
અત્યંત દીપ્તિવંત વળિ, કુળવંત અધિક કૃપાળછે;
વળી વિમળવાણી વદનમાં, અને સદન રિદ્ધિ સુહાવની;
ક્ષિતિ મધ્ય કીર્તિ અખંડ કર, નવખંડ ખંડેરાવની. ૧૮૪.
મનરંજ કરજે મિત્ર એના, શત્રુને સંહારજે;
સંપૂર્ણ સુખ દઈ દુઃખ દળો, સંસાર સાગર તારજે;
સૌ સમય આપ સહાયતા, તુજ ચરણ નિર્ભય નાવની;
ક્ષિતિ મધ્ય કીર્તિ અખંડ કર, નવખંડ ખંડેરાવની. ૧૮૫.
હય હાથી સાથી હમેશ વધતા, ભાથી પણ દેજે ભલા;
દશ દિશાથી એના દેશની નર અખિલ ધર જાજો બલા;
રચી આપ એના રાજમાં, રચના સુરૂચિર રચાવની;
ક્ષિતિ મધ્ય કીર્તિ અખંડ કર, નવખંડ ખંડેરાવની. ૧૮૬.
બહુ શ્રેષ્ટ બંદર હેમ મંદિર, સાજ સુંદર સોંપજે;
સુણી આજ અરજી તેનો મરજી, લેશ માત્ર ન લોપજે;
રમણિક રસાળા વળી વિશાળા, દેતુ એના દાવની;
ક્ષિતિ મધ્ય કીર્તિ અખંડ કર, નવખંડ ખંડેરાવની. ૧૮૭

દોહરા.

પછી રાખીને પાંચ દિન, શુભ કીધું સન્માન;
વિદાય કીધો શુભવિધે, કવિ વિચર્યો સ્વસ્થાન. ૧૮૮.
ઇંદુ પ્રકાશ અધિપતિ, વિષ્ણુ શાસ્ત્રી નામ;
તેઓ પણ હાજર હતા, તે અવસર તે ઠામ. ૧૮૯
કરે વકીલ વિશેષ શ્રમ, એતો આડે આંક;
પણ જો દાદ મળે નહીં, વકીલનો શો વાંક. ૧૯૦.

[1] અથવા શબ્દનો ભંડાર.

[1] મનના વિચાર મનમાં રહ્યા અને તા૦ ૨૮ મી નવેમ્બર ૧૮૭૦માં ખંડેરાવ મહારાજ કૈલાશવાસી થયા.

અમદાવાદની ટ્રેનીંગ કાલેજ વિષે.

તા૦ ૨૪ મી જુલાઇ સન ૧૮૬૮.

હરિગીત છંદ.

આબાદ અમદાવાદ પુર, અધિરાજ તો અંગ્રેજ છે;
ગુજરાતની પ્રખ્યાત રૂડી, રાજધાની એજ છે;
જ્યાં લક્ષ લોક નિવાસ, પશ્ચિમ પાસ સાબ્રમતી વહે;
જ્યાં વિવિધ છે વેપાર, બહુ વછિયાત પણ આવી રહે. ૧.
ત્યાં એક અવસર શેઠ પોતે, પ્રેમચંદ પધારિયા;
કરવા ભલી કાલેજ ચિતમાં, શુભ વિચાર વિચારિયા;
સરકાર હસ્તક ચોતરીસ સહસ્ર નાણું સોંપિયું;
ચોપન સહસ્ર ઉમેરી રચતાં, અધિક સ્થાનક ઓપિયું ૨.
દક્ષિણ દિશાએ સ્કૂલથી પણ, ભદ્રથી પૂરવ ભણી;
કીધી ભલી કાલેજ, તેની બહુ સરસ શોભા બની;
પાડયું પ્રગટ પ્રતિબિંબ, હીમાચાર્યની પોશાળનું[1];
કે ચિત્ર સુંદર ચીતર્યું, નૃપ ભોજની નીશાળનું. ૩.
હાવર્ડ સાહેબ ઇંજિનીયર, નેત્રના આભાસથી;
નકશો પડયો નિર્મળ ભલો, જ્યમ પડે સૂર્ય પ્રકાશથી;
શુભ ઇંદ્રિપ્રસ્થ સમાન, સર્વોતમ બનાવ બની રહ્યો;
રચનાર લેફ્ટેનેંટલી સાહેબ ...ય[2] દાનવ થયો. ૪.
આવાસ[3] ચારે પાસ, મોટુ ... મેદાનછે;
વસવા કરે મન વાંછના, સુરવર સુરેશ સમાન છે;
ખુબિદાર છે શતખંડ, વસશે વાસ ત્યાં વિદ્યારથી;
પરમાર્થ માટે રચ્યા, સાચા શેઠ તે પરમારથી. ૫.
ચોખૂણ ઉપર ખૂબ બનીયા બંગલાના ઘાટ છે;
પશ્ચિમ દિશા દક્ષિણ દિશાએ, વિરચ્યો સુંદર વાટ છે;
છે પૂર્વ પશ્ચિમ પાસતો, મનહરણ મોટાં માળીયાં;
વળિ પવન આવાગમનનાં, જુગતે મુકેલાં જાળીયાં. ૬.
બહુ બારીઓને બારણાં, કીધાં કમાડો કાચનાં;
નળીયાં દિસે નવરંગ, ત્રાંબા તુલ્ય સાચે સાચનાં;
પરદેશિ પુરમાં પરવરે તે, જુગતિ જોવા જાયછે;
ભલભલા ભારે ભૂપતિ, પણ ભાળિને ખુશી થાયછે. ૭.
અંજન શલાકા આદિ, નામાંકિત શહેરમાં સ્થાન છે;
તે મધ્ય જોવા યોગ્ય આ, ઉપયોગી એક મકાન છે;
જ્યાં રાવ મહીપતરામ સાહેબ, મુખ્ય માસ્તર માનીયે;
ગુણી રતનલાલ ગ્રહસ્થ, આસિસ્ટંટ આજ પીછાનિયે. ૮.
પણ મગનલાલ પુરાણી વાણી, શુદ્ધ સંસ્કૃત શીખવે;
પ્રતિ દિવસ દલપતરામ કવિતા, કવનની રીતિ કવે;
પંડયાજી પિતાંબર ગણિત, સિદ્ધાંત શુદ્ધ ગણાવશે;
મહેતાજી મોહનલાલ શાળા, પદ્ધતિ શીખાવશે. ૯.
ઇતિહાસ ને વ્યાકરણ ભણતર, પણ ભણાય ભૂગોળનું;
જાણે રસાયણ રીતને ખપતુલ્ય જ્ઞાન ખગોળનું;
નીતિ શિખીને નિત્ય, નીતિ પાન જ્ઞાની ગણાયછે;
મતિ તાજી ઝાઝી મેળવી, મહેતાજી લાયક થાયછે. ૧૦.
સુધરાઇના સાંચાજકે, ગુણવાન દીવા જ્ઞાનના;
ઉપયોગી મોટા એજ, ગોટા ટાળશે અજ્ઞાનના;
પારશમણી સમ પર્શ કરી, કરશેજ કાંચન લોહનું;
ઘટશેજ એથકી વ્હેમ, ને મટશે મહાબળ મોહનું. ૧૧.
વિદ્યાની વૃદ્ધિ સાથ વધશે, અધિક દોલત દેશમાં;
જળ વૃષ્ટિ થાતાં જેમ, તરની વૃદ્ધિ હોય હમેશમાં;
સરકારનો ને શેઠનો, ઉપકાર ઉરમાં આણવો;
જે સાહેબોએ શ્રમ કર્યો, વળી જરૂર તેનો જાણવો. ૧૨.
સાહેબ હોપે સ્થાપી[1] પણ, કિરણો વર્ષો કરટીસથી;
શુભ સર્વ રીત સહાયતા, જોઇતી મળી જગદીશથી;
આ સ્થાન શોભાવાન વિરચ્યું, છે સવાબે વર્ષમાં;
પૂરૂ થવાથી પ્રવેશ કીધો, હોંશને વળી હર્ષમાં. ૧૩.
ઇશુ સાલ હાલ અઢારસેં, અડસઠતણા જૂલાઇમાં;
વળિ દિવસતો ચોવીશમો, સર્વોપરી સરસાઇમાં;
કીધું વિશેષ પ્રવેશ મુહુરત, સજ્જનોનો સભા ભરી;
કવિએ સભા રંજન કરી, તે આજ કવિતા ઉચરી. ૧૪.

દોહરો,

સભાપતિ હરખે અતી, બહુ વિધિ બારોડેલ;
જન્મ ભૂમિમાં જોઇને, સુંદર સ્થાન થએલ. ૧૫.

જુના મહેતાજીઓ તથા હાલના મહેતાજીઓ વિશે.

દોહરો.

નામે મહેતાજી ભલે, ભેદ ઘણો છે ભાઈ;

---

૧ પાટણમાં હતી.

૨ મયદાનવ-પાંડવોનો ઇંદ્રિપ્રસ્થ મહેલરચી આપનાર મયદાનવ હતો.

૩ આવાસ-રહેવાના ઓરડા.

૧ દોહરો—અઢારસેં ઉપર ભલી, સ... સાલ; હોપે સ્થાપી હોંશથી, આ ટ્રેનિંગ ...

પાંસઠનો ... જૂલાઇને, જુઓ આજ જૂલાઇ. ૧૬.

કાલેજના મેદાનમાં લીંબડા અને આંબલીનાં ઝાડછે તે વિશે.

દોહરો.

કડવો ખાટો રસ કહું, ચઢવો પ્રૌઢ પહાડ;
એવા આંબલા લીંબડા, ઝુકી રહ્યાંછે ઝાડ; ૧૭.

મનહર છંદ.

આદરે અભ્યાસ દીલ શ્રમથી ઉદાસ થાય,
પ્રથમ પીછાને પ્રૌઢ ચડવો પહાડ છે;
કડવો લાગે ને કાંતો ખરૂં દીલ ખાટું થાય,
વિશમ પરિશ્રમનો પ્રથમ વહાડ છે;
છેતો છાયા સૂખકારી શીતળતા વાળી શુદ્ધ,
લાયક થાય પછી લાખેણાં ઘણાં લાડછે;
દાખે દલપત એજ દાખલો દેખાડવાને,
ઝુકી રહ્યાં આંબલીને લીંબડાનાં ઝાડછે. ૧૮.

દોહરો.

નિશ્ચય દિવસ નવાઇનો, આ અવસર છે એજ;
જન કોઇ નહિ જાણતું, કદી થશે કાલેજ. ૧૯.

આપારાવ ભોળાનાથ લાઇબ્રેરી વિષે.

તા૦ ૧૨ મી જાનેવારી ૧૮૭૦.

દોહરા.

રે રૂપાળા રાજવી, નિપુણપણાના નાવ;
કુળ દીપક તું કયાં જઇ, રહિયો આપારાવ. ૧.
દુનિયામાં થોડા દિવસ, દીધો તેં દેખાવ;
વિખ્યાતી ઝાઝાં વરસ, રહેશે આપારાવ. ૨.
મમતા તુજ મેળાપની, ડહાપણના દરિયાવ;
મિત્ર ઘણાના મન વિષે, રહી ગઇ આપારાવ. ૩.
તુજ વિજોગનો તેહને, ઘણોક સાલે ઘાવ;
નકી જાણજે તે "નહીં, રૂઝે" આપારાવ. ૪.
ઇશ્વરની ઇચ્છાથકી, બન્યો અયોગ્ય બનાવ;
એતો સૌને યાદમાં, રહેશે આપારાવ. ૫.
અકળ ગતિની આગળે, કોણ કરે અટકાવ;
એકે એહનો, રહ્યો ન આપારાવ. ૬.
પ્રાણ બદલ તુજ પ્રાણનો, બની શકે ન બચાવ;
નહિ તો અહીં તુજને નકી, રાખત આપારાવ. ૭.
થોડી વયમાં સ્થિર કર્યો, બહુ જશતણો બિછાવ;
સદ્ગુણનો સાગર હતો, રૂડો આપારાવ. ૮.
હતો નાગરી નાતમાં, હીરો હેમ જડાવ;
શોભા સારાભાઇની, રક્ષક આપારાવ. ૯.
ગુણ રૂડો ગંભીરતા, સુંદર શાંત સ્વભાવ;
વય થોડે પણ વૃદ્ધતા, રાખી આપારાવ. ૧૦.
સૌ તારા સ્નેહી મળી, જશનો કરી જમાવ;
યાદદાસ્ત તારી અહીં, રાખી આપારાવ. ૧૧.
આ પુસ્તકશાળાતણો, લેશે લોકો લાવ;
નિશ્ચળ તારી નામના, રહેશે આપારાવ. ૧૨.

પિતાના પ્રેમ વિષે.—શાર્દૂલ વિક્રીડીત વૃત્ત.

વારી પૂત્ર વિયોગના નયનથી, પાડે પિતાઓ ઘણું;
પામે પાત્ર વિના પછી પ્રલયતા, બિંદુ બધા તે તણું
આપારાવ સુપુત્રના સ્મરણનાં, જે નીર નેત્રે ઝરે;
આશાળા સ્થળથી હમેશ રહશે, પ્રખ્યાત પૃથ્વી પરે. ૧૩.

કુંડળિયો.

લૂખાં લાડ કરે ઘણાં પિતા પુત્રને કામ;
આપારાવ લડા , દશ હજાર દૈ દામ;
દશ હજાર દૈ દામ, નામ નિશ્ચળ કર્યું રાખ્યું;
ધન્ય પિતાનો પ્રેમ, ભલા જન સૌએ ભાખ્યું;
બિજાં માતને તાત, ભમે થોડા દિન ભૂખ્યાં;
કૂટે કરે કલ્પાંત, લાડ તેતો સૌ લૂખાં. ૧૪.

નિરાશ્રિત સ્થાન વિષે.[1]

તા૦ ૧૨ મી અકટોબર ૧૮૭૦ ની સાંજે.

દોહરા.

જગત વિષે જન જાતિનો, જાણી ધર્મ જરૂર;
દુઃખ છેદો દુનિયાતણાં ઉદારતા ધરી ઉર. ૧.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ઉદારતા અંતરમાંહી આણો, દુઃખીજનોનાં સહુ દુઃખ જાણો;

...ને ૧૮૬૫ માં શેર સટાએ દેશની ખરાબી

૧ અમદાવાદમાં નિરાશ્રિત ફંડ સ્થપાયું, તે દિવસની સભામાં આ કવિતા કહી હતી. નવારસું અને અશકત હરેક જાતના માણસને ત્યાં રાખેછે, અને તેઓને ખાવાનું પહેરવાનું આપેછે અને બ્રાહ્મણ રસોઇયા રાખ્યાછે.

અરે દયાળુ દીલમાં થઇને,ઘો આશરો લોક નિરાશ્રયીને. ૨.
પીડા ઘણી પામર લોક પામે, ઠરે કહો તે જઇ કોણ ઠામે
રડે બિચારા દુઃખમાં રહીને,ઘો આશરો લોક નિરાશ્રયીને.૩
સૌ માણસો એક કુટંબી છૈએ, તેવાતનું તત્વ તજી ન દૈએ
લખાણુ આ લક્ષ વિષે લઇને,ઘો આશરો લોક નિરાશ્રયીને.૪
અરે વિચારી ઉરમાંહિ આવું, પંડે કદી પેટભરા ન થાવું
જનોતણાં દુઃખ જુઓ જઇને,ઘો આશરો લોકનિરાશ્રયીને.૫
સુખેથી સંપાદનજે કરો રે, વિચારી તેમાં થકી વાવરો રે
શતાંશનું દાન સદા દઈને, ઘો આશરો લોક નિરાશ્રયીને.૬

શાર્દૂલ વિક્રીડિત વૃત.

ભાળી એક ભીખારિણી ભટકતી, આંખે અપાંગા અરે;
પાસે બાળક છેક બે વરસનું, કલ્પાંત ભૂખ્યું કરે;
દેખી દીલ દયાળુનું દહનતા, પામે બહુ પેરથી;
આપે શેર અનાજ એક દિનનો, શું થાય તે શેરથી.૭.

દોહરા.

એવાં દુઃખીયાં અતિઘણાં, રખડે થઈ હેરાન;
જમવા તેને જોઇએ, સ્થિર રહેવા સંસ્થાન. ૮.
સ્થાન નિરાશ્રિત કારણે, આજ થયું આ ઠામ;
જે સુજનોએ નિર્મિયું, ધન્ય તેનાં ધનધામ. ૯.

શાર્દૂલ વિક્રીડિત વૃત્ત.

છોટાલાલ તણા તનૂજ સુગુણી, શ્રીમંત સાડોદરા;
આગેવાન થઇ નિરાશ્રિતતણી, સારી કરી શર્બરા;
પીડાતા જન આપ પાપરણથી, ટાળીજ તેની વ્યથા;
છાજે છે રણછોડ નામ શુભ તે, સાર્થી કર્યું સર્વથા.૧૦.

દોહરા.

બારોડેલ બિરાજિયા, સભાપતિ સરદાર;
જરૂર જાણો જેહના ઉમદા અધિક વિચાર. ૧૧.
મુજ કવિતા સંગ્રહ વિશે, મળશે ઠામોઠામ;
બારોડેલની વારનાં, ઉમદા આવાં કામ. ૧૨.
આ કારજનો અતિ ભલો, પ્રભુ કરે પરિણામ;
આશિષ આપે એટલી, દિલથી દલપતરામ. ૧૩.

ફિમેલ ટ્રેનિંગ કાલેજનું ખાત મુહૂર્ત.

"તા૦ ૨૨મી અગષ્ટ સન ૧૮૭૪ સંવત ૧૯૩૦ના શ્રાવણ સુદી ૧૦ વાર શનિને રોજ કરેલી કવિતા.

દોહરા.

સ્ત્રી શિક્ષક શાળાતણી, ખરી હતી બહુ ખોટ;
બેચરદાસે તે કરી, કર્યો કીર્તિનો કોટ. ૧.
ધન ધન અવસર આજનો, ધન મુહૂર્ત ધનવાર;
નારી કાજ નિશાળનું, કિધું ખાત શુભકાર. ૨.
ધન્ય ધન્ય આ ધરણિને, ધન્ય દિવસ અવદાત;
અતિ ઉત્તમ તો આજ થૈ, શુભ કારજ શરૂવાત.૩.

હરિગીત છંદ.

શુભ કામની શરૂવાત થૈ, રળિયાત્ત સૌ રૂદયે થયા;
આશીષ બેચરદાસને દે, દેવની હોજો દયા;
આ કામનો આરંભ કરી, પૂરી અમારી આશને;
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ બેચરદાસને. ૪.
કડવા કુળે કાયા ધરી, પણ મન વિષે મીઠાશ છે;
પુરનો ભલો સ્થિર થાંભલો, પરદેશ કીર્તિ પ્રકાશ છે;
આ સમય સૌ અંતર થકી, અરજી કરે અવિનાશને;
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ બેચરદાસને. ૫.
સુત એક શંભુપ્રસાદછે, મહાલક્ષ્મી પુત્રી નામછે;
જર ખરચી જેના નામની, શાળા સજી આ ઠામછે;
ઉદારતાનો આંક વાળ્યો, કાઢી સર્વ કચાશને;
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ બેચરદાસને. ૬.
ભાસ્કરાચાર્યે પુત્રીનું[1], રચિ ગ્રંથ નામજ રાખિયું;
તેમજ પિતાએ પ્યારથી, ભલિભાત અહિં પણ ભાખિયું;
આ પુણ્યથી પરિપૂર્ણ પામી, અધિક કીર્તિ ઉજાસને;
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ બેચરદાસને. ૭.
અતિ ધન્ય છે એ પુત્રીને, વળી જન્મિ જેના ઘર વિષે;
એવા દિસે અવની વિષે, વિરલા નરો પણ નર વિષે;
જગમાં ઘણા દિન જીવજો, હરકત જજો હુતાશને;
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ બેચરદાસને. ૮.
પર દુઃખ દેખી દિલ તપે, દિલ થઈ ઉદાર દયા ધરે;
તે કાપવા લવલેશ ક્લેશ, વિશેષ નાણું વાવરે;
આપી ભુખ્યાંને અંનદાન, હરે ક્ષુધા પીપાસને[2];
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ બેચરદાસને. ૯.
દુષ્કાળથી દુખિયા દિઠા, જન કે દુખી જન દેહના;
પરદેશી હો કે દેશી હો, ઉતાપ જાણ્યા એહના;
ત્યાં રોક રૂપિયા આપીને, વળી કાપિયા કંકાસને;
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ બેચરદાસને. ૧૦.
કરી ધર્મશાળા ધર્મથી, ખાંતે દવાખાનું કર્યું;
કાલેજમાં દશ સહસ્ત્ર દે, પ્રાર્થના મ[illegible] આ

---

૧ લીલાવતી. ૨ પિપાસ—તરસ.

શાળા કરી સંસ્કૃતતણી, અંતર ધરી ઉલ્લાસને;
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ બેચરદાસને. ૧૧.
પ્રખ્યાત જેના પૂર્વજો પણ, પદવિ ઊંચી પામિયા;
હાકેમે દીધું "હોથિ" પદ, વળી જગતમાં જસ જામિયા;
લશ્કરી પદ વળી સરસ લીધું, વધારો વિશ્વાસને;
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ બેચરદાસને. ૧૨.
બહાદુર રાવ ખિતાબ પામ્યા, ચાંદ પામ્યા ચળકતો;
જરિયાન વાળો શાલ જોડો, ધરણિ સુધી ઢળકતો;
જસ જેહનો શોભાવશે, બહુ હાલના ઇતિહાસને;
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ બેચરદાસને. ૧૩.

દોહરા.

બેચરદાસે બહુ ભલું, કર્યું આજ આ કામ;
આશિષ નિજ અંતરથકી, દેછે દલપતરામ. ૧૪.

ભરૂચ સંગ્રહસ્થાનનું સંક્ષેપ વર્ણન.

"તા૦ ૨૩ મી સપ્ટેંબર ૧૮૬૮ ને રોજ ઉઘડયું હતું."

દોહરા.

વળી વળી અતિ વિનતિ કરૂં, લળી લળી લાગું પાય;
સરસ સ્વયંવર વર્ણવું, શ્રી હરિ કરો સહાય. ૧.
જન મન વિદ્યાની રૂચિ, તે વિદ્યારૂચિ નામ;
કહું સ્વયંવર તેહનો, થયો ભ્રગૂપુર ઠામ. ૨.
વિદ્યારૂચિ જન્મી હતી, ભરતખંડ મોઝાર;
અહિંથી અદર્શ થઈ ધર્યો, યુરોપમાં અવતાર. ૩.
વનિતા શુભ વિદ્યારૂચિ, નિર્મળ જેનું નામ;
પ્રગટી દેશ યુરોપમાં, લાયક લંદન ગામ. ૪.
માતા સુમતિ નામછે, ચતુર પિતા સુવિચાર;
ઉતમ કુળમાં અવતરી, પુત્રી પરમ પ્રિયકાર. ૫.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

લક્ષમીથી પણ લક્ષ ગણી, સુવિચક્ષણને શુભ લક્ષણવાળી
સો ગણી શુદ્ધ સરસ્વતીથી, રતિથી અતિરંગ સુરંગ રૂપાળી;
પારવતીથી પવિત્ર પરાક્રમી, કોણ હિસાબ વિષે મહાકાળી;
દીલ રિઝે દલપત કહે, સુવિચાર સુતાનું સ્વરૂપ સંભાળી. ૬

છપ્પો.

રૂચિ વય બાળ, દિસે દિપમાળ ઉદ્યોતે;
પે રિઝે પુરપાળ, પ્રગટી જનપાળક પોતે;
સ્વા ને પરમાર્થ, જથારથ જુગતે જાણે;
ધરમ કરમનો મરમ, પરિપૂર્ણ પિછાણે;
સજતી સદ્‌ગુણ સદઆચરણ, સર્વ પ્રકાર દિસે શુચિ;
દુનિયા જન દેખીને કહે, વાહ વાહ વિદ્યારૂચિ. ૭.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

સદગુણ સર્વ પ્રકાર શિખી, વળી સર્વ પ્રકાર શિખી શુભ શિક્ષા;
ટેવ ટળી અબળાપણુનીજ, ડહાપણની દિલમાં ધરી દિક્ષા;
લાયક થૈ લઘુતાઈ ઘટી, પ્રગટી ઉર સાર અસાર પરીક્ષા;
લાગી કરોડ રીતે કરવા, વરવા વરને નરરૂપ નિરીક્ષા.૮.

છપય છંદ.

વિપ્ર શસ્ત્રધર[1] વૈશ્ય, શુદ્રનાં સદન સંભાળ્યાં;
મચ્છીમાર ચમાર, તે તણાં ઘર નવ ટાળ્યાં;
ચુગલ ચોર ચાંડાળ, જાર જુલમીજ જુગારી;
દુષ્ટ દંભિ કે ડાંડ, ભાંડ ભટકેલ ભિખારી;
જયાં જયાં જઇ જઇને જોઇએ, સમજી અશુચી કે શુચિ
પણ દિસે વિલાયત દેશમાં, વાસ વાસ વિદ્યારૂચિ. ૯

ઇંદ્રવિજય છંદ.

કયાંઇક ગ્રંથ ગુંથે ગુણ સંગ્રહિ, કયાંઇક રાજનું કાજ કરંતી;
કયાંઇક શિલ્પ ક્રિયા સજતી શુભ, કયાંઇકતો વણજે વિચરંતી;
કયાંઇક ઊંચીચઢીઅતિ અંબર[2], કયાંઇકઊંડી અતી ઉતરંતી;
લાયક દેશ વિલાયત માંહિ, વિદ્યારૂચિ વેષ વિશેષ ધરંતી.૧૦
જયાં વય કાંઈ કિશોરિ થઇગઇ, ગોરી ભલીગુણવંતી ગણાઈ;
માન મળ્યું મહિપાળતણું, મહિપાળ હજૂર જરૂર જણાઇ;
તાણી લીધાં મન માનવિનાંબહુ, તેથકી તે ચહુ તર્ફ તણાઇ;
દીસિવિધી દલપત કહે, પછી વિશ્વવિષે અતિશે વખણાઈ.૧૧

મનહર છંદ.

શોભાનું સદન છે વદન વિધુવદનીનું,
મદનને મદ ન રહે નકી નિહાળતાં;
રસના સરસના સરસ રસ શા વખાણું,
ગાણું ગાય ગુણ ન ગણાય ગણી વાળતાં;
દાંત દેખવાની ખાંત ખાંતીલાને ખૂબ થાય,
દાંત કે દાડમકસી ભ્રાંત પડે ભાળતાં;
ટકી ટકી તાકી રહે તે ભણી તમામ લોક,
ટળ વળે ટોળે મળી ટળે નહીં ટાળતાં. ૧૨.
કૈક ઘરબાર તજી તીરથમાં તપ કરે,
કૈકે કર લીધી પેટ કાપવા કટારિયો;
કૈકે જંત્ર મંતરીને જીભે મંત્ર જાપ કરે,
કૈકે શોધી શોધી ચિત્તવૃત્તિને સુધારિયો;

---

૧ ક્ષત્રી. ૨ આકાશમાં.

કેક ગ્રંથ પંથ અવલોકન અનેક કરે,
કેક ભમે ભૂતળમાં બની બ્રહ્મચારિયો;
વદે દલપતરામ વિદ્યારૂચિ માટે આમ,
વિહ્વળ થયાં વિશેષ સર્વ નર નારીઓ. ૧૩.

વિદ્યારૂચિ વચન-છપ્પો.

ગમન કરંતા ગુપ્ત, પવનને પણ લઉં પકડી;
ચપળા ચંચળ ચાલ, જરૂર તેને લઉં જકડી;
પ્રબળ અનળ જળ જેહ, મજુર થઇ કરે મજૂરી;
રવિ ચિત્રો રચનાર, હુકમ ધરનાર હજૂરી;
આકર્ષણ અકળ અદર્શ છે, એ પણ લઉં ઉપયોગમાં;
વળી એમ વદે વિદ્યારૂચી, અફળ ન રહું ઉદ્યોગમાં.૧૪.
કળું પૃથ્વીનું પેટ, ઠેકથી થાગ મગાવું;
ગ્રહ ગતિ ગજથી ભરૂં, મેરૂ શિર લાત લગાવું;
નિધિ જળનું નિર્માણ, જથા રથ હું કરી જાણું;
વાતાવરણ અનંત, અંત તો ગણી આણું;
ગતિ અતિશય કરૂં ગરૂડથી, એમ ઉડું આકાશમાં;
ખુબખોળ કરૂં ક્ષિતિખોદીને,ઉતરૂં જે અભ્યાસમાં.૧૫.

દોહરા.

પૃથ્વી પવન પાણી કળું, કળું શશિ સૂર્ય પ્રકાશ;
અંત ન પામું એવડો, એક અકળ આકાશ. ૧૬.
સાહેબ લોકોએ કર્યો, ચિતમાં એમ વિચાર;
વિદ્યારૂચિને લઇ જવી, ભરતખંડ મોઝાર. ૧૭.
ભભકે કરવી ભરૂચમાં, રૂડી સ્વયંવર રીત;
જોતાં જનના મન વિષે, પૂરણ ઉપજે પ્રીત. ૧૮.
લઈ વિદ્યારૂચિ આવીયા, ભરતખંડ મોઝાર;
ભરત ભૂમિયે ત્યાં કર્યો, તે રૂચિને તિરસ્કાર. ૧૯.

ભરતભૂમિ વચન.

લેડિ ટળી લાડી થવા, આવી તું આકાળ;
તો તુજને તુચ્છકાર છે, પેસી નહીં પાતાળ. ૨૦.

વિદ્યારૂચિ વચન.—ઇંદ્ર વિજય છંદ.

તું તુચ્છકાર મને ન કરીશ, તને અગણીત જને કરી એડી;
રાણી મટી મુગલાણી થઈ, વટલાણી વળી તું મનાણી મરેડી;
વર્ષ વિશેષ વિત્યાં દુઃખદાયક, લાયક લેડિ હવે બની બેડી;
આપણીએબસંભાળતુંસાપણિ,પાપણીકેમપતાળનપેઠી.૨૧.

દોહરા.

રચ્યો સ્વયંવર ભરૂચમાં, શોભા સજી અમાપ;
ત્યાં ગ્રીવસ સાહેબ થયો, વિદ્યારૂચિનો બાપ. ૨૨.
વિવિધ વિષય વાણી સુણી, કદી કરે નહિ કોપ;
પરમાર્થે પરિશ્રમ કરે, હોંશે સાહિબ હોપ. ૨૩.
જજ્જ કલેક્ટર સાહિબો, સુરત ભરૂચના જેહ;
બિજા અમલદારો બન્યા, મંડવિયા જન તેહ. ૨૪.
સન અઢારસેં અડસઠે, શુભ સપટંબર માસ;
તારિખ ત્રેવિશમી દિને, કીધો વિવા વિલાસ. ૨૫.
નિર્ધન ને ધનવાન જન અધિક મળ્યા એ ઠાર;
વરવાને વિદ્યારૂચિ, ઉરમાં હરખ અપાર. ૨૬.
દમયંતી સીતાતણા, થયા સ્વયંવર જેમ;
ભીડ ભરાઇ ભરૂચમાં, એ અવસર પણ એમ. ૨૭.
ફિટઝરાલ્ડ સીમોર સર, ગુણી ગવરનર જેહ;
પ્રીત સહીત પધારિયા, તે ઉચ્છવ પર તેહ. ૨૮.
કુમાર દાજી રાજજી, વર્ધમાન પુર નાથ;
તેણે દલપતરામને, તેડાવ્યો નિજ સાથ. ૨૯.

મનહર છંદ.

વિદ્યા રૂચિ નામે રૂડી કન્યાના વિવાહ માટે,
ભારે ભારે ભૂપ ભેળા થયા ભ્રગુસ્થાનમાં;
મંડપની શોભા માટે માંડી મહા મુલ્ય ચીજો,
વાજિત્ર વિચિત્ર વાજે ગાય ગીત ગાનમાં;
દમયંતી દ્રૌપદી કે જાનકીનો જેવો થયો,
એવોજ સ્વયંવર આ આપે અનુમાનમાં;
કેને કંઠે વરમાળા કહે દલપતરામ,
રોપશે રસીલી જોગ્ય જાણીને જહાનમાં. ૩૦.
સુધારાનું શુદ્ધ રૂપ છાતીમાં ન છતાં જેઓ,
સુધારાની ધામધુમ ઉપરથી ધરશે;
જેમ સ્વયંવર વિષે બુઢાઓ બેઠેલા ગાલ,
જુવાની જણાવા ભલી સોપારીઓ ભરશે;
દેખા દેખી ડોળ ઘાલી હોંશ ધરી હોડે હોડે,
કોડે કોડે મુંછ કેરા કેશ કાળા કરશે;
કહે દલપતરામ ઠગાઇને તેજ ઠામ,
વિદ્યા રૂચિ વનિતાને કહો કેમ વરશે. ૩૧.

દોહરો.

મંડપ મધ્યે પેસવા, દે રૂપૈઆ પાંચ;
ટિકિટ ખરીદે લોક ત્યાં, જાણે દીધી લાંચ.

ઉધોર છંદ.

ઝાલ્યા કર વિષે રૂમાલ, ચાલ્યા ચટકતી શુભ ચાલ;
વાહન વિબુધનાં વેમાન, ઉરમાં અતિ ધરે અભિમાન. ૩૩.

આવ્યા માંડવે જ્યાં એમ, ભીડ ભરાઇ જુદ્ધે જેમ;
ઉપરા ઉપર પડતાં અંગ, છુટયા સ્વજનઅનુચરસંગ.૩૪.
પડતી કોઇને શિર પાગ, ભાગે કોઇના તન ભાગ;
ફરતાં પાછું પણ ન ફરાય, જ્યાં જ્યાં જાય ત્યાં પીલાય.૩૫
વાગે ચાબકાના માર, ભાગ્યો સર્વ જનનો ભાર;
શું ધનવાન તેમ ગરીબ, પડતી લાત ધીઓધીબ. ૩૬.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

હાકમ હાથ ચલાવી હડાવે,
હઠે ચડી કૈંક હઠે ન હઠીલા;
તોરણને છબવા છક ભેર,
છલાંગ ભરે નર છેલ છબીલા;
ધોકણ પાક પડયો જે ધબો ધબ,
ધીરજ છોડી પડ્યા પછી ઢીલા;
લોક કરે અવલોકન લક્ષ,
બની અવલોકન લાયક લીલા. ૩૭.
કાયર કૈક ગયા કહી એમ,
સ્વયંવર આજ પછી નહિ આવું;
કૈંક કહે હકની હમણાં,
ધરિયાદ ફરી ફરિયાદ ચલાવું;
માંડવિયે અપમાન કર્યું પણ,
હાલ હવે પછી ચાલ ચુકાવું;
માફ કરૂં મરજાદ ધરી,
નહિ તો નિરસંશય લાત લગાવું. ૩૮.

દોહરો.

નામ સંગ્રહસ્થાન પણ, કહે સંકટસ્થાન;
મોટા મોટા મહિપતિ, મન પામ્યા અપમાન. ૩૯.

સંગ્રહસ્થાનની વસ્તુઓ વિષે.

મનહર છંદ.

અમરવેલી સમાન, શોભીત સંગ્રહસ્થાન,
ઘેરાવ ઘણામાં છબી સુંદર છવાઇ છે;
વિવિધ પ્રકારનાં પદારથો અપારરૂપી,
પાન ફળ ફૂલે ફુલી ફાલીને ફેલાઇ છે;
દેશના નરેશ દેખવા વિશેષ મળ્યા,
પેશ. આલે દેખી નૌતમ નવાઈ છે;
કહે દલપતરામ કહો ળ કી ગામ,
કીયાં એનાં બીજ વેલી કયાંથી વિસ્તરાઇ છે. ૪૦.

દોહરો.

પુસ્તક એજ પિછાનજો, બહુધા એનાં બીજ;
મૂળ વિલાયત મુલકમાં, ભ્રગુપુર ભણી ઝુકીજ. ૪૧.

ગાયકવાડની હીરામોતીની ચાદર વિષે.

મનહર છંદ.

આદર કરીને જોતાં ચાદર હીરા મણીની,
અન્યનો અનાદર કર્યાનું આવે ઉરમાં;
કિંમત તો તેની કહે તોળી તેર લાખ તુલ્ય,
રાશીઓ સહીત રાજે નવેગ્રહ નૂરમાં;
જાણે શણગારી સારી નારી કોહિનૂરતણી,
બણી ઠણી રહી હિંદુ હાકમ હજૂરમાં;
દાખે દલપતરામ શોભાવ્યું સંગ્રહસ્થાન,
પ્યારી મારી તે ભલે પધારી ભ્રગુપુરમાં. ૪૨.

તરેહ તરેહનાં ઓષડીયાં વિષે.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

ઔષધ સત્વ મહત્વ મળ્યાં બહુ,
તત્વ વિચાર કરો પણ તેમાં;
ઔષધ તો જન જીવનું જીવન,
જીવનદાન તણા ગુણ જેમાં;
ઔષધ ચિત્ત ચહે જન સર્વ,
કહે દલપત્ત રહે ગુણ કેમાં;
વિક્રમ, ભોજ, જીવે હજી જે થકી,
ઔષધ એવું[1] કહો કીયું એમાં. ૪૩.

પ્રાણીયો વિષે.

દોહરો.

પુર પુર કેરા પ્રાણીનો, ઠાઠ મળ્યો આ ઠાર;
સખ્યા સ્વલ્પ મનુષ્યની, પશુ તો અપરમપાર. ૪૪.

મોટા એક રથ વિષે.—ઇંદ્રવિજય છંદ.

"ભારતમાં રથ પારથનો,
અતિ ઉત્તમ આ રથ એજ દિસે શું ?
કે થઈ રૂકમણી રાણિ કૃતારથ,
આ રથથી પણ એમ થશે શું ?
કે કહું ભૂપ ભગીરથનો રથ,
જાન્હવી એ રથ સાથ જશે શું ?
કે રથ રામ નરેંદ્ર તણો,

૧ કવિતા.

અમરેંદ્રતણો રથ આંજ હશે શું? ૪૫.

છેક નાનો એક રથ હતો તે વિષે.

દોહરા.

વૃષભ જોતર્યો વામણો, વામણુ રથ આકાર;
આરથમાં આવ્યા હશે, વામન બળિ દરબાર. ૪૬.

પુનાનાં માટીનાં પુતળાં વિષે.

પેખ્યાં ઉત્તમ પૂતળાં, આદમ તન આકાર;
શોભીતાં છે સરસ પણ, તે નહિ નર અવતાર૪૭.

એજ વિષે,

ઇંદ્રવિજય છંદ.

તર્ક વિતર્ક નથી તલભાર,
નથી તલભાર ભણ્યે રૂચિ થાતી,
સાર અસાર વિચાર વિષેની,
જરા પણ બુદ્ધિ નથીજ જણાતી;
કાવ્ય કળાથી કદી ન રિઝે,
કવિતા સુ રસીલી નથી સમજાતી;
દેખી છબી દલપત્ત કહે,
કદી જાણવી તે નહિ માનવ જાતિ. ૪૮.

દોહરા.

અસ્ત્ર શસ્ત્ર ને વસ્ત્ર બહુ, વિચિત્ર ચિત્ર પવિત્ર;
અનેક એવી વસ્તુઓ, મળીને નિરખે મિત્ર. ૪૯.

ગુલાબનાં ફુલ.

ગણું આ ફુલ ગુલાબનાં, પેખિ સુવાસ પ્રસંગ;
કે કહું કુસુમ કુસુંબિનાં, જે રૂડા દે રંગ. ૫૦.

મનહર છંદ.

કસુંબાના ફુલનો અમુલ્ય રંગ સંગતીથી,
અન્યને ચડે તો ઠીક મતલબ એજ છે;
થાન થાનથી મગાવી થાપી એક થાનકમાં,
રસબસ કરવાની તદબીર તેજ છે;
ખરી દિલ ખાંત ધરી પૂરો પરિશ્રમ કરી,
હાથ લાલ કરી હાલ હૈયે હરખેજ છે;
કહે દલપતરામ કરે છે આ કેવું કામ,"
ગ્રીવસ સાહેબ અંગરેજ રંગરેજ છે. ૫૧.

"મતલબ કે ગુલાબનાં અથવા કસુંબીનાં ફુલ જેવા ગોરા લોકોનો રંગ નેટીવોના મન ઉપર ચઢાવવાની તદબીર ગ્રીવ્સ સાહેબ કરે છે.

આતસબાજી—દોહરા.

સુણો સજ્જનો મેં દિઠું, અચરજ એક અથાગ;
નદી નર્મદા મધ્યમાં, પ્રગટી અદભુત આગ. ૫૨.
મોટા નાવ વિષે રચ્યાં, આતસબાજી ઝાડ;
સળગ્યા તેતો જાણિયે, જવાળા મુખી પહાડ. ૫૩.
રંગ રંગ તારા ખરે, રાતા લીલા શ્વેત;
જોતાં જનને ઉપજે, હઈડામાં બહુ હેત. ૫૪.
એ રીતે સંક્ષેપમાં ભરૂચ સંગ્રહ સ્થાન;
વર્ણન કર્યું વિવેકથી, વાંચો જન ગુણવાન. ૫૫.
સંગ્રહ રાખો સર્વદા, સર્વ ચીજ સામાન;
તે દેખી દલપત કહે, ગુણી જન પામે જ્ઞાન. ૫૬.
વર વરવા વનિતા ગઇ, વર વરવા મન થાય;
વર વરવા તૈયાર પણ, વરવાને નવરાય. ૫૭.

મુંબાઇ વિષે.—શાર્દૂલ વિક્રીડિત વૃત્ત.

દેવી દેવ સમાન માનવિ દિસે, વૈમાનશાં વાહનો;
શોભા સુંદર મંદિરોની નિરખી, મેળો મહોત્સાહનો;
શું હું જાગૃત છું જરૂર ઉરમાં, કે સ્વપ્નની વાત છે;
સાચું મુંબઈ નામ આ શહર છે, કે સ્વર્ગ સાક્ષાત છે. ૧.

જોગણી અથવા મુંબાઇ વિશે દ્વિઅર્થી.

ઝૂલણા છંદ.

અધિક વિભૂતિ છે ઓપતિ અંગમાં,
કોટમાં છે બહુ શ્રેષ્ટ માળા;
નળ વડે નીરપીને તજે નળ વડે,
કરતી નોળી ક્રિયા કરણ ચાળા;
ધુણિયો ધખતી છે ઠામ ઠામે ધરી,
આગઓટે છે ઝગમગતી જવાળા;
નામ મુંબઇ પુરી નિરખી દલપત કહે,
જળધિ તટ જોગણી જાત બાળા. ૨.

અર્થ:—જોગણી વિષે.—શરીરમાં વધારે ભભૂત લગાવેલી છે, અને ગળામાં બહુ મોટી માળાઓ છે, અને તે નોળી ક્રિયા કરવાના ચાળા કરે છે, તે એવી રીતે કે પેટના નળ વડે પુંઠેથી પાણી ખેંચે છે, અને નળ વડેજ પાછું કાઢે છે, અને આસ પાસ ધુણિયો ધખતી છે, અને ઝગમગ થતી આગની ઝાળ ઓટે છે, એટલે ચાખે છે. મતલબ કે આગના

ભડકા મોંમાં લેછે. તેનું નામ મુંબાઈ પુરી છે; (જોગણીના નામ ગિરી, પુરી, ભારથી, વગેરે હોય છે,) તે બાળા જોગણીને સમુદ્રને કાંઠે દીઠી.

મુંબાઇ શહેર વિશે—એ શહેરના અંગમાં એટલે ભાગમાં ઘણી વિભુતી એટલે વૈભવછે, ત્યાં બહારકોટ અને કોટ કહેવાય છે. તે કોટમાં મોટા મોટા માળા બહુ છે; અને નળ વડે વિહાર નામના તળાવનું પાણી લેછે, અને બીજા નળવડે એટલે ગટરવડે પાણી પાછું કાઢી નાંખે છે. એવી રીતે નોળી ક્રિયા કરવાના ચાળા કરે છે; અને તે શહેરમાં ઠેકાણે ઠેકાણે ઈંજનની ધૂણિયો ધખતી છે. વળી ત્યાં આગબોટમાં ઝગમગતી ઝાળ છે, કવિ કહેછે કે તેનું નામ મુંબાઇ ગણીજો; તે નામ નારી જાત છે, અને તે સમુદ્રને કાંઠે છે.

ભુજંગી છંદ.

જનો દેશ દેશોતણા ત્યાં ફરેછે,
જૂદી વાણીને વેષ જૂદા ધરેછે;
દિસે જાણીયે ઈશ્વિરે ધારી લીધું,
જનોનું ભલું સંગ્રહસ્થાન કીધું. ૩.

દોહરા.

લંકાંની લક્ષ્મી બધી, છે મુંબાઇ મોઝાર;
જેણે મુંબઈ જોઇ નહિ, અફળ ગયો અવતાર. ૪.
વગર બગાઇ ગાયનું, કરે ન દાન જહાન;
મુંબઇ મચ્છરથી ભરી, પોર્ટુંગિજે દતદાન. ૫.

દ્વિઅર્થી—મનહર છંદ.

પૃથવી પોલાણ પાણી પવન ને તેજ મળી,
પંચ તત્વ મય જેના પાયા તો રચાયા છે;
જે માંહી અનંત અજ સુરને અસુર છે,
અસંખ્ય લોક પાળ પણ ઉપજી શમાયા છે;
ઠામ ઠામ ભાળીએ ભૂગોળ ને ખગોળ ગોળા,
લાયક અલેખે લોક લખૂતાં લખાયા છે;
કહે દલપત જ્યાં અપાર પારવતી પતિ,
મહા માયા પુરી તો પ્રત્યક્ષ મહા માયા છે. ૬.

અર્થ:—મહા માયા વિશે—પૃથ્વી, આકાશ, જળ, તેજ, અને વાયુ મળીને પાંચ તત્વોથી જેનાં મળ રચાયાં છે, અને જેમાં અનંત એટલે શેષનાગ, અજ એટલે બ્રહ્મા, દેવ, તથા દૈત્યોછે, અને ઈંદ્ર, વગેરે અસંખ્ય લોકપાળ જેમાં ઉપજીને સમાઇ ગયાં છે, અને ઠેકાણે ઠેકાણે ગોળાકાર આકાશ અને પૃથ્વીઓ દેખાય છે, અને લેખું ન થઇ શકે, એટલા લાયકીવાળા લોકો શાસ્ત્રમાં લખતાં લખાયેલા છે, અને જ્યાં પાર આવે નહીં, એટલા શિવ અથવા રૂદ્ર છે, એવી સંપૂર્ણ મહામાયા એજ પ્રત્યક્ષ મોટી માયા છે.

મુંબાઈ શહેર વિષે—પૃથ્વી, પોલાણ, પાણી, હવા, અને અજવાળું અથવા ગરમી એ પાંચ તત્વ વડે મુંબાઈના પાયા બનેલા છે. જે મુંબાઇમાં ઘણાં બકરાં દેવસ્થાનોમાં ઘણા દેવ, અને અસુર જાતિ પણ છે, અને અસંખ્ય લોકોને પાળનારા ઉમદા ગૃહસ્થો પણ થઇ ગયા છે. અને ઠેકાણે ઠેકાણે નિશાળોમાં ભૂગોળના અને ખગોળના ગોળા દેખાય છે. લાયકીવાળા અસંખ્ય લોકો લખતાં લખાયેલા છે. પર્વતની દીકરી તે પારર્વતી કહેવાય, એટલે નદી, તે અપાર નદિયોનો પતિ સમુદ્ર જેની પાસે છે, અથવા શિવનાં દેવળો ઘણાં છે, એવી મુંબાઇ પુરી સાક્ષાત મહામાયા છે.

લાડની વાડી—દોહરા.

અઢારસેં ઉનસાઠના, મેથી મહિના આઠ;
વસ્યો લાડની વાડિમાં, ઠીક વિલોકી ઠાઠ. ૭.
સર્વ પ્રકારે સુખ મળ્યું, દિલ હરખ્યું દિનનીશ;
વળતી ત્યાંથી વિચરતાં, કવિયે કહિ આશીષ. ૮.

ઈંદ્રવિજય છંદ.

વાસ કરી વસુ માસ વસ્યો, તુજ પાસ અને મુજ આશ પમાડી;
સર્વ મનોરથ સિદ્ધ થયા, મુજ નેત્રતણી પણ પીડ મટાડી;
કામદુધા કહું કે તુજને કહું, કલ્પતરૂતણું ઝુંડ કે ઝાડી;
આશિષ દે તુજને દલપત્ત, થજે વડિલાયક લાડની વાડી. ૯.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

મુંબૈ શહેર શુભ સાગર તીર જોયું,
જોતાં મનોહર દિસે મન મારૂં મોહ્યું;
લક્ષ્મી તથા વિવિધ વૈભવથી ભરીછે,
જાણે ધરા[1] ઉપર ઈંદ્રપુરી ધરી છે. ૧૦.

૧ ધરા—પૃથ્વી.

મુંબૈ વિષે સુજન વાસ ઘણા કરે છે,
જે પારકાં દુખ સદા દિલમાં ધરે છે;
જાણે રૂડાં નિખિતણાં નર રત્ન એજ,
જેનું જણાય જગમાં જશ રૂપિ તેજ. ૧૧.
મુંબૈ વિષે બહુ સ્ત્રીયો અતિરૂપ વાળી,
એવો વિચાર ઉપજે ભલિ ભાત ભાળી;
દેવાસુરે નિધિનીં એક રમા[1] ઉધારી,
આતો અનેક કમળા કહિંથી પધારી. ૧૨.
વ્યાપાર સિંધુ પથનો જન જે કરેછે,
તે લક્ષ્મીનો અધિક લાભ અલભ્ય લેછે;
તેનું વિશેષ વળીં કારણ એક આછે,
લક્ષ્મી સદૈવ શુભ સાગરની સુતા છે. ૧૩.
ઉદ્યોગ એક વળીં ઇશ્વરની કૃપાથી,
એથી મળે કદીં ન ઉદ્યમ એકલાથી;
નાવીક લોક પણ નિત્ય સમુદ્ર સેવે,
તે હોય છે તદપિ હાલ હવાલ કેવે. ૧૪.

મુંબાઇની ગરબી.

ગોકુળ વહેલા પધારજોરે—એ રાગની.

નિરખી આજ ઇંદ્રાપુરિરે,
નિર્મળ મુંબઇ જેનું નામ; નિરખી૦
જેમાં જોતાં નજર પડે ઘણાંરે
લાયક લખેશ્વરીનાં ધામ. નિરખી૦ ૧.
ન જડે નિર્ધનને કર રંગવારે,
એવા રંગે રંગ્યા મેહેલ; નિરખી૦
એક એકથી ચઢીયાતા ઓપતારે,
ગણતાં ગણવા તે મુશ્કેલ. નિરખી૦ ૨.
વૈભવ વૈકુંઠ જેવો વાસમાંરે,
હાંડી તખતા હારો હાર; નિરખી૦
છપર પલંગ બિછાનાં ગાલિચારે,
પુતળાં છબીઓનો નહીં પાર. નિરખી૦ ૩.
અગણિત દોડે ઘોડા ગાડીઓરે.
જ્યાં નવ જડે જવાનો માગ; નિરખી૦
જ્યાં ત્યાં જથે જથે જન જોઇએરે,
તેનો ગણતાં નાવે તાગ. નિરખી૦ ૪.
જાણે જનો જતા હોય જાનમાંરે,
એવાં ઉજળાં વસ્ત્રો અંગ; નિરખી૦
દેવી દેવ સરીખાં દીસતાંરે,
સૌને સદા અતિ ઉછરંગ. નિરખી૦ ૫.
જે જોઇએ તે ચીજો ત્યાં જડેરે,
વિધ વિધ ત્યાં ચાલે વેપાર; નિરખી૦
લેવડ દેવડ લાખોની કરેરે,
કોઈ છે કોટીધ્વજ સાહુકાર. નિરખી૦ ૬.
વાણીથી તો વરણન બોલતાંરે,
એક કહેતાં એક રહી જાય; નિરખી૦
જેણે જોઇ, તે જન જાણશેરે,
નવ દીઠું તેણે ન મનાય. નિરખી૦ ૭.
જેણે જન્મ ધરી આ જગતમાંરે,
નહિ જો નિર્ખ્યું મુંબઈ ગામ; નિરખી૦
જન્મ્યું તે નવ જન્મ્યું જાણજોરે,
દેખી કહેછે દલપતરામ. નિરખી૦ ૮.

ગરબી ૨ જી.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

વૈભવ દીઠો વૈકુંઠનો રે,
નિરખ્યું સુંદર મુંબઈ શેહેર; વૈભવ૦
ભાસેછે જેની રચના ભલી રે,
લક્ષ્મીની છે લીલા લેહેર. વૈભવ૦ ૧.
બહુ જ્યાં દેવળ દીપે દેવનાં રે,
નરનારીની ભીડ ભરાય; વૈભવ૦
રૂપે રાણી કે ઇંદ્રાણીઓ રે,
જોતાં નજર તૃપ્ત નવ થાય. વૈભવ૦ ૨.
ગુણમય રત્નાગર છે ગાજતો રે,
વહાણો આવે જાય અનેક; વૈભવ૦
મુંબઇની ઉપમા ન મળે કહીં રે,
મુંબઇ જેવી મુંબઈ એક. વૈભવ૦ ૩.
દીસે માણસ દેશો દેશનાં રે,
જનની જૂદી જૂદી જાત; વૈભવ૦
પરખી લઇએ તે પોશાકથી રે,
જોતાં ભિન્ન પડેછે ભાત. વૈભવ૦ ૪.
બાગ બગીચાને બહુ બંગલા રે,
રાજા સરખાં સૌને સુખ; વૈભવ૦
રિધિ સિધિ દિસે ઘરો ઘરમાં ઘણીરે,
ન દીસે દરિદ્રતાનું દુઃખ. વૈભવ૦ ૫.

---

[1] રમા—લક્ષ્મી.

જોવા જોગ જગ્યાઓ ત્યાં ઘણીરે,
જોતાં દિન બહુ વીતી જાય; વૈભવ૦
ત્યાંનાં માણુસ માયાળુ ભલાં રે,
મળતાં તેને મન હરખાય. વૈભવ૦ ૬.
દિન દિન દીવાળીના દહાડલારે,
રાતે રચના રૂડી જણાય; વૈભવ૦
દીપકમાળા જ્યાં ત્યાં દેખીએરે,
નિત નિત નાટક નવલાં થાય. વૈભવ૦ ૭.
પૂરા પુન્યે વાસો પામીએરે,
આવે ઘડીએ ઘડીએ યાદ; વૈભવ૦
પ્રણુમી પ્રભુની પાસે માગીએરે,
બહુ જુગતે રહેજો આબાદ. વૈભવ૦ ૮.
નળછે વહેતા મીઠા નીરના રે,
ઘોરી રગો શરીરમાં જેમ; વૈભવ૦
દિપતા દીઠા દીવા ગ્યાસનારે,
તારા નભમાં ચળકે તેમ. વૈભવ૦ ૯.
અગણિત ખાતાં છે ઉદ્યોગનાં રે,
વિદ્યાખાતાં વિવિધ પ્રકાર; વૈભવ૦
કોરટછે ત્યાં શ્રીસરકારની રે,
સૌથી ન્યાય સરસ કરનાર. વૈભવ૦ ૧૦.
ઉપમા વિક્રમની ઉજેણુની રે,
આપે મુંબઇને ન અપાય; વૈભવ૦
લંકાની શોભા જેવી લખી રે,
તે પણ ગણતીમાં ન ગણાય. વૈભવ૦ ૧૧
નામીચા જન ત્યાં નિરખ્યા ઘણારે,
જગમાં પ્રસિદ્ધ જેના નામ; વૈભવ૦
રૂડો રત્નાગર છે રાજતો રે,
દેખી રીઝે દલપતરામ. વૈભવ૦ ૧૨.

સમુદ્ર વર્ણન.

બંદર—વસંતતિલકા વૃત્ત.

લોકો સમસ્ત શુભ સાગર આ વિલોકો,
જોવા રૂપાળી રચના ચિત વૃત્તિ રોકો;
આ છે પ્રભુનું પરિ પૂરિત પાણીપાત્ર,
જેમાં જણાય જળને જળજંતુ માત્ર. ૧.
સિંધુતણા સરસ શોભિત ઘાટ બાંધ્યા,
છેડા જમીન નિધિના ધરી જેમ સાંધ્યા;
ત્યાં થંભ દેખી કવિયે ચિત વાત ધારી,
સાંધો ઠરાવ કરવા દૃઢ મેખ મારી. ૨.
તૂટયાં ફુટયાં તટ વિષે જળમાં સડેછે,
બીજે સ્થળે વિવિધ નાવ નવાં ઘડેછે;
તે જેમ પંથ અશલી બગડયા જણાય,
બીજા નવીન ઉપજે બહુ સંપ્રદાય. ૩.
હિંદૂ તથા યવન લોક ઘણા મળ્યા છે,
તે આમ તેમ વિચરે હરખે ભર્યા છે;
જાણે સમુદ્ર મથતાં અમિ નીકળ્યું છે,
દેવાસુરોનું જુથ પાન પિવા મળ્યું છે. ૪.
જેણે દીઠા ન નિધિ મધ્ય મહા તરંગ,
કંપે તરંગ તટના અવલોકિ અંગ;
જાતું સમુદ્ર તરીને તટમાંજ ત્રાસે,
તે કેમ નાવ ચઢીને નિધિ પાર જાશે. ૫.

સમુદ્ર કાંઠો.

ઓગાળ લીટી પડી છે નિધિ તીર તીર,
ધારે વિચાર નિરખી કવિ કોઇ ધીર;
જાણે સમુદ્ર મુખ તાંબુળ બીડી ચાવી,
રેખા પડી અધર ઉપર એથી આવી. ૬.
પાષાણ ધાતુ જળ તે નિજ માલ જાણે,
ઉગેલું પૃથ્વી પર તે ભૂમિનું પ્રમાણે;
માટે સમુદ્ર નિજ સંઘરી માલ રાખે,
પૃથ્વીતણું તટ સમીપ ઉછાળી નાંખે. ૭.
જો કોઇ માલ નિધિનો વધતો હરેછે,
તેને સમુદ્ર પકડી તળિયે ધરેછે;
જે જેમ ચોરી કરીને પરદેશી ચોર,
જાતાં નરેશ પકડે કરી ખૂબ જોર. ૮.
પૃથ્વી સમુદ્રતળની નિધિ માત જાણે,
પૃથ્વી બિજી નિજ પ્રિયાવત તે પ્રમાણે;
માટે સમુદ્ર કદી સ્ત્રીધનને ન રાખે,
ઉગેલી બીજ જળ તીર ઉછાળી નાંખે. ૯.
મોતી પ્રવાળ નિધિ મધ્ય સ્થળે વસે છે,
જો શંખલા છિપલિયો તટમાં દિસે છે;
મોંઘી ચીજો મનુષ જેમ ધરે પટારે,
સોંઘી ચીજો રખડતી રહી જાય દ્વારે. ૧૦.
કાંઠે જુઓ કરચલા[૧] અહિં છે ઘણેરા,

૧ દેડકા જેવા દરિઆ કાંઠે જીવડા થાયછે. તેને ઘણા પગ હોયછે.

જંતુ નહીં જળતણા નહિ પૃથ્વીકેરા;
તે જેમ બેય વગ સાચવવા વિચારે,
વચ્ચે કુટાય જન ત્રીજતણો ન ધારે. ૧૧.
ઝાઝા દિસે ચરણ જો ગણિ કર્ચલાના;
શા કામના નહિ કદી દુર તે જવાના;
શા કામના કદિ ઘણા સુત જે નઠારા,
થોડા થકીજ સુખ જો સુત હોય સારા. ૧૨.
જે શંખમાં વિવિધ વાસિત જીવડાછે,
તે શંખ બંધ કરીને જુગતે રહ્યા છે;
ઠાલા પડેલ વળી શંખ ઘણા અહીં છે,
જાણે સમુદ્ર તટ જોગીતણી મઢી છે. ૧૩.
કાંઠાતણી સ્થિતિ જૂદિ જૂદિ વાર ભાસે,
આવે વિશેષ જળને વળી પાછું નાસે;
લક્ષ્મીતણી ચપળ રીત જણાય જેવી,
આવે વિશેષ ચઢતી વળી જાય તેવી. ૧૪.
કાંઠે જુઓ વિવિધ પથ્થર જે જણાય,
ભિંજાય છે પછી વળી પળમાં સુકાય;
જે કાળજું અતિ કઠોર ભીંજાય કેમ,
પામે સુસંગ પણ જે જન દુષ્ટ જેમ. ૧૫.
આવે તરંગ કરતા અતિ ઘુંઘવાટ,
ધીમા પડી તટ અડીફરી જાય વાટ;
જાણે દિધેલી જગદીશ્વર કેરી આણ,
લોપી શકાતી નથી આવી તટ પ્રમાણ. ૧૬.
શેવાળ સિંધુ તટમાં વળગ્યો અગાડી,
જોવાય જંત્ર લૈ મોટી જણાય ઝાડી;
તે જેમ એક નરના ગુણના પ્રકાશે,
જોતાં ઝિણી નજરથી બહુ ગુણ ભાસે. ૧૭.
કાંઠે વળેલું જળમાં બહુ ફીણ જોઇ,
કાઢે વિચાર મનનો કવિ એક કોઇ;
જાણે શિવે વિષ બધું નિધિનું પડાવ્યું,
એથી અફિણી નિધિને મુખ ફીણ આવ્યું. ૧૮.
જો આ ગરિબ મચ્છ દૂર જઇ પડેછે,
પામી વિજોગ નિધિનો તન તફડેછે;
સિંધુ દિલે ન સમજે નિજ હાથ દેવો,
મોટાતણો જગતમાં ઉર સ્નેહ એવો. ૧૯.
આ વ્યાળ બાળ મચ્છને વળી કાચબા છે,
આઘા ન જાય તટના જળમાં રહ્યા છે,
તે દેખી કોઈ કવિ એમ વિચારી લેછે,
સિંધુ નિવાસિ શિશુઓ તરવા શિખેછે. ૨૦.
મોટા ઝિણા જળતણા બહુ જીવ જંત,
આવે હિસાબ ગણતાં કદીયે ન અંત;
જાણે વડું વતન છે ભર વસ્તીવાળું,
છે રાજધાનિ પૃથ્વીપુર[1] જેમ ભાળું. ૨૧.
આ જો કરે અતિ ઘણો નિધિ ઘુઘવાટ,
ગાજી રહ્યો ધ્વનિ થકી સઘળોય ઘાટ;
જાણે મદોન્મત વડો ગજરાજ ત્રાડે,
કે સિંહરાજ વનમાં બહુ બૂમ પાડે. ૨૨.
મીઠું મળે જગતમાં જળ ક્યાંઇ સારૂં,
એથી વિશેષ બહુ સાગર મધ્ય ખારૂં;
થોડા મળે જગતમાં જન જેમ સારા,
ઝાઝા જનો નિરખતાં મળશે નઠારા. ૨૩.
સારા જનોપર સદા કરનાર ખાર,
આ વિશ્વમાં નિરખિયા જન કૈક હાર;
તે આવી નાહ્યા નિધિમાં મન લૈ નઠારૂં,
તેથી હશે ખચિત સાગર નીર ખારૂં. ૨૪.
ખારૂં ઘણું નિધિતણું જળ જો દિસેછે,
આનંદ માની જળજીવ સદા વસે છે;
આવે સ્વદેશ જન જેમ વિદેશ ઘૂમી,
ભાસે ભલી સ્વરગથી નિજ જન્મભૂમિ. ૨૫.
નાવિક બાળ કહિં તો ચઢી કોટિયામાં,
જો આ ફરે જળવિષે બહુ આ સમામાં;
તે આપના રૂદયમાં રસ રીત રાચે,
શું કાળિનાગ શિર ગોપ તનૂજ નાચે. ૨૬.
આને મનુષ્ય સરવે મછવા કહેછે,
હું તો તથાપિ કહુંછું જળ કચ્છ તે છે;
હાલે વિશેષ જળમાં નિરખો હમેશાં,
છે કાચબા પગ સમાન રૂડાં હલેસાં. ૨૭.
ઘોડા સમાન ઘુમતા જળ લોઢ[2] આવે,
નૌકા નિશાનધર હાથણિયો સુહાવે;

૧ પ્રાણીઓના મોટા વતન જેવડો સમુદ્ર વિસ્તારમાંછે, તેમાં પૃથ્વી તો રાજધાનીનું એક શહેર જેવી દેખાય છે.

૨ જળલોઢ—પાણીના મોજા.

આ ધૂધવાટ વડી નોબતનાદ થાય,
સ્વારી ચઢાવી શુભ આજ સમુદ્ર રાય. ૨૮.
નૌકાની માળ કરી કંઠ ધરી ઉમંગે,
ઉર્મી દિસે તિલકરેખ અનેક અંગે
આ ધૂધવાટ હરિકિર્ત્તનનો સમાજ,
રૂડો બન્યો નિરખિયે નિધિ ભકત રાજ. ૨૯.
જે ચીજ હોય હલકી નિધિ નિત્ય તારે,
ડુબાવી દે જરૂર ચીજ જણાય ભારે;
તે જેમ દીન જનને નૃપતિ બચાવે,
બીજા બળીષ્ટ નરને લડીને નમાવે. ૩૦.
નાના વડા તદપિ પથ્થરને ડુબાવે,
સોના રૂપાની કદીયે નહિ શર્મ લાવે;
પોતાનું કાષ્ટ પરિપોશિત છે વિચારે,
જો કાષ્ટને નિજતણું ગણી નીર તારે. ૩૧.
આધાર જેહ જનનો અતિ નિત્ય લૈયે,
તેને વિશેષ દુ:ખ તો કદીયે ન દૈયે;
ધારાથી બોજ વધનો કદી કાષ્ટ લાવે,
તો કાષ્ટને તરત નીર તહાં ડુબાવે. ૩૨.
આભાર ભૂલી જળને શિર પંથ પાડે,
જો કાષ્ટને તદપિ તે જળ ના બુડાડે;
તો કાષ્ટ તુચ્છ ગણિ લોક સદૈવ કાળે,
છાંડી દયા પ્રજળતા દવમાં પ્રજાળે. ૩૩.

નાવ.

મોટાં જહાજ તીરથી દુર તે ઠરાવે,
થોડું જણાય જળ ત્યાં કદીયે ન આવે;
તે જેમ જાય બહુ શ્રીપતિ ઘેર રાય,
ઓછા ધનાધિપતિ ઘેર કદી ન જાય. ૩૪.
કાંઠે જહાજ ધડિયું નિધિ તીર જ્યારે,
માર્યો સુમાર વિણ માર ઘણો સુતારે;
આવ્યું અપાર જળ મારગમાં તરીને,
કાંઠે જતાં અધિક એથી રહ્યું ડરીને. ૩૫.
જે નાવ દૂર જળ મારગ જઇ શકેછે,
પૃથ્વી વિષે પણ જવા અસમર્થ એછે;
કર્ત્તાર જેવી જગમાં તન શક્તિ આપી,
તેનાથી તેથી વધવું ન બને કદાપિ. ૩૬.
જો નાવ કેરૂં કદી લંગર જાય તૂટી,
તે નાવ જાય વહિને વળી જાય ફૂટી;
તે જેમ વૃદ્ધ જનનો ડર છૂટી જાય,
સ્વચ્છંદી છેક જન થૈ વહિ જે કુટાય. ૩૭.
જેને ન શક્તિ જળમાં તરવા કદાપિ,
તે નાવની મદદથી તરશી તથાપિ;
મોટાતણો સરસ આશ્રય કોઇ લેછે,
તે શ્રેષ્ટ કારજ અશક્ત છતાં કરેછે. ૩૮.
જો નાવની મદદથી પથરા તરેછે,
તે દેખીને મરમ આ મનમાં ઠરેછે;
જેને પ્રધાનજન આશ્રય કોઇ લેછે,
તે રાજ કાજ ન ભણેલ છતાં નભેછે. ૩૯.
જો આ સુકાન દિસતું અતિ છેક નાનું,
આ નાવ તેની મરજી લઈ ચાલવાનું;
તે જેમ હોય કદી માવત છેક છોટો,
ચાલે રહી હુકમમાં ગજરાજ મોટો. ૪૦.
જો નાવ મધ્ય કુપથંભ જણાય કેવો,
ઉંચો અને વળી દિસે મજબૂત એવો;
એ પંથ હોય અતિ સુંદર વાવટાનો,
કે કીર્તિ થંભ જગમાં નિધિ જીતવાનો. ૪૧.
જો થંભ સાથ દૃઢ છે બહુ દોર બાંધ્યા,
તે નાવ સાથ કરીને શુભ યુક્તિ સાંધ્યા;
જાણે વિશેષ નટ ખેલ કરી બતાવા,
રોપ્યો સુથંભ નટવે નિધિને રિઝાવા. ૪૨.
જો આ ભલા ચળકતા શઢ છે ચઢાવ્યા,
ભાળી વિશેષ રચના મુજ દીલ ભાવ્યા;
જાણે નિધિ નૃપતિના બહુ વાવટા છે,
એતો સમુદ્ર નૃપ સૈન્યતણી છટા છે. ૪૩.
નાવો વિષે ગણિજુઓ બહુ લોક બેઠા,
કોઇ કુટુંબ કબિલા લઇ માંહિ પેઠા;
જાણે જમીન વસતાં નહિ જે સમાયા,
તે કાષ્ટના ઘર વિષે નિધિમાં જમાયા. ૪૪.
લેખું ન થાય લખતાં અતિ માલ લાવે,
એ જોઈ જોઇ ઉર એમ વિચાર આવે;
જે ચૌદ રત્ન નિકળ્યાં નિધિ નીરમાંથી,
આવી હશે વિવિધ વસ્ત સમસ્ત ત્યાંથી. ૪૫.
પૃથ્વીથકી બહુ ચિજો જન જાતિ લેછે,
એથી અધિક જણશો નિધિ લાવી દેછે;
જાણે સુકીર્તિ મળવા ઇરષા કરેછે,

અક્કેકથી અધિકતા રકમો ભરેછે. ૪૬.
મોટાં જહાજ ભરપૂર ભર્યાં જણાય,
તેમાંથી માલ ઉતરી મછવા ભરાય;
જાણે પરાક્રમી રજ્યો પ્રભુને પ્રતાપે,
લાવી ગરીબ જનને ધન વેંચી આપે. ૪૭.

આગબોટ.

આ જોઇલ્યો અધિક શોભિત આગબોટો,
પૈડાતણો તન વિષે નથી કાંઈ તોટો;
જે ઠામ ઠામ બહુ બંધન નાડિયો છે,
જાણે ગરીષ્ટ[1] જળ માર્ગની ગાડિયો છે. ૪૮.
આ આગબોટ અહિં ક્યાંથકી એક આવી,
આતો અનેક જન ને પશુ માલ લાવી;
જાણે કહીં પરગણું દરિયે ડુબાવ્યું,
એમાંથી એક અહિં ગામ તણાઇ આવ્યું. ૪૯.
જે દોડતી જળવિષે, જલદીથી જાતી,
તે તો જણાઈ સ્થિર લંગરથી ઠરાતી;
જાણે પ્રમત્તગજ માવતના કહ્યાથી,
ઉભો રહ્યો સબળ અંકુશ વાવર્યાથી. ૫૦.
જે આ જણાય ધ્રુવમાંછલી એનું નામ;
દેખાડનારી દિશ સત્ય અગમ્ય ઠામ;
જેની સલાહ લઇ પંથ સીધો લીધો છે,
જાણે સમુદ્રજળ મારગ ભોમિયો છે. ૫૧.
અગ્નિ તથા પવન બે મળી પંથ પાડ્યો,
જે આ અધાત જળનો મહિમા ઘટાડ્યો;
જાણે જળે દહનથી[2] અતિ વેર કીધુ,
બે મિત્ર સંપ કરીને મળી વેર લીધુ. ૫૨.
આવે યુરોપથકી ફોજ સમુદ્ર રસ્તે,
શસ્ત્રો ધર્યાં વિવિધ સૂરજનો સમસ્તે;
જાણે સમુદ્ર તનયા હરિ લેઇ આવ્યો,
માટે પયોધિ પ્રતના[3] પરદેશી લાવ્યો. ૫૩.
વેપારિયો વિવિધ માલ લઇ ચઢાવે,
જેનો હિસાબ ગણતાં નહિ પાર આવે;
જાણે સમુદ્ર જન શેઠની પેઢી એછે,
વિશ્વાસ રાખી જન આપણુ ત્યાં મુકેછે. ૫૪.

૧ ગરીષ્ટ—મોટી; ૩ પ્રતના—ફોજ.
૨ દહન—અગ્નિ.

જો નાવ જૂથ ભરતીતણી વાટ જોઈ,
કાંઠે રહે ન વિચરે નિધિ મધ્ય કોઈ;
ઇચ્છે પ્રજા નૃપતી જેમ દશા ચઢેલી,
ત્યાં સુખી હોય નબળી સ્થિતિમાં પડેલી. ૫૫.
ઉગે શશાંક ભરતી નિધિમાં ચડેછે,
તે દેખી એવી ઉપમા ઉરમાં અડેછે;
જાણે સુપુત્ર[1] નિરખી હરખે પિતાજી,
પ્રીતિ અધિક ઉભરાય જણાય રાજી. ૫૬.

ખાડી.

નૌકા વિષે રહી જનો જળ પંથ ચાલે,
તે દોડતાં તરૂવરો નિધિ તીર ભાળે;
તે જેમ હોય નિજ દુર્ગુણ જે અલેખે;
પોતા વિષે ન પરઠે પર દોષ દેખે. ૫૭.
જો નાવ માંહિ રહીને કદી દુર જૈયે,
કાંઠા સલિલ ઝુમતાં દ્રુમ દેખી લૈયે;
આઘે જઇ વળી જુઓ કરી દૃષ્ટિ ભાઇ,
જાણે જમીન સઘળી જળમાં સમાઇ. ૫૮.
નાવો બીજાં વિચરતાં બહુ આસપાસે,
તે દૂરથી પ્રથમ તો શઢ માત્ર ભાસે;
જાણે ધજા નિધિશિરે બહુ છે ચડાવી,
કાંતો અનેક વસિયા બગ પક્ષી આવી. ૫૯.
જો આ શિકારિ જન જાળ જળે ધરે છે,
સ્વાર્થે ગરીબ મચ્છના જીવને હરે છે;
તે જેમ ઢોંગી ગુરૂ શબ્દની જાળ નાંખી,
અજ્ઞાની લોકતણી લે ઠગી મૂડી આખી. ૬૦.
ખોરાક વળી ગળ[2] કોઇક તો ધરેછે,
જો સ્વાદ લોભી મચ્છ તે ગળીને મરેછે;
તે જેમ લોભી જન સૌ ઠગથી ઠગાય,
લેવા જતાં અધિક લાભ બધુય જાય. ૬૧.
ડોળું જણાય જળ સાગર નીર તીર,
આઘે જતાં નિરખિયે વળી સ્વચ્છ નીર;
બે દેશ સંધિ થળમાં જેમ મિશ્ર વાણી,
મધ્ય સ્થળે પ્રબળ નિર્મળ જેમ જાણી. ૬૨.

મધ્ય સમુદ્ર.

દિસે ન તાડ વગરે પણ કોઈ ઝાડ,

૧ ચંદ્રને સમુદ્રનો પુત્ર કહેછે.
૨ ગળ—માંછલાં પકડવાનો લોઢાંનો કાંટો.

દિસે ન ગામ પુર કે ન દિસે પહાડ;
જ્યાં જ્યાં જુઓ નજરથી જળ જોઇ લેશો,
પૃથ્વી નથીજ કહિં એમ તમે કહેશો. ૬૩.
જો થાળી જેવી પૃથવી રચી કાંઇ હોત,
દેખાત ઘાટ પુર પર્વત ઝાડ સોત;
આતો જુઓ અકળ ઇશ્વર કેરી માયા,
ગોળા શિરે ઉદધિ કેમ હદે રખાયા. ૬૪.
આકાશ ને જળ વિના કહુંએ ન દીસે,
સિંધુતણું સલિલ[1] ત્યાં ઉછળે અતિશે;
જેણે નહીં પ્રલયકાળ કહીં નિહાળ્યો,
ભાળ્યાની હોય મરજી નિધિ મધ્ય ભાળો. ૬૫.
તે નાવ મધ્ય જન જે છત્રમાં રહેલા,
બીજા જણાય નહિ જે કહીયે ગયેલા;
ભાળી વધે મન વિષે વળી એમ ભાવ,
વૈવસ્વતે[2] વિદિત વાસિત એજ નાવ. ૬૬.
જો નાવમાંથી શુક મોર મુકે ઉડાડી,
તેને સુજે ન દિશ ક્યાંઇ જવા અગાડી;
તે જેમ હોય જન આશ્રય એક ધારી,
બીજે જવાની કહીં ક્યાંઈ સુજે ન બારી. ૬૭.
મોટા ઘણા મગર સાગરમાં વસેછે,
નાનાજ તીર સમીપે જળમાં ઘસેછે;
તે જેમ કોટિધ્વજ તો શહેરેજ હોય,
તે છેક ગામ લઘુમાં નિપજે ન કોય. ૬૮.
સાપો વડા વળી વસે બહુ સુસવાટ
જેનાં ઘણાં તન જણાય પ્રલંબ ઘાટ;
કેવાં સ્વરૂપ નિરખી ચિતમાં ચડયાં છે,
જાણે પયોધિ ઉદરે કૃમિયાં પડયાંછે. ૬૯.
પાકે સમુદ્ર ઉર મૌક્તિક ને પ્રવાળાં,
જાણે તથાપિ મુલ તો જન પૃથ્વીવાળાં;
સિંધુ વિષે રહી રહી નહિ મૂલ થાય,
વિદ્વાન જેમ પરદેશ વિશે પુજાય. ૭૦

ઉપજાતિ વૃત્ત.

હસો તમે સાગર દેખી ખારો,
સદા નઠારો ઉરમાં ન ધારો;
કુવાક્યમાં જેમ સુવાક્ય મીઠાં,
મહાર્ણવેછે બહુ મોતી દીઠાં. ૭૧.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

જો સિંધુમાં વિવિધ મચ્છ ફરે તથાપિ,
મોતી ન હોય સઘળા મછમાં કદાપિ;
તે જેમ નામ કવિની બહુ ટોળી જોઇ,
નીતિતણાં કવન તો કરનાર કોઈ. ૭૨.
પ્રાણી રચે ઉદધિના[1] ઉરમાં પ્રવાળાં,
રાતાં તથા વિવિધ રંગતણાં રૂપાળાં;
જાણે સમુદ્ર તનના શુભ માંસ લોચા,
કેવા દિસે કઠણ તે નથી કાંઇ પોચા. ૭૩.
જો સૂર્ય બિંબ નિધિના જળમાં જણાય,
તે દેખી એવી ઉપમા ગણતાં ગણાય;
કાયા સમુદ્રતણી નીરમયી કરીછે,
ચૈતન્ય શક્તિ તનમાં ચળકી રહીછે. ૭૪.
જો વાદળુ ઘન વિના ક્ષિતિજે જણાય,
તે શ્વેતરંગતણું દેખી વિચાર થાય;
જાણે ગિરિ બરફનો તરી કોઇ આવે,
એવી ચમત્કૃતિ પ્રભુ બહુધા બનાવે. ૭૫.
જો આગબોટ જતી આવતી દૃષ્ટિ થાય,
આકાશ દિશ અતિ ધુમ્ર જતો જણાય;
જ્વાળામુખી નિધિથકી નિસરેલી જેમ,
આભાસ થાય જનતે નિરખ્યાથી એમ. ૭૬.
આકાશ દીશ ચડતો વળી ધુમ્ર જોઇ,
એવો વિચાર કરશે કવિરાજ કોઇ;
વંટોળિયો જળતણો નિધિમાં ચડયો છે,
ઊંચો અતિ નભ વિષે જઇને અડયો છે. ૭૭.
જાણે ભૂકંપ નિધિમાં અતિશે થયાથી,
આતો નવીન નિસર્યો ગિરિ સિંધુમાંથી;
કે રામ દૂત નળ નીલ અડેલ એને,
આવી સુશક્તિ નિધિમાં તરવાની તેને. ૭૮.
જો સિંધુ મધ્ય વળી બેટ અનેક જે છે,
તે તો વિશેષ ઘણી સુંદરતા ધરેછે;
દેખાય દૂરથકી તેહતણા બનાવ,
જાણે તરે ઉદધિ મધ્ય અનેક નાવ. ૭૯.
આ જો સમુદ્ર જળમાં રવિ અસ્ત થાતો,

૧ સલિલ–પાણી.
૨ મનુ અથવા અંગ્રેજો જેને નોવા કહેછે તે.
૧ ઉદધિ–સમુદ્ર.

જાણે કશાય દુઃખથી પડીને ડુબાતો;
ક્રાંતો ગયો વળી બિજે કરવા પ્રકાશ,
પાતાળ લોક ભણી પંનગરાય પાસ. ૮૦.
જે આ સમુદ્રતણી છે જગમાં વડાઇ,
ઓળાજનો સુણી દિસે ભરમાય ભાઇ;
કેવા યુરોપિયન છે ધનવંત લોક,
જોયા વિના સુણી કહે જન જેમ ફોક. ૮૧.
આ સિંધુનો ઉચરતાં મહિમા ઘણેરો,
માને ન વાત કદી દાદુર કૂપ કેરો;
જે વાતનું જગતમાં નહિ જ્ઞાન જેને,
તે વાત કેમ મનમાં સમજાય તેને. ૮૨.

નદીયોનો સંગમ.

સિંધુ નદી નરમદા મહિ ને ત્રિવેણી,
આવે અનેક નદીયો વહી દિન રેણી;
જોતાં જણાય નહિ જે જળ ક્યાં સમાય,
મોટાનું પેટ કળતાં ન કળી શકાય. ૮૩.
ઘોઘાટ વાળી નદીયો નિધિ તીર આવે,
આવ્યા પછી ધ્વનિ સમુદ્ર વિષે સમાવે;
તે જેમ તુચ્છ જન ગર્જન જે કરેછે,
માયાતણો જન મળે રવ વિસરે છે. ૮૪.
આવી હિમાચળથકી ગુણવંતી ગંગ,
કીધો નિવાસ વળી સાગર શ્રેષ્ઠ સંગ;
જાણે હિમાચળતણી તનયા રૂપાળી,
તેણે કર્યું નિધિથી લગ્ન મહત્વ ભાળી. ૮૫.
ભૂમિ વિષે સરવથી નિધિ દેવ મોટો,
બીજો હિમાચળ દિસે પણ એથી છોટો;
મોટાની પુત્રિ પરણે ઘર જોઇ મોટું,
એવું બને અસલથી કહું કેમ ખોટું. ૮૬.
ગંગા કદાપિ વરવા સ્થળ અન્ય જાત,
તો તે જરૂર નહિ ત્યાં ઘડિયે સમાત;
મોટાની પુત્રી પરણાવી ગરીબ ઘેર,
બને ફજેત બનશે સુખ લેશીપેર. ૮૭.
જે મિષ્ટ નીર ધરીને મળી આવી ગંગ,
સિંધુની રીત પકડી મળી સિંધુ સંગ;
જે ધર્મ વેશ નિજ મૈયરનો ઉતારે,
સ્વામીની સાથ મન તો મળી જાય ત્યારે. ૮૮.
બોલ્યાની રીત બદલી વળી ચાલવાની,
છોડી સમસ્ત રીત મૈયર મ્હાલવાની;
સૌ મચ્છ કચ્છ નિજ જીવન સોત સોંપી,
સ્વામીની સર્વ મરજી જરિયે ન લોપી. ૮૯.
ગંગાતણું જળ જુઓ અતિ મિષ્ટ સારૂં,
ખારે જળે મળી જવાથી જણાય ખારૂં;
ઝાઝા કુપાત્ર જનનો અતિ સંગ થાય,
સત્પાત્ર જે જન કુપાત્ર સમો જણાય. ૯૦.
જે કોઇ નાવ ચલવે નિધિમાં અજાણુ,
ભાગે ઉંડા ખડકથી અથડાઇ જાણુ;
દેખી બિજાનું કરતાં વણભેદ જાણે,
તે જેમ રોઇ રહેશે નિજ ખોઇ પ્રાણે. ૯૧.
જો સિંધુ નિત્ય બહુ ગંભિર થૈ રહેછે,
ધારા વિરૂદ્ધ પણ તે કદી ક્યાં સહેછે;
નિર્દોશ નાવ નિરખી શત કોશ સારે,
જો દોશ લેશ પડતાંજ ડુબાવી મારે. ૯૨.
જો નાવ કોઇ વધતું નિધિને નમેતો,
મારે ડુબાવી જળમાં જલદીથી તે તો;
જેને નમ્યાથી ચઢીને ઉલટા દબાવે,
તેવાની પાસ મુરખા શિર જૈ નમાવે. ૯૩.
લાગે નહીં પવન તો નિધિ શાંત ભાસે,
લાગે ઘણો પવન તો અનીતિ પ્રકાસે;
તે જેમ દેશપતિ હોય સ્વભાવ સારો,
પામે કુસંગ પછી તે નિવડે નઠારો. ૯૪.
મોટાઈ હોય વળી જો જર હોય ઝાઝું,
પામે વળી જર ઘણું દરસાલ તાજું;
તેને વળી પવન જો અતિશે ભરાય,
તેનાથકી જુલમ શો ન કરી શકાય. ૯૫.
જો સિંધુરાજ જુલમી બની જાય જ્યારે;
તે પાપ પુન્ય નિજ ધર્મ જુએ ન ત્યારે;
તે જેમ ક્રોધી જનને મન થાય ક્રોધ,
ત્યારે જુએ ન કશુંએ કરતાં વિરોધ. ૯૬.
જો સિંધુમાં પવનનું અતિ જોર થાય,
ગાંડો ઘણોજ નિધિ તે તકમાં જણાય;
જાણે જુવાન જનના મનમાં ભરાયો,
ગાંડાઇનો પવન તે જુલમી જણાયો. ૯૭.
ગાંડો સમુદ્ર જયમધ્ય જણાય જ્યારે;
નૌકા ન જાય નિધિ મારગ કોઇ ત્યારે;

તે જેમ કેફ કીરને જન મત્ત થાય,
વિશ્વાસ કોપ કરીને સમિપે ન જાય. ૯૮.
તોફાન કાળ ઉછળે અતિ સિંધુ જ્યારે,
નૌકા નિવાસી તણી હિમત એમ ધારે;
ભૂકંપના નિધિ તળે અતિ આજ ધુમી,
પૃથ્વી વિષે નિધિ થશે નિધિ મધ્ય ભૂમિ. ૯૯.
બે આગબોટ નિધિમાં અથડાય જ્યારે,
એવો બનાવ બનતો નિરખાય ત્યારે;
જાણે લડયા ધરમના દ્વય સંપ્રદાય.
બનેતણાં મનુષ્યનો બહુ નાશ થાય. ૧૦૦.

સમુદ્રને ઠપકો.

રે સિંધુ શ્રેષ્ટપણુનો શિદ ગર્વ લાવે,
તારા સમાન બહુ આ મનમાં સમાવે;
જો શ્રેષ્ટ તે મનથકી જગમાં જણાય,
આકાશ કાળ કદીયે મનમાં ન માય. ૧૦૧.
રે સિંધુ શ્રેષ્ટ મહિમા પરિપૂર્ણ પામ્યો,
રોકી વિશેષ વસુધા જગ મધ્ય જામ્યો;
પામે પિવા ન જગ આશ્રય પામી તારો,
કૂવો કનિષ્ટ સરખો પણ તુથી સારો. ૧૦૨.

શાર્દુલવિક્રીડિત વૃત.

રે રત્નાગર ગર્જના કરી રહ્યો, ગર્વિષ્ટ તુતો થયો;
તે તારો ધિક સર્વ ગર્વ ગણિયે, જો ગર્વ વ્યર્થે ગયો;
તારાથી ન ટળી તૃષા જનતણી, છે શર્મ તેની કશી;
જાયે કૂપ કને જઇ જળ પિવા, તારે કિનારે વશી. ૧૦૩

સમુદ્રના દોષ—વસંતતિલકા વૃત.

લેછે નદી નદતણું વળી લે બિજાનું,
વર્ષાદનું જળ લઇ ભુવને ભર્યાનું;
પીવા તૃષિત જનને પળિયે ન દેવું,
સિંધુ શિખ્યો કૃપણ ભૂપનું કામ એવું. ૧૦૪.
પાસે પડયા કઠણ પથ્થર જે પ્રધાન.
ખાનાર ખુબ મગરો પણ છે નિદાન;
ખોરાક કાજ સરપો જઇ જ્યાં વિરામે,
ત્યાં પંડિતો જઇ પિવા જળ કેમ પામે. ૧૦૫.
આવે ઘણુંક જળ તે લઇ સંઘરેછે,
ખારૂં કરી વધુ વધુ ભરતી ભરેછે;
જાણે નિશાની કરવા નવી છાપ મારી,
લૈ ના શકે જન કદી સરકારી ધારી. ૧૦૬.
પાણી ઘણુંક મચ્છ ને મગરો પિયેછે;
પૃથ્વી નિવાસીજ નિરાશિ સદા રહેછે;
જાણે સ્વદેશી જનનેજ હમેશ દેવું,
ધારે સમુદ્ર નરપાળ બિજાનું લેવું. ૧૦૭.
રેરે મૃગો નિધિતણું બહુ નીર જોઈ,
આશા ધરી નવ જશો નિધિ પાસ કોઇ;
એતો બધુય જળ સંઘરી રાખવાનું,
પામે ન કોઈ તરશો પળિયે પિવાનું. ૧૦૮.
સિંધુથકી સરસ માલ મિઠાઇ આવે,
કોઇ સમે ઉદધિ તો રિપુ ફોજ લાવે;
તે જેમ સર્વ જનને સુખ મૂળ રાય,
કોઈ સમે નૃપતિથીજ પ્રજા લુટાય. ૧૦૯.

સમુદ્રનો ઉદ્યમ.

પીધો હતો અશલમાં નિધિને અગસ્તે,
કીધાં વખાણ બહુ આર્યજનો સમસ્તે;
આજે યુરોપ ભુમિમાં જન જે થયાછે,
તેઓ જરૂર જળ સાગર પી ગયા છે. ૧૧૦.
ચાલિશ મૈલ તરીને નિધિમાં ગયાછે,
એવા વિલાયત વિષે જન તો રહ્યાછે;
અભ્યાસથી કરી શકે અતિ શ્રેષ્ટ કામ,
જો માનવી જનિતને મન હોય હામ. ૧૧૧.
જો સિંધુ મંથન કરી ધન કાઢવાની,
શક્તિ હતી સરસ આર્ય જનો બધાની;
તે શક્તિ આજ રહી સર્વ યુરોપખંડે,
ત્યાંના નિવાસી નિધિ મંથન કાજ મંડે. ૧૧૨.
આ આગબોટ રથ છે વિક્ટોરિયાનો,
ખાડી સમુદ્ર રથ ચક્રતણા ચીલાનો;
જ્યાં જ્યાં જુઓ સબળ તે રથ ચાલી જાય;
ચીલો પડે જળ ભરાય સમુદ્ર થાય. ૧૧૩.
રે પક્ષપાત અતિ કેમ નિધિ ધરાવે;
યુરોપખંડથકી લો.ક અનેક લાવે;
ત્યાં કેમ એમ અમને નથી તેડી જાતો;
દીસે સમુદ્ર તુજ કૃત્ય અયોગ્ય આતો. ૧૧૪.
વાસુકિનાગ અહિં આજળ માર્ગ જાણો,
મંથાદ્રિ નામ પણ નાવ તમે પ્રમાણો;
જો સંપ રાખી નિધિ મંથન કાજ જામો,
તો લક્ષ્મી લાભ સુજનો પછિ પૂર્ણ પામો. ૧૧૫.

સમાપ્તિ વિષે.

આ સિંધુનું સરસ વર્ણન મેં કર્યુંછે,
નીતિ તથા વિવિધ જ્ઞાન વડે ભર્યુંછે;
વાંચી વિચાર કરતાં અતિ રૂડી રીતે,
આનંદ સાથ શુભ બોધ પમાય પ્રીતે. ૧૧૬.
જે જે વિચારી પ્રભુએ નિયમો કર્યાછે;
તે સર્વ યોગ્ય વળીતે સુખથી ભર્યાછે;
હું અલ્પ બુદ્ધિ પ્રભુનો નહિ મર્મ જાણું,
તેથી બતાવી ગુણ દોષ ગુણો વખાણું. ૧૧૭.
ક્યાં સિંધુરાજ મહિમા અતિશ્રેષ્ટ ધારી,
ક્યાં અલ્પ જેવી જગમાં જડ બુદ્ધિ મારી;
પ્રત્યેક ઉર્મિતણું વર્ણન જો કરાય,
આવે ન અંત જુગના જુગ વિતી જાય. ૧૧૮.
મોટો થયો જગતમાં કવિ કાળિદાસ,
જે મેઘદૂત શુભ કાવ્ય કર્યું પ્રકાશ;
છે શ્લોક સંસ્કૃત રચ્યા શત એક સોળ,
તેવો ન હોય કદીયે મુજ કાવ્ય તોલ. ૧૧૯.
તેવા બિજા કવિતણા ચરણારવિંદ,
વંદી વસંતતિલકા રચિયા સુછંદ;
સંક્ષેપમાં ઉદધિ વર્ણન આજ કીધું,
મેં મુજ યોગ્ય મનમાં ધન ધારી લીધું. ૧૨૦.
કીધું સમુદ્રતણું વર્ણન સ્નેહ આણી,
વિશ્વેશ્વરે વદન પ્રેરિત જેવી વાણી;
જેણે સજ્યો સકળ સાગર શ્રેષ્ટ સારો,
શ્રોતા જનો સરવ તે પ્રભુને સભારો. ૧૨૧.
કૃત્યો અનેક અતિ અદભુત અન્ય એવાં,
પૃથ્વી પહાડ શશિ સૂરજ મેઘ જેવાં;
છે ઠાઠમાઠથકી શોભીત ઠામ ઠામે,
દીઠાં નિહાળી નજરે દલપત્તરામે. ૧૨૨.

જુનાગઢ સંબંધી કવિતા.

મંગળાચરણ.

સવૈયો.

જે[1] સુખ દાયક જે દુખ ધાયક જે વરદાયક વિશ્વ વિધાતા;
જે જગ કારણ જેજગ ધારણ જે જગતારણ જે જગ ત્રાતા;
જે ગુણકારક જે જગ ઠારક દોષ નિવારક ઇશ અજાતા;
જે વિશ્વેશ્વર જે પરમેશ્વર દેવ દિનેશ્વર જે મતિદાતા. ૧.

કવિત.

કર્યા તેં મનુષ્ય તે તો કેવાં કેવાં કરે કામ,
ધરણી નિમિત્ત ધંધ મચાવેછે ધાઇને;
કોઇતો કળા અનેક કલ્પનાથી કાઢે શોધી,
કોઇતો ગણાય ગુણી ગાન તાન ગાઇને;
કોઇતો વિવેકથી વિશેષ વિત્ત વાવરીને,
વધારે છે વિશ્વમાં વડુવાની વડાઇને;
પંચભૂતતણાં એવાં પુતળાં પ્રગટ કર્યાં,
ચિદાનંદ દેવ ધન્ય તારી ચતુરાઇને. ૨.
કોઇ કુંભકાર કહેવાય વડો કારીગર,
કારીગરી કરે કરી પૂતળાં કળા કરી;
નાના વિધિ નૃત્ય કરે કલ્પનાથી કૃત્ય કરે,
ભૂપ અને ભૃત્ય[1] બને શોભીતી સભા ભલી;
કોઈ કવિ તે ક્રિયાનું કાવ્યનું કરે વખાણ,
તે તો વખણાય કુંભકારની કારીગરી;
તેમજ ત્રિલોકમાં હું જે જે વાત વરણવું,
તે તે વરણન તારી લીલાનુંજ હે હરિ. ૩.
કરોળીયો લાળતણી જાળ જે વિશાળ ગુંથે,
એ તે એવું ડાપણ કે એના કરનારનું;
સુધરીઓ સુઘડ જે ઘાસતું ઘડેછે ઘર,
કરાય ન કારીગરથકી એ આકારનું;
કારીગરી કરી રૂડો માંખી મધપુડો રચે,
એ બધું ચરિત્ર એક અખિલ આધારનું;
તેમજ મહાન જનનું ચરિત્ર જે વિચિત્ર;
તેનું વરણન તેતો તેના સરજનારનું. ૪.

સવૈયો.

ભારથમાં જશ પારથના લખી જીવતનુ ફળ સાર્થક જાણ્યું;
સૂરજવંશ અને શશિવંશ વખાણી પુરાણ પવિત્ર પ્રમાણ્યું;
આસુરવંશતણું પણ વર્ણન વાલ્મિક વ્યાસ વિશેષ વખાણ્યું
એ સઘળી કરતારતણી કૃતિએમ મહા કવિયે ઉર આણ્યું. ૫.

દોહરો.

એમજ આઇન અકબરી, શાહનામું શુભ જેહ;
જન સમજૂએ જાણવી, ઈશ્વર લીલા એહ. ૬.
સુર અસુર આદિક સઉ, આદિમની ઓલાદ;
એક બીજા અજ્ઞાનથી, વ્યર્થ કરે વિખવાદ. ૭.

---

૧ જય.

૧ ચાકર.

પવિત્ર પોતાનું ગણે, અન્યતણું અપવિત્ર;
મત તણેછે મમતથી, વિશ્વ ચરિત્ર વિચિત્ર. ૮.

સોરઠા.

સંચર્યો સોરઠ દેશ, જે નર્મો જૂનેગઢ ગયો;
લીધો ન તેણે લેશ, સાર્થક ભવ સંસારમાં. ૯.
જુની જગા જે ઠાર, જ્યાં વળી જૂના લેખ બહુ;
જોવા જોગ અપાર, વિધ વિધ થળ વિદ્વાનને. ૧૦.
બાબી બહાદુરખાન, પરણ્યા રૂડી પેરથી;
જાણે સકળ જહાન, અતિ ઉત્સવ એવો થયો.૧૧.
ઇસ્વી શતક અઢાર, મે માસે તોતેરના,
પરણ્યો રાજકુમાર, તે તારીખ ત્રેવિશમી. ૧૨.
એ દિનનો ઉત્સાહ, વિશ્વ વિષે નહિ વીસરે;
ઉપજ્યો એમ અથાહ. ઉમંગ લોક અનંતને. ૧૩.
લખવા લાયક વાત, જરૂર એનો જાણીને;
સંક્ષેપે સાક્ષાત, વિવેકથી વરણન કરૂં. ૧૪.
વિવાહપર તેવાર, ત્યાં કવિ દલપતરામને;
તેડાવ્યો તે ઠાર, અતિ આદર સનમાનથી. ૧૫.

સવૈયો.

જ્યાં અતિ ઉજવળ તીરથનાં સ્થળ તે વળી ઉત્તમ એકથી એક;
જ્યાં વિદ્વાન પણ ગુણવાન હિતસ્વિ થવા મન હોંશિ હરેક;
સજ્જન સંગ વિવાહ પ્રસંગ ઉમંગ વધારણ હેતુ અનેક;
આવું વિચારીયું જાવું જુનાગઢ એક મુસાફરીઅર્થ અનેક.૧૬
વાહ મહાબત ખાનની મોટપ, વાહ ઉછાહ વિવાહનું ટાણું;
વાહ ધરોધર સુસ્વરન, ગુણ સાગરી નાગરી નાતનું ગાણું;
વાહ દમોદર કુંડ કલે લીત, વાહ જટાધર જોગીનું થાણું;
વાહગિરિ ગિરનાર રૂડો. વળી વાહજિનેશ્વર, વાહ જુનાણું૧૭.
ગામ જુનું સુરધામ ઘણાં વળી, આમ જુનાગઢ નામ લખાણું;
જેવો રમાપુરનો રચના શુભ, એવો રૂડી રચનાથી રચાણું;
જ્યાં પરતક્ષ વશી પદમા, પદમા પતિને પુર એજ પ્રમાણું;
રાય તથા સુર રાયની સંપત, જાય ભુલીજન જાઇ જુનાણું૧૮.

મનહર છંદ.

મોટાં મોટાં મંદિરમાં વસે વડા વીર ધીર,
ચારૂ ધરી હીર ચીર નીર ભરે નારીકા;
ટોડે બાંધ્યા તોરણ તે ચોરણ છે ચિત્તતણાં,
પાંજરામાં પૂર્યાં ઘેર ઘેર શુક સારિકા;
ભૂગોળ ખગોળ આદિ ભણવાના ભેદ જાણે,
દેવ કન્યા જેવી કન્યાશાળામાં કુમારિકા;
રૈયત નગરીતણી રચના રૂપાળી ભાળી,
જાણે દેવે રચી દેવ નગરી કે દ્વારિકા. ૧૯.

સવૈયો.

જ્યાં વિશવેશ્વર તો હટકેશ્વર ગૌરી ગણેશ્વર સંગ નિવાસી;
શંભુ ઉપાસક જાસક જ્યાં, અઘનાશક ચાતુરવેદ અભ્યાસી;
ગંગ સમાન ઉતંગ ગણાય, દમોદર કુંડ અખંડ પ્રકાશી;
આ નગરીતણું નામ જુનાગઢ, કાશી ગણાયકે કાશીની માશી.

મનહર છંદ.

રહનેમી રાજુલનો રહેવાસ જ્યાં છે રૂડો,
રહેવાસ વળી કાળનેમીના રિપુનોછે[1];
દ્વારિકાં અધિપતિનો દીસે દેશ દીપિમાન,
દીપિમાન જ્યાં પ્રદેશ દત્તાત્રી ગુરૂનોછે;
ભારે ભારે ભોંયરાં છે ભોંયમાં ભભકદાર,
લાખો લેખે ખરચેલાં નાણાંનો નમુનોછે;
જગતમાં જોતી હોય જગા જો જુનામાં જુની,
જુઓ જઇ જુનોગઢ જે જુનામાં જુનોછે. ૨૧.

સવૈયો.

દેશ જુઓ દુરજોધનનો વળી રાષ્ટ્ર જુઓ જઇ રાય રઘુનો;
લંકપુરી સકલંક ભરી પણ આ સુરનાયક લોક નમૂનો;
આબુ અને વળી વિંધ્યગિરી હિમવાન પ્રદેશ દિસે બહુ સૂનો;
જો જગમધ્ય જડયો જન જન્મ જુઓ ગિરનાર જુઓ ગઢ જૂનો.

નરસિંહ મેહેતાના ઓટા વિશે.

છત્ર નથી શિર છાપરૂછે નહિ છેછતમાં પણ છેકજછોટો;
તોપણ છે ત્રણ લોક પ્રસિદ્ધ સુમેરૂથકી મહિમાબહુ મોટો;
તત્વ અનેકનું તત્વજથા પ્રગટે મહતત્વતણો પરપોટો;
આ મેહતા નરસિંહતણો અઘનાશક પુણ્ય પ્રકાશક ઓટો.૨૩
જો નહિ સોરઠ દેશ ફર્યો પર દેશ વિશેષ ફર્યો ન ફર્યો;
જો ગિરનાર પ્રવેશ કર્યો ન પ્રયાગ પ્રવેશ કર્યો ન કર્યો;
જો ન દમોદરકુંડ તર્યો સરિતા જલ સર્વ તર્યો ન તર્યો;
જો ધરિ જન્મ ગયો ન જુનેગઢનો જન જન્મ ધર્યો ન ધર્યો.

દોહરા.

શ્રી સહજાનંદે વળી, કરી મંદિર તે ઠામ;
જૂનાગઢમાં નિજતણું, ધાર્યું પવિત્ર ધામ. ૨૫.
પરંપરાસત પરસપર, તજી અદાવત ટેવ;
સાંપ્રત સંપ સજી વસે, મિયાં અને મહાદેવ. ૨૬.

---

૧ મુચકંદ રાજાનો.

કવિત.

રોજ રોજ રાજી રહી કાજી જ્યાં કુરાન પઢે,
હાજી ઘણા હજ કરી આવેલા હયાતછે;
મસીદો મીનારા રોજા[1] વહુલા વિશેષવળી,
પીરની જગાઓ ઘણી પરમ પ્રખ્યાતછે;
પ્રતિદિન પાંચવાર નિમાજી નિમાજ પઢે,
જ્યાં ઘણીક જોવામાં મુસલમાન જાતછે;
મક્કા કે મદીના સુધી ધાઇ કોણ ધક્કા ખાય,
મક્કા કે મદીનામાં ને આમાં શી બક્કાતછે. ૨૭.

શ્રાવકો કહે અમારાં સાત ક્ષેત્રમાંનું ક્ષેત્ર,
રૈવતમાં રાજુલનું અસલી રેઠાણ છે;
વૈષ્ણવો કહે અમારા વૈષ્ણવ મહેતાજીનો,
વાસ અહીં તેથી તીર્થ પવિત્ર પ્રમાણછે;
દેવલમાં દીપે દેવી અંબિકા ને દત્તાત્રય,
વિવિધ પ્રકારે જેનું વેદમાં વખાણ છે;
દીનદાર કહે આ દાવલ[2] શાહતણો દેશ,
જેથકી જાત્રાનું આખી જહાનમાં જાણછે. ૨૮.

સવૈયો.

જ્યાં નરરત્નઘણાં નિપજે અવની પણ પ્રાચિન કાળની એવી;
ખાસી ખરેખરી રત્નની ખાણ વખાણી વિશેષ કહે કવિ કેવી;
ઇંદ્રપુરી અલકાપુરી કે લક્ષમીવરની પુરી તે ગણી લેવી;
જોઇઘણીજગમાંહિજગાપણજોઇનથીજજુનાગઢજેવી.૨૯

કવિત.

શંકરનું બાણ જેને સેવવાનો સ્નેહ હોય,
તેતો નદી નર્મદાથી સર્વને સાંપડેછે;
સ્નેહ જેને હોય સેવ્ય રાખવા શાલીગરામ,
તેતો નદી ગલકીથી ચટ હાથ ચડેછે;
હીરાની પેદાશતો હમેશાં રોહીણાચલમાં,
વડા રજવાડાની વડાઇ એજ વડેછે;
કારકુન કારભારી મહેતા મુત્સદી જેને,
જોઇએ તેહને જુનાગઢમાંથી જડેછે. ૩૦.

સવૈયો.—નાગરોના ગુણવિશે.

મચ્છ અને જલમારગ, મૌક્તિક,
તે ત્રણતો શુભ સાગરમાં છે;
વેચી ખવાય, પિવાય, સુશોભિત,
તે ત્રણ તો ગુણ ગાગરમાં છે;
શીતળતાઇ, સુગંધ, ક્ષમા ગુણ,
તે ત્રણ તો મળિયાગરમાં છે;
સંપ, સુબુદ્ધિ, સ્વરૂપ શરીરનું,
તે ત્રણ તો ગુણ નાગરમાં છે. ૩૧.

દુમિલા છંદ—નાગરોના વિચાર.

ધરીએ રથ ચક્ર ફરે શુભ જેમ ફરે નર.ચાતુર ચાકરીએ,
કરીએ પરદેશ પ્રવેશ વિશેષ હમેશ સુઉદ્યમ આદરીએ;
દરીયે ફરતાં પણ દુખ દિલે ધરીએ નહિતો ધનસંહરીએ,
હરિએનિરમાણકર્યુંસમહોયસદા મન ધીરજતા ધરીએ.૩૨.

કવિત—ગિરનાર વિષે.

ગિરનાર ગિરિ રાજ ઉત્તમ ગણાય આજ,
દિન પ્રતિ નવા સંઘ આવે જ્યાં દેશાવરી;
મરમ વિચારી છેક છુટવા કરમબંધ,
ધરમ નિમિત્ત નિત્ય વિત્ત જાય વાવરી;
જાત જાતની જુઓ જ્યાં ઔષધી અઢાર ભાર,
જોવામાં ઘણીક આવે જાત જ્યાં જનાવરી;
દામોદર કુંડતણું દૈવત દેખાય ખુબ,
કોણ ગણતીમાં ગંગા ગોમતી ગોદાવરી. ૩૩.

શ્રાવણ માસનો દેખાવ.

સવૈયો.

મેઘતણી ઘનઘોર ઘટા શિર શુદ્ધ જટાજુટ જેમ ઠરેછે;
ઇંદ્રધનુષ્ય ઉદ્યોત અમુલ્ય ત્રિપુંડ્રક તુલ્ય ટકાવ કરેછે;
ગંગ સહસ્ત્રમુખી સમ શોભિત સર્વ દિશા જલ પૂર્ણ ઝરેછે;
આગિરનારગિરિગુણનોનિધિશ્રાવણમાંશિવરૂપધરેછે.૩૪.
શોભિતશૈલતણાશુભભાગઅથાગ ઊંચા નભમાં પસર્યા છે;
જાણિયે જીત તથા જરના છબિલાશુભછોડઊંચા ઉછર્યાછે;
કે મુચકુંદ અશોકને નોઘણ આદિક કીર્તિના થંભ કર્યાછે;
કે ગુણવાનમહાબતખાન નવાબતણાધ્વજદંડ ધર્યાછે.૩૫.

કવિત.

જોયું જુનાગઢપુર જોયા મોટા મોટા જન,
જોઈ મેં'તા નરસીની જગા જોગ આણીને;

---

૧ ત્યાંના મુકબરાઓમાં કોતરકામ ઘણું જોવા તથા વખાણવા જેવું છે.

૨ દાતાર જમીઅલશાહની જગા ડુંગર ઉપર પણ છે અને એવું કેહેવાયછે કે તેની સેવાથી પતનો રોગ મટેછે માટે એવા દરદવાળા સેંકડો માણસો દૂર દેશથી ત્યાં આવીને રહેછે. તેઓને ત્યાં ખોરાકી મળેછે.

જોયો જ્યાં ઉપર કોટ કોટી નાણાંતણાં કામ,
ભોંયરાં જે જોયાં તે શું વર્ણવું વખાણીને;
જોયો ગિરનાર ગિરિ જૈનનાં દેવળો જોયાં,
જોયા શિલા લેખ જુના જોવા જોગ જાણીને;
જડયો નરજન્મ જો ન ચડયો નર ગિરનાર,
ભવ છુટી પડયો ખાલી પડયો ફેરો પ્રાણીને. ૩૬

ત્યાંના રાજાઓ વિષે.

દોહરો.

જ્યાં રાજા મુચકંદનો, અસલ હતો અધિકાર;
પછી દ્વારિકાંધીશનો, અમલ થયો એ ઠાર. ૩૭.

કવિત.

તજી મજ દેશ દ્વારિકેશ દ્વારિકાં વસાવી,
આવી વસ્યા મુચકંદનો મુલક જાણીને;
એ પછી અમલ કર્યો અસલ અશોકરાયે,
લખી રાખ્યો શિલાલેખ હર્ષ ઉર આણીને;
જે જગાએ નોઘર, ખેંગાર, મંડળીક થયા,
તેને લીધી મહમદબેગડાએ તાણીને;
એ જગાને આજ બડો બાબી મ્હાબતખાન,
પાલન કરેછે પ્રીતે પવિત્ર પ્રમાણીને. ૩૮.
ઉસમાનખાનને હુમાયુ બાદશાહે આપ્યો,
બાબીનો ખેતાબ સોંપી સંપ્રત જનાનની;
સફ્‌દરખાનની શહાજીહાન બાદશાહે,
કીધી કદર ને દીધી પદવી દીવાનની;
જફર વળી જફરખાનને ઔરંગજેબે,
નવાબી નિવાજી ભલી ભરૂચ સંસ્થાનની;
સ્ટાર આફ ઈંડિયાનો પ્રૌઢ ઇલકાબ પામી,
મોટી લાજ વધી આજ મહાબતખાનની. ૩૯.

दोहा.

सोरठ अरु गुजरातमे ॥ नर नरपति अनेक;
पश्चिमके पतशाह[1] यह॥स्टार इंडिया एक॥४०

---

૧ કાઠીઆવાડનાં હરેક સંસ્થાન પાસેથી જમાબંદી લેછે માટે અંગ્રેજ સરકાર, ગાયકવાડ સરકાર અને જુનાગઢ સરકાર એ ત્રણ સરકાર કેહેવાય છે ને કાઠીઆવાડમાં જુનાગઢ સર્વોપરિ ગણાય છે.
અ ૨ એ સમે સોરઠમાં કે ગુજરાતમાં સ્ટાર ઓફ ઇંડિયાના ખેતાબ વાળો બીજો કોઇ હયાત નહોતો.

સવૈયા.

સ્વારથ કામ સિતાબિ કરે ન, કરે ફલસાર્વજનીક સિતાબી;
પૃથ્વીં વિશે કીરતિ પસરી પસરે શુભ જેમ સુગંધ ગુલાબી;
કાંતિ કળા કુળની ચડતી કરી દીપ્તિ બિજા દરબારની દાબી;
બુદ્ધિનિધાન,બડો ગુણવાન મહાબતખાનબહાદુરબાબી.૪૧.
સર્વ પ્રજાપર પુત્ર સમાન મહાબતખાન મહાબત રાખે;
ને દિલદાર ઉદારતણી શુભ કીર્તિ વિશેષ વધી જગ આખે
શિક્ષક તુલ્ય શિખામણ સંજુત ભાવ ભલે મુખ ભાષણ ભાખે;
આશીષઆપી જુનાગઢવાસી,અખંડભલું નૃપનું અભિલાખે.
૪૨.

કવિત.

બાબી ને દિવાન બહાદુર ઇલકાબ હોય,
ખાસ ગાદી પામે ખુદ એવા ખાનદાનની;
સ્ટાર આફ ઈંડિયાનો ઇલિકાબ આજ પામે,
પ્રજાને પ્રમાણે પુત્ર પુત્રિકા સમાનની;
દિલમાં ઉદારપણું પર ઉપકારપણું,
નોધારા આધારપણું જાણમાં જહાનની;
એવા એવા ઉમદા અધિક ગુણ હોય અને,
ઉપમા અપાય ખુદ મહાબત ખાનની. ૪૩,
પુન્યથકી રાજ્ય પામે રાજથી પ્રતાપ પામે,
પામીને પ્રતાપ રક્ષા રૈયતની કરેછે;
રક્ષણ કર્યાથી ધન ધાન્યતણા ઢગ પામે,
ધન ધાન્ય ઢગથી ભંડાર ભલા ભરેછે;
ભરેલા ભંડારથી વિવેકે વિત્ત વાવરેછે,
વાવર્યાથી વિશ્વમાં સુવારતા વિસ્તરેછે;
વારતાથી કવિજન કવિતા રચેછે રૂડી,
કવિતથી કીર્તિ ઘણાકાળ થીર ઠરેછે. ૪૪.

पृथ्वीरुप रकाबी विषे.

कवित.

कारीगर काबील मुकाबीला नकरे कोउ,
जामे हद बिन हेम बेहद हिराबी हे;
चित्रित विचित्र चित्र सोहे जामे सबे चीज,
सेनापति ओर सेनापतिको सेनाबी हे;
सागर सरिता शैल शहर सहित देश,

हामके हिसाब एसा कोउ न हिसावी हे;
बावी महाबतखान रावरो गुलाबी जश,
रखन खुदाने रची रमाला रकाबी हे. ४५.

મંત્રી મંડળી વિષે.

કવિત.

ભારથમાં પારથના મહારથીઓના નામ,
નોંધાયાંછે એવા આજ સુબુદ્ધિ સાગર છે;
કામ કરે કારમાંજો કરવાને હામ ધાલે,
ઉથલ પાથલ કરી નાંખે એવા નરછે;
જેના પૂર્વજોએ પણ પરાક્રમ કીધાં પૂરાં,
પોતે પણ પરાક્રમી પરમ પ્રવરછે;
જેઓનાં ચરિત્ર ચરચાયછે ચારે દિશામાં,
દેશ દેશના નરેશમાં જેનો આદરછે. ૪૬.
બહાદુર બાવદીન વજીર બુદ્ધિ નિધાન,
સેનાપતિ શાલેહીદી શ્યામદ સમાનછે;
મૃગરાજ મૃગને પકડી પાડે તેવી રીતે,
રાજદ્રોહી પકડીને પામ્યા મોટું માનછે;
નૃસિંહપ્રસાદને પ્રસાદછે નૃસિંહજીનો,
ગોકળજીઝાલા તો ગંભીર ગુણવાનછે;
થોભી રાખે આભ એવા ચારે થીર રાજ્યથંભ,
ગોકળજીઝાલા એમાં પ્રમુખ પ્રધાનછે. ૪૭.

વિવાહમાં નૃસિંહપ્રસાદની ચપળતા વિષે.

પુરપતિ પાસ પણ નૃસિંહપ્રસાદ હોય,
સરવે ઉતારે વળી શરભરા કરેછે;
સાહેબ લોકો સમીપ નૃસિંહપ્રસાદ હોય,
નૃસિંહપ્રસાદ સ્વાર થૈ સઘળે ફરેછે;
બાળજ્ઞાનોદય સભા નૃસિંહપ્રસાદ હોય,
કવિયોની પરિક્ષા મંડપ મધ્ય કરેછે;
જ્યાંજ્યાં જઇ જોઇએ ત્યાં નૃસિંહપ્રસાદ દિસે,
એને રૂપ એકકે અનેક રૂપ ધારેછે. ૪૮.

દુહો[१].

कैया खसबोइ गुलाब जल, नहि सुगंध इत दुर;
देशांतर खुशबोइघर, बावदीन बहादूर. ४९.

શકરબાગ વિષે.

કવિત.

મુક્કર શક્કર બાગ જો કોઇ નિહાળી જુઓ,
નીરખતા નકી તેને લાગેજ નવાઇનો;
જાણે વૃંદાવન કે મંદાર[१]. કેશવાળું વન,
કે જાણે કૈલાશ બાગ માહેશ્વરી માઇનો;
જેનાં ફળમાંહી જાણે જગત જનેતા એજ,
શોધી શોધી સચ્વો સ્વાદ સુધાની સુધાઇનો;
ઉપજે અથાગ અનુરાગ ભલા ભાગ ભાળી,
ઉત્તમ અથાગ બાગ બાવદીનભાઇનો. ૫૦

બાળજ્ઞાનોદય સભા વિષે,

કવિત.

ધારા ઘણા સારા જેના સુધરે નઠારા જન,
જેમાં બેસનારાઓની ક્ષમાતો અક્ષયછે;
જોવામાં કિશોર પણ ચંચળ ચકોર ઘણા,
દીસે રૂડો દોર જેની વાણીમાં વિનયછે;
ભાષણો ભલાં કરેછે કૈક કવિતા કરેછે,
કૈક સ્વર ગાવામાં સરસ અતિશયછે;
જ્યાં વિશાળજ્ઞાની પણ મેળવે વિશાળ જ્ઞાન,
બાળકને નામે સભા બાળજ્ઞાનોદય છે. ૫૧.

નૃસિંહ પુસ્તકશાળા વિશે.

ચોપાયા છંદ.

વાંચન યોગ્ય વિવિધ વિદ્યાનાં, પુસ્તક પ્રૌઢ અપાર;
નૃસિંહ પુસ્તકશાળા નિરખી, ભારતિનો ભંડાર.૫૨.

વિવાહ વિશે.

સવૈયા.

જો સુતને ભલિભાત ભણાવી,
અનેક પ્રકારની અક્કલ આપી;
ચાર અથાહ ધરી ઉરમાં,
કુળરાહ વિવાહ કરે ગુણ માપી;
વિશ્વ વિષે બહુ તે વખણાય,

---

[१] જ્યારે એમની હવેલીએ મળવા ગયો ત્યારે તેમણે ગુલાબજળ તથા ગુલાબ ગોટો આપ્યો તે વખત આ દોહરો કહ્યો હતો.

[१] ઈંદ્ર.

ગણાય પિતા મહા પુણ્ય પ્રતાપી;
તે સુખની તુલના નવ થાય,
તમામ બિજાં સુખ હોય તથાપિ. ૫૩.

દોહરા.

બાબિ મહાબતખાનજી, ધરિ ઉર અતિ ઉત્સાહ;
કુંવર બહાદુરખાનનો, વિધિવત કર્યો વિવાહ. ૫૪.
કોડે લખી કંકોતરી, મોકલી ગામેગામ;
નામાંકિત જન બહુ મળ્યાં,તે શું લખું તમામ. ૫૫.

કવિત.

જાચકનાં જૂથમળી ચાલ્યાં ચારે તરફથી,
નોતરેલા લોકો પણ નોરે પડયા જાયછે;
જ્યાં મુકામ ઠામ ત્યાં તમામ જગા રૂંધી રહે,
ભરાયલા લોકોતણી ભીડાભીડ થાયછે;
રથ સુધરામ ઘોડાં ઘોડવેલ ઘણી ઘણી,
ગણતરી કરતાં ન કોઇથી ગણાયછે;
દેશી પરદેશીજન જુનેગઢ જાય જેમ,
કીડીયોનું કટક સાકર સામું ધાયછે. ૫૬.

સવૈયો.

કૈક મળ્યા જન તીરથ કારણ;
કૈક મળ્યા ભલું ભોજન ખાવા;
કૈક મળ્યા ક્રય વિક્રય કારણ;
કૈક વિલોકિ ખુશી દિલ થાવા;
કૈક મહાબતખાનતણું મન;
મોટી મહોબત રાખી રિઝાવા;
સજ્જન સોબત શોધન કારણ;
કૈક મળ્યા જન જ્ઞાન કમાવા. ૫૭.
કૈક મહાજન મુંબઇના;
વળી કૈક ગુણીજન છે ગુજરાતી;
કૈક દિસે મરૂ દેશતણા;
વળી કૈકની જાત કળી નથી જાતી;
દક્ષિણ માળવદેશી બંગાળિ,
વિશેષ મળ્યા વળી લોક વિલાતી;
પારંશીનો પણ પાર નથી,
પુરમાં નથી માણસ જાતિ સમાતી. ૫૮.
કોટ બહાર હજારો હજાર,
મળ્યાં નરનાર સહિત સમાજ;
રાવટિ બાવટિ હેઠ રહ્યાં,
કૈક ખાય તરૂતળ ભીતરી ખાજ;
કોટથકી અદકોશ લગી,
ચહુ ફેરવસ્યા ઘરબારી ઘણાજ;
જેમ સમુદ્ર ચડે ઉભરો,
ઉભરાયું જુનાગઢ એમજ આજ. ૫૯.
ભીડમચી પુરભીતર ભારી,
બહુજન જૂથ જડાજડ જોયાં;
મારગમાં તલપૂર ન મારગ,
થાય ઘણી વિધિ ધમસ ધાયાં;
જાતની ભાત જણાય ન જુજવિ,
ખોળ કરે ન જડે જન ખોયાં;
પોલિસ પાસ સદા દસ બારક,
હોયજ માથકિ છોર વછોયાં, ૬૦.
કૈક મળ્યા કવિ કાવ્ય કળાધર,
કૈક મળ્યા વળી વેદ પ્રપાઠી;
કૈક મળ્યા રજપૂત રૂડા વળી,
કૈક મળ્યા કુળદીપક કાઠી;
કૈક ઇરાની તુરાની મળ્યા વળી,
કૈક મળ્યા મરૂદેશી મરાઠી;
જુક્તિ જુનાગઢની નિરખી,
મનગર્વમતિ નર સર્વની નાઠી. ૬૧.

માંડવા વિષે.

પાંડવનો ઇંદ્રિપ્રસ્થ મહેલ બહુબહુ જુક્તિથી જેહ બનાવ્યો
માનવથી ન બને પણ જે મયદાનવ, છેલછટા ભલી લાવ્યે;
જેહતણો મહિમા મનરંજન ભારતમાં ભલી ભાત ભજાવ્યો
માંડણીમંડપનીનિરખીઇંદ્રિપ્રસ્થમનેશુભસાંભરીઆવ્યો.૬૨

કવિત.

મોટા મોટા રાજાઓના નવ લખા મ્હેલ જોયા,
જોઇછે હવેલિયો ઠાકોર ઠકરાઇની;
આયના[1] મહેલ જોયા બાઇના મહેલ જોયા,
રંગ મોલ્લતારી રંગ રચના સવાઇની;
બહુ બહુ બંદરોમાં મંદિરો મેં મોટાં જોયાં,

૧ કાચના મહેલ.

જેમાં ખરચાઇછે દોલત દરિયાઈની;
મોટા મોટા માંડવાની માંડણીયો જોઇ પણ,
નીરખી આ માંડવાની માંડણી નવાઇની. ૬૩
માંડવાની માંડણી તો માંડીને શું મુખે કહું,
અલૌકિક જાણે એતો આભથી ઉતર્યોછે;
સ્ફાટક મણીનો ઘણી ઘણી રીતે ઘાટ ઘડી,
દીપ્તિમાન દેવે જાણે ધરણીમાં ધર્યોછે;
કાંતો કળા કૌશલ્ય બતાવા કરી કારીગરી,
રૂપેરી ગિરિ કોરીને કારીગરે કર્યોછે;
કાંતો હિમાચળ આપોઆપ આતું રૂપ ધરી,
ઠીક સમો જાણીને આ ઠામ આવી ઠર્યોછે ૬૪.
મંડપમાં જાય તેને છાંટણાં છંટાય ખુબ,
રસ બસ થાય રૂડા કેળરિયા રંગમાં,
શહેર બજારમાં હજારો લોક ફરે હરે,
કેસરીયાં રંગતણા ઓપે વસ્ત્ર અંગમાં;
સોરઠમાં જાણીં એ સોનેરી વરસાદ કર્યો,
અમર અધિપતિએ એ સમે ઉમંગમાં;
જાણે જરીઆનનાજ પહેર્યા પોશાક સૌએ,
સાહેબજાદાની શુભ શાદીના પ્રસંગમાં. ૬૫.

વરરાજા વિષે.

સવૈયો.

વાંછિત વેશ વિશેષ સજે પણ કોઇન કાંઇ કુચાલ કહેશે;
ભૂષણ ભાર અપાર ધરે પણ દેખત કોઇન દૂષણ દેશે;
રાયતણો પણ રાય બની વરરાય લહાવ અલૌકિક લેશે;
વાહરેવાહજુઓ જગરાહવિવાહ સમોનઉછાહ વિશેષે.૬૬

દોહરો.

વરઘોડો વરરાયનો, વર્ણવતાં વધીં જાત;
તે માટે તેમાંથકી, મુખ્ય મુખ્ય કહુ વાત. ૬૭.

સવૈયો.

હાથી તથા હય હેમ હિરા, મુગતાફલ માળ ગણે ન ગણાઈ;
રત્નરૂડાં રતનાગરનાં, ગુણ સાગર નાગરની સુઘડાઇ;
પાલખિનો પણ પાર નહીં, રથ ચારઠની હદ ઠીક ઠસાઇ
બાબતણો ન બનેજ હિસાબ,નવાબતણા ઘરની ન નવાઇ. ૬૮

કવિત.

કાળા કાળા કાજળ આકારનાછે કરિ વર,
જાણે વાદળાના જથા આભથી ઉતર્યાછે;
દુરથી દેખાવ દીસે ડુંગરાના ડોળ જેવો,
બચ્યા સેતુ[1] બાંધતાં તે ધરણીમા ધર્યાછે;
ઐરાવત પતિએ ઐરાવતના બાળ જાણે,
ભૂપતિને આપ્યા ભેટ ભારી મદ ભર્યાછે;
લાયક નવાબતણો લખવા લાએઁણો જસ,
કિંવા કવિકાજે ગંજ કાજળના કર્યા છે. ૬૯.

ઘોડા વિષે.

સવૈયો.

લક્ષપતિ-જનનાં મનલોભિત,
શોભિત સાજ સજેલ સજોડા;
લેશ નહીં તનમાં કશું લાંછન,
ઉત્તમ કાંચન કીધ અછોડા;
ચાર પગે ઉછળે ચમકે વળી,
થૂળપણે પણ તે નહિ થોડા;
ફાળભરે હનુમાન સમાન,
ઘણા બળવાન ઘુમે બહુ ઘોડા.. ૭૦.

હાથીના રથવિષે.

કવિત.

બળવંત બળદ બબ્બેના રથ જોયા,
જોયોછે મેં સરસ એચાર ઘોડા સાથીનો:
જગંનાથજીનોરથ મોટામાં મોટો જોયોછે,
જોયોછે ભભકાદાર રથ ભૂપ ભાથીનો;
શ્રાવકોના દેવનો મેં જોયોછે સરસ રથ,
જાણેકે મઢેલોછે રૂપેરી જગંનાથીનો;
ઘણી સરસાઇનો નવાઇનો સફાઇદાર,
જનમ ધરીને આજ જોયો રથ હાથીનો. ૭૧

વરઘોડાની વાડી વિષે.

કવિત.

છોટા મોટા છોડવાળી ભભકમાં સારી ભાળી,
રંગમાં રૂપાળી ઘણા મજુરે ઉપાડી છે;
ભૂતળ ન ભાળી આવી દેવવાળી દુનિયાંથી,
કોણ જાણે એને કિયા માળીએ ઉગાડીછે;
ઢાળ પાડી ઢાળી હોય ટાળીઓ રૂપાળી એવી,
સોનેરી ગુચ્છાળી વર રાજાની અગાડીછે;
કૈલાશની ઝાડી જેવી, ઊંચીતો અંબાડી જેવી,

---

૧ રામે પર્વતોની પાગ બાંધી હતી તેમાંથી વધેલા તે.

વાસવની[1] વાડી જેવી, જોડ ફુલ વાડીછે. ૭૨.

રોશની વિષે.

સવૈયા.

પુર્ણ પ્રકાશ કરે પુરમાંહિ, દશે દિશ દીપક દીપે રહ્યા તે;
મંડિત હોય અમુલ્યમણી, અથવા ગ્રહ આભથકી ઉતર્યાતે;
વાસરકે રજની ન જણાય, ગણિત કર્યું નવ જાય ગણ્યા તે;
સઘ ઉદેજનનેમનસંભ્રમ, પક્ષ હશે શુદ કે વદ આ તે. ૭૩.

દોહરા.

આતસબાજી અતિ ઘણી, જોવા જોગ જણાય;
જે જોવાને જનતણી, ભારે ભીડ ભરાય. ૭૪.
રાણપોરના ખાનની, બેટી બહુ ગુણવાન;
બાંટવાની બીજી બિબી, પરણ્યો બહાદુરખાન. ૭૫.

વિદાયગીરી વિષે.

સવૈયા.

ભાટ તથા બહુ ભાંડ મળ્યા વળી,
તેમ મળ્યા બહુ ત્યાં તરગાળા;
રૂપ ધરે બહુરૂપિ બહુ વિધ,
ચારણ કૈક કરે કવિ ચાળા;
મીર ફકીર અનેક મળ્યા વળી,
જે વિદવાન હતા ગુણવાળા;
સ્વાર થઇ નિજધામ[2] ગયા,
નિકળેલહતા ઘરથી પગપાળા. ૭૬.
પૂરણ સૌની કરી પરૂણાગત,
કોઇ રહયું ન કશી ચીજ પાખી;
પાણીની માફક ઘીપીરસ્યાં,
અરધી ચીજ માગી તહાં ધરી આખી;
સાકર ખાંડની સીમ રહી નહિ,
ના કહેતાં પણ ઉપર નાંખી;
સ્નેહથી વાપરિયુ ધન સંચિત,
કિંચિત માત્ર કચાશ ન રાખી. ૭૭.

જુનાગઢમાં સ્કુલનો પાયોનાંખ્યો તે વિષે

કવિત

પચિસમી તારીખે ત્યાં સ્કુલતણો પાયો નાંખ્યો,
કીધું ખાત મુહુરત એતો શુભ કામનું;

૧ ઇંદ્ર. ૨. ઘર.

જેથી જુનાગઢમાં વિદ્યાતણો વધારો થશે,
ટળશે અજ્ઞાન ત્યાંની રૈયત તમામનું;
જેમ કલ્પવૃક્ષતણું બીજ કોડે વાવે કોઇ,
વાવ્યું ઉડહાઉસે[1] સરસ્વતીના ધામનું;
સર્વથી સરસ એતો ઉત્તમ કારજ થયું,
દેખી દિલ રીઝયું બહુ દલપતરામનું[2]. ૭૮.

દોહરો.

મુંબઇની વિકટોરિયા, નાટક મંડળી નામ;
તેણે ખેલ કર્યા ભલા, રીઝયા લોક તમામ. ૭૯.

આશીર્વાદ.

કવિત.

હાથી હયબાથી સાથી હજારો હજાર પામો,
પામો હીરામોતી હાર હજારો હલકમાં;
ઘણીક તમારે ઘેર, લક્ષ્મીની લીલા લેર,
છત આવે સાગરની છોળની છલકમાં;
પક્ષકાર પ્રતિદિન પાર વિના પક્ષ પામો,
પ્રતિપક્ષીઓના પક્ષ પડેરે પલકમાં;
સુફળ ઇરાદા આબીજાદા જીવો જુગો જુગ,
ખાઓ પીઓ ખુબી કરો ખુશીથી ખલકમાં. ૮૦.

मोतीदाम छंद.

रखे तुजपे ज्युं रहेम रसूल,
करे तव कीर्ति जहान कबूल;
करीम करे धन पूर्न मकान,
रहो खुशि खूब बहादुरखान. ८१.
करो कुल लायक उत्तम काम,
धरे धन धान्य खुदा तुज धाम;
गुनीजन गाय सदा गुनगान,
रहो खुशि खुब बहादुरखान. ८२.
वसे मुखमें ज्युं सरस्वती वास,
अल्लाह बढै तुज राज उजास;

૧ પોલિટિકલ આસિસ્ટન્ટ કેપ્ટન.
૨ ગુજરાત વર્નાકયુલર સોસાઇટીને વાસ્તે રૂ૫૦) રોકડા આપ્યા તથા દલપતરામને ઉમદા શીરપાવ અને દરશાલ રૂ૧૦૦) વર્ષાસનનો લેખ કરી આપ્યો.

करो क[illegible] पीयुष पान,
रहो खुशि खुब बहादुरखान. ८३.
पिता सम होहु प्रजा प्रतिपाळ,
दिले दररोज रहो ज्युं दयाळ;
सबे विधि हो बहु आप सुजान,
रहो खुशि खूब बहादुरखान. ८४.
दिसे तव कीर्ति विलायत देश,
नमे तुजपें सब औरनरेश;
सचे तुम सोरठके सुलतान,
रहो खुशि खूब बहादुरखान. ८५.
मकेश्वर पूरहि आप मुराद,
अपार वढेपुनि आप ओलाद;
दिनं प्रति देहु गरीब कुंदान,
रहो खुशि खूब बहादुरखान. ८६.
वदो मुख आप अविचल वाच,
सदा तव बानि विषे रहे साच;
समृद्धि बढै सुरराय समान,
रहो खुशि खूब बहादुरखान. ८७.
तुंही सुखपाव हु नित्य तमाम,
दुवा नित्य देवत दल्पतराम;
विचछन होव हु सर्व विधान,
रहो खुशि खूब बहादुरखान. ८८.

સમાપ્તિવિષે.

કવિત.

કેક લોક કરેછે વિવાહ વિત્ત વાવરીને,
ચરચાયછે તે વાત ચાર દિન ચોકમાં;
ઢીંગલાંના વિવા કરી હૈયામાં હરખ ધરે,
ફાવે તેમ રમે જેમ બાળ ફોક ફોકમાં;
તેમજ તમામ રાજાતણા વિવાતણી વાત,
થીર રહી નથી આજ જુઓ જનથોકમાં;
દ્વિજ દલપત જેની જાનમાં જાનૈયો, થયો,
એતો વાત અવિચળ રહેશે આ લોકમાં. ૮૯.

વળતી વખત રાજકોટમાં આજમ મણીશંકર જટાશંકર જેઓ ઘણા અનુભવીછે તેમનો સમાગમ થયો અને વાતચીત કરતાં કેટલાક સંશય મટ્યા તેથી ખુશી થઇને કહેલો સવૈયો.

સવૈયો.

વેદતણા બહુ ભેદ વિચક્ષણ,
લક્ષણ શુદ્ધ ચિત્તે ચતુરાઇ;
સંશય ટાળી કરે ગતસંશય,
હંસ જથા જળ દૂધ જુદાઇ;
સ્વાત્મક જ્ઞાન તથા પરમાત્મક,
તે ત્રિગુણાત્મકના ગુણ ગાઇ;
ભાગી શકે ભ્રમ[1] ભાવ ભયંકર,
શંકર કે મણીશંકર ભાઇ. ૯૦.

દોહરો.

જે ફાર્બસ સાહેબથી, વિદ્યા વિદિત પ્રકાશ;
હવે કહું હું તે વિષે, ફાર્બસ તણો વિલાસ. ૯૧.*

---

૧ વહેમ અથવા સંશય.

* ફાર્બસ વિલાસ ૨ જા ભાગમાં ત્રીજા પ્રકરણમાં ૭૨ મે પૃષ્ઠે છે.

संस्थान सुधारा प्रकरण समाप्त.

प्रकरण ५ मुं.

હંસ કાવ્ય શતક.[1]

મંગળાચરણ.—અનહર છંદ.

પ્રથમ પ્રભુના પદ પંકજ પ્રણામ કરૂં,
કરૂં કષ્ટ હરણનું સ્મરણ સચેતથી;
સભાજન ભૂષણ, ને દૂષણ રહિત હિત,
દાખવું દૃષ્ટાંત ને સિદ્ધાંતના સંકેતથી;
પઢે મુખ પાઠ તે પ્રવિણપણું પામે પુરૂં,
વરણન એવું રૂડું વરણવું તેતથી;
કહે દલપતરામ રાજનીતિ અંશ કાવ્ય,
હંસ કાવ્ય શતક હું કહું હવે હેતથી. ૧.

ઓ પ્રભુ અનાથ નાથ હેતે મુજ માથે હાથ,
ધાર ધરણીધર તો ધીરજ ધરી શકું;
કાવ્ય કળાના કલ્લોળ છે જેવી સમુદ્ર છોળ,
તારી દયા હોય તો હું તે વિષે તરી શકું;
ઉચરૂં સરસ રસ સભા કરૂં રસ બસ,
ભીતર ભલાનાં રસ ભાવથી ભરી શકું;
કહે દલપત કૃપા કર તું નિરંજન તો,
હૃદય સભાસદોનાં રંજન કરી શકું. ૨.

ઇશ્વરની કૃપાથકી કારજ કરી શકાય,
ઇશ્વર કૃપાથી આપદા થકી ઉગરીએ;
કરીએ ઉદ્યોગ આશા ધરિયે અપારપણુ,
ઇશ્વર કૃપાથી તરી પારતો ઉતરીએ;
પરિશ્રમ કીધે તો પગાર જેટલું પમાય,
ઇશ્વર કૃપાથકી ભંડાર ખૂબ ભરીએ;
શુણો રૂડા રાજ હંસ દાખે દલપતરામ,
ઇશ્વર સ્મરણ કરી કારજ આદરીએ. ૩.

સત્સંગ વિષે.

પંડિત પ્રસંગથી સુસંગતિનો રંગ ચડે,
પંડિત પ્રસંગથકી વ્હેમ દૂર વામીયે;
પંડિત પ્રસંગથી મુખ્ય મુખ્ય જ્ઞાન મળે,
પંડિત પ્રસંગે પળ પડે ન નકામીયે;
પંડિત પ્રસંગથકી પવિત્ર મતિ પમાય,
પંડિત પ્રસંગ તો વખાણ્યો વીર સ્વામીયે;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
પુણ્ય પાખી પંડિત પ્રસંગ ક્યાંથી પામીયે. ૪

દોડતી ગાડીએ દડો નાંખીએ સીધી લીટીમાં,
દોડતી ગાડીને સંગે, દોડી દૂર પડશે;
ઉંચો જો ઉછાળીએ તો આઘો પાછો પડે નહીં,
આવી એતો આપણાજ હાથમાંહી અડશે;
ગતિમાન સંગતે અગતિમાન ગતિ પામે,
ઇશ્વરી નિયમ એવો જોઈ લેતાં જડશે;
સુણો રૂડા રાજહંસ, દાખે દલપતરામ,
સદગુણી સંગે એમ, સદગુણ ચડશે. ૫.

શ્રીમંતનું સદન શોભાવે સદા સ્વચ્છ રહી,
નકી છે નિશાની આપ શ્રીમંતના સુખની;
રવિ કિરણો જેવું, અદર્શ તેના રંગતણું,
કોઇ સમે કરે જ્ઞાન મીઠી જીભે મુખની;
સ્થાપે જેહ સ્થાનકમાં તેહ સ્થાને સ્થિર રહે,
દામ દેઈ દૂર જાય દેખી વેળા દુઃખની;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
જુઓ એક રીત છે, પંડિત ઝમરૂખની[1]. ૬.

ધીરે ધીરે ધીરવી ધીરવીને ધરાવી ધીર,
અધીર અધીરીયાની ધીર નાંખે ધોઇને;
વદે એવા વચન પચન થાય પેટ માંહી,
અજીરણ ઉપજે નહીં કદાપિ કોઇને;
સાચવી સ્વભાવ શાંત, ભ્રાંતને અભ્રાંત કરે,
મેલી દે મતાંત તે મહાંત ખેદ ખોઇને;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
જનનો સુધારનાર જાણીયે તે જોઇને. ૭.

છોટો હોય છેક તેને મોટો કરીને દેખાડે,
મોટાને મહત મોટો ધારવાનું ધ્યાન છે;

૧ મુંબઇના લુવાણા ઠકર હંસરાજ કરમશીને આ કાવ્ય શતક ભેટ કર્યું હતું.

૧ ઝમરૂખ—ઝુંમર.

જેમ જેમ આપની વડાઇ અધિકાઇ થાય,
તેમ તેમ પારકી વડાઇતણું તાન છે;
એવો ગુણ અધિક અધિક જેમ આપ ગ્રહે;
તેમજ મનાય તે મહાન મુલ્યવાન છે;
ઓળખીએ દેખી આમ, દાખે દલપતરામ,
સજ્જન પુરૂષ સુક્ષ્મદર્શક સમાન છે. ૮.

ધાતુ અને અધિક ધીરજ ધરનાર નર,
સુઘડતા પૂરી કયારે પામેછે, સંસારમાં;
તવાઈ તવાઈ ઠેક ઠોકરો ખવાય ખૂબ,
ત્યારેજ દેખાય અતિ ઉત્તમ દેદારમાં;
ઠોકરો ખાવામાં જેને જેટલી કચાશ રહે,
તેટલી કચાશ એબ લગાડે આકારમાં;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
સુઘડ શોભેછે સારી સભાના શ્રૃંગારમાં. ૯.

સભામાં સુભાગ્યશાળી સભાસદ બની શોભે,
સભા તો અભાગિયાને ઝેરતણી ઝાળા છે;
સભામાં પ્રભા પ્રગટે પંડિત પ્રકાર બની,
સભમાં વિરાજે તેનો વડા પુન્યવાળા છે;
સભામાં સુભાષિત સંભાષણોજ સાંભળીએ,
સભામાં સુરસ મનરંજન રૂપાળા છે;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
સભા સારી સદગુણો શીખવાની શાળાછે. ૧૦

જેનું કામ જેથી થાય તોપણ તે ચીજ તજી,
કૈક લોક બીજી ચીજે બને તે બનાવેછે;
ચુનાબંધ ચોખાં ઘર ચિત્તમાં ન ચાહી અને,
જોગી જેમ જનમારો ગુફામાં ગુમાવે છે;
કસ્તુરીને કેસરને કંકુને નકામાં ગણી,
ભોળાનાથ ભસ્મ અંગે ભુંશીને નિભાવે છે;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
જે જેમ ચલાવા ચાહે તે તેમ ચલાવેછે. ૧૧.

દુર્જનવિષે—આર્યાવૃત.

કવિ વાણી ઘન પાણી પેખી સકળજન સદા રૂદય રીઝે;
દેશી જવાસા દિલમાં, ખરેખરા ખારથી ખીજે. ૧૨.

મનહર છંદ.

ગાજે જ્યાં ગગન ઘન જવાસા સુકાઈ જાય,
તરૂવર તો તમામ ફાલીને ફેલાય છે;
સુરજની શોભા દેખી સર્વને સંતોષ થાય,
ઘૂડ તો ઘવાઈ ખુણે ઘણાં ગભરાય છે;
અદેખાને ઉપદ્રવ કરે નહીં કોય, તોય.
અદેખાનું શરીર સ્વભાવથી સુકાયછે;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
જેમ ફાસફરસ સ્વભાવે બળી જાયછે. ૧૩.

સૂરજ સમાન આપ હોયછે, ઉદાર જન,
કરણા કિરણ પૃથવીમાં પથરાય છે;
અદેખો મનુષ્ય અન્ય ચંદ્ર સમ વચ્ચે પડે,
આવતા કિરણો કેટલાક અટકાયછે;
અંતરમાં એટલું અદેખો નથી આણતો જે,
અવનીનો વારો આવ્યે ચંદર ગ્રહાય છે;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
અદેખાઈથી બંનેને અવગુણ થાયછે. ૧૪.

અદેખાના સામી અદેખાઈ કરે શ્રેષ્ટ જન,
તેના દીલતણું ડોળ સૌને સમજાય છે;
ચંદ્રમાની વચ્ચે પડે પૃથવીનો પડછાયો,
ગોળ પડે તેથી ડોળ સમજી શકાય છે;
અકળીત હતો અવનીતણો આકાર પણ,
પ્રગટ સ્વરૂપ પડછાયાથી પમાય છે;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ગંભીર આકાશ કહો કોઠથી કળાય છે. ૧૫.

ખારીલો સખસ ખૂબ ખૂનસથીખાર રાખી,
ઘટમાં ને ઘટમાંજ ખાર ઘણો ઘુંટશે;
છાનો રાખશે તથાપિ છેકનહિ છાનો રહે,
છાતીમાંથી ખારભર્યાં વચનજ છૂટશે;
[1]ક્લોરેટ પોટાસ ને ગંધક ચોર છાનો ઘૂંટે,
ફજેત થશે તેવા ફડાકા બહુ ફૂટશે;
સુણોરૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
એ થકી અદેખ તેની તરતજ તૂટશે. ૧૬.

કોઇ કહે અતિ ઝેર વિંછીતણાં આંકડામાં,
કોઇ કહે તેથી ઘણું સરપના તનમાં;
કોઇ કહે હોય ઝેર હડકાયા કૂતરામાં,
કોઇ કહે હોય ઝેર વેરીના વચનમાં;
કોઇ કહે ઝેર ઘણું રહે રતનાગરમાં,
કોઈ કહે ઝેરતણાં ઝાડ ઝેરીવનમાં;

[1] આ ત્રણ વસ્તુઓ એકઠી કરીને ઘુંટીયે તો બંદુકના જેવા અવાજ થાય.

શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ઝાઝું ઝેર સૌથી ઝેરી માણસના મનમાં. ૧૭.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

ક્રૂરથકી ડરી દૂર રહી જન ક્રૂરતણું, કરીયે મુખ કાળું;
જો કરીયે કદી શીશ સમર્પણ, ક્રૂર કદાપિ ન થાય કૃપાળુ;
રક્ષકનો પણ ભક્ષ કરે, ભયકારી જનાવર થાય ભુખાળું;
હંસ સુણો દલપત્ત કહે કશું, ક્રૂરને વાયક વિનતિ વાળું.૧૮.

મનહર છંદ.

કાળજાનો ક્રૂર એક કોઈ હતો કાળો નાગ,
ફાડી ખાતો પ્રાણીઓને પોતે એક ફાળમાં;
એક સમે શેળો તેનું પુંછડું પકડી પડયો,
કુટી કુટી દેંણુ કાંટા વાગીયા કપાળમાં;
શેળાની કઠોર કાયા કષ્ટ તેને કશું નહિ,
ક્રૂર પેલો ઝેરી નાગ મુઓ ક્રોધ ઝાળમાં;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ક્રૂર ને કઠોર એમ મળે કોઈ કાળમાં. ૧૯.
રામાતણું બળ જે રીસાઇને રહેવું ભૂખ્યાં.
બાળકનું બળ બહુ રાગ તાણી રડવું;
દીનતણું બળ દીલ દુખાઈ ભેદુવા દેવી,
જુલમીનું બળ જે જુલમ કરી નડવું;
અદેખાનું બળ જે અછતા અવગુણ બોલે,
રાયતણું બળ વેર રાખીને રગડવું;
કહે દલપતરામ કપટી કુટિલ કને,
પંડિતનું બળ મૌનપણું તે પકડવું. ૨૦
સૃષ્ટિ મધ્ય સર્વ લોક કપટ કરેછે એમ,
કપટી તો કહે પોતે કપટકર્યાથકી;
કાયર તો જુદ્ધ સમે જોતાં જન સરવને,
ડરતાજ દેખે પોતે દીલમાં ડર્યાથકી;
કંજુસ તો દુનીયામાં સર્વને કંજુસ દેખે,
કંજુસાઈ પોતાતણે કાળજે ઠર્યાથકી;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ખગોળ ફર્યો દેખાય ભૂગોળ ફર્યાથકી. ૨૧.
કહી કહી થાકે ગુરૂ કહેલું ન કાન ધરે,
કોણ કરે બોધ શિષ્ય હોય ન કહ્યાગરો;
ભરી ભરી રાખી એને ઝરી ઝરી જાય જળ,
કોણ ભરે પાણી એવી કાણી જાણી ગાગરો;
ખોટી ખોટી ખાતર નાંખીને ખૂબ ખેડે તોય,
અન્ન ન ઉછેરી આપે લવણનાં આગરો;
કહે દલપત એવી હાલી માથાકુટ કરી,
કોણ કરે એવો ઉંઘ વેચીને ઉજાગરો. ૨૨.
સરસને નરસ નરસને સરસ કહે,
સરસ નરસની સમજ નહીં જેહને;
ધરમને ભરમ ભરમને ધરમ ધારે,
ધરમ ભરમતણો ભેદ નહિ તેહને;
સત્યને અસત્ય કહે અસત્યને સત્ય કહે,
સત્ય કે અસત્યની અગત્ય નહીં એહને;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
દહીં દૂધ ખાઇ પુષ્ટ કરી જાણે દેહને. ૨૩.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

વાંચી શકે ન નીચો પડી ચોપડી, ચોપડી રોટલી ચોપડી ચાવે;
માત પિતાતણી વાત શુણે નહિ, ભ્રાતતણે શિર લાત લગાવે;
છોકરવાદપણું રહે છેક, વિવેક વિના ગુણ એક ન આવે;
પ્રૌઢપણે દલપત્ત કહે, ગુણ બેશ વિના પછી દેશ લજાવે.૨૪

મનહર છંદ.

ઘરમાં ઘરણી સંગ સંગરામે શૂરવીર,
લૂટનાર લોકને તો આપવા ઉદાર છે;
જોરાવર જન પાસ ખરા ક્ષમાવાન રહે,
પેટને અનાજ દાન દેવાને દાતાર છે;
ભવનમાં ભંડારેલું ધન કાઢે ભોગવવા,
તેતો પાછું સોંપવાને શાણા શાહુકાર છે;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ચિત્ત પાસે સત્ય બોલે એવા તો અપાર છે. ૨૫.
પરણ્યા થૈ પરઘેર પરાધીન પેટ ભરે,
માનજો તે માનવીનું માન ઘટી જાયછે;
જ્યાંસુધી રહેવું યોગ્ય અધિક રહે અયોગ્ય,
હોય પ્રીત પરમ તે નરમ જણાયછે;
જુઓ હિતકારી નહીં જગમાં જનેતા જેવી,
એણે પણ દસમાસ ઉદર રખાય છે;
રહે જો અધિક કાળ કહે દલપતરામ,
વૈરભાવે વદી દીલ દીલગીર થાયછે. ૨૬.
માનવી તું હોય તો આ માનવી અમારી વાત,
માનવી નહિ જો હોય માનવી વગરનો;
અફીણથી જ્ઞાન જાય, અફીણથી માન જાય,
અફીણનો છંદ એજ ફંદ છે ફિકરનો;

ખૂટયો કાંતો કાળ કે વછુટયો ઉરથી વિવેક.
ઉડયો દાડો જાણુંતો અફીણીયાના ઘરનો;
કહી કળા કુશળતા કસુંબામાં કશી નથી,
કસુંબો કાઢયાથી કોપ કૌશલાકુંવરનો. ૨૭.

વચન વિવેક વિષે.

દ્વીઅર્થી વાણી યા તથા ભાષાઓ.

વાણીએ વેપાર થાય, વાણીએ ઉગાર થાય,
રાજકારભાર સાર, વાણીએ પ્રમાણીએ;
વાણીએજ જ્ઞાન વિજ્ઞાન અનુમાન થાય,
જે વિના યથાર્થ જગદીશ નહિ જાણીએ;
વાણીઓ ન હોતતો નહોત માણસાઈ મૂળ,
એથકી અધિક કહો ખુબ શું વખાણીએ;
કહે દલપતરામ જે કહું હરેક કામ,
વિશ્વમાં વિશેષ તો વિખ્યાત કર્યું વાણીયે. ૨૮.
બોલે એક બોલ તેના તોલથી તપાસીએ તો,
વરતી શકાય તેની વાતચીત વાણીએ;
કેવી ચાલ કેવો માલ કેવો તેનો બધો તાલ;
પૂછયા પાખી પણ પરિપૂરણ પ્રમાણીએ;
લક્કડના લાડુતણા નામથી તમામ ગુણ,
દાખે દલપત્ત આપ અંતરમાં આણીએ;
પંડયાણીનું પુર કુળ પૂછયા પાખી પ્રીછી લૈએ,
દીકરાનું નામ જ્યારે દાઉદીઓ જાણીએ. ૨૯.
વચનથી વેરીઇ વેરને વિસારી મૂકે,
વચનથી કિમત જણાઈ આવે જનમાં;
વચનથી અંતરમાં આનંદ અધિક થાય,
વચનથી મહાખેદ ઉપજેછે મનમાં;
અજાણ્યાથી પ્રીત થાય જાણ્યા વિપરીત થાય,
વચનથી જાવું પડે પારકા વતનમાં
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
વિધા વશીકરણની વસેછે વચનમાં. ૩૦.
આંખ અને કાન જેવી જાણે તેવી તેવી વાત,
જીવને જણાવે તે વિના તો કેમ જાણીએ;
સત્ય ને અસત્ય શબ્દ શ્રવણ તો સુણે કૈય,
કહો એવા કાનનો વિશ્વાસ શું વખાણિયે;
પેટીતણા[1] પેટમાંહી પ્રતિમા બે પડી હોય,
આંખ કહે એકતો ભરૂંસો કેમ આણિયે;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
તેમાં બુદ્ધિ ત્રીજી રાખી પારખી પ્રમાણીયે. ૩૧.
સમજ્યા વિનાનો શુક રટે મુખ રામ રામ,
કોણ જાણે રામ તે અંજીરકે અનાર[1] છે;
તિથિ તે શું વાર તે શું, નક્ષત્ર તે નામ શેનું,
અજાણ જોશીને નામ માત્રનો ઉચાર છે;
પાશેરનું અર્ધ પૂછયે ન્નારી કહે નવટાંક,
પાશેરના ટાંક પૂછયે વિચારતાં વારછે;
તેમજ રીતિ તમામ દાખે દલપતરામ,
રહસ્ય જાણ્યાવિના ન સુજે કશો સારછે. ૩૨.
દૃષ્ટિએ દેખાય પણ જાણપણે જાણે તેને,
રવિતણો તડકો[2] દેખાય મધ્ય રાતમાં;
અનંત બ્રહ્માંડ[3] જ્ઞાનવાનનીજ આંખે દેખે,
વિના જ્ઞાનવાન તો વદીજ જાણે વાતમાં;
લક્ષ્મી[4] વરુણ જમ જમદૂતની જમાત,
ભારતી આદિક ભલાં નામ ભાત ભાતમાં;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
બોલી જાણ્યા પણ રહ્યાં જાણવાં બકાતમાં. ૩૩.
દસ મોઢે બોલનારૂ આ સમે અપાર દિસે,
રાવણને ઉપમા નથી લખી નવાઇની;
ઉપમા પ્રમાણે ચિત્ર ચિત્રવાની ચાલ પણ,
ભાસે દેશ દેશમાં હમેશ બાઈ ભાઈની;
ઉપમાવિના આનંદ ઉપજે ન અંતરમાં,
તેતો છે પુરાતનની રીત પંડિતાઇની;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
કવિની ન ચુક મૂર્ખનીજ મૂરખાઇની. ૩૪.
કહે એક જોગીરાજ આજ અચરજ દીઠું,
કાયા ઉજળી મેં નેણે નીરખી કોકીલની;
એક દેશમાં અનાજ એવું તો મોઘું મળેછે,
તેર કોટિ કિમત તો આવે એક તીલની;
કથન શુણીને એવાં કહે દલપતરામ,

---

૧ પેટી–સ્ટીરીઓસ્કોપ.

૧ અનાર–ડાડમ.

૨ તડકો–ચંદ્ર ઉપર પડેછે તે.

૩ બ્રહ્માંડ–જેટલા તારા દેખાયછે તે હરેક બ્રહ્માંડ છે.

૪ લક્ષ્મી એટલે દોલત. વરુણ–જળ. જમ–મોત. જમદૂત–તરેહ તરેહના રોગ. ભારતી–વિધા. ઇત્યાદિકને જીવતા દેવોનાં રૂપ આપેલાં છે.

બોલ્યો એક પંડિત દેખાડી વાત દીલની;
કાંતો આજ કોઇ ઠામ અશ્વનો પ્રસવ થયો,
કાંતો આજ આગલીછે તારીખ એપ્રિલની¹. ૩૫.
મુખની વસળ કાઢી નાખતાં કળાય પેટ,
તે માટે મોટા મનુષ્ય મત નથી તાણતા;
જ્વાળા મુખી થકી જો ન નીકળે ગંધક રસ,
જમીનના પેટમાં શુંછે તે કોણ જાણતા;
પાણી કે પાષાણ હશે, કે'સોનાની ખાણ હશે,
એવું એવું ધારીને અચંબો ઉર આણતા;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
વાસતે વાચાળને લોકો નથી વખાણતા. ૩૬.
મૂરખના મનતણો મર્મ સર્વને જણાય,
મર્મ જે સુજાણનો તે કહો કોણ જાણેછે;
જાણવા ન ઇચ્છે કૃત્ય તો ન કોઇ જાણી શકે,
જાણવા અનેક જન અભિલાખ આણે છે;
મુલકમાં જેવી રીતે ધ્રુવ માંછલીનું મુખ,
કોણ જાણે ઉત્તર તરફ કોણ તાણેછે;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
મર્મ જો જણાય તો ખોદાય તે ઠેકાણે છે. ૩૭.
પારકીજ ચૂકનો વિચાર કરતાં પ્રથમ,
આપનાજ અંતર તરફ ચિત્ત આપીયે;
દુઃખ સુખ પારકાના દેહતણું દેખવાને,
આપનાજ દુઃખ સુખમાંહી દીલ થાપિયે;
આપણુંજ કાળજું કપાય તેનું કષ્ટ જોઇ,
કાળજું પરાયું પછી કદાપિ ન કાપીયે;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
માપવા દિવસ છાયા આપનીજ માપીયે. ૩૮.
કાશી કેરા પંડિતની સાથે સભાવિશે વાદ,
વદવાને ઉઠયો ઠગ મૂરખ ઠગાઇથી;
હુંકારા તુંકારા કરી તાડુકી તાડુકી તેતો,
તજી લાજ શરમને બોલ્યો તોછડાઇથી;
પંડિત તો તેના સામો એકે બોલ બોલ્યો નહિ,
રહ્યો સાંભળીને સર્વ રૂડી ગંભીરાઇથી;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
મૂર્ખ જાણે જીત્યો મારી વિદ્યાની વડાઇથી. ૩૯.
ક્ષમાવાળી ક્ષમા રાખે ત્યારે દુષ્ટ તેને કહે,
બોલી જાણે નહિ માટે નાસવાની બારીઓ;
આબરૂ તજીને બોલતાં અદબ મૂકવાની,
હિમત ન રાખે ત્યારે કહે એતો હારીઓ;
ઉપરા ઉપર બોલતાંજ બીહે નહીં,
જાહેર કરેછે તાત માતતણી જારીઓ;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
તેવીતો ચતુર ઘણી નારીઓ ચુનારીઓ. ૪૦.
ભઠ પડયો ભવ જેઓ ભવનમાં ભુંડુ બોલે,
ભુંડુ બોલવાની રીત ભાંડ કે ભવાઇની;
દીકરી દુહીતા માતા દેખતાં બકેછે દુષ્ટ,
નહિ રીત જૂની એતો જાણવી નવાઇની;
અરથ વિનાની તોય આનંદ પમાડે એવી,
હુલવાટી તેથી સારી હોયછે હવાઇની;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
સારા શબ્દથકી શોભા સાંપડે સવાઈની. ૪૧.

ભોળી સ્ત્રી વિષે—દોહરો.

પર હકિકત તું પ્રસિદ્ધ કર, તખતા નર તુંજ ધર્મ;
હાંડી સ્ત્રી હૈયાતણો, પ્રકટ પ્રકાસે મર્મ. ૪૨.

મનહર છંદ.

તખતો પોતાનો મર્મ પોતે ન પ્રસિદ્ધ કરે,
પરગુણ દોષ પરદૃષ્ટિયે દેખાડશે;
હાંડી તો હૈયાની ભોળી જે બિચારી નારી જાત,
સારી બૂરી વાત નહિ પેટમાં સંતાડશે;
સંતાડી શકે શું સરજનારે નથી શક્તિ દીધી,
નારી જાત અંતરની વારતા ઉઘાડશે;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
લોક તેમાં તેલ રેડી બળતું લગાડશે. ૪૩.
ફરતાં ફરતાં કદી કાયામાં જો ફાંસ વાગે,
દિવસ ઘણા સુધી રહી શકે ન દેહમાં;
નીસરી શકે નહીં તો છેલ્લીવારે નીસરવા,
ઉપડેછે ફોડલો જરૂર અંગ એહમાં;
કામનિના કાળજામાં છાની છેક રાખવાની,
વાત ન વશી શકેછે જુજ બુદ્ધિ જેહમાં;

---

૧ દિવસે ઘોડી વિઆય તો તે અપશુકન મટાડવા સારૂ એક ગપ ચલાવાનો ચાલ આપણા દેશમાં છે; તેમજ તારીખ ૧ લી એપ્રિલને દહાડે એક ગપ ચલાવવાનો ચાલ અંગ્રેજ લોકોમાં છે. તેને એપ્રિલ ફૂલ કહે છે.

કહે દલપતરામે કિંવા એજ કારણથી.
સ્તન રૂપી ફોડલા થતા હશેજ તેહમાં. ૪૪.
ભણી ગણી નહીં તેથી ભામનીની ભાષા ભુંડી,
તેને નહિ શુદ્ધ કશી તકકે બેતકની;
છુંદી છુંદી મેંદી પછી તેને મુખે છાંદો દીધો,
રેખ મેખ મારી જાણ્યું જાય ટેવ જકની;
હરઘડી હોઠ રૂપી બારણાં બે બંધ થવા,
નાકરૂપી નકુચે કડી કરી કનકની;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
માનનીને મુખે વાણી તો રહી માફકની. ૪૫.

સ્વભાવ—દુમિલા છંદ.

ઉતરે ન અનામત ચિત્ર મહાવત
જે ગજ શશિ ચડયો તે ચડયો;
મરડાય નહીં મૃતિકા ઘટનો,
કુંભકારે જે ઘાટ ઘડયો તે ઘડયો;
બદલાય છુટો ન બિલોરતણો,
જેમ જન્મ થતાંજ જડયો તે જડયો;
દિલ શોધી જુઓ દલપત કહે,
જન જાતિ સ્વભાવ પડયો તે પડયો. ૪૬.

મનહર છંદ.

સજ્જનની સંગતિથી દુર્જનના દીલ વિષે,
સજ્જન સ્વભાવનો દેખાવ નથી દોહ્યલો;
જો પછી જાતિ સ્વભાવવાળાતણો જોગ થાય,
તો પછી જરૂર જાત અશલની જોઇલો;
સાકર અસલ જાત શેલડીનો કોયલો છે,
મેળવણી મળ્યાથકી સ્વાદ પામી સોયલો;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ગંધક તેજાબ મળે કોયલો તે કોયલો. ૪૭.
કોયલાની કાળપ મટાડવાને દૂધે જુઓ,
કોયલો કદાપિ કાળો રંગ મુકતો નથી;
ક્રોધ લોભ કામનો હરામનો સ્વભાવ હોય,
છોડે તોય તેનો છેક છૂટકો થતો નથી;
સંગતણો રંગ જો ન લાગ્યો હોય રગે રગે,
તેજ રંગ ટળે બીજે લાગ લાગતો નથી;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
જનમ સ્વભાવ કોટી યતને જતો નથી. ૪૮.
હવાની ગતિ હમેશાં હોયછે ઊંચી ચઢવાની,
ભારવાળી વસ્તુ નમી ભૂમિભણી જાયછે;
પ્રવાહી પદારથ તો ચાલેછે પ્રવાહ રૂપે,
એથી ઉલટું ચલાવતાં તો અટકાય છે;
તેમજ જગતમાંહી જેને જેવી ટેવ પડી,
તે તજાવ્યા વિના તેનો ઉપયોગ થાય છે;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ગતિ તેની ગોઠવીએ તેમ ગોઠવાય છે. ૪૯.
ગરેડીના ટેકણથી ગાંઠ વિના ગોઠવતાં,
નીચી તાણીએ તે ચીજ ઊંચી ઉંચી જાય છે;
હવા એક ભુંગળામાં, ભરીને ભમાવી હોય,
નીચી નમે તેથી ઘણાં કારજ કરાય છે;
ક્રોધને કુબોધ સામો, લોભને સુલક્ષ સામો,
માન ને દેશાભિમાન થાને જો થપાય છે;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
અવગુણ તો તે ગુણ રૂપમાં ગણાય છે. ૫૦.
ધ્રુવ સામું જુઓ ધ્રુવ માછલીમાં એજ ગુણ,
કીધો ઉપયોગ નિધિ તારણ તમામમાં;
ઘડો ઉંધો પાડી દાબ્યો પાણી માંહી પેડું નહિ,
ઘડયો એવો ઘંટ મોતી કાઢવાના કામમાં;
ધુમાડાનો ધક્કો વાગ્યે એક ચીજ ઉંચી ચડી,
બનાવ્યું બલુન ગુણ ગમ્યો ગામે ગામમાં;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ઠરીને જુએ તો ગુણ દીસે ઠામે ઠામમાં. ૫૧.
ગ્રહનું ગ્રહણ થતાં દુશમનોને ડરાવી,
કોલંબસે કેવો રસ્તો શોધ્યો સમાધાનનો;
ઉપયોગી ઝાડને સિંદૂરનું ત્રિશુળ તાણી;
કરેછે આકાર કેવો મામાના મકાનનો;
પાણીતણી વાવ્યે અપવિત્ર ક્રિયા કરે નહિ,
ડાહ્યે શોધી કાઢયો તેમાં રસ્તો દેવસ્થાનનો;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ઉપયોગ થાય છે અજ્ઞાનીના અજ્ઞાનનો. ૫૨.

ઉપદેશ વિષે.

શરીર તો શતરંજ પટના સમાન શુભ,
બાદશાહ બન્યા સુવિચાર કુવિચારછે;
મન તો વજીર વાંકો શીધો દોડે સર્વ દીશ,
મનના તરંગ તો તુરંગમ તે હાર છે;
દૃષ્ટિ ઉંટ વાંકાં દોડે શ્વાસ હાથી શીધ પાટ,

રસ રૂપી પ્યાદા નહિ પાછા હડનાર છે;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
હરિ જાણે એમાં અંતે કેની જીત હાર છે. ૫૩.
ઇંદ્રિય અવેવ રૂપી સારા સારા સભાસદ,
આતમા અધ્યક્ષ પક્ષ ઉત્તમ પ્રમાણવા;
સુવિચાર ભાષણ કરીને આપે સારો બોધ,
કુવિચાર તેવે સમે લાગે મત તાણવા;
કોઇ સમે કુવિચારનું કહ્યું કબુલ કરે,
કોઇ સમે સુવિચારનો સુજસ જાણવા;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
એવા સભાસદોને વિશેષ શું વખાણવા. ૫૪.
તન તો વતન જ્ઞાન તંતુ વિજળીના તાર,
ગોઠવી રાખ્યા છે રોમ રોમ રૂપી ગામમાં,
અજાણ્યું ન જાય ક્ષણ ક્ષણની ખબર થાય,
મગજ રૂપી મહાલકારીના મુકામમાં;
કાયદા વિરૂદ્ધ કશું કોઇથી કરાય નહીં,
આવો ઇનસાફ સાફ તે તનુ તમામમાં;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ચતુરાઇ કેટલી રચી છે હાડ ચામમાં. ૫૫.
દાંતની બત્રીશી એતો અક્ષરનાં બીબાં બન્યાં,
જીભ હોડ જંત્રતણાં દાબણ જણાય છે;
સુરતાના જળથી ભિંજાઇ ભાઇ પારકાના,
કાળજાના કાગળ છુટા છુટા છપાય છે;
ઊંચા નીચા કાગળ રહે અક્ષરો ઉડી જાય,
વારતા પછી તે વાટ ઘાટમાં વંચાય છે;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
સારી વાતે લાભ ખોટી વાતે ખોટ ખાય છે. ૫૬.
ઘડીઆળચીએ ઘણું સારૂં ઘડયું ઘડિયાળ,
અધ પડ્યું ચાલતું બિગાડ થતી વાર છે;
ઘડીયાળ ફિકર કરીને નહિ ફાવી શકે,
ઘડિયાળચીને એની ફિકર અપાર છે;
જગતની ફિકર કરેછે જગ કરતાર,
અહોનિશ તેનો એના ચિત્તમાં વિચાર છે;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
નર જે ફિકર કરે તેથી શું થનાર છે. ૫૭.
પાણી વિના પ્રાણીતણા પલકમાં પ્રાણ જાય,
તે તો પાણી મફત મળેછે જોયે જેટલું;
સોના વિના સૃષ્ટિ જીવી શકે સૈકડો વરસ,
મોંઘે મુલે મળેછે કનક જુઓ કેટલું;
તનુજ જનમ્યા આગે જનનીના તનમાંહી,
તાજું તાજું દૂધ તો તૈયાર રાખ્યું તેટલું;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ચતુર ચિંતા તજે વિચારી ઉર એટલું. ૫૮.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

ખડ્ગ ક્ષમા ધરી ધીરજ ઢાલ, વિજ્ઞાનને જ્ઞાનની નોબત વાજે;
સ્વારથ ને પરમારથ ચક્ર, મનોરથના રથમાંહિ વિરાજે;
સત્યપણાનું નિશાન સદા, શિર શીયળ છત્રતણી છબી છાજે;
હંસ શુણો દલપત કહે, જગમાંહિ મહારથી એજ છે આજે. ૫૯.

મનહર છંદ.

લિપિઓ લખાઇ ન લખાઇ તો શું લાંછન છે,
લાયકી લખાઇ તો લખાઇ લાખ વારતા;
ચાતુરી ચખાઈ ન ચખાઇ તો શી ચિંતા કશી,
ચોખાઈ ચખાઇ ને ચખાઈ સુવિચારતા;
દોલત દેખાઈ ન દેખાઇ તો શી દીલગીરી,
તજી અદેખાઇ ને દેખાઇ જો ઉદારતા;
રોનક[1] રખાઈ ન રખાઈ દલપત પણ,
સુરીતિ રખાઇ તો રખાઈ સર્વ સારતા. ૬૦.

પરાક્રમી જન વિષે.

પરાક્રમી પરાક્રમ જેટલું પ્રસિદ્ધ કરે,
દુનિયાં દૈવત તેમાં તેટલુંજ ધારેછે;
જેમ શશિમાં પ્રકાશ સદા સરખોજ હોય,
ઓછો દેખી લોક અપકીરતી ઉચારે છે;
પાપથકી શ્રાપ લાગ્યો કાંતો શિર શત્રુ જાગ્યો,
કાંતો ક્ષય રોગ એવું ધારીને ધિક્કારે છે;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
પુનમના ચંદ્રનો સુજસતો સંભારે છે. ૬૧.
વડાની વડાઇતણું વિગતથી વરણન,
માપવાના યંત્ર[2] થકી જુગતે જણાય છે;

૧ રોનક—શોભા.

૨ યંત્ર. દુરબીન વડે ઊંચી જગા માપતાં જેમ દુરબીનનું મોં ઊંચુ કરવું પડે તેમ તેમ સામી જગા વધારે ઊંચી જણાય તેમજ કોઇ સરદારનું વર્ણન કરનાર પંડિત ઊંચી પદવી પામે તેમ તેમ તે સરદારની વધારે વડાઇ જણાય.

વરણુન કરનાર જેમ જેમ ઊંચો વધે,
તેમ તેમ વડાની વડાઈ વખણાય છે;
વરણુન કરનાર નમીને જો નીચો રહે,
વડાની વડાઇ ઓછી એટલી ગણાય છે;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
વિશ્વમાંહી સાધારણ વડાતો ધણાય છે. ૬૨.
ઉમદા મનુષ્યને અગાડી કીજીએ હમેશ,
તો તે કામ તતકાળ કીમતી કહાવશે;
ગરીબ અગાડી કીધે કામ હલકું ગણાય,
કોણ તેને કહી ભલું નજરમાં લાવશે;
નવડો અગાડી નોંધે આંકડો એકાણું થાય,
એકડો અગાડી નોંધ્યે ઓગણીશ આવશે;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ઉમદાને આશરે ગરીબ ખુબ ફાવશે. ૬૩.
હીમતની હોય કીધે કિમત કરોડ લાખ,
હીમત ધરેછે તે હરાવ્યા નથી હારતા;
હૈયામાં ધરીને હામ કરવાનું ધારે કામ,
ઓથું લેવા નથી અન્ય આગળ ઉચ્ચારતા;
એજ રીતે દુનિઆમાં દીસે જે ઉદાર નર,
આપ જોરથીજ એવી આદરે ઉદારતા;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ધીર શૂરવીર નથી ઢાલ લેવા ધારતા. ૬૪.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

બોલ બડા મુખડાથીં બકી બકી, આગળથી વડીં વાત્ત ઉપાડી;
અસ્ત્ર અને વળીંશસ્ત્ર ધરી, સહુ આગળથી પણ થાય અગાડી;
દેખીં રિપુ દલપત્ત કહે, પછી પાછો હઠે હથિઆર પછાડી;
તે શુરને શિરપાવ ધટે શુભ, પાઘ નહિ પણ સુંદર સાડી.૬૫.

મનહર છંદ.

સમજુ સમર્થ અર્થ વ્યર્થ તો ઉડાવે નહિ,
યોગ્ય ઠામે વાવરતાં દીલમાં ડરે નહિ;
શરીરમાં સૃષ્ટા ગ્રાન તંતુ મુકે તે ઠેકાણે,
જે ઠેકાણે એના વિના અરથ સરે નહીં;
છેક દાંત છાલમાં વધેલા નખ વાળમાં,
સુકાશરીર સાલમાં તે તંતુઓ ધરે નહિ;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ધણો માલ ધાલી ખાલી ખરચ કરે નહિ. ૬૬.
જાતિસાનું જોર વધ્યે જોરાવર જાત થાય,
પેશી ન શકાય ત્યાં પલકમાં પુગાડશે;
લોહતણી શાઇડીથી શારીને કઠોર કાડ,
લોહતણા ખીલા તેજ છેદમાં લગાડશે;
જાતમાંથી સંપ જાય તો એકે નહિ ઉપાય,
મજબુત મૂળખણી ખોદીને ઉખાડશે;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
મણીતણી શાઈડી મણીમાં શાર પાડશે. ૬૭.

લોભી તથા કંજુસ વિષે.

જીવ જાણે જોગી જતી સેવી સંપડાવું સુખ,
ફોગટનાં ફાંફાં મારે કશો નહિ ફાયદો;
સુખ દુઃખ સમૃદ્ધિ સંતાન સમે સાંપડશે,
વિશ્વ પતિયે જો નકી કીધો હશે વાયદો;
જગતની રચના વિચારી કામે કર્યા જાવું,
એ થકી ઉપાય નહીં શોધ્યે ઇલાયદો;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
એક માટે ઇશ્વર ન કરે જુદો કાયદો. ૬૮.
જુગારી કરજદાર કરજથી દૂર થવા,
માંડે દાવ મોટા જાણે કરૂં મુડી કરમાં;
જેમ કોઈ રાયનો કુમાર રાયથી રીસાય,
જાય નાશી જાણે જાઊં દૂર દેશાવરમાં;
પાછું વળી પેખે ન સીધાવે શીધો શીધે પંથ,
ભમીને ભૂગોળ આવે બાપના બંદરમાં;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ધાંચીનો બળદ ધુમે ધરમાંનો ધરમાં. ૬૯.
ઉપકારી ઉપકાર ધારણાથી ઓછો કરે,
જેને મહા લોભવાળો ના લાયક લેખશે;
મારચની એકવીસે ત્રેવીસમી સપટંબરે,
દુનિયાં દિવાકરને ત્રીસ ધડી દેખશે;
હઠથી જોવાને સામો દોડે જે હજાર [1] મૈલ,
અઢી ધડી ઓછીવાર પ્રાણી તેતો પેખશે;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
આગ્રહીને એવી રીતે જગત ઉવેખશે. ૭૦

ઇંદ્રવિજય છંદ.

જો જળ વૃષ્ટિથીં નષ્ટ ધણાં ધર થાય કમાણી ધણી કડીયાને;

---

૧ સૂરજ આશરે ૧ કલાકમાં એક હજાર મૈલ ચાલતો જણાય છે; માટે ચઢતે પહોરે તેને વધારે વાર જોવા સારૂ ઉગમણો ૧ હજાર મૈલ દોડેતો તે ઉલટો ૧ કલાક વાર ઓછો સૂરજને દેખે.

જો જનને જર લાભ જડે બહુ, તો જર જૂથ જડે જડીયાને
જો વિદ્વાન વસે વસુધાપર, તો ખુબ માન મળે ખડીયાને.
હોય દુકાળ કહે દલપત, ફરી ફરી લાભ. ફળે ફડીયાને. ૭૧.

મનહર છંદ.

વસંતની વેળા વિષે ખાખરા પાલોયા ખૂબ,
ફેલાઇ રહ્યાંછે મોટાં પાન જેવા ફાફડા;
ફૂલ તો સફાઇબંધ કેસુડાંને નામે ક્રોડ,
થયા થોકે થોકે તેના ઉપર તો થાપડા;
ફાલ્યો ફૂલ્યો ખૂબ પણ ફોગટ થૈ ફૂલ તેની,
પરિણામે ફળતો પ્રગટયા પીતપાપડા;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
બહુ આશા બાંધીને ઠગાયા સુડા બાપડા. ૭૨.
સૃષ્ટિમાંહી હોયછે ઘણાકતણું શેઠ નામ,
એકતો કંજુસ અને એકતો ઉદાર છે;
એક વાદળી તો ચામડીનું લોહી ચૂસી લેછે,
એક વાદળી તો વિશ્વમાંહી વર્ષનાર છે;
એક કરો આકાશથી પડી નેવાં ફોડી નાંખે,
એક કરો જુઓ અર્ધઘરનો આધાર છે;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
કનક ધંતુરો હેમ કેવો ફેરફાર છે. ૭૩.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

લાલને લાડ લડાવીયે લાખ, ધરે નહિ પ્રાણુવિના ધવરાવ્યે,
ખેતર ખેડી ભર્યું ભલું ખાતર, અન્ન ઉગે ન વિના વવરાવ્યે.
પીરસવા પકવાનવિના નહિ ગોરવ થાય ગીતો ગરાવ્યે;
હંસ શુણો દલપત્ત કહે, જન સર્વની જાય ક્ષુધા ખવરાવ્યે. ૭૪.
મંજન ઉપર હોય નિમંજન, મજ્જન ઉપર હોય ન મંજન;
અંજનમાંનહિ આંખ ધલાય, ધલાયજ આંખની ઉપર અંજન'
વ્યંજનમાં સ્વર અંત લખાયલખાયનહિ સ્વરમાં પછી વ્યંજન
રંજન કૈતક દેખી થવાય, થવાય ન કૈતક આગળ રંજન. ૭૫

મનહર છંદ.

અરે હેમખાણ તુજ આગળ હજારો મણ,
હોય હેમ તોય તારી ચાલે નહિ હુંડીયો;
દુનિઆમાં હુંડીઓ તો ચાલેછે દુકાનોતણી,
લક્ષમાં વિચારી લેતાં તે તો તારી હુંડીઓ;
ધક્કા ખાઇ ખાઇને ખરાબ થાય તુજ પાસ,
કષ્ટ સહ્યાવિના કોણ ભરી જાય કુંડીઓ;
કહે દલપતરામ ખોઈ સાહુકારી આમ,
દેશ દેશમાંહી તારી વાગી ચુકી ડુંડીઓ. ૭૬.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

લાભની લાલચ થાય ન લેશ. અશેશ ઉપાય કર્યાથકી આડો;
પ્રારથના ભણિને ગણીપાડ, ઘસ્યાથકી હાથ ખસે નહિ ખાડો.
ખાણુ અને ખુબ ખોળ વળી, ખવરાવી જરૂર કરે બહુ જાડો;
હંસ શુણો દલપત કહે, પળીયે પણ દૂધ ન દે કદી પાડો. ૭૭.

મનહર છંદ.

શત્રુરૂપી દહીંતણો જામેલો જમાવ જોઇ,
મોટો એક ફૂલતણો વાંસ તેમાં મૂકશે;
પોતાને ન છાંટા લાગે, એવી રીતે છેટે રહી,
ચાળવણી દોરીની ચલાવતાં ન ચૂકશે;
જામેલો જમાવ વલોવાઇને વિખાઇ જાય,
તેને પછી તાબે લેવા ઝડપથી ઝૂકશે;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ.
રાજનીતિની તે રીત ધીર લેવા ઢુંકશે. ૭૮.
ભાર બોજ વાળાને તો પ્રથમ કરાવે ભેટ,
હલકાને[1] તે પછી હજૂરમાં પમાડશે;
પ્રવિણ પ્રધાનની પુરાતનની રીત એવી,
દુનિઆમાં હવા તેનો દાખલો દેખાડશે;
પથ્થર ને પાંનડું જો પૃથવી તરફ પડે,
હલકાને હવા જુઓ પછીથકી પાડશે;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
હોય ન હવા તો મરજાદ તે મટાડશે. ૭૯.
ધન મદથી અધિક હોય છે હજાર ગણો,
હુકમનો મદ મહિપાળના મજૂરમાં;
હુકમનો સ્વાદ નથી શાક પાક શેલડીમાં,
હુકમનો સ્વાદ નથી ખાંડ કે ખજૂરમાં;
રહ્યો નથી સ્વાદ તે પુરાણ કે કુરાન વિષે,
રહ્યો નથી સ્વાદ રીક[2] સામ કે યજૂરમાં;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
હુકમનો સ્વાદ હોય હાકમ હજૂરમાં. ૮૦.

વિદુષકનો વેશ.—ઇંદ્રવિજય છંદ.

મૂછ દિસે અજ શ્રૃંગ સમાન દિસે શુભ સાવરણી સમ દાઢી;
નાક નવીન પ્રકારતણું, [3]અવળી વળી જેમ વિના ઘૃત વાઢી;

૧ તથા ફૂલાયેલાને. ૨ રીક–ઋગ્વેદ.
૩ અવળી–ઊંધી.

પાપડીનો પણ બેશ બનાવ, તળાવ વચે જ્યમ ટેકરી કાઢી;
ભાંડ કે ભાટ હશે કહે કોઇક કોઇક ધારીશકે વળી ઢાઢી. ૮૧.

નિર્બળ—મનહર છંદ.

નરમ દેખીને ગણવુંજ નહિ નીરબળ,
મૌન દેખી મૂરખ કે મુગુ નહિ માનીએ;
ઓળખાય નહિ પણ હોય આબરૂજદાર,
હોય સરદાર પણ પૂરો ન પીછાનીએ,
સુરાખારનો ગંધકનો તેજાબ સેવનાર,
હોય રૂ[1] બંદુકનું ન છેડીયે નાદાનીએ;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
પાટુ મારવાથકી પીડા પમાય પાનીએ. ૮૨.

શ્રીમંતોની સભા મધ્ય ગરીબ શી ગણતીમાં,
કોહીનૂર પાસ કાચ બાપડો શા બાબમાં;
સાગરની આગળ તે ગાગરને ગણે કોણ,
તલ્લતણું તેલ તુચ્છ તે કશું તેજાબમાં;
લાખ ક્રોડ રૂપૈઆનાં જે ઠેકાણે લેખાં થાય,
કોડીઓ બિચારી ત્યાં કહો કિયા હિસાબમાં;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
છ આનાની છીદરી તે છાજે કેમ છાબમાં. ૮૩.

પોતાનું કરેલું ગમે.

ચાંદનીના આડા બાંધી ચંદરવો ચારે દીશ,
દીલમાં ધારેછે આતો સુંદર દેખાવ છે;
ચળકતા તારા દેખી પામે ન અચંબો ઉર,
હવાઇના તારા દેખી બોલે શો બનાવ છે;
ધૂળની ઢગલીતણાં બાળક બનાવે ઘર,
કહે એક એક પ્રત્યે આ રૂડો ઉડાવ છે;
અતિ ગમે આપ કામ દાખે દલપતરામ,
સનાતનનો એવો સંસારીનો સ્વભાવછે. ૮૪.

અભિમાન.

સ્નેહ વધે સર્વનો ઉપાય એવો આદરીએ,
માન મળે તેથી અભિમાન નહિ આણીયે;
અંતરથી હેત કદી લોકનું ઉતરી જાય,
લક્ષ્મના મટીને વાળ કાખના પ્રમાણીયે;
એક બેના શેર પામ્યા બાસઠ હજાર મલ્લ,
એના એજ શેર જુઓ આથડતા જાણીયે;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
વચન ગરવવાળાં વદીએ ન વાણીયે.. ૮૫.

ચડતી પડતી વિષે.

સરખી સ્થિતિ સદૈવ દુનિયાંની દીસે નહિ,
ઉતરે ચડે અશલનોજ એવો ઢાળ છે;
એક સમે મરદની મુછે રહી માન પામે,
એક સમે તેજ તુચ્છ થાય તૂટ્યો વાળછે;
એક સમે ગલીચીમાં રહી નીર ગંદુ થાય,
એક સમે એજ મિષ્ટ થાય મેઘ માળછે;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
દિવસે આકાશ એજ રાત્રિએ પાતાળછે. ૮૬.

ઉદ્યોગ વિષે.

અસલના લોક અંગ ઢાંકવાને ધરી લેતા,
ચામડાં કે પાનડાં કે ઝાડ છાલ જાડીયો;
આળસ તજીને જો ઉદ્યોગ કર્યો અક્કલથી,
અડચણો ઉડી ગઇ આવનારી આડીયો;
પાથરી મુકીછે સુખની વસ્તુઓ પૃથવીમાં,
ખાંડ ઘીને દૂધતણી, ભરેલી છે ખાડીયો;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
આ નથી આકાશમાંથી આવી આગગાડીયો. ૮૭.

નશીબ વિષે.

કરમ કરમ લોક કહેછે તો કૈક ખરા,
કહો ખરૂં રાખે કોણ આકીન કરમનું;
કરમ સાચું ગણે તો કુવા વાવ્યો કરે કેમ,
ચરણમાં ધરે કેમ ખાસડું ચરમનું;
ખરૂં જે કરમ ગણે ચુલા તેતો ખોદી નાંખે,
ધ્યાન ધરી બેસે કરી કરમ ધરમનું;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
શીયાળામાં ઓઢે શીદ ગોદડું ગરમનું. ૮૮.

કવિ વિષે.

કહે વ્યાસ કવિરાજ કાનધર કથા મારી,
કૈક કાળ સુધી હું કહેવાયો ન કામનો;
કિમતનો કરનાર મને જ્યારે મળ્યો કોઇ,
જમાયો છે સુજશ મારો ને તેના નામનો;
કેવો ઉપયોગી છું હું અંધકાર કાઢનાર,
ઓળખીતો થયો આજ તેવોજ તમામનો;
દીલમાં ન દીલગીર થવું દલપતરામ,
બેવકુફ લોકે કદી, કહ્યો એ બદામનો. ૮૯.

1 રૂ=ગનકૉટન.

આરશી અમુલ્ય અસ્ત્ર શસ્ત્ર તો અતુલ્ય હોય,
નાણાંનું ઠેકાણું ભરે, ગુંજાશ લે ગામની;
આરસની શીલાઓ કે શીલા પ્રૌઢ પારશની,
ઢળકતી ઢાલ દિસે ચળકતા ચામની;
ધાતુતણાં પાત્ર ધર્યાં પાથર્યાનાં પથરણાં,
હોય રાજ હવેલી તે કહે: કશા કામની;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
કવિ વિના જાણો જેવી કોથળી હજામની. ૯૦.

ઉજયની ધારામાં ઇમારતો અનેક હશે,
મને નથી માલુમ છે કોણે તે કરાવીયો;
ગુણી જને ગુણવાળો સરસ ગુંથેલો ગ્રંથ,
વીત્યાં વર્ષ ઘણાં તોય, તે જોવામાં આવીયો;
ઇમારતથી અધિક આયુષ તો ગ્રંથતણું,
એતોછે અચર ગ્રંથ, સચર સુહાવીયો;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ધન્ય ધનવંત જેણે સુગ્રંથ ગુંથાવીયો. ૯૧.

પાણી વડે પાણાપર પક્ષીતણું ચિત્ર પાડ્યું,
પેખતાંજ તેતો પ્રલે પામેછે પલકમાં;
સાચાં પક્ષીતણાં તો સંસારમાં સંતાન વધે,
ક્ષય તેની જાતનો નથી થતો ખલકમાં;
ગામે ગામ તેમ રોજ રહેછે ગુંથાતા ગ્રંથ,
મહા રસમય ટકી રહેછે મુલકમાં;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
છીંમાંની કવિતાં છુપી જાયછે છલકમાં. ૯૨.

ઇંદ્રવિજયછંદ.

સ્વારથ કારણ સ્નેહ સજે,
પરમારથમાં ન પડે પગ દેવા;
વ્યર્થ વખાણ લખાણ કરે,
વળી લાખ પ્રકાર કરી જર લેવા;
તે કહીયે કપટી જનના ગુણ,
જે ગુણ ગારૂડિના ગુણ જેવા;
હંસ શુણો દલપત કહે,
કપટી જન અન્ય કહું પછી કેવા. ૯૩.

ઈશ્વર વિશે—દોહરો.

હંસે કવિને પુછીયું, ઉચરો આપ વિચાર;
કેવો જગ કરતાર છે, નિરાકાર સાકાર. ૯૪.

ઉત્તર—મનહર છંદ.

જુદી જુદી લિપિઓ અનેક છે આ જગતમાં,
અક્ષર અકેકના અનેકધા આકાર છે;
જેણે જેવો માન્યો તેવો ખરો કોઇ ખોટો નહિ,
આકાર અનેક પણ એકજ ઉચ્ચાર છે;
કોઇ કહે ઉચ્ચારતો હોય નિરાકાર સદા,
માને જે આકાર તેતો માનવી ગમાર છે;
કહે દલપતરામ લડી મરે લોક આમ,
ખોટો નહિ કોઇ એતો ખાલી તકરાર છે. ૯૫.

સુતારના આંગણામાં બાવળ બે વેંત ઉગ્યો,
ભાળી એક બોલ્યો જે સુતાર મોટો ભાઇછે;
લાયક આ ઝાડ થશે તેનાં લાકડાંની ગાડી,
ભૂપને કરશું ભેટ આપણે કમાઇ છે;
બોલ્યો તેનો બીજો ભાઇ ગાડી નહિ પણ મેનો,
બનાવીને ભેટ કીધે આપણી ભલાઇ છે;
વાદ વદી બંને મારા મારી કરી માથાં કૂટ્યાં,
એવીજ આ લોકો વિષે ધર્મની લડાઈ છે. ૯૬.

અંતર લાપિકા.

વાગદેવી વાહન શું ક્યાં સુધી કૈલાશ વસે,
નભમાં શું બાર ને આહાર રૂપિનો ઉચર;
કનક પરીક્ષા કેમ કરે, હરે કોણ તમ,
થીર નહિ ટરે કોણ ધરે ક્યાં શશાંક હર;
ધરમ ધુરંધર ઉદાર કોણ આ સમામાં,
શાથી સુખ પામે નર એના તું ઉત્તર કર;
ઉત્તરમાં એજ લીટી લખી દલપતરામ,
હંસ[1]રાજ કરમશી સદાશીવ સેવીનર. ૯૭.

દોહાંત્તર કવિત.

પ્રેમે પુણ્ય કરે ને અહંપદ ન લાવે ઉર,
મહા સુકર્મનીભણી સદૈવ નયન ધાય;
બાઝી સત્ય સીંધુનેજ રાજી રહી કરે કામ,
ઇશ્વરનો હરરોજ જપ છૂબે જાપ્યો જાય;
નોરતજી કુસંગનો હાશે સજે તત સંગ,
પુસ્તક કળશ જળે શીતળ સલુણો થાય;

---

૧ તેનો જન્મ સંવત ૧૮૯૯ ના માગશર વદ ૪, અને સંવત ૧૯૨૭ ના અષાડ વદ ૪ ની રાતે તેનો સ્વર્ગ વાસ કર્યો.

ગણે લોક ભાસે તુચ્છ, ભક્તિનીજ વાત ભાવે,
છેવટ એ ભણે પદ લોભી તેજ ણ જણાય.૯૮.

અંતર ગત—દોહરો.

પ્રેમ બાઈનો પુત્ર છે, કર્મ સિંહ કુળ ભાણ;
હંસ રાજ હોંશી ભલો, લાયક જાત લુવાણ. ૯૯.

આશિર્વાદ—મનહર છંદ.

વાગ દેવી આપના વદનમાં વિશેષ વસો,
હંસતણા તનપર તે વસેછે તેટલી;
ઉજ્વળતા પામો પૂરી હંસના અવેવતણી,
નીર ક્ષીર ન્યારાં કરવાની કળા કેટલી;
સંતતિ તથા સમૃદ્ધિતણી ઘણી વૃદ્ધિ થાય,
હંસને સદને[1] ખગ જળ વૃદ્ધિ જેટલી;
કર્મસિંહ સુત શુણો કહે દલપતરામ,
આશીષ અમારી અંગી કાર કરો એટલી. ૧૦૦.

દોહરો.

હંશ વંશ [2]અવતંશછો, દિલ દયાળુ દિન નીશ;
મુદિત રહો મુંબઈતણા, જસ્ટિસ આવધિ પીસ.૧૦૧

સમાપ્તિ વિષે—મનહર છંદ

સુંદર આગ્રંથનું સમાપન કરન સમે,
વળી હું ધરૂંછું ધ્યાન, વીધન વિધ્વંશનું;
જેના મહિમાનો પાર જરીયેન જાણ્યો જાય;
જેણે આ જગત ઉપજાવ્યું આપ અંશનું;
એજ પ્રભુ આપો મારા મિત્રને વિચિત્ર, સુખ,
વળી કરો રક્ષણ વિશેષ એના વંશનું;
કરીને પ્રણામ આમ કહે દલપતરામ,
હજારો હજાર સાલ રહો નામ હંસનું. ૧૦૧

ગ્રંથ સમાપ્તિની તિથિ.

સંવત સેં ઓગણીશ ઉપર તો એકવીશ,
શ્રાવણ શુદી પ્રવેશ પંચમી પ્રમાણીયે;
અંતરમાં અધિક આનંદતણા વૃંદ પામી,
હંસ કાવ્ય શતક આ વરણવ્યું વાણીયે;
ભેટ કર્યું હંસને તે હંસે અંગીકાર કર્યું,
વિવેકની વાતતો વિશેષ શું વખાણીયે;
વાંચીને વિચાર એ જો દાખે દલપતરામ,
જુગતી જરૂર જન રંજનની જાણીયે. ૧૦૩.

પ્રીતિ વિષે-ઇંદ્રવિજય છંદ.

અંતર હેતતણા રસ આગળ,
ખાંડ ખજૂરતણી, ખુબી ખોટી;
અંતર હેતની કિંમત આગળ,
માણક મોતી મતા નથી મોટી;
અંતર હેતતણા ધન આગળ,
કોણ ગણે ધન લાખ કે કોટી;
હંસ શુણો દલપત્ત કહે,
દિલ હેતની નિર્મળ નેણ કસોટી. ૧૦૪.

મનહર છંદ.

સવૈયા કવિત મળી સાહોસના સો પ્રબંધ,
રચનાનો રચનાર દલપતરામ છે;
લાયક લુવાણા જાત કરમશી રણમલ,
મુંબઇના મહાજન કૈલાસ મુકામ છે;
સુત તેનો હંસરાજ હોંશીલો હરેક વાતે,
સદવિદ્યા શોધી તત્વ ગ્રાહક તમામ છે;
પુસ્તક આ તેને ભેટ કીધું માટે પુસ્તકનું,
નીર ધાર્યું હંસ કાવ્ય શતક એ નામ છે. ૧૦૫.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

સ્નેહ હમેશ વિશેષ થશે,
કહી એમ હવે પછી કેમ વિસારો;
અત્રથકી પ્રિય પત્ર લખ્યો,
પ્રતિ પત્ર તથાપિ દીઠો ન તમારો;
સ્નેહ સુરક્ષણ લક્ષણ કેવું,
વિચક્ષણ છો ચિત્તમાંહિ વિચારો;
હંસ શુણો દલપત કહે,
વિગતે કરી આ વિનતિ ઉર ધારો. ૧૦૬

૧ માન સરોવરમાં.
૨ અવતંશ—એક જાતનું કાનનું ભૂષણ.

हंस काव्य शतक प्रकरण समाप्त.

પ્રકરણ ૬ ઠું.

જન સ્વભાવ વિષે.

મનહર છંદ

મનના સ્વભાવથી અભાવ ઉપજે છે ઉર,
સજ્જન કે દુર્જન કૃતઘ્ની મૂર્ખ થાય છે;
વ્હેમ અભિમાન નમ્રતા પણ તેથીજ પામે,
સદગુણી કે દુર્ગુણી તે દેખતાં દેખાય છે;
સત્ય કે અસત્યવાદી લોભી કે સંતોષી થાય,
વ્યભિચાર અદેખાઇ જનમાં જણાય છે;
વાદ વદે પક્ષપાત કરે તેથી ક્રોધ ચડે,
ક્ષમા આદિ માણસના સ્વભાવ મનાય છે. ૧.

દોહરા.

સ્વભાવ ઉપજે મનથકી, સૌ જાણે સંસાર;
માટે મનના ગુણ વિષે, વર્ણવું પ્રથમ વિચાર. ૨.

મનવિષે.—દોહરા.

મનના કારણથી દિસે, હરખ શોક આભાસ;
ખુશીથી ખરચે ક્રોડ પણ, દંડયે થાય ઉદાસ. ૧.
મન ઢોંગી મનધૂર્ત છે, મન મેગળ મસ્તાન,
મન સુધરે તો મિત્રછે, નહિ તો શત્રુ સમાન. ૨.

ઇંદ્રવિજયછંદ.

અંકુશથી મેગળ શુદ્ધ, નિરંકુશ નાશ કરે નગરીનો;
લક્ષ વસા સિર લોકની લાજ, લજ્જાઈન લોપ કરે લગરીનો;
દેવ ગુરૂ નૃપ નાતતણો ડર, કાંડર છે ડગરા[1] ડગરી[2] નો;
એ વિણ પાપ કરે અતિ આપ, ઉથાપ કરે મગરા[3] મગરીનો ૩

શાર્દૂલ વિક્રીડિત વૃત્ત.

હાથીને હદમાં હમેશ રહેવા, સારી સજી સાંકળો;
કીધું લંગર નાવને, સરકથી [4]સાધેલ ઘોડો ભલો;
મોરી[5] ગાય મહીશીના મુખવિષે, રાશો વૃષો ને કરી;
તેવા માણસને હમેશ હદમાં, છે લોકલજ્જા ધરી. ૪.

દોહરા.

જાય કમજરે કૈ ની, અંતર પટથી આશ;
વસ્તુ ઇચ્છે નૃપ વેચવા, પુછાય નહિ તે પાસ. ૫.
તુરત ન પડદો તાણીયે, લોભે મન લલચાય;
પડદે સુવરણ રજ પડી, જલદી ઉડી જાય. ૬.
અંતર પટ ઉઘાડતાં, ઝડપથી ઉપજે ઝેર;
વણ ચાળવણી ચક્ષુનાં, પડળ ઉતારણ પેર. ૭,
છાના છેક રહે નહિ, અંતરતણા વિચાર;
આવિ નિકળી એકદમ, અહાર સમ ઉદગાર. ૮.

સોરઠો.—દ્વિઅર્થી.

ઘટમાં[1] જે ઘુંટાય, છાનું છેક રહે નહિ;
એ બાકે[2] દેખાય, કીધાં ઢાંકણ કાચનાં, ૯.

મનહર છંદ.[3]

હાથને હું હુકમ કરૂં તે કામ કરે હાથ,
પગને ચાલાવા ચાહું તેમ પગ ચાલેછે;
આંખને હું આગના કરૂં તે અવલોકે આંખ,
કાન ઘણા શબ્દ શુણી ઘટ માંહી ઘાલેછે;
જીભને બોલાવું તેમ તેતો બોલેછે બિચારી,
ડોકાને હલાવા ચાહું તેમ ડોકું હાલેછે;
મન મારો હુકમ ન માને દલપત કહે,
ખાતરી પોતાની કરી ખરી વાત ઝાલેછે. ૧૦.

દોહરા.

તિર્થે પાપ ટળે નહિ, જો મન મેલ ન જાય;

---

૧ ડોસા. ૨ ડોશીયો. ૩ મગરા મગરી—ડુંગરા ડુંગરી. ૪ સરક—ઘોડાને બાંધવાની રાશ. ૫ મોરી—ગાય ભેંશને બાંધવાનું દોરડું.

૧ ઘટ—ઘડો, શરીર.

૨ ઘડાને બે બાકાં કરીને કાચનાં ઢાંકણ કર્યા હોય તો ઘડામાંની વસ્તુ દેખાય તેમજ આંખ ઉપરથી મનની વાત વરતાય.

૩ મુંબાઇમાં ધર્મની ચર્ચા કરવા જુવાનીયાઓની સભા મળતી હતી, તેમાં બે ત્રણ વાર હું ગયો, પણ પછી ત્યાં જવાનેમન વધ્યું નહીં, ત્યારે મેં ચીઠી લખી મોકલી કે આજ મારી પ્રકૃતિ સારી નથી માટે અવાશે નહિ, ત્યારે એક મિત્રે મને લખ્યું કે તમારા હાથમાં, પગમાં, આંખમાં, કે શરીરના ક્યા ભાગમાં દરદ થયુંછે, તેના ઉત્તરમાં આ કવિત લખ્યું હતું.

આળ "ફુંડીનું" હાંડલું, ઘોએ ઉપર શું થાય. ૧૧.
પ્રભુ આજ્ઞા પાળે નહિ, મન વેગે વહિ જાય;
ભક્ત નહિ ભગવાનનો, મનનો ભક્ત મનાય. ૧૨.

'આર્યાવૃત્ત.

જો નિજ મન લલચાવે, પરધન પર પદાર્થ પરનારી;
અવગુણ ગણિ ગણિ એના, ધરતું દૃઢ ધૈર્ય ધિક્કારી. ૧૩.

ઉધોર છંદ.

મન તું મુર્ખ ચાળા મેલ, ખટ પટ ખેલમાં શિદ ખેલ;
ધરતું ધરણિધરનું ધ્યાન, મન તું મારી શિક્ષા માન. ૧૪.
ધડવા મેલ અઘટિત ધાટ, વિચર સદૈવ સારી વાટ;
ગુણ ગોવિંદના કર ગાન, મન તું મારી શિક્ષા માન.૧૫.
ભટકયો ભવ વિષે બહુ ભાત, લંપટ ખાધી તેં ઘણી લીત;
ફરીને કરીશ નહિ તોફાન, મનતું મારી શિક્ષા માન. ૧૬.
લાખો તેં કીધા અભિલાખ, રહીં તુજ હાથમાં તો રાખ;
કહું તે કથન ધરજે કાન, મન તું મારી શિક્ષા માન. ૧૭.
સજ તું સૃષ્ટિ પતિ શું સ્નેહ, તજ તું તર્ક જુલમી જેહ;
ભજ તું ભાવથી ભગવાન, મનતું મારી શિક્ષામાન. ૧૮.
અગણિત કર ભલે ઉપાય, ધાર્યું ધરણિધરનું થાય;
ગુણિયલ થૈ સમજ શુભ જ્ઞાન, મનતું મારી શિક્ષા માન. ૧૯
વીત્યાં વર્ષ લેખ્યાં વિચાર; વિતતાં કાંઇ ન લાગીવાર;
અવસર આવશે અવસાન, મન તું મારી શિક્ષા માન.૨૦.
ભ્રમણામાં ભમ્યો ભરપૂર, આશા અધિક આણી ઉર;
મ સર્યો અર્થ વ્યર્થ નિદાન, મન તું મારી શિક્ષા માન. ૨૧.
કદી તેં મેળવ્યું ધનક્રોડ જીત્યો જગત શેઠની જોડ;
સાચું અંત તો સમશાન, મન તું મારી શિક્ષા માન. ૨૨.
લીધો લેશ તેં નહિ લાભ, દુઃખના ઉગીયા શિર ડાભ;
જો તુજને થયું બહુ જ્ઞાન, મન તું મારી શિક્ષા માન. ૨૩.
હજી તો બાજી છે તુજ હાથ, સમજી શોધ સારો સાથ;
ત્રીકમ સાથ જોડી તાન, મન તું મારી શિક્ષા માન. ૨૪.
મેલી માન મન ઉનમત્ત, દિક્ષા દે ભલી દલપત;
પ્રીતે કર હરિરસપાન, મન તું મારી શિક્ષા માન. ૨૫.

સ્વભાવ વિષે.

દોહરા.

વસુધાને વિધા વિષે, વિવિધ રસોનો વાસ;
આંબો ચસે મિષ્ટ રસ, લે આંબલી ખટાશ. ૧.
બાવળ આંબો બોરડી, જો તરૂ જુદ્ધ જમાવ;
કરતારે દલપત કહે, સરજ્યા જુદા સ્વભાવ. ૨.
જન્મ સ્વભાવ ટળે નહીં, જાય જીવને સંગ,
સંગથકી બદલાયછે, ઉપર ઉપરનો રંગ. ૩.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

એકજ બાગ અને જળ એકજ, એકજ ખાતર એકજ કયારો;
લિંબુ દરાખ લવિંગ લિંબોળિ, વિવેક કરી કદીવાર્યો વિચારો;
કોટિ ઉપાય કરે દલપત્ત, ફરે ન સ્વભાવ ધરે તે સુધારો;
જે ફળમાં રસ જાતિસ્વભાવિક, તે ફળમાં રસ તેજ થનારો૪.

દોહરો.

મરતાં સુધી મટે નહિ, પડી ટેવ પ્રખ્યાત;
ફાટે પણ ફીટે નહિ, પડી પટોળે ભાત. ૫.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

સ્વભાવની સાધિત સાધનાનું,
પૂરૂં અનુષ્ઠાન નથી થવાનું;
સમાપ્તિ તેની મરવા સમામાં,
પૂર્ણાહુતી તો પછીથી ચિતામાં. ૬.

દોહરા.

સંગતથી સુધરે કહી, જાતિ સ્વભાવ ન જાય;
નાગર સંન્યાસી થયો, પણ ખટપટ ચિત ચહાય.૭.
પારસ[1] પરસે લોહને, તો તો કનક થનાર;
પણ તેનો બદલાય નહિ, અસલતણો આકાર. ૮.
કઠોર કે કોમળ દિસે, સ્વભાવ કુળ સરખોજ;
પથ્થર–સુત લોઢું જુઓ, જળ–સુત જુઓ[2]સરોજ.૯.
જન મન કોમળ કે કઠણ, દેખી ન ધરીયે ખાર;
ગુલાબ કોમળ કોઠફળ, કઠણ કર્યું કર્તાર. ૧૦.
જૂદા સ્વભાવનાજનો, દેખી ન ધરવો ખેદ;
તીખાં કડવાં ને ગળ્યાં, તરૂવરમાં પણ ભેદ. ૧૧.

શાર્દૂલ વિક્રીડિત વૃત્ત.

બોલ્યો વાઘ બજાર મધ્ય મુજને જોતાં જનો ઠીકથી;
તાડુકયો દિન એક ટેક તજીને, જાતિ સ્વભાવિકથી;
માટે માનવી જાત માત્ર મુજને, પાપી ગણી પાડીયો;
રૂડોછું પણ ક્રૂર કામ કરતાં, કૂડો ગણી કાઢીયો.૧૨.

---

૧ પારસમણિ, ચિંતામણિ, કલ્પવૃક્ષ, અને કામધેનુ એ બધી વસ્તુઓ સ્વર્ગમાં હોય.
૨ સરોજ–કમળ.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

દીપક દેખી પતંગ પડે, શરીરે નહિ પીડ કશી શરદીની;
માનસરોવરમાં મહિષી[1]પડે, ગંદકી કાજ નહિ ગરદીની;
શ્વાન લડે પણ વૈર વિના,વનિતાઓ તરેહ રડે દરદીની;
કારણ કાંઇનહિજ વિચારવું,ધારવું ટેવપડીધરદીની. ૧૩.

દોહરા.

જાતિ સ્વભાવ સમ સદા, ઉચરે મુખ ઉચ્ચાર;
શ્વાન ભસે હય હણ હણે, કરે કરીર ચિત્કાર. ૧૪.
જાતિ સ્વભાવ જોઇને, રૂદે ન ધરીયે રોષ;
સૃષ્ટા એ ભસવા સૃજ્યું, શ્વાન તણો શો દોષ.૧૫.
સરસ ઉચરવા જાય પણ, સ્વભાવ સમ ઉચરાય;
બન્યો જન્મથી બોબડો, શુદ્ધ કેમ બોલાય. ૧૬
જે જેને મન સહિ રહ્યું, તે તેને સુખરૂપ;
મગર મહાસાગર ગમે, કચ્છપને મન કૂપ. ૧૭.
જડથી પણ સુધરે જરૂર, સ્વભાવ મળતું કામ;
દળે વણે કાંતે લણે, યંત્રો જુઓ તમામ. ૧૮.
ચાલે એકજ ચાલ જે, તે ઉપયોગી ગણાય;
વસ્ત્ર વણાય વરાળથી, વાયુથી ન વણાય. ૧૯.
વરાળ ઊંચે લઇ જશે, હેઠે ખેંચે ભાર;
પણ જો ગોઠવણી કરો, વિપરીત રીત થનાર. ૨૦.
સમજે જ્ઞાન સ્વભાવ સમ, જેમ પુંશ્ચલી[3]નાર;
પંચાળી[4]ને પાંચ પતિ, સમજી ભારત સાર. ૨૧.
અંતે જાય સ્વભાવપર, કદી એવે બદલાય;
યંત્રે જળ ઊંચું ચડે, પણ પાછું પડી જાય. ૨૨.
આપ આપને ફાવતી, કહે કાઢવા ખામી;
પીવું નહિ જળ ગજ કહે, જળચરને શિરનામી.૨૩.
કહે ઉંટ કદી આપણે; કર્યું ન નબળું કાજ;
નીચે મુખ ન ચાલવું, એમ કરો સૌ આજ. ૨૪.
અટકાવ્યાં અટકે નહિ, જે વેગે વહિ જાય;
કાંતો થાકીને રહે, કાં ભીંતે ભટકાય.
સ્વભાવ જો સુધર્યો નહિ, ભણ્યો નહિ સુધરેલ;
છે ચોરો યુરોપમાં, ભણતર ઘણું ભણેલ, ૨૬.
કહીં કહીં થાકયા કવિજનો, લખી લખી થાકયા લેખ;
જાતિ સ્વભાવ જન તણા, તેતો ટળ્યા ન રેખ. ૨૭.

અભાવ વિષે.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

જેમાંથી જેનું મન ઉઠી જાય,
જરૂર તેને તુચ્છ તે જણાય;
જુઓ ન જાણી ખપની જરીએ,
નરેશ ગાદી નૃપ ભર્તરીએ. ૧.

ઇંદ્રવંશા છંદ.

જેમાંથી જેનું મન ઉતરી ગયું,
તેને મને તો નિર્માલ્ય તે થયું;
સંન્યાસીને આદર ચિત્તમાં વશી,
દુશાલની કિંમત તેહને કશી. ૨.
જે હોય વસ્તુ પ્રતિપક્ષિપક્ષની,
નિર્માલ્ય લાગે કદી હોય લક્ષની;
જલેબી જે મોગલ લોક હાથમાં,
સ્વાદિષ્ટ જાણે નહિ વિપ્ર સાથમાં. ૩.

દોહરા.

ગુણ દેખી દૂષી બળે, તે રાજી ન થનાર;
અધિક રૂપાળીનો કરે, લાગી અધિક તિરસ્કાર. ૪.
અભાવ આવે એહને, સ્વાદ જરી ન જણાય;
આમિશ[1] જોતાં વિપ્રને, ઉરથી ઉલટી થાય. ૫.
સારાને નરસું ગણે, જો મન ઉઠી જાય;
ભમરો ભોગી સુગંધનો, ચંપાને ન ચહાય. ૬.
તેને ચાલે તે વિના, જો ઉર થાય અભાવ;
સૂર્ય વિના ઘુડને સદા, કશો નહીં અટકાવ. ૭.
વન ભટકાતી ભીલડી, તજી હીરામણિ હાર;
પહેરે ચાઠી ચણોઠિયો, સરસ ગણી શ્રૃંગાર. ૮.
અલ્પ મૂલ આપ્યાથકી, હાથી મળતો હોય;
પણ પામર જન શું કરે, તે કદી સમજે તોય. ૯.

સજ્જન વિષે.

છપ્પા.

તરૂવરનો નહિ તાગ, ભાગ્યથી સુર તરૂ ભેટે;
હીરા મળે હજાર, કોહિનુર છેકજ છેટે;
બગલા બાણું ક્રોડ, હંસતો નમળે હળવો;

---

૧ મહિષી—ભેંશ. ૨ કરિ—હાથી.
૩ પુંશ્ચલી—વ્યભિચારિણી. ૪ પંચાળી—દ્રૈપદી.

૧ માંસ.

સગપળા મળે અસંખ્ય, ગરૂડ મહિમા ક્યાંભળવો;
જન તો બહુ જડશે જગતમાં, તન તાપ ન તેથી ટળે;
દિલ સત્યપણે દલપત કહે, મહાભાગ્ય સજ્જન મળે.૧.
સજ્જનતા ગુણ સરસ, મળે નહિ ખરચે મૂલે;
શિખવ્યાથી ન શિખાય, નથી ફળતી કો ફૂલે;
વિચરે દેશ વિદેશ, લેશ જીવમાં નહિ જામે;
પવિત્ર તિર્થ પ્રવેશ, કીધે પણ કોઇ ન પામે;
કદી પ્રગટે નહિ દલપત કહે, ઘર ઘર અથડાએ ઘણું;
ઇશ્વર કરૂણાથી ઉપજે, પુરૂષવિષે સજ્જન પણું. ૧.

દોહરા.

સજ્જન સૌના સ્નેહીપણુ, દુષ્ટતણે મન કાળ;
જગત ચક્ષુછે સૂર્ય પક્ષ, ઘૂડ ગણે વિકરાળ. ૩.
સજ્જનને હરકત કરે, તે જન પામે ક્લેશ;
સ્પર્ષ કરે તે પરજળે, અગ્નિને નહિ દ્વેષ. ૪.
મર્યાદા મૂકે નહિ, સજ્જન લડતાં કોય;
જેમ કુળવતી નારીનું, હસવું હોઠે હોય. ૫.
સજ્જનને જે સાંપડ્યાં, વિદ્યા વાણી વિત્ત;
વિવેકથી તે વાવરે, દુર્જન ઉલટી રીત. ૬.
શીખ શિખવતાં, મુરખને, શીખે સમજુ તતકાળ;
તાડન કરતાં ટટ્ટુને, તેજણ તજે કુચાલ. ૭.
નિર્મળ જનને કેમ કરી, ગુપ્ત ભેદ કહેવાય;
કમાડ જેનાં કાચનાં ગુપ્ત ચીજ ન રખાય. ૮.
નિર્મળ જન ઢાંકે નહિ પરયશનો આભાસ;
ફાનસમાં દીવો બળે, બાહર પડે પ્રકાશ. ૯.
થોડે ઠેકાણે મળે, દરવા કેરૂં દામ;
બહૂ પૃથ્વીજળ ક્ષાર મય, દીસે દલપતરામ. ૧૦.
ગણે નહિ ગંભીર જન, દુર્જનના આવાજ;
શ્વાન ભસે સો સામટાં, ગણે નહિ ગજરાજ ૧૧.
જનો ઘણા જગમાંહિ પણ, ગુણિજન પામે માન;
ઉત્તમ છોડ ઉછેરશે, ધન ખરચી ધનવાન. ૧૨.

છપ્પો.

કામ વિચારી કરે, ડરે નહિ તે જન ડાહ્યો;
ગુણનો ન ધરે ગર્વ, સર્વથી હોય સવાયો;
વડુ ન વાવે વેર, ઝેરની જીભ ન રાખે;
મધુર વચનનાં મિષ્ટ, ચતુર થૈને ફળ ચાખે;
વળી કળાય નહિ તે કોઈથી પસ્નો પામે પારછે;
દુનિઆમાં તે દલપત કહે, ડાહ્યો ડહાપણ દારછે.૧૩.

દુર્જન વિષે.—દોહરા.

દુર્જન મુખમાં દુર્વચન. સજ્જન મુખે મીઠાશ;
હોય સુગંધી બાગમાં, ગંધાતો સંડાસ. ૧.
દુર્વચનો શુણી દુષ્ટનાં, કરીયે ગુસ્સો કેમ;
સ્વર ઘૂવડ ખર શ્વાનનો, રચ્યો ઇશ્વરે એમ. ૨.
ઉઘાડવો સંડાસ તો, ઢાંકો નાક નિદાન;
જો છંછેડો નીચને, કરો બંધ નિજ કાન. ૩.
ખળને મન સમ વિષમ નહિ, ગુણિ અવગુણીસમાન;
સારો નરસો નવ જુએ, ભસે સર્વને શ્વાન. ૪.
માન આપવું યોગ્યને, લાયક જનનું કામ;
ઘુવડ રવિને માન કદી, દે નહિ દલપતરામ. ૫.
અભ્યાસી પંડિત થઈ, ભાંડ થકી પંડિત;
ભાંડ ડરે અતિ ભાંડથી, એજ અસલની રીત. ૬.
સોય વડે કદિ શીવિએ, ખળ મુખ બંધ ન થાય;
હાના સાટે હરવડી, હું ઊંહું ઉચરાય.
દ્વેશ તજે નહિ દુષ્ટ જન, દેતાં જીવન દાન;
થાય જવાસા ધન થયે, બળિને ભસ્મ સમાન. ૮.
નિર્દોષીને શું કરે, દુષ્ટ કરીને દ્વેષ;
જલદ[1] નિહાળી જવાશિયા, પડે પામે ક્લેશ. ૯.
દુર્જન દાઝીને મરે, સુજન કીર્તિ શુણી સ્વચ્છ;
પવન સુગંધી સ્પર્શતાં, મરે તરફડી મચ્છ. ૧૦.
દિલમાં દાઝે દુર્ગુણી, પરોક્ષ કરતાં બોધ;
ચોર તણી નિંદા કરે, કોળી કરે વિરોધ. ૧૧.
સત્યપણું સાબિત થયે, દ્વેશી ન તજે દ્વેષ;
પ્રતિવાદી સાચો ઠરે, વાદી વેર વિશેષ. ૧૨.
પાપી જન પશુ જાતિની, સરખી રીત સદાય;
ડર દેખી પાછો હઠે, સાલસ પર સજ થાય. ૧૩.
જ્યાં જ્યાં જૈને જન વસે, ત્યાં ભયનો આભાસ;
ખળ જનથી ડરી પુર તજે, વનમાં વનચર ત્રાસ.૧૪.
દુઃખ પોકાર્યે દુષ્ટને, દયા ન ઉપજે દિલ;
વાઘ અજા પોકાર શુણી, ધરે ન ઘડીયે ઢીલ.૧૫.
ડરે તેહને દુષ્ટ જન, નડે જેમ જમદૂત;
નક્કી અધિક અધિક નડે, બિયે તેહને ભૂત. ૧૬.
વાઘ સાપ વરૂ કુટિલ જન, કરત, ન જો કર્તાર;
ગફલત રાખત ગુણિજનો, ચૂકત વારંવાર. ૧૭.
દુષ્ટ તજે નહિ દુષ્ટતા, કદી કરીયે સત્કાર;

૧ જલદ—વરસાદ.

નિત્ય દુધ પાઓ નાગને, પણ કરડે કોવાર. १८.
દુર્જનને ગુણ કીજિયે, કરે આપ અપકાર;
પ્રથમ હણે દેનારને મર્કટ કર તરવાર. १९.
દુર્જનનાં કૃત દેખીને, કરે મહાજન માફ;
પણ ઈશ્વર સાંખે નહિ, કરે અદલ ઈનસાફ. २०.
ચિતમાં ચાહો તેટલી, તમે કરો તદબીર;
કથીર કદી ન કનક બને, કનક ન થાય કથીર. २१.
દુષ્ટ ન દુષ્ટપણું તજે, કરીને તિર્થસ્નાન;
ઝેર ઝબોળ્યું દુધમાં, ઝેરજ રહે નિદાન. २२.
સજ્જન સમ ગણી સેવતાં, દુર્જન સુજન ન થાય;
એરંડે રસ નવ ચઢે, શેલડી સંગ સિંચાય. २३.
શિખામણના શબ્દ તેં, કહીયે નહિ ખળ સંગ;
પથરે કાદવ ઢાંકતાં, ઉડે છાંટા અંગ. २४.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

જ્ઞાન ભલે ગજરાજ ગણે નહિ,જ્ઞાનીગણેન અજ્ઞાનીની ગાળો;
જાય જવાસો સુકાઇ શુણી ઘન, દુષ્ટ શુણી પરકીર્તિ દુખાળો;
હંસસમીપ સદૈવ વસે પણ, કાગ કદાપિ મટે નહિ કાળો;
સજ્જન સંગથકી દલપત્ત, સુલક્ષણ લે ન કુલક્ષણવાળો.२५

દોહરા.

બાથ ભરી ભેટ્યા થકી, કરીયે નહિ વિશ્વાસ;
ફોફળને લૈ બાથમાં, સુડી કરે વિનાશ. २६.
ક્રુરથી રહીયે ચેતતા, જો કદી વરતીયે સંગ;
કદીક સુડી આપણી, આપણું કાપે અંગ. २७.

સિંહનું દષ્ટાંત—ઇંદ્રવિજય છંદ.

સિંહતણી કરીયે કદી સોબત મસ્ત થએ ન મહોબ્બત રાખે;
લોપ કરે હિત કોપ કરી પછી, નિર્દયથઇ પળમાં હણી નાંખે;
મિત્રઅમિત્ર ન તત્ર ગણે,તન ચામડી ચીરી ચુપેચુપ ચાખે;
તે દલપત્ત ભલો પણ દુષ્ટ અદાવત રાખી નડે ભવ આખે. २८.

ગધેડાનું દષ્ટાંત.

દુષ્ટથકી દુર જે વરતીયે ખરીયે ખળનો પરખી પડછાયો;
હેત નિહાળી થતું નહિ હર્ષિત,શું થયું જો ગુણવર્ણવી ગાયો;
ગર્ધવની કદી થાય ન ગાય, ગમાર ભલે જમુનાજળ નાહ્યો;
દુષ્ટની સોબતથી દલપત્ત,નથી જગમાં સુખકોઈ કમાયો.१९.

દોહરા.

સદ્દગુણથી સજ્જન દિસે, ભણ્યાતણો નહિ ભેદ;
ભણ્યો તોય રાક્ષસ રહ્યો, રાવણ ચારે વેદ. ३०.
નિશાળમાં નાદાન જઇ, વડા થાય વિદ્વાન;
પણ ન જીકે માણસપણું, નાદાને નાદાન. ३१.

છપ્પો.

ભણી ગણી થાય ભણેલ, અહંપદ ઉરમાં આવે;
અધિક મળે અધિકાર, જુલમથી હુકમ બજાવે;
જો પામે જર જોર, ફેરમાં પડે ફસાઇ;
બને બહુ બળવંત, કરે જ્યમ કામ કસાઇ;
સદ્ગુણ દલપત શોભે નહિ, જાત માનવી માત્રને;
અવળાં કારજ અદકાં કરે, પદવી મળે કુપાત્રને.३२.

મનહર છંદ.

અરે ઝેર અભિમાન તજ કડવાશતણું,
કુટિલના કથનની એવી કડવાશ છે;
વાયસ ઠગાઈતણો તજીદે વિશેષ ગર્વ,
એવી ઠગાઇનો ઠાઠ ઠગ લોક પાસ છે;
નિર્દય પણાનું નહિ રાખીશ તું વાઘમાન,
દયાહીણ એવા દેશી રાજાઓના દાસછે;
મન વિષે મોટું જમદૂત શું ગુમાન રાખે,
ઘણા દુષ્ટ જૂલમીનો જગમાં નિવાસછે. ३३.

દોહરા.

નિર્લજ નર લાજે નહિ, કર્યે કોટિ ધિક્કાર;
નાક કપાયું તો કહે, અંગે ઓછો ભાર. ३४.
નિર્લજ જો લજ્જા ધરે, સરે ન સ્વારથ કામ;
જો વેશ્યા શરમાય તો, દેખે નહિ કદી દામ. ३५.
નિર્લજ નિર્લજતા કરી, પોરસ[૧] ધરે અપાર;
ભાંડ અધિક ભૂંડું ભણી, જાણે હું હુંશિયાર. ३६.
કામીને સગપણ કશું, ભૂખ્યાને શું અખાજ;
પાપીને મન પાપશું, નિર્લજને શી લાજ. ३७.

મનહર છંદ.

દીઠો એક લોહ દંડ, અખંડ પ્રચંડ પંડ,
કાઠથી કઠોરને અનમ્ર દીસે આવતાં,
દુધ દધિ ઘૃત મધ પાઇએ જો પંચામૃત,
નરમ ન પડે અંગે અતર લગાવતાં;
મધુર વચનની મધુરતાથી, માને નહીં,
જડ જેવો જડ સમજે ન સમજાવતાં,
કહે દલપત એવા કઠોરની કાયા નમે,
તાપથી તપાવી માર મારીને નમાવતાં. ३८.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

તે જળ્યંતાડ ન શબ્દ શુણી,

૧ પોરસ–ઉત્સાહ.

ઠીક થૈ વિચરે ચિત ચેતિ સુઠામે;
મધ્યમ જાતિ તુરંગમ તે,
સજરી ગતિ ચાબુક ચોટ ઉગામે;
ટાટવું[1] એ તન તાડનથીજ,
ગતિજ કરે શુભ મારગ સામે;
ગર્દ્ધવ પીઠ પડે ડફણાં,
પણ પાંશરીં ચાલ પુરી નવપામે. ૩૯.

દોહરા.

શઠને તો શિક્ષાવિના, કદી નઆવે સાન;
કહિયે પશુને કરગરી, તો ન તજે તોફાન. ૪૦.

ઇંદ્રવિજયછંદ.

કોમળ વાત કરે પણ ઘાત, ઘણી ઘટમાં ઘડીમાંઘર ઘાલે;
આતુરતા બતલાવી અહોનિશ, ચાતુરતા ચિતમાં ધરી ચાલે;
સ્વારથ સાધી ઉપાધિ તણાં ખળ, ઝાડ કરી ઝટ મારગ ઝાલે;
દોસ્તી કીંધે દલપત્ત કહે દિલ સંકટના બહુ કંટક સાલે. ૪૧.

મચ્છર મારવાના સાંચાનું દ્રષ્ટાંત.

શીતળ શાંત સ્વભાવ સજે, ખળ માનવીમચ્છર મારણ સાંચો;
વીશવસા વિશવાશ વસે, ઉપજે નહિ ખેદ પડે નહિ ખાંચો;
વાત વિશેષ કહે દલપત્ત, અબોધ વિષે વિગતે કરી વાંચો;
ઠંડક દેખી રહે ઠરી મચ્છર, ચંચળ થૈ પકડે પછી સાંચો. ૪૨.

ખાખરના ઝાડનું દ્રષ્ટાંત.

જે ભરપૂર ભલાઇ દિસે પણ, ક્રૂર થઇ પછી કાળજ કાપે;
ખૂબ ખિલ્યો દરસે તરૂ ખાખર, આખરતો કડવાં ફળ[2] આપે;
તેમજ દુષ્ટ તમામતણીગતિ, મિત્ર થઈ મન આપણું માપે;
મિત્ર મટી દલપત કહે પછી, શત્રુ શમાન સદૈવ સંતાપે.૪૩.

કૃતઘ્ની વિષે.—દોહરા.

કૃતઘ્નીને જે ગુણ કર્યો, વસ્તુનો વણ સાડ;
ગદ્ધે ખાધું ખેત્રં તે નહિ પુણ્ય નહિ પાડ. ૧.
કૃતઘ્નીને જે આપીયું, ખાય ત્યાં લગી પ્રીત;
ખાતાં સુધી ભસે નહિ, શ્વાન તણી એ રીત. ૨.
ગુણ જે કર્યો ગમારને, ધરી ધૂળમાં ધુળ;
બાવળીયો બળીયો બની, સદાય આપે શૂળ. ૩.
વળતે દિન ન વિસારીયે, સુખ દિધું દુઃખકાળ;
ઉનાળે જળ આપતાં, ફળે રતે તરૂ ફાલ. ૪.

મૂર્ખવિષે—છપ્પો.

વણ પૂછયાથી વેણ, ઘણાં બોલે તે ઘેલો;
ખોદી ખાડો ખૂબ, પડે પડે પણ પહેલો;
ન કર્યાનું કરી નિત્ય, ચિત્ત ચેતી નવ ચાલે;
પરનું પોતાતણું, ઘણું ઘેલો ઘર ઘાલે;
વળી વહેલો વળગે વાદમાં, છેલ્લો છેક છુટી પડે;
દિન દિન દિલમાં દલપત કહે, ઘાટ ઘણા ઘેલો ઘડે.૧.

દોહરા.

બુદ્ધિ વગરનું માનવી, સમજો પશુ સમાન;
વાનરને પણ છે જુઓ, હાથ પાય મુખ કાન. ૨.
આવા નરની વાતથી, આ વાનરની વાત;
ખુશી થૈ શુણિએ જાતથી, ખુશી થૈ શુણિયે જાત. ૩.
જડને જે કો ગુણ કરે, ઘડે તેહનો ઘાટ;
નીરે તાર્યું કાષ્ટને, શિરપર પાડી વાટ. ૪.
જગ મધ્યે જૂદાં નથી, ગાંડા જનનાં ગામ;
ગુણ હીણા તે ગાંડીયા, દીસે દલપતરામ. ૫.
મૂરખ ન ચહે સ્વર્ગ સુખ, ખાન પાન ગુલતાન.૬.
શિશુ શું કરે સુવર્ણને, ભક્ષ કર્યાનું ભાન. ૬.
મોટા સાથે માન લૈ, ગુણ હિણ નહિ વખણાય;
હરિ સાથે પૂજાય પણ, મુર્ખજ શંખ ગણાય. ૭.
વસે ઘેર જઇ બેનને, ગણાય અવગુણ ગૂઢ;
લક્ષ્મી–વરને કર વશી, શંખ મનાયો મૂઢ. ૮.
અણસમજુને આખલો, સમજો ગુણે સમાન;
સમજાવ્યા સમજે નહિ, [illegible]નથી લે સાન. ૯.
માર વગર માને નહિ, જડ માણસ પશુ જાત;
કરતાં જુલમ હઠે નહિ, વિનયતણી શુણિ વાત. ૧૦
એકે પણ સંપૂર્ણ ગુણ, જનમાં નથી જરૂર;
સંપાદન કરી સ્વલ્પ ગુણ, મુર્ખ થાય મગરૂર. ૧૧.
મુર્ખ વિચારે મુજ વિના, કશું ન સુધરે કામ;
જાય બળદથી બાર ગણી, આગગાડી પરગામ. ૧૨.
ગોષ્ટી કરવી નવ ગમે, બુધને મૂરખ સાથ;
કદી કાગળ ભોલે નહિ, ચડી અભણને હાથ. ૧૩.
પકડી કજીયો પારકો, શીદ કરે સુખ હાણ;
ચિંતા પરાઇમાં બળે, એવો કોણ અજાણ. ૧૪.
ઉપાય છતાં અબૂધ જન, દે ઇશ્વરને દોષ;
છતીં છત્રી ખોલી નહિ, મેઘ ઉપર શો રોષ. ૧૫.

વ્યાઘાતાલંકાર.

1 હલકી જાતનું ઘોડું.
2 ફળ–પીતપાપડો.

ભણ્યો નથી હું ભવ વિષે, લખી ન જાણું લેશ;
માટે કામ મુસદ્દિનું, સોંપો મને નરેશ. ૧૬.

ગમાર બાવની.

કરી ભરૂંસો કર્મનો, કહે થશે થાનાર;
આપ તજે ઉદ્યોગને, એ પણ એક ગમાર. ૧૭.
આખાની આશાથકી, અરધો તજે અહાર;
પછી પૂરો પસ્તાય છે, એ પણ એક ગમાર. ૧૮.
જે વસ્તુ જાતી રહે, એનો શોક અપાર;
કરે સદા સંભારીને, એ પણ એક ગમાર. ૧૯.
તેલ તુલ્ય અંતર તપે, મૂકેવળી વધાર;
બળતાને બાળે બહુ, એ પણ એક ગમાર. ૨૦.
કરે વિચાર કર્યા વિના, અવસર વિરૂધ ઉચાર;
સમયવિષે સમજે નહિ, એ પણ એક ગમાર. ૨૧.
જેની સોબતથી થયું, અતિ દુઃખ એકેવાર;
વળી તેની સાથે વસે, એ પણ એક ગમાર. ૨૨.
જાણે જે જેની જીભે, નિકળે સદા નકાર;
તોપણ માગે તે કને, એ પણ એક ગમાર. ૨૩.
સહજ વાતમાં સર્વપર, ખોટો રાખે ખાર;
વેર વધારે વિશ્વમાં, એ પણ એક ગમાર. ૨૪.
સહસા કામ સમેટિને, વળતી કરે વિચાર;
પાણી પીને ઘર પૂછે, એ પણ એક ગમાર. ૨૫.
વાદે નાણું વાવરે, આપે બની ઉદાર,
કરજ કર્યાનો ડર નહિ, એ પણ એક ગમાર. ૨૬.
નિજ દુર્ગુણ દેખે નહિ, પર નિંદાપર પ્યાર;
છિદ્ર ઉઘાડે અવરનાં, એ પણ એક ગમાર. ૨૭.
ભૂતળમાં ભૂંડાઇનો, ભરે ભલો ભંડાર;
સાબાશી સપને ન લે, એ પણ એક ગમાર. ૨૮.
સારૂં નરસું શોધીને, જુએ ન સાર અસાર;
ગોળ ખોળ સરખાં ગણે, એપણ એક ગમાર. ૨૯.
છત ઝાઝી ઘરમાં છતાં, નામ ધરે નાદાર;
કૃપણપણું પોતે કરે, એપણ એક ગમાર. ૩૦.
કરે પરાક્રમ પણ ધરે, અવરતણો આધાર;
અલ્પે ન મળે આપ બળ, એ પણ એક ગમાર. ૩૧.
સમજે જે હું લહજમાં, પામીશ સાગર પાર;
પંડ બળે તરવા પડે, એ પણ એક ગમાર. ૩૨.
ઘર ધણિયાણીથી લડી, બાળી દે ઘરબાર;
વિમાસણ વળતી કરે, એ પણ એક ગમાર. ૩૩.
કચરી ન પાળે કોઇ દિન, વળતી વધે વિકાર;
ભારે પીડા ભોગવે, એ પણ એક ગમાર. ૩૪.
વિખનું જોવા પારખું લે મુખ માંહિ લગાર;
મોહિ વગર મોતે મરે, એ પણ એક ગમાર. ૩૫.
કન્યાનું માગું કરે, એ તો સૌ સંસાર;
પણ વહુનું[1] માગું કરે, એપણ એક ગમાર. ૩૬.
વાત ન જાણે વૈદની, અનુભવ નહિ આજાર;
વૈદ બની વૈદું કરે, એપણ એક ગમાર. ૩૭.
ટટો ટુંકો થાય તો, વળી કરે વિસ્તાર;
લડાઇથી લાજે નહિ, એ પણ એક ગમાર. ૩૮.
નિઃસંશય ઉત્તર મળે, તોય કરે તકરાર;
વ્યર્થ વદે વળી વાદ બહુ, એ પણ એક ગમાર. ૩૯.
સમજે જે જન સર્વથી, હુંજ ઘણો હુંશિયાર;
પછી ન પૂછે કોઇને, એ પણ એક ગમાર. ૪૦.
અંતર કેરા ઉભરા, બકીને કહાડે બહાર;
જોગ્ય અજોગ્ય જુએ નહિ, એપણ એક ગમાર. ૪૧.
ચડે નજર જન ચાલતાં, ચાલે લારો લાર;
પ્રીછે નહિ પરિણામને, એ પણ એક ગમાર. ૪૨.
વિરૂદ્ધ દીસે વિશ્વમાં, એમ સજે શણગાર;
અપજશથી નવ ઓસરે, એ પણ એક ગમાર. ૪૩.
કરે ખુશામતખોર જન, વખાણ વારંવાર;
સાચું માને સર્વ તે એ પણ એક ગમાર. ૪૪.
આગળ કહે અમીરનું, પાછળ કહે કુંભાર;
એવાને નવ ઓળખે, એ પણ એક ગમાર. ૪૫.
ઉપજ ખરચના આંકનો, શોધે નહિ સુમાર;
વણ લેખે ધન વાવરે, એ પણ એક ગમાર. ૪૬.
પ્રથમ ચડાવી પુષ્પને, છેવટ છાંટે છાર;
ધમ્યું કનક ધૂળે ધરે, એ પણ એક ગમાર. ૪૭.
સ્વારથ સાધ્ય સમે કરે, સ્નેહીનો સંહાર;
થોભ ન રાખે લોભનો, એ પણ એક ગમાર. ૪૮.
છેતરવા જન જાતને, હિકમત કરે હજાર;
નીતિની રીતિ તજે, એ પણ એક ગમાર. ૪૯.
કથને જનનાં કાળજાં કાપે જેમ કટાર;
ચતુરપણું ચિતમાં ગણે, એપણ એક ગમાર. ૫૦.
પાછળ જેના પંડને, ધરે સઉ ધિક્કાર;

---

૧ કોઇએ પોતાને વાપરવા ચીજ લીધી હોય, તે વેચાતી માગે.

જેવાં જેનાં આચરણ, એ પણ એક ગમાર. ૫૧.
ભોળપણાથી ભૂમિમાં, ઠગાય ઠારે ઠાર;
કપટ કશું ન કળી શકે, એ પણ એક ગમાર. ૫૨.
વણ તેડાવ્યે વર્ણી વળી, આવે વાર અઢાર;
વણ બોલાવ્યો બહુ બકે, એ પણ એક ગમાર. ૫૩.
હસે ભસે લડવા ધસે, ભરી સભા મોઝાર;
માણસની મરજાદ નહિ, એ પણ એક ગમાર. ૫૪.
ગુણતો એક ગણાય નહિ, અવગુણનો અવતાર;
મિથ્યા માન ધરે ઘણું, એ પણ એક ગમાર. ૫૫.
તનની પીડા ટાળવા, કરે નહિ પ્રતિકાર;
ભરૂસો કરે ભવિષ્યનો, એ પણ એક ગમાર. ૫૬.
માલ તજી મીઠાશનો, વિખની ભરે વખાર;
સાલે સૌને સાલસમ, એ પણ એક ગમાર. ૫૮.
પરનારીની પ્રીતથી, ખાંતે મજે ખુવાર;
જર, જશ,ને જોબન ખુએ, એ પણ એક ગમાર.૫૯.
ઉદ્યમને અળગો ધરી, જૈતે રમે જુગાર;
ઇચ્છે ધન એમાં થકી, એ પણ એક ગમાર. ૬૦.
પાપે પેટ ભરે સદા, ચહે સ્વરગ સંચાર;
ભભકો રાખે ભગતનો, એ પણ એક ગમાર. ૬૧.
પક્કા પાખંડીતણો, પણ રાખે પતીયાર;
ખત્તા ખાય ખરો પછી, એ પણ એક ગમાર.૬૨.
જોતાં કઈક જતા રહ્યા, જન જમ રાજદ્વાર;
તોપણ તેનો ત્રાસ નહિ, એ પણ એક ગમાર.૬૩.
વેગે કલાક વહીં ગઇ, ઉગ્યા પછી અગ્યાર;
તોય ન ચેતે ચિત્તમાં, એ પણ એક ગમાર. ૬૪.
પોતે સોંપે પુત્રને, અન ધન ને આગાર[1];
વેઠે સંકટ વૃદ્ધ થઈ, એ પણ એક ગમાર, ૬૫.
વૃદ્ધપણે પરણે વળી, નાની સરખી નાર;
વળતી હેરે હેરણાં, એ પણ એક ગમાર. ૬૬.
પ્રભુ કરૂણાથી પૃથ્વીપર, થઇ સૂબો સરદાર;
આશીષ લે નહિ અવરની, એ પણ એક ગમાર.૬૭.
ઉપકારી જનનો કદી, ઉર ન ધરે આભાર;
દુનીઆમાં દલપત કહે એ પણ એક ગમાર. ૬૮.
કાંતો વગર ભણ્યો ભલો, કાંતો ભલો ભણેલ;
અધવચરા જનથી જુઓ, બહુ બિગાડ બનેલ.૬૯.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

જેણુ ઉચાર વિચાર વિના, કરતો ફરતો નરશંખ સરીખો;
શોધક સંગ વિરોધ કરી, ગણ્યો બોધક બોલ અતોલજ તીખો;
પાઠક પાસ પુરા દસ પાઠક, સાઠક રોજ સુધી નહિ શીખ્યો;
શિક્ષકની શિખતો નશિખ્યો આણુ ભિક્ષુક થૈ ભવમાં પછી ભીખ્યો;

દોહરો.

તાબુત શું જોશો તમે, મન રાખો મજબૂત;
સમજાવ્યું સમજે નહિ, તે પડે તાબૂત. ૭૧.

સોરઠા.

વિદ્યા વિવિધ પ્રકાર, શિક્ષક શિખવે સ્નેહથી;
ભણે નહિ ભણનાર, શિક્ષક તેને શું કરે. ૭૨.
રહીં સુજનોની સાથ, દિલથી ન તજે દુષ્ટતા;
આલે ભીડે બાથ, સુજનો તેને શું કરે. ૭૩.
જથાર્થ વાત જરૂર, સાચાં શાસ્ત્રો તો કહે;
અવળુ સમજે ઉર, શાસ્ત્રો તેને શું કરે. ૭૪.
શિલા સુધારણ કામ, સલાટ ટાંકે ટાંકણે;
ટુકડા થાય તમામ, સલાટ તેને શું કરે. ૭૫.
સાચા સાથે જાય, પણ જૂઠું જીભે વદે;
બંધનથી બંધાય, સાચો તેને શું કરે. ૭૬.
સંગત રાખે શુદ્ધ, શુદ્ધ સ્વભાવ સજે નહિ;
એવો હોય અબુધ, સંગત તેને શું કરે. ૭૭.
સાચા ખોટા દામ, સરાફ સમજાવે સદા;
તો પણ ચહે તમામ, સરાફ તેને શું કરે. ૭૮.
રહે દિવસને નિશ, શાણા મંત્રી સમીપમાં;
મનસ્વિ[1] હોય મહીશ, શાણા તેને શું કરે. ૭૯.
શૂરા હોય શિપાઈ, હોય નૃપતિ હિમત રહિત;
રાખે નહિ ઠકરાઇ, શૂરા તેને શું કરે. ૮૦.
સજવાને શણગાર, સોની સજી આપે સરસ;
નાક વિનાની નાર, સોની તેને શું કરે. ૮૧.
હેત સહિત હમેશ, સુખ આપે સ્વામી ઘણું;
કામનિ તજે ન કલેશ, સ્વામી તેને શું કરે. ૮૨.
સખીયો મળી સદાય, જવા સાસરે સૈ કહે;
જો જુવતી નહિ જાય, સખીયો તેને શું કરે. ૮૩.
શેઠે સોંપ્યું કામ, નોકર દિલ દૈ નવ કરે;
દાખે દલપતરામ, શેઠ તેહને શું કરે. ૮૪.

ચોપાઈ.

વધામણી વીવાની કહી, મૂરખને મોકલીયો નહિ;

૧ અગાર—ઘર.

૧ મનસ્વિ—મનમોજી.

અવળું સવળું જઈ ઉચરે, વિવાની વરશીતેકરે.૮૫.
જેનું જે જાણે નહિ નામ, તેને ભળાવીયે તે કામ;
કારજ તેથી કશું નવ સરે, વિવાની વરશી તે કરે.૮૬.
ઓળખી ન શકે અક્ષર એક, છૂટો ફર્યો રમતમાં છેક;
વળી વેપાર વડાઆદરે, વિવાની વરશી તે કરે. ૮૭.
હરફ ન જાણે હોય હજામ, કરે વળી વૈદકનું કામ;
પછી પરાયા પ્રાણજ હરે, વિવાની વરશી તે કરે. ૮૮.
બોલી ન જાણે વિગતે બોલ, તેહો તે શો કહીયે તોલ;
સભા વિષે પછી જોરાચરે,વિવાનીવરશીતે કરે.૮૯.
નીતિનું તો નમળે જ્ઞાન, પૃથ્વિપતિનો થાય પ્રધાન;
સંધિ વિગ્રહ શું સાંભરે, વિવાની વરશી તે કરે. ૯૦.
ભય નિર્ભયનું નમળે ભાન એને કરીયે આગેવાન;
તો લશ્કર તે સઘળું મરે, વિવાની વરશી તે કરે. ૯૧.
સજે ભલો શોભીતો વેષ, લાયક ગુણ તો નમળે લેશ.
તેનાથી કંઇ શું સુધરે, વિવાની વરસી તે કરે. ૯૨.
સૌવ સારૂં કરવા ચહાય,પણ એનાથી અવળું થાય.
વિવેક તે ક્યાંથી વાવરે, વિવાની વરશી તે કરે. ૯૩.
આપનું કામ બિગાડે એમ, તો બીજાનું સુધરે કેમ;
અકલવિના મહેનત ઉગરે, વિવાની વરશી તે કરે.૯૪.
જીવ વિના કામે જે જાય, ખેદ ધરે ન ખુશી ન થાય;
ફોગટ જઇને પાછો ફરે, વિવાની વરશી તે કરે.૯૫.
દિલથી કહેછે દલપતરામ,જેના લાયક નહિ જે કામ;
તેમાં હોંશે હિમ્મત ધરે,વિવાની વરશી તે કરે.૯૬.

વહેમ વિષે—દોહરા.

કેમ વહેમની વારતા, પંડિત, કરે પ્રમાણ;
માને મૂરખ માનવી, આપે હોય અજાણ. ૧.
મંત્ર જંત્ર ને મેલડી, તેતો તૂતેતૂત;
વળગે પૂરા વહેમથી, ભોળા જનને ભૂત; ૨.
ભડકણ ભોળા ભાઇને, ભાસે સાચું ભૂત;
તપાસતાં તેતો ઠરે, ભૂત નહિ પણ તૂત. ૩.

મનહર છંદ.

ભૂપના ભવનમાં સુતો ગમાર ગામડિયો,
ઘડીઆળ ઘોષ સુણી ભડકીને ભાગેછે;
બૂમ સુણી બહુ લોકો કારણ પુછ્યું તો કહે,
છેતો ઘર ઠીક પણ બીક બહુ લાગેછે;
નકી ભૂત થાય મરી જાય જે નવા ઘરમાં.
આ ઘરમાં બાધ ભારે ભુતાવળ જાગેછે;
રાત અરધીક જ્યારે જાય દલપતરામ,
ધણણણ ધણણણ, ધંટડીઓ વાગેછે. ૪.

દોહરા.

એક ધુણે અવધૂત થઇ, જેવો જમનો દૂત;
છેતો તૂતે તૂત પણ, ભાસે સાચું ભૂત. ૫.
આગગાડીનો તારનો, ખરેખરો છે ખેલ;
એથી કશો અધિક નથી, બીજો ખેલ બનેલ. ૬.
જાણો તે પણ જુક્તિ છે, મંત્ર નહિ પણ જંત્ર;
તેથી બીજો તુચ્છ છે, જાદુ તમાસા તંત્ર. ૭.
તે રીતે રચનાર પણ, માણુસ અવશ્ય મેવ;
દૂત નહિ તે દેવના, નહિ દુનિઆના દેવ. ૮.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

તારણ મંત્ર ખચીત ક્ષમા, મન મોહન મંત્ર રૂડી ચતુરાઇ;
સ્તંભન મંત્ર સદા સનમાન, પ્રકર્ષણ મંત્ર સનેહ સચાઇ;
એમ ઉદ્યોગી પણંજ ઉચાટન, વાણી ભલી વશકારક ભાઈ;
મન સજીવન ઔષધિ છે, દલપત કહે જળમાં અમૃતાઈ. ૯.

દોહરા.

માન્યાથી જો માનતા, દેહ દરદ દુર જાય;
તો સઘળા શ્રીમંતને દેહ દરદ નવ થાય. ૧૦.
એકી બેકી ઉપરે, ભાખે ભવિષ્ય વાણ;
એજ પ્રકારે આશરે, જ્યોતિષનું ફળ જાણ. ૧૧.

મનહર છંદ.

સીતાપતિયે ન જાણ્યું સીતાનું હરણ થશે,
સીતાએ ન જાણ્યું જે સંન્યાસી પ્રતિકુળછે;
દેવપતિયે ન જાણ્યું દમયંતી નહિ પામું,
નારદે ન જાણ્યું મોહિની તો માયા મૂળછે;
ગૌતમે ન જાણ્યું જે આ કૂકડામાં કપટછે,
શુક્રે ન જાણ્યું જે ઝારીમાં સંકટ શૂળછે;
કહે દલપતરામ આજ કળિકાળ મધ્ય,
જોષીયો ભવિષ્ય જાણે ધારવું તે ધૂળછે. ૧૨

છપ્પો,

રવિને શિર રિપુ રાહુ, ચંદ્ર ક્ષયરોગી આપ;
મંગળ છે અંગાર, બૂધ શિર કલંક છાપ;
ગુરૂ[1] એ ગુમાવી નારી, શુક્ર આંખે છે કાણો;
શનિ લૂલો સર્વદા, રાહુ શિર વિના ગણાણો.
વળી કેતુને તો ધડ નથી, એમ નવે દુખીયા થયાં;

૧ ગુરૂ—બ્રહસ્પતિ.

ગ્રહ નડવાથીજ દુઃખ થાય તો, ગ્રહને ગ્રહો નડયા કીયા. ૧૩.

દોહરો.

કન્યાશાળા અગ્નિરથ, આદિક ઉપજ્યાં જેમ;
દેખી દિલ દાઝે બળે, વિશેષ જેને વહેમ. ૧૪.

ઇંદ્રવિજય છંદ

માની લીધાથી થયું મન માનતું, ક્યાંઇ કદાપિ સુણ્યું કથીકાને
સત્યજ સત્ય ગણાય સદૈવ, અસત્ય ગણાય અસત્ય નિદાને;
શું થયું જો દલપત કહે કદી, લેખ લખ્યો શુભ પુસ્તક પાને
અર્થ ફુટે શિદ અર્થ સરે નહિ, પથ્થરને મણિ પારસ માને. ૧૫

દોહરો.

ભોળા જન વિદ્યાભણી, વહેમ તજી વખણાય;
વહેમીના સહવાસથી, વળી તે વહેમી થાય. ૧૬.

મનહર છંદ.

કોગળીયું ચાલ્યું તે તો ભંગીયેં ચલાવ્યું કહે,
મોટા એતો મૂર્ખ કારભારીયો કુઢંગિયા;
વાંકવિના ભંગીયાને મારીને ભગાડી મુકે,
પશુ જેવા પોતે કાંતો વડાછે વિહંગિયા;
સંહારવા શત્રુ શસ્ત્ર પોતાને સજાવાં પડે,
શસ્ત્રવિના શત્રુ મારે, ભંગીયા કે ફંગિયા;
સર્વ કારભાર એનો ભંગીયાને સોંપો ભાઈ,
ભોળા કારભારીઓથી ભલા ડાહ્યા ભંગિયા. ૧૭.

દોહરો.

દેખીં પણ નહિ માનીયે, વગર વિચારી વાત;
દીસે ફરતો સૂર્ય પણ, ફરે પૃથ્વી સાક્ષાત. ૧૮.

અભિમાન વિષે.—દોહરા.

માણસને અભિમાનથી, મળે ન કદીયે માન;
ઉલટું અપમાનજ મળે, નકી ઠરે નાદાન. ૧.
અભિમાને દુખ ઉપજે, અભિમાને જશ જાય;
મિથ્યા અભિમાને કદી, જીવનું જોખમ થાય. ૨.
અરે વૃથા અભિમાનમાં, કશો મળે નહિ માલ;
[1]જીવરામ સમ જગતમાં, હીણા થાશે હાલ. ૩.
આ મિથ્યા અભિમાન છે, ખરીજ ઉંડી ખાડ;
પૂરે તેહના પંડનાં, હરેક ભાગે હાડ. ૪.
અરે વૃથા અભિમાનથી, સરે ન એકે અર્થ;
થાય મનુષ્યમાં મશ્કરી, ઉપજે અધિક અનર્થ. ૫.
ઉપજે નહિ અભિમાનથી, અમૃતતણો ઉઘાડ;

૧ મિથ્યાભિમાન નાટકમાં જીવરામનો દાખલો છે.

અરે વૃથા અભિમાન તો, ઝેરતણું છે ઝાડ. ૬.
સ્વાદ નથી સૂગંધ નથી નથીરે પુષ્પ પરાગ;
અરે વૃથા અભિમાન તો, કહિએ કાળો નાગ. ૭.
અભિમાનીને અંતરે, સ્વપ્ને પણ નહીં સૂખ;
થાય વૃથા અભિમાનથી, દાવાનળ સમ દુઃખ. ૮.
બહુધા ઉપજે બળતરા, અંગોઅંગ અથાગ;
અરે વૃથા અભિમાનછે, અદ્ભુત બળતી આગ. ૯.
માનો જો મારૂં કહ્યું, કહું તે ધરજો કાન;
ધરી નર તન ધરશો નહીં, મને મિથ્યા અભિમાન. ૧૦.
કહુંછું હું[1] અનુભવ કરી, ખરે ખરી વળી વાત;
ઉપજે છે અભિમાનથી, ઘડીએ ઘડીએ ઘાત. ૧૧.
મિત્ર નથી અભિમાન ગુણ, એ તો ઉગ્ર અરીવ[2];
મિથ્યા અભિમાને ગયો, જીવરામનો જીવ. ૧૨.
જે પામે જન પૂર્ણતા, તે ન કદી ફૂલાય;
પૂરો ઘટ છલકાય નહિ, અધુરો ઘટ છલકાય. ૧૩.

ઉપેંદ્રવજ્રા વૃત્ત.

કુંભારજા પુત્ર કદી જણેલો, કુપાત્ર વિદ્યા વધતી ભણેલો;
અધર્મિને જો અધિકાર આવે, જુલૂમ ઝાઝો જગમાં જણાવે. ૧૪

દોહરા.

અલ્પ કાંઈ ગુણ આવતાં, છાકી મગજ છલકાય;
જરૂર તે પછી જાણવું, શેષ ગુણો ન સમાય. ૧૫.
ભૂલે ભેદ ભવિષ્યના સુરવર મુની સમાન;
માટે જન મિથ્યા ધરે, અભિમાની અભિમાન. ૧૭.
કશા વિના અટકે નહિ, જેમ તેમ દિન જાય;
વસ્ત્ર વિના વલકળ[3] ધરી, વન વસતા ૠષિરાય. ૧૭.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

સ્વશક્તિનો સંભવ જે ન જાણે, અનેક વાતે અભિમાન આણે
માની ઘણો થૈ મગરૂર માલે, હરેક વાતે નિજહાથ ઘાલે. ૧૮.

દોહરો.

માન હરેક પ્રકારનું, મળવા ન ધરો આશ;
જળચર થળમાં વિચરતાં, નિશ્ચે પામે નાશ. ૧૯.

શૈલ છંદ.

સદા સોયનું સોયથી કામ થાય,
કૃપાણે[4] કહો કે કરી શું શકાય;

૧ હું—જીવરામે કહ્યુંછે. ૨ અરિ—ઈવ—શત્રુ જેવો.
૩ વલ્કળ—ઝાડની છાલના લૂગડાં.
૪ કૃપાણ—તરવાર.

કરી શું શકે આંખનું કામ કાન,
ધરે માનવી મુર્ખ મિથ્યાભિમાન. ૨૦.

દોહરો.

આપેલો જગદીશ્વરે, હરેકમાં ગુણ હોય;
અવગણના કરીં કોઇની, ગર્વ ન ધરશો કોય. ૨૧.

મનહર છંદ.

વદે વિદ્વાન એક છે આ જડ જેવો છેક,
અકલ વિનાનો એતે કારજ શું કરશે;
અરે વિદ્વાન અભિમાન એવું આણીશ માં,
મિથ્યાઅભિમાની અભિમાનમાં તું મરશે;
જડમાંતો જગદીશે ગોઠવ્યાછે એવા ગુણ,
અકલ તારી એની આગળ જળ ભરશે;
જડ જાતિ નાવનામ, દેખ દલપતરામ,
તે વિના તારી અકલ તરીને ઉતરશે ! ૨૨.

દોહરો.

અવગુણને પણ ગુણ ગણી, ઉર આણે અભિમાન;
તો તેને શું ટોકિએ, કહે તે સુણિએ કાન. ૨૩.

મનહર છંદ.

ઘુડ કહે ઘણો જૂનો ચોખોછે અમારો ચાલ,
દુનિયાંને જૂની રીત અમારે દેખાડવી;
સૃષ્ટિ સરજ્યાં પહેલે સમેક્યાં સુરજ હતો,
એતો થયો નવો નવી રીત નહિ પાડવી;
હોય જાતે હલકાતે આધુનિક રીત રાખે,
ઉત્તમ જાતિ એ નવી રીતને નસાડવી;
જુઓ કેવી જગતમાં ઉત્તમ અમારી જાત,
દિવાકર દેખી નહિ આંખજ ઉઘાડવી. ૨૪.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

જેને ન જાણ કદીં કોકિલ કાગ કેરૂં,
તે કાગનું કદી વખાણ કરે ઘણેરૂં;
જેણે સુણ્યા શ્રવણ કોકિલ શબ્દ સારા,
તે કાગના સ્વર સુણી નહિ માનનારા. ૨૫.

આર્યા વૃત્ત.

અટન કર્યું ન સુરેપે, મન તેને મુંબઈ નગર મોટું;
પણ પારિસ પુર પેખે, છેક પછી જાણશે છોટું. ૨૬.

દોહરો.

આપ આપની અકલનું, સૌને ઉર અભિમાન;
ઇશ્વરની માયાતણું અકળીત એજ નિદાન[1]. ૨૭.

મનહર છંદ.

પંડિતને પતની કહે તમે તો પઢી જાણો,
આપની અકલ એને અધિક જણાઇછે;
રસોઇઓ રસોઇ કરી આપી રાજાને કહે,
ચાવી જાણો તેમાં કહો કશી ચતુરાઇછે;
વણકર વસ્ત્ર વણી આપી વાણિઆને કહે,
વકરો કરી જાણોછો તેમાં શી વડાઇછે;
આપ આપની અધિક દેખે દલપત કહે,
સકળમાં અકલ અંધારે વહેચાઇ છે. ૨૮.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ચોરાવીં લે કે ચિત ચોરીં રાખે, વિદ્યાગુરૂને ગુરજી નભાખે;
જુઓ કળા એ કપટીજનોની, કરે વડાઈ સ્વપરાક્રમોની. ૨૯.
પ્રીછે ન પોતે પણ પૂછવાથી, લાજે દિલે શિષ્યપણે થવાથી;
પુછે ગુરૂ થૈ મન મર્મ લેવા, મિથ્યાભિમાની નર દંભીં એવા. ૩૦.

દોહરા.

લટકે ઊંધે મસ્તકે, જઇ ડાળે વાગોળ;
મન જાણે મેં પગવડે, રાખ્યો ઝાલીં ખગોળ. ૩૧.
મિથ્યા અભિમાની મનુષ્ય, ઠાલી કરે ઠગાઇ;
તેથી તેની થાયછે, ભૂંગળ વિના ભવાઇ. ૩૨.

વંશસ્થ વૃત્ત.

મિથ્યાભિમાનીં વર જેહને મળ્યો,
તે માનનીનો અવતાર તો બળ્યો;
કરે કળાપો બહુ સર્વ કાળમાં,
તેને સદા કાજળ છે કપાળમાં. ૩૩.

દોહરો.

કૂલ્ય કર્યાથી થાય શું, જો ન વખાણે લોક;
નહિ સુગંધ સુફળ નહિ, આવળ ફૂલે ફોક. ૩૪.

પાદાકુળ છંદ.

જેમાં ગુણ કે અવગુણ એકે, છાનું કદી રહે નહિ છેકે;
છોને છળથી છાનું રાખે, દુનિયાં દેખે તેવું દાખે. ૩૫.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

અશક્યતાથી નહિ હાથ આવે, તો દોષતેમાં ઠગ તે ઠરાવે;
થાકે કદી જો કરીં કૂદકારો, કહે નથી તે ફળ સ્વાદસારો. ૩૬.

દોહરા.

માનીને અપમાનથી, ચડે કારમો કાળ;
જો નવ ચાલે જોરતો, ફૂટે આપ કપાળ. ૩૭.
ખીજી ખામી ઢાંકતાં, લાખો જાણે લોક;

[1] નિદાન–કારણ.

અભિમાની અભિમાનથી, ફજેત થાએ ફેંક. ૩૮.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

જો પારકી કીર્તિ પડેજ કાને,
મિઠાશ તેમાં મનથી ન માને;
સ્વકીર્તિનાં ગાયન ગાય ગાજી,
મિથ્યાભિમાની મુરખા, મિજાજી. ૩૯.

દોહરા.

અભિમાની મત આપનો, મૂકે નહિ તિલ માત્ર;
તે માટે તેથી હઠે, શાણા લોક સુપાત્ર. ૪૦.
અભિમાનીને ઉચરતાં, છે સર્વે મગ છૂટ;
અંત આપણે થાકીયે, કરતાં માથા ફૂટ. ૪૧.
મનમાં સમજે મૂર્ખ જે, વૃથા વદું છું વાદ;
મૂખે મમત મુકે નહિ, અભિમાની ઉસ્તાદ. ૪૨.
અભિમાનીને અંતરે, ભાસે જો નિજ ભૂલ;
તોપણ તેની જીભથી, કદી નહિ કરે કબૂલ. ૪૩.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ખત્તાં મળે તોપણ ખેલ ખેલે, મિથ્યાભિમાની મમતા ન મેલે;
કાઢે કસ્યા ઉત્તર કેરિ કુંચી, પડયા મિયાં તોપણ ટાંગ ઉંચી. ૪૪.
ડરે દિલે દૂરથી દેડકાથી, વાણી વદે જો વદું વાઘલાથી;
કરે ખરેખાત વિચાર ખોટા, મિથ્યાભિમાની નર મૂર્ખ મોટા. ૪૫

દોહરા.

અભિમાનીના ઉપરે, રૂઠે શ્રીભગવાન;
અંતે જરૂર એહનું, ઉતારે અભિમાન. ૪૬.
રાવણ દુર્યોધનતણું, રહ્યું નહિ અભિમાન;
તો પણ તે વાતો શુણી, નવ સમજે નાદાન. ૪૭.

મનહર છંદ.

કુવો શું ગરવ ધરે તેથી તો તળાવ મોટું,
તળાવથી નદીયો છે, મોટી એક એકથી;
નદીયો તે સઘળી સામુદ્રમાં સમાઇ જાય,
આકાશ ભરાય નહિ સમુદ્રો અનેકથી;
એમ એક એકથી અધિક અધિકાઈ ધરે,
વિવેકી તો ઉર એમ વિચારે વિવેકથી;
કહે દલપતરામ જાય અભિમાન આમ,
સમજે પોતાને જ્યારે છોટા છેટા છેકથી. ૪૮.
વધે અભિમાન ત્યારે ઉંચી ઉંચી દૃષ્ટિ કરો,
તૃષ્ણા વધે ત્યારે નીચા નીચાને નિહાળિયે;
દુખિઆનાં દુઃખ દેખી તેઓનાથી તો વિશેષ,
સમજી પોતાને સુખી સદા મન વાળિયે;
જેમ ટાઢ પડે ત્યારે ભાળીએ સૂરજ સામું,
તાપ પડે ત્યારે છાયા ઝાડની સંભાળિયે;
કહે દલપતરામ કરીને ઉપાય આમ,
અભિમાન તથા તાપ તૃષ્ણાતણો ટાળિયે; ૪૯.

દોહરા.

અધિકથકી અધિકા મળે, સરસ નરસ કરનાર;
સરસાઈ નરસાઇનો, પામી ન શકીયે પાર. ૫૦.

નમ્રતા વિષે.—છપ્પો.

નમીને ચાલે નીર, ધીર નર વીર નમેછે;
ધુર્ત પુરૂષને ધુમ્ર, ભટકતા અધર ભમેછે;
તરૂ રસવાળું[1] તેમ, વાળતાં તુરત વળેછે;
કુટિલ પુરૂષને કાઠ, બિચારાં અકડ બળેછે;
અભિમાનપણાની અસર તે, સજ્જનને શા કામની;
નહીં નમ્રપણામાં નિશદિવસ, રૂચિછે દલપતરામની. ૧.

દોહરા.

ઉત્તમ જન પરકારણે, નમેજ ઠામે ઠામ;
ઉત્તમાંગ[2] જ્યાં ત્યાં નમે, ઉદર ભરણને કામ. ૨
સારા નરસા સર્વને, પ્રેમે કરો પ્રણામ;
ઇશ્વર છે સૈ લોકના, દિલમાં દલપતરામ. ૩.
પરમેશ્વર માતા પિતા કે, પાળકની પાસ;
માન મુકીને માગતાં, નહિ કીર્તિનો નાશ. ૪.
જો રાખે નરમાશ તો, કરે શત્રુમાં વાસ;
બત્રિસ દાંત વચે વસે, જીભ રાખી નરમાશ. ૫.
ઉદ્ધત દુઃખ પામે અતિ, નમ્ર બચે, એ ન્યાય;
નમ્ર ઝાડ નદીમાં બચે, અનમ્ર ઉખડી જાય. ૬.
ખીલો ખુદ ધાતૂતણો, અતિ બરડ દેખાય;
જત્તરડામાં નીકળે, તેમ નમ્ર તે થાય. ૭.
એક અદેખા જનવિના, વિનયથકી વશ થાય;
જળ સૌને શીતળ કરે, તાતા તેલ શિવાય. ૮.
યોગ્ય નમ્રતા કીજિયે, આધિક કર્યે ઉપહાસ;
વાટે કરતાં દંડવત, લોક હસે ચોપાસ. ૯.
અતિ નમ્રને દબાવવો, ઉન્મતનો એ ચાલ;
નિધિને નૌકા અતિ નમે, તો ચાંપે પાતાળ. ૧૦
નમ્રપણું અતિ નિરખીને, ઝેરી ન તજે ઝેર;

---

૧ રસવાળું—પાણીવાળું મતલબ કે લીલું.
૨ માથું.

અજા ધરે અતિ નમ્રતા, વાઘ તજે નહિ વેર. ૧૧.
વશીકરણ છે વિનયમાં, વિનયથી જન વશ થાય;
મૂરખ લોકો મત્રથી, ઠાલા ઘણા ઠગાય. ૧૨.

ભુજંગી છંદ

અરે લોક ઠાલા ઠગાઇ પડેછે,
ઠગારાતણી ચોટમાં તે ચડેછે;
અને સત્ય તો વારતા એક એછે,
વિનેમાં વશીકાર વિદ્યા વસેછે. ૧૩.
નથી મંત્રથી જંત્રથી કામ થાતું,
નથી ચીઠી દોરા થકી વૈર જાતું;
ખરૂં વૈર તેતો વિનેથી ખસેછે,
વિનેમાં વશીકાર વિદ્યા વસેછે. ૧૪.
વિનેથી વદે જે મુખે મિષ્ટ વાચા,
ન મારે કદી કોઈ તેને તમાચા,
નહિતો પછી હાથ પોતે ઘસેછે,
વિનેમાં વશીકાર વિદ્યા વસેછે. ૧૫.
અજાણ્યા જનોને ભસે શ્વાન જ્યારે,
વિનેવંત થઈ જો વદે વાણી ત્યારે;
કહો શ્વાન તેને પછી ક્યાં ભસેછે,
વિનેમાં વશીકાર વિદ્યા વસેછે. ૧૬.
ગમે તેમ શત્રુ ચડ્યો હોય ચાહી,
વિને વાક્ય જો બોલિયે શાંતિ સાહી;
ધરી ક્રોધ સામો પછી ક્યાં ધસેછે;
વિનેમાં વશીકાર વિદ્યા વસેછે. ૧૭.
જનો સર્વને જીતવા જો વિચારો,
વિને વાક્ય આધીનતાથી ઉચારો;
વિનેથી દયા દીલમાંહી ઠસેછે,
વિનેમાં વશીકાર વિદ્યા વસેછે. ૧૮.
વિનેથી વધે છે પરીપૂર્ણ પ્રીતિ,
વિનેવંત તો ભાઇ પામે ન ભીતિ;
વિનેહીન તે મૃત્યુ ફાંદે ફસે છે,
વિનેમાં વશીકાર વિદ્યા વસે છે. ૧૯.
વિનેવંતને મિત્ર ઝાઝા મળેછે,
વિનેવંતના તાપ સર્વે ટળેછે;
વિનેવંત તે વિશ્વમાં વિલસે છે,
વિનેમાં વશીકાર વિદ્યા વસે છે. ૨૦
વિનેવંત પામે વિશેષે વિખ્યાતી,
વિનેવંતની હોયછે શાંત છાતી;
વિને હીનને હીન જાણી હસેછે,
વિનેમાં વશીકાર વિદ્યા વસે છે. ૨૧.
વિનેવંતને લોક અત્યંત ઇચ્છે,
વિનેવંતને પાછળે લોક પ્રીછે,
વિનેવંતને જાણજો જે જશે છે,
વિનેમાં વશીકાર વિદ્યા વસેછે. ૨૨
જુઓ સર્પ કે સિંહ ને રિંછ જેવા,
વિનેથી વળી થાયછે વસ્ય એવા.
વિને હીનને દુષ્ટ ભાવે ડસેછે;
વિનેમાં વશીકાર વિદ્યા વસેછે. ૨૩.
વિનેની પ્રવૃત્તિ થવા ઠામઠામે,
તપાશી દિલે તત્વ દલપત્તરામે;
રચેલા રૂડા છંદ આ દ્વાદશે છે,
વિનેમાં વશીકાર વિદ્યા વસે છે. ૨૪

સદ્ગુણ વિષે—દોહરા.

અખાંય વિદ્યા બીજનું, જીવન સદ્ગુણ જાણ;
વણ જીવન જો વાવીયે, હોય સકળ શ્રમ હાણ.
ઉત્તમ શુભ ગુણ એકથી, મળે જગતમાં માન;
કોકિલ મધુરા કંઠથી, કરે ખુશી જન કાન, ૨
અધુરા ગુણો અનેકથી, ગુણિજન નહિ ગણાય;
પરિપૂરણ ગુણ એક પણ, વિશ્વ વિષે વખણાય. ૩.

અરવિંદ મુખી છંદ.

મણિમાંહિ નહિ રસ સ્વાદ સુવાસ, પ્રકાશતણો ગુણ એક અનેક;
વળી કસ્તુરી માંહિ સુગંધ વસે, શુભરૂપ કે રંગ જતે નહિ છેક.
શુક કોકિલના સ્વર સુંદરથીજ, વખાણ કરે સઉ વિશ્વ વશેક;
સનમાન સદા દલપત્ત થશેજ, હશે ગુણ જો પરિપૂરણ એક.૪

દોહરા.

હોય એક ગુણ અધિકતો, એક ન્યૂન ગુણ હોય;
કાગળ[1] પુષ્પ સુકાય નહિ, સુગંધી તેમાં નોય. ૫.
એકજ વસ્તુમાં નહિ, સઘળાં સુખનાં મૂળ;
મોટી છાયા લીંબડો, દે પણ નહિ ફળફૂલ. ૬.
જો નિજ ગુણ ઠંડો પડે, તો ઉતરે અધિકાર;
જોપારો થડો પડે તો નીચો જનાર. ૭.
દેખીતા ગુણ જન ગણે, અદર્શ ગુણ નહિ કોય;

૧ કાગળનાં ફૂલ.

અસ્ત ગણાય અમાંસ શશિ, પ્રકાશ પાછળી[1] તોય. ૮.
સૌએ માન્યું તે ખરૂં, ગુણ તેમાંજ ગણાય;
ધન મધ્યે કિંમત ધરી, નહિ ઓઢાય ખવાય. ૯.
દુર્ગુણ તજી ગુણ સંગ્રહો, એ સૌનો ઉપદેશ;
પણ તે પોતે સમજવું, હદમાં હોય હમેશ. ૧૦.
સદ્‌ગુણ પણ નહિ કામનો, જો પહોચે હદપાર;
આખી રાત ઉજાગરો, કરી ભણે દુઃખકાર. ૧૧
અભ્યાસી વિદ્યા ભણે, રળતાં દોલત થાય;
ગંભિરતાદિક સદ્‌ગુણો, ઇશ્વરદત્ત ગણાય. ૧૨.
સમૃદ્ધિ સાથે સદ્‌ગુણો, ઠરે કોઇકજ ઠામ;
સોનું તથા સુગંધ ક્યાં, દીસે દલપતરામ. ૧૩.

દુર્ગુણ વિષે.—દોહરા.

બળ નિષ્ફળ હિંમત વિના, વંશ સંપ વિણુ વ્યર્થ;
વિત્ત વ્યર્થ વિદ્યા વિના, અગુણે ઇલમ અનર્થ. ૧.
ઉગતો અવગુણ ટાળીયે, તેજ ટાળવા જોગ;
વળે નહિ વ્યાપી ગયો, રગરગમાં જે રોગ. ૨.
જાય નદી જળ પૂર પણ, જળાકાર રહી જાય;
જાય જુવાની જનતણી, દુર્લક્ષણ દેખાય. ૩.
નિજ દુર્ગુણ દેખાય નહિ, પર દુર્ગુણ દેખાય;
નિજ વાંસો દેખાય નહિ, પરવાંસો પેખાય. ૪.

મનહર છંદ.

સારૂં સારૂં શોધવાને ધારૂં જ્યારે મારૂં મન,
સારૂં તો સ્વલપ ઠામ ઠામતો નઠારૂં છે;
મીઠું પાણી મેદનીમાં દીઠું કોઈ કોઈ ઠામ,
ખૂબતો ખચિત મહાસાગરમાં ખારૂં છે;
આદિત્યની આશપાશ છે આકાશમાં પ્રકાશ,
આશમાની રંગ આ અધિક તો અંધારૂં છે,
કામ સત્ય નામનું ન નિંદે દલપતરામ,
સૃષ્ટિતણા સ્વામીયે જે સર્જ્યુંછે તે સારૂં છે. ૫.

દોહરા.

દીસિવાનના દુર્ગુણો, સહેજ ન જાણ્યા જાય;
શુક્ર સંક્રમણ સૂર્યમાં, દુર્બિનથી દેખાય. ૬.
અલ્પ ચિન્હ ઉપર થકી, સમજી લૈયે સાર;
લખતાં ઉત્તર જાણીયે, મીઠું વળે નકાર. ૭.

ચોપાઈ.

કૌતક દેખી હરખી હસે, દુઃખ દેખી આંખે જળ જશે;
ડર દીઠે કાયા કંપાય, સ્વપ્નું આચારે વરતાય. ૮.
તેમજ આછો તોળે તોલ, બોલે જૂઠા જૂઠા બોલ;
ચીજ જરૂર તે ચોરી જાય, સ્વપ્નું આચારે વરતાય.૯.
માણુસનું ઉપજે જ્યાં મર્ણ; શોક કરે નહિ સુણતાં કર્ણ;
ખૂન કદીક તેથીજ કરાય, સ્વપ્નું આચારે વરતાય. ૧૦.
જેને બોલ્યાનો નહિ બંધ અધિક દિસે સ્વારથથી અંધ,
લખતલખી તેથી ન પળાય, સ્વપ્નું આચારે વરતાય. ૧૧.
કરજ ઘણું નિજ માથે કરે, ઉડાવંતાં નહિ અંતર ડરે;
એ દેવાળાનો ઉપાય; સ્વપ્નું આચારે વરતાય. ૧૨.
વદે વાયદો વારંવાર, જુએ આડું અવળું જેવાર;
એ ના પાડયાનો અભિપ્રાય, સ્વપ્નું આચારે વરતાય. ૧૩.
ગમે ઘણાં ગુણકાનાં ગાન, રાંડોમાં રખડયાનું ધ્યાન;
વળતી તે વ્યભિચારી થાય, સ્વપ્નું આચારે વરતાય. ૧૪.
પંડે બ્રાહ્મણ ગાંજો પીયે, બહુ જન જાણે પણ નહિ બીયે;
વખતે વારૂણી[1] પણપીવાય; સ્વપ્નું આચારે વરતાય. ૧૫
દયા ટળે દાનત ફરી જાય, પ્રજા સાથ શત્રુતા થાય;
તે રાજાનું રાજ ડુબાય, સ્વપ્નું આચારે વરતાય. ૧૬.
વડાની સાથ કરે વિરોધ, કિંચિત બળ પણ ઝાઝો ક્રોધ;
દુઃખ દશા તેની દેખાય, સ્વપ્નું આચારે વરતાય. ૧૭.
કહેશે વ્યસન ફરી નહિ કરૂં, ખચિત પણે પણ કરશે ખરૂં,
જો વ્યસન સંગત ન તજાય, સ્વપ્નું આચારે વરતાય.૧૮.
હોઠ હલાવે માણુસ જાત, પેટની પરખી લઇયે વાત;
એ પરખી લેવાની આમ, રીત કહેછે દલપતરામ. ૧૯.

સત્ય વિષે.—મનહર છંદ. સહોક્તિ અલંકાર.

કુળનું કંગાલપણું જાયછે કુસંગ સાથે,
સંપ સાથે સમૃદ્ધિ સદા વિદાય થાયછે;
સિદ્ધિ અને બુદ્ધિ બંને આવેછે ઉદ્યોગ સાથે,
આળસ સંઘાતે તો દરિદ્રતા દેખાયછે;
કંજુસાઇ સાથે સદા ઉપજેછે અપજશ,
જશ તો ઉદારતાની સાથે વધી જાયછે;
જૂઠ સાથે અવિશ્વાસ આવે દલપત કહે,
સત્ય સાથે શાહુકારી બહુધા બંધાયછે. ૧.

૧ અમાસના ચંદ્રના પાછલા ભાગમાં પ્રકાશ હોય છે તોપણ આ તરફ દેખાતો નથી, માટે ચંદ્ર અસ્ત થયો કહેવાય છે.

૧ વારૂણી—મદિરા.

ઇંદ્રવિજયછંદ.

સત્યબધાં સુખનું શુભ સાધન, સત્યવિના કહેવાય કુધારો;
સત્ય થકી દલપત કહે, ધિરધારપણું વ્યવહારનું ધારો;
સત્યગયા પછીં સૃષ્ટિ વિષે, અતિ સંકટનો નહિઅલ્પઉધારો.
સત્યસમસ્તસુધારણમૂળ,અસત્યથીઅસ્તસમસ્ત,સુધારો.૨

દોહરા.

સત્ય વિષે બહુ સદગુણો, ગણતાં એમ ગણાય;
જેમ રૂપૈઆ એકમાં, આના સોળ સમાય. ૩.
સત્ય ન સંતાડ્યું રહે, ખરો જુઓ એ ખેલ;
આવે જેમ ઉપર તરી, જળ તળીયેથી તેલ. ૪.
સત્ય સાચવે તેહને, ખળ જન શું કરનાર;
કેમ શ્વાન કરડી શકે, જે ગજ શિર અસ્વાર. ૫.
કરતાં સારૂં કામ કે. અદલ ઉચરતાં આંક;
રાખે દુરિજન રોષતો, સજ્જનનો શો વાંક. ૬.
લેવડ દેવડને વળી, વિવિધ ભાત વ્યવહાર;
ચાલેછે આ જગતમાં, સત્ય તણે આધાર. ૭.
સત્ય પણું જો સર્વથા નિશ્ચે પામે નાશ;
તો સુખની સંસારમાં, અલ્પ ન ધરવી આશ. ૮.
સત્ય ધર્મનું સત્વ છે, અધર્મ સત્વ અસત્ય;
સદા સર્વદા સત્યની, અતિશે દિસે અગત્ય. ૯.
બાળપણાથી બાળને, સત્યપણાની ટેવ;
પૂરી રીતે પાડવી, ભલો વિચારી ભેવ. ૧૦.
સ્વપને પણ સાચું વદે, જૂઠ ન વદે જરાય;
સત્યવાદી સંસારમાં, શોભે અધિક સદાય. ૧૧.
સેવે સિંધૂ સત્યનો, ગુણી હરિભક્ત ગણાય;
લોભી અણુભેપદતણો, જણ તે એમ જણાય. ૧૨.

જુઠ વિષે.—મનહર છંદ.

જુઠું બોલી ને દૈએ સત્યતાની શિખામણ,
લોકને કહો તે ઉપદેશ કેમ લાગશે;
જુઠું બોલે તે જરૂર મહા પાપનુંજ મૂળ,
જુઠું બોલવાથી શઠ સહસ્ત્રધા જાગશે;
જુઠું બોલેતે ગણાય કોરટનો ગુનેગાર,
જૂઠું બોલનારતણો ભાર બોજ ભાગશે;
કહે દલપતરામ જાણવું જરૂર આમ,
કોઇ સમે કોરટ સાચો જવાબ માગશે. ૧.
જુઠાનો જરૂર જુઓ જગમાંથી જશ જાય,
જીવ્યો તે ન જીવ્યો જેને જન જાણે જૂઠોછે;
જૂઠું બોલી જગતને સમજાવે જેમ તેમ,
આ લોકમાં એવું જાણો એનો દીન ઉઠયોછે.
જુઠું બોલી જાણે તુષ્ટમાન કરી માન પામું;
ત્રિભુવનમાંહીં કહો તેને કોણ ત્રુઠયો છે;
જુઠાબોલો જન ચોર ઢોર કે હરામખોર,
કહે દલપતરામ એને રામ રૂઠયો છે. ૨.

દોહરા.

જૂઠા બોલાનું જુઓ, બધું જૂઠમાં જાય;
વિંછી કરડે બાંડને, સાચે જૂઠ મનાય. ૩.
જે જન કદી જૂઠો પડે, એક વાર કો ઠામ;
શુણતાં સંશય ઉપજે, તેના બોલ તમામ. ૪.
જૂઠી વાતે જો કદી, મૂઠી મળે અનાજ;
ઉઠી એમાં આગ્યતો, રૂઠી ઉઠે રાજ. ૫.
જૂઠી સાચી ગપ જગતમાં, વિચરી તે વંચાય;
સૂર્ય ગ્રહણ શશિથી બને, પણ ગ્રહ રાહુ ગવાય, ૬.
સર્વ કહે તેવું કહો, તેમાં નહિ જૂઠાઇ;
તળાઇ નહિ ઘી તેલમાં, તેને કહે તળાઇ. ૭.

એક બાવાની ગપ.

એક ટગિયો દેશછે, મેં જોયો નિજ જાત;
ભરી સભામાં ભાઇ મેં, ખરે[1] ખરી કહીંવાત. ૮.

ઉત્તર.

તમે ખરે[2] મુખથી કહી, ખરી[3] તમારી વાત;
સમજૂ તો સમજે તરત, ભોળા પામે ભ્રાંત. ૯.
દાન સમાન સુપુણ્ય નહિ, ભજન સમો નહિ જાપ;
સત્ય સમાન સુધર્મ નહિ, જૂઠ સમું નહિ પાપ. ૧૦.

લોભ વિષે—દોહરો.

લોભે લાજ ઘટે ઘણી, લોભે પ્રભુ પ્રતિકૂળ;
લોભે લક્ષણ જાયછે, લોભ પાપનું મૂળ. ૧.

ભુજંગી છંદ.

ઘણા લોભથી તો ઘણું કષ્ટ થાશે,
ઘણા લોભથી લાભ લેતાં લુટાશે;
ઘણા લોભથી તો પડે ભીડ ભારે,
અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૨.
ઘણા લોભથી સત્યતા સઘ તૂટે,
ઘણા લોભથી મિત્રતા છેક છૂટે;

---

૧ એમાંથી બીજો અર્થ એવો નીકળે છે કે ગધેડે ગધેડી વાત કહી.
૨ ખરે–ગધેડે. ૩ ખરી–ગધેડી.

ઘણા લોભથી ધર્મને દૂર ધારે,
અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૩.
અતિ લોભથી આંધળા થાય આંખે,
ચિત્તે ચેતીને કાંઇ ચિંતા ન રાખે;
ખરી ખોટનો માલ નાંખે વખારે,
અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૪.
જુઓ માંછલાં સ્વાદ લોભે મરેછે,
જુઓ લોભીયા કામ કેવાં કરેછે;
અકર્મીને દ્રવ્ય આપે ઉધારે,
અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૫.
અતિ લોભીયાને ઠગારા ઠગેછે,
અતિ લોભીયા ફંદમાંહી ફગેછે;
અતિ લોભીયા કષ્ટને છે કિનારે,
અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૬.
વશીલો નહિ લોકમાં લોભીયાનો
સગો કે સનેહી કહો હોય શાનો;
વિવેકે કશું લોભીયો ન વિચારે,
અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૭.
જનોને ચિત્તે જે સમે લોભ જાગે,
અતિ ઝેર તે તો સુધા તુલ્ય લાગે;
વડેરાતણાં શુદ્ધ વાકયો વિસારે;
અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૮.
કહો લોભીયાને દયા દીલ કયાંથી,
અરેકાર આવે નહિ ઉરમાંથી;
નહિ પાપીયો પેટ પોતાનું ઠારે,
અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૯.
કરે લોભથી કારમાં કામ કૂડાં,
રૂદે લોભીયાને રૂચે કેમ રૂડાં;
ડરે ના કહે જો હત્યારો હજારે,
અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૧૦.
ખમે લોભીયો દ્રવ્યની ભીડ ભારી,
ભમે લોભીયો નિત્ય થૈને ભિખારી;
પડ્યા હોય જો લાખ નાણાં પટારે;
અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૧૧.
કહી શુદ્ધ શિક્ષા રૂડા લોક કામે,
દિલે ધારીને નીતિ દલપતરામે;
અનીતિ તજે અંતરેજો ઉતારે,
અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૧૨.

મનહર છંદ.

ધુતી ધુતી ધન ન ધરાયો ધને ધૂરત તું;
ધીક તારી ધારણા જે ધન ધર્યું ધૂળમાં;
મતિ રૂપી અમૃત મળેલું મહા મુલ્યવાન,
મચી મચી રેડયું મહા પાપનાજ મૂળમાં;
તાપનો સંતાપ ને સંતાપ શીત સર્વડાંનો,
સહન કરીને દ્રવ્ય સંચ્યું રહી શૂળમાં;
દેહને સદૈવ દુઃખ દીધું દલપત કહે,
દમડી ન તોડી તેં દવામાં કે દુકુળમાં[1]. ૧૩.

દોહરા.

મુખથી માગે અલ્પ પણ, મનમાં મોટી આશ;
ડગલો માગે ટેલીયો, ઇચ્છે ધન પંચાસ. ૧૪.
આપેલું પહોચે નહિ, હતા તેહવા ફેર;
પ્રકાશ આપે નિત્ય રવિ, રાતે તોય અંધેર. ૧૫.
ગણે ન પીડા પારકી, સ્વારથ સરતાં લોક;
હરખે સ્ત્રી ચૂડો ધરી, ગણે ન ગજનો શોક. ૧૬.

સંતોષ વિષે—ભુજંગી છંદ.

બધા દોષ ને રોષ સંતોષ બાળે,
તથા સુખ દે દેહનાં દુઃખ ટાળે;
નકી તાપ તૃષ્ણાતણો તે નઠારો,
સદા સર્વથી શુદ્ધ સંતોષ સારો. ૧.
જડી જાણ સંતોષની ખાણ જેને,
ત્રિલોકીતણું તો મળ્યું રાજ તેને;
ખરેખાત લાગે બીજો સ્વાદ ખારો,
સદા સર્વથી શુદ્ધ સંતોષ સારો. ૨.
દીધો દામ દાટી લીધો લાભ શાનો,
મળ્યા લાખતો રાખ જેવાજ માનો;
જુઠો લોભ ઠાલો ઠગેછે ઠગારો,
સદા સર્વથી શુદ્ધ સંતોષ સારો. ૩.
ઘટે દેહ તૃષ્ણા મટે કેમ મોટી,
ઘસે હાથ ઇચ્છા ખસે કેમ ખોટી;
કદી કાળ ક્યાંહી ન આવે કિનારો,
સદા સર્વથી શુદ્ધ સંતોષ સારો. ૪.
જનાવાદી ગાંઠે નહિ હોય જેને,
રહેછે રૂપામોરની આશ એને;

[1] દુકુળ—લુગડાં

થશે લોભ લાંબો જડે જો હજારો,
સદા સર્વથી શુદ્ધ સંતોષ સારો. ૫.
મહા લોભ લાગે મળે દેશ મોટા,
ખરૂં જાણ તૃષ્ણાતણો ખેલ ખોટો;
બહુ જો જડેતો રડેછે બિચારો,
સદા સર્વથી શ્રેષ્ટ સંતોષ સારો. ૬.
ભલા ભૂપ પંડે ગરીબી ગણેછે,
તજે સર્વ તે એક બીજાતણે છે;
વસી વિશ્વમાં વાત તેતો વિચારો,
સદા સર્વથી શ્રેષ્ટ સંતોષ સારો. ૭.
ઘણે લાભ તૃષ્ણા ઘટેલી ન લાગે,
જડે ઘી ઘણું તો ઘણી આગ જાગે;
અરે એમ માની ઉદાસી ઉતારો,
સદા સર્વથી શ્રેષ્ટ સંતોષ સારો. ૮.
રળો ને ખપો ખૂબ ઉદ્યોગ રાખી,
સજો સુખ સંતોષનો સ્વાદ ચાખી;
કદી દીનતા તો ન આપે ઉચારો,
સદા સર્વથી શ્રેષ્ટ સંતોષ સારો. ૯.
દુખી હોય પોતાથકી કોઇ પ્રાણી,
જુઓ એ થકી આપ શ્રીમંત જાણી;
પ્રભુનો પુરો પાડ ધીરેથી ધારો,
સદા સર્વથી શ્રેષ્ટ સંતોષ સારો. ૧૦.
હતો એક જોડાવિના રાંક જેવો,
વિના પાવ તેણે દિઠો એક તેવો;
કહ્યું આથકી તો ભલો જન્મ મારો,
સદા સર્વથી શ્રેષ્ટ સંતોષ સારો. ૧૧.
જઇ વિક્રમે પાંડવો દેશ જોયો,
પુછી રિદ્ધિને રાંક થૈ ખૂબરોયો;
ન પામ્યો પ્રભુ હું પુરાં રાજદ્વારો,
સદા સર્વથી શ્રેષ્ટ સંતોષ સારો. ૧૨.
રહે લોભ તો રાંક થૈને રડેછે,
નકી ડાકણી એક તૃષ્ણા નડેછે;
હરે તાપ સંતોષ ને નીર હારો,
સદા સર્વથી શ્રેષ્ટ સંતોષ સારો. ૧૩.
વસે જો થઇ શુદ્ધ સંતોષ વાળો,
મટે માનવી ઇંદ્રનો ઓશીંયાળો;
નહિ કોઇની તે તમા રાખનારો,
સદા સર્વથી શ્રેષ્ટ સંતોષ સારો. ૧૪.
ભમે માનવીને ભલી આશ ભાગે,
દિલે દુઃખની જો પુરી ઝાળ લાગે;
પઢે પાઠ આતો પછી શાંતિ પામે,
રચ્યા છે રૂડા છંદ દલપત્તરામે. ૧૫.

દોહરા.

નાશ થાય કે નવ મળે, તેનો તજીયે શોક;
જેનો ઉપાય નવજડે, ફાંફાં તજીયે ફોક. ૧૬.
અંગતણા પણ અંશ નિત્ય, વધે ઘટે એ ખેલ;
અંગ રહ્યું તે આપણું, ગયો અંગનો મેલ. ૧૭.
સૌથી સરસ સંતોષ છે, દરવા કેરૂં ઠામ;
રાખો રૂડી રીતથી, દિલમાં દલપતરામ. ૧૮.

વ્યભિચારી વિષે—ગીતિવૃત.

નિજ નારી વીસારી, પરનારી પર નજર કુનર થાપે;
તજી નિજ દરના દાણા, મુષક સરપનો કરંડિયો કાપે.૧.

દોહરો.

ચોરી જૂઠ ગુનાહ વળી, અધર્મ ને અન્યાય;
વિવિધ દોષ વ્યભિચારના, કુકર્મમાં કહેવાય. ૨.
લાજ ઘટે સૌ લોકમાં, શત્રુતા શિર થાય;
અકાળ મૃત્યુ ઉપજે, જીવ કદાપિ જાય. ૩.
કરે કોપ સ્નેહી સગાં, કરે કોપ નર નાર;
કરે કોપ પૃથ્વીપતિ, કરે કોપ કરતાર. ૪.
ઉત્તમ બુદ્ધિ ન ઉપજે, સુઝે ન ઉદ્યમ સાર;
ગર્થ ગુમાવે ગાંડનો, જાર કરમ કરનાર. ૫.
કૂપ પડી મરવું ભલું, પીવું ભલું વિષ પાન;
અનેક દુઃખની આપદા, નહિ વ્યભિચારી સમાન. ૬.
નામ બુડાડે બાપનું, કુળમાં ધરે કલંક;
ટળે ન કદીયે ટાળતાં, એ લાંછનનો અંક. ૭.
નાક કપાયું તે કદી, ફરી ન સાજું થાય;
લાંછન લાગ્યું તે કદી, જારતણું નહિ જાય. ૮.
નાક કપાયું તે ફરી, તેવું ન બને તાત;
ડાઘ જાય નહિ જારીનો, પડી પટોળે ભાત. ૯.
માણસમાં ઉજળે મુખે, બોલી શકાય ન બોલ;
વ્યભિચારીનો વિશ્વમાં, તરણા તુલ્યે તોલ. ૧૦.
હોય રાય કે રંક પણ, નિશ્ચે બહુ નિંદાય;
શ્વાન તુલ્ય સૌકો ગણે, જીવતો પ્રેત જણાય. ૧૧.
શાણા જન સંસારમાં, કરે ન એવું કામ;

કરનારો ક્યાંયે નહિ, ડાહ્યો દલપતરામ. ૧૨.
જાર મનુષ્યના જશ વિષે, ઉઠે મોટી આગ;
ઉંધી બુદ્ધિ ઉપજે, ભુંડાં તેના ભાગ્ય. ૧૩.
તેવા જનનો સૌ તજે, વિશ્વ વિષે વિશ્વાસ;
નિશ્ચે અંતે નરકમાં, વસે જઇને વાસ. ૧૪.
જૂઠું બોલી જાર જન, સહસ્રધા સમ ખાય;
ચામ ચોરી ચરચાઇને, જરૂર જાહેર થાય. ૧૫.
નિર્લજ, લુચ્ચો, ચોર, ઠગ, નીચ કામ કરનાર;
પામે પદવી એટલી, જે જન જગમાં જાર. ૧૬.
નર તન ઘીનો ગાડવો, અબળા અગ્નિ ઝાળ;
અતિ સંગતથી ઓગળે, એજ અસલનો ઢાળ. ૧૭.
સદ્‌ગુણ સઘળા હોય પણ, ચિત ચાહે વ્યભિચાર;
જશ નવ પામે જગતમાં, કરે લોક ધિક્કાર. ૧૮.
પરોપકાર ઘણા કરી, મોટું પામે માન;
પણ જો જાર કરમ કરે, નકી ઠરે નાદાન. ૧૯.
ધિક તેની ચતુરાઇને, ધિક તેની વિદ્યાય;
ધિક તેના ગુણ સર્વ જે, વ્યભિચારી કહેવાય. ૨૦.
બહુ પામે ધિક્કાર તે, જાર મનુષ્યની માત;
હોત રહી જો વાંઝણી, સદ્‌ભાગી કહેવાત. ૨૧.
કુળ અજવાળા કારણે, માગેછે, સૌ પુત્ર;
જાર-પુત્ર જો જનમિયો, સળગ્યું તે ઘરસુત્ર. ૨૨.
જાર મનુષ્યનું જીવતર, ધૂળધાણી કહેવાય;
તે કરતાં તો તે ભલું, જો તન છુટી જાય. ૨૩.
જાણે મનમાં જાર જે, નથી જાણતું કોય;
લંપટને લજ્જા નહિ, તરછોડે જન તોય. ૨૪.
પછવાડે પાપી કહી, પાડે જન પરતાળ;
સદ્‌ગુણ હોય સહસ્રધા, ગુણ બદલે દે ગાળ. ૨૫.
ઉત્તમ જન તો એહની, સોબતથી શરમાય;
કોઇ કદી પણ તેહને, ઘાલે નહિ ઘરમાંય. ૨૬.
વ્યર્થ ગણાયે વિશ્વમાં, એવાનો અવતાર;
મુઆ પછી પણ મુલકમાં, અપજશ રહે અપાર. ૨૭.
પછી કદી પસ્તાઇને, અવગુણ છાંડે એહ;
તોપણ જીવે ત્યાં લગી, ટળે ન તોમત તેહ. ૨૮.
પાછળથી પસ્તાય પણ, અંતે નહિ ઉપાય;
પડી પટોળે ભાત તે, જીર્ણ થતાં નવ જાય. ૨૯.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

જે જન જારી કરી જગમાં, નિજ આબરૂ આપ કરે ધૂળધાણી;
તે પછીથી પસ્તાઈ પુરો કદી, જારી થકી ડરતો રહે જાણી;
તો પણ તેતણી ટાળી ટળે નહિ, જે અપકીર્તિ જરૂર જણાણી,
કોટિઉપાય કરે દલપત, પછી ન ચઢે કદી મોતીનું પાણી. ૩૦

દોહરા.

અણભાવ્યું સંભારતાં, ઉપજે ઉલટી જેમ;
વરણવતાં વ્યભિચાર[1], પણ ત્રાસે મુજ મન તેમ. ૩૧.
શોભા માટે નથી સજ્યાં, એમ વિચારો ઉર;
સ્ત્રી ઝાંઝર ગજ ઘંટછે, દેખી ખસવા દૂર. ૩૨.
જરે મરે પણ નહિ ડરે, થતાં અંગનો ભંગ;
મોહવડે ઉપર પડે, દીપક દેખી પતંગ. ૩૩.
જે ચેતી ચાલે નહિ, ઠાલી ઠોકર ખાય;
પછી તે સજ્જન પાંચમાં, ઉચ્ચરતાં શરમાય. ૩૪.

શાર્દૂલ વિક્રીડિત વૃત્ત.

રે રૂડી ઘડીયાળ હાલ તુજનો. ઘાંટો દિસેછે ઘટયો;
સાચી વાત શુણાવઆવ સઘળી, જે શબ્દ શાથી મટયો;
મારા મિત્ર પવિત્ર વિપ્ર તુજને, વાર્તા કહું શી કથી;
ઠાલી ઠોકર ખાધી તેથી ઠણકો, થાતો નથી ઠીકથી. ૩૫.

અદેખા વિષે.—દોહરા.

વણ પાવકથી પરજળે, અદેખાતણું ઉર;
અન્યતણી ઉત્કૃષ્ટતા, જોઇ ન શકે જરૂર. ૧.
શકે નહિ ગુણ મેળવી, રાખે હૃદયે રોષ;
અકળાઈ પર ઉપરે, મિથ્યા મૂકે દોષ. ૨.
દિલમાં પ્રભુથી નવ ડરે, વિશેષ રાખે વેર;
અંતે તે હલકો પડે, ઝાઝું રાખી ઝેર. ૩.
આંચ ન આવે સાચને, બળે અદેખો આપ;
નિશ્ચે કોઈ સમે નડે, તેને તેનું પાપ. ૪.
અદેખાતણી આંખમાં, કમળા કેરો રોગ;
પીળું દેખે પર વિશે, રોગતણે સંજોગ. ૫.
પડતી ઇચ્છે પરતણી, ચડતી આપ ચહાય;
પણ પાપી શું કરી શકે, ધાર્યું ધણીનું થાય. ૬.
પરમેશ્વર જો પાધરો, શત્રુથી શું થાય;
પથરા ફેંકે પાપી તે, ફૂલ થઇ ફેલાય. ૭.
ઇચ્છે જેવું અવરનું, એવું આપનું થાય;
નહિ માનો તો કરી જુઓ, જેથી તુરત જણાય. ૮.

---

[1] એક સરદારે પરકીયા નાયકાવિશે એક કવિત રચવાનું મને કહ્યું ત્યારે મેં આ દોહરો તેને કહ્યો હતો.

પરનું બીગાડતાં પડે, જોખમ આપ જરૂર;
પ્રજાળતાં "શિવપુત્ર[1]"ને, પ્રજળ્યું લંકાપૂર. ૯.
તદબીરે તરકટ કરી, પરઠે તોમત પાંચ;
પણ સૌ જાણે સાચને, કદી ન આવે આંચ. ૧૦.
જોર વિના સન્મુખ રહી, જો રવિના સન્મૂખ;
રહી ઉભો રજ નાંખશે, પડે પંડને મૂખ. ૧૧.
કર્તારે કોકિલતણો, રચ્યો મધુર શુભ રાગ;
અદેખાઇ ઉરમાં ધરે, કોકિલ ઉપર કાગ. ૧૨.

કવિત. ચંદ્રગ્રહણું વિશે-પૃથ્વીપ્રતિ ઉક્તિ.

ભાનુતણી પ્રભા, ભૂમિ તુજપર ચંદ્રપર,
પડતી હતી, હતી રીતિ તે કૈક કાળની;
ઇંદુ પ્રભા પામી તને, આપતો ઉજેશ લેશ,
તેં વિશેષ લોભે ગતિ કીધી ખોટા ખ્યાલની;
તેં જાણ્યું જે વચ્ચે પડી પામું હું બધો પ્રકાશ,
ચાલી દલપત ચાલ, ચાડીયાની ચાલની;
ઇંદુમાં અંધારૂં થતાં, તુજમાં અંધારૂં થયું,
ચેતી લે અચળા ચૂક, તે તારી કુચાલની. ૧૩.

વાદવદવા વિષે તથા પક્ષપાત વિષે.

દોહરા.

સરસ ચિત્ત ચરચાવિષે, સંપ તથા સંતોષ;
દ્વેષ બુદ્ધિ ચરચા વિશે, કલેશ વૈર ને રોષ. ૧.
કરીયે ચર્ચા જ્ઞાનની, અતિ ઉમંગ ધરી ઉર;
પકડે રૂપ લડાઇનું, દેખી ખશીયે દૂર. ૨.
માન તજીને માનીયે, ભલે પ્રકારે ભૂલ;
તો સીધો રસ્તો જડે, ફોગટ તજીયે ફુલ. ૩.
અસત્ય ભાષણ ઇરશા, નિર્દયતા દિલ રોષ;
દુર્વક્તાદિ દુરાગ્રહે, દિસે ઘણેરા રોષ. ૪.
આપ આપની સ્થિતિ તરફ, તાણ ખેંચનું તાન;
શિયાળ તાણે શીમભણી, વસ્તી સન્મુખ શ્વાન. ૫.
વાદીથી ડરી વેગળા, ઊભા રહીયે આપ;
વાદી આગળ હોયછે, ક્રોધી કાળો સાપ. ૬.
કદી કરવો નહિ કોઇએ, વાદીનો વિશ્વાસ;
સંભળાવીને મધુર સ્વર, પકડે નાંખી પાસ. ૭.
જે વાદીના જોડીયા, ઝેરી જાતે હોય;
તે વાદી સાથે સજન, વાદ ન કરશો કોય. ૮.
માને તેને મુખથકી, દઇએ શુભ ઉપદેશ;
નહિ માને તો તે વિષે, દિલ નહિ ધરીયે દ્વેષ. ૯.

મનહર છંદ.

પેમાને ફેમો પુછે છે પૃથિવીમાં પ્રતિવર્ષ,
મેહ ઝડી માંડેછે ચોમાસે માસ ચાર જે;
એક મેહ હશે કે જરૂર હશે જુજુઆ તે,
પેમો કહે એકજ છે એકજ પ્રકાર જે;
ફેમો કહે તારે કહે એકજ મનાય કેમ,
જોશીઓએ જુજુઆ બતાવેલાછે બાર જે;
કહે પેમો તારી સાથે કરે કોણ માથાકુટ,
જા ફેમા તે જુજુઆ છે તુ તો તારે ધારજે. ૧૦.

વિરોધાભાસ.

વાદ વાદવાથકી વિરોધ ક્રોધ વધી જાય,
વાદ વાદવામાં કશો કાર નથી કદીએ;
વાદ વદી વરો કરી વિત્ત નહિ વાવરીએ,
વાદ વદી સામે પૂર પડીએ ન નદીએ;
વાદ વદી જમણ ન જમીએ જરા વિશેષ,
વાદ વદી લડીએ ન ગડદા ગડદીએ;
વાદ વદવામાં કોટિ કષ્ટ દલપત કહે,
નિશ્ચિંત નઠારાથી નઠારો વાદ વદીએ[1]. ૧૧.
હુંકારા ટુંકારા કરી બોલે જ્યાં નઠારા બોલ,
ભાળી એવા ભુંડા લોક ભય પામી ભાગીએ;
દ્વેષ કે કલેશનો પ્રવેશ લેશ દેખીએ તો,
કરીને નિકાલ તતકાળ તેને ત્યાગીએ;
છેક જ્યાં વિવેકહીન ત્યાં થકી તો છુટવાને,
લાખ વાર તેને લળી લળી પગે લાગીએ;
કહે દલપત માફ મગાવે જો ચાર વાર,
ચાર વાર શું હજાર વાર માફ માગીએ. ૧૨.

દુમિલા છંદ.

શુણરે નટ શુદ્ધ શિખામણ સારી, કૃપાર્થી તને સમજાવુંકથી;
શિર સાત ઘડા ધરી બાળક બે લઈ, દોર ચડી ઉતર્યો દુઃખથી;
કરી ક્રોડ કળા દલપત કહે, ખુબ ખેલ કરીશ મરીશ મથી;
ન બદુ કથવા નિરધાર કર્યો, નર તે તુજને બદનાર નથી. ૧૩

---

૧ શિવ પુત્ર–હનુમાન.

૧ એવો અર્થ જણાય છે કે નઠારા સાથે નઠારો વાદ વદીએ પણ ખરો અર્થ એછેકે વાદને નઠારાથી નઠારો કહીએ.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

વાચાળજો વાદ વૃથાજ થાપે, તથાપિ તે સત્ય કરીજ આપે;
ભરી સભામાં શત વાર ભૂલે, તથાપિ જીભે કદીના કબૂલે. ૧૪.
વાચાળ શું હોડ કદી ન કીજે, જાદુગરોથી બળ બાંધી બીજે;
સુજેમતેનાસઘળા શિરસ્તા, વિચિત્રતેનાછળનીવ્યવસ્થા. ૧૫.

સોરઠો.

જેને જેનું ભાન, તે સમજે તે વાતમાં;
અચરજ ધરે અજાણ, માનેનહિ મનાવતાં. ૧૬.

માલિની વૃત્ત.

અણુસમજુ જનોના સંશયો સદ્ય છૂટે;
પણ સમજુ જનોના સંશયો તો ન ખૂટે;
સરળ મન જનોની ભાગતાં ઊંઘ ભાગે;
કુટિલ જન કદાપિ જાગતા તે ન જાગે. ૧૭.

દોહરા.

શુણવા ઇચ્છે તેહને, કહીંયે આપ વિચાર;
હઠ પકડે તો તે પછી, તજી દૈયે તકરાર. ૧૮.
હઠ પકડે જે હોય શઠ, તે સમજે પણ તોય;
હોઠે કદી ન હાભણે, હૈયામાં હા હોય. ૧૯.
મમતી જન માને નહિ, ભલે કરેલી ભૂલ;
હૈડું તેનું હા કહે, કરે ન જીભ કબૂલ. ૨૦.
મૂરખ જીવ જતાં લગી, છોડે નહિ છછેડ;
મંકોડો મૂકે નહિ, બચકું તૂટે કેડ. ૨૧.

પક્ષપાત વિષે.

દોહરા.

પરપક્ષીના સદગુણો, નિજ પક્ષીના દોષ;
ડુંગર સમ દેખાય નહિ, એ મોટો અફસોસ. ૨૨.
સરસપણું સમજાય નહિ, જો પરપક્ષ જણાય;
સરસ રસોઈ શુદ્રની, દેખી ન દ્વિજ લોભાય. ૨૩.
ખાંતે બાજી ખેલતાં, બોલે પક્ષે બોલ;
કરશે કેવા ન્યાય તે, તેનો કરીંયે તોલ. ૨૪.

ઇંદ્રવિજયછંદ.

બાળીયે ભૂતને ભાંગ વિભૂતિજ, આસન તે વૃષભાસનનું છે
જ્યાં પરપત્નીની વિહારનું વર્ણન, ગાયન તે ગરૂડાસનનું છે;
મૂમતિ ઊંજણિદેખિને મંદિર, જાણવું જે જિન શાસનનુંછે;
જ્યાંપક્ષપાત પુરો દલપત્ત, વડું સ્થળ વાદવિલાસનનુંછે. ૨૫.

ક્રોધવિષે—ઇંદ્રવિજય છંદ.

ક્રોધ કરે ચિત્તમાંહિ ચડાઇ, લડાઇ ન ધારી શકેજ ઉધારે;
વ્યર્થ સમર્થથી વેર વધારી, અનર્થ કરે, નહિ અર્થ સુધારે;
પાપ અને પરિતાપ અમાપ પ્રકાશી, કરી પછીઆપપધારે;
ક્રોધ કુબોધ કરે દલપત્ત, કરે વળી ક્રોધ વિરોધ વધારે. ૧.

દોહરા.

કદી તેને હણીયે નહિ, જો રીસ બહુ ચઢી જાય;
મારીને રોવું પડે, પસ્તાવો પછી થાય. ૨.
દીશ.ન સૂજે રીસમાં, નહિ સૂજે દિનનીશ;
ડર વિસરે જગ ન્હીશનો, ચડે હૃદયમાં રીસ. ૩.
ક્રોધી નૃપને દૂરથી, કરીયે સદા પ્રણામ;
જે અડકે જઇ અગ્નિને, દાઝે દલપતરામ. ૪.
ક્રૂર સ્વભાવિકનું કદી, મોત કમોતે થાય;
વાઘ અજાડીમાં પડયો, કોણ કાઢવા જાય? ૫.
ક્રોધી પાસે કીજીયે, વિચારીને વિશ્રામ;
બાવળીયા તળ બેશીયે, ડરતા દલપતરામ. ૬.
ક્રોધી જનને આશરે, કરીયે નહિ વિશ્રામ;
જ્યાં બાવળ ને બોરડી, રહો ન દલપતરામ. ૭.
ખળ સંગે સજ્જનતણું, ફરે સ્વભાવિક અંગ;
પાણી પણ ઉનું બળે, પડતાં તાપ પ્રસંગ. ૮.
જથાર્થ ઘાટ જણાયતો, રૂદે ન ધરશો રોષ;
વક્રપણ નિજ વદનમાં, દર્પણનો શો દોષ. ૯.
જો આવે મન આંબળો, સાલસ જુલમી જણાય;
રૂ જેવું પોચું નથી, વળથી ફાંશી થાય. ૧૦.
પ્રતાપ પામી જે તપ્યો, વિનયે શાંતિ ધરે ન;
ચઢતે દિન પથ્થર તપ્યા, નમતે તરત ઠરે ન. ૧૧.
મગજ જેહનું પવન વશ, તેનો શો વિશ્વાસ;
પવન કદી વૃષ્ટિ કરે, કહીં વૃષ્ટિનો નાશ. ૧૨.
ગંભીર મન આકાશમાં, પવન કહે જો કોય;
જેમ જુઓ ઊંચે[1] સ્થળે, પવન પાતળો હોય. ૧૩.
પતંગ પામર પ્રાણીને, સંગ સમિર[2] ભરાય;
દોરી જાય જહાં સુધી, ત્યાં સુધી તે જાય. ૧૪.
ચડે જે સમે જોસમાં, તે શું ન કરીયે તાણ;
શિખ દેતાં શેઠાણીને, મેનાના ગત, પ્રાણ. ૧૫.

---

૧ ઊંચે—જેમ જેમ ઉંચી પદવી મળે તેમ તેમ મગજમાં પવન સુજન થોડો રાખે.

૨ સમીર—પવન.

યોગ્યરીતે ઉપયોગથી, દુર્ગુણ પણ વખણાય;
કરીયે ક્રોધ અસત્યપર, તો તે ગુણ કહેવાય. ૧૬.
છેક તીવ્રતા જે તજે, નરમાં તે ન ગણાય;
શશિ શીતળ શામાતણા, વદનતુલ્ય વખણાય. ૧૭.
રસ બસ શીતળ વચનમાં, ક્રોધી કંથ રખાય;
ફાસફરસ જળમાં રહે, નહિતો ભડકો થાય. ૧૮.
નરમ ગરમ મળીને નિભે, નિભે ન સરખાં બેય;
રહે રાખમાં દેવતા, દારૂમાં ન રહેય. ૧૯.
ધરસૂતરમાં ધુંચવણ,-આંટી ધુંટી અસંત;
ધીરજથી ધાગો નિભે, તાતો તોડે તંત. ૨૦.
પૂર્ણ થયે ઘટ પાપનો, રૂઠે હરિજન સાથ;
આવરદા આવી રહે, અહિ[1] મુખ ઘાલે હાથ. ૨૧.

ક્ષમા વિષે—મનહર છંદ.

અવનીના જેવી ક્ષમા રાખવાનો ઉપદેશ;
સારા જનોને સદૈવ શાસ્ત્રકારો કરેછે;
છેદન તાડન સહે લુટી લેતાં ના ન કહે,
દુષણ ધરે તથાપિ ધીરજ છે ધરેછે;
તે તો બધું ખરૂં પણ તાપ દીધે તપી જાય,
એટલી ખામી તો ક્ષીતિની ક્ષમામાં ઠરેછે;
તાપ[2] દીધે તપે નહિ કહે દલપતરામ,
ક્ષમા ધર જન એવી ક્ષમા ધરી ફરેછે. ૧.

દોહરા.

ગાળ સહન કરીયે સદા, ગાળે ગુમડ ન થાય;
જે ગમાર જન ગાળ દે, મુખ તેનું ગંધાય. ૨.
વણ સમજૂ વાવાહમાં, હુજત કરે મતિ હીણ;
દેશ દેશનો શિરસતો, પૂછી થવું પ્રવીણ. ૩.

મનહર છંદ.

માંડવીઆ મુંઠીએ મુંઠીએ મીઠું[3] મારે ત્યારે,
ધીરજ કરીને આડી ઢાલે એક ધારીએ;
ટુંકારા હુંકારા કરી કૈક તિરસ્કાર કરે,
ગમે તેવી ગાળો દે તે ઉરમાં ઉતારીએ;
કૈક આવી પટ ફાડે, કૈક આવી હેઠા પાડે,
કૈકતો દેખાડે ડર હિમત ન હારીએ;
કહે દલપતરામ તોરણ જવાને ઠામ,
તોરણનું ધોરણ આ શાણા થૈ સંભારીએ. ૪.

દોહરા.

સાકર તજે ન સરસપણું, સોમલ તજે ન ઝેર;
સજ્જન તજે ન સહનતા, દુરજન તજે ન વેર. ૫.
કહે નપુંસક પુંશ્ચલી, બુધ ન કરે વ્યભિચાર;
ક્ષમા ક્ષમાધર નવ તજે, હાર્યો કહે હજાર. ૬.
હાર વિષે ગુણ હોયછે, શીતળ સુવાસદાર;
મળતાં શોભા માનજે, હઠીલા જનથી હાર. ૭

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ખરેખરૂં જે સુખ છે ક્ષમામાં, રહ્યું નથી તે સઘળું રમામાં;
રે ઝેર કેરી ભગિની રમાછે, સુધર્મની પત્ની ખરી ક્ષમાછે. ૮.
ક્ષમાથી શત્રૂની ફજેતી થાશે, જો આપણું સત્યપણું જણાશે;
ક્ષમાથી થાશે જશઠામ ઠામે, દિલે વિચાર્યું દલપતરામે. ૯.

દોહરો.

સમર્થ થૈ રાખે ક્ષમા, જુવાન જીતે કામ;
એજ અધિક વખણાયછે, દાખે દલપતરામ. ૧૦.

કોઇનું ભલું કરવાથી પ્રભુ રીઝે છે તે વિષે.

દોહરા.

કરીયે સારૂં કોઇનું, એજ ધર્મનું કર્મ;
બીજા કલ્પિત ધર્મ છે, મનમાં સમજો મર્મ. ૧.
તે માટે મનમાં તમે, કરજો પ્રથમ વિચાર.
આ કરવાથી કેટલો, થાશે પરોપકાર. ૨.

હરિગીત છંદ.

તું તીર્થમાં જ્યાં ત્યાં વિચરતો ધર્મ જાણીને ધસ્યો;
વૈરાગ્યથી વસ્તી તજીને વનવિષે જૈને વસ્યો;
ભગવાં ધરીને ભટકતો રહી પેટ ભીખીને ભર્યું;
શી રીત ઇશ્વર રીઝશે તેં સારૂં કોનું શું કર્યું. ૩.
તેં નિત્ય સ્નાન ત્રિકાળ કીધું ચાહી ગોમય ચોળીને;
તેં પંચગવ્ય વિશેષ પ્રાશન કીધ ઘોળી ઘોળીને;
આહાર એકજ વાર કરવો એવું વ્રત તેં આચર્યું;
શી રીત ઇશ્વર રીઝશે તેં સારૂં કોનું શું કર્યું. ૪.
તેં હોમ હવન ઘણા કર્યા ઘી હવનમાં હોમ્યાં ઘણાં;

---

૧ અહિ–સાપ.
૨ તાપ–ધમકી.
૩ એક પ્રાંતમાં એવો ચાલ છેકે વરતોરણ છબવા આવે ત્યારે માંડવીઆ મીઠાના ગાંગડા તેને મારેછે, અને ઝાલાવાડમાં વરનાં લૂગડાં ફાડેછે.

તેં ચાલતી નદીને ચઢાવ્યાં, દૂધ દહીં ગુપ્યોતણાં;
બહુ વર્ષ મુખ મુનિવ્રત ધર્યું તે ઠીક તુજ મનમાં ઠર્યું;
શી રીત ઇશ્વર રીઝશે તેં સારૂં કોનું શું કર્યું. ૫.
તેં નવ નવાં નૈવદ્ય કરીને તે પ્રસાદી તું જમ્યો,
ઉપવાસ ને એકાસણાં કરી દેહને બહુ તેં દમ્યો;
ખાડો ખણીને ડાટીયું જે અન્ન જમતાં ઉગર્યું,
શી રીત ઇશ્વર રીઝશે તેં સારૂં કોનું શું કર્યું. ૬.
તેં પ્રાર્થના પ્રભુની કરી મુખ વિવિધ વચન ઉચ્ચારીને;
તેં સ્તોત્ર પાઠ ઘણા કર્યા નિત નિત્ય નિયમો ધારીને;
ગદ્દગદ્દ સ્વરે ગુણગાન કરતાં આંખથી આંસું ઝર્યું;
શી રીત ઇશ્વર રીઝશે તેં સારૂં કોનું શું કર્યું! ૭.
ભગવાન લૂખી ભક્તિથી રીઝે નહીં રજમાત્ર તે;
પણ ભક્તિ પરઉપકાર સાથે થાય પ્રભુપ્રિયપાત્ર તે;
તેં વગર વાદ વિવાદ કીધા કામ તેથી શું સર્યું,
શી રીત ઇશ્વર રીઝશે તેં સારૂં કોનું શું કર્યું. ૮.

દોહરો.

સારૂં કોનું શું કર્યું, એ ઉર વિષે વિચાર;
ઊંડા ઊંડા ભેદની, તજ બીજી તકરાર. ૯.

કુળદીપક વિષે.

દોહરો.

સ્નેહી, ગુણી, સુપાત્રતા, કરે પ્રકાશક કામ;
જ્યોતિ જગમગે જશ તણી, નરકુળદીપક નામ. ૧.

કવિત.

[1]સ્નેહ તો ઘટાડે નહીં મેશ તો લગાડે નહીં,
[2]પાત્રને તપાડે નહીં પોતે તપી તનમાં;
[3]ગુણને ન ન્યુન કરે, પૂઠે ન અંધારૂં ધરે,
પ્રાણને ન પરહરે ભરાઇ પવનમાં;
જયશ રૂપી જ્યોતિ જેની જામિની ને દિન ધરે,
જેને સગે કોઇ દાઝી મુઝાય ન મનમાં;
દાખે દલપતસમ, દીસે એવા કોઈ દામ,
કુળના દીપક ભાગ્યશાળીના ભવનમાં. ૨.

પ્રભુના આપ્યા વિના કંઇ પમાય નહિ.

દુમિલા છંદ.

નિજ દેશ તજી પરદેશ વસે, વળી કલેશ વિશેષ હમેશ સહે;
ગુણુ સંગ સદા અણભંગ સજે, રળવા અતિ અંગ ઉમંગ રહે;
અણભીત થઇ નર નિત્ય ભમે, નિજ ચિત્ત વિષે અતિ વિત્ત ચહે;
પ્રભુદત્ત વિના પણ વિત્ત મળે, નહિ સત્ય ગિરા દલપત્ત કહે. ૩.

પ્રજાપ્રતે રાજાના ધર્મ.

મનહર.

રક્ષણ કરીને વિદ્યા વિચક્ષણ કરે વળી,
લક્ષણ સુધારી અપલક્ષણ મટાડે છે;
શીખવી ઉદ્યોગ સદા સુખનો સંજોગ સજે,
અંગમાંથી આળસના અંશને ઉડાડે છે;
ચિત્તમાં ખચીત હિતચિંતન હમેશાં કરે;
શત્રુસામે સજ્જ થઇ શત્રુને નસાડે છે;
પિતા જેમ પુત્રને પમાડેછે પરમસુખ,
પ્રજાપતિ તેમ સુખ પ્રજાને પમાડે છે. ૧.
ઉપયોગી વિદ્યાનો જે અધિક અભ્યાસ કરે,
તે જનને તો અધિક ઉત્તેજન આપવું;
અનેક પ્રકારની કળા કુશળતા શીખ્યાનું,
જનહિતકાજ જૂદું જૂદું ખાતું થાપવું;
અતિ ઉપયોગી ગદ્ય પદ્યના રચાવી ગ્રંથ,
જ્ઞાનદાન દઇને અજ્ઞાન કષ્ટ કાપવું;
બૂરી ચાલવાળાને બૂરાઇ સમ સજા કીજે,
સારી ચાલવાળાને તો કદી ન સંતાપવું. ૨.

દોહરા.

પુસ્તકશાળા પ્રૌઢ સજી, સજે સંગ્રહસ્થાન;
પ્રજા જનોમાં જે થકી, વધે વિશેષે જ્ઞાન. ૩.

ઉદ્યોગ.

દોહરો.

વિશેષ વિદ્વાનો મળી, વિધ વિધ કરે વિચાર;
અધિપતિના આશ્રયવડે, ઉપજે દ્રવ્ય અપાર. ૧.
કારીગરી અનેકધા, શિખવે શીખવનાર;
તો એવા ઉદ્યોગથી, ઉપજે દ્રવ્ય અપાર. ૨.
જો શાળા ઉદ્યોગની, થાપે ઠારો ઠાર;
ગરીબ ગૂજારો કરે, ઉપજે દ્રવ્ય અપાર. ૩.
દેશ તથા પરદેશના, હુનર કરે હજાર;
સાધે સાંચા યંત્ર તો ઉપજે દ્રવ્ય અપાર. ૪.

---

૧. સ્નેહ–પ્રેમતેલ, ૨ પાત્ર–લાયકજન–કોડીયું.
૩ ગુણ–સદ્‌ગુણ–દીવેટ.

નિરૂદ્યમી નર નારિયો, આવે વર્ણ્યું અઢાર;
કોડે કામ કરે સહુ, ઉપજે દ્રવ્ય અપાર. ૫.
લુહારને સુતારનું કોઈ કામ કુંભાર;
કોઇક કડીયાનું કરે, ઉપજે દ્રવ્ય અપાર. ૬.
રસ્તાની બે બાજુએ, તરુ કરીએ તૈયાર;
તો તેવાં તરૂવરથકી, ઉપજે દ્રવ્ય અપાર. ૭.
સરિતા સરોવરો તટે, વાવે તરુ આ વાર;
તો તેવાં તરૂવર થકી, ઉપજે દ્રવ અપાર. ૮.
કામ કરે જો લાખ જન, લઇને અલ્પ પગાર;
ઉપરની અક્કલ થકી, ઉપજે દ્રવ્ય અપાર. ૯.
જો સાધારણ ઘર કરે, ઘણાં શહેર મોઝાર;
તો તેના ભાડાતણું, ઉપજે દ્રવ્ય અપાર. ૧૦
માગે કોઇ મનુષ્ય જો, મંજુર કામ કરનાર;
તો તેમાંથી મોકલે ઉપજે દ્રવ્ય અપાર. ૧૧.
જડે ન ધંધો જેહને, એનો એ આધાર;
ઉપરીને પણ એ થકી, ઉપજે દ્રવ્ય અપાર. ૧૨.

અધિપતિ એ ઉસ્કેરીને, કરવાં એવાં કામ;
દુખી પ્રજા જનનાં દુખો, તેથી ટળે તમામ. ૧૩.

ઉદ્યોગદા મંડળી વિષે લાવણી.

"નરસૈ મેતો ભગત બ્રાહ્મણ જૂનાગઢના
રહેવાશી" એ રાગ.

એક મંડળી એવી સ્થાપો જ્યાં સૌને ઉદ્યોગ જડે. ટેક.
ભૂખે મરતા ભીખે ભમતા, પીડાના પોકાર કરે;
ભૂખે મરીએ ભૂખે મરીએ. એમ કરે ઉચ્ચાર અરે;
કાજ ન સૂજે લાજ ન મૂકે, તેહ રહ્યા ઘર માંહિ રડે;
એક મંડળી એવી સ્થાપો, જ્યાં સૌને ઉદ્યોગ જડે. ૧.
ઘણા જનો નિજ ઘાત કરેછે, અન્ન વિના અકળાઇને,
કોઇ મરે ઉપવાસ કરીને, કોઇ મરે વિખ ખાઇને;
ભાગ્યહીણા ભીખારી થઇને, બહુ દુઃખથી મુખથી બબડે;
એક મંડળી એવી સ્થાપો, જ્યાં સૌને ઉદ્યોગ જડે. ૨.
સરજૂ ગંગા સિંધુને તટ, તાપી રેવાને તીરે;
રસદાયક તરૂઓ રોપાવો, સીંચાવો નદીનાં નીરે;
જવ ડાંગર જેવાં વવરાવો, પર જ્યારે ખુટતાજ પડે,
એક મંડળી એવી સ્થાપો, જ્યાં સૌને ઉદ્યોગ જડે. ૩.
શાક બટાટા સૂરણ વાવો, ઉપજાવો ખોરાક અતિ,
જળને પાડે અન્ન જડે ને, રહે ન ખામી એક રતી,
નરને કે નારિને નિશ્ચે, ભૂજતણું નહિ દુઃખ નડે,
એક મંડળી એવી સ્થાપો. જ્યાં સૌને ઉદ્યોગ જડે. ૪.
કોડો માણસ કામે લાગે, તોપણ ખુટે કામ નહીં,
એવા તો ઉદ્યમ ઉપજાવો, શાણા જન સજિ બુદ્ધિ સહી;
વિશેષ ઉપજે અન્ન અને ફળ, વિશેષ જનનાં જુથ વડે
એક મંડળી એવી સ્થાપો, જ્યાં સૌને ઉદ્યોગ જડે. ૫.
પર્વત ખોદી ખેતર કરશો, માણસ જે ભંભા રહેશે,
ખારા પટમાં ખાતર નાંખી, અનાજ ઉપજાવી દેશે;
પૃથવી પણ પડતર છે પુષ્કળ, નિહાળતાં નજરેજ ચડે,
એક મંડળી એવી સ્થાપો, જ્યાં સૌને ઉદ્યોગ જડે. ૬.
પશુઓના પૈસા ઉપજે છે, પોપટ મેના મોર પળે,
અતિશે એતો વાત શરમની, માણસને ન અહાર મળે;
નિરૂદ્યમી નિર્માલ્ય થઇને, રાત દિવસ રોતાં રખડે,
એક મંડળી એવી સ્થાપો, જ્યાં સૌને ઉદ્યોગ જડે. ૭.
પ્રસિદ્ધ એમ કરો પુરપુરમાં, જડે નહીં ઉદ્યમ જેને,
તે ઉદ્યમ માગો અમ આગળ, અન્ન વસ્ત્ર દેશું એને;
પછી વિશેષ પગાર મળે તો, ત્યાં જાજો નહિ કોઇ લડે,
એક મંડળી એવી સ્થાપો, જ્યાં સૌને ઉદ્યોગ જડે. ૮.
ખાણો લોઢાની ખોદાવો, ખાણ કોયલાની ખાસી,
કાચ તણા સામાન કરાવો, સમજુ સ્વદેશના વાસી;
હુનરવિષે હુશિયાર કરો જન, ઘાટ અનેક પ્રકાર ઘડે,
એક મંડળી એવી સ્થાપો, જ્યાં સૌને ઉદ્યોગ જડે. ૯.
એ મંડળીને પણ એમાંથી લાખો ધનનો લાભ થશે,
કામ પુરા પરમારથનું છે, ભૂખમરાનું દુઃખ જશે;
સહાયતા શ્રી હરિની માગો, તોએ કામ નહીંજ અડે,
એક મંડળી એવી સ્થાપો, જ્યાં સૌને ઉદ્યોગ જડે. ૧૦.
અંગ ભગાવી એકે ઉદ્યમ, કરવા જોગ્ય જણાય નહીં,
તેવા પામર જનને પાળો, નભે નિરાશ્રિત સ્થાન રહી;
માગે ભીખ મફતનું ખાવા, તો પોલીસ તેને પકડે,
એક મંડળી એવી સ્થાપો, જ્યાં સૌને ઉદ્યોગ જડે. ૧૧.
એક પિતાની પ્રજા આપણે, એક કુટુંબી સૌ છઇએ,
ભૂખ્યાં ભટકે ભાંડુ આપણાં, કેમ કઠોર દિલે થઇએ;
દલપતરામ કહે દિલ દાઝે, ધીરજ કેમ રખાય ઘડે.
એક મંડળી એવી સ્થાપો, જ્યાં સૌને ઉદ્યોગ જડે. ૧૨.

વિજય[1] ક્ષમા.—દોહરો.

પ્રભુ તુજ પરમ કૃપાતણું, દિન દિન દે મુજ દાન;
ભાવ ભલે તુજને ભજું, ભય ભંજન ભગવાન. ૧.

મોતીદામ છંદ.

ભજું ભય ભંજન શ્રીભગવાન,
તજું અતિ અંતરથી અભિમાન;
સજું મનમાં રૂચી મેરૂ સમાન,
ગજું નથી તોય કરૂં ગુણગાન. ૨.
જમાવી પ્રભૂ પદ પૂરણ પ્રીત,
નમાવી વળી નિજ મસ્તક નિત્ય;
ક્ષમાવી ગુના કહું ખૂબ ખચિત,
શમાવીજ ઘો દુખ શોક સહિત. ૩.
વડા ઇશ છો જન અંતર જાણ,
વડા ઈતબારતણી ખરી ખાણ;
વડાઇ વદે વળી વેદ પુરાણ,
વડા ઇતિહાસ વિષે સુવખાણ. ૪.
કરેલ તમે સગળાં શુભ કામ,
ભરેલ તમે જળસિંધુ તમામ;
ઠરેલ તમે સઘળે પણ ઠામ,
ધરેલ તમે નિજ અવ્યય[2] ધામ. ૫.
પુરાતનમાં પણ તૂંજ પ્રસિદ્ધ,
પુરા તનમાં પણ તૂંજ પ્રસિદ્ધ;
પુરા તન્નમાંપણ તૂંજ પ્રસિદ્ધ,
પુરાતનમાં પણ તૂંજ પ્રસિદ્ધ. ૬.
કરો કરી સંપુટ હું કહું આજ,
કરો કરૂણા કરીને મુજકાજ;
કરોધ કુસંગ કુમારગ સાજ,
કરોડ પ્રકાર કરે નહિ રાજ. ૭.
કુમારજ હું પ્રભુ તું મુજ તાત,
કુમારગ જે કરી મેં કુડી વાત;
કુમારગી થાય કદી તનું[1] જાત,
ક્ષમા રહિ[2] કોઈ ધડે નહિ ઘાત.. ૮.
ભલા થઇ માફ કરો મહારાજ,
ભલામણ એટલી છે મુજ આજ;
ભળાવિશ કાંઇ બીજું નહિ કાજ,
ભલાઈ તમારી ભુલું કદી નાજ. ૯.
પુરાણ કુરાન કહે સહુ આમ,
પુરાણ પુરૂષ તમારૂંજ નામ;
પુરાં નગરો કરીયાં જન કામ,
પુરાં જડ જે ન કરેજ પ્રણામ. ૧૦.
કુચાલ ભરી જન જેતણી ટેવ,
કુચા ચુસનાર ભજે. અન્ય દેવ;
કુ ચાકર થૈ ન સજે તુજ સેવ,
કુચાહન તેનું થશે તતખેવ. ૧૧.
દિસે દિશ તેં રચના રચી દત્ત,
દિસે તુજ શક્તિ મહા ઉનમત્ત;
દિશે મુજ આવી વિદાર વિપત્ત,
દિશે[3] તુજ દેખી કહે દલપત્ત. ૧૨.

દોહરા.

પ્રેમે પ્રભુની પ્રાર્થના, એ રીતે કરી આજ;
કહુ જન મન રંજન કથા, શુભ ભરી સભા સમાજ. ૧૩.
શ્રોતા સજ્જન સહુ સુણો, ક્ષમાતણું આખ્યાન;
તે સુણતાં સહેજે ટળે, અંતર ગત અજ્ઞાન. ૧૪.

ભુજંગી છંદ.

ક્ષમા ગૂણ મોટો ઘણો માનવીમાં,
નદી મધ્ય મોટા પણું જાન્હવીમાં[4];
ક્ષમાથી બને લોકનો લાવ લીજે,
ક્ષમા રાખવાથી રમાનાથ રીઝે. ૧૫.
ક્ષમા ખડ્ગ જો હાથમાં એક હોયે,
કહો શત્રુ તેને રહે કેમ કોયે;
ક્ષમાથી બધા વિશ્વને વશ્ય કીજે,
ક્ષમા રાખવાથી રમાનાથ રીઝે. ૧૬.
ક્ષમા મેળવે માનવી એજ મોટું,

૧ ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઇટીની શાખા, અથવા સ્વતંત્ર પુસ્તકશાળા ભાવનગરમાં સ્થાપન થાય તો સારૂ એવું ધારીને સને ૧૮૫૯ માં મુંબાઈ જતાં ભાવનગર થઇને જવું અને તે વિષે પ્રયત્ન કરવો એવું સોસાઇટીના સેક્રેટરીએ કહ્યાથી હું ભાવનગર ગયો હતો અને આ કવિતા રચીને લઇ ગયોહતો.

૨ અવ્યય—અવિનાશી.

૧ તનુ—છોકરૂં.

૨ રહી—થઈ.

૩ જાન્હવી—ગંગા.

૪ દિશે—તરફ.

ક્ષમા ખોઇ તેનું થયું ખૂબ ખોટું;
ક્ષમાના ખરા લેખ ચિત્તે લખીજે,
ક્ષમા રાખવાથી રમાનાથ રીઝે. ૧૭.
ક્ષમા ગૂણતો હેમમાં જેમ હીરો.
મહા મૂલ્યનો અંગધારે અમીરો;
ક્ષમા ગૂણ તે ગર્થ મોટો ગણી જે,
ક્ષમા રાખવાથી રમાનાથ રીઝે. ૧૮.
ક્ષમાનું ધરેણું ઘણું શુદ્ધ શોભે,
ક્ષમાકારી ક્યાંહી કહો કેમ ક્ષોભે;
ક્ષમાથી બહુ બુદ્ધિવંતા બની જે,
ક્ષમા રાખવાથી રમાનાથ રીઝે. ૧૯.
ક્ષમામાં વસે સુખનો સર્વ વાસો,
ખરે ખાત સૌથી ક્ષમા ગૂણ ખાસો;
ક્ષમા રાખવા રીત રૂડી રચી જે,
ક્ષમા રાખવાથી રમાનાથ રીઝે. ૨૦.
જુગો જુગમાં જીવવા નામ જાણી,
વિશેષેજ આ અંતરે વાત આણી;
ક્ષમાનો પુરા પ્રેમથી સ્વાદ પીજે,
ક્ષમા રાખવાથી રમાનાથ રીઝે. ૨૧.
ક્ષમાવંત અત્યંત આનંદ લાવે,
ક્ષમાવંતનાં કષ્ટનો અંત આવે;
ક્ષમા રાખી ભાવે પ્રભૂને ભજીજે,
ક્ષમા રાખવાથી રમાનાથ રીઝે. ૨૨.
રહે વાઘણી દૂધતો હેમ માત્રે,
ક્ષમા તેમ જામી શકેછે સુપાત્રે;
નહિ ઠીક થૈને ઠરે તે કુઠામે,
દિઠું એજ રીતેથી દલપત્તરામે. ૨૩.

દોહરા.

ભાવનગરનો ભૂપતી, વિજયસિંહ ભડવીર;
સુણજો સહુ તેની ક્ષમા, ધરીને મનમાં ધીર, ૨૪.
ગુણવંતી ગુજરાતમાં, અધિપતિ થયો અનૂપ;
પંડિત જનનો પારખું, ભોજ સમો ભડ ભૂપ. ૨૫.
જેને જગતે જાણિયો, દેવાંશી દાતાર;
પ્રજા ઉપર બહુ પ્રેમથી, કોટિ કર્યા ઉપકાર ૨૬.
ગોહિલ કુળ ગંગા નદી, તેમાં વધો તરંગ;
વખતસિંહ સુત વાંકડો, રાવળ પામ્યો રંગ. ૨૭.
સંવત સરસ અઢારસેં, પણ ઉપર પાંત્રીશ;
શુભ શ્રાવણ વદિ અષ્ટમી, એ અવતર્યો અધીશ. ૨૮.
બધાં વરષ બોતેરને, સાત માસ દિન તેર;
આયુષ લાંબુ એટલું, પામ્યો રૂડી પેર. ૨૯.
ધરણિપતિ થઇને ધર્યું, છત્ર વરસ છત્રીશ;
પૂર્વજથી પણ પરમ જસ, દીપાવ્યો દશ દીશ. ૩૦.
ગૌરીશંકર સદગુણી, રામ સહિત સંતોક;
પાસ પ્રધાન પવિત્ર બે, લાયક જાણે લોક. ૩૧.
મનમાં મોટી મિત્રતા, સાહેબ કંપની સંગ;
સઘળી પ્રજા સુધારવા, ઉરમાં ધર્યો ઉમંગ. ૩૨.
નિશાળ એક નવી નવી, ગોઠવી કંઇ કંઈ ગામ;
વાવ્ય કુવા પણ વિધ વિધે, ઠીક કર્યા કઈ ઠામ. ૩૩.
કર્યા સદાવ્રત શોભતાં, ભિક્ષુકનો ગણિ ભાગ;
ધર્મશાળા ધીંગી રચી, બેશ બનાવ્યા બાગ. ૩૪.
દુઃખ ટાળ્યાં કૈ દીનનાં, આપીને ઉદ્યોગ;
રસ્તા સાફ રખાવિયા, જેણે જોવા જોગ. ૩૫.
વિદ્યા વિવિધ વધારવા, કવિતા સુણવા કાન;
શોખ ધરાવ્યો સર્વદા, તજિ બીજાં તોફાન. ૩૬.
વૈદકશાળા ને વળી, કરી અંગ્રેજી સ્કૂલ;
કુમારિકાને કારણે, એક નિશાળ અમૂલ્ય. ૩૭.
કામ પ્રજાને કારણે, એવાં કર્યા અનંત;
એપણ એને અનુમતે, જેને સુત જસવંત. ૩૮.
વખત ઠરાવ્યો વિવિધે, કરવા પ્રતિદિન કામ;
આળસ તો અળગી તજી, હૈડે રાખી હામ. ૩૯.
બુધવારે દરબારમાં, સુંદર સભા ભરાય;
કવિતા બોલે કવિજનો, ગુણિજન રૂડા ગાય. ૪૦.
દસરા દિન સૌ દેશના, આવે કવી અપાર;
કવિતા સુણિ રાજા કરે, સર્વતણો સતકાર. ૪૧.
વિદ્યાની જે વેલડી, સર્વ થઈ સુકાત;
વરસ્યો તેને વાસતે, વિજયસિંહ વરસાત. ૪૨.
વર્ષાસન વિધ વિધ કર્યાં, પૃથ્વી કરી પસાય;
વસ્ત્ર નંગ વાહન દિધાં, રંગ વિજય સિંહરાય. ૪૩.
ધરણી ગોહિલ વાડ ધન, તું ધન સાગર તીર;
મળી પદવી મહારાજની, વિજયસિંહ ધન વીર. ૪૪.
જે જે ભૂપે જગતમાં, ભરી વિદ્યા ભંડાર;
જુઓ રહ્યા તે જીવતા; મુઆ બિજા જખમાર. ૪૫.
સોળંકી સિદ્ધરાજ[1]ને, લાખો[2] ને ખેંગાર[3];

૧ સંવત ૧૧૭૧ માં. ૨ સંવત ૯૯૮ માં.
૩ સંવત ૧૧૮૧ માં.

વિજયસિંહજી વાંકડો, એ એવો અવતાર. ૪૬.
અવરતણા એકે નહિ, ગુણના દીસે અંત;
કયાં જનમ્યા ને કયાં ગયા, પોચ્યા લાંબે પંથ.૪૭.
ગુણીયલ કવિ ગુજરાતના, સામળ[1] પ્રેમાનંદ[2];
સંવત સતર પછી થયા, ચતુરપણાના ચંદ. ૪૮.
શોખી ભૂપ ન સાપડયો, ખૂબ કરંતાં ખોજ;
કાં કલ્પિત નૃપ ગુણ કથ્યા, કાં વિક્રમ કાં ભોજ. ૪૯.
સામળ કવિને સ્નેહથી, દેસાઇ રખીએલદાસ;
મોકલી તેડું માન દૈ, પ્રીતે રાખ્યો પાસ. ૫૦.
પૃથ્વી કરી પસાયતે, અતિશે થઇ ઉદાર;
પાળ્યો શક્તિ પ્રમાણથી, પામ્યો કીર્તિ અપાર. ૫૧.
કવિયે રાજા કોઇમાં, રંગ ન દીઠો રેખ;
રખીયલને રાજા લખ્યો, લાયક છે તે લેખ. ૫૨.
જો કોઇ નૃપ જીવતો, ચતુરપણે ચિત આંત;
શા માટે સામળ કવિ, ગયા ભૂપને ગાત. ૫૩.
ભોજયકી ભારે થયા, ગરથવંત ગુજરાત;
પણ સદ્ગુણ નહિ પેખીયે, વરણવીએ શી વાત. ૫૪.
આ અવસર અધિપતિ થયો, ગોહિલ કુળ ગુણ જાણ;
વિગતે જો ગુણ વર્ણવું, પુસ્તક થાય પુરાણ. ૫૫.
વાંચો વિક્રમની કથા, ભાળો ભોજ પ્રબંધ;
રાસાથી પૃથિરાજનો[3], પ્રૌઢો વિજય પ્રબંધ. ૫૬.
સદ્ગુણ જેના શોભતા, એતો ગુણ્યા અનેક;
વિગતેથી હું વર્ણવું, એમાંથી ગુણ એક. ૫૭.
મોટાં ક્ષમા અમુલ્ય ગુણ, એ રાજાને અંગ;
સઘળા સજ્જન સાંભળી, રાખો ઉરમાં રંગ. ૫૮.
કુંદનથી નિરમળ કહું, રૂડો વિજય મહારાજ;
સરસ ક્ષમા સાગર થયો, અધિપતિ મોટો આજ.૫૯.
જેનો એ ગુણ જોઇને, જાણી પરમ સુજાણ;
મોટા મુનિજન મુખથકી, વિધ વિધ કરે વખાણ. ૬૦.

ચોપાઇ.

એક સમે એ અધિપતિ આપ, મનમાં ધાર્યું મોટે માપ;
પંડે હું વનમાં પરવરૂં, કોઇ ન પ્રીછે એવું કરૂં. ૬૧.
વન ચરચા જોઊં આ વાર, સુખીયો કે દુખીયો સંસાર;
પુરચરચા રાતે પેખાય, દિવસે વન ચરચા દેખાય.૬૨.
એવો ઘાટ હૃદેમાં ઘડયો, ચંચળ ઘોડા ઉપર ચડયો;
હિમ્મતથી ધાર્યાં હથિઆર,બાગ સમીપ ગયો પુર બહાર. ૬૩.

તોટક છંદ.

બહુ શોભિત બાગ અથાગ બણ્યો,
ગિરિજાપતિનો ગિરિરાજ ગણ્યો;
ગુલબાસ ગુલાબ દિસે ગમતા,
લટકી અહિવેલ્લિ[1] લવિંગ લતા. ૬૪.
તરૂ કેતકી કેસુ કદંબતણાં,
વળી ચંપક ચંદન વૃક્ષ ઘણાં;
ગણી કોણ શકે સઘળાં ગણતાં,
ભણી ભારતિ થાકી રહે ભણતાં. ૬૫.
ફળી છે કદળી વળી જાંબ ફળો,
ગુણકારી સિતાફળ સ્વાદ ગળ્યો;
અતિ બેર અખોડ અને અરણી,
હરડે હિતકારી પીડા હરણી. ૬૬.
અગણિત અનામત અંબ તરૂ,
જન રંજન જ્યાં બહુ જંબ તરૂ;
તજનાં તરૂ એળચી દ્રાખતણા,
મનમોહન મંડપમાં ન મણા. ૬૭.
ઝુકી ઝુંડ તહાં રહી ઝાડી ઘણી,
ચતુરાઇથી એકક બેશ ચણી;
તકની તરકારી તમામ તહીં,
વડ પીંપળ પીંપર પાર નહીં. ૬૮.
બીલિ આંબલી બાવળ બોરડીયો,
થોર થે ઠરી કાચકી ઘોરડીયો;
ખજુરી ખરસાણીજ ખીજડીયો,
લળિ લિંબુડીને વળિ લીંબડિયો. ૬૯.
અરડુશી અનુપમ આવળ છે,
શુભ શીશમ સાગ સતાવળ છે;
નવ પલ્લવ થોક અશોક[2] નકી,
લખતાં નહિ લેખણ લેખી શકી. ૭૦.
વળી વાડી વિષે શુભ વાયુ વહે,
ગુણ શીતળ મંદ સુગંધ ગ્રહે;
ભમરા રસ ભોગી અનેક ભમે,
ગુણવંતતણા શુણી સોર ગમે. ૭૧.

---

૧ સંવત ૧૭૮૧ માં હતા. ૨ સંવત ૧૭૩૩ માં હતા.
૩ સંવત ૧૨૪૯ પૃથિરાજ મરાયો.

૧ અહિવલ્લી—નાગરવેલ.
૨ અશોક—પલ્લવ.

ચકલાં ચિત ચોર ચકોર ઘણાં,
સ્વર શુદ્ધ મનોહર મોરતણાં;
શુક કોકિલ ચાતક સારસડાં,
વિચરે નવરંગ વિહંગ[1] વડાં. ૭૨.
વળી કુંડ સરોવર વાવ કુવા,
જુગતીથી કરેલ પ્રકાર જુવા;
જળ નિર્મળ જ્યાં જમુનાં જળથી,
નહિ નિત્ય પ્રવાહ ઘટે નળથી. ૭૩,
ભલીભાત દિસે જળ હોજ ભર્યો,
કળદાર ભલા જળ યંત્ર કર્યા;
નરનારી જુવે નજરે નરખી,
હઠ લૈ ચિત્ત ચોટી રહે હરખી. ૭૪.
દિપતું વળી દેવળ દેવતણું,
ચતુરે નવરંગ ઉતંગ ચણ્યું;
કરી કારીગરી દલપત્ત કહે,
રઘુનાથ રહી ઘડી જોઇ રહે. ૭૫.

સોરઠો.

બન્યો મનોહર બાગ, ભૂમિ ત્યાં ભાસે ભલી;
સુંદરીનું સૌભાગ્ય, જોબનમાં જેવું વધે. ૭૬.

મનહર છંદ.

બન્યોછે આ બાગ કે ના ભાગ યજ્ઞ ભુમિનોછે,
વેદીછે વિશાળ કે આ ક્યારાનો આકારછે;
કદળીનાં ઝાડ કે કરેલા પેલા યજ્ઞ થંભ,
પનાદાર પાંદડાંકે પતાકાની હાર છે;
નીરની આ નીક કે ઘી નાખવાની નાળિકા છે,
તરૂ ઝુકી રહ્યાં કે આ તોરણુ તૈયાર છે;
કાન ધરી સાંભળો આ કહે દલપતરામ,
પક્ષીનો પોકાર ચાર વેદનો ઉચ્ચાર છે. ૭૭.
ક્યારો કહી એક કિંવા હશે જળ હોજ સારો,
કેળ છે કોઇ રામા રૂપનું નિધાન છે;
નગન થઇને ન્હાવા મગનથૈ ઉભી છેકે,
કેળાં લટકેલાં કેશ ગુચ્છના સમાનછે;
પુરૂષને પેખી પ્યારી પામીછે શરમ પૂરી,
મનમાંહી જાણ્યું કે આ તો મોટું મેદાનછે;
ગોટા પોટાવાળીને રૂપાળી સાડી શીર ધારી,
પાલવ સાડીના છે કે આ તે લીલાં પાનછે. ૭૮.

દોહરા.

તુરત તપાંશી તેપછી, ચાલ્યો ભૂપ ચતૂર;
વન જોવાને વેગથી, અધિક હરખ ધરી ઉર. ૭૯.
શરદ રૂતુ સોહામણી, ઉપજ્યાં અન્ન અપાર;
ખેડુ ખાંતે ખેત્રમાં લણે ગણે ગુણકાર. ૮૦.
ક્યાંઇક ક્યાંઇક કણબણો, પામી પૂરણ પ્રીત;
વિસ્તારીને વિજય જસ, ગાય મનોહર ગીત. ૮૧.
માળે ચડીને માનવી, કોઈ કરે પોકાર;
ગુણિયલ વન ગાજી રહ્યું, શરદતણો શણગાર. ૮૨.
આવે ટોળાં ઉડતાં, પંખી ખેતર પાસ;
ગોળા ફેંકે ગોફણે, તેને દેવા ત્રાસ. ૮૩.
ત્રાસે નાસે તોપને, ગોળે જેમ ગમાર;
બળવો કરીને બંડિયા, ઠેકે ઠારો ઠાર. ૮૪.
તેતર ખેતર ખેતરે, જૂથ મળીને જાય;
રોકે નહિ રખવાળતો, ખાંતે દાણા ખાય. ૮૫.

ચોપાઇ.

ખેતર એક ભલું ખેડેલ, વળી તેમાં કર્ષણુ વાવેલ;
વનિતા ખેડુની છે વડી, ચોકી કરવા માળે ચડી. ૮૬.

દોહરો.

કશી લીધેલો કાછડો, છુટો છેડો છેક;
પોચ્યો પગની પાનીયે, વરવો વસ્ત્ર વિવેક. ૮૭.
લટકે લીરા[1] લૂગડે, અંગે અપ્રમાણુ મેલ;
ચોરી ચડતાં ચોટલે, ધર્યું હશે ધૂપેલ. ૮૮.
કમર કશી શણગઠ કરી, લટકે લટ લે લાડ;
હુડા હુડા હોહો કહી, તાણી પાડે ત્રાડ. ૮૯,
ગોફણમાં ગોળા ધરી, ફેંકે ફરતી દીશ;
નજર વડે તે નિરખતાં, અંતર હશો અધીશ. ૯૦.
ટોળું મૃગનું ત્યાં કણે, ખેતરમાં કણ ખાય;
હારી મારી હાક પણ, જનાવરો નવ જાય. ૯૧.

ઝુલણા છંદ.

ક્યાંઇતો ઝુંડનાં ઝુંડ બાઝી રહ્યાં, ક્યાંઇતો એકપણ વાળ કેવો;
ક્યાંઇ લાંબી ટુંકીવાડ તૂટકવળી, ક્યાંઇતો કીચ ગંધાય લેવો;
ક્યાંઈ લીખો જુઓ લાખવાસોવસે, કોળ ઉંદરવસેવાસએવો;
ફુવડનો ચોટલો દેખી દલપતકહે, જંગલીરાજનાબાગજેવો. ૯૨

ચોપાઇ.

ચિતમાં રાજા કરે વિચાર, કણબી વેઠે કષ્ટ અપાર;

૧ વિહંગ–પક્ષી.

૧ લીરા–લૂગડાંનાં ચીથરાં.

ઉપજાવે છે અંન અથાગ, ભૂપતિનો આપેછે ભાગ. ૯૩.
કામ કરે એ તો મુજ કાજ, એમાં અંદેશો નહિ આજ;
દીલ વિચારી ધારી દયા, ગોહિલ તે મૃગ સન્મુખ ગયા.૯૪.
રાખ્યો ત્યાં શેઠે રેવંત, ચાલ્યો ચરણે ચાતુરીવંત;
ચરણ તળે ચંપાયા છોડ, કણબણ બોલી ગાળો કોડ.૯૫.
નહિ સમજી તે કારણનાર, અતિ અઘટિત ઉચરી ઉચ્ચાર;
જે સાંભળતાં શાંતિ જાય, રીસ કરે મોટા મુનિરાય. ૯૬.
હેતે શુણી શુણી રાજા હસ્યો, કોપ કર્યો નહિ મનમાં કશો;
ગોફણથી ગોળા ગડગડ્યા, પુરપતિ પાસે આવી પડ્યા. ૯૭.
તે કણબણ બોલી પશુ તુલ્ય, એક વચન તો હતું અમૂલ્ય;
અમે અનાથ નથીરે આજ, ધણી મોતીવાળો મહારાજ. ૭૮.
એ શુણિ ઉપજ્યો હરખ અતોલ, બોલેછે મુજ બળથી બોલ;
તજડી મૃગલાંને દે ત્રાસ, પુરપતિ પોંચ્યો ઘોડા પાસ. ૯૯.
કણબી ત્યાં આવ્યો તે કાળ, પ્રીછ્યા તેણે પૃથ્વીપાળ;
સલામ કરી નમાવ્યું શીષ, અધિપતિયે આપી આશીષ.૧૦૦.
વળતો રાજા ત્યાંથી વળ્યો, માનનીને જૈ કણબી મળ્યો;
વનિતાએ વિગતે કહિ વાત, સરવ બનેલી તે સાક્ષાત.૧૦૧.
આવ્યો તો એ કોઇ અસવાર, વાડય વિષે પેઠો જે વાર;
છોટા છુંદી નાંખ્યા છોડ, કડવાં કથન કથ્યાં મેં કોડ.૧૦૨.
પથરા ફેંકી કર્યો પોકાર, બીકે નાશી નિસર્યો બહાર;
જાતો તો શેઠ થઈ જેહ, તમે દીઠો દ્રષ્ટિથી તેહ. ૧૦૩.

દોહરો.

કણબણને કણબી કહે, એ શું કર્યું અજાણ;
છંછેડીને શસ્ત્રધર, પળમાં ખોઇએ પ્રાણ. ૧૦૪.
આયુધ જેની આગળે, વડાં હતાં વિકરાળ;
હુંકારા કરતાં તને, બીક ન લાગી બાળ. ૧૦૫.
સાંભળી સઘળું સ્નેહથી, બાળા બોલી બોલ;
અધિપતિ શિર છે આપણે, તેનું બળ અણતોલ.૧૦૬.
દુર્બળને બળીયો દુભે, એવો નથી અન્યાય;
પેશી ખેતર પારકે, કેણે જુલમ કરાય. ૧૦૭.
ધરણીપતિ ધિંગો ધણી, જેનું જોર અધીક;
એના અમલ તળે વસી, બીજાની શી બીક. ૧૦૮.
રૂડા જેના રાજમાં, તલ તુલ્યે નહિ ત્રાસ;
વાઘ અજા ભેળાં વસે, ન કરે કેનો નાશ. ૧૦૯
કણબી કહે શુણ કામની, એજ અધિપતિ આપ;
બોલી નિરલજ બોલ તું, પ્રગટ્યાં તારાં પાપ.૧૧૦.
ઠરશે દિલમાં દુર્વચન, કરશે જો કદી કોપ;
હરશે મિલકત માહરી, ધરશે તુજને તોપ. ૧૧૧.
નારી કહેછે નાથને, તમે તજો તે ત્રાસ;
પુરપતિ દિલ દરિયાવ છે, નિશ્ચળ ક્ષમા નિવાસ.૧૧૨.
જન દેછે જગદીશને, જ્ઞાનવિના કૈ ગાળ;
દયા ઘટે નહિ દેવ દિલ, કોપે નહિ કદિ કાળ. ૧૧૩.
સ્નેહ સહિત સંભાળ લે, વરસાવે વરસાદ;
ગંડુ જનની ગાળને, ઉર નહિ રાખે યાદ. ૧૧૪.
વિજયસિંહ રાજા વડો, પ્રજા તણો પ્રતિપાળ;
હણશે નહિ હેતુ થઇ, ગણશે મહિ મુજબાળ. ૧૧૫.
કથન શુણી કણબી કહે, પ્યારી નારી પાસ;
જોરાવરનો જગતમાં, વધતો નહિ વિશ્વાસ. ૧૧૬.
કુમારપાળ કહે સહુ, પાટણનો ભૂપાળ;
જૈન ધર્મધર જે ધણી, દીલ ઉદાર દયાળ. ૧૧૭.
સોગઠીને પણ સર્વથા, મુખથી ન કહે માર;
પણ જૂ હણતાં શેઠપર, પામ્યો કોપ અપાર. ૧૧૮.
લક્ષ્મી ધરે લૂંટી લઈ, મેલી દયા મરજાદ;
રાયે તેથી રચાવીયો, પછી યુકા-પ્રાસાદ. ૧૧૯.
તુજને તે માટે કહું, ધીરજ ધરી મન ધાર;
રિપુથી જે રક્ષણ કરે, તેજ પિડે તરવાર. ૧૨૦.
પાળે પૂરા પ્રેમથી, ટાળે તન પરિતાપ;
પણ પાવક નૃપ પાણીથી, અંતર ડરીયે આપ. ૧૨૧.

ભુજંગી છંદ.

હરે ટાઢને અગ્નિ અંધારૂં ટાળી,
રસોઈ કરી નિત્ય આપે રસાળી;
કદાપિ ન વિશ્વાસ રાખો કરીને,
દિસે તોય તેથી રહેવું ડરીને. ૧૨૨.
વડો વાઘ કે વ્યાળ જો હેતવાળો,
ભલો ભાવવંતો પુરો ભક્ત ભાળો;
અહોનિશ એથી રહો ઉગરીને,
દિસે તોય તેથી રહેવું ડરીને. ૧૨૩.
સહુ પ્રાણીને પ્રેમથી પાણી પાળે,
તથા તેતણા અંગનો મેલ ટાળે;
તમે તેતણું તીર પામો તરીને,
દિસે તોય તેથી રહેવું ડરીને. ૧૨૪.
દયાવંત વાયુ વિશેષેજ દીઠો,
મળે તો ટળે તાપ છે આપ મીઠો;
મટે વાયુ તો જંતુ જાશે મરીને,

દિસે તોય તેથી રહેવું ડરીને. ૧૨૫.
તરી પાર જો નાવ સિંધુ ઉતારે,
સુખી રાખીને અર્થ સારા સુધારે;
અમે એથી જૈ આવીયે ઉતરીને,
દિસે તોય તેથી રહેવું ડરીને. ૧૨૬.
હઠીલો નહિ હોય જો કોઇ હાથી,
કિધો કેદમાં કોટિ કોટિ કળાથી;
ઠરે થોભતાં એક હાથે હરીને,
દિસે તોય તેથી રહેવું ડરીને, ૧૨૭.
વસે વેરીજો વેર સર્વે વિસારી,
સદાકાળ સેવા સજે સૌથિ સારી;
ભલું ભાખશે ભાવ ભક્તિ ભરીને,
દિસે તોય તેથી રહેવું ડરીને. ૧૨૮.
રૂડો ન્યાય વાળો દયાળોજ રાજા,
મહા પ્રેમ મૂકે ન ચૂકે ન માજા;
અતિ સંભળાવે નીતિ ઉચ્ચરીને,
દિસે તોય તેથી રહેવું ડરીને. ૧૨૯.
વધે જેમ લક્ષ્મી ક્ષમા લે વિચારી,
ધરે નમ્રતા નિત્યરાજ્યાધિકારી;
પડે સદ્ગુણો શ્રેષ્ટતા જેમ પામે,
દિઠા કોઈ એવાજ દલપતરામે. ૧૩૦.

દોહરો.

વિજયસિંહ મન વિમળ છે, દેવાંશીછે દેવ;
મનમાં રાખે રાજમદ, તેવી હોય ન ટેવ. ૧૩૧.
પ્રજાતણો માતા પિતા, કોટિ કૃપા કરનાર;
એતો આપણી ઉપરે, લહે ન કોપ લગાર. ૧૩૨.
કાલાવાલા કીજીયે, તે પાસે જઈ તોય;
અંતરમાંથી ઉતરે, હાલ કદી રિસ હોય. ૧૩૩.
ચોંપ કરીને ચાલિયાં, નરનારી ધરી નેહ;
વિનતી કરવા વિજયની, તત્પર થઇને તેહ. ૧૩૪.
ત્યાં તરૂ એક અશોકનું, છે શીતળ શુભ છાંય;
ખેતરથી એ ખેત્રવા, તે નૃપ દીઠો ત્યાંય. ૧૩૫.
પુરપતિની પાસે જઈ, પ્રેમે કરી પ્રણામ;
ગદગદ કંઠે ગરિબ થઇ, ઉચર્યો કણબી આમ. ૧૩૬.
પ્રજાતણા માતા પિતા, દિલના છો દરિયાવ;
સદ્ગુણ સાગર શાંતિધર, નિર્ભય દાયક નાવ.૧૩૭.
કરજોડી વિનતિ કરૂં, ઉરમાં આણો આજ;
કણબણનાં કડવાં કથન, માફ કરો મહારાજ.૧૩૮.
શુણીને બોલ્યા શ્રીમુખે, વનીતાનો નથિ વાંક;
કણબી કુળ કોમળ સદા, એ તો આડો આંક. ૧૩૯.
વીસ વસા સારા વસે, કણબીમાં ગુણ કોડ;
સૃષ્ટી સઘળી શોધિયે, જડે ન જેની જોડ. ૧૪૦.
માયાળુ ને મેહેનતુ, વિશ્વાસુ કહેવાય;
બોલ્યું પાળે બાપનું, ખવરાવીને ખાય. ૧૪૧
આપ્યો મુખમાં ઇશ્વરે, ઊંહું શબ્દજ એક;
હજાર ગુણછે હાથમાં, અંતર દયા અનેક. ૧૪૨,
હોય કણબી જો હરખમાં જ્યાં કહીયે ત્યાં જાય;
હઠપર આવ્યો હોયતો, ઊંહું નો ન ઉપાય. ૧૪૩.
કારણ પણ તેનું કહું, સમજે સર્વ સુજાણ;
જગત સજ્યું જગદીશ્વરે, પૂરણ બુદ્ધિ પ્રમાણ. ૧૪૪.
અવગુણ સદગુણ એકઠા, મેલ્યા સઘળા માંહિ;
વધતા ઘટતા વિધવિધે, કીધા છે પણ ક્યાંહિ. ૧૪૫.
સદગુણ સૌના સંગ્રહી, દુર્ગુણ તજવા દૂર;
ધીમંતાનો ધર્મતે, જગમાં જાણ જરૂર. ૧૪૬.

ભુજંગી છંદ.

સુગંધી ગુલાબે સજ્યાં પુષ્પ સારાં,
પુરાં પેખતાં વેંત લાગેજ પ્યારાં;
કીધા છોડવે કંટકો કષ્ટકારી
ગણો સદ્ગુણો દુર્ગુણો દૂર ધારી. ૧૪૭.
કરી હેમની જો છરી હોય કેવી,
જુઓ જૈ ન જોતાં જડે જોડ જેવી;
મરે માનવી મસ્તકે હોય મારી,
ગણો સદ્ગુણો દુર્ગુણો દૂર ધારી. ૧૪૮.
રચ્યો સિંધુ છે રત્ન ભંડાર રૂડો;
કહું રત્ન દાતા કહે કોણ કૂડો;
ખરેખાત પાણી પિતાં જીભ ખારી,
ગણો સદ્ગુણો દુર્ગુણો દૂર ધારી. ૧૪૯.
રૂડા ગાયમાં ગૂણ કેવા રહેછે,
દહીં દૂધ ઘી દેવને હર્ષ દેછે;
નકી ખાય જો ગાય ચીજો નઠારી,
ગણો સદ્ગુણો દુર્ગુણો દૂર ધારી. ૧૫૦.
સજ્યો ગંધ કસ્તુરીમાં સૌથી સારો,
અતિ ઉર આનંદ એ આપનારો;
સુશોભિત સોના સમી તે ન સારી,

ગણો સદ્દગુણો દુર્ગુણો દૂર ધારી. ૧૫૧.
પ્રજા સર્વને નિત્ય વર્ષાદ પાળે,
તકે આવીને આપ સંતાપ ટાળે;
ભલા ભાદ્રવામાં મચે કીચ ભારી,
ગણો સદ્દગુણો દુર્ગુણો દૂર ધારી. ૧૫૨.
રૂડો ચંદ્રમા રાત્રીમાં જે બિરાજે,
છબી જેની જો જો ઘણી છેક છાજે;
વધે ને ઘટે તેજ તેવું વિચારી,
ગણો સદગુણો દુર્ગુણો દૂર ધારી. ૧૫૩.
ભલો ભાનુ આકાશ આભાસ આપે,
કરીને કૃપા કાળું અંધારુ કાપે;
તપે તાપ તેતો ત્વચા[1] લે ઉતારી.
ગણો સદગુણો દુર્ગુણો દૂર ધારી. ૧૫૪.
જુવો જેમ જ્યાંજ્યાં જડે દોષ જોતે;
પુરો સદગુણી તો પ્રભુ એક પોતે;
ઠરે દોષ તેમાં નહીં કોઈ ઠામે,
દીઠું એજ રીતેથી દલપત્તરામે. ૧૫૫.

દોહરા.

સદગુણી જે સૌથી સરસ, નરસ નહિ ગુણ નામ;
પ્રણ ડહાપણમાં પેખીયે, ઠરે ભૂલ કંઈ ઠામ. ૧૫૬.
ગુણ સૌના હું સંગ્રહૂં, દુર્ગુણ તજીને દૂર;
અધિક ચૂક અજ્ઞાનીની, એતો ધરૂં ન ઉર. ૧૫૭.
પ્રજા ઉપર કે પુત્રપર, રીસ કરે જે રાય;
ક્રોધથકી શિક્ષા કરી, પછી પૂરા પસ્તાય. ૨૫૮.

ચોપાઈ.

સાંભળ એક હતો સુલતાન, મનમાં મોટું ધરતો માન;
પુત્ર પટેલતણો તે પાસ, કારજ કરવા ગયો પ્રકાશ. ૧૫૯.
કરી ટુંકારો ઉચર્યો કામ, શિર નમી ને નહિ કરી સલામ;
ભાસ્યો નહિ ભોળાનો ભેદ, ક્રોધ કરીને કીધો કેદ. ૧૬૦,
ભૂખણ તેનો મોટો ભાઈ, ચાલ્યો શુણી ચોંપે ચિત્ત ચાઈ;
ધાર્યું જે ધીરજ મન ધરૂં, સલામ બેવડી સારી કરૂં, ૧૬૧.
દુંદાળો દીઠો સુલતાન, હરખે જૈ બોલ્યો હેવાન;
સલામ દિલ્લીના શાહને, વળી સલામ વડી દુંદને. ૧૬૨,
ખરેખરો શુણી ઉપજ્યો ખેદ, કીધો તેને પણ ત્યાં કેદ;
બની વાત શુણી તેનો બાપ, આવ્યો શાહ સમીપે આપ. ૧૬૩
પ્રેમ ધરીને કરી પ્રણામ, ઠીક કરી બોલ્યો તે ઠામ;
લોકતણી તમ હાથે લાજ, માફ કરો અવગુણ મહારાજ. ૧૬૪.
શાહ કહે તારો સુત એક, સમજ્યો નહિ સલામ વિવેક;
મુખે સલામ બીજે કહિ મને, દુજી સલામ કહી દુંદને. ૧૬૫
કારણ એથી કેદજ કર્યો, એવું પટેલ શુણી ઉચ્ચર્યો;
તમને સલામ ન કરી તેજ, મોટો મૂરખ માણસ એજ. ૧૬૬.
બીજો પણ છે બહુ બકનાર, ચિતમાં ચેત્તી ન કર્યો વિચાર;
સાહિબને કરીયે જ સલામ, કહોને દુંદતણું શું કામ. ૧૬૭.
હેતુ તો સુલતાનજ હતા, દુંદે ધરવો તો દેવતા;
ઝાંઝી એ શુણી લાગી ઝાળ, કેદ કર્યો તેને તતકાળ. ૧૬૮.
શુણી પટેલતણો જે સગો; ભૂપતિ આગળ આવ્યો ભગો;
કરી સલામ કહ્યું તતકાળ, પટેલને છોડો ભૂપાળ. ૧૬૯.
છે મારે સાંકડી સગાઈ, અમે બંને આંગળીયા ભાઈ;
રાજી થઇને પૂછે રાય, કેને આંગળીયા કહેવાય. ૧૭૦.
દેતો તો ઉત્તર દીવાન, હું કહું કહી બોલ્યો હેવાન;
પાછ્યાનો મરી જાય પિતાય, પાછ્યાની મા નાત્રે જાય. ૧૭૧
પ્રસવે પુત્ર સુવાવડ ખાઈ, એ પાછ્યા આંગળીયો ભાઇ;
કાપત શુણી માથું તે કાળ, હુકમ કર્યો જે પૂરો હાલ. ૧૭૨.
ચોરે ચકલે ચાલી વાત, જથે થઇ કણબીની જાત;
દીઠા બે જણ ડાપણ દાર, તેને ત્યાં કીધા તૈયાર. ૧૭૩.
સાહિબ પાસ તમે સાંચરી, કહો ઘણી આજીજી કરી;
જીવાડો તોતો જીવીયે, છેક તમારાં છોરૂ છીયે. ૧૭૪.
પ્રજાતણાં છો માતા પિતા, શબ્દ કહો એવા શોભિતા;
ચડે દયા રાજાને ચિત્ત, પટેલ છૂટે પુત્ર સહિત. ૧૭૫.

દોહરા.

જુગતિ શુણીને બે જણા, અંતરમાં ધરી આશ;
આવ્યા અરજ ઉચારવા, પાદશાહની પાસ. ૧૭૬.
બીતા બીતા બે જણા, ઉચર્યા એવું આપ;
તમે અમારાં છોકરાં, અમે તમારા બાપ. ૧૭૭.
શબ્દ શુણી સુલતાન તે, ખીજી પામ્યો ખેદ;
હાલ હાલ હુકમે કરી, કીધા તેને કેદ. ૧૭૮;
કોઇએ વાત જઇ કહી, જ્યાં કણબીની જાત;
પ્રધાન પાસ ગયા પછી, નર જે કણબી નાત. ૧૭૯,
પ્રીતે કહી પ્રધાનને, વળી વળી વિગતે વાત;
પ્રધાન બોલ્યો પ્રેમથી, સુણો સહૂ સાક્ષાત. ૧૮૦.
અધિપતિ આવે અવસરે, માને નહિ મુજ વેણ;
બેગમ બોલે બે કથન, કાંઇક માને કેણ. ૧૮૧,
પછી બેગમ પાસે ગયા, કણબી કરી વિચાર,

1 ત્વચા—ચામડી.

પ્રણામ કરીને પ્રેમથી, એવો કર્યો ઉચ્ચાર. ૧૮૨.
સંકટ પડીયું સામટું, તે માટે તુજ પાસ;
આજ સર્વે આવ્યા અમો, ઉગરવાની આશ. ૧૮૩.
ધણી અરજ નથી ધારતા, વાત શુભ વજીર;
તોય અમારી પ્યારી છું, ધણિયાણી છું ધીર. ૧૮૪.
બોલી બેગમ બોલતાં, ભારે રીસ ભરાય;
કણબીની ધણીયાણીતો, કણબણને કહેવાય. ૧૮૫.
એમ કહી એ અવસરે, હુકમ કરીને હાલ;
કેદ કરાવ્યા કણબીને, ક્રોધ કરી તતકાળ. ૧૮૬.
વાત વિગતવારે કહી, પૃથ્વીપતિની પાસ;
પતિયે કહ્યું પ્રધાનને, કરશો નહીં કચાશ. ૧૮૭.
મૂરખ એવા માનવી, જે જે કણબી જાત;
મારી કાઢો મુલકથી, રહે ન એકે રાત, ૧૮૮.

ચોપાઇ.

પ્રધાનમાં ડાપણ ભરપૂર, હેતે બોલ્યો શાહ હજૂર;
કણબી આકરી ચાકરી કરે, કણ પકવી કોઠારો ભરે. ૧૮૯.
મને હુકમ આપો મહારાજ, કેને લૈ સોંપુએ કાજ;
પૃથ્વીપતિ વિચારે પડયો, જન એકે એવો નહિ જડયો. ૧૯૦
કરી શકે કણબીનાં કામ, હૈયામાં રાખીને હામ;
પછી બોલ્યો પોતે પરધાન, કથન કર્યું તે ધારો કામ. ૧૯૧.
રૂડું કણબીથી છે રાજ, એમાં તો સંશે નહિ આજ;
અધિક વસે છે વરણ અઢાર, કણબી સૌના પોષણકાર. ૧૯૨.
નહિ તિથિ વણ મહિનાનું નામ, ગણાય નહિ કણબી વણ ગામ,
તે કણબીના ગુણ અતોલ, પણ બોલી નહિ જાણે બોલ. ૧૯૩
રૂડે કણબી શિર જે રાય, પછી ઘણા મનમાં પસ્તાય;
તમે તજો તે માટે રીસ, આપો કણબીને આશીશ. ૧૯૪.
શીતળ થયો શુણી સુલતાન, મેલ્યા કણબીને દૈ માન;
જમ્યા રમ્યા કણબી ઘર જઇ, મશકરી તો મહિપતિની થઇ. ૧૯

સોરઠા.

વદે વિજય નૃપ વેણ, પટેલ પાસે પ્રીતથી;
નહિ આવે મુજ નેણ, રીસ કદી એ રીતથી. ૧૯૬.
રિપુપર કરિયે રીસ, આપણી પ્રજા ઉગારવા;
દુર્જન વણ જન દીસ, મન નહિ કરીયે મારવા. ૧૯૭.
રહે પ્રજાના પ્રાણ, શત્રુ જીવે સો વરસ;
હોય ન કરીયે હાણ, સૌથી એ રીતિ સરસ. ૧૯૮.
રિપુ તન ઉપર રોપ, અંતરમાં નહિ આણીયે;
દુર્જનના દોષ, જરૂર તજવા જાણીયે. ૧૯૯.
છેદન ભેદન છેક, વૈદ કરે નહિ વેરથી;
એનો વાંક ન એક, પ્રાણ તજે તે પેરથી. ૨૦૦.
સાલે થઇને સાલ, દુર્જનને તો દંડીયે;
ચાલે સારી ચાલ, ખાંતે અંગ ન ખંડીયે. ૨૦૧.
ન શકે કરી નુકશાન, વાંક નહિ જેનો વળી;
બોલે થઇ બેભાન, સાંખી રહીયે સાંભળી. ૨૦૨.

ચોપાઇ.

શુણી થયો કણબી તે શાંત,
ભયની મનમાં ભાગી ભ્રાંત;
ગાતો વિજય ક્ષમા ગુણ ગાન,
સુંદરી સહિત ગયો સ્વસ્થાન. ૨૦૩.
ગઢપર ઘોષ થયો ઘડિઆળ,
કાન સુણ્યો વિજયે તે કાળ;
સમજ્યો તે મુજને દે સાદ,
આપે કચેરી અવસર યાદ, ૨૦૪.
વિજય વસ્યો જન વચ્ચે જઈ,
વિજય ક્ષમા વિખ્યાતજ થઈ;
શુણો સભાસદ સકળ સમાજ,
રાખ્યો રંગ વિજય મહારાજ. ૨૦૫.
વિજય ક્ષમાની વાત અનેક,
આજ કહી તેમ આગળ એક;
એવી ક્ષમા ધરી ઉર આપ,
પામો પ્રભુપદ પ્રેમ અમાપ. ૨૦૬.

વિશ્વ વિષે સંપી સહુ વસો,
હેતે હળીમળી હરખી હસો;
વધે વિનોદ ઘટે વિખવાદ,
એજ અમારો આશીરવાદ. ૨૦૭.

દોહરા.

વિજય ક્ષમાની વાતનું, વરણન શુણી જશવંત;
મોજ મેલી મુખ આગળે, થઇ ઉદાર અત્યંત. ૨૦૮.
કરી ઉચ્ચાર કવિયે કહ્યું, રીઝયા જો મહારાજ;
માગું જે હું મુખથકી, આપો મુજને આજ. ૨૦૯.
મરજી જાણી માગીયું, ઘો મુખ માગ્યું દાન;
અયુત[1] રૂપૈયે આદરી, સ્થાપો પુસ્તક સ્થાન. ૨૧૦.

---

૧ અયુત–દશ હજાર.

હશી ખુશી થઈ હેતથી, આપ્યું વાયક[1] એહ;
દીલ હરખ્યા દીવાન પણ, તત્વ વિચારી તેહ. ૨૧૧.
દિધા શિવાય સવાબસેં, રૂપૈયા ગણી રોક;
વાટ ખર્ચિને વાસતે, જુવે સભાસદ લોક. ૨૧૨.
શાસન મોહોર બસેંતણું, વંશપરા પરજંત;
અખે રાજકરી આપીયું;વળી પાળ્યું જશવંત. ૨૧૩.
સભાસદો સહુ ખુશી થયા, શુણીને ઉપજ્યો સ્વાદ;
વળી કવિયે જશવંતને, આપ્યો આશીર્વાદ. ૨૧૪.
વિજયસિંહ સુત વિમળ કુળ, કળબળ અકળ ઉજેશ;
સુમતિવંત જશવંત શુણુ, ગૃહ તુજવસે ગણેશ. ૨૧૫.

મોતીદામ છંદ.

ગણેશ સુરેશ વસે તુજ ગામ,
મહેશ હમેશ કરે તુજ કામ;
નરેશ નમે તુજ પાસ અનંત,
જુગો જુગ ભૂપ જીવો જશવંત. ૨૧૬.
ભલા ભૂપ ભાવતણા કુળ ભાણુ,
કળા કુશળી તુજ કોટિ કલ્યાણુ;
પુરા પ્રસરો જશ દેશ દિગંત,
જુગો જુગ ભૂપ જીવો જશવંત. ૨૧૭.
ઠરે ઠીક થૈ કમળા કરી ઠામ,
ભરે ધન ધાન્ય ધરી તુજ ધામ;
ડરે રિપુ દેખી દિશે તુજ દંત,
જુગોજુગ ભૂપ જીવો જશવંત. ૨૧૮.
સીંધે મનનાજ મનોરથ સાર,
વધે વળી વંશતણો વિસતાર;
ભલા સુખ ભોગ ભરે ભગવંત,
જુગોજુગ ભૂપ જીવો જશવંત. ૨૧૯.
વસે મુખ માંહિ સરસ્વતી વાસ,
હસે દિશની દુનિયાં તુજ દાસ;
જડે જય મેરૂ શિરી પરજંત,
જુગોજુગ ભૂપ જીવો જશવત. ૨૨૦
શરીર સુખી સુખીયું ધર સત્ર,
પ્રજા જન સર્વ સુખી સુખી પુત્ર;
તને અધિકો અધિકાર અત્યંત,
જુગોજુગ ભૂપ જીવો જશવંત. ૨૨૧.
સુખી સરદાર પ્રધાન પવિત્ર,
મહા સુખી રોજ રહે તુજ મિત્ર;
હણે સહુ સંકટ શ્રીહનુમંત,
જુગોજુગ ભૂપ જીવો જશવંત. ૨૨૨.
સભા સુખી સજ્જન સર્વ સમાજ;
લખે કવિ લાખ ગણી તુજ લાજ;
વસો વસુધા રૂતુ ક્રોડ વસંત,
જુગોજુગ ભૂપ જીવો જશવંત. ૧૨૩.
શુણી શુભ છંદ પ્રબંધ રસાળ,
કરો કરૂણાક્ષ કવિકુળપાળ;
અમે ભણી આશીષ એ મહારાજ,
કહે દલપત્ત કરો શુભ કાજ, ૨૨૪.

દોહરા.

સંવત ઓગણી શત શિરે, પંદર પ્રગટ પ્રમાણ;
ચોખી ચૈત્ર શુદી ચૌદશે, વિરચ્યું ક્ષમા વખાણ.૨૨૫.
ઓષદ મળવા આંખનું, શુભ મુંબઇ સંસ્થાન;
જતાં જઈ જશવંતને, કહ્યું ક્ષમા આખ્યાન. ૨૨૬.
દાજીના સુત ડાકટર, ભાઉતણો બહુ ભાવ;
નવી આંખો આપી અને, શાલ જોડ શિરપાવ. ૨૨૭.

---

૧ ઠાકોર જશવંતસિંહજીએ વચન આપેલું અને આ ચોપડી છપાઈ તેની નકલો ૨૦૦ રાખી પણ દૈવ ઇચ્છાથી થોડાં વરસમાં તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો અને તેમના કારભારી, દેશાઇ છગનલાલ સંતોકરામે વચન આપેલું કે હું જરૂર દરબાર પાસે પુસ્તકશાળા કરાવીશ, અને જો તે નહીં કરે તો મારી ગાંઠના ખરચથી કરીશ, પછી તેમણે છગનલાલ લાયબ્રેરી દરબારની સાહાતાથી સ્થાપી, તેથી પણ ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઇટી સંતોષ પામીછે. કારણ કે ગુજરાતમાં પુસ્તકશાળા વધવાનું કામ હતુ. આ બાબત સન ૧૮૫૯ ના સોસાઈટીના વાર્ષિક રિપોર્ટમાં તથા બીજાં વર્તમાનપત્રોમાં પણ છપાઇ હતી.

જન સ્વભાવ વિષે પ્રકરણ સમાપ્ત.

प्रकरण ७ मुं.

પદ તથા ગરબી સંગ્રહ.*

પદ ૧ લું.—નરભ્રમરને શિખામણ.

"પ્રભુ તને પ્રસન્ન તે કેમ થાય" એ રાગ.

નિર્ભય ન ભમિશ રે નર ભમરા, બહુ બાવળ ક્યાંઇકજ ડમરા. નિર્ભય. ટેક.

આ સંસાર વિકટ વનછે, સ્થિર ચર તરૂવરમયતે છે;
ક્યાંઇમોટા પર્વત દુખમયે ક્યાંઈ સુખમય સરિતા વહેછે. નિ.૧
ક્યાંઇ ભયકારી શિકારિ ફરેછે, સૂક્ષ્મ જાળ પસારી;
પગ અડતાં પકડાઇ પડીશ તું, તો પછી શી ગતિતારી. નિ.૨
કોઇ તરૂવરનો પરિમળ નિર્મળ, છેવિષમય કોઇ છાયા;
કુટિલ કઠણછે કોઇના કાંટા, કષ્ટ કરે પરકાયા. નિર્ભય. ૩.
ઉપર નિરખી આકાર અધિક શુભ, અધિક સુવાસની આશે;
ગણણણ ગણણ ગુંજારવ કરતો, પહોચીશ નહિતે પાસે. નિ.૪.
દિસે સરસ દેખાવ ખરોવળી, ફૂલ અતુલ્ય ફુલેલાં;
પ્રાણ પ્રલય પળમાંહિ કરે, પગટકવાથી પણ પહેલાં. નિ.૫
સરસ સુગંધિત અમળ કમળ, લોભે નરહિશ લપટાઈ;
બંધ થતાં બંધાઇ પડીશ તો, મુકરર મરીશ મુઝાઈ. નિ. ૬.
કોઇ તરૂનો ચિકણો રસછે ત્યાં, ચડપ રહે પગ ચોટી;
એ પગ પછી ઉખડે ન ઉખાડયો, પડે પીડા મહા મોટી. નિ.૭
રસમણી સરખાં તરૂ રિસનાં, સેહેજે રિસે ભરાય;
પ્રિય ભાવે પણ સ્પર્શ કર્યાથી, ચડપ બહુ ચિડવાય. નિ. ૮.
કોઇ તરૂ ફોગટ ફુલે ખરાં પણ, સુગંધ નહિ માંહિ સારો;
નિરખીરહિશપણનકી નહિસરે, તેથી અરથ કાંઈતારો નિ.૯.
કોઇક તરૂ કદળી જેવાં, ફળ આપે એકજવાર;
કાપે તેને ફરીફળ આપે, બીજા નિરાશ જનાર. નિ. ૧૦.
રાયણની વળી રીત જુદી, શરૂમાં ફળશે સોવરસે;
સેવા કરનારો સુખ નહિલે, પછી કોઇને સુખ કરશે. નિ.૧૧.
ઠેકાણું ઠીક જોઇને ઠરજે, ઠરીશ ન ઠામ કુઠામે;
કથન અધિક તુજ હિતકારક, કહિ દીધાં દલપતરામે. નિ.૧૨.

દોહરા.

જો વિચારીને જીવતું, આ શિક્ષા ધરી ઉર;
સદાચાર ધર સર્વદા, દુરાચાર કર દૂર. ૧.

પદ ૨ જું—દુરાચારીને શિખામણનું.

"ચાલ વેલી અલબેલી પ્યારી રાધે" એ રાગ.

દુરાચારીવ્યભિચારી, જોવિચારી, થશેસારીકેનઠારી ગતિતારી;
દુખવિદારણમાટે, તને ભવતારણમાટે, કહું સુખકારણ માટે;
ધીરજ તું તો ધારોધારી, જો વિચારી; દુરાચારી. ટેક.
તજીશર્મ તેં કુકર્મ ક્રોડ કીધાં, લકડપાપનાં તેંઆપ શિર લીધાં,
ખાન પાન દાન દીનને ન દીધાં;
તારૂં કેમ થશેકલ્યાણ; અંતર આણ, નરક ખાણ, જઇશ જાણ,
શું સુખમાણ, થશે હાણ, લેશે પ્રાણ, જમડા બાણ;
મોટાં મારી મારી; જો વિચારી. દુરાચારી. ૧.
રૂડી રીતે ચીતે ચેતી તુ ન ચાલ્યો, ઝેર વિષયવ્યાળઝડપથી તેં ઝાલ્યો, ફર્યો ફંદમાં ફશીને ફુલ્યો ફાલ્યો;
પુજ્યા નહિજ પ્રભુ પરમ, ભર્યો ભરમ, તજી ધર્મ, કેરાં કર્મ
હાડચર્મ, રાખ્યાં ગરમ, ભુલ્યો મર્મ, જમ્યો નરમ;
રસોઇ સારીસારી; જો વિચારી. દુરાચારી. ૨.
કહું હેતથી તું ચેત હજી ચીતે, ધર્મ ઝાલ હવે ચાલ રૂડી રીતે
મરતક નામ પ્રભુ પામ પુરી પ્રીતે;
સ્મરણ કર અશરણ શરણ, સંકટ હરણ, ધરણી ધરણ
તારણ તરણ, ટાળે મરણ કરણા, કરણ સદાચરણ, સુધાઝરણ;
પી લે હારી હારી; જો વિચારી. દુરાચારી. ૩.
શિક્ષા સંતની મહાંતની નમાની, કુડાગ્રંથ કેરેપંથ ધરીપાની,
સાંભળ ભ્રાત આતો વાત નથી નાની;
દીસે દુષ્ટ અરસ દરસ, ઘણો નરસ, પીધા છરસ, કીધા સ્પરશ,
રહ્યો ચડસ, ન ગઇ તરસ, શિક્ષક સરસ, વરસો વરસ;
થાકયા વારી વારી; જો વિચારી. દુરાચારી. ૪.
બન્યો છેલ તુંછકેલ ખેલખોયો, સાર ઉરમાં જરૂર તેં ન જોયો,
કર્યા ફેલ પાપ મેલને ન ધોયો;
ન લીધુંજ હરિ નામ, ધરી હામ, દલપતરામ, કહેઆમ;

* આમાંનાં ઘણા ખરાં પદ તથા ગરબીઓ મુંબઇના સ્ત્રીબોધ ચોપાનીઆંને વાસ્તે રચ્યાં હતાં.

દીધા દામ, વિષય કામ, ઠામે ઠામ, આડે જામ;
ભજ્યો નારી નારી; જો વિચારી. દુરાચારી. ૫.

પદ ૩ જું—ક્રોધ વિષે.

"નાથ કેસે ગજકો બંધ છોડાગો." એ રાગનું છે.

કોઈપર ક્રોધ ન કરશો કદાપી, અતિ ક્રોધછે પૂરણ પાપી;
કોઇ પર ક્રોધ ન કરશો. ટેક.
ક્રોધ કુબોધ અધિક ઉપજાવે, સઘ સુબો ધને કાપી;
વહાલાં માંહી વિરોધ વધારે, શોધ સમૂળ ઉથાપી.કોઈ. ૧
કૃત્ય અકૃત્ય કશુ ન વિચારે, જ્યારે રહે રીસ વ્યાપી;
મુખનું વચન ફરી મુખમાં ન પેસે,છાપ પટોળેછાપી.કોઇ. ૨
આપની સઘળીએ વિસારી સુમતિગો,ક્રોધેકુમતિ જેનેઆપી;
નહીં કરવાનાં કામ કરી નર, રોયાછે વનમાં વિલાપી.કોઇ.૩
ક્રોધ કરી ફરી ફરી પસ્તાયા, જે હતા પ્રૌઢ પ્રતાપી;
દલપતરામ કહે દુનિયામાં, ખ્યાત છે વાત અમાપી. કોઈ.૪

પદ ૪ થું—લોભ વિશે.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

નકરવાનું લોભથી કર્મ જોકરશો, અંતે કષ્ટથી કેમ ઉગરશો;
નકરવાનું. ટેક.
લોભ લેખીને લાલચમાં લેવાશોને, પાપીપણે પેટ ભરશો;
કદીદસ દિવસનું સુખદેખશોપણ, ઠેઠ લગણનહિઠરશો.ન.૧.
દુષ્કરમીને દોલતમાં દેખી, આપે જો એવું આદરશો;
પડતા સાથેપોતે પડીપરવતથી, મોતવિના નકી મરશો.ન.૨.
છાનાં કરીને કુકર્મો છુપાવી, જો દિલમાં નહિ ડરશો;
ઇશ્વરથી નહિરહેતે અજાણ્યું,ધરણી ખોદીને જોધરશો.ન.૩
ખાંતે ખુશીથી જો લોભની ખાડીમાં,વગર વિચારે ઉતરશો;
દલપતરામ કહે દેહ તજીને, નરકની વાટે વિચરશો. ન. ૪.

પદ ૫ મું.– ઈશ્વરના ગુનાહથી ડરવા વિષે.

"જીવતુંશાને શોચનાધરે, કૃષ્ણનેકરવું હોયતેકરે" એરાગ

દિલે દિલ જાણ થકી જોડરે, કમાણી કપટ કરી કેમ કરે. ટેક.
ખુનીને બાંધી ખાંડાની, ધાર તળે લઇ ધરે;
એ અવસર કોઇઆપે સુખડી, કેમગળામાં ગરે.કમાણી.૧.
વાઘ મળે જનને વગડામાં, પંથ જતાં પાધરે;
ભય લાગે ને હિંમત ભાગે, ભૂપર પગ નવ ભરે.કમાણી.૨.
જળ પંથે જાતાં જળધિમાં, જર આવે નજરે;
પણ ત્યાં કદી ઠેકી પડવાનું, અંતર નહીં ઉતરે. કમાણી.૩.
ઘર બળતું દેખીને ઘર ધણી, રૂદન અતિ આદરે;
પણ દોલત બળતા દેખીને,માંહી પડી નવ મરે. કમાણી ૪.
માયા કારણ ઉપજે મૃત્યુ, એવું ન કોઇ આદરે;
મોતથકી હરિનો ડર મોટો,એમ વિચારી અરે. કમાણી.૫
આ જગનું સુખ અલ્પ, અરે ભાઇ અતિ દુખ છેઆખરે.
પીડાનો પાર ન પામે, સહસ્ત્રજુગલે સરે. કમાણી.૬.
આ સંસાર સ્વપ્નની સમૃદ્ધિ, ભવ પછી નહી સાંભરે.
સુકરમ કુકરમ રહેશે સાથે, ફેરા જ્યાં તું ફરે. કમાણી.૭.
સ્વપ્નામાં ફૂટે કેરૂએ, ને આંખે આંસું ઝરે;
જાગી જુએ સ્વપ્નુ તો જૂઠું, ફૂટયું ત્યાં ચરચરે. કમાણી.૮
રે પ્રાણી તેં પ્યાર ન રાખ્યો, પરમ પ્રભૂ ઉપરે;
દલપતરામ કહે દારૂણ દુખ, હરિવિના કોણહરે. કમાણી.૯;

પદ ૬ ઠું.—સત્યવિષે રાગ ઠુમરી.

"જાદુગારો ધુતારો કછુ કરી ગયોરે" એ રાગ.

ચિતે ધારી વિચારીને ઉચારી જુઓરે,
સત્ય કેવું છે સુખકારી જુઓ; ચિતે. ટેક.
સત્ય ઉચારે તે સુખ ધારે,
હાંરે ન વિચારે તેની સ્થિતિ તો નઠારી; જુ.સ. ૧.
સત્યની વાણી સઘળે પ્રમાણી,
હાંરે ઉર આણી વખાણી નરનારી; જુ. સ. ૨.
સત્ય તજાય તો જશ ટળી જાય છે,
હાંરે ખાય ખત્તા અને થાય છે ખુવારી; જુ. સ. ૩.
સત્ય આધારે ધનને વધારે,
હાંરે વડા વિદ્વાન વિવેકી વહેપારી; જુ. સ. ૪
સત્ય ન બોલે તે ખર તોલે,
હાંરે સત્ય બોલે તેતો લે શોભા સારી; જુ. સ. ૫.
પરમ પિતાજી સત્યથી રાજી,
હાંરે પૂરાપાજી રહે રાજી સત્યહારી; જુ. સ. ૬.
પરમ ધરમ પણ સત્ય પ્રમાણો,
હાંરે બોલી જાણો ઉર આણી સ્વર્ગ બારી; જુ. સ. ૭.
દલપતરામે કહ્યું શુભ કામે,
હાંરે સર્વ ઠામે સદા સત્યને સંભારી; જુ. સ. ૮.

પદ ૭ મું.—ભોળા જન વિશે.

"પ્રભુ તને પ્રસન્ન તે કેમ થાય." એ રાગ.

ભાઇજન ભોળાજે ભૂતળમાં, સમજે નહિ સવળ અવળમાં
ભાઇ. ટેક.
જ્યાં જેવી સોબત ત્યાં જઇને, તરત ગરક તે થાય;
જેમ ગંગાજળથી મદિરાથી, માટી પલળી જાય.ભાઈ. ૧.
સત્ય અસત્યની સમજણ નહિ, સમજે નહિ સાર અસાર;
છાતીએ ગાંઠ પડી નવ છુટે, હિકમત કરો હજાર. ભાઇ. ૨.
હસે રૂએ કે હઠ પકડે, વણ કારણું કરે લડાઇ;
વણ સમજ્યા વિવાદ કરે, તે ભોળા કહીએ ભાઇ. ભાઇ.૩.
ભૂત પ્રેતની ભ્રમણા રાખે, મંત્ર જંત્રને માને;
સઘળી વાતો સાચી માને, કથન પડયું જે કાને ભાઈ. ૪.
રૂપું આપી સોનું કરાવે, કોઇ કિમિયાગર પાસે;
સોનું બનતતોતે શિદ રખડત, ભોળાને નવ ભાસે.ભાઇ.૫.
વગર વિચાર ઉચાર કરે પણ, જોગ્ય અજોગ્ય ન જાણે;
શુભ રીતે શિખામણ દેતાં, ઉલટો અવગુણ આણે.ભાઇ.૬
મનસૂબા બહુ મોટા રાખે, જોગ બને નહિ જેનો;
પોતામાં જે ગુણ નહિ પૂરો, ધરે ગરવ ઉર એનો. ભાઇ. ૭
ભોળા ભૂપતિની ભૂમિમાં, પ્રજા અધિક પીડાય;
ચોરી કરીને ચોર જતો રહે, જોગી માર્યો જાય. ભાઈ. ૮.
અજ્ઞાની અજ્ઞાનપણાથી, વચન ઉચરતાં ચૂકે;
ભોળાજન ભીતરમાં ખીજે, મહા જુલમ કરી મૂકે ભાઇ. ૯
ભવિષ્ય કારણથી ભોળપણું, એતો સહુમાં આવે;
ડાહ્યા પણ બની જાય દિવાના, ભવિષ્ય જે ભૂલાવે. ભાઈ.૧૦
ભોળા થઇને સ્વારથ સાધે, તે કહીએ ઠગ ભોળા;
ગાગર સાટે લઈ જઇને, ગુમ કરી દે ગોળા. ભાઇ. ૧૧.
કામ કરી પસ્તાવું પડે પછી, કરે જ એવાં કામ;
ભોળાને ભીતરમાં બુદ્ધિ, દિસે ન દલપતરામ. ભાઇ. ૧૨.

પદ ૮ મું.—ભવિષ્ય ભૂલવવા વિષે.

રાગ પ્રભાતિ.

"મેં ગાયો બ્રહ્મ તે પરમ આનંદથી,
કર્મના જીવતે મર્મ બોલે" એ રાગનું.
ભૂલવે ભવિષ્ય તો કોણ ભૂલે નહિ,
ભેદુ પણ ભૂલથી થાય ભોળા;
કોઇ દિન સાહસિક કામ ન કરે કશુ,
તેતણા તુરત દેવાય ડોળા. ભૂલવે. ટેક.
ધર્મરાજા, બધો મર્મ મન સમજતા,
કર્મ છે ધુતનું કેમ માંડે;
પાળતી પતિતણાં વચન સીતા સતી,
છેક પતિ આણ તે કેમ છાંડે. ભૂલવે. ૧.
નરપતિ નળતણી પ્રબળ બુદ્ધિ બહુ,
જૂગટે જીવ તે કેમ જોડે;
જાણીને દુર્લભા આણી જે વલ્લભા,
તેતણો સંગતે કેમ તોડે. ભૂલવે. ૨.
સંપીને શત્રુ સહુ જીતી સંસારમાં,
જાદવે જશ વિશેષે જમાવ્યો;
રાજનીતિતણી રીતચિતથી ટળી,
કુમતિ સૂઝી જ્યારે કાળ આવ્યો. ભૂલવે. ૩.
ચતુરની ચતુરતા કાંઈ ચાલે નહિ,
ભાવિ ભૂલાવતાં ચતુર ચૂકે;
અન્યને આપ ઉપદેશ આપે અતિ,
આપ ઉલટો જઈ ટેક મૂકે. ભૂલવે. ૪.
નાવની જેમ સરખીજ ન રહે ગતિ,
જ્યારે જળ પવન તોફાન જાગે;
વિબુધ વિવેકીનું થાય વિપરીત મન,
વિધિથી વિપરીત જો વેગ લાગે. ભૂલવે. ૫.
દેવ નિર્દોષતે ભૂલિ દૂષિત થયા,
દૈવ ભુલાવતાં દેવ ભૂલ્યા;
માનવી માત્ર અભિમાન મનમાં કશું,
રાખીને ફોક ફરશોન ફૂલ્યા. ભૂલવે. ૬.
છાંડી દેવાંગના વિપ્રની અંગના,
ઇંદ્રને રૂડિ શું અધિક લાગી;
બુદ્ધિ બહુ તોયતે શુદ્ધિ ભૂલી ગયો,
કામની કાજ નિજલાજ ત્યાગી. ભૂલવે. ૭.
જાણ પરવીણ ગોસાંઈ જદુનાથજી,
આબરૂ કાજ જો અરજ કીધી;
સમજણા સેંકડો પાસ સેવક હતા,
કોઇએ કેમ નહિ બુદ્ધિ દીધી. ભૂલવે. ૮.
અગ્નિના અધિક ઉતપાતતે સાંભળી,
સાચવી રાખવા સર્વ જાગે;
છેવટે ઈદા ઇચ્છા થકી છાપરે,
આપણી ચૂકથી આગ લાગે. ભૂલવે. ૯.
એહને કોઇ ઈચ્છા કહે ઇશ્વરી,

કોઈ કહે કર્મના આંક એવા;
જે ન ચૂકે કદા તેજ ચૂકે તદા,
કાંઇપણ છે ખરૂં એવું કહેવા. ભૂલવે. ૧૦.
જૂઠનો વેગ સત્યવાદીને જો ચડે,
બોલતાં બોલ જૂઠાજ બોલે;
પરણી સ્ત્રી પરહરી વનવિષે વિચરી,
પરવધૂ પેખીને દિલ ડોલે. ભૂલવે. ૧૧.
એવું અભિમાન અભિમાની મનમાં ધરે,
હોકરો ખાઉં નહિ કોઇ હામે;
દૈવની આગળે કરવું ડહાપણ કશું,
દીનતા દાખી દલપતરામે. ભૂલવે. ૧૨.

પદ ૯ મું.—ગુરૂઓને શીખામણ.

"વૈષ્ણવ નથી થયો તુરે, હરિજન નથી થયો તુરે" એ રાગ
સમજો શાણા ગુરૂઓરે, શુણજો શાણા ગુરૂઓરે;
શી પેરે પૂજાશો; સમજો. ટેક.
દુરાચરણથી દુર થવાને, સદાચરણના સારૂ;
સંસારીને દ્યો શીખામણ, તેછે કામ તમારૂ. સમજો. ૧
અનાચાર તજવાથી ઉલટું, આપોછો ખાઇ એઠું;
બકરૂં ખેતર બહાર કાઢતાં, ઉંટ આણીને પેઠું. સમજો. ૨
વિષય ભરેલાં પદ વંચાવી, કરો છો જનને કામી;
વ્રજપતિનેશીદખાલીવગોવો,જુએછેઅંતરજામી. સમજો.૩
અવળે રસ્તે ઇશ્વર ભજતાં, જગમાં સુખ નવ જોયું;
બહુ ઝાઝું મળવાને બદલે, ખોળે હતું તે ખોયું. સમજો.૪.
શરણ પામીને મરણ પછી, જમપુરમાં પીડા વેઠી;
પીંજારી ગઇ પૂત પામવા, ખસમ ખોઇને બેઠી. સમજો.૫
પાખંડી ગુરૂજન પોતાનાં, પાપ ન નજરે પેખે;
ઉંડા કુવામાં ઉતરેલો જેમ, ડુંગરને નહિ દેખે. સમજો. ૬.
સેવક જન સઘળાને સાચા, સમજો બેટા બેટી;
દાસતણી વહુ દીકરીયોને, ભ્રષ્ટ ન કરશો ભેટી. સમજો. ૭
આ અવસર છે અવર તરેહનો, જે થાશે તે જોશો;
મમત તમારો નહીમેલો તો,ખાલીસરવસ ખોશો. સમજો.૮
સેવા પામી શું સુધર્યું જો, પૂજયા જડથા જેવે;
દુરાચરણ નહિદૂરતજોતો, સમજુ જનનહિસેવે.સમજો. ૯
આમ તમારૂં કામ બગડશે, રામ રૂદે નહિ રીઝે;
ધામ દામને ગામ ગરાસ, તમામજશે ઘેરત્રીજે.સમજો.૧૦
ખાનપાન સનમાન મળે તોય, માન મૂકી દો મનથી;
ભાનરાખીભગવાનભજો,નાદાનપણુંતજીતનથી. સમજો.૧૧
વાત સુણીને વિવેક સાથે, વિચાર વળતી કરજો;
દલપતરામનીવિનતિદીલમાં,ધીરજરાખીધરજો. સમજો.૧૨.

પદ ૧૦ મું.—પ્રીતિ વિષે.

રાગ ઠુમરી.

"નાથ કૈસે ગજકો બંધ છોડાયો" એ રાગ.
દરદ દિલ દરદીનું દરદીજ જાણે,
અણજાણ્યાં તો અંદેશો આણે; દરદ. ટેક.
પાણીથી દૂર લગાર પડયા થકી, તરફડે મચ્છ જે ટાણે
હાડીઆનેમન હસવું આવે, અનેરીરીતે હસેતે ઠેકાણે. દરદ.૧
ચંદ્રમાં ચિત્ત ચકોરનું ચોપ્યું, તે વાકેફ હોય તે વખાણે;
પોતાનાજીવનેપીડાપડીહોયતો,પારકોજીવશું પિછાણે. દરદ. ૨.
ચમકની તરફ ખેંચાયછે લોહડું. તે કહો કોણ તાણે;
અકળિતકારણએ અસાધારણ, પ્યારનુંએજ પ્રમાણે દરદ.૩
સારસ જોડું સનેહે વસે તેને, પાડતાં જુદાં પરાણે;
સુખનીઘડીતેતેસ્વપનેમળેનહિ,ટળવળીનેતજેપ્રાણે. દરદ.૪.
દંપતીનાં દિલ તેમજ તરસેછે, બંધન પ્યાર બંધાણે;
જાણેછે અંતર અરસપરસનાં,ગાઇ બતાવે શું ગાણે.દરદ.૫;

હોરી ૧ લી.

"સામરો અજહુ નહીં આયો." એ રાગ.
ઘેર આવો વસંત વિલાસી; વિલાસી ઘેર. ટેક.
આવે સમે કેમ આપ થયા છો, પિયુ પરદેશ પ્રવાસી;
અવધ ઉપર દિન અધિક ગયા છે, ફાગણની ગુણ રાશી;
પ્રિયા આવી પૂરણ માસી, ઘેર આવો વસંત વિલાસી. ૧
લખીલખી કાગળ લખવાની લેખણ, ઘણુંલખતાં ગઇઘાસી;
આપનો ઉત્તર એકે ન આવ્યો, એ થકી થઇ છું ઉદાસી;
નકી બેઠી થઇને નિરાશી, ઘેર આવો વસંત વિલાસી.૨.
કથ કથનથકી કોલ કર્યો હતો, એક દિન બેશી અગાશી;
પ્યારી તને નહિ પલક વિસારૂં, તે નથી જોતા તપાશી;
સ્વામી કેમ મળશે શાબાશી, ઘેર આવો વસંત વિલાસી. ૩.
પિયુ તમ અરથે પલંગ બિછાવું, ખાટ બાંધુ ખુબ ખાસી;
ચંપા ચંબેલી ગુલાબના ગજરા, હાર પેહેરાવું હુલાસી;
વદન જોઉ નેણ વિકાશી, ઘેર આવો વસંત વિલાસી. ૪
આ રૂતુમાં રમે પિયુ સંગ પ્રેમદા, હેતે કરી કરી હાંસી;
દલપતરામના દેવે દીધી હોય, જોડ જો રામ સીતાશી;

કશી કેમ રાખે કચાશી, ઘેર આવો વસંત વિલાસી.૧૫

હોરી ૨ જી.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

આવો પ્રાણપતિ પીયુ પ્યારા, હો પ્યારા; આવો. ટેક.
આ અવસરમાં ઉતાવળા આવી, પૂરો મનોરથ મારા;
વીતી જશે જો વસંતના દિવસો, સોભાથી શોભિત સારા
આગળ મળવાના ઉધારા, આવો પ્રાણ પતિ પિયુ પ્યારા. ૧
ફૂલેલા ફૂલના ફાલ તે તમવિના, નિરખતા દીસે નઠારા;
સંત વસંતના રાગ આળાપે, લાગે છે તે તો લવારા;
સ્વામી હોય તોજતે સારા. આવો, ૨.
કોયલના સ્વર કાળજું કાપે, શુકસ્વર દુખ કરનારા;
વાજે દુકડ[1] ડફ, ચંગ મૃદંગને ગાજે સરોદ સતારા;
ભિતર ઉપજે ભયભારા. આવો. ૩.
સેવા કરૂં આપો સાસુના જાયા, નહીં રાખું નેણથી ન્યારા;
નાથ તમે મારી નથડીનું મોતી, હઇડાના હાર હજારા;
તમે મારા નેણના તારા. આવો. ૪.
કંથવિના મને કશુંએ ગમે નહીં, ખટ રસ લાગેછે ખારા;
દલપતરામના દેવને કહુંછું, તોડ વિજોગ અમારા;
તેથી પાડ માનશું તારા. આવો. ૫.

હોરી ૩ જી.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

નણુદી કેમ નાથ ન આવ્યા, ન આવ્યા; નણદી. ટેક,
જોને એણે પરદેશમાં જૈને, જાગુ જમાવ જમાવ્યા;
જરીએ ફરી ઘર સામું ન જોયું, કરોડ સંદેશા મેં કહાવ્યા;
કાગળ એક લાખ લખાવ્યા. નણદી. ૧.
પરણીને તુરત જવા પરદેશે; શોધી સંઘાત સિધાવ્યા;
મારૂં કહ્યું કશુએ નહિ માન્યું, કરોડ તરેહ અટકાવ્યા;
રહ્યા નહિ મારા રોકાવ્યા. નણદી. ૨.
નૂર આપી નવા નાવમાં જ્યારે, નવ નવા ભાર ભરાવ્યા;
એવે સમે છાંટા આંસુના મારી, આંખેથી ખૂબ ખરાવ્યા;
અવધ ખટ માસ ઠરાવ્યા; નણદી. ૩.
ખરેખરા સમખાઈ ખચિત કરી, ઉરવિશ્વાસ અણાવ્યા;
જર અરથે જળપંથ જવાના, અગણિત ગુણતો ગણાવ્યા;
ભલા ભલા ભેદ ભણાવ્યા; નણદી. ૪.
બહુ બહુ બંદર અંદર જૈને, મૂલથી માલ મગાવ્યા;
લાભ મળ્યો તેમ લોભીયા થૈને, લોભ અથોભ લગાવ્યા;
લોભે સમભારે ભગાવ્યા; નણદી. ૫.
વાટ જોતાં દસ વર્ષ વિત્યાં પણ, લાજે ન કોઇના લજાવ્યા;
જોબન જોર તો જાયછે જલદી, નહિ શણગાર સજાવ્યા;
ભલા નહિ વેષ ભજાવ્યા; નણદી. ૬.
મુદત દિવાળીના દિવસની દીધી, વાયદા તે તો વટાવ્યા;
ફરીનેઅવધ્ય વળી ફાગણની લખી, એ પણ દિવસતો આવ્યા;
હરખ હૈએ નહિ ઉપજાવ્યા; નણદી. ૭.
રંગે રમે હોરી મળીને રસીલી, કેશુડે રંગ રચાવ્યા;
પરણ્યોને પ્યારી પરસ્પર છાંટે, મનહર ખેલ મચાવ્યા;
બાળી ભડકા પ્રગટાવ્યા; નણદી. ૮.
તાળ મૃદંગ વિણા ડફ વાજે, રાગ રસિક ગવરાવ્યા;
વિરહણીને તો વિશેષ વધે દુઃખ, વિષના રોપા વવરાવ્યા;
ચણ્યા લોહના ચવરાવ્યા; નણદી. ૯.
ચંપા ગુલાબ ચંબેલીને ચોદશ, ફૂલડે ફુલી ફૂલાવ્યા;
ભોળવીને કોઇએ મુજ ભરથારને, ભાન જરૂર ભુલાવ્યા;
કાંતો રહેવા કબુલાવ્યા; નણદી. ૧૦.
દાહાડા વસંત રૂતુના જે દુર્લભ, ગાફલ થૈને ગુમાવ્યા;
કાંતો કોઇએ મારા અવગુણકહીં કહીં, મુજભરથાર ભમાવ્યા
કોણે એવી અકલ કમાવ્યા; નણદી. ૧૧.
કર્મ કિયા ભવના નડયાં નણદી, ઉરમાં અંગારા ધખાવ્યા;
દલપતરામના દેવને કહુંછું, પિયુથી વિજોગ રખાવ્યા;
એવા કેમ લેખ લખાવ્યા, નણદી કેમ નાથ ન આવ્યા.૧૨

હોરી ૪ થી.

"મત ડારો પીચકારીરે મેં તો સધરી ભીંજાઇ ગઇ."—એ રાગ.

વસંત રૂતુ ખીલ્યો વનમાં રે,
મોટી ખુશી મારા મનમાં; ટેક.
દેશમાં વાગ્યો સુધારાનો ડંકો,
શુભ થયું એજ શુકનમાં રે; મોટી. ૧.
ધરણીમાં થઇછે કુધારાની કમતિ,
ગમતી સાફાઇ ગગનમાં રે; મોટી. ૨.
આજ પ્રજાતો સ્વતંત્રતા પામી,
વદનથી વદતાં વચનમાં રે; મોટી. ૩.
બાગમાં ફૂલ બહુ વિધ ફૂલ્યાં,

[1] નરઘાં.

ફુલ ફેલાઇ છે જનમાં રે; મોટી. ૪.
ઘેર ઘેર ઓચ્છવ અતિ ઘણા થાએ,
ગાયછે ગીત ગાયનમાં રે; મોટી. ૫.
રંગ ઉમંગે થયાં મુખ રાતાં,
હોય જેમ હોરી ખેલનમાં રે; મોટી. ૬.
ધાણીની પેઠે તો ધન વહેંચાયું,
ભળીયા છે લોક ભજનમાં રે; મોટી. ૭.
દલપતરામના દેવે દયાથી,
દીધો આનંદ આદનમાંરે; મોટી. ૮.

કેફ વિષે.—દોહરો.

ભાંગ અફીણુ ગાંજા થકી, ઉપજ્યાં કષ્ટ અનેક;
રાજ ગયું દોલત ગઇ, વિદ્યા તથા વિવેક. ૧.

ગરબી ૧ લી.

"ધન્ય અંબે માત વશીયાં ડુંગર
માંહરે જાયગા જોઇને."
એ રાગ.

કેફી લોકો કેફતણા અવગુણરે કહું હું કેટલા,
નિર્લજ નરછે કેફતણા કરનારરે; જગમાં જેટલા. ટેક.
આ જગમાં જે જન કેફ કરે,
તેના તનમાં રોગ અનેક ઠરે;
તેની નિશ્ચે નરમાં લાજ નરહે,
કેફી લોકો કેફતણા અવગુણરે કહું હું કેટલા. ૧.
તેનાં બાળક બાજરીને રડશે,
તેને લેણાવાળા નિત નડશે;
પછી ગભરાઇ બહારીને લડશે,
કેફી લોકો કેફતણા અવગુણરે કહું હું કેટલા. ૨.
નિત નવી નવી ફરિઆદો થાશે,
વસતર હરરાજે વેચાશે;
કેફી સરકારે દોરાશે,
કેફી લોકો કેફતણા અવગુણરે કહું હું કેટલા. ૩.
એ ભાન થઇ ભૂલ્યો ભમશે,
નરસી જગ્યોમાં જઇ રમશે;
અભિમાન તજી ગાળો ખમશે,
કેફી લોકો કેફતણા અવગુણરે કહું હું કેટલા. ૪.
તેને ધરધંધો નહીં હાથ ચડે,
તેની બુદ્ધિ જાશે કેફ વડે;
તેને રસ્તો સુઝે નહીંજ જડે,
કેફી લોકો કેફતણા અવગુણરે કહું હું કેટલા. ૫.
એવો અક્કલ હીણો કોણ હશે,
ધન ખરચીને દુખીઆરો થશે;
કોણ મરવા સામે પૂર જશે,
કેફી લોકો કેફતણા અવગુણરે કહું હું કેટલા. ૬.
કાંઇ નથીરે એમાં સ્વાદ કશો,
કેફથી ઉલટા હેરાન થશો,
પછી મરીને જમને હાથ જશો;
કેફી લોકો કેફતણા અવગુણરે કહું હું કેટલા. ૭.
તમે વિગતેથી વિચાર કરો,
વળી પરમેશ્વરથી કાંઇક ડરો;
દલપતની વિનતિ દીલ ધરો,
કેફી લોકો કેફતણા અવગુણરે કહું હું કેટલા. ૮.

ગરબી ૨ જી.

"સુણજો સાજનો રે"—એ રાગ.

સજ્જન લોક વિચારી, સારી શિખામણ મન ધરીએજીરે
જેમ તેમ મુખ બોલાએ, જેથી દિલમાં તેથી ડરીએ કેફ
ન કરીએજી. ૧.
તાળી પાડી દોષ દેખાડી, કહુંછું દહાડી દહાડીજીરે;
મારૂં વેણ તમે માનોતો, તજજો મદિરા તાડી. કેફ. ૨.
કેફ કર્યાથી ઘટશે ભાઇ, ચિતમાંથી ચતુરાઇજીરે;
ધન ખરચી લેવી લુચ્ચાઇ, મોટી એ મુરખાઇ. કેફ. ૩.
લાજ ઘટે ને કાજ ન સુધરે, એમ ન વિચારે અંધોજીરે;
સાર નથી એમાં કાંઇ અંત્યે, ઘર ખોવાનો ધંધો. કેફ. ૪.
વેદ પુરાણ કુરાન કિતાબો, જોજો તેહ તપાશીજીરે;
એ લક્ષણ તજવાથી મળશે, સઘળેથી સાબાશી. કેફ. ૫.
કાજી મુલાંનો મત એછે, એ મત અધ્યારૂનોજીરે;
હિંદુમાં ગૌહત્યાથી પણ, દોષ ઘણો દારૂનો. કેફ. ૬.
મદિરા સારૂં મારૂં તારૂં ચોર્યાનું ચિત્ત થાશેજીરે;
કોઇ સમે સાંકડમાં આવી, જીવ તેમાંથી જાશે. કેફ. ૭.
વસ્ત્ર તજીને લાજ વિનાના, ખરની રીત રખડશોજીરે;
કહે દલપત કરમાં દીવો લઇ,કોઇ ન કુવામાં પડશો.કેફ. ૮.

ગરબી ૩ જી.

આવો હરિ શિવશંકર ભોળા."—એ રાગ.

તજો તમે કેફ કરમ કરવું,

જેથી થાયે મોત વિના મરવું, તજો તમે કેફ. ટેક.
નથી એમાં સ્વાદ કશો સારો,
વિવેકની નજરથી વિચારો;
દુઃખી થશે કેફનો કરનારો, તજો તમે. ૧.
પીશે જે જન મદિરા તાડી,
તેનાં ફળ દેશું દેખાડી;
ઊંચે પદથી દેશે પાડી, તજો તમે. ૨.
અફીણથી કૈક ગયા ઉડી;
ગમાવી ગાંઠથકી મૂડી;
મૂઆ દુઃખ દરીયામાં બુડી, તજો તમે. ૩.
મૂરખને મૂર્ખ મળે સંગી,
લીલાગર ભાંગ પીએ ભંગી;
અક્કલ હીણા એતો અડબંગા, તજો તમે. ૪.
મફર કે માજમ જે ખાશે,
જરૂર અક્કલ તેની જાશે;
સારા સારા લોકોમાં નિંદાશે, તજો તમે. ૫.
પીએ કોઈ ગાંજો ગુણ જાણી,
ધુમાડો ખેંચે બળ આણી;
એની તો અક્કલ વેચાણી, તજો તમે. ૬.
તે સર્વે રોગ કરે તનમાં.
અમે સાંભળ્યું વૈદો જનમાં;
મોટા તમે માની લેજ્યો મનમાં, તજો તમે. ૭.
ન ખાશો પાક કદી પ્રીતે,
જેથી ચતુરાઈ ઘટે ચિત્તે;
રેજો રૂડા માણસની રીતે, તજો તમે. ૮.
પ્રભુ થકી જો દિલમાં ડરીએ,
કદી એવું કરમ નહીં કરીએ;
શિખામણ સારી રૂદે ધરીએ, તજો તમે. ૯.
બનાવી ગરબી બહુ સારી,
ગુણી જે દેશે વિસારી;
તેના મુખ ઉપર પેજારી, તજો તમે. ૧૦
વારે વારે શું કહીએ વારૂ,
સ્નેહે કરી કહુંછું તમ સારૂ;
માનો દલપત કહે કહ્યું મારૂં, તજો તમે. ૧૧.

ગરબી ૪ થી.—કેફના અવગુણ વિષે.

"લાલ પીઆરીનો સાહેબોરે"—એ રાગ.

શીખ કહુંછું તે સૌ સાંભળોરે,
કેફ વિસારો અફીણ હો લાલ;
લાલ કસુંબા નવ લીજીએરે. ટેક.
અવગુણ અતિ ઝાઝા અફીણમાં રે,
એથી હોયછે અક્કલ હીણ હો લાલ;
લાલ કસુંબા નવ લીજીએ રે. ૧.
મોટે મેહેલ ચડીને બેસતારે,
અફીણથી એજ થયા હરરાજ હો લાલ;
લાલ કસુંબા નવ લીજીએ રે;
જે નર ભોજન જમતા ભાવતાં રે,
રડતા દીઠા અન્નને કાજ હો લાલ;
લાલ કસુંબા નવ લીજીએ રે. ૨.
વાહન રથ ઘોડાને પાલખી રે,
ચાલ્યા પગ પાળા તજી તે તેહ હો લાલ.
લાલ કસુંબા નવ લીજીએ રે;
રાતા માતા શરીરે શોભતા રે,
દીઠા તેના દુર્બળ દેહ હો લાલ;
લાલ કસુંબા નવ લીજીએ રે. ૩.
જે નર ચતુર શિરોમણી જાગતા રે,
નીરખ્યા તે નિદ્રાળે નેણ હો લાલ;
લાલ કસુંબા નવ લીજીએ રે;
જે નર બહુ જુક્તિથી બોલતારે,
તે નર ભાખે ભાગ્યાં વેણ હો લાલ;
લાલ કસુંબા નવ લીજીએ રે. ૪.
જેની અતિ સંભળાતી આબરૂ રે,
તેર ન લોકોમાં નિંદાય હો લાલ;
લાલ કસુંબા નવ લીજીએ રે;
જેનું સાચપણું સૌ માનતારે,
તે સાચો થાવા સમખાય હો લાલ;
લાલ કસુંબા નવ લીજીએ રે. ૫.
તોપણ સોચમનાય નહિ તેહનુંરે,
સર્વે લોક તજે વિશ્વાસ હો લાલ;
લાલ કસુંબા નવ લીજીએ રે;
તે નર દુનીયામાં જીવતો મુઓરે,
સારૂં મનુષ્ય ન બેસે પાસ હો લાલ;
લાલ કસુંબા નવ લીજીએ રે. ૬.
બહુ દુઃખછે એવા બંધાણમાં રે,
કોઈદીન કરમગતિ હોય હીણ હો લાલ;

લાલ કસુંબા નવ લીજીએ રે;
પૃથ્વી ઉપર પગ ધસવા પડેરે,
તે ઘડી આવે મોઢે ફીણ હો લાલ;
લાલ કસુંબા નવ લીજીએ રે. ૭.
જે કોઈ તજશે વસ્તુ કેફની રે,
રાજી થાશે શ્રી ભગવાન હો લાલ;
લાલ કસુંબા નવ લીજીએ રે;
શિક્ષા સુંદર દલપતરામની રે,
સજ્જન સહુ કોઇ ધરજો કાન હો લાલ;
લાલ કસુંબા નવ લીજીએ રે. ૮.

ગરબી ૫ મી.

કેફ વિષે.—પરજીયો.

"જીવે માણીગર બંદલો"—એ રાગ.

કેફી સૈયર જેનો કંથડોરે, તેનાં પૂરણ પાપ;
મનમાં ઉદાસી મટે નહી, હાંરે તપે તનડામાં તાપ. કેફી. ૧
એવો દિસે અળખામણો રે, જાણે જીવનો ટોલ;
આડા બોલો અફીણીઓ, હાંરે એનાં ગાત્ર ગળેલ. કેફી. ૨
એક ટકાની નહીં આબરૂ રે, પીંટયો ચૌટાનો ચોર;
દહાડી દોરાય દરબારમાં, હાંરે પુઠે લોકોનો નોર. કેફી. ૩
અપોચિઓ ને ઘણો આળસુરે, કાંતો ઊંઘે કાં ગાય;
રળવાની શક્તિ રહે નહીં, હાંરે રળ્યું રંડાતું ખાય. કેફી. ૪
બારેથી આવે બે બાકળોરે, દીણા દેખાય હાલ;
ખૂણે ઢાળીને પડે ખાટલો, હાંરે બેરી છૈયાંનો કાળ.કેફી.૫
બાળકને ખાવા નહીં બાજરીરે, પીટયો પ્રગટે ઉફાંદ;
છતે ધણીએ બળે છાતડી, હાંરે વેઠે રંડાપો રાંડ. કેફી. ૬
લાજ હીણો લેખે નહીંરે, જશે તરણાથી તોલ;
તેવા અફીણના તોરમાં, હાંરે બોલે જુઠેરા બોલ. કેફી. ૭
કોઈ કોઈ વખત થાય કેફથીરે, હૈયા ફુટા હેરાન;
તોય શિખ દલપતરામની, હાંરે ધારે ન કાન. કેફી. ૮

ગરબી ૬ ઠી.

"ઓધવજી સંદેશો કહેજો શામને"—એ રાગ.

મા મુજને કેમ દીધીરે કેફી કંથને,
કાઢયાં શોધી કીયા જનમનાં વેરજો;
જનમ સમે નવ આણ્યો મારા અંતને,
ગળથુથીમાં ઘોળી ન પાયું ઝેરજો. મા મુજને. ૧.
છોરી નાંખીરે બળતી આગમાં,
ઉગરવાનો નથી હવે ઉપાય જો;
ભોગવવું દુઃખ લખ્યુંરે મારા ભાગ્યમાં,
રજની દહાડા રડતાં વીતી જાય જો. મા મુજને. ૨.
આવરદા મારીરે અતિ લાંબી થઈ,
ત્રાગ નહીં જે તોડયે તુટયો જાયજો;
કર્મતણી કહાણીરે કયાં જાયે ફરી,
છાંય કુવાની કુવામાંહે સમાયજો. મા મુજને. ૩.
શું કરવું જીવીને આ સંસારમાં,
હાથે મરૂં તો આતમ હત્યા થાયજો;
સાત જનમ પામુંરે શોક અપારમાં,
પાર ન આવે કરતાં કરોડ ઉપાયજો. મા મુજને. ૪.
રમવું ને જમવું તો મુજને નવ ગમે,
માથે ઉગ્યાં દુઃખનાં મોટાં ઝાડજો;
એ દુઃખથી છોડાવે મુજને આ સમે,
પૂરણ માનું પરમેશ્વરનો પાડજો. મા મુંજને. ૫.
ફરી જનમ ધરશુંરે ત્યાં સુખ પામશું,
આ અવસર તો એળે ગયો અવતારજો;
હૈયું કઠણ કરીને હિમ્મત રાખશું,
ભાગ્યે લખીયો દૈવે આ ભરતારજો.મા મુજને. ૬.
પાપ નથી કીધાં મેં આવડાં આપળે;
પ્રગટયાં આવી પેલા ભવનાં પાપજો;
લેખ લખ્યા દૈવે તે ટાળ્યા નવ ટળે,
કર્મ કરે તે ન કરે માને બાપજો. મા મુજને. ૭.
દિલમાં એમ સમજીને દુઃખ ન માનવું,
રાખું રૂદેમાં કેના ઉપર રોષજો;
ભવ પેલે કીધાં તે ભોગવી છૂટવું,
દલપતના સ્વામીને નદેવો દોષજો. મા મુજને. ૮.

ગરબી ૭ મી.

કેફીની સ્ત્રીના બાર મહિના. વાલાજીના ગરબાનો રાગ.

૧ કારતક મહિને કેફી જેનો કંથરે સાહેલી,
આએ અબળાના દુઃખનો નાવે અંત; સાંભળ સાહેલી.૧
દિવસ ઘટે ને રજની મોટી થાશેરે, સાહેલી;
આ કેફીની અબળાના કેમ દિન જાશે;સાંભળ સાહેલી.૨.
હિમાળાનો શીતળવાયુ વાયરે, સાહેલી;
આએ મહિનો એવી રીતે કેમ જાય;સાંભળ સાહેલી. ૩

૨ માગશર મહિને સુખ પામું શી પેરરે, સાહેલી,
આ કેફીડેતો માંડયો અકરાકેર; સાંભળ સાહેલી. ૧.
ઉપજ ખરચની વાત કશી નહી જાણીરે, સાહેલી;
આ,ખોઇ બેઠો નિજ બાપતણી કમાણી;સાંભળ સાહેલી૨·
પડયો રહે કયાંઇ કેફી રસ્તા માંયરે, સાહેલી;
આ એ મહિનો એવી રીતે કેમ જાય;સાંભળ સાહેલી.૩
૩ પોષેતો ઘર વેચી બેઠો 'પાપીરે,' સાહેલી;
આ પીયર જવાની રજા વહુને આપી;સાંભળ સાહેલી.૧.
જેણે મને પરણાવ્યું એવું પાપરે, સાહેલી;
આ પેલા ભવનાં દુશ્મન માને બાપ;સાંભળ સાહેલી.૨.
એ રતમાં સાસરે જવા સહુ ચહાયરે, સાહેલી;
આએ મહિનો એવી રીતે કેમ જાય;સાંભળ સાહેલી.૩.
૪ મહા મહિનામાં બોલે લોક વસંતરે, સાહેલી;
આ તે દુઃખણી કેફીડો જેનો કંથ; સાંભળ સાહેલી. ૧.
વન પાલોયાં આંબે આવ્યો મોરરે, સાહેલી;
આ દુખણીને સુખ નથી ઓણુંકેપોર;સાંભળસાહેલી.૨·
ભમર ગાન શુણી પીયુ મળવા મન થાયરે,સાહેલી;
આ એ મહિનો એવી રીતેકેમ જાય; સાંભળ સાહેલી ૩
૫ ફાગણમાં નર નારી ખેલે ફાગરે, સાહેલી;
આ કેફીની અબળાને અંતર આગ; સાંભળ સાહેલી.૧
રમે જમેને હસે મળી નર નારરે, સાહેલી;
આ કેફીની પરણેલી ખાએ માર; સાંભળ સાહેલી. ૨.
જોવું ને રોવું ઘર ખુણા માંયરે, સાહેલી;
આ એ મહિનો એવી રીતે કેમ જાય;સાંભળ સાહેલી.૩
૬ ચૈતરમાં કેમ ધીરજ રાખું ચિતરે, સાહેલી;
આ કેફ કરે કેફીડો નિતને નીત; સાંભળ સાહેલી. ૧.
ઓ પરમેશ્વર કેમ આવો વર આપ્યોરે, સાહેલી;
આ એ વરથીતો અતિ ભલો રંડાપો;સાંભળ સાહેલી.૨·
લેણાં વાળાની ફરીયાદો થાયરે, સાહેલી;
આ એ મહિનો એવી રીતે કેમ જાય;સાંભળ સાહેલી.૩.
૭ વિલખતાં આવ્યો મહિનો વૈશાખરે, સાહેલી;
આ,ઘામ ઘણે દિલ થાય બળીનેરાખ;સાંભળ સાહેલી.૧·
સુરજ તપેનો છત્તર આડુ રાખું રે, સાહેલી;
આ દિલ દાઝે તે કેની આગળદાખું; સાંભળ સાહેલી.૨.
રજની ઘટીને દહાડા મોટા થાયરે, સાહેલી;
આ. એ મહિનો એવી રીતેકેમ જાય; સાંભળ સાહેલી.૩.
૮ જેઠેતો જીવલડો જલવા લાગ્યોરે, સાહેલી;
આ કેફીની અબળાનોઆનંદ ભાગ્યો;સાંભળસાહેલી.૧.
પગ દાઝેતો મોજડીઓ લઇ ધાઉંરે, સાહેલી;
આ કાળજડું દાઝે તે કેમ કરી ઠારું;સાંભળ સાહેલી. ૨.
કેફીડાને કોઇ ન કહે સમજાયરે, સાહેલી;
આ એમ હિનો એવી રીતે કેમ જાય;સાંભળ સાહેલી.૩.
૯ અસાડમાં ચડી આવ્યોછે ઘનઘોરરે, સાહેલી;
આ મોટા હરખ ધરીને બોલે મોર; સાંભળ સાહેલી.૧·
કેફી પીયુ બંદીખાનામાં માલેરે, સાહેલી;
આ પરણેલીના દિલમાં એ રત સાલે;સાંભળ સાહેલી ૨.
લીલી ધરા વિધ વિધનાં અંનવવાયરે સાહેલી;
આ, એ મહિનો એવી રીતે કેમ જાય;સાંભળસાહેલી૩.
૧૦ શ્રાવણમાં મેં શિવ પૂજા નહિ કીધીરે, સાહેલી;
આ દૈવે મુજને કેફીને કર દીધી; સાંભળ સાહેલી. ૧.
ચિત્ત ટળેલો વ્યસની જુઠો ચોરરે. સાહેલી;
આ, એ સગપણ કરનારો મરજો ગોર; સાંભળ સાહેલી.૨.
ભાગ્યવતી જે પીયુ સાથે સોહાયરે, સાહેલી;
આ,એ મહિનો એવી રીતે કેમજાય;સાંભળ સાહેલી. ૩.
૧૧ ભાદરવે ભર જોબન એળે જાયરે, સાહેલી;
આ કેફીની બહારીતે કેમ સુખ થાય; સાંભળ સાહેલી ૧.
નદીએ આવ્યાં પૂરણ જળનાં પૂરરે, સાહેલી;
આ પીયુ સાંભરતાં આગ્ય જલેછે ઉર;સાંભળ સાહેલી.૧.
માળે બેશી પંખીડાં મલકાયરે, સાહેલી;
આ, એ મહિનો એવી રીતે કેમ જાય;સાંભળ સાહેલી
૧૨ દીવાળીના દહાડા આસો માસ રે, સાહેલી;
આ કેફીની બહેરી નિત રહે ઉદાસ; સાંભળ સાહે...
રમે જમે જન ધરે નવા શણગારરે સાહેલી;
આ કેફીની નારી નયણે જળ ધાર; સાંભળ સાહેલી. ૨.
ગુણવંતી મળી મળીને ગરબા ગાયરે, સાહેથી;
આ, એ મહિનો એવી રીતે કેમજાય; સાંભળ સાહેલી.૩.
૧૩ માસ અધિકમાં અધિકપણે શું કહીએરે, સાહેલી;
આપીયુ બંદીખાને એકલાંકેમ રહીએ;સાંભળ સાહેલી૧
એ વરથી જો છુટકો મારો થાયરે, સાહેલી;
તો દલપતના સ્વામીને લાગું પાય; સાંભળ સાહેલી.૨.

કેફ વિષે—લાવણી ૧ લી.

"એકવાર રામ રામ બોલો."—એ રાગની.

સખી મારો કંથ મને પ્યારો;

જેવો હઇઆનો હાર વળી જેમ નેણુનો તારો. ૧.
સખી મારો કેફી કંથ રૂડો,
મોટે મારગ જાય તો ભાગું ભાવ ધરી ચુડો. ૨.
સખી મારો કંથ ગયો હાટે,
પણ દીઠે ઉદાસી થઈ હું બેઠી એ માટે. ૩.
સખી મારો પીયુ ગયો પીડે,
પણ દીઠે સુખ થાય બળેછે દિલ મારૂં દિઠે. ૪.
સખી મારો પીઉછે વેપારી,
જાણે સઘળું શેહેર નથી અજાણ્યું નર નારી. ૫.
સખી મારો કંથ કરે ચોરી,
નિત્ય જાય રાજદુવાર એ ચાકર ચાલેછે દોરી. ૬.
સખી મારાં ભાગ્ય ભલાં જાણું,
મન ગમતા પિયુ સાથ સદા મન ગમતાં સુખ માણું. ૭
સખી મારા કર્મતણી કાણી,
કેહેછે દલપતરામ બોલી એમ કેફીની રાણી. ૮.

લાવણી ૨ જી.

"ગરીકૃષ્ણ કે દરશણુ કારણુ આગે
...શિવ ગોકુલમેં."—એ રાગ.

કરશે કેફ મગન થઇ ફરશે, ધરશે નહિ શિક્ષા મનમાં;
મુહ... શિર કુટા કુટી મરશે, રડશે રોગ થયે તનમાં. ૧.
તે સારૂં હિત કહું તમારૂં, મારૂ વાયક માની લહો;
શરમ ... કરમ તજોતો, પરમ ધરમથી પૂર્ણ રહો. ૨.
ઝટપટ કેફથી ખટપટ છોડો, અટપટી વાત નથી એમાં;
દામ ઉગરશે, કામ સુધરશે, રામ થશે રાજી જેમાં. ૩.
જશે બુરાઇ, થશે ભલાઇ, ખસે કમાઈ ન કરમાંથી;
કેફ લગાઇ, તજે તો બાઇ, જશે લડાઈ ઘરમાંથી. ૪.
સ્વાદ વિચારો, ગુણ સંભારો, યારો કેફ પછી કરજો;
ગરથ ખરચી ગદ્ધા શીદ બનીયે, ધીરજ ધરી મનમાં ધરજો. ૫.
નિરલજ કરવું, મુખ નીચુ ફરવું, મરવું તેથી મહા સારૂં;
કેફી થવાથી કોઢી થવું તે, ઘણું સરસ મનમાં ધારૂં. ૬.
વાઘ અગનિ વિષ વૈરી મળજો, કદી ન મળજો કેફ નહીં;
પ્રેત પિશાચ ને ભૂત વળગજો, કદી વળગજો કેફ નહીં. ૭.
મુઆં મનુષ તો બહુ વખણાયે, જીવતાં કેફી નિંદાય અતિ;
કહેછે દલપતરામ ન થાશો, દુશમનની પણ એવી ગતિ. ૮.

લાવણી ૩ જી.

"અરેમેં બાલેશ્વર બંકા, અટલ જીમ
ધારી."—એ રાગ.

ઉડી પલકમાં ગયા મુલકથી, કેફ જેઓ કરતા;
કેફ જેઓ કરતારે, કદી શંકા મન નહિ ધરતા; ઉડી. ટેક.
બાગ ફુવારા હોજ બનાવી, સુખથી વીચરતા;
ગજરા તોરા હાર ફૂલના, ધરી મગન ફરતા;
ધરી મગન ફરતારે, કદી શંકા મન નહિ ધરતા; ઉડી. ૧;
જેની મુછો મોટી વાંકડી, ઉપર લીંબુ ઠરતાં;
દેશ વિજય કરી, એક છત્ર ધરી, દેવથી નહિ ડરતા;
દેવથી નહિ ડરતારે, કદી શંકા મન નહિ ધરતા; ઉડી. ૨.
ગુણિજન નિજ જશ ગાન કરતા, મુખ અમૃત ઝરતા
ખડે જાઓ ખડે જાઓ થાય અગાડી, શિર ચમર ઢળતા;
શિર ચમર ઢળતારે, કદી શંકા મન નહિ ધરતા; ઉડી. ૩.
શત્રુ સકળનાં શહેર લૂટીને, ભૂમિ ખણી ભરતા;
ન ખમે કદી અપમાન તુંકારો, તરત લડી મરતા;
તરત લડી મરતારે, કદી શંકા મન નહિ ધરતા; ઉડી. ૪.
ધ્રિગડ્ડાં ધ્રિગડ્ડાં ધિ ચોઘડિયે, ઘડિ ઘડિ ઘાવ પડતા
રૂમઝુમ ઝણણણ ઠણણ ચાલતી, નારી સારી વરતા;
નારી સારી વરતારે, કદી શંકા મન નહિ ધરતા; ઉડી. ૫.
સોના સિંહાસન, બેઠક જાજમ, મખમલી પાથરતા;
ઝળાંઝળ કાંતિ, અજબ ઝળકતી, ઘરની સુંદરતા;
ઘરની સુંદરતારે, કદી, શંકા મન નહિ ધરતા; ઉડી. ૬.
કેફ કરી ગફલતમાં નિશદિન, શયન અનુસરતા;
કહેછે દલપતરામ, ધામ ધન, શત્રુતણું હરતા;
શત્રુતણું હરતારે, કદી શંકા મન નહિ ધરતા; ઉડી. ૭

ગરબી ૧ લી.—આ દુનીયામાં કોઇ રહેવાનું નથી. એ વિષે.

"સારૂં સારૂં રે સુરત શેહેર, મુંબાઈ અલબેલી"
એ રાગ.

થિર કરીને કોઇ આ ઠામ, રે નથી રેહેવાનું;
કરીલો કાંઇ રૂડું કામ, રહેશે કહેવાનું; ટેક.
વિક્રમ સરખા વીર ગયા મે, ભૂપ ગયો વળી ભોજરે;
જોરાવર જયકારી જગતમાં ફરતી જેની ફોજ; રે નથી. ૧.
છતે ગયો શાહુ છત્ર પતિનો, દુનીયાથી દેખાવ રે;
બાજીરાવ ગયા બળવંતા, ગયા શિવાજીરાવ; રે નથી. ૨.

બારોનેટ બહુ જશવંતા, શેઠ ગયા જમશેદ રે;
કહો રહ્યા ક્યાં ધનજી કામા, ખલક ધરેછે ખેદ; રે નથી. ૩
જેણે બહુ જર જોડી જગતમાં, કર્યા ગુપત ઉપકાર રે;
કંઇ દુખિયાનાં દુઃખ કાપ્યાં તે, સંભારે સંસાર; રે નથી. ૪
મોતીશા મુંબઇમાં મોટો, સરસ હતો શાહુકાર રે;
નામ ગયું ને ઠામ ગયું વળી, ગયા ગરથ ભંડાર; રે નથી.૫
કંઇ ગુણવંતા ગયા ગવરનર, સરસ ગયા સરદાર રે;
રાજા રાણા કોઇ રહ્યા નહીં, કંઠા અમલ કરનાર; રે નથી. ૬
હેમાભાઇ હયાત હતા ને, શેઠ હતા હઠિસંગરે;
તે પણ દુનિયા તજી ગયાને, મનમાં રહ્યા ઉમંગ; રેનથી. ૭
ક્યાં પ્રિન્સ આલબરટ પૃથ્વીપતિ, રાણીનો ભરથારરે;
જોતાં જોતાં ગયા જગતથી, જરા ન લાગી વાર; રે નથી૮
પડ્યું રહે નાણું પૃથ્વીમાં, અગણિત આડે આંકરે;
સમજી લેજો કાંઇ પણ સાથે, નહીં આવે નવટાંક; રે નથી.૯.
બાગ બગીચા બેઠક બંગલા, મોટા મોટા માળરે;
એતો સૌ એમનાએમ રહેશે, પરથમ ચણજોપાળ; રેનથી.૧૦.
આરંભેલા અધુરાં રહેશે. કંઇક જગતમાં કામરે;
તરત અજાણ્યુ તેડું આવે, તજિને જવું તમામ; રે નથી.૧૧.
કાલ કર્યાનું આજ કરી લે, કોણે દીઠી કાલરે;
પગલાં હેઠે મોત પડ્યુંછે, ચેતી ચેતી ચાલ; રે નથી. ૧૨
લાચારોની આશીષ લેજો, નિશ્ચળ કરજો નામરે,
સમજો તો સારી શિખામણ, દેછે દલપતરામ; રે નથી. ૧૩.

ગરબી ૨ જી—જુઠું ન બોલવા વિષે.

"વનમાં ભુલી પડીરે પેલો ક્યાં ગયો કાનુડો"એ રાગનીછે.
ઠગમાં તે ઠરેરે જગમાં જે જન બોલે જુઠું,
જૂઠે રૂઠે જગપતિ વળી આબરૂ કહે હું ઉઠું ઠગમાં. ટેક.
જૂઠા જનનું કોઇ ન જાણે, સરખાતાં પણ સાચું;
વાટે ઘાટે વાત કરે જન, ડાટો એનું ડાચું; ઠગમાં. ૧
સહજ સ્વભાવે હસતાં હેતે, વદો ન જુઠી વાણી;
તજો તમે તે ટેવ નઠારી, જુઠામાં દુખ જાણી; ઠગમાં. ૨
ઢોંગીને વાગે ઢીંચણમાં, પીડા પીડા પોકારે;
શુણનારા કોઇ સત્ય ન માને, ઢોંગ હશે એમ ધારે; ઠગમાં૩
પ્રથમ થકી પતિયાર ગયો તો, પછી ન પાછો પામે;
કોઇક ચોરી કરે પણ ચડશે, નર તસ્કરને નામે; ઠગમાં. ૪.
સોનાનો શણગાર સરસ જો, ઘડનારો ઘડી લાવે;
બદલી લેનારો બદલે પણ, સોનીને શિર આવે; ઠગમાં. ૫.
ભીલાડો બહુ સાધુ જાનીને, દયા ધણી દીલ ધારે;
ઊંદરને વિશ્વાસ ન આવે, વીતી વાત વિચારે; ઠગમાં ૬
છે જુઠું તે છાવરતાં પણ, છેક રહે નહીં છાનું;
વર્ષેકે બે વર્ષે વળતી, પછી ઉખળશે પાનું; ઠગમાં. ૭.
જૂઠું બોલ્યાથી જર જામે, તોપણ દુખછે તેમાં;
કથન કહી લોકો ધિક્કારે, આગ ઉઠી જર એમાં; ઠગમાં.૮
કદી મળે ધન લાખ કરોડો, તોપણ લૈ શું કરવું;
બોજ કરમનો માથે બાંધી, મેલીને ધન મરવું; ઠગમાં. ૯.
છાનું જુઠું છાવરીએ પણ, જગતપતિ તો જાણે,
ભારે પીડા ભોગવિયે પછી, નહિ છુટાએ નાણે; ઠગમાં.૧૦.
આ જગમાં સુખ અલ્પ સમયનું, અતિ લાંબુ દુખ અંતે;
પાને લખતાં પાર ન પામે, લખ્યુંછે વિદ્યાવંતે; ઠગમાં ૧૧.
તે જન ડાહ્યો તેજ કમાયો, જે નહીં જુઠું બોલ્યો;
દલપતરામે દિલમાં દેખી, ખરેખરો મત ખોલ્યો; ઠગમાં.૧૨.

ગરબી ૩ જી.—જવાસા વિષે.

"વાંસલડી વાગીને હુંતો જાગી," એ રાગની.
જવાસા શિદને મરેછે સુકાઇ,
ભુંડું શું કીધું વરસાદે ભાઇ; જવાસા ટેક.
ચારે દીશ વરસાદની થઇ ચડાઇ,
દેખી તેની સરવ થકી સરસાઇ;
હાંરે તારા ઉરમાં આવી અદેખાઇ; જવાસા. ૧.
થયાં નવ પલ્લવ તરૂવર સરવે,
અખિલ જન હરખીયાં એને ઉતરવે;
હાંરે તુંતો ગંડક બળી મરે ગરવે; જવાસા. ૨.
ધાર્યું તેંતો અભિમાન અતિ ઘણું આજે,
બીજાની ચડતી દેખીને તું દાઝે;
હાંરે જાણે ધન કેમ મુજ શિર ગાજે; જવાસા. ૩.
એનો એક વાળ તારાથી ન તૂટે,
તેનો જશ તારે ખુટાડે ન ખૂટે;
હાંરે હાલો શિદને કપાળ તું કૂટે; જવાસા. ૪
એનો જગકર્ત્તાએ કીધો વધારો,
તેથી તે તો સર્વને લાગેછે સારો;
હાંરે તુંતો તોલ તપાસને તારો; જવાસા. ૫.
જેને તેતો સર્વનું ઇચ્છે છે સારૂં,
નથી ચહાતો કોઇનું થવાને નઠારૂં;
હાંરે તેણે શું બગાડ્યું ભાઇ તારૂં; જવાસા. ૬.
એને એકે આળ ચડાવ્યું ન ચડશે,
એના સામું ફેંકતાં તુજ શિર પડશે;

હાંરે તારી ઇરષા તે તુજનેજ નડશે; જવાસા. ૭.
જ્યારે તુજ અંગમાં શોષ જણાયો,
ત્યારે તું અદેખોને ભુંડો ભણાયો;
હાંરે તુંતો હલકો હઠીલો મનાયો; જવાસા. ૮.
તુંતો જાણે માન હું મેળવું મોટું,
તેતો બીજા લોકના ચિત્તમાં ચોટ્યું;
હાંરે ખેંચી લેતાં તો મળવાનું ખોટું; જવાસા. ૯.
હજીથાને ગંભીર તજ હલકાઈ,
અલ્પ ગુણ મળતાં ન જવું છલકાઇ;
હાંરે ભલું તેથી થાશે તારૂં ભાઇ; જવાસા. ૧૦.
થયાં સઉ પ્રફુલિત તું તેનો થાને,
સરસ ગુણ વરસાદના ગર્યો ગાને;
હાંરે મિત્રતાથી હળી મળી જાને; જવાસા. ૧૧.
કહ્યાં આતો કથન તારે શુભ કામે,
દેખી તારૂં દુઃખ દીલધારી દયા મેં;
હાંરે રૂડી રીતથી દલપતરામે. જવાસા. ૧૨.

ગરબી ૪ થી–દુર્જનની સોબત ન કરવા વિષે.

"મારે ઘેર આવ્યારે સુંદર વર શામળિયો–એ રાગ છે.

મન નહિ માનેરે, ત્યાં નહિ જઇએ મળવા; ટેક.
જેના હૈયામાં હેત ન દીસે, પાસે ના વશિએ પળવા; મન.
લલચાવી ઉલટાં લાગે, કાળજડાને કળવા; મન.
બગલો ધ્યાન ધરી જેમ બેસે, જ્ઞાની થઇ મચ્છ ગળવા; મન.
એના અંતરનો ભેદ ન આપે, છુટો રહિને છળવા; મન.
સારૂં સારૂં કહીં સ્વારથ સાધી, તુરતજ લાગે તળવા; મન.
મતલબ હોયતો મોટા મનથી, લાગે અઢળક ઢળવા; મન.
વચન સુણી જાણી મનને મેલ્યું, તાને તેલે તળવા; મન.
કાંતો કાંઈકજ કામ કરાવે, હે જેમ દળણું દળવા; મન.
વાવીએ આપણે અમૃત વચનો, વિખ ફળ લાગે ફળવા; મન.
જેની પાસ જવાથી લાગે, બોલ સુણી મન બળવા; મન.
સુખમાંથી જઇ દુઃખના દસ્કત, શા માટે સાંભળવા; મન.
દલપતરામ કહે દુનિયામાં, રખડીને દુઃખ રળવા; મન.

માતાની સ્તુતિ ગરબી ૫ મી.

દીધાં તે સુખ દહાડી દહાડી રે,
મારા મનમાં છે માડી;
ઘણી ઘણી વિપત ઘટાડી રે,
મારા મનમાં છે માડી. ટેક.
બાળપણે હું હતો બહુ નિર્બળ,
પણ તેં પીડા ન પમાડી રે; મારા. ૧.
પૃથ્વી ઉપર મેં તો પગ ન મંડાતો,
પ્રીતે તું ફરતી ઉપાડીરે; મારા. ૨.
હાલરડાં ગાતી હેતે હીંચોળી,
પારણા માંહી પોઢાડીરે; મારા. ૩.
બીનેથી કોરે સંભાળીને કરતી,
આછા ઓછાડ ઓઢાડીરે; મારા. ૪.
ભૂખ્યો થયો ત્યારે નિદરથી,
ઊંઘે ભરેલી ઉઠાડીરે; મારા. ૫.
દુખીયો દેખીને થતી દુખી દિલમાં;
પાંપણથી આંસુ પાડીરે; મારા. ૬.
જોઇતું તે હું કહી શકતો ન જીભે,
ચેતતી ચિત પહોંચાડીરે; મારા. ૭.
મારા સારૂ પીધાં તેં ઘણી ગુળિયાં,
ખારાં કે કડવાં ઉખાડીરે; મારા. ૮.
દિવસમાં ઘડીએ ન જંપવા દેતો,
એવો હતો હું અનાડીરે; મારા. ૯.
ખાતાં પીતાં કે ખરા સુખ દુખમાં,
વિધ વિધ વાતે વિતાડીરે; મારા. ૧૦.
ચાર ઘડી એવી ચાકરીનો ગુણ,
મનથી શકું ન મટાડીરે; મારા. ૧૧.
દલપતરામ કહે દાસ થઇને,
આપીશ બદલો અગાડીરે; મારા. ૧૨.

ગરબી ૬ ઠી.

દિન દિન બહુ સુખદાતારે,
માયાળુ મારી માતા;
તું જગમાં ખરી ત્રાતારે,
માયાળુ મારી માતા. ટેક.
જેટલા ગુણ ગાઉ તેટલા થોડા,
સૌ નથી ઉચરી શકાતારે; માયાળુ. ૧.
સંસારમાં સઉ સ્વારથી સરખા,
પેખ્યા સગા પરખ્યાતારે; માયાળુ. ૨.
ભુંડો ભલો પણ માતા નિભાવે,
જોયા બીજા તજી જાતારે; માયાળુ. ૩.
જોયું નહી હેત માતાના જેવું,

ચાહન તો બહુ ચહાતારે; માયાજી. ૪.
માતાના ગુણ નહીં માને તે પુત્રો,
પાછળથી પસતાતારે; માયાજી. ૫.
જેને માતા નહી તે સુત જોયા,
મહા દુખમાંહી મુઝાતારે; માયાજી. ૬.
માતાનું મન તેતો સ્નેહનો સાગર,
વિશ્વમાં રચ્યોએ વિધાતા રે; માયાજી. ૭.
ભાવ ભરેલાં ભલે હોય ભૂમાં,
ભગની અને વળી ભ્રાતારે; માયાજી. ૮.
માશીકે મામા ને કાકી કે કાકા,
સા ભલે હોય સોહાતા રે; માયાજી. ૯.
નેહ ભરી ભલી નારીતણા ગુણ,
તારી તો તુલ્ય ન થાતા રે; માયાજી. ૧૦.
આ ભવમાં ભલી તુ આપનારી,
સર્વ વિધિ સુખ શાતારે; માયાજી. ૧૧.
દલપતરામ કહે ખરા દિલથી,
ગુણ નથી ગણતાં ગણાતારે; માયાજી. ૧૨.

પિતાજીની સ્તુતિ—ગરબી ૭ મી.

રામ કહે થઈ રાજીરે,
શુણો પ્યારા પિતાજી;
ગુણ ગણિ ગાઉંછું ગાજીરે,
શુણો પ્યારા પિતાજી. ટેક.
લેશ તમારૂં વચન નહીં લોપું,
જે કહો તે કહું હાજીરે; શુણો. ૧.
તન મન ધન શિર સર્વસ સોંપું,
નિશ્ચે કહું નહીં નાજીરે; શુણો. ૨.
વસ્તી તજીને વસું વાસ વનમાં,
જો જીભથી કહો જાજીરે; શુણો. ૩.
પાલણ પોસણ પાડ પિતાનો,
પુત્ર ભુલે તેતો પાજીરે; શુણો. ૪.
સારી સારી ચીજ સુતને જમાડે,
ભક્ષ કરે પોતે ભાજીરે; શુણો. ૫.
પેટે પાટા બાંધી પૈસાની વસ્તુ,
તનુજને ખવરાવે તાજીરે; શુણો. ૬.
કાલાઘેલા પણ જેજે કહ્યા મેં,
બોલ સાંખ્યા તે બધાજીરે; શુણો. ૭.
અગુણી હતો પણ ગુણ ગણી લીધા,
દુર્ગુણ દૂર કિધાજીરે; શુણો. ૮.
સેવકની પેઠ સર્વ પ્રકારે,
સ્નેહથી કીધી સેવાજીરે; શુણો. ૯.
કહોજી કદાપિ હું કેમ વિસારૂં,
અતિ ઉપકાર એવાજીરે. શુણો. ૧૦.
સાદા રહી પોતે મુજને શોભીતા,
શુભ શણગાર સજ્યાજીરે; શુણો. ૧૧.
ખચિત ખરેખરી પ્રીતથી ખાંતે,
ભક્તની રીતે ભજયાજીરે; શુણો. ૧૨
દુખ ખમી દેહે મને સુખ દીધું,
કીધું રક્ષણ કોડિધાજીરે; શુણો. ૧૩.
શિક્ષકની પેઠે મુજનેજ ધારવા,
દિન દિન બોધ દિધાજીરે; શુણો. ૧૪.
પુત્ર માગે પ્રીતે રાંક ને રાજા,
ભર્ણો ભર્ણો ભક્તિ ભાપાજીરે; શુણો. ૧૫.
ઘડપણમાં ઘણી ચાકરી કરશે,
અંતરે એવી આશાજીરે; શુણો. ૧૬.
છાતીમાં રાખીને છાંયડો કીધો,
દિલ ઘણી રાખી દયાજીરે; શુણો. ૧૭.
કોઈ દિવસે મને દુખમાં દીઠો તો,
આંસુ પ્રવાહ વહયાજીરે; શુણો. ૧૮.
જો કોઇએ મુજને જ્યારે દૂભ્યો,
ધીરજ છાંડી ધખ્યાજીરે; શુણો. ૧૯.
તાતજી તે ઉપકાર તમારા,
લખતાં ન જાય લખ્યાજીરે; શુણો. ૨૦.
મારૂં સારૂં થવા મનમાં હમેશાં,
કરોડ વિચાર કર્યાજીરે; શુણો. ૨૧.
આ પુત્ર કેમ પામે સુખ એવી,
ફીકર રાખી ફર્યાજીરે; શુણો. ૨૨.
આખી ઉમરના ઉચાટ આગળથી,
ધ્યાનમાં રોજ ધર્યાજીરે; શુણો. ૨૩.
દલપતરામ કહે દિલમાંથી,
વળી તે નથી વિસર્યાજીરે; શુણો. ૨૪.

ગરબી ૮ મી.

"લૈ લાગી મને તારી, અલ્યાજી લે લાગી મને તારી." એ રાગની છે.

જેકહો તે પ્રેમથી હું પાળું, પિતાજી તમે જેકહો તે પ્રેમથી હું પાળુ
વીશવસા વાર નહિ ગાળું; પિતાજી તમે. ટેક.
પુત્ર થઇ ન પાળે વેણુ પ્રેમથી પિતાનું,
કહે લોક તેનું મોઢું કાળું; પિતાજી. ૧.
વચને પિતાને વસ્યા રામ વનવાસે,
રાજપાટ છોડીને રૂપાળું; પિતાજી. ૨.
પાળ્યો મને બાળપણે પોતે કષ્ટ પામી,
શી રીતે એ સર્વ સાટું વાળું; પિતાજી. ૩.
નિમકહરામી કદી હું નથી થવાનો,
સોંપશો તે ચાકરી સંભાળું; પિતાજી. ૪.
વાંચિછે મેં એક વાત એક વહાણના ઊંદરની,
તેની એક ટેક કેમ ટાળું; પિતાજી. ૫.
જેનો સુત જગતમાં દુષ્ટ જેવો જાગ્યો,
તેને ઘેર છતે સુતે તાળું; પિતાજી. ૬.
દાસ ગણીનેં ઘણી આશીષ મને આપો,
દીલ રૂડું રાખીને દયાળું; પિતાજી. ૭.
કહે આમ દલપતરામ કરજોડી.
માફ કરો વેણુ ભૂલ ભાળું; પિતાજી. ૮.

દોહરા.

સાંખે કથનો સ્નેહથી, બાળકનાં મા બાપ;
પછી ઘરડાં માબાપનાં, સપૂત સાંખે આપ. ૧.
અવગુણ એકે નવ ગણે, પ્રીતે પાળે લાડ;
પિતા માતને પાળવાં, પછી તેમાં શો પાડ. ૨.
એક દિવસ પણ અન્નજો, જમિયે જેને ઘેર;
સદાકાળ સંભારિયે, પ્રીતે રૂડી પેર. ૩.
ચાર ઘડી પણ ચાકરી, કરે કોઈની કાય;
ભૂલે તે આભાર તો, નિમક હરામી હોય. ૪.
ખરા દીલથી ખાંતથી, પ્રીતે માતપિતાય;
કરે ચાકરી આકરી, ભવમાં કયમ ભૂલાય. ૫.
ભૂલે તે ભગવાનનો, ચાહન મોટો ચોર;
નહિ તેનો પછો નીસરે, નરક વિષે પણ તોર. ૬.

ગરબી ૯ મી.—બાળકીઓનાં નિત્યકર્મની ગરબી.

" મા પાવા તે ગઢથી ઉતર્યાં મા કાળીરે."

સુતાં ઉઠી શુભ રીતથી, સાહેલી રે;
પરમેશ્વર ભજવા પ્રીતથી; સાહેલી રે. ૧.
પછી દાતણુ પાણી થાયછે, સાહેલી રે;
જેથી દુરગંધી જાયછે; સાહેલી રે; ૨.
નહાવું નિત્ય નિરમળ નીરથી, સાહેલી રે;
સઘળો જાય મેલ શરીરથી; સાહેલી રે. ૩.
સંતોષે જમીએ જે મળ્યું, સાહેલી રે;
નહિ ખાઇએ નિંત્ય ગળ્યું ગળ્યું; સાહેલી રે. ૪.
પટકુળ ઝીણાં નહિ પેહેરીએ, સાહેલી રે;
ગાવા ન જવું પરશેરીએ; સાહેલી રે; ૫.
આભ્રણુ ઝાઝાં નહિ ઇચ્છીએ, સાહેલી રે;
સદગુણની શોભા પ્રીચ્છીએ; સાહેલી રે. ૬.
નીરલજની સોબત છોડીએ, સાહેલી રે;
વાહાલાંથી વૈર ન જોડીએ; સાહેલી રે. ૭.
સઘળું સરખું નહિ લેખીએ, સાહેલી રે;
દલમાં ડા'યાં થઈ દેખીએ; સાહેલી રે. ૮.

ગરબી ૧૦ મી હિંદુઓની સ્રીયોને ભણુવા વિષે.

"લાલ હબોડા."—એ રાગની.

તમે ભણો ભલી ભાત, બાઈ હિંદુવાણી;
રહો સુખી દીન રાત, બાઇ હિંદુવાણી. ૧.
જેથી દુષ્ટ બુદ્ધિ જાય, બાઇ હિંદુવાણી;
સ્થિર સારી બુદ્ધિ થાય, બાઈ હિંદુવાણી. ૨.
રાખો સંપ સગાં માંહિ, બાઇ હિંદુવાણી;
નહીં કલેશ કરો કાંહિ, બાઇ હિંદુવાણી. ૩.
સુખ સંપમાં સદાય, બાઈ હિંદુવાણી;
ગુણવંત એમ ગાય, બાઇ હિંદુવાણી. ૪.
શિખો સારાં કામકાજ. બાઈ હિંદુવાણી.
વધે લોક માંહિ લાજ, બાઈ હિંદુવાણી. ૫.
તજી પીયરમાં પ્રીત, બાઇ હિંદુવાણી.
રહો સાસરે સુ રીત, બાઇ હિંદુવાણી. ૬.
કોઇ કરે સારો બોધ, બાઇ હિંદુવાણી;
સુણી કીજીએ ન ક્રોધ. બાઇ હિંદુવાણી. ૭.
ભજો અકળ અભેવ, બાઈ હિંદુવાણી;
દલપતતણો દેવ, બાઈ હિંદુવાણી. ૮.

ગરબી ૧૧ મી.—છોડીઓને ભણવા વિષે.

"આવો આવો શિવશંકર ભોળા."—એ રાગ.

બેહેનો તમે ભાવ સહિત ભણજો,
ગાંડા લોકો નિંદે તે નવ ગણજો; બેહેનો ટેક.
ભણે તેતો ભગવતને ભાવે,
એથી દીલ જ્ઞાન અધિક આવે;
તજી અવગુણ સદગુણ લાવે. બેહેનો. ૧.
ભણે તે તો અપજશથી ભાગે,
જેને ઘણી લાજનો ખપ જાગે;
મોટી સતિયોનું પદ માગે. બેહેનો. ૨.
દુરાચાર હોય ન ભણે, તેમાં,
જગ્યા જુઓ કેદી રહે જેમાં;
અધિક તો હશે અભણ્યા એમાં. બેહેનો. ૩.
ભણેલી હતી રૂકમણી રાણી,
મીરાંબાઈ મુલકમાં વખણાણી;
જેની કવિતા જગ સૌ જાણી. બેહેનો. ૪.
પ્રિયાને પાપ ભણે લાગે,
એવું કોઇ લખી ન ગયા આગે;
મ્હોઢે બોલનારા જુતી માગે. બેહેનો. ૫.
ભણ્યા વિના કયાંથી અક્કલ આણે,
નીતિની રીતી તે કેમ જાણે;
ભણ્યા વિના જણ પશુ પરમાણે. બેહેનો. ૬.
ભણી ઘણી નાગરની નારી,
શી રીતે નહિ કહિયે સારી;
ચતુર લેજો ચિતમાં વિચારી. બેહેનો. ૭.
ભણો તમે આળસ ભ્રમ છોડી,
થશે તેથી લાજ નહિ થોડી;
કહે દલપત બેઉ કર જોડી. બેહેનો. ૮.

ગરબી ૧૨ મી.—ભણવાના ઉપદેશ વિષે.

"મારી માત બહુચરારે લોલ."—એ રાગની.

ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ[૧], રૂદે રળીઆતથી રે લોલ;
સખી સંઘાતથી રે લોલ, ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૧
ભણ્યાથી ભલું થશે રે લોલ, મુરખતા મટી જશે રે લોલ;
હઇયામાં ભરી હશે રે લોલ; ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૨.
શીખામણ સાંભળી રે લોલ, કુટેવ જશે ટળી રે લોલ;
વિવેક વધે વળી રે લોલ, ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૩.
ભાવેથી ભણો ગણો રે લોલ, તેથી તો તમો તણો રે લોલ;
સુધારો થશે ઘણો રે લોલ, ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૪.
ભણ્યા વિના ભામની રે લોલ, ગદ્ધી જેવી ગામની રે લોલ;
કહો શા કામની રે લોલ, ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૫.
કહુ વળી કાનમાં રે લોલ, અવગુણ અજ્ઞાનમાં રે લોલ;
સમજજો સાનમાં રે લોલ, ભણો ભલી ભાતથીરે લોલ ૬.
મુરખ મન મેલમાં રે લોલ, ફરે ફંદ ફેલમાં રે લોલ,
જુઓ જઈ જેલમાં રે લોલ, ભણો ભલીભાતથીરેલોલ ૭.
ભલે ભણવા જશો રે લોલ, કુપંથ નથી કશો રે લોલ;
થતાં સુખીયાં થશો રે લોલ, ભણો ભલી ભાતથીરે લોલ. ૮.
વિદ્યાગુણ વ્યાપશે રે લોલ, કુટીલતા કાપશે રે લોલ;
અધિક બુધી આપશે રે લોલ, ભણો ભલીભાતથીરેલો. ૯.
એવું જાણી આપથી રે લોલ, પાછાં ફરો પાપથી રે લોલ;
ઉદ્યોગ અમાપથી રે લોલ, ભણો ભલીભાતથીરે લોલ ૧૦.
ધરમ મનમાં ધરો રે લોલ. કરમ શુદ્ધ તો કરો રે લોલ;
પરમ પદ પરવરો રે લોલ, ભણો ભલીભાતથીરે લોલ. ૧૧.
ભજો ભગવાનને રે લોલ, તજો અભિમાનને રે લોલ;
સજો શુભ જ્ઞાનને રે લોલ, ભણો ભલી ભાતથીરેલોલ. ૧૨.
ભણી ભરતારમાં રે લોલ, પ્યારી રહે પ્યારમાં રે લોલ;
સુખે સંસારમાં રે લોલ, ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૧૩.
લડાઈ લડે નહિ રે લોલ, કુશબ્દ કહી કહી રે લોલ;
મોઘી ચીજને ચહી રે લોલ, ભણો ભલીભાતથીરેલોલ ૧૪.
ચોખી નિત્ય ચિતથી રે લોલ, રહે સતી રીતથી રે લોલ;
પ્રભુભજે પ્રીતથી રેલોલ, ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૧૫.
છકે નહીં છંદમાં રે લોલ, ઓપે આનંદમાં રે લોલ;
ફસે નહીં ફંદમાં રે લોલ, ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૧૬.
સદા સંતોષથી રે લોલ, રહે નહીં રોષથી રે લોલ;
ડરે દીલ દોષથી રે લોલ, ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ; ૧૭.
સાસરીયું શોભાવશે રે લોલ, એવા ગુણ આવશે રે લોલ;
ભરથારને ભાપશે રેલોલ, ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ, ૧૮.
ભલી હોય જો ભણી રે લોલ, તારીફ ઘણી તેતણી રે લોલ,
ગુંથે ગ્રંથમાં ગણી રે લોલ, ભણો ભલી ભાતથીરેલોલ. ૧૯.
ઘણો જશ જામશે રે લોલ, વીપતથી વિરામશે રે લોલ;
પુરાં સુખ પામશે રે લોલ, ભણો ભલી ભાતથીરે લોલ. ૨૦.

---

૧ ચચળ કુંડાળીમાં ગાતાં ફરનાર.

શીધે પંથ સંચરે રે લોલ, દુરાચારથી ડરે રે લોલ;
સાસુની સેવા કરે રે લોલ,ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ.૨૧.
વધે લાજ લોકમાં રે લોલ, ચાલે વાત ચોકમાં રે લોલ;
ચતા જન થોકમાં રે લોલ, ભણો ભલી ભાતથીરે લોલ.૨૨,
લેખણુ ખડીઓ લઈ રે લોલ, નિશાળે નિત્યે જઇરેલોલ;
ઠરે થીર ત્યાં થઇ રે લોલ,ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ.૨૩
મહેતાજીનું માનથી રે લોલ, કથન સુણી કાનથીરે લોલ;
ધરી એક ધ્યાનથીરે લોલ,ભણો ભલી ભાતથીરેલોલ.૨૪.
રમાપતિ રીજશે રે લોલ,ખોટા મતી ખીજશે રે લોલ;
કહી થાકી જશે રે લોલ, ભણો ભલી ભાતથીરે લોલ.૨૫.
ગોરી સહુ ગામની રે લોલ, શુણો કથા કામનીરે લોલ;
દલપતરામની રે લોલ, ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ.૨૬.

ગરબી ૧૩ મી.—નિશાળે આવવા વિષે.

"તમે હરી હૈઆના હારછો."—એ રાગ.

આવજો આવજો આવજો રે,
આજ વહેલાં નિશાળે આવજો;
બેહેની મને બોલાવજો રે,
આજ વહેલાં નિશાળે આવજો. ટેક.
જો તમને અવકાશ ન આવે રે,
તો કોઈ સાથે કહાવજો રે; આજ. ૧.
પાટીને ખડીઓ લેખણુ સાથે રે,
લખવાનો સામાન લાવજો રે. આજ. ૨.
કકો ભણાવી મને આંક ગણાવી રે,
બારાખડી શિખાવજો રે. આજ. ૩.
ભૂલ્યો પડે કદી ભણતાં ગણતાં રે,
તો મને તરત બતાવજો રે. આજ. ૪.
સારી શિખામણ શિખવીને સજની રે,
બહુ હુશિઆર બનાવજો રે, આજ. ૫.
સમજાવતાં કદી જો નવ સમજુ રે,
શિળે સ્વભાવે સમજાવજો રે. આજ. ૬.
હતી ભણેલી સતજુગની સતીઓ રે,
એવી મને આબરૂ અપાવજો રે. આજ. ૭.
સારી સુધારી મારા મનની મતસારૂ રે,
દલના દોષ દળાવજો રે. આજ. ૮.

ગરબી ૧૪ મી.—ભરત ચિત્ર શિખવાની ગરબી.

"અલબેલીરે અંબે માત, જોવાને જઇએ" (એ રાગની.)

આવો આવો રે શિખીયે આજ, ભરતજ ભરવાને;
લાવો લાવો રે સઘળો સાજ, ચિત્ર ચીતરવાને; ટેક.
ચિતર ચિતરવાને ભરતજ ભરવા, માતપિતા મનહરવા રે;
જગ કરતાનાં કરતવ્યને, કાંઈ કાંઈ ઉતેજન કરવા; ભર ૧.
પોપટ ચિતરો ને પાંજરૂં ચિતરો, ચિતરો ગાયો ચરવારે;
ફૂલ ઝાડે તો ફૂલડાં ચિતરોને, ચિતરોઆંબેમરવા; ભર ૨.
ચતુર મનુષ્યના ચેહેરા ચિતરો, સજ્જનને સાંભળવા રે;
ચિતરો મંડપ ચોરી મધ્યે, વરવહુ બેઠાં વરવા ભર. ૩.
ભણતર ભણતી કુંવરી ચિતરો; શિખતી પાઠ સુધરવા રે;
પનઘટનીપાણિયારી ચિતરો,હોય જતી જળ ભરવા.ભર૪.
નિર્મળ જળની નદિયો ચિતરોને, ચિતરો ગિરિવરગરવારે;
નાટકશાળામાં નટ ચિતરો, ચિતરો નરપતિ નરવા;ભર૫.
પરવતના પાયામાંથી, જે ઝરણાં લાગે ઝરવા રે;
તેચિતરીને વળી હિમગિરિ,ચિતરો ઠંડકથીજળઠરવા;ભર૬.
શિતળ વાયુ વાય શિયાળે, લાગે પાન પિખરવારે;
વૈશાખે વનવેલી ફુલે ને, જળ વરસે ભાદરવા; ભર ૭.
ચિતરોને સજની મોતની મૂર્ત્તિ, દુષ્ટ કરમથી ડરવારે.
ભાવેપ્રભુનાભજનિક ચિતરો,અવસર અંત ઉગરવા.ભર. ૭
રતન સહિત રતનાગર ચિતરોને, ચિતરો નાવ ઉતરવા રે;
સુત ધવરાવતી સુંદરી ચિતરો, પ્રીતે પુત્ર ઉછરવા;ભર. ૯
ઝમરૂખ ચિતરોનેહાંડિયોચિતરો, બોયજાજમ પાથરવારે.
ખુબસુરતની છબીયો ચિતરો, રંગ મેહેલમાં ધરવા,ભર૧૦.
વિધવિધનાં કાંસા વાસણુ ચિતરો, ઘરમાં ઘણું વાપરવા રે;
ગાડી બગીને ચારટ ચિતરો, સાંજ સવારે ફરવા ભર.૧૧.
ચિતર થકી ચિત ચિંતા ટળવા, શોક સકળ પરહરવારે;
દલપતરામ કહે દુનિયામાં,સુખથી દિવસ નીસરવા.ભર.૧૨.

ગરબી ૧૫ મી.

"સોના કેરૂં મારૂં બેડલું મોહન વેણુ વગાડે."—એ રાગ.

જગતની રચના જેણે રચી, પ્રભુ મને પ્રાણથી પ્યારો;
હો બેહેન મોટો જેનો મહિમાય, પ્રભુ;
દેવ બધા જેના દાસછે, પ્રભુમને;હો [1]સજરાજેશરાય પ્રભુ;
પૃથ્વીપાણી ઝાડ પર્વતો,પ્રભુ;હો. સોમસુરજ સરજનાર;પ્રભુ;

---

[1] પહેલા ચરણ સિવાય બીજામાં હો આગળ મીડું કરેલું છે. ત્યાં "હો બેન" વાંચવું.

એની લીલાએનીઅદભુત,પ્રભુ;હો, કોટીભુવનકરતાર;પ્રભુ.૨
અગણિતઆપણને પણ,પ્રભુ;હો. એણે કીધા ઉપકાર;પ્રભુ
દીન દયાળ ઉદાર છે, પ્રભુ; હો. નોધારા આધાર; પ્રભુ. ૩
આંખ્યોઅમુલ્યએણેદીધી,પ્રભુ;હો. કીધાસાંભળવાકાન;પ્રભુ;
હાથને પગ દીધા હેતથી,પ્રભુ;હો. દીધુંછેજીવતદાન.પ્રભુ. ૪
બીજાપ્રાણીને બખશીનથી,પ્રભુ; હો. બુદ્ધિદિધીએવી એશાપ્ર;
સંભાળ રાખેછે સર્વની, પ્રભુ;હો; હરિવર એજહમેશ.પ્રભુ.૫.
ભોગઆપી ભલીભાતના, પ્રભુ;હો.લાલ લડાવેછે લાડ,પ્રભુ;
ભોળેભાવે કેમભુલિયે,પ્રભુ;હો.પરમપુરૂષનો એ પાડ.પ્રભુ.૬
અંતરમાંથી એકઘડી, પ્રભુ; હો.કદિયે વિસારિયે કેમ, પ્રભુ;
ખાતાંપિતાંસુતાંબેસતાં,પ્રભુ;હો. પુરણરાખીશપ્રેમ, પ્રભુ.૭.
એ સાથેછે ઘણુંઆપણે,પ્રભુ;હો.આ દેને અંતે કામ, પ્રભુ;
તેના હુકમ કેમતોડીએ,પ્રભુ;હો:જેછેજગતનોજામ[1].પ્રભુ.૮
અંતરની ગતિઆપણી,પ્રભુ; હો. એથીઅજાણિનએક.પ્રભુ
દેખેછે દુનિયાને દ્રષ્ટીએ,પ્રભુ;હો.એનીકળાછે અનેકપ્રભુ. ૯.
ભલુંકેભું કુંનથીભૂલતો,પ્રભુ;હો. કરિએજેઆપણેકાંહિ. પ્રભુ
અંતેએનાંફળઆપશે, પ્રભુ;હો.માંનખરૂં મનમાંહિ.પ્રભુ.૧૦
સાચોસગોએકશ્રીહરી,પ્રભુ;હો;વાહાલામાંવાહાલોએવીર.પ્રભુ
પાળે ગમેતો પ્રલે કરે,પ્રભુ;હો,સોંપ્યુંમેં એને શરીર,પ્રભુ.૧૧.
જેથી એ રીઝે જગતપતિ, પ્રભુ;હો. તેજ કરૂં તતખેવ,પ્રભુ;
ભાવેભજુંભલીભાતથી,પ્રભુ;હો દલપતરામનો દેવ,પ્રભુ.૧૨

ગરબી ૧૬ મી.—પૃથ્વી રૂપી નટડી વિષે.

"બહુચરઆળા બેનડી, શોળ સજ્યા શણગાર,
રમવા નીસર્યો મા." એ રાગ.

સખી જોમોટા મેદાનમાં, અદભૂતરીતે આજ; નટડીનાચેછે
પેખીનેઅચરજપામીઓ, સૌવિદ્વાનસમાજ; નટડીનાચેછે૧
કોણ જાણે આવીકયાંથકી, ફરતી દેશવિદેશ; નટડીનાચેછે.
નાટકના ભેદ ભલાભણી,બનીસ્વરૂપેએશ; નટડી નાચે છે.૨
એક કીધો ખેલખરેખરો, વિગતે કહું તેવાત; નટડીનાચેછે.
અણજાણ્યાજનમાનેનહિ, એવીવાતઅઘાત; નટડીનાચેછે.૩.
નિજશરીરસંકોચનકરી, થઇગઈ ગોળમટોળ;નટડીનાચેછે.
મેં દીઠું તેના દેહનું, દડા પ્રમાણે ડોળ; નટડીનાચેછે.૪.
તે ગુણવંતીએ ગોઠવી, અંગપર વસ્તુઅનેક; નટડીનાચેછે.
કોઇચોંટી એનાઅંગમાં, કોઇ તોછુટીછેક; નટડીનાચેછે.૫
પશુપક્ષીપ્રાણી બહુ ધર્યા,સ્થાવર જંગમજાત; નટડીનાચેછે
કેટલાંએક છોરાંછોકરાં, મોટાંપણ પ્રખ્યાત; નટડીનાચેછે.૬
વળીગાત્રઉપરબહુગોઠવ્યા,પ્યાલાપાણી ભરેલ; નટડીનાચેછે
પછી દડાની પેઠેદડરડી, ખુબકર્યા ત્યાંખેલ;નટડીનાચેછે. ૭.
પછીઉલટ સુલટકાચાકરી, ખુબઓલાંટોખાય; નટડીનાચેછે.
પણએકે વસ્તુઅંગથી, જરીએખરી નજાય;નટડીનાચેછે.૮.
સ્થિરસ્થાપિતમોટોથાંભલો,[1]ધરિએનોઆધાર;નટડીનાચેછે
પણ તેને સ્પર્શ કર્યા વિના, ફરતી કુંડાકાર; નટડીનાચેછે.૯.
વળી તેથી રહીબહુવેગળી, અધર ઉડી આકાશ;નટડીનાચેછે.
નિજનજરઠરાવીથાંભલે, ચકરફરી ચોપાસ; નટડીનાચેછે.૧૦.
પણ કશીએખશીને નવપડે, અંગેથીચીજએક;નટડીનાચેછે.
પ્યાલા પાણી છલકાઇને, છોળ ન ઉડેછેક; નટડીનાચેછે ૧૧.
વળી ફૂટડું તેનું છોકરૂં[2], ફરે તેને ચોફેર; નટડી નાચેછે.
જનઅણજાણ્યાજાણેનહિ,ખેલકર્યોશીપેર; નટડીનાચેછે૧૨.
એ કૌતક દેખી કોઇને, મન સમજાય ન મર્મ; નટડીનાચેછે.
પણ[3]મોહનવેલમુજનેમળી,ભાગ્યોતેથીભર્મ;નટડીનાચેછે.૧૩.
ધનરાજાખુશી થયોઘણો, દીધાસરસ શણગાર;નટડીનાચેછે.
રૂડી સાડી લીલા રંગની, ઓઢાડીએવાર; નટડીનાચેછે.૧૪.
તે જોવા ખેલ ખરેખરો, સૌને ઉપજ્યો સ્વાદ; નટડીનાચેછે.
ત્યાંકવિદલપતરામેકહ્યું, ધન્યએનોઉસ્તાદ;[4]નટડીનાચેછે.૧૫.

શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ.

ખાનાં કોઇ વિષે વિશેષ ભર્યાં છે, ધાતુ જુદી જાતની,
કોઇમાં રસ શીશિયો વિવિધની, ભાગી ભલી ભાતની;
કોઇમાં બહુ બીજ ઔષધિતણાં, બુટ્ટી જડી કવાથની;
પૃથ્વી કે બહુ વસ્તુ વાળી ધરિછે, પેટી પ્રજા નાથની. ૧.
સંકોચી નિજ ગાત્ર ગોળ દડુલા, જેવી થઇ દીસતી;
અંગે વસ્તુ અનેક ગોઠવી અને, ગોલાંટ ખાતી જતી;
એકે વસ્તુ પડે ન જોઇ જન તે, ભોળાય છે ભ્રાંતથી;
પૃથ્વી કે નૃપ પાસ કોઇ નટડી, ખેલે ખરી ખાંતથી. ૨.

ગરબી ૧૭ મી.—વહેમ તજવા વિષે.

"જે કોઇ અંબિકાજી માતને આરધશેરે લોલ."—એ રાગની.

શુણો શીખવા વિવેક, એક વાતડી રે, લોલ;
છૂટે મૂર્ખપણું છેક, ખુલે છાતડી રે, લોલ. ૧.
ગુંથ્યા ગુણ ભરેલા ગ્રંથ, ભણો ભાવથી રે, લોલ;
પામો સ્ત્રી સતીના પંથ, તે પ્રભાવથી રે; લોલ. ૨.

---

૧ જામ—રાજા.

૧ સુર્ય. ૨ ચંદ્ર. ૩ મોહનવેલ. ૪ ગુરૂ.

તજો વહેમ ભરી વાચ, વહેમીએ કહી રે, લોલ;
ભૂત પ્રેતને પિશાચ સાચ, છે નહિ રે, લોલ. ૩.
દોરા ચીઠી મંત્ર જંત્ર, જૂઠ જાણજો રે, લોલ;
આશા ટુચકાના તંત્રમાં, ન આણજો રે, લોલ. ૪.
દેતાં દામ કરે કામ, દેવ દેવિઓ રે, લોલ;
ઠેલે લોક ઠામ ઠામ, વાત એવીઓ રે, લોલ. ૫.
કરી મેખ વર્ખ કુંભ, ઠગે જોશીઓ રે, લોલ;
ઝાડા ઊંજણીને દંભ, ઠગે ડોશીઓ રે, લોલ. ૬.
કેક પુત્ર પુત્રી કાજ, ખતા ખાયછે રે, લોલ;
તજી લાજ જોગીરાજ, પાસે જાયછે રે, લોલ. ૭.
વશીકરણતણી વાતથી, લૂંટાય છે રે, લોલ;
ભોળી ભામનીની જાત, તે ઠગાયછે રે, લોલ. ૮.
ખરૂં માનીને ખચીત, ચિતે ચેતજો રે, લોલ;
ધરે ગાવા આવાંગીત, હૈયે હેતજો રે, લોલ. ૯.
જશે ભૂલ ભર્યા ભર્મ, મર્મ જાણશો રે, લોલ;
પાળવા પવિત્ર ધર્મ, ઇચ્છા આણશો રે, લોલ. ૧૦.
ભજો રાજાધિરાજ, મહારાજને રે, લોલ;
થશે કાજવળી આજ, પામો લાજને રે, લોલ. ૧૧.
તજો તુચ્છ જેવી ટેવ, અહમેવ તારે, લોલ;
રિઝે દલપતનો દેવ, દેવ દેવતા રે, લોલ, ૧૨.

ગરબી ૧૮ મી.—ડુંગરા દૂરથી રળિઆમણાની ગરબી.

"લાલ પિયારીનો સાયબો રે" એ રાગની છે.

ડુંગર દૂર થકી રળિયામણા રે,
પાસે જાય ત્યાં પથરા હોય હોલાલ; ડુંગરા દૂર થકી;
નહિ ગુણ ગણીએ મોટા નામથી રે,
તેની તારીફ શુણિયે તોય હોલાલ; ડુંગરા. ૧.
સરોવરથી સાગર મોટો શુણી રે,
પંખી પહોચ્યાં રાખી પ્યાર હોલાલ; ડુંગરા.
પાણી પીને સુખ નહિ પામીઆં રે,
તેની તરસ ન ગઇ તલ ભાર હોલાલ; ડુંગરા ૨.
જોઇને દીપક જોત પતંગિયાં રે,
પડીઆં ઉપર ધરીને પ્રીત હોલાલ; ડુંગરા.
પાંખો દાઝી પીડા પામિયાં રે,
ખુબ ખુબ પામ્યા ખેદ ખચીત હોલાલ; ડુંગરા ૩.
ઇંદરવરણાં ફળ અતિ ઓપતાં રે,
મુખમાં મેલે નહિ મીઠાશ હોલાલ; ડુંગરા.
ઉજળું દૂધ અનૂપમ થોરનું રે,
તે તો પીતાં ઉપજે ત્રાસ હોલાલ; ડુંગરા. ૪.
ઝાઝાં જળનાં દેખી ઝાંઝવાં રે,
મૃગના મનમાં હરખ ન માય હોલાલ; ડુંગરા.
દોડી દોડીને દુઃખ પામીઆ રે,
જઇને જોતાં કાંઈ ન જણાય હોલાલ; ડુંગરા. ૫.
આંબા જેવાં જોઇ આકોલીઆં રે,
કોયલ કરતી હતી આશ હોલાલ; ડુંગરા.
પછી તે દીઠાં પૂરાં પાકવા રે,
કરડી જોતાં માંહિ કપાસ હોલાલ; ડુંગરા, ૬.
મણિની આશે મણિધર સેવિયો રે,
ઘણી રૂડી રીતે રાખ્યો ઘેર હોલાલ; ડુંગરા. ૬.
માસ ગયા બહુ પણ ન મળ્યો મણી રે,
ઝાઝું દીઠું ઉલટું ઝેર હોલાલ; ડુંગરા. ૭.
સોનું વાલજ દેતી શંખલી રે,
તે તજી લીધો શંખ લપોડ હોલાલ; ડુંગરા.
બહુ બોલે પણ દમડી દે નહિરે;
કહેશે લેને લાખ કરોડ હોલાલ; ડુંગરા. ૮.
ભૂલ્યો ભમરો વનમાં ભટકતો રે,
ફૂલ્યાં જોઇ આવળનાં ફૂલ હોલાલ; ડુંગરા.
કાંઇ સુગંધ ન પામ્યો સુંઘતાં રે,
મનમાં સમજ્યો મોટી ભૂલ હોલાલ; ડુંગરા. ૯.
સુંદર હીરા સરખો શોભતો રે,
કીંમત પામે કાચ ન કોઈ હોલાલ; ડુંગરા.
કેરી કેળાં કિધાં કાઠનાં રે,
જનની ભૂખ ન ભાગે જોઈ હોલાલ; ડુંગરા. ૧૦.
શોભે દૂરથી દોલત સૂમની રે,
પણ તરશાંને પાણી ન પાય હોલાલ; ડુંગરા
છેલે નરસા નિમજે છોકરા રે,
લક્ષ્મી લાખ રીતે લૂંટાય હોલાલ ડુંગરા. ૧૧.
શોભે પણ પથરાની પૂતળી રે,
સઘળો ન ચલાવે સંસાર હોલાલ; ડુંગરા.
દસકત આ છે દલપતરામના રે,
વાંચી કરજો વિચાર હોલાલ; ડુંગરા. ૧૨.

ગરબી ૧૯ મી.—પરમેશ્વરના રસ્તાની ગરબી.

"તમને કેઇ વહુ ગોરાં ગમશે રાજ, અચકો
મચકો કારેલી."—એ રાગ.

જો પ્રભુનો મારગ પૂછો રાજ વસ્તો રસ્તો શસ્તોછે;
નથી આડો અવળો ઊંચો રાજ, વસ્તો રસ્તો. ૧.
છે સૂત્ર બરાબર સીધો રાજ, વસ્તો રસ્તો;
કરતારે સેહેલો કીધો રાજ, વસ્તો રસ્તો. ૨.
નથી ખેતર ખાડા ખડિયાં રાજ, વસ્તો રસ્તો;
નથી પર્વત આડા પડિયા રાજ, વસ્તો રસ્તો. ૩.
નથી કંકર ગોખરૂ કાંટા રાજ, વસ્તો રસ્તો;
નથી આડા અવળા આંટા રાજ, વસ્તો રસ્તો. ૪.
નથી પથરા કાદવ પાણી રાજ, વસ્તો રસ્તો;
ત્યાં દાણુ ન લે કોઇ દાણી રાજ; વસ્તો રસ્તો. ૫.
નથી ઝુકી ભયંકર ઝાડી રાજ, વસ્તો રસ્તો;
નહીં જોઇએ ઘોડા ગાડી રાજ, વસ્તો રસ્તો. ૬.
નહીં તાપ તપે મેહ વરસે રાજ, વસ્તો રસ્તો શસ્તોછે;
નહીં ટાઢ પડે તન ઠરશે રાજ, વસ્તો રસ્તો. ૭.
એતો ખુબખચોછે ખાસો રાજ, વસ્તો રસ્તો શસ્તોછે;
નહિ વાઘ વરૂનો વાસો રાજ, વસ્તો રસ્તો. ૮.
વિશ્વાસ વળાવો લેવો રાજ, વસ્તો રસ્તો;
એક દામ પડે નહીં દેવો રાજ, વસ્તો રસ્તો. ૯.
લઈ સત્ય દયાને સાથે રાજ, વસ્તો રસ્તો;
ધરી ઇશ્વર આજ્ઞા માથે રાજ, વસ્તો રસ્તો. ૧૦.
તમે ચોંપ કરીને ચાલો રાજ, વસ્તો રસ્તો;
મન ગમતો મારગ ઝાલો રાજ, વસ્તો રસ્તો. ૧૧.
તમે સિધાવજો શુભ કામે રાજ, વસ્તો રસ્તો;
કહી દીધો દલપતરામે રાજ, વસ્તો રસ્તો. ૧૨.

ગરબી ૨૦ મી.—ઇશ્વર ભજવા વિષે.

"આવો હરી શિવશંકર ભોળા."—"એ રાગ."

સેવો સખી સાહેબ સુખદાતા,
જેવો જાણી તેજ પોતામાતા સેવો સખી ટેક.
જગત થીર થાપેલું જેણે,
અધિક સુખ આપેલું એણે;
તેણે તારા તાપ હર્યા તાતા,
સેવો સખી સાહેબ સુખદાતા. ૧.
અચળ પદ એજ ધણી આપે,
થાકેલાંને થીરતામાં થાપે;
કાપે સહુ સંકટ દે શાતા,
સેવો સખી સાહેબ સુખદાતા. ૨.
જગતમાં જીવવું છે થોડું,
જરૂર જવું વહેલું મોડું;
જોડું તજી જાય ગોથાં ખાતા,
સેવો સખી સાહેબ સુખદાતા. ૩.
ગયા કૈક જોશીને જાણ્યા,
રહ્યા નહીં રાજા કે રાણા;
શાણાને અજાણ્યા જોયા જાતા,
સેવો સખી સાહેબ સુખદાતા, ૪.
જેને મન ગમતા રથ મેના,
ઉત્તમ અધિકાર હતા એના;
તેનો જશ ગુણી જન નર ગાતા,
સેવો સખી સાહેબ સુખદાતા. ૫.
જેને થતી છત્રવડે છાયા,
કમળ થકી કોમળ શુભ કાયા;
માયામાં જીવ બહુ જોડાતા,
સેવો સખી સાહેબ સુખદાતા. ૬.
જમે નિત્ય મન ગમતા મેવા,
દીસે જાણી દેશ પતી જેવા;
એવા ગયા અગણિત અથડાતા,
સેવો સખી સાહેબ સુખદાતા. ૭.
હતા રજપૂત શુરા પૂરા,
ચાહ ન કરે શત્રુતણા ચૂરા;
ખુરા હાલે હોમમાં હોમાતા,
સેવો સખી સાહેબ સુખદાતા. ૮.
શરીરે સાજા ને તાજા,
રાજેશ્વરી રાજાના રાજા;
માજા જેની કોય ન તજી જાતા,
સેવો સખી સાહેબ સુખદાતા. ૯.
સાહેબી સોતા સાહેબજાદા,
આવે નહિ નજરે એકાદા;
સાદા થૈ કબરમાં સમાતા,
સેવો સખી સાહેબ સુખદાતા. ૧૦.
જેણે ભગવાન ભજી લીધા,
તેણે જશના ડંકા દીધા;

લીધા લાભને ગયા પંકાતા,
સેવો સખી સાહેબ સુખદાતા. ૧૧.
મનોહર શિક્ષા જે માને,
પુરા જશ પામે તે બાને;
પાને દલપત લખે પ્રખ્યાતા,
સેવો સખી સાહેબ સુખદાતા. ૧૨.

ગરબી ૨૧ મી.—સંસારમાં સુખ માગવાની ગરબી.

"માપાવાતે ધઢથી ઉતર્યાં મહાકાળીરે"—એ રાગની.

સંસાર વિષે બહુ સુખ, ઇશ્વર આપોને;
દીલડાનાં ટાળો દુ:ખ, કુમતી કાપોને. ૧.
સઉ સંબંધીમાં સંપ, ઇશ્વર આપોને;
વળી જીવમાં આપી જંપ,કુમતી કાપોને. ૨.
ભણવા ગણવાનું ભાન, ઇશ્વર આપોને;
ગુંણવંતુ આપી જ્ઞાન, કુમતી કાપોને. ૩.
કોડીલો રૂડો કંથ, ઇશ્વર આપોને;
વળી પવિત્ર આપી પંથ, કુમતી કાપોને. ૪.
ઘરડો સસરો ઘરમાંહીં, ઈશ્વિર આપોને;
કંકાસ ન ઉપજે કાંહી, કુમતો કાપોને. ૫.
સાસુ ગંગાજળ શુદ્ધ, ઈશ્વિર આપોને;
વીચરૂ નહિ વચન વિરૂદ્ધ, કુમતી કાપોને. ૬.
જશવંતો રૂડો જેઠ, ઇશ્વર આપોને;
ઠરવા મઝીઆરો ઠેઠ, કુમતી કાપોને. ૭.
જેઠાણી કેરી જોડ, ઇશ્વર આપોને;
કરવા પુરા કોડ, કુમતી કાપોને. ૮.
દીયર દીલનો દરીઆવ, ઇશ્વર આપોને;
દેરાણી રાણી રાવ, કુમતી કાપોને. ૯.
નાની નણદી નણદોઈ, ઈશ્વિર આપોને;
જીવમાં હું હરખું જોઈ, કુમતી કાપોને. ૧૦.
પ્યારી પુત્રી ને પુત્ર, ઈશ્વિર આપોને;
સારૂ ચાલે ઘર સૂત્ર, કુમતી કાપોને. ૧૧.
વળી વેવાઇને વેવાણ,ઇશ્વર આપોને;
સદ્ગુણ વાળાં સુજાંણ, કુમતી કાપોને. ૧૨.
સજજન ને શુદ્ધ જમાઇ, ઈશ્વિર આપોને;
દઇ કંથને ઘણી કમાઇ, કુમતી કાપોને. ૧૩.
ધાટડી આળી ઘેર વહુ, ઇશ્વર આપોને;
દઈ બાળક બીજાં બહુ,કુમતી કાપોને. ૧૪.
અધિકો નિત્યે ઉદ્યોગ, ઇશ્વર આપોને;
રૂદીયાના ટાળી રોગ, કુમતી કાપોને. ૧૫.
સારી સાહેલી સંગ, ઇશ્વર આપોને;
આપી અધિકો ઉમંગ, કુમતી કાપોને. ૧૬.
વળી નિર્ભય નગર નિવાસ, ઈશ્વિર આપોને;
આંગળીએ દઈ ઉજાસ, કુમતી કાપોને. ૧૭.
દીવાળી જેવા દીન, ઈશ્વિર આપોને;
દઇ ઉચ્છવ નીત્ય નવીન, કુમતી કાપોને. ૧૮.
હૈડામાં હર્ષ હમેશ, ઇશ્વર આપોને;
વધતો તે થાય વિશેષ, કુમતી કાપોને. ૧૯.
પ્રભુ ભક્તિમાં પણ ભાવ, ઈશ્વર આપોને;
કદી બને ન જૂઠ બનાવ, કુમતી કાપોને. ૨૦.
પરિપુરણ તમારો પ્યાર, ઇશ્વર આપોને;
આપી અમને આધાર, કુમતી કાપોને. ૨૧.
લોકોમાં રૂડી લાજ, ઇશ્વર આપોને;
વળી આપી અખુટ અનાજ, કુમતી કાપોને ૨૨.
વળી સુધર્મમાં વિશ્વાસ, ઈશ્વિર આપોને;
કાપી સઘળો કંકાસ, કુમતી કાપોને. ૨૩.
અંતરથી માગે આમ, ઇશ્વર આપોને;
દીનતાથી દલપતરામ, કુમતી કાપોને. ૨૪.

ગરબી ૨૨ મી.—સુંદર બાઈને શિખામણની ગરબી.

"અચકો મચકો કારેલી"—એ રાગ.

સુંદર બાઇ ચાલ્યાં સાસરીએ,
માબાપશિખામણ આપે બેહેન;લાજ વધારજો લાખેણી.
નીચા કુળની નીરલજ નારી,
ભરથારનુંવેણઉથાપે,બેહેન.લાજવધારજોલાખેણી. ૧.
સાસુજી કહે તે સાંભળજો,
કોઇથી વઢવાડ નકરશો બેહેન, લાજ વધારજો લાખેણી.
સાંખી રહેજો બોલ્યું સહુનું,
અભિમાન ન અંતર ધરશો, બેહેન લાજ. ૨.
ઘરમાં બેઠાં ધંધો કરીએ,
પરઘેર ઘણું નવ જઇએ; બેહેન લાજ.
તમે ભણ્યાં ગણ્યાં બહુ છો ડાહ્યાં,
તમને ઝાઝું શું કહીએ, બેહેન લાજ. ૩.

મેલાં ઘેલાં તો નવ રહીએ,
ચટકો મટકો નવ કરીએ; બેહેન લાજ.
કોઈ વાત કરે ન વાંસે લોકો,
એવું ન કદી આચરીએ; બેહેન લાજ. ૪.
જે સપૂત છે સારી છોડી,
માબાપની લાજ વધારે; બેહેન લાજ.
મણી લોહતણું સોનું કરશે,
સોબતિને એમ સુધારે; બેહેન લાજ. ૫.
જે સંપ સગાથી તોડે છે,
કોઇ વખતે હાથ ઘસે છે; બેહેન લાજ.
જે સૌનું સારૂં ઇચ્છે છે,
તેના દલમાં દેવ વસે છે; બેહેન લાજ. ૬.

ગરબી ૨૩ મી.—સખીઓને શાણપણું શીખવવા વિષે.

દોહરો.

શાણપણું સમજાવવા, વિગતે કરી વિચાર;
સખીઓને શાણી સખી, શીખામણ દે સાર.

ગરબી—"મહાકોપ થયો તે કળીકાળમાંજો"—એ રાગ.

સખી શીખો તો શાણપણું શીખવું જો,
સંપી જંપી સંસારમાં સુખી થવું જો. સખી. ૧.
સાસુ સસરો કહે તે સરવ શાંખીએ જો,
કલેશ લેશ તો રૂદેમાં નહીં રાખીએ જો. સખી ૨.
મીઠા મીઠા મોઢેથી બોલ બોલીએ જો,
ખોટાં વેણ તો કદાપિ નહીં ખોલીએજો. સખી ૩.
દાસ દાસી સુધાં ને માન દીજીએ જો,
કદી કોઇને તુંકારો નહીં કીજીએ જો. સખી. ૪.
આપણી સંગતે ચઢે તેને સુધારીએ જો,
બોધ દઇને વિરોધ ન વધારીએ જો. સખી. ૫.
જીવ રાખવો જરૂર કામ કાજમાં જો,
લાખે લેખાંનો લાભ લેખો લાજમાં જો. સખી. ૬.
છેક છાની પગવાટે નહીં પેસીએ જો,
બુરાં બઇરાંની પાસે નહી બેશીએ જો. સખી. ૭.
ગણી તુચ્છ કાળ વ્યર્થ નહી ગળીએ જો,
ભરત ચિત્ર તથા ચોપડી સંભાળીએજો. સખી. ૮.
ખોટી થઇને નકામાં નહિ ખેલીએ જો,
મેલાં ઘેલાં રેહેવાની રીત મેલીએ જો. સખી. ૯.
રૂડી રીતે ઘરબાર સાફ રાખીએ જો,
ભાષા જાડીકે આડી નહિ ભાખીએ જો. સખી. ૧૦.
ક્રોધી સામા તો ક્રોધી નહિ થઇ જવું જો,
આગ દેખીને આપણે પાણી થઇ જવુંજો. સખી. ૧૧.
ઉંડી આપદામાં ધીરજ તો ધારીએ જો,
હૈયે હરબડીને હીંમત ન હારીએ જો, સખી. ૧૨.
જ્ઞાન દાતાને માતા પિતા માનીએ જો,
પણ બુદ્ધિ નહિ રાખીએ પાનીએ જો. સખી ૧૩.
ચાડી ચોરીમાં ચિત્ત ન ચોટાડીએ જો;
ઘણું ખરચવાની ટેવ તો ઘટાડીએજો. સખી. ૧૪.
સારૂં થાવા આગળથી સુરત સાંધવી જો;
બેહેનો પાણીથી પેહેલી પાળ બાંધવીજો.સખી.૧૫.
વધે લાજ આજ કાજ તો એવાં કરો જો,
સદા રાખી સંતોષ દોષથી ડરો જો. સખી. ૧૬.
ખાનપાન તણું દાન દેવું દીનને જો,
આપી સુખ પાળો આપણા આધીનને જો.સખી. ૧૭.
ધર્મ કર્મનો તો મર્મ દીલે ધારીએ જો,
ઝેર વેરતણી વાત તો વિસારીએ જો. સખી. ૧૮.
ભૂત પ્રેત તૂત જાણી ભ્રમ ભાગીએ જો,
જરૂર સૂરજ ઉગ્યાથી પ્રથમ જાગીએજો.સખી. ૧૯.
જાદુ ટોણાં વગોણાં જેવાં જાણજો જો,
બાધા આખડીમાં આશા નહિઆણજોજો. સખી૨૦.
રૂડી રીતે રસોઇ શીખો રાંધતાં જો.
સારૂં સીખો વળી શીવતાંને સાંધતાંજો. સખી.૨૧.
થવું ઠીક થૈ ઠરેલ રાખી સ્થિરતાજો,
ગુણવંતાં થૈ રાખવી ગંભીરતા જો. સખી. ૨૨.
સોના કેરો શણગાર નથી શોભતો જો,
લેજો લાયકી લેવાનો ઘણો લોભતો જો. સખી. ૨૩.
શોધી લેવો તે સ્વર્ગ સુખ સાજને જો,
રટી રાજાધિરાજ મહારાજને જો. સખી. ૨૪.
રૂદયે રાખો રૂડી દલપતરામની જો,
કહી શીક્ષા તે છે તમારા કામની જો. સખી. ૨૫.

ગરબી ૨૪ મી.—સાહેલીઓને શિખામણની ગરબી.

"પ્રથમ પાર્વતીના પુત્રને પાયે નમુંરે લોલ." એ રાગે.

સરવ સ્નેહ ધરી સાંભળો સાહેલીઓરે લોલ;

ભાત ભાત ભાવ ભેદની ભણેલિયો રે લોલ. ૧.
કહ્યું કથન તે ધરેલું ધરો ધ્યાનમાં રે લોલ;
શીખ શીખવું તે શીખી લેજો સાનમાં રે લોલ. ૨.
શીખી સારા પાઠ સદગુણે શોભાવજોરે લોલ;
લખી વાંચીને ગંભીરપણું લાવજો રે લોલ. ૩.
કરો પ્રેમે પ્રભુ પ્રાર્થના પ્રભાતમાં રે લોલ;
તજો વાદ ને વિવેક લાવો વાતમાં રે લોલ. ૪.
બોલ બોલતાં વિચારી બહુ બોલજો રે લોલ;
તેમાં તત્વમાંથી તત્વવાત તોળજો રે લોલ. ૫.
આઠ પહોર ચિત રાખવું આનંદમાં રે લોલ;
ફોસલાઇને ફસાવું નહિ ફંદમાં રે લોલ. ૬.
કુટિલ થાય તે ભણેલી કશા કામની રે લોલ;
નફટ નારી રહે તે ભણેલી નામની રે લોલ. ૭.
ધડક ટાળી દુર્ગુણાળીને ધિક્કારવી રે લોલ;
ધર્મહીણિને તો ધુળ જેવી ધારવી રે લોલ. ૮.
ઘેર પારકે જે ઘૂમતી ફરે ઘણી રે લોલ;
તુચ્છતા જણાય તેવી તારૂણીતણી રે લોલ. ૯.
હઠીલાઈ તો હૈયાથી દૂર પરહરો રે લોલ;
શીખ સાસુની સદૈવ ધ્યાનમાં ધરો રે લોલ. ૧૦.
શાંત ચિત્ત ધરીને સૌનું બોલ્યું સાંખજો રે લોલ;
ક્રોધ ને વિરોધ જોધ કાઢી નાંખજો રે લોલ ૧૧.
બહૂ અદબ રાખી બોલવું ને ચાલવું રે લોલ;
ભુંડાપો તજીને ભલપણું સંભાળવું રે લોલ. ૧૨.
અધમ આળસ તો અંગમાં ન આણવી રે લોલ;
જશ જમાવવાની જુક્તિ જોડી જાણવી રે લોલ. ૧૩.
પિયર સાસરે સુકીર્તિ સંપડાવજો રે લોલ;
કુળ દીપિકા કુટુંબમાં કહાવજો રે લોલ. ૧૪,
ઘણું અંગમાં ઘરેણું નહીં ઘાલવું રે લોલ;
એલી લોકની મરજાદ નહીં ચાલવું રે લોલ. ૧૫.
કરજ હોય તો વધારે કસર કીજીયે રે લોલ;
દેવા દામ તે તમામ વાળી દીજીયે રે લોલ. ૧૬.
સ્વામીને કુસંપથી નહીં સંતાપીયે રે લોલ;
ધીરજ ધારીને વધારે ધીરજ આપીયે રે લોલ. ૧૭.
રૂડું આંગણું સમારી સારૂં રાખવું રે લોલ;
ચાવણું તે સૌને વહેંચી આપી ચાખવું રે લોલ ૧૮.
સ્નેહ સંપ જંપ સર્વદા સંભાળીયે રે લોલ;
તાણ ખેંચની તમામ ટેવ ટાળીયે રે લોલ. ૧૯.

ભરત ચિત્ર શીખી લેવાં ભાતભાતનાં રે લોલ;
જમણ રાંધી જાણી જેવાં જાતજાતનાં રે લોલ. ૨૦.
પુસ્તકો પવિત્ર વારેવારે વાંચીયે રે લોલ;
મારીએ નહીં ગપાટા બેશી માંચીયે રે લોલ ૨૧.
પોતે સુધારી સાહેલીને સુધારવી રે લોલ;
તરત વહેમમાં તણાતી તેને તારવી રે લોલ. ૨૨.
સારા ભણતરનો એટલેજ સારછે રે લોલ;
નહિ તો તેથી ભલી અણભણેલી નારછેરે લોલ ૨૩.
કહ્યાં કહેણ તેતો છે તમારા કામનાં રે લોલ;
રાખજો રૂદેમાં દલપતરામનાં રે લોલ. ૨૪.

ગરબી ૨૫ મી. —ઘેલી મુસાફરની ગરબી.

"અમે ઈડરીઆ ગઢ જીત્યારે આનંદ ભલા"—એ રાગ.

એક હતી મુસાફર ઘેલીરે, શુણો સાહેલિયો;
તેની આગળ એક તપેલીરે, શુણો સાહેલિયો. ૧.
ગઈ રાતની રાખી એઠીરે, શુણો સાહેલિયો;
ઉઠી પરભાતે માંજવા બેઠીરે, શુણો સાહેલિયો. ૨.
ઘણી રીતે ઘશી ઘશી થાકીરે, શુણો સાહેલિયો;
બહુ ડાઘ રહ્યા તોય બાકીરે, શુણો સાહેલિયો. ૩.
પુરી રીસે તપેલી ઉપાડીરે, શુણો સાહેલિયો;
સામી ભીંતની સાથે પછાડીરે, શુણો સાહેલિયો. ૪.
લઈ પથરો તપેલીને કૂટીરે, શુણો સાહેલિયો;
પડયાં કાંકાં તપેલીતો ફૂટીરે, શુણો સાહેલિયો. ૫.
થયા બપોર ભુખ તો લાગીરે, શુણો સાહેલિયો;
પછી વાસણ માગવા લાગીરે, શુણો સાહેલિયો. ૬.
એને વાસણ આપે ન કોઈરે, શુણો સાહેલિયો;
પછી રાગ તાણી ઘણી રોઈરે, શુણો સાહેલિયો. ૭.
તોય થૈ ન તપેલી સાજીરે, શુણો સાહેલિયો;
હસે લોક ને તે મરે લાજીરે, શુણો સાહેલિયો. ૮.
જેથી સ્વારથ આપણો જરીયેરે, શુણો સાહેલિયો;
તેના ઉપર ક્રોધ ન કરીયેરે, શુણો સાહેલિયો. ૯.
લાત દૂઝતી ગાયની ખમીયેરે, શુણો સાહેલિયો;
તેને તજીએ તો દૂધકયાં જમીયેરે, શુણોસાહેલિયો. ૧૦.
કોઇની સાથે ટુંકારે લડીયેરે, શુણો સાહેલિયો;
એમાં આપણે હલકાં પડીયેરે, શુણો સાહેલિયો. ૧૧.
સાંખી ચાલે તે માણસ મોટુંરે, શુણો સાહેલિયો;
દલે સાચું માનો નથી ખોટુંરે, શુણો સાહેલિયો. ૧૨.

ગરબી ૨૬ મી.—સ્રી રૂપી પેટીની ગરબી.

"મહા કોપ થયો તે કળી કાળમાં જો."—એ રાગ.

શાને કાજે કારીગરે પેટી કરી જો;
સુણો કારણ કહું તે સર્વે સુંદરી જો. શાને. ટેક.
ધણી માલ સોંપે તે સંભાળી રાખવા જો;
ચોરી પાઇએ તેમાંથી નહી ચાખવા જો. શાને. ૧.
ધંધા માટે ધણી તો જ્યાં ત્યાં ધાય છે જો;
સરવે પેટીથીજ માલ સચવાય છે જો. શાને. ૨.
વાત છાની લખેલી સોંપે જોઇને જો;
કાયા છતાં જણાવે નહિ કોઇને જો. શાને. ૩.
તરખલા જેવી એ ચીજ સોંપે તેહને જો;
સોના મોહોરની પેઠે સંભાળે એહને જો. શાને. ૪.
સોંપે ચીજ તે મલિન થવા દે નહીં જો;
સારી રાખે સંભાળીને સદા સહી જો. શાને. ૫.
સોંપે દફતર તો તે પણ સંભાળશે જો;
ધણીની ધણી ધણીક ચિંતા ટાળશે જો. શાને. ૬.
ધણી પણ તેને પ્રાણ જેવી ધારશે જો;
કોઇ મારવા આવે તો તેને મારશે જો. શાને. ૭.
ધણીને પકો ભરૂસો હોય પાડતી જો;
પેટી માલ પાઇનો નથી બગાડતીજો. શાને. ૮.
કુંચી રૂપી ધણીની ચીઠી જોઇને જો;
આપે માલ તે વિના ન આપે કોઇને જો. શાને. ૯.
કરે રક્ષણ હરેક પ્રકારે ધણી જો;
વળી ચિંતા રાખે ચિતમાં ઘણી જો; શાને. ૧૦.
ધણીથીજ તે પેટીને મોટું માન છે જો;
ધણીના પ્રતાપથીજ ધનવાન છે જો. શાને. ૧૧.
નહિ તો તે હેરાન થાય ટાઢ તાપમાં જો;
માનવી ગણે નહીંજ મોટા માપમાં જો. શાને. ૧૨.
સંપ હોય તો બંને સુખી ગણાય છે જો;
નહીં તો બંનેને નુકશાન થાય છે જો. શાને. ૧૩.
એક મૂરખાએ માલ પાછો માગતાં જો;
ભાગી પેટી લગાર વાર લાગતાં જો. શાને. ૧૪.
સમજ્યો મર્મ ઉર રીસ જ્યારે ઉતરી જો;
પસતાઇને પોતે રોવા બેઠો ફરી જો. શાને. ૧૫.
શિખામણ કહી છે આ સાના કામની જો;
દીલે રાખો વાત દલપતરામની જો. શાને. ૧૬.

ગરબી ૨૭ મી.—ઘરસૂત્રની આંટી ઉકેલવાની ગરબી.

"મેંતો પેહેલે પાવટડે પગ મેલ્યો."—એ રાગ.

સખી આંટી ઉકેલો સૂતરની,
કાંતો ઉચરો વાચા ઉત્તરની, આંટી ઉકેલો સૂતરની. ટેક.
થિર રાખીને મન ઠેકાણે, આ આંટી ઉકેલે આ ટાણે;
ઘર સૂત્ર ચલાવી તે જાણે. આંટી. ૧.
આ આંટીમાં છે ઘુંચ ઘણી, ઉકેલે તે મારી બેનપણી;
ભલુ ભણતર તો તે બાઇ ભણી. આંટી. ૨.
સૈયર એ કામ નથી સહેલું, સાધારણ સમ ભાસે પહેલું;
પણ જાણે જેણે ચલાવેલું. આંટી. ૩.
આગળ જતાં ઘુંચો આવે, એતોઅતિશે જીવનેઅકળાવે;
ફુવડ નારીને નવ ફાવે. આંટી. ૪.
જો તંતુ ઘણો કોઇ તાણે, તો તરતજ તૂટે તે ટાણે;
જૂઠાઇ પડે તે જગ જાણે. આંટી. ૫.
સાંધે તો વચમાં ગાંઠ વળે, પછી તેતો કોઈ કાળે ન ટળે;
સાંભરતાં ચર ચર ચિત બળે. આંટી. ૬.
જે સમજણ વગર ગરવ આણે, તે આંટી ઉકેલી નવ જાણે;
વણ સમજે તંતુ ઘણો તાણે. આંટી. ૭.
કાંતો વારે વારે તોડે, કાંતો તરછોડીને છોડે;
પછી આંટીને તે અવખોડે. આંટી. ૮.
બેસે રોષ ધરી બહુ રોવાને, જન મળે તમાસો જોવાને;
ખાવા ન ઉઠે પત ખોવાને. આંટી. ૯.
સમજુ તો ધીરજ ધારીને, પૂછે જઇ પ્રવીણ નારીને;
તે વચન કહે વિચારીને. આંટી. ૧૦.
એકાદી ઘુંચ કાઢી આપે, રૂડી રીત બતાવી સ્થિરથાપે;
અર્ધો તો ઘુંચ નવ કાઢે આપે. આંટી. ૧૧.
પૂરી સમજણ પોતાની જોઇએ, બીજો શું કરી શકે કોઇએ
નવ અકળાઇએ ને નવ રોઇએ. આંટી. ૧૨.
જે મનડું રાખે થિર ઠામે, તે આંટી ઉકેલી જશ પામે;
દીધી શીખામણ દલપતરામે. આંટી. ૧૩.

ગરબી ૨૮મી.—ઘર સૂત્ર રૂપી રાજ વિષે ગરબી.

'સખી આજ મોહન દીઠા રે શેરીએ આવતા રે."એ રાગ.

સખી ઘર સૈત્રની શોભા રે, સુરાજ્ય સમાન છે રે;
તે રાજ્યમાં રૂડી રામા રે, પ્રખ્યાત પ્રધાન છે. રે. ૧.
રાજા તો રાજ્ય જમાવે રે, નિભે છે પ્રધાનથી રે;

સાગરમાં નાવ ચાલેછે રે, તે જેમ સુકાનથી રે. ૨.
પ્રવીણ પ્રધાન પમાયેરે, પ્રભુની કૃપા થકી રે:
નઠારા પ્રધાનથી નૃપતિરે, ન રહે સુખીઓ નકી રે. ૩.
પ્રજા પણ પીડાજ પામે રે, એના અણબનાવથી રે;
રહે થાય રિપુજન રાજી રે, દગો કરે દાવથી રે. ૪.
ખરેખરી ખુબ ખરાબી રે, અંતે એથી ઉપજે રે;
ઉભયતણી થાય અકીર્તિ રે, તથા લક્ષ્મી તજેરે. ૫.
રૂડો સીધો રસ્તો બતાવે રે, રાજી રાખી રાયને રે;
પ્રધાન વખાણ તે પામે રે, તજે નહિ ન્યાયને રે. ૬.
રાજા પણ કાજ આરંભે રે, પૂછીને પ્રધાનને રે;
બંનેની સલાહથી સુધરે રે, પામે મોટા માનનેરે. ૭.
જો બે મત તાણે જુદારે, ખરાબી અંતે ખરી રે;
માટે મન રાખવાં મળતાં રે, મરમ મનમાં ધરીરે.૮
રૂડો રાજ્ય રૂપી તો રથછે રે, ઘોડા બે નીભાવશેરે;
હઠે એકને એક હોડે રે, તે રથ શું ચલાવશે રે. ૯.
ખચિત રથ ખાડામાં નાંખેરે, પોતે દુઃખમાં પડે રે;
રૂડી રીતે રથ તો ચલાવે રે, જોડે જોડું જો જડેરે.૧૦.
હરેક પ્રકારે તે હરકત રે, કરે નહીં કોઇને રે;
રાજી થાય રથ સજનારો રે, જુગતી રૂડી જોઇનેરે. ૧૧.
વિવેકે આ વાત વિચારો રે, તમે તજી ગર્વને રે;
દીધી ભલી દલપતરામેરે, શીખામણ સર્વને રે. ૧૨.

ગરબી ૪૯ મી.—રાધિકાનું રૂસણું.

"મા તું પાવાની પટરાણી, ભવાનીમા કાળકારે લોલ." એ રાગની.

સજની તું શા માટે રીસાણી, રાણી રાધિકારે લોલ;
સજનીતારૂણી નથી તુજતુલ્ય, અકલમાં અધિકારેલોલ. ૧
સજની સાંભળ સ્નેહ સહિત, શીખામણ સાર છે રે લોલ;
સજની જુવતી જનને જોગ, વિવેક વિચારછે રે લોલ. ૨.
સજની કંથની સાથે કેમ, રહે તું રીસમાં રે લોલ;
સજની કહું તે ધરજે કાન, ક્રોધ કરીશ માં રે લોલ. ૩.
સજની સાસરીયાંની સાથ, વસો શુભ સ્નેહથી રે લોલ;
સજની સુંદરી જનને સુખ, અધિક તોએહથીરે લોલ. ૪.
સજની કરમે મળીયો કંથ, ન છોડયો છૂટશે રે લોલ;
સજની તે સગપણનો તંતુ, ન તોડયો તૂટશે રે લોલ. ૫.
સજનીનમ્રપણાથી નારી, સુખી સંસારમાં રે લોલ;
સજની સંપ વિષે શોભાય, તેથી શણગારમાં રે લોલ. ૬.
સજની સાસુને દિલ શુદ્ધ, સ્વભાવે સેવીએ રે લોલ;
સજની માતા સગી સમાન, તો તેને ટેવીએ રે લોલ. ૭.
સજની જે દિએર કે જેઠ, ભલા તે ભાઈ છે રે લોલ;
સજની સાસરીયાંની સાથ, કે સાચીસગાઇ છેરેલોલ. ૮.
સજની પીયર પૈસાદાર, કહો શા કામનું રે લોલ;
સજની ધણીઆપુંન ધરાય, કે બેય બદામનું રે લોલ. ૯.
સજની સસરાની સંપત્તિ, કે એતો આપણી રે લોલ;
સજની એમ નસમજેઆપ,તેપસ્તાયપાપણી રેલોલ. ૧૦.
સજની સસરો સાસુ સર્વ, સગાં સાચાં થયાં રે લોલ;
સજની જે પીયરનાં જંન, એતોઅળગાંરહ્યાંરેલોલ. ૧૧.
સજની અવગુણ એનો એક ન ઉરમાં આણીએ રે લોલ;
સજની હરકોઇ જેગુણહોય,વિશેષવખાણીએરેલોલ. ૧૨.
સજની એ સુખનો ઉપાય, નથી બીજો નકી રે લોલ;
સજની સ્વારથ તારો સર્વ, બગાડે કાં બકી રે લોલ. ૧૩.
સજની રીઝવીએ રસ રીતે, કંથને કેળવી રે લોલ;
સજની પૂરણ કરીએ પ્રેમ, કે મનડું મેળવી રે લોલ. ૧૪.
સજની ભાગ્ય થકી ભરથાર, મળ્યો તે માનીએ રે લોલ;
સજની બુદ્ધિમાં લઇ બોધ, ન પરઠો પાનીએરેલોલ. ૧૫.
સજની પરણ્યા સાથે પ્રીત, ગણો મનમાં ગળી રે લોલ;
સજની નખતો કાપ્યા જાય, કપાય ન આંગળીરેલોલ.૧૬.
સજની અબળાનો અવતાર, દીસે જશ દોહલો રે લોલ;
સજની સાચવવો સંસાર, સદા નથી સોહેલો રે લોલ.૧૭.
સજની પરવશ પડવું પંડ, ગરજ રાખી ગળી રે લોલ;
સજની કડવાં મીઠાં કોઇ, વચન સાંખી વળીરેલોલ. ૧૮.
સજની અંતરમાં અભિમાન, અવશ્ય ન આણીએ રે લોલ
સજની સ્વામી સાથે તંત, અત્યંતનતાણીએ રે લોલ. ૧૯.
સજની કરે હમેશાં કલેશ, તે હલકી હોયછે રે લોલ;
સજની બોણતણો પણ મરદ,ધણીતેતોયછે રે લોલ. ૨૦.
સજની બેપરવાઇના બોલ, ન બળમાં બોલીએ રે લોલ;
સજની રીસ ચડયાની રીત,ખચીતનખોલીએરેલોલ ૨૧.
સજની ધરીએ નહિ નિરધાર કે, આળસ અંગમાં રે લોલ;
સજની વસીએ જઇનેવાસ, સદાસત સંગમાંરેલોલ. ૨૨.
સજની ઘર છોડી પરઘેર, બહુ નહિ બેસીએ રે લોલ;
સજની નિર્લજ નારી પાસ, ન પ્રેમ પેસીએરેલોલ. ૨૩.
સજની વહેલાં વહાણાં માંહી, કે ઊંઘી ઉઠીએ રે લોલ;
સજની કહીએ નહિ કદીકહેણ,કે જીભેજૂઠીએરે લોલ. ૨૪.
સજની વિધવિધ થાય વખાણ, કે કારજ કીજીએ રે લોલ;

સજની પિયુના વચનપ્રમાણજ,પાણીપીજીએરેલોલ. ૨૫.
સજની તેના મનની મરજી, ધરીયે ધ્યાનમાંરે લોલ;
સજની કહ્યા વિનાપણવેણ, સમજીએસાનમાંરે લોલ.૨૬.
સજની ચોખાં અંગે ચીર, સરસ શોભાવીએરે લોલ;
સજની સંપતનેઅનુસારે કે, ઘર નીભાવીએરે લોલ. ૨૭.
સજની વિનય થકી વશ થાય, સરવ સંસારમાંરે લોલ;
સજની અમૃતવિનયવચન, નકી નર નારમાંરે લોલ. ૨૮.
સજની કામણ ડુમણ મંત્ર, જરૂર છે જૂઠડારે લોલ;
સજની વળગે જેને વહેમ,રઘુવર રૂઠડા રે લોલ. ૨૯.
સજની વહાલપ ભરીયાં વેણ, ભલી વિધ ભાખીએરેલોલ;
સજની હસ્તુ મુખહમેશ, રૂડાં થઇ રાખીએરે લોલ. ૩૦.
સજની જશ વાધે જગમાંહી, પૂરાં સુખ પામીએરે લોલ;
સજની સુત પરિવારસહિત, જગતમાં જામીએરેલોલ.૩૧
સજની વળી વિચરે વિખ્યાતિ, જુગેજુગ નામનીરેલોલ;
સજની શિખામણ છે શુદ્ધ, કે દલપતરામનીરે લોલ.૩૨.

ગરબી ૩૦ મી.—ભરથાર વશ કરવાની ગરબી.

"અલબેલીરે અમે માત, જોવાનેજઇએ."—એ રાગની.
લલના નહિ થાય લગાર, કામણ મંત્ર કરી;
આ મંત્ર કરો ઉચ્ચાર, વશ ભરથાર થશે. ટેક.
પ્રાણ થકી પિયુજી છો પ્યારા, ન્યારા ન રહો નાથરે;
સર્વ થકી લાગો છો સારા, હું વેચાઉ તમ હાથ. કામણ.૧.
તનમનમાં રહું સાજી તાજી, રાજી દેખુ રાજ રે;
જો કદી જાણું કાંઇ કુરાજી, ડુબ્યાં દરિએ જહાજ. કામણ.૨.
માત પિતાએ મોટી કરીને, હેતે સોંપ્યો હાથ રે;
સુખ આપોકે દુખઆપોતમે,છો મસ્તકના નાથ. કામણ.૩.
ગુણ સાગર ગંભીરછો સ્વામી, હું અવગુણ ભરી આજરે;
પોતાની ગણી પ્રેમનિભાવો બાંહ્યગ્રહ્યાની લાજ. કામણ.૪.
સ્નેહ તમારો જોઇને સ્વામી, જામી મિલકત જેમ રે;
ખુબખુશી થઇ ન રહી ખામી,પામી પૂરણ પ્રેમ.કામણ. ૫.
ભલું કર્યું ભગવંતે મારો, સુફળ કર્યો અવતાર રે;
મહેર કરીમનગમતો આપ્યો,તમ સરખો ભરથાર.કામણ.૬.
સગાં સરવ તમ સારૂં તજ્યાં, તજ્યા સૈયર સંગરે;
દોસ્તી સરવની દૂર કરી હું, રાચી તમારે રંગ. કામણ. ૭.
આભ ઊંચેને નીચે અવની, અવર નથી આધાર રે;
આશા રાખું એક તમારી, છો સુખના દાતાર. કામણ. ૮.
જો સુંદરીને રીઝે સ્વામી, તો શોભે શણગાર રે;
નહિતો તે શણગાર સરવછે, આગ્યતણા અંગાર.કામણ.૯.
દુનિઆમાં નર તમને દેખું, બીજા લાલ ફકીર રે;
તુચ્છ ગણુંછું તેસઘળાને, હોય અમીર વજીર. કામણ. ૧૦.
જળ જંતુને જળ સંગાથે, જેવી પૂરણ પ્રીત રે;
પલક પડે જો દૂર તરફડે, એજ અમારી રીત.કામણ.૧૧.
પાર ન લે પ્રીતિ વરણવતાં, સ્થિર બેશી એક ઠામરે;
રાત દિવસ કવિતા રચનાજો,રચશે દલપતરામ. કામણ.૧૨.

ગરબી ૩૧ મી.—વિજોગ વિષે.

"મારૂં સોનાનુંછે બેડું રે,છેલ છબીલા છોગાળા."એ રાગની.
કહે શામા શુણ સાહેલી રે, પીઉ પધાર્યા પરદેશે;
મુજને એકલડી મેલીરે, ભર જોબન બાળે વેષે. ૧.
સાસરીઆમાં સુખ શાનુંરે, વાલમજીના જોગવિના;
પીયર ન ગમે પોતાનુંરે, બનવી ન રહી બાકી બિના.૨.
રોતાં વીતે છે રજનીરે, દિવસે દિલમાં દાઝું છું;
શું કહીએ ઝાઝું સજનીરે, લોકની લાજે લાજું છું. ૩.
સૈયર મારો સંદેશો રે, પોંચાડે કોણ પ્રીતમને;
ઉરમાં આવે અંદેશોરે, અવગુણ ગણી તજ્યાં અમને. ૪.
અલબેલો જો નહિ આવેરે, જીવડલો મારો જાશે;
સમજણ દઈ કોણ સમજાવેરે, કંથ હત્યારો કહેવાશે. ૫.
જગમાં જન સઘળા જાણેરે, દિલમાં એને ખુબ દયા;
તે ટેક તજી આ ટાંણે રે, કંથ નમેરા કેમ થયા. ૬.
રૂદયામાં કરૂણા રાખીરે, મંન મોહન આવે મળવા;
પરણીને પરવશ નાંખીરે, રસીયો તુરત ગયો રળવા. ૭.
રૂદયામાં સમજી રહીએરે, વિજોગના દુખની વાતો;
ક્યાં જઇને દુઃખડાં કહીએરે, ઘરધણીએ કીધી ઘાતો. ૮.
મુજને પીઉ ક્યારે મળશેરે, કંથ વિના સરવે કાચું;
તનનાં દુઃખ ક્યારે ટળશેરે, સજની તું કેને સાચું. ૯.
જો પંડ વિષે હોય પાંખોરે, ઉડી જઇ મળીને આવું;
એકવાર મેળાવું આંખ્યોરે, લલચાવીને ઘેર લાવું. ૧૦.
પોપટડા પાંખો વાળારે, વાલમ પાસે જા વીરા;
રસકસ આપીશ રૂપાળારે, વળી માણક મોતી હીરા. ૧૧.
પાંજરીયું તારૂં પ્યારારે, સરસ ઘડાવીશ સોનાનું;
જ્યાં જીવનજી છે મારા રે, છેક વચન કહેજે છાનું. ૧૨.
અતિ રૂદન કરેછે દારાધારે, જીવન વિચર્યા જે દિનથી;
બાંધી અનજલની બાધારે, તનડું દાઝે તે દિનથી. ૧૩.

તમવિના રહે ટળવળતીરે, શી રીતે સંતાપ્ર સહે;
વાલમ પરતાશો વળતીરે, પ્યારીના નહિ પ્રાણ રહે.૧૪
પ્રિતમજી ઘેર પધારોરે, દિલમાં લાવો કંઈક દયા;
વનિતાનો હરખ વધારોરે, બળવંતા શું બેશી રહ્યા.૧૫.
રસ્ત્રીનું સંકટ સારૂંરે, વિજોગનું તેથી વસમું;
હળવે હળવે હણુનારૂંરે, સંકટ તો તેના ન સમું. ૧૬.
કોઇપણ પ્રિતમ પ્યારીનેરે, વિશ્વ વિષેન વિજોગ થશો;
નવનીધ છતાં નારીનેરે, કંથવિના નહિ લાવ કશો. ૧૭.
પ્રથમથી પ્રીત વધારીરે, સાથ ન રાખી શા માટે;
વળતી મેલી વિસારીરે, અંતર દાઝે આ માટે. ૧૮.
હવે ઘણી થઈ ઘેર ચાલો રે, સમજુ છો ઘણું શું કહીએદ;
અબળાને ધીરજ આલોરે, રીસકરી ન હવે રહીએ. ૧૯.
ચિરતા રાખીને થાકીરે, શાણપણે સુખ દુઃખ સહી;
બનવાની ન રહી બાકીરે, હૈડામાં હીમત ન રહી. ૨૦.
રોઇ રોઇને આંખો રાતીરે, કીધી છે તે કામનીએ;
છણુછણુ દાઝેછે છાતીરે, ભજન ધર્યુંછે ભામનીએ. ૨૧.
તેનું દુઃખ ટાળે તેવીરે, જડી બુટી જગમાં ન જડે;
અતિ અદ્ભુત પીડા એવીરે, નારીને નીસ નીસ નડે.૨૨.
એટલું જઇ પીઉની આગળરે. કથન વિચારીને કંજે;
વળી લાવ લખાવી કાગળ રે, જે જોઇએ તે તું લેજે. ૨૩.
રૂડી આ રસની રીતિરે, દલપતરામે કહી દીધી;
પ્રીતમ પ્યારીની પ્રીતિરે, લાયક જાણી દીલ લીધી. ૨૪.

ગરબી ૩૨ મી.—મહીના.

"ઓધવજી સંદેશો કેહેજો શ્યામને."—એ રાગ.

કારતક મહીને અબળા કેહેછે કંથને,
હવે શિયાળો આવ્યો સ્વામીનાથ જો;
હીમાળુ વા વાયરે હલકી ટાઢડી,
એ મહનિ નવ જઇયે પિયુ પરદેશમાં. ટેક. ૧.
માગશર મહીને હોંશ ઘણી મન માહ રે,
રસિયા સંગ રમ્યાની મહાજમ રાતજો;
હસીએ ને વસીએ રે હેડે હેતથી,
પિયુ મેલો પરદેશ જવાની વાતજો.એ મહિને. ૨.
પોષે જે પરણીને પિયુડે પરહરી,
તે પ્રેમદાનાં પુરણ મળીયાં પાપ જો;
સાસરીએ રહીને તે શું સુખ ભોગવે,
મૈયરમાં નવ ગોઠે મા ને બાપ જો. એ મહિને. ૩.
માહ મહિને નવ કરીએ નાથ મુસાફરી,
ઘઊં સાટે જઈ લાવો બોરી જાર જો;
જે મળશે તે જમશું મારા વાલમા,
જરૂર નહીં જાવા દઉં ઘરથી બહારજો. એમહિને.૪.
ફાગણુ તો ફુલ્યો રે ફાલ્યાં ફુલડાં,
હસે રમે ને ગોરી હોરી ગાય જો;
જે નારીનો નાવલીઓ નાશી ગયો,
કહો તેણે કેમ નજરે જોયું જાય જો. એ મહિને. ૫.
ચૈતરમાં ચતુરને પંથ ન ચાલવું,
જો ઘેર નારી,સારી ચતુરસુજાણ જો;
વહાલપને વચનેરે પિયુને વશ કરે,
નિરધાર્યું તે પડયું રહે પરીઆણ જો. એ મહિને. ૬
વાવલીઆ વાયા રે પિયુ વૈશાખના,
રજ ઉડે ને માણુક મેલું થાય જો;
નથડીનું મોતીરે હીરો હારનો,
કહો પર હાથે કેમ તે ધીર્યો જાય જો. એ મહિને.૭.
જેઠે તો પરદેશે જાવું દોહલું,
તાપ તપે ને લા જેવી લુ વાય જો;
કોમળ છે કાયા રે મારા કંથની,
વણુ સીચ્યાં જેમ ફુલડીઆં કરમાયજો. એમહિને. ૮.
અંબર ઘન છાયોરે માસ અષાઢમાં,
મોર બોલે મેહ વરસે મૂશળ ધાર જો;
કચરાને કાદવ રે મચી આ મેદની,
પંખી માળા ઘાલે ઠારો ઠાર જો, એ મહિને. ૯.
શ્રાવણુનાં વરસેરે સારાં સરવડાં,
ભર્યાં સરોવર નદીએ નીર ન માય જો;
ચકવા ને ચકવી પણુ જોયાં જોડલે,
બગલો પણુ જોડું તજીને નવ જાયજો. એ મહિને૧૦.
ભાદરવો ભરજોબનનો ફરી નહી મળે,
વહી જાશે જેમ નદીઓ કેરાં નીર જો,
એવારે દિવસ એળે નવ કાઢીએ;
વાત વિચારી જુઓ નણંદના વીરજો. એ મહિને.૧૧.
આસોના દિવસ તો અતિ રળીઆમણા,
ખાવું પીવું કરવા નવલા ખેલ જો;
ભેગાં બેશી જમીએ રમીએ સોગઠે,
રંગે રમતાં ઉપજે રસની રેલજો. એ મહિને. ૧૨.
માસ અધિકમાં અધિકપણે શું કીજીએ,

રહો જોડીને નેણુ સંગાથે નેણુ જ્યે;
જેમ ન છૂટે ખૂટો કાચ બિલોરનો,
દલપતના સ્વામી છો,જાણુ પ્રવીણુજો.એ મહીને.૧૩.

ગરબી ૩૩ મી.—ભણેલી પુત્રીના હર્ષ વિષે.

ગરબા છંદ.

,આજ મને આનંદ વાધ્યો અતિ ઘણો મા." એ રાગ.

પુત્રી કહે મા પાસ, હાસં કરી હેતે મા;
અતિ સોંપ્યો અભ્યાસ, આશ પુરી એ તેં મા. ૧.
ભણી ભણુતર ભલી ભાત, વાત વિવિધ વાંચી મા,
પુરણુ થૈ પ્રખ્યાત, સાત સુખે સાચી મા. ૨.
દીલમાં લઈ ઉપદેશ, બેશ ઉન્નેશ થયો મા;
હૈડે હરખ હમેશ, લેશ કલેશ ગયો મા ૩.
ધન ધન્ય આ અવતાર, સાર લીધો સાચો મા;
ઇશ્વરનો આકાર,[1] વાર ઘણી વાંચ્યો મા. ૪.
જ્ઞાન પદારથ પાન, કાન વડે કીધું મા;
લે વિદ્યાનું દાન, માન મહા લીધુ મા. ૫.
ન મળ્યો ઠપકો ઠેશ, બેશ ભુગોળ ભણી મા;
વળી થૈ વાત વિશેષ, દેશ સમગ્ર ગણી મા. ૫.
પાક વિધિ પરસિધ, સિધ કરી સારી મા;
આઠ સીધ નવનીધ, દીધ દયા તારી મા. ૭.
ગણુતાં શીખી ગણિત, ગીત શબ્દ સાખીમા;
ચિત્ર ભરત દૈ ચિત, રીત શીખી રાખીમા. ૮.
દેખી અદભુત દાવ, પાવ પ્રથમ દીધો મા;
ભણી ગણી ધરી ભાવ, લાવ ભલો લીધો મા. ૯.
ભટકે પણુ નહિ ભાગ, લાગ જડે જેનો મા;
ઉંડો અરથ અથાગ તાગ, લીધો તેનો મા. ૧૦.
પછી બીજા પરચુણુ, ગુણુ લીધા ધારી મા;
એ આટામાં લુણુ, શુણુ માતા મારી મા. ૧૧.
પૂરો સુરો રજપૂત, ભૂત થકી ભાગે મા;
મન મારૂ મજબુત, તુત ગણી ત્યાગે મા. ૧૨.
હિમ્મત ધરૂ હજાર, બાર જઇ બેશી મા;
ભ્રમણાનો શો ભાર, પાર શકે પેશી મા. ૧૩.
કીધો વેહેમનો હોમ રોમ, નથી બીતી મા;
વાર ગણાયો ભોમ, સોમ ગયો વીતી મા. ૧૪.
મે આંબે ભરી બાથ, સાથ વિના સાથે મા;
દયા કરો દીનનાથ, હાથ ગ્રહી હાથે મા. ૧૫.
એ પ્રભુનો જે પાડ, ખાડ ખણી દાટે મા;
તે જન મોટા તાડ, ઝાડ સુકા સાટે મા. ૧૬.
વિદ્યા કળા વિહિન, ચોન ચડી જાશે મા;
પણુ તે પર આધીન, દીન થઇ થાશે મા. ૧૭.
નહિ વિદ્યા નવટાંક રાંક જુવો જેવા મા;
વળતી કાઢે વાંક, આંક કરમ એવા મા. ૧૮.
ફાવે એવી ફોજ, હોજ ભર્યાં પાણી મા;
જો નહિ જાણે ચોજ,[1] રોજ ભણી રાણી મા.૧૯
તો તેનો અવતાર, છાર પડી છુટયો મા;
કહે કવિ ધિક્કાર, તાર નશીબ તૂટયો મા. ૨૦.
હું હોસે કદી હીર, ચીર નહી ચાહતી મા;
નહિ પામી કદી નીર, ખીર કદી ખાતી મા. ૨૧૦
ઘડયા કનકના ઘાટ, કાટ ચડયા કીધા મા;
મેં ભણવાને માટ, ડાટ વળણુ દીધા મા. ૨૨.
ચાતુરતા હીર ચીર, ધીરજ જળ ધોયું મા;
શોભે તેથી શરીર, જીરણુ નવ જોયું મા. ૨૩.
હરિગુણુ હાર હજાર, ભાર નહિ ભાસે મા;
સદગુણુના શણુગાર, પાર વિના પાસે મા. ૨૪.
કરતી પર ઉપકાર ખાર તજી ખોટો મા;
પુસ્તક પઢી અપાર, સાર મળ્યો મોટો મા. ૨૫.
અરધું જમી અનાજ, કાજ લીધું સાધી મા;
લોક વિષે તો લાજ, આજ અધિક વાધી મા.૨૬.
ગણ્યા ભલા સુખ ભોગ, રોગ ગણે રોગી મા;
એમ કીધો ઉદ્યોગ, જોગ જપે જોગી મા. ૨૭.
સરસ નરસ કદી શાક, પાક નહિ ગણુતી મા;
હતી ન કોયની હાક, થાક ભુલી ભણુતીમા. ૨૮.
કાયા સુકી કાઠ, ઠાઠ જતે થૈતી મા;
પણુ નહિ પાડયો પાઠ, આઠ વરસ ગઇતી મા.૨૯
આગળ તો ઉદમાત, રાત દિવસ કરતી મા;
પોઢી ઉઠી પ્રભાત, સાત સદન ફરતી મા. ૩૦.
પણુ મારાં માબાપ, આપ અમુલ્ય થયાં મા;
ટાળ્યા સહુ સંતાપ, પાપ પતાળ ગયાં મા. ૩૧.
જે તું કથન કહીશ, શિશ ધરી સાંખું મા.
મનમાં ગુણુ માનીશ, રીશ નહી રાખુ મા. ૩૨.
નવજુગ રેહેશે નામ, દામ વિના દીધે મા;

૧ આકાર નહીં પણુ ઇશ્વર કેવોછે તે વિષે વાંચ્યું.

૧ મર્મ.

મળશે નિરમળ ધામ, કામ સરસ કીધે મા. ૩૩.
લહિ લહિ પેન સિલેટ, પેટતણી પાસે મા,
બહુ બહુ ચિતરૂ બેટ, બેટ લીંધી ભાસે મા. ૩૪.
માગું ખુરશી મેજ, એજ ઇચ્છા આણું મા;
આપું વાળી અવેજ, તેજ હું હઠ તાણું મા. ૩૫.
વળી વેઠે જેમ વેઠ, શેઠ તણા અનુચરમા;
શું શ્રાવણ શું જેઠ, ઠેઠ નિશા અવસર મા. ૩૬.
બેઠી કશીને કેડ, હેડ રહી બાકી મા;
છાંડી નહિં છછેડ, બેડ ખરી પાકી મા. ૩૭.
નીચાં રાખી નેણ, કેણુ શુણું કાને મા;
વળી વાંચું સુખ દેણ, વેણ પછી પાને મા. ૩૮.
સિધ કરવા સંકેત[1], હેત સહિત હળતી મા;
રહે શરીર સચેત, વેત કરૂં વળતી મા. ૩૯.
કોટી પ્રકારે ફેદ, ખેદ વિના ખમતી મા;
વિપ્ર ભણે જેમ વેદ, ભેદ લેવા ભમતી મા. ૪૦
તપશી તપમાં જેમ, તેમ ઠરાવ ઠરયો મા;
પૂરો આણી પ્રેમ, એમ અભ્યાસ કર્યો મા. ૪૧.
ચુકથી ચેરાચેર, ફેર ફરક જોતી મા;
સુકાતુ લોહી શેર, ઘેર ઘણું રોતી મા. ૪૨.
કુંવરીઓ કેટલીક, બીક નહિં ગણુતી મા;
આળસ આણી અધિક, ઠીક નહિં ભણુતીમા. ૪૩;
હસતી હુકા દૂક, ખૂક લહી બોખીમા;
હાલું વલોવીં થુંક ચૂક કરે ચોખી મા. ૪૪.
ભણુવાની નહિ ભૂખ, મુખ ગપો ગાતી મા;
તે દેખી થઇ દુ:ખ, સુખ શાંતિ જાતી મા. ૪૫.
છબડી લેવા છુટ, કૂટ કરી મરતી મા;
હુંતો અરથ અખુટ, લૂટ લઇ ભરતી મા. ૪૬.
હોય ખરા જે હંસ, વંશ વિષે વળગ્યા મા;
નીરખીર નિ:સંશ, અંશ કરે અળગા મા. ૪૭.
સાચ વિષે જોઈ જૂઠ, પૂઠ કરૂં પેહેલી મા;
રૂઠ ગમે તો તૂઠ, મૂઠ નહી મેલી મા. ૪૮.
ફરતું કરતુ ફેલ, ખેલ તણું ખાતુ મા;
રમતતણી રસ રેલ, તેલ ગણું તાતુ મા. ૪૯.
શીરો સુંવાળી શેવ, દેવ ચળે ભાળી મા;
તે ખાવા તતખેવ, ટેવ દીધી ટાળી મા. ૫૦.
ચોરે ચૌટે ચોક, લોક મળે કાલા મા;

૧ સમસ્યા.

દેખી હલાવે ડોક, થોક વચે ઠાલા મા. ૫૧.
શોધે નહિ સુગંધ, અંધ ઘણા એવા મા;
બોલે પણ નિરબંધ, ધંધ ધરે તેવા મા. ૫૨.
જુદ્ધ વિષે જે જોધ, બોધ કરે બળથી મા;
શત્રુ તણો કરીં શોધ, ક્રોધ કરે કળથી મા. ૫૩,
[1]ગોપ કરી એમ કોપ, તોપ ભરી તંગે મા;
તો જશનો ધરીં ટોપ, ઓપ લીધો અંગે મા.૫૪.
જો ભર્ણો હું નહિ હોત, જોત નજર જાગી મા;
ખેલ ખરેખરીં ખોત, મોત શેત માગી મા. ૫૫.
જડથી ન કરૂં જુદ્ધ, બુધ કરી આણું મા;
ઉજળું એટલું દૂધ, શુદ્ધ સરવ જાણું મા. ૫૬.
ભમતા દેખું ભૂપ; રૂપ રંગે રૂડા મા;
ચેતી ચાલુ ચુપ, કુપ ગણી કુડા મા. ૫૭.
કરવા ફેલ ફિતુર, ઉર ઇછા ઠરતી મા;
પાપતણું ગણી પૂર, દૂર થકી ડરતી મા. ૫૮.
ઉપજે સંકટ શળ, ધૂળ તહાં ધરતી મા;
છળનું છેદી મૂળ, કુળ ઉજ્વળ કરતી મા. ૫૯.
આવ્યાં વિઘન અનેક, ટેક નહી તૂટી મા;
ઇશ્વર પ્રીતિ એક, છેક નહી છુટી મા. ૬૦.
ફરતી પૂરા કોડ, ખોડ નહી ખાતીમા;
ઉગ્યા નશીબના છોડ, જોડ મળી જાતીમા. ૬૧.
પામી પરમ પવિત્ર, મિત્ર સરસુ સ્વામીમા;
વિદ્યાવંત વિચિત્ર, ચિત્રકળા જામી મા. ૬૨.
કરીં કરણા કરતાર, પાર નહિ પુન્યે મા;
લહીં ઉચાર લગાર, વાર રહીં મુન્યે મા. ૬૩.
જડ બુદ્ધિ મટી જાય, ગાય પઢે પ્યારૂં મા;
રિજે જગતનો રાય, થાય સરવ સારૂં મા. ૬૪.
ગાય બજાવી ગાલ, ચાલ કુડી ચાલે મા;
નહિ થાશે તે ન્યાલ, સાલ થઈ સાલે મા. ૬૫.
ગુણ લૈ ગરબો આમ, ગામ વચે ગાશે મા;
રાજી રહેશે રામ, કામ સુફળ થાશે મા. ૬૬.
સંવત શ્રુતિ શશિ નાગ, "જાગભાગભોકતા[2]" મા;
પક્ષ અશાડો પ્રાગ[3], રાગ તિથી પ્રોકતા[4] મા.૬૭

૧ છાનું.

૨ યજ્ઞ ભાગનો ભોકતા તે પરમેશ્વર એક છે. સંવત ૧૯૧૪.

૩ પ્રાક પેહેલો. ૪ કહી.

વર્ણીને અમદાવાદ, સ્વાદ રચ્યો સારો મા;
નહિ અવગુણ એકાદ, યાદ કરે વારો મા. ૬૮.
બુદ્ધિ વર્ધક પાસ, દાસપણે દીધો મા;
કરવા પ્રગટ પ્રકાશ, આશ દઈ લીધો મા. ૬૯.
વાસ પ્રથમ વઢવાણ, જાણુ ઘણા જેમાં મા;
રાજસિંહ માહારાણ, આણ ફરે ફરતી મા. ૭૦.
નાગર પામ્યા નામ, હામ-કવિ સવિતામા;
રહીં ત્યાં દલપતરામ, કામ કરે કવિતા મા. ૭૧.
અંતર પ્રેરક ઇશ, રીશ નહિ રાખો મા;
જયજય શ્રીજગદીશ, વિશ વખત ભાખો મા. ૭૨.

ગરબી ૩૪ મી.—સૈયરો મળવા વિષે.

"રંગ ભર રમતાં રાસમાંરે,' હાંહાંરે રસ વાધ્યો છે ઢગલે."—એ રાગની.

આજ ઘડી આનંદનીરે, હાંહાંરે મળી સૈયર સમાણી;
ચારે દિશાએ ચંદનીરે, હાંહાંરે પસરી પથરાણી ;આજ. ૧.
ટોળે મળી તેવ તેવડીરે, હાંહાંરે ગોરી ગરબીઓ ગાવા;
અકલ વિષે પણએવડીરે, હાંહાંરેમચી ધુમ મચાવા;આજ.૨
ફરતે ફેરે ફરે ફુંદડીરે, હાંહાંરે પાડે તાનમાં તાળી;
ચળકતી ઓઢી ચુંદડીરે, હાંહાંરે રંગે રૂડી રૂપાળી;આજ.૩
મધુરસ્વરે મુખ ઓચરેરે, હાંહાંરે કંઠે કોકિલા કહીએ;
હાવભાવે હૈડું હરેરે. હાંહાંરે જાણે જોઇજ રહીએ;આજ.૪.
હંસની ચાલે ચાલતીરે, હાંહાંરે જાણે ઢેલ ઢળકતી;
આંગળે અંગુઠી ઘાલતીરે,હાંહાંરે ચુનીદારચળકતી;આજ.૫
મરદંગ વાજે માનમાંરે, હાંહાંરે રાગ ગાય રસીલી;
ગાય ગીતો રૂડા ગાનમાંરે, હાંહાંરેછુટેછેડે છબીલી;આજ૬.
લાડકડી લટકાં કરેરે, હાંહાંરે હોઠે દીસે છે હસતી;
ડગમગતી ડગલાંભરેરે, હાંહાંરેધીરેરહી ધસમસતી;આજ.૭
હૈયે ગુલાબના હારડારે, હાંહાંરે ચોખી ચંપક કળીઓ;
કપુરતણાજેવાકયારડારે;હાંહાંરેઅંગેએવીઉજળીઓ;આજ.૮
ચતુરાઈથી ગુંથ્યા ચોટલારે, હાંહાંરે ધજ ધુપેલ ધરીઆં;
પ્રેમતણાજાણેપોટલારે,હાંહાંરેએવાંભાવનાંભરીઆં;આજ.૯
આકાશથી જાણે ઉતરીરે, હાંહાંરે પ્રિયા પ્રત્યક્ષ પરીઓ;
સુંદરજાણેશોભાભરીરે, હાંહાંરે દીપેદેવદીકરીઓ; આજ.૧૦
જોવા જેવી જુગતી થઇરે, હાંહાંરે શોભા શી હું વખાણું;
ગમતમાં રાત વીતી ગઇરે હાંહાંરે વળી વાયું વહાણું;આજ.૧૧
ગઇ ગોરી હરખ ધરીફરીરે,હાંહાંરે આપ આપને ધામે;
ઇશ્વિરી માયાએ ખરીરે, હાંહાંરે દીઠી દલપતરામે આજ. ૧૨.

ગરબી ૩૫ મી.—નજર બાગની ગરબી.

ચાલ ગાગર ચાલ ગાગર જમનાંરે જઇએ.—એરાગ.

બાગમાંજ લાગ જોઈ લાડડી રે બોલે.
સાહેબા બાગ બનાવ રે; આંગણાની આગે.
રૂડો દીસે રાજબાગ તેજ બાગતોલે,
રૂડાં રૂડાં ઝાડ રોપાવ રે; આંગણાની આગે. ૧.
લાવી લાવી વાવી કરો કેળ થંભ લાંબા,
કેળ થંભ કેરા મને કોડ રે; આંગણાની આગે.
આગણામાં લાવી આજ વાવીએ રે આંબા,
છુટાછુટા છાજશે છોડ રે; આંગણાની આગે. ૨.
કેલબંધ કોરના કરાવીએ રે કયારા,
ગુણવંત વાવીએ ગુલાબરે; આંગણાની આગે.
સાંજને સવાર સમે શોભશેજ સારા,
હોંશનો હું શું કહું હિસાબરે, આંગણાની આગે. ૩.
હોયજો હજારી ફુલ છોડ હારો હારે,
બાગ ભાગ બની રહે બેસ રે; આંગણાની આગે.
જયે થાય જાય જુઈ જોવા જોગ જયારે,
વધે વળી વાસના વિશેષ રે; આંગણાની આગે. ૪
કાચનાં કરાવીએ કટોરા ઘાટ કુંડાં,
રૂડા રૂડા રંગથી રંગેલ રે; આંગણાની આગે.
મોગરોને માલતી મને ગમેજ રૂડાં,
વળી હોય નાગરવેલ રે; આંગણાની આગે. ૫
કેવડાનાં ઝાડ ઝુંડ જેવડાં કરાવો,
વાવો વળી એવડાં અશોક રે; આંગણાની આગે.
છાંટી રંગ છજે નીર ચોકમાં છંટાવો,
લાખ લાખ જોવા મળે લોકરે; આંગણાની આગે.૬
પોપટનું ટાંગીએ ત્યાં પાંજરૂં રૂપાળું,
મીઠા બોલે મોરને ચકોર રે; આંગણાની આગે.
ભલી ભલી ભાતના ભણેલ પંખી ભાળું,
ચતુરના ચિત્તતણાં ચોરરે; આંગણાની આગે. ૭.
રહે આસપાસ ગુલબાસ ફુલ ફુલી,
શોભે સારી ચાંદની સમાન રે; આંગણાની આગે.
ભમરા ભમે તે ભાળી ભાન જૈએ ભૂલી,
ગાય જેમ ગુણીજન ગાન રે; આંગણાની આગે. ૮.

મેંદીતણી વાડ ઝાડને કરાવી મેલો,
બેઠક કરી કઠેરાબંધ રે; આંગણાની આગે.
ફાવતા ફુવારા પાસ ખાંતે વશી બેસો,
અંતરમાં ઉપજે આનંદ રે; આંગણાની આગે. ૯.
મોટા મોટા મિત્ર મળી મંડળી મચાવો,
હું રમું સાહેલીઓ સાથ રે; આંગણાની આગે.
રૂડી રૂડી રસે ભરી વારતા રચાવો,
નેણાં ભરી નીરખું હું નાથરે; આંગણાની આગે.૧૦.
વાળી વાળી દીસે રૂડી આંગણે દીવાળી,
ભાળી ભાળી માનું મોટાં ભાગ્યરે; આંગણાની આગે.
આંગણામાં મેલું રૂડા દીવડા ઉજાળી,
જીવ ખુશી થાય જોઇ જાગ્ય રે;આંગણાની આગે૧૧.
લાખ લાખ ઇશ ઉપકાર ઉર લાવી,
નિત નિત જપશું નામ રે; આંગણાની આગે.
બેશ બેશ ગીત એજ બાગનાં બનાવી,
દેશે રૂડા દલપતરામ રે; આંગણાની આગે. ૧૨.

ગરબી ૩૬ મી.—શેરના સ્વપનાની ગરબીઓ.[1]

"ઓ અરદેશર તારોરે ડંકોરે સુરત શહેરમાં." એ રાગ.

ઓ સઇરો રે, શેરતણા વેપારનું સ્વપનું સાંભળો;
શુણો સમજીને, ભવતારણ ભગવતની ભગતીમાં ભળોટેક.
ઇસ્વીસન અઢારસેં થાતાં, વળિ તે ઉપર ત્રેસઠ જાતાં;
બહુ મનુષ્ય થયાં ધનથી માતાં, ઓ સઇરોરે. ૧.
જ્યાં અમેરિકામાં જુદ્ધ જાગ્યો, સાંના રૂનો ધંધો ભાગ્યો,
આપણને લાભ ઘણો લાગ્યો, ઓ સઇરો રે. ૨.
તે નાણું ધંધે કયાં ધરવું, વેપાર વિશે કેમ વાવરવું;
સૂઝે નહિ જે આ શું કરવું, ઓ સઇરો રે. ૩.
પછો સરખે ભાગે શેર કર્યા, ભેળા થઇ સૌએ ભાગ ભર્યા;
હિકમતથી લાખો દામ હર્યા, ઓ સઇરો રે. ૪.
કોઈનાણાવટું કરવા લાગ્યા, કોઇ જમીન લેવાને જાગ્યા;
કોઈ તમામ ધંધો કરી તાગ્યા, ઓ સઇરો રે. ૫.
પછી ઉદ્યમ તો પકડ્યા આડા, ખાડીના પૂરાવ્યા ખાડા
જર જોઈને ખુબ થયા જાડા, ઓ સઇરો રે. ૬.
થઇ અનેક કંપનીઓ એવી, જુગતી દીસે જોવા જેવી;
દેદી ઉભરાતી લક્ષ્મી દેવી, ઓ સઇરોરે. ૭.
લોકો દોડે શેરો લેવા, જન સૌ બનિયા ગાંડા જેવા;
કોઈ પુછે નહીં ધણી છે કેવા, ઓ સઇરો રે. ૮.
ઉપરિયોએ ધાર્યું એવું, લોકોનું ધન લૂટી લેવું;
પછી કર્યું તરકટ જોવા જેવું, ઓ સઇરો રે. ૯.
જે જે કંપનિ જેણે કહાડી, અતિ ભાવ ચડાવ્યા ઉપાડી;
લોકોને લાલચ દેખાડી, ઓ સઇરો રે, ૧૦.
એમ કઇકે મેળવી બહુ માયા, જોઈ લોકો બીજા લલચાયા;
કહુ કોણ દિવાના કોણ ડાહ્યા, ઓ સઇરો રે. ૧૧.
રોકડ ખરચી શેરો લીધા, ગાંઠેથી ગરથ ગણી દીધા;
પછી શેર તણા સટ્ટા કીધા, ઓ સઇરો રે. ૧૨.
પાંસઠની સાલે પરિણામે, ઠગ ધંધો તે ઠામો ઠામે;
દીઠો નજરે દલપતરામે, ઓ સઇરો રે. ૧૩.

[1] ઈ. સ. ૧૮૬૫ માં શેઠ બેહેરામજી ફરદુનજીની કંપનીએ રૂ૫૦) ના ઇનામની ઝાહેર ખબ્બર છાપી હતી, તેથી આ ગરબીઓ રચીને ઈનામ લીધું હતું.

ગરબી ૩૭ મી.

"કાનુડે કામણ કીધેલાં ઓ બહેની, પેલે કાનુડે કામણ કીધલાં. એ રાગ.

જાગિયો વાયદો જુલાઇનો રે,
જુઓ જાગિયો વાયદો જુલાઇનો;
ચાંભલો એજ ઠગાઇનો રે. જુઓ. ટેક.
લાભનાં તો લાખે લેખાં લખાંણાં,
વધી ગયો ગર્વ વડાઇનો રે. જુઓ. ૧.
સોનાં લાવીને ઘેર સોની બેસાર્યા,
ચુડો બનાવ્યો બેહેન બાઇનો રે. જુઓ. ૨.
બગી રાખીને વળિ બાગમાં બંગલો.
સારો કરાવ્યો સફાઇનો રે. જુઓ. ૩.
વાદે કરીને વળી વેગે વધાર્યો,
સારો પગાર સિપાઈનો રે. જુઓ. ૪.
ચડતો દહાડો ગણ્યો પોતે પોતાનો,
પડતો ગણ્યો પિતરાઈનો રે. જુઓ. ૫.
રૂપઇઆ ખરચીને રાંડો નચાવી,
મનમાં મદ મૂરખાઇનો રે. જુઓ. ૬.
બાસુદી આણિઓને કિધિ ઉજાણીઓ,
મેળવ્યો સ્વાદ મિઠાઈનો રે. જુઓ. ૭.
દયા તજીને ખુબ ઘોડા દોડાવ્યા,
કિધો આચાર કસાઇનો રે. જુઓ. ૮.
ન્યાલ થયા એવું નકી વિચારી,

લાહાવો લીધો લુચ્ચાઇનો રે. જુઓ. ૯.
પુણ્યને મારગે એક પણ પૈસો,
કેમ જાય કૂડી કમાઇનો રે. જુઓ. ૧૦.
સંપ હોય તો વળી સારો શોભાવે,
ભભકો ભાઈ ભોજાઈનો રે. જુઓ. ૧૧.
દલપતરામે નજરે દીઠો,
વહિ ગયો વારો નવાઈનો રે. જુઓ. ૧૨.

ગરબી ૩૮ મી.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

સૌ જાય શેર બજારમાં રે. જન સૌ જાય,
વાત વસી એજ વિચારમાં રે;
જન સૌ જાય શેરબજારમાં. ટેક.
નોકરિઆ તે નોકરી છોડવા;
કિધા રિપોર્ટ સરકારમાં રે; જન સૌ. ૧.
મેહેતાજીઓએ મેલી નિશાળો,
વળગ્યા એ વેપારમાં રે; જન સૌ. ૨.
હોશથી જઇને નાણાં હજારનો,
લાભ લે વાર લગારમાં રે; જન સૌ. ૩.
ધમ ધોકારથી શેરનો ધંધો,
ઉછળ્યો વરણ અઢારમાં રે; જન સૌ. ૪.
મોચી ઘાંચી ને માળી હાળીમાં[1],
સાળવી સૈ સુતારમાં રે; જન સૌ. ૫.
ગાંધી ગાંઠે શેર બાંધીને રાખે,
વસાણું ન ભરે વખારમાં રે; જન સૌ. ૬.
જેમ તેમ કરિને નાણું જમાવવું,
સમજ્યા એટલું સારમાં રે; જન સૌ. ૭.
પોતાના કામનો કરો વિચાર પણ,
ન રહ્યો કોઇ નરનારમાં રે; જન સૌ. ૮.
બેંકવાળા શેર સાટે બહુ ધન,
આપવા લાગ્યા ઉધારમાં રે; જન સૌ. ૯.
ચાલતાને જોઇ જોઇને ચાલે,
જેમ લશ્કરની લા'ર માંહિ; જન સૌ. ૧૦.
કરજ કરી એવો ધંધો કરતાં,
પોહોંચ્યા હદથી પારમાં રે; જન સૌ. ૧૧.
દલપતરામ કહે એવું દેખી,
કોપ ઉપજ્યો કરતારમાં રે. જન સૌ. ૧૨.

[1] હાળી—હળ ખેડનાર અથવા ખેડુત.

ગરબી ૩૯ મી.

"કહેણુ થયાં માધવ મથુરાં જઇ, કાગળ ન લખ્યો કકડો રે."—એ રાગ.

લાભ મળ્યો તેથી થઇ લોભી, શેર લાગ્યા સંઘરવા રે;
ગળપણ જાણી કણિકની ગોળી, મછ ગળે જેમ મરવા રે;
લાભમળ્યો તેથી થઈ. ટેક.
આપની દોલત દસ વિસ લાખની, તેના તો શેર લીધા રે;
અધિક વળી કરજે ઉપાડી, દસ્તાવેજ લખી દીધા રે; લા. ૧.
ઘર ધણિયાંણી કેરૂં ઘરાણું વેચી શેર વસાવ્યા રે;
સગાં સંબંધીના વળી નાણા, લખી આપી ખત લાવ્યા રે; લા. ૨.
પ્રામેસરિ નોટો પણ વેચી, લોભે શેરો લેવા રે;
શેર વળી બેંકોમાં સોંપી, દામ ઉપાડયા દેવા રે; લા. ૩.
શરભર ભાવે શેર મળેલા તેથી તૃપત નથી થાતા રે;
પંદરગણું પ્રિમિયમ પણુ આપી, વળી લીધા વેચાતા રે. લા. ૪.
જમાન આપી જર ઉપાડયાં, મિત્રોને માંહિ મૂકયા રે;
ધમધોકારે શેરનો ધંધો, ચલાવતાં નહિ ચુકયા રે; લા. ૫.
બાઇઓ પણ દિવાની બનીઓ, લોભનો પ્યાલો પીધો રે;
વસ્ત્ર ઘરેણાં વાસણ વેચી, શેરનો સોદો કીધો રે; લા. ૬.
ગરિબ તવંગર સૌ ગુંથાયા, માયા મોટી મળવા રે;
રાત દિવસ એ એકજ રસ્તે, રસથી લાગ્યા રળવા રે; લા. ૭.
શેર સંઘરજો શેર સંઘરજો, શેરથી વેળા વળશે રે;
વળી આવી રળવાની વેળા, મનખામાં કયાં મળશે રે; લા. ૮.
દલાલ દોડા દોડ્યો કરતા, દસે દિશાએ દેખું રે;
ઉથલ પાથલ થાય અતિશે, લાભનું ન મળે લેખુ રે; લા. ૯.
શેર બજારની શોભા શી કહું, જાણે મોટો મેળો રે;
નાણું તો જેમ નિર ભરેલો, વહિ જાનો હોય વેળો રે; લા. ૧૦.
લાખની મૂડી નહિ લેખામાં, ક્રોડે લેખાં કીધાં રે;
હોંશે તખતા જમરૂખ હાંડી, લાભ દઇને લીધાં રે; લા. ૧૧.
કઇક પુરૂષ તો અચરજ પામે, નિકળ્યું કયાંથી નાણું રે;
દલપતરામ કહે દુનિયાની, અંદરથી ઉભરાણું રે; લા. ૧૨.

ગરબી ૪૦ મી.

"અલબેલીરે અંબે માત જોવાને જઇએ."—એ રાગ.

ઓ સજની જોને આજ, શેરે શું કીધું;
લોકોની લીધી લાજ, દુખ મોટું દીધું. ટેક.
પડવા લાગ્યો ભાવ પ્રથમથી, રૂનો જાગ્યો રોળ રે;
સેરતણો તો સરતાં સરતાં, બેઠો જે ધરબોળ; શેરે.

ચડવાની આશા રહી ચિતમાં, કાઢી શકયા નહિ ક્યરે
પુંજીમાં પણ પૈસો ન રહ્યો, જન મળશયા જેમ;શેરેર.
કેક જણે તો બદલા કિધા, તાજા લઈ તૈયાર રે;
મનમાં માને મેં ફાવ્યોછે, વિચારીને વેપાર: શેરે. ૩.
કોડપતિ નાકાર કહે, શી ગરીબની ગુંજાશ રે;
ચોથે ભાગે ચુકવી દેવા, પૈસો ન મળે પાસ; શેરે. ૪.
શરમ ઘણી પણ શું કરવું, તે ઉપાય ન મળે એક રે;
કૂડકપટ પછી કરવા લાગ્યા, છાંડિ લજ્જા છેક; શેરે. ૫.
ઉપરિઓએ આપ સ્વાર્થે, શિર લીધેલા શેર રે;
એ પણ કંપનીને ઓઢાડયા, કીધા અકરા કેર; શેરે. ૬.
સત્ય તજ્યું સારા લોકોએ, મજબુત વાળી મૂઠ રે;
જ્યાં જોઇએ ત્યાં નજરે આવે, જૂઠ જૂઠને જૂઠ; શેરે; ૭.
નાણાવટિના નામિચા જે, ગુમાસ્તાઓ ગણાય રે;
શેઠની તેણે સીલિક ઉડાવી, એવા અધરમ થાય;શેરે.૮.
શેરતણા પાશેર થયાને, કોઇ તો થયા ન કામ રે.
રોકડમાં પડી રહી રસિદો, દિસે નહિ કાંઈ દામ;શેરે.૯.
લખેશરિ લા લેવા ચાલે, પેઢિ તૂટે પ્રખાત રે;
કોડપતિ દેવાળાં કાઢે, કેની કહીએ વાત; શેરે. ૧૦.
રાંડી રાંડો રોવા લાગી, રોવા લાગ્યાં રાંક રે;
જતું રહ્યું જીવકનું નાણું, અરે કરમના આંક; શે. ૧૧.
બાપનું દુખ બેટો ન મટાડે, બેટાનું દુઃખ બાપ રે;
દલપતરામ કહે દુનિયામાં, સઉને દિલ સંતાપ; શેરે. ૧૨.

ગરબી ૪૧ મી.

"મા પાવા તે ગઢથી ઉતર્યા, મા કાળી રે."—એ રાગ.

શેરે કીધો સંહાર, સઇયર શું કરિયે;
બહુ લોક થયા લાચાર, ધીરજ કેમ ધરિયે. ૧.
લેણું નવ આપે લોક, સઇયર શું કરિયે;
થઇ દીન હલાવે ડોક, ધીરજ કેમ ધરિયે. ૨.
માગે તે મૂકે કેમ, સઇયર શું કરિયે;
વળી અડચણ આવી એમ, ધીરજ કેમ. ૩.
શેરે તો લુટયાં શેહેર, સઇયર શું કરિયે;
કાંઇ કીધો કાળો કેર. ધીરજ કેમ. ૪.
દુનિયાંનો વાળ્યો ડાટ, સઇયર;
અતિ ઉપજાવ્યા ઉચાટ, ધીરજ કેમ. ૫.
નર કંઈક થયા નાદાર, સઇયર;
વળી બંધ પડયો વેપાર; ધીરજ કેમ. ૬.
ઉપજી ઉરમાંહિ અધિર, સઇયર;
કંઈ નરનાં ઉતર્યાં નિર. ધીરજ કેમ. ૭.
બહુએ ખોયાં ઘરબાર, સઇયર;
એકે ન રહ્યો આધાર. ધીરજ કેમ. ૮.
કંઇ ગયા તજીને ગામ, સઇયર;
દેવાને ન મળ્યા દામ, ધીરજ કેમ. ૯.
કંઈ ઉદર ભરે નહીં અંન, સઇયર,
કંઈ મરવા ઇચ્છે મંન, ધીરજ કેમ. ૧૦.
કંઈ દેખાડે નહીં મૂખ, સઇયર;
કંઇ દિલમાં પામ્યા દુઃખ, ધીરજ કેમ. ૧૧.
અણઘટતુ દેખી આમ, સઇયર,
દિલગિર છે દલપતરામ. ધીરજ કેમ. ૧૨.

ગરબી ૪૨ મી.

"અચકો મચકો કારેલી."—એ રાગ.

પછી ચાહન ફરિયાદો ચાલી;
કંપનેએ આ કરઝાલી રાજ; સુણો ફ્જેતીફિનાનની[1]. ૧.
કંઇ હિસાબ સોંપ્યા કોરટમાં,
ખામી ન દિસે ખટખટમાં રાજ. સુણો. ૨.
ઉપરિઓએ ઊંધાં કિધાં,
લખી નામે નાણાં લીધાં. સુણો. ૩.
પછી લખી વાળ્યાં પોસે પાને,
લોકોનાં મન કેમ માને રાજ. સુણો. ૪.
ફરિ કોઇએ તો પાનાં ફાડયાં,
ચિતરી બીજાં ચોટાડયાં રાજ, સુણો. ૫.
જણુશે માંડી રકમો જૂઠી,
એમ આગ મુલકમાં ઉઠી રાજ. સુણો. ૬.
નહિ નહિ એતો તરકટ નાહાનું,
કહો છેક રહે કેમ છાનું રાજ. સુણો. ૭.
જે શેઠ ગણાતા બહુ સાચા,
કેહેવાણા કથને કાચા રાજ. સુણો. ૮.
ફિણના પરપોટા જેમ ફુટે,
તેમ કંપનિયો નિત્ય તૂટે રાજ. સુણો. ૯.
વકિલોને રળવાનો વારો,
તે સમે મળ્યો બહુ સારો રાજ. સુણો. ૧૦.
લુચાં જનને આપી લાંચો,

---

[1] કંપની.

ઓલવવા દુખની આંચો રાજ. શુણો. ૧૧.
ઠગ પકડાયા હમો ઠામે,
દિઠા નજરે દલપતરામે રાજ. શુણો ૧૨.

ગરબી ૪૩ મી.—ઈશ્વર પ્રાર્થના.

ઓ ઇશ્વર અરજી ઉર ધારો,
દુનિયાનાં દુઃખ નિવારો રાજ, દયા કરો હવેદીનબંધુ. ૧.
સારા જન સંકટમાં પડિયા,
નરસાના છાંટા નડિયા રાજ. દયા કરો. ૨.
જે પરોપકારી છે પૂરા,
એ પણ નથી રહ્યા અધુરા રાજ. દયા કરો. ૩.
જો થંભ અડગ ડગશે જ્યારે,
જગ રેહેશે શા આધારે રાજ. દયા કરો ૪.
જો મટી જશે મોટાં નામો,
કોણ કરશે સારાં કામો રાજ. દયા કરો. ૫.
શુભ સંપ વસો સઘળા જનમાં,
વિશ્વાસ વસાવો મનમાં રાજ. દયા કરો. ૬.
જન પામેછે પીડા પાકી,
બનવાની ન રહી બાકી રાજ. દયા કરો. ૭.
આ સંકટ તો નથી સંખાતું,
નજરે જોયું નથી જાતું રાજ. દયા કરો. ૮.
ઓ ઇશ્વર છો તમે ઇનસાફી,
મહારાજ કરો હવે માફી રાજ. દયા કરો. ૯.
પામ્યાં છે સૌ શિક્ષા પૂરી,
આ જોતાં નથી અધૂરી રાજ. દયા કરો. ૧૦.
ફરિથી મનમાં કોઇ નહિ ફુલે,
ભવમાં આ દુઃખ નિહ ભૂલે રાજ. દયા કરો. ૧૧.
સુખ પામો સૌ ગામો ગામે,
દિધી આશિષ દલપતરામે રાજ. દયા કરો. ૧૨.

ગરબી ૪૪ મી.

"ઓધવજી રે સંદેશડો, કહેજો મથુરા મોઝાર." એ રાગ.

શેર બજારે આ શું કર્યું, વાળ્યો દુનિયાનો દાટ;
લાજ લીધી લાખો લોકની, ઉપજાવ્યો ઉચાટ. શેર બજારે. ૧.
પ્રથમ તો પૈસા પમાડીઆ, લલચાવિયા લોક;
મુડી વગર કીધાં માનવી, ફાંકાં મારતાં ફોક. શેરબજારે. ૨.
માર્ગમાં બહુ સારો શોભતો, જેવો ફુલનો ફાલ;
જેવો તમાસો જાદુતણો, તેવો થઈ ગયો તાલ. શેરબજારે. ૩.
મુંબઇની મોટી સાહેબી, સુખ સ્વર્ગ સમાન;
દિલગિરિવાળી દેખાયછે, જેવું મોટું મશાણ. શેરબજારે. ૪.
નૂર ગયું નર નારીનું, મુખ ઝાંખાં જણાય;
શત્રુને લશકરે લૂટિયાં, એવાં ડોળ દેખાય શેર બજારે ૫.
કંઇકે વાસણ ઘર વેચિયાં, વેચ્યા બંગલા બાગ;
કોઇક કરજ દરિયે પડ્યાં, તેનો ન જણાય તાગ. શેરબજારે. ૬.
ભલારે ભલાને ભૂલાવિયા, ભૂલ્યા ડાહ્યા દિવાન;
હાણ અને હસવું થયું, ખોઈ શુદ્ધને સાન. શેરબજારે. ૭.
કરી ચતુરાઇ ચાલે નહીં, દિસે દૈવનો કોપ;
ક્યાંથીઆવ્યુંનાણુંક્યાંગયું, એમથયુ રેઅલોપ. શેર બજારે. ૮.
એક સંકટ આ જુગારનું, બીજો રૂતણો રોળ;
ત્રીજુંકાગળિયુંતુટીપડ્યું, ઘરાથઇઘરઓળ. શેર બજારે. ૯.
સ્વપને જે સમૃદ્ધિ સાંપડી, ગઈ સ્વપનની સાથ;
અંગે પીડા ઉલટી વધી, વાગ્યાછાતીએહાથ. શેરબજારે. ૧૦.
કઇકે રામા મેલી રખડતી, મેલ્યાં રખડતાં બાળ;
નાશીછુટ્યાનરએકલા, આવ્યોકઠણઆકાળ. શેર બજારે. ૧૧.
ક્રોડપતી હતા કઇક તે, થયા કોડીના આજ;
અતિશેવધારેલીઆબરૂ, તેનીલૂટાણીલાજ. શેર બજારે. ૧૨.
જ્યારે જવા બેઠી લક્ષ્મી, જુઓ દૈવનો ખેલ;
દરિઓપુરાવાનુંદિલથયું, ભૂલ્યાઅધિકભણેલ. શેરબજારે. ૧૩.
નાણું નાખ્યું ખારા નીરમાં, જાણ્યું ઉગશે ઝાડ;
લક્ષ્મીતણાંફળલાગશે, થાશેસોનાનાપાહાડ. શેરબજારે. ૧૪.
વાંક નથી એમાં વિશ્વનો, કીધો કરતારે કોપ;
આંખોઅંજાઈઅજ્ઞાનથી, થઇઅકલઅલોપ. શેર બજારે, ૧૫.
ઓગણીસેં એકવીસમું, વિક્રમાજિત વર્ષ;
સાંભરશે આતો સર્વને, ઉતર્યો સહુનો અમર્ષ[1]. શેરબજારે. ૧૬.
ચતુર ઘણાએ ચેતાવતા, ભાખિ લખતા ભવિષ્ય;
ચેતી શકે કેમ ચિત્તમાં, જ્યાં રૂઠ્યા જગદીશ; શેરબજારે ૧૭.
ઘાયલ કંઈક ઘણા થયા, જોતાં એવા જણાય;
આખી ઉમર લગી એહના, નહિ ઘાવ રૂઝાય. શેરબજારે. ૧૮.
ફુંકી ફુંકી પગ માંડતા, બિહિતા માંખિથી મન;
ફાંદામાં આવી ફશી પડ્યા, તેનાં તરફડે તન. શેર બજારે. ૧૯.
દેશ આખે દવલાગિયો, એ તો કેમ ઓલવાય;
શું જાણીએ હવે શું થશે, કથ્યું કશુંએ ન જાય. શેર બજારે. ૨૦.
કોઇકે હબક ખાધી કારમી, થયા ચિત ભ્રમ રોગ;

---

૧ અભિમાન.

નાણું જતાં લાજ નવરહી, જ્યાં જો દૈવના જોગ. શેરબજારે.૨૧.
સત્ય તજ્યાં સત્યવાદીઓ, તજ્યા બોલેલા બોલ;
ભડનર જે ભારેખમ હતા, તેનો પણ ઘટ્યો તોલ શેરબજારે.૨૨.
ઘરમાં સંતાઇ ઘણા રહે, લાગે લોકમાં લાજ;
મરણ ઇચ્છે કેઇ કામનવી, દેખી ન ખમાય દાજ. શેરબજારે.૨૩
પ્રભુને જાચું કરી પ્રાર્થના, એજ છેલ્લો ઉપાય;
દલપતરામના દેવ તું, સઉની કરજે સહાય. શેર બજારે. ૨૪.

દોહરો

ગયા શિકારે શેરને, શિકારના કરનાર;
ત્યાં સમો શેરે[1] કર્યો, શિકારિનો શિકાર. ૧.
મુંબઇ ઉપર વાદળાં, ચડયાં દિસે ચોપાસ;
બળે ચિતા બેંકોતણી, ધુમ્ર ચડયો આકાશ. ૨.

મનહર છંદ.

લેખણો ને ચાકાં રૂપી શુળ ને ખડગ લઈ,
ખાતાવહી ખપરમાં ખલકને ખાઇ ગઇ;
શેરની સવારી કરી ફરી સારા શહેરોમાં,
ચાચરમાં તાળિયો પડાવી ગીત ગાઇ ગઈ;
પ્રાણિયોનું લોહી પીવા પ્રથમ પ્રયાણ કરી.
દિવાના બનાવા મદપાન પણ પાઇ ગઈ;
કહે દલપતરામ કરવા પ્રલય કાળ,
કંપનિયો રૂપે જુઓ કાળિકા જણાઇ ગઇ. ૩.

શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત.

રે તું કંપનિ કે નહિ નહિ અરે, હું કાંપિની છું સહી;
આ શું લેખણુ કે નહિ, ત્રિશુળ છે, ત્રીજી અણી ક્યાં તહીં;
તે તો તૂટી નિશુંભ શુંભ હણતાં, ક્યાં ખંડ ચાકુ બન્યું;
આવી કેમ અહીં ક્ષુધાતુર થઈ, લોહી પિવા લોકનું. ૪.

મનહર છંદ.

હીરા કંઠી હેમ હાર તરૂણીઓ તજી બેઠી,
તજ્યાં ઘર બાર વળી એવી વેળા આવીછે;
સો સો રૂપૈઆની સાડી શરીરે શોભાવતી તે,
સવા રૂપૈઆની સાડી શરીરે ધરાવી છે;
શેરને કપાસ જેવા જાણે સદગુરૂ મળ્યા,
તેણે દલપત્ત પોથી જ્ઞાનની પઢાવી છે;

[1] વાઘ

ઓગણીસે બાવીતણી બાવી રૂપે આવી સાલ,
બૈરીઓને બોધ કરી બાવીઓ બનાવી છે. ૫.
ખાતાવહીમાં દેખાતો સરસ શૃંગાર રસ,
જોતાં કરૂણા રસ હવે જુઓ જણાય છે;
આવરાની નોંધ એવી રસિક પ્રિયાના જેવી,
સુંદર વિલાસ જેવી હવે સમજાય છે;
એક રૂપી તીરથના નીર થકી ન્હાઇ બાઈ,
વાસના વિસારી પૂરો વૈરાગ્ય પમાય છે;
દૈવતણી ગતિ દેખો દાખે દલપતરામ,
અનુભવી ગુરૂવિના અનુભવ થાય છે. ૬.

ધોળ ૧ લું.–પ્રભાતની પ્રાર્થના કરવાના ઉપદેશનું ધોળ.

"રાતો ઘોડો રણુ પાખરીઓ."—એ રાગ.

સુતાં ઉઠી નિત્ય સવારે, પ્રભુ પ્રાર્થના કરીએ; એહેની.
મહીમા તેનો મનમાં લાવી, ધ્યાન રૂદેમાં ધરીએ;એહેની.૧.
સૃષ્ટી સઘળી જેણે સરજી, સરજ્યા સૂરજ ચંદ્ર; એહેની.
જગમગતા તારા જોઇને, ઉપજે ઉર આનંદ; એહેની.૨.
પૃથ્વી, પાણી, સાગર સરજ્યા, પશુ પર્વતને પહાડ;એહેની.
ધરણીમાં ધાતુઓ સરજી, ઝાઝાં સરજ્યાં ઝાડ; એહેની.૩.
સઉનાં ઉપરી માણસ સરજ્યાં, આપી બુદ્ધિ અનુપ; એહેની.
અગણીત વસ્તુ ઉપજાવીછે, રૂડાં જેનાં રૂપ; એહેની.૪.
એકજ ઇશ્વર એવો એછે, બીજો નથી તે તુલ્ય; એહેની.
ભજે બીજાને ભાવ ધરી તે, ભોળા મનની ભૂલ;એહેની.૫.
સૌને કરતા હરતા સ્વામી, એવોછે એ એક; એહેની.
જુદી રીતે જનો ભજેછે, એનાં નામ અનેક; એહેની. ૬.
કરૂણાનિધીને રાજી કરવા, કામ દયાનું કરવું; એહેની.
બહુ બહુ તેની બીક ધરીને, દોષથકી દિલ ડરવું; એહેની ૭.
એનું કાંઇએ નથી અજાણ્યું, ઉરમાં સમજો આમ; એહેની.
સમજે તો સાદી શિખામણ; દેછે દલપતરામ. એહેની. ૮.

ધોળ ૨ જુ.—છોડીઓને ભણવા વિષે.

"રૂકમણી અંબીકા પુજવા ચાલી."—એ રાગ.

સૈયર ચાલો ને ભણવા નિશાળે, દયા કીધીછે દેવ દયાળે;
આપણે ભણ્યાની થૈ હવે છુટીયાં ક્યાદુર્જનડાહાપણ કુટી. ૧.
ઘણું જીવો સોસાઇટી સારી, જેણે દેશમાં વિદ્યા વધારી;
સૈયર આજ આનંદની એલી, ભણીએ અંગથી આળસ મેલી. ૨

આજ મોતીડે મેહુલા વુઠયા, ત્રણુંલોકતણો નાથ ત્રુઠયા;
લૈએ લેખણ ખડીઆને પાટીદેખીદુરીજનછોમરે ફાટી. ૩.
હેત હૈડામાં માબાપેઆણ્યાં, દીલમાંદિકરાજેવાંકરી જાણ્યાં;
તેથી છાંણુ વાસીદાંછોડાવી,ભાવેભણવાએસાર્યાછેઆવી. ૪.
ભણી ગણીને શિખામણ લેશું, માત તાતને આશીશ દેશું;
સઘળી વાતનો થાશે સુધારો, દીલમાંદીનદયાળસંભારો. ૫

ઘોળ ૩જું.—પરણી ઉઠયા પછીનો હરખ

જયારે સિતાજી પરણીને ઉઠયાં ત્યારે પોતાની બેહેનપણીને પોતાના હરખની જે વાત કહી તે વિષેનું ગીત."

"છઈયે ખોળામાં ઘાલી ખીચડી,
છઈયે ઘેર ઘેર માગી દીકરી."—એ રાગ.

ઉઠયાં પરણીને જે સમે જાનકી,
વધ્યો હઈયામાં હરખ વિવા થકી;
મળી શાણી સાહેલી ને સુંદરી,
બોલી બોલ અતોલ ખુશી ભરી. ૧.
સખી સાંભળ કહું એક વાતડી,
મારી આજ શીતળ થઈ છાતડી;
મારો હરિવરે હાથ તે ઝાલિયો,
મને અખંડ ચુડો એણે આલિયો. ૨.
વર પામી સુંદર વર વિડક્ષો,
મેં તો કાને શુણ્યો તો તે દીડક્ષો;
મને પળ ન ગમે હવે પિયરમાં,
મારૂં મન મોહ્યું શામ શરીરમાં. ૩.
વર મળિયો મને છેલ વાંકડો,
હવે શીદને ન રાખીએ આંકડો;
વર પામી હું તો વરણાગિયો,
મેંતો ભવો ભવ એ વર માગિયો. ૪.
મને મનગમતું મળ્યું સાસરૂં,
હવે કેમ ધડક મનમાં ધરૂં;
મારી એ સગે જેણે સગાઈ કરી,
એને આશિષ આપું ફરી ફરી. ૫.
ગુરૂને શીર નામું લળી લળી,
મને પરણાવી એ વરને વળી;
હવે મન ગમતાં સુખ માણિયે,
કેમ કોઈની શરમ ઉર આણિયે. ૬.
મારે કસુર ન રહી કોઈ વાતની,
મારે માયા ટળી મા તાતની;
આપું આશીષ માત તાતને,
ભલું થાજો કહું મારા ભ્રાતને. ૭.
મને માનીતી કરી હાર થાપશે,
હુંતો જે જે માગીશ તેતો આપશે;
મારે નીસરી ખાણ કરમની,
વાત મૂરખ ન જાણે એ મરમની. ૮.
પૂન્ય પૂર્વે કીધાં હશે મેં ઘણાં,
તેણે પામી ચરણ પિયુજીતણાં;
વ્રત દાન કરે જેને કારણે,
તેને પામી હુંતો સુતી પારણે. ૯.
હુંતો કાશી કેદારમાં નવ ફરી,
હુંતો ઘેર બેઠાં એ વરને વરી;
હવે સગાં સંબંધીને શું કરૂં,
હુંતો સુંદર વરની સાથે ફરૂં. ૧૦.
મન માન્યું છે દશરથ લાલમાં,
વર લખ્યા ભુધર મારા ભાલમાં;
ભુલી દુરમતિ દુરગુણી ટેવને.
પરણી દલપતરામના દેવને. ૧૧.

ઘોળ ૪ થું.—રામ તથા લક્ષ્મણ વનમાં જતાં સીતાને રામે કહેલું.

રામ લક્ષ્મણ વનમાં સીધાવતાં, સતી સીતાને આવતાં સાથ;
કહે રઘુનાથ, પધારો પીયર ભણી.
નહીંતોઅહીંરહોસસરાનારાજ્યમાં,હેતેહળીમળીસાસુસંગાત;
નહીં તો જોડી હાથ; પધારો. ૧.
અમે વસ્તીમાં નહીં વસીએ વનિતા, અમે કરશું જઈ વનવાસ
તમે પામો ત્રાસ; પધારો.
સાથે રથ કે ઘોડું નહીં રાખીએ, નહીં રાખીએ દાસી કે દાસ
કોઈ અમ પાસ; પધારો. ૨.
તમે કોશનો પંથ કીધો નથી, ચરણે ચાલવાથી પામો થાક;
લીટી ખેંચો નાક; પધારો.
અમે વનફળ ખાઇ ખુશીમાં રહેશું,કોઇ દિવસે તો કેવળ શાક;
વિના લુણ પાક; પધારો. ૩.
વનમાં નથી મંદિર નથી માળીઆં, નથી પોઢવા કાજ પલંગ;
રંગિત નવ રંગ; પધારો.

ફરશું ઘાસ કે પાનની ઝુંપડી, સુવા સાથરો તે ખુંચે અંગ;
એમાં શો ઉમંગ; પધારો. ૪.
વનમાં હીરનાં ચીર તો નહીં મળે, વનમાંનહીંમળેફરતાંફુલેલ;
કે તેલ ધૂપેલ; પધારો.
વનમાં નહીં મળે શાણીસાહેલીઓ.કરશોકેસંગેખાંતથી ખેલ;
ઉમંગ ભરેલ. પધારો. ૫.
ઉષ્ણકાળે વાશે ઉના વાયરા, એવું દેખીને થાશો ઉદાસ;
જ્યારે જેઠ માસ; પધારો. ૬.
વરસે મેઘને ઝબકશે વીજળી, તેવે ટાણે તો તરૂ તળેવાસ;
નહીં છત્ર પાસ; પધારો. ૬.
વનમાં ઘાતકી રહે છે રાક્ષસ ઘણા, ચારે તરફ ફરે બહુચોર;
જેનું ઘણું જોર; પધારો.
વનમાં વાઘ વરૂને વાંદર જેવાં, ઘણાં વિચરે જનાવર ઘોર;
બચે નહીં ઢોર; પધારો. ૭.
મોટા પર્વત દેખીને માનની, તમે નજરે જોયા નહિ જાય;
દીઠે ખાવા ધાય; પધારો.
તમે રાજકન્યા કાયા કોમળી વનવાસનાં દુખ ન વેઠાય;
કાયા કરમાય; પધારો. ૮.
ઘરમાં અંધારૂ દેખી ડરો ઘણાં, નથી નિસર્યાં કદી ઘરબાર;
છો નાજુક નાર; પધારો.
તમે છોટી ઉમર વર્ષ સોળનાં, નથી સંકટ વેઠયાં લગાર;
તમે કોઇ વાર; પધારો. ૯.
પરણી આવીનેપીયર ગયાં નથી, તમનેમળવાનેઇચ્છેછેમાય;
ચોપે ચિંત ચાય; પધારો.
રાજા જનકજી તમને ઝંખે ઘણું, તેના સંદેશા આવે સદાય;
તેડાં પાછાં જાય; પધારો. ૧૦.
ભાત ભાતનાં ભોજન ભાવતાં, તમને મોકલશે મહીપાળ;
પૂરાવીને થાળ; પધારો;
અમે અવધે ફરી જ્યારે આવશું. લેશું સ્નેહે તમારીસંભાળ
ત્યારે તતકાળ; પધારો. ૧૧.
રૂડી મિથિલાપૂરી મનમાનતી, તેમાં પામશો પરમવિરામ;
છે બાપનું ગામ; પધારો.
ગોરી તમને ગમે તેમ હું કરૂં, એમ દલપતરામનોશ્યામ;
કહે રાજારામ; પધારો. ૧૨.

ઘોળ ૫ મું.—પછી સીતાજી બોલ્યાં તેનું ઘોળ.

રાગ ઉપર મુજબ.

એવું સાંભળીને સીતાજી કહે, સુણો સુંદર શ્યામ સુજાણ;
પ્યારા મારા પ્રાણ, સાથે રાખો સ્નેહથી;
જુદાં પડવાની વાત વાલા કહો, તેતો બોલ લાગે તીખાબાણ;
રઘુકુળ ભાણ; સાથે. ૧.
સ્વામી જ્યાં તમે ત્યાં ઘર માહરૂં, તમથી વેગળીતે પરદેશ;
હું જાણું હમેશ; સાથે.
તમે જોગીનો વેશ જો ધારશો, તો હું જોગ[illegible] વેશ;
જટા કરૂં કેશ; [illegible] ૨.
સ્વામીતમેરેસુખિતોસુખમાંહરે, તમેદુખમાં [illegible] રેદેહ;
એમાં શો સંદેહ, [illegible]
જો કોઇ પરણ્યાપછી રહે પીયરમાં, અવતાર [illegible] કએહ
મુઆ જેવી તેહ; સ[illegible] ૩.
સ્વામી તમ વિના મંદિરનેમાળિયાં, ભાસેપર્વત મ[illegible] સમાન
ધરતી તો વેરાન; સાથે.
મહાવનમાં ભરી વસ્તી ભાસશે, જ્યારે પામીશ દરશનદાન;
કૃપાના નિધાન; સાથે. ૪.
સાસુ સસરોને માતપિતા સઉ, ભલે જીવો કરો રૂડાં રાજ;
મને મહારાજ; સાથે.
સ્વામી શું કરૂં બાઇ ભોજાઇને, સ્વામી શું કરૂં સૈયર સમાજ;
કેનું નથી કાજ; સાથે ૫.
સાચુંસગપણજગમાંસ્વામીતણું,બીજોસ્વારથીસઘળોસંસાર;
કુટુંબ પરિવાર; સાથે;
મારાં લાડ પાલણ તમે લાલજી, બીજો નથી આંસુનોલોનાર
કે એકે આધાર; સાથે. ૬.
કાયા પ્રાણથકી જો જૂદી રહે, તો હું તમથો જુદી પડી છેક;
જીવું તજી ટેક; સાથે;
જો કોઇ જળથી જુદી પાડી માછલી,રાખેદૂધમાં કરીને વિવેક;
જીવે પળ એક; સાથે. ૭.
તમે સુખના સાગર રહો વેગળા, પછી શું કરૂં રાજને પાટ;
હવેલીના ઠાઠ; સાથે.
મને હીરનાં ચીર ગમે નહી, મને ન ગમે ઘરેણાંના ઘાટ;
મટાડો ઉચાટ; સાથે. ૮.
હુંતો તમને દીઠે થાઉ દેખતી, અણદીઠે તો આંધળી ભીંત;
જનમની એ રીત; સાથે.
મેતો સ્નેહ તોડયો સર્વ લોકથી,બાંધી શ્યામ સંગે પૂરણપ્રીત
ચોરાયું છે ચીત; સાથે. ૯.
જમવું જીવન તમથી જુદાં પડી, હોય વિધવિધનાં પકવાન;
તે વિખનાં નિશાન; સાથે.

કરીએ ભોજન તમ સંગે ભાવથી, હોય કેવળ શાક કે પાન;
તે મેવા સમાન; સાથે. ૧૦.
પડશે તડકાને તાપ વૈશાખના, તેતો જાણીશ ચંદ્ર પ્રકાશ;
રહી તમ પાસ; સાથે.
મુજને મેલીજોપથેપધારશો, આવી મળવાનીધરશોનઆશ
નિશ્ચે પામું નાશ; સાથે. ૧૧.
કરતી ॥ પડી ધરણીએ, નારી જાનકી થૈને નિરાશ;
કહે લેતી શ્વાસ; સાથે.
દયા દલપતરામને, સતી સીતાને દેખી ઉદાસ
જતાં વનવાસ, સાથે રાખ્યાં, સ્નેહથી. ૧૨.

ધોળ ૬ ઠું.—રામચંદ્રજીને સીતાજીના કાગળનું ધોળ.

"મામેરું મોંઘા મુલનું" એ રાગ છે,
સ્વતિ શ્રી પુરી લંકા સોહામણી,
જ્યાં રાજે છે જનક કુમારી;
પ્રીતમ લખે પ્યારીને, રહો અખંડ એવાતન તમતણું
એવી આશીશ વાંચો અમારી. પ્રીતમ લખે. ૧.
ગોરી દૈવના જોગે જુદાં પડયાં,
પણ પ્રાણ મારા તુંજ પાસ; પ્રીતમ.
એસું બાગ બગીચે કે બંગલે,
રહું તમ વિના અધિક ઉદાસ; પ્રીતમ ૨.
તારો સ્નેહ ઘડીએ ઘડી સાંભરે,
તારો ભાવ ભુલ્યો કેમ જાય; પ્રીતમ.
તારા હેતથી હૈડું ભરાય છે,
તે તો લેખણથી ન લખાય; પ્રીતમ ૩.
મારે અરથે તમે બાળાપણ થકી,
તજ્યો સઘળો પીયર પરિવાર; પ્રીતમ.
મારાં લેશ વચન નથી લોપીઆં,
નથી કોપીઆં કદીયે લગાર. પ્રીતમ ૪.
તારી નમ્રતા અમરતથી ગળી,
વળી શોભીતો શાંત સ્વભાવ; પ્રીતમ.
જેથી મનની ઉદાસી તરત મટે,
તારા બોલનો એવો બનાવ; પ્રીતમ. ૫.
ગોરાંદે તારા ગુણ કેમ વીસરે,
કેમ વિસરે વાલ ભર્યાં વેણ; પ્રીતમ.
હું તો હસતું વદન તારું વિનતા,
પારાં નીરખવા તલખે છે નેણ; પ્રીતમ. ૬.
દિવસે તુજ વિના દીલમાં ગોઠે નહીં,
પીવું પાણી કે જમવું અનાજ; પ્રીતમ.
રાતે રોઇને આંખો રાતી થઈ,
લોક પૂછે તો આવે છે લાજ; પ્રીતમ. ૭.
ગોરી મનમાં ધીરજ ધરી રાખવી,
કાલે ભાગશે ભવના વિજોગ; પ્રીતમ.
જેથી રીઝે આપણને જગતપતિ,
એવો અહોનિશ કરવો ઉદ્યોગ; પ્રીતમ. ૮.
જે જે વૃધ પાડોશીયો શુદ્ધ છે,
તેને પ્રીતથી કહેજો પ્રણામ; પ્રીતમ.
વિભીષણ મારા મિત્ર પવિત્રને,
કહેજો જરૂરનું હોય જો કામ; પ્રીતમ. ૯.
જોઈતી વસ્તુ જરૂર મંગાવજો,
કશી વાતે મુઝાશો મંન; પ્રીતમ.
કાલે દેખીશું દિવસ આનંદના,
જાશે વીસરી આ દુઃખ ભર્યા દંન; પ્રીતમ. ૧૦.
જે જે પ્યારી તમારી સાહેલીયો,
તેને પણ મારા કહેજો જુહાર; પ્રીતમ.
સાસુ સસરાની આશીષે સુંદરી,
મળશું ભામની ને ભરતાર; પ્રીતમ. ૧૧.
વધે સ્નેહને સંપ સુજન સાથે,
તેવી તનમન રાખજો ટેવ; પ્રીતમ.
અમે થોડી અવધે હવે આવશું,
એમ દલપતરામનો દેવ, પ્રીતમ લખે પ્યારીને. ૧૨.

ધોળ ૭ મું.—સીતાજીના કાગળનું ધોળ.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.
સ્વસ્તિ શ્રી શુભ સ્થાન સોહામણું,
જ્યાંહાં રાજે સદા રઘુનાથ. કાગળ લખે કામની.
લખે લંકા થકી સીતા સુંદરી,
હેતે વંદે જોડી જોડ હાથ. કાગળ. ૧.
પત્ર આવ્યો તમારો પ્રીતિ ભર્યો,
વાહાલા વાંચી થયો વીશરામ; કાગળ.
પણ જીવન તમથી જૂદાં પડે,
ઘણા દિવસ થયા ઘનશામ. કાગળ. ૨.
માટે મળવાને મન અકળાય છે,

ઘડીએક તે જુગ જેવી જાય; કાગળ.
મારાં નેણુનાં નીરથી નાથજી,
સુતાં રજનીમાં સેજ ભીંજાય. કાગળ. ૩.
ઘેર ચાલો હવે તો ઘણી થઇ,
નહીં તો જીવડો જાશે જરૂર; કાગળ.
દૈવે પાંખો આપી હોય પિંડમાં,
ઉડી આવું દેશાવર દુર. કાગળ ૪.
વાહાલા નિત્ય નવી વારતા વાંચીએ,
જેથી પામીએ પૂરો પ્રમોદ; કાગળ.
ચતુરાઇના ચોજ હું ચાળવું,
આવો વિદ્યાના કરીએ વિનોદ. કાગળ. ૫.
મારા વાલા તમારા વિજોગથી,
દિલ દાઝે દિવસ ને રાત. કાગળ.
હું તો મનમાંને મનમાં મુઝાઉં છું,
કહું ક્યાં જઇ કરમની વાત. કાગળ. ૬.
વાતો ટાઢીમોહી મારા વાલમા,
પ્રીતે બેસીને કરીએજી પાસ. કાગળ.
એવા દિવસ તે ક્યારે દેખાડશો,
ક્યારે અંતરની પૂરશો આશ. કાગળ. ૭.
સ્વામી તમ વિના પીયરને સાસરૂં,
સુનો લાગેછે સઘળો સંસાર; કાગળ.
મારા માથાથી મોંઘા પ્રભૂ તમે,
મારા આતમના છો આધાર. કાગળ. ૮.
આવે પરવના દિન સુખ સર્વને,
હું તો શોકે ઉદાસી સદાય; કાગળ.
ગાજે મેઘને દમકે જો દામની,
આખી જામની જંપ ન થાય. કાગળ. ૯.
હું તો સુની દેખું સુખસેજડી,
ખાલી મંદિર ખાવાને ધાય; કાગળ.
ભરી વસ્તી ઉજડ જેવી ભાસેછે,
એક તમવિના ત્રિભુવન રાય. કાગળ. ૧૦.
વાહાલા હું તમને તેમ વિસરી,
કેમ વિસર્યું દાદાનું વતન; કાગળ.
પત્ર વાંચીને વેહેલા પધારજો.
સ્વામી શરીરનાં કરજો જતન. કાગળ. ૧૧.
કોઇને દુખીયાં દેખીને દુઃખ પામતા,
તેવી નાથ તમારી છે ટેવ; કાગળ.
આવે અવસરે કેમ કઠણુ થયા,
તમે દલપતરામના દેવ, કાગળ લખે કામની. ૧૨.

ઘોળ ૮ મું.—શીયળ વિષે.

"મામેરૂં મોઘા મૂલનું."—એ રાગનું

શુણો સમજુ સકળ નર નારીયો,
મોટો શીયળ તણો મહિમાય. શીઅળ પાળો સ્નેહથી.
જે કોઇ શીઅળ સારી રીતે સાચવે,
સરવે સુફલ મનોરથ થાય. શીયળ. ૧.
સોનાં રૂપાની શોભા ન સમજીએ,
શોભા સરસ શીયળ શણુગાર; શીયળ.
જેવાં નકટાંને ભૂષણુ નાંખીઆં,
એવાં શિયળ વિના નરનાર. શીયળ. ૨.
વધે લાજ અધિક ઠીક લોકમાં,
પરલોકમાં મુક્તિ પમાય; શીયળ.
સુખ સંપતી શીયલથી સેવીએ,
રીઝે જગકરતા જગરાય. શીયળ. ૩.
માટે શીયળ સરવ વિધે સાચવો.
તજો કામી હરામીનો સંગ; શીયળ.
જરીએ ડરીએ ન મરણુનો ડર ધરી,
ભારે ડરીએ શીયળ થતાં ભંગ. શીયળ. ૪.
તજી લાજ બે અદબી ન બોલીએ,
નહી ડોલીએ મદ છક માંય; શીયળ.
નીચી નજરે સરળ ચિતે ચાલીએ,
હાંસી મશકરી કરીએ ન કાંય. શીયળ. ૫.
ફાટી આંખે ફરે જે કોઈ ફાતડા,
તેનું ડાટોએ માટીમાં મુખ; શીયળ.
તજવી તજવી સોબત નીસ તેહની,
જેણે લજવી જનેતાની કુખ. શીયળ. ૬.
ભણુતું ગણુવું તો તેહનું ધન્ય છે,
જેણે કુળને લગાડયો ન ડાઘ; શીયળ.
ભણી ગણીને જે શીઅલ ન સાચવે,
એના ભણુતરમાં ઉઠી આગ. શીયળ. ૭.
હૈયા ફુટા બોલે બોલ હાંસીએ,
દેખી ફાંસીને નાશીએ દૂર; શીયળ.
શીક્ષા સુંદર દલપતરામની,
જાણી કામની શીખો જરૂર. શીયળ. ૮.

ધોળ ૯ મું.—નર ભમરને ઉપદેશ વિષે.

"ક્યાંનાં તે આવ્યાં બીડલાં મોતીવાળા ભમરજી"એ રાગ.

ભૂલા પડી ભમશો નહિ, ભોળા નરરે ભમરજી;
ભમશો તો મળશે અભાગ્યરે, ભૂલણ ભોળા નરરે ભમરજી.
પછીપૂરો પસ્તાવો પામશો, ભોળા નરરે ભરમજી;
અંતર ઉઠશે આગ્યરે, ભૂલણ ભોળા નરરે ભમરજી.૧.
પારકા બાગમાં પેસશો, ભોળા નરરે;
રમણીક જોઇ રૂડા રંગરે, ભૂલણ ભોળા;
ફૂલ્યાં કમળ અને ફૂલડાં, ભોળા નરરે;
એથી તો છેદાશે અંગરે; ભૂલણ ભોળા. ૨.
આંબુ જાંબુ જેવાં જે તરૂ, ભોળા નરરે;
કેળ જેવાં વળી કોયરે, ભૂલણ ભોળા;
અરે તરૂ અમૃતનાં એ નથી, ભોળા નરરે;
હાલાહળ વિખનાં તે હોયરે, ભૂલણ ભોળા નરરે ૩.
માળી તેનો તને મારશે, ભોળા નરરે;
ફોગટ થઇશ ફજેત રે, ભૂલણ ભોળા નરરે;
શાણા રૂડા બીજા સોબતી, ભોળા નરરે;
હૈડામાં નહિ રાખે હેતરે, ભૂલણ ભોળા. ૪.
ચોરી તારી તે ચાહન થશે, ભોળા નરરે;
છાની રહે નહિ છેક રે, ભૂલણ;
કીર્ત્તિ કપાશે કુળની, ભોળા નર રે;
અપજશ વધશે અનેક રે, ભૂલણ. ૫.
પિંડ પડયા પછી પૂછશે, ભોળા નરરે;
નર્ક પુરીનો નવાબરે, ભૂલણ;
કહે ત્યારે કેમ કરીશ તું, ભોળા નરરે;
જીભે શો દઇશ જવાબ રે, ભૂલણ ભોળા. ૬.
શિક્ષા પામીશ સારી પેઠે, ભોળા નરરે;
એ માટે ચેતજે આજરે ભૂલણ ભોળા;
નિશ્ચે તું જાણજે ત્યાં નથી, ભોળા નરરે;
રાણી પોપાંબાઈનું રાજરે, ભૂલણ. ૭.
જગતમાં કેટલુંક જીવવું, ભોળા નરરે;
એ તો વિચારીજે આપરે, ભૂલણ;
જોતામાં જોબન વહી જશે, ભોળા નરરે;
જક્તે રહેશે પુણ્ય પાપરે, ભૂલણ. ૮.
મનમાંથી મગરરી મેલજે, ભોળા નરરે;
રહે નહિ રાજા કે રાંક રે, ભૂલણ;
જશ અપજશ જેણે જે કર્યા, ભોળા નરરે;
એવા અચળ રહ્યા આંક રે, ભૂલણ. ૯.
રાવણ જેવા ગયા રાજવી, ભોળા નરરે;
જેનું હતું અતિ જોરરે, ભૂલણ;
બહુ બળિઆ હતા બાદશાહ, ભોળા નરરે;
ઘણાની ચણાઇઓ છે ઘોરરે, ભૂલણ. ૧૦.
નિર્ધાર એક ઘડીનો નથી, ભોળા નરરે;
કેવો દિવસ હશે કાલ રે, ભૂલણ ભોળા;
ડગલાં તું ભરજે ડરી ડરી, ભોળા નરરે;
ચોંપે સુધારજે ચાલરે, ભૂલણ ભોળા. ૧૧.
પડે છે દીપકમાં પતંગીયાં, ભોળા;
તેવી તો તું તજ ટેવરે, ભૂલણ ભોળા;
રૂડે રસ્તે જતાં રીઝશે, ભોળા;
દલપતરામનો દેવરે, ભૂલણ ભોળા નરરે ભમરજી.૧૨.

ધોળ ૧૦ મું.—મોચીના પથરને શીખામણનું ધોળ.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

કુટિલ હઇયાના કઠણ થયા, મોચીવાળા પથરજી;
કરતાં અનેક ઉપાયરે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરજી;
ઝડીઓ પડે વરસાદની, મોચીવાળા પથરજી;
સો જુગ તોય શું થાય રે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરજી.૧
કથાઓ સુણી એક કાનથી, મોચીવાળા પથરજી;
કાઢી નાંખી બીજે કાનરે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરજી;
જ્ઞાનીને સંગે સદા વસ્યા, મોચીવાળા પથરજી;
તોય ન થયા જ્ઞાનવાનરે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરજી. ૨
વચનને ટાંકણે ટોકતાં, મોચીવાળા પથરજી;
ન ખરી દુર્ગુણ કણી એકરે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરજી
ભિજવી નીતિ જળે વીંટીયા, મોચીવાળા પથરજી;
પત્રના પાટા અનેકરે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરજી. ૩
પડીયા સભા સરોવર વિષે, મોચીવાળા પથરજી;
જ્ઞાન ઉંડા જળમાં અથાકરે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરજી;
પલળેલા દીસો ઉપર થકી, મોચીવાળા પથરજી;
કાળજાં તો કોરાં ધાકરે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરજી. ૪
સુધારવા સજ્જન શિલ્પિયે, મોચીવાળા પથરજી;
કીધા કરોડ પ્રકારરે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરજી;
હાથ હથોડા તે થાકીયા, મોચી વાળા પથરજી;
એકે બન્યો ન આકારરે, પલાળતાં નપલળ્યા પથરજી.૫

ખાસડાં ખમવાને યોગ્ય છો, મોચીવાળા પથરજી;
શિખરે નથી જવા જોગરે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરજી;
વિશ્વપતિથી થયા વેગળા, મોચીવાળા પથરજી;
ભલે પડયા મોચીને ભોગરે,પલાળતાં ન પલળ્યાપથરજી૬.
વર્ષ ઘણાંક વિતી જશે, મોચીવાળા પથરજી;
છૂટકો થશે નહિ છેકરે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરજી;
હતો રે ઉપાય જ્યારે હાથમાં, મોચીવાળા પથરજી;
વખતે ન પામ્યા વિવેકરે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરજી.૭.
કઠણને સંગે કઠણ થયા, મોચીવાળા પથરજી;
કીધો સ્વભાવ કઠોર રે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરજી;
વખણાએલામાં નહિ વસ્યા, મોચીવાળા પથરજી;
નિપજ્યા જગતમાં નઠોરરે, પલાળતાં ન પલળ્યાપથરજી.૮
પૂરણ પસ્તાવો પામશો, મોચીવાળા પથરજી;
મુદગરના ખાશો મારરે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરજી;
મોચી દયા નહિ મન ધરે, મોચીવાળા પથરજી;
પીડાનો કરશો પોકારરે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરજી. ૯.
કાયાતણા કટકા થશે, મોચીવાળા પથરજી;
આવશે તોય ન અંતરે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરજી;
માટે ચેતો ચિત આજથી, મોચીવાળા પથરજી;
ભાવે ભજો ભગવંતરે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરજી૧૦
અંતે સાચો એલી એજછે, મોચીવાળા પથરજી;
નિરભે થવા જપો નામ રે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરજી
શીક્ષા સાચી માનો શાંભળી, મોચીવાળા પથરજી;
કહેછે તે દલપતરામ રે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરજી. ૧૧.

ચેતવણીનું પદ—રાગ કાફી.

"હોલો હોલી કહેછેરે, પ્રભુ મારી વારે ચઢો" એ રાગ

ચિત્ત જો વિચારીરે, તારી ગતિ શી થાશે;
જીવવાની વારીરે, વારી સમ વહી જાશે; ટેક
સંસારમાં સગું કોણછે તારૂં, સ્વારથિયો છે સંસાર;
હાથે કરીશ તે આવશે સાથે, ભર્યા રહેશે ભંડાર;
તારૂં નથી તેમાંરે, કોણ જાણે કોણ ખાશે. ચિત્ત જો ૧.
મોટા મોટા મહારાજા હતા તે, મેલી ગયા ધન માલ;
પુણ્ય કર્યું તેજ પરલોકો પામ્યા, એવો અસલનોછે ચાલ;
વેદને પુરાણેરે, વાત એજ વંચાશે. ચિત્ત જો. ૨
ચેતાય તો ચેત જ્ઞાની ચેતાવે, આવે જો અંતરે વિશ્વાસ;
શાસ્ત્રનો સાર પણ તે સમજાવે,ફાવે તો કર એ અભ્યાસ.
ભજ ભય હારીરે, તેથી તારૂં અઘ નાસે; ચિત્ત જો. ૩
અધમ પાપી અજામેળ જેવા, એવાનો કર્યો ઉદ્ધાર;
તે પ્રભુને તું સ્નેહે સમરતો, પામીશ ભવજળ પાર,
વાસ વસે જઇનેરે, પરમ પ્રભુ પાસે; ચિત્ત જો. ૪
રામને નામે પથ્થર તરીયા, તો તું એ ન તરીશ કેમ!
રામના નામનું રોજ રટન કર, ઉર વિચારીને એમ;
ભવ જળ તરતાંરે, ભય તને નહિ ભાસે; ચિત્ત જો. ૫
શીલા હતી તેની થઇ અહિલ્યા, રામના પદને પ્રતાપ,
તે પદને પુરા પ્રેમથી ભજ તું, થાશે પ્રલય તારાં પાપ.
જ્ઞાન દીવો દિલમાંરે, પૂરે પૂરો પ્રગટાશે. ચિત્ત જો. ૬
શેષ, મહેશ, ગણેશ ને શારદા, ગાય જેના ગુણ ગાન;
અષ્ટાંગ યોગ અભ્યાસ કરીને, ધ્યાની ધરે જેનું ધ્યાન,
સંસારથી છૂટીરે, અચળ પદની આશે; ચિત્ત જો. ૭
એવા પ્રભુજી છે અંતર જામી, બહુ નામી બળવંત;
દીલથી દલપતરામ કહેછે, ભજ ભાવે ભગવંત;
સ્મરણ તું કરજેરે, સદા શ્વાસો શ્વાસે. ચિત્ત જો. ૮

ઈશ્વર અદર્શ છે તે વિષે પદ.

ઊભો રહેને ગોવાળિયારે તારી મોરલીની મીઠીવાય.
એ રાગ.

છૂટાં મેલીને છોકરાંરે, સંતાઇને બેઠો બાપ,
કેવી રીતે શોધીકાઢશે, એવો જુએ તમાસો આપ. છૂટાં ટેક.
બાલ બિચારા શું કરે ફાંફાં મારીને થાકે ફોક,
જોતાં તે કયાંઇ જડે નહિ,
શોધી શોધીને પામે શોક. છૂટાં. ૧.
જુદાં જુદાં મત બાંધીને આપે જુદા જુદા અભિપ્રાય,
એક કહે નથી તાત તે એતોછે મહા માયા માય; છૂટાં. ૨
કોઇ કહે નિરાકારછે નથી તાત કે નથી માત;
બ્રહ્મ કેવું કહેવાયછે એવી વેદ વિષેછે વાત, છૂટાં. ૩
એક કહે જૂઠો તુંયછે ત્યારે બીજો કહે જુઠો તુંય,
વાદ વદીને વઢી મરે હૈયે જાણે જે સાચો હુંય, છૂટાં. ૪
સર્વ ઇચ્છે શુભ આપનું ચિત્તે કોઇ ન કષ્ટ ચહાય,
કોઇ દોડે દિશા પૂર્વમાં કોઈ પશ્ચિમતરફ પળાય, છૂટાં. ૫
એક કહે એના ઉરમાં અતિ આવે દયા કરો એમ,
કાયા એ કષ્ટ ઘણું સહો કહેશે નહિ કાંઇ એ કેમ છૂટાં. ૬
પર્વત મુકાવી કઇ મુઆ કર્યા કોઇએ ઝંપાપાત,

કોઇએ કમળ પૂજા કરી પણ તોય ન બોલ્યો તાત, છૂટાં. ૭
એક કહે "અક્કલે જુઓ શોભે સૃષ્ટિ વિચિત્ર પ્રકાર,
હંસ ધોળો કાળા કાગડા, તેનો કોઇકે છે કરનાર, છૂટાં. ૮
કર્તારે પ્રતિજ્ઞા કરી મુખે બોલવો બોલ ન એક,
આત્મહત્યા કરો આપણે તેથી તે કેમ તજશે ટેક, છૂટાં. ૯
સંપીને જંપીને સૌ રહો કરો અન્યો અન્યે ઉપકાર,
નીતિ ન તોડો પ્રભુ ભજો તેથી રીઝશે તે કરતાર, છૂટાં. ૧૦
આપણને કોઈ દુઃખ દે જીવ આપણો દાઝે જેમ.
પ્રાણીને પીડા ન કીજિએ ઊરમાંહિ વિચારીને એમ છૂટાં.૧૧
સંસારમાં સુખ પામશો, સુખ પામશો પરલોક ઠામ,
ખેદ તજોને ખુશી રહો, એમ દાખેછે દલપતરામ. છૂટાં.૧૨

ઈશ્વર સર્વવ્યાપકછે તે વિષે કવિત.

જગતનો કરતાર ભુવનનો ભરતાર,
વિશ્વ વિષે વ્યાપક છે એ તે પ્રભુ લેખું છું;
જળમાં દિસેછે એજ થળમાં દિસેછે એજ,
અચલમાં દીસે એજ દહનમાં દેખું છું,
અવનિ આકાશ અંતરેક્ષમાહિ અહોનીશ
થાવર જંગમમાંહિ એજ અવ રેદેખું છું,
દાખે દલપતરામ ઠાલો નથી કયાંઈ ઠામ,
પ્રતિમામાં પણ એજ પ્રભુને હું પેખું છું. ૧૦

રાગ પ્રભાતી.

જાગોરે જશોદાના જીવન વહાણલીયાં વાયાં.
એ રાગ.

જાગોરે મારા સજ્જન મિત્રો. જાગોરે જાગો.
ઊત્તમ પ્રાપ્તિ ઇશ્વર પાસે, માગોરે માગો, જાગોરે જાગો. ટેક.
દીન દયાળછે દીનનો બંધુ, દેવ વડો દાતા.
સૃષ્ટિ બધી સરજનાર સઊનો, એજ પિતામાતા. જાગોરે ૧.
જીવ બીજા થકી જેણે આપણને, બુદ્ધિ અધિક આપી.
સર્વઊપર તેણે આપણીસત્તા, સ્થિર કરીને સ્થાપી. જાગોરે.૨.
એજ આપણને અન્નને પાણી, આણી દયા દેછે,
સર્વસમે સંભાળ આપણી સ્નેહ સહિત લેછે. જાગોરે. ૩
એ પ્રભુયે ઊપકાર અતિશે, આપણાપર કીધો;
જેજે જરૂરનો સામાન જોઇયે, તેહ તેણે દીધો. જાગોરે. ૪.
આ ભવમાં ઘણું કામછે એનું, અંતે પણ એનું.
ભાવધરી ભલી ભાતથી કરિયે તેથી ભંજન તેનું, જાગોરે ૫
આપણે તો અગનાનથી એને, ભૂલી ગયા ભાઈ;
તોપણ તે સુખ આપણને નિસ દેછે સુખદાઇ, જાગોરે. ૬.
આપણે અન્ન ખવાતું નહિ, ત્યારે તેણે ધરી મનમાં.
લોહી હતું તેનું દૂધ બનાવ્યું, માતાના તનમાં, જાગોરે. ૭
વૃષ્ટિ સમે વળી વૃષ્ટિ કરેછે એ આપણે કાજે,
લુણ હરામી હશે તેહ તેને ભૂલતાં નહિ લાજે, જાગોરે. ૮
સંસાર સ્વપ્ન સમાનછે અંતે જાવુંછે જે પાસે,
તેની ગરજ નહિ રાખશે તેતો ભોળો ભ્રમિત ભાસે જાગોરે.૯
નાથ નિરંજન ભવ ભય ભંજન સમરથ છે સ્વામી,
એકજ ઇશ્વિર સર્વનો એછે, બળવંત બહુ નામી. જાગોરે. ૧૦
સુરજને શશી સાગર ભૂમિ સર્વ સરજ્યાં જેણે;
કોટીક બ્રમાંડ તેણે કર્યાછે, શું વદિયે વેણે જાગોરે. ૧૧
જે જન ઇશ્વરનો ડર રાખી, પાપથી પસ્તાશે;
દલપતરામનો દેવ દયાળુ, રાજી રૂડે થાશે. જાગોરે.૧૨

મનરૂપી હાથી વિષે—ગરબી.

ધડૂકે ઘુઘર માળ, ધડૂકો ઘુમે છે. એ રાગની.
મન મદઝર [1]મેગળ એક છકેલો છુટયો છે;
છછેડી છરાવેલો છેક, છકેલો છુટયો છે. ૧.
એતો અંકુશ તોડે ટચ, છકેલો.
ભયકાવો ભાલો ભચ. છકેલો છુટયો છે. ૨.
નહિ માને માવતનો માર, છકેલો.
કરે અકરા કેર અપાર. છકેલો. ૩.
જાઇને જામ્યો જુની બજાર, છકેલો.
પ્રજા નાશીને પાડે પોકાર. છકેલો. ૪.
નાઠા પૂરા શૂરા રજપૂત, છકેલો.
નાઠા જોગી જુઓ અબધૂત. છકેલો. ૫.
નાઠા ધ્યાની તો ધરતા ધ્યાન, છકેલો.
કંઇક જ્ઞાનીએ ગુમાવ્યાં જ્ઞાન. છકેલો. ૬.
એના કંઠમાં સાંકળ એક, છકેલો.
લોકલાજની પાતળી છેક. છકેલો. ૭.
તાણે તો ટુક ટુક થાય, છકેલો.
જો મેલે તો જડમૂળ જાય છકેલો. ૮.
થીર સ્થુળ તોડે તે થંભ, છકેલો.
જોતાં અંતર ઉપજે અચંબ. છકેલો. ૯.
જાયારે આવશે એનું મોત, છકેલો.
જાશે ગોફણ ગોળા સોત. છકેલો. ૧૦.
એને સૌ સમજે શેતાન, છકેલો.

[1] હાથી. [2] જાડો.

કોઇ મરદ લડે મેદાન. છકેલો. ૧૧.
બાંધી કમર જીતવા કામ, છકેલો.
રામ સમરીને દલપતરામ. છકેલો. ૧૨.

ઇશ્વર વિષે ઇશ્વર મહિમા પદ ૧.

રાગ ખમાચ. રંગમાં રમો છો ભલાજી રંગમાં રમો છો.

વિશ્વના પતિજી વાલમ વિશ્વના પતિજી,
વા વા વા વાવા વાલમ વિશ્વના પતી. ટેક.
સકળ સૃષ્ટિ નાથ તારી અકળ છે ગતી,
અનુસરી શકેશુ તને મનુષની કૃતી. વાવા. ૧.
જીવ હરેક જાતીની હયાતી કયાં હતી,
તારા તેજથીજ કરી તેં જ ઉત્પત્તિ. વાવા. ૨.
કરણી તારી વર્ણવીને કહી નથી જતી,
ભાખીએ શું નાંખી નથી નજર પહોંચતી. વાવા ૩.
શરણું તારૂં સર્વ સુખ કરણું છે અતિ,
માગું ચીતહરણ તારા ચરણુમાં રતિ. વાવા. ૪
હાથ જોડી હું કરૂં છું નાથ વીનતી,
આપ શુદ્ધ બુદ્ધિ બધિ કાપ દુષ્કૃતી. વાવા. ૫.
અધમને ઉધારવાને ધારવા [1]ધૃતી,
દલપતના દેવ તારી ટેવ છે છતી. વાવા. ૬.

હોરી.

મત ડારો પિચકારીરે, મેંતો સગરી ભીજ ગઇ.
એ રાગ.

વસંત રતુ દેખી વનમાંરે, મચ્યો રસ મારા મનમાં. ટેક.
નિર્મળ જળમાં કમળ દળ ફુલ્યાં,
ફુલ્યો છે સ્નેહ સજનમાં રે. મચ્યો. ૧.
પવન સુગંધી શિતળમંદ પ્રસરે,
તે સુખદાયક તનમાંરે. મચ્યો. ૨.
ચારે દિશામાં દીસેછે ચળકતી,
ગંભીર જ્યોત ગગનમાં રે. મચ્યો. ૩.
રંગે સરસ ફુલી કેસુડી રૂડી,
સૌ થકી શોભે શુકનમાંરે. મચ્યો. ૪.
આંબે મોર આવ્યો વળી અગણિત,
આવ્યો નવો કસ અનમાં રે. મચ્યો. ૫.
બોલ રૂડા સુડા કોયલ બોલે,
વાણી પ્રમાણુ વદનમાં રે. મચ્યો. ૬.
તરૂવરને થયાં પલ્લવ તાજાં,
ધન સાંપડે જેમ ધનમાં રે. મચ્યો. ૭.
ગમતી ગુલાબની છાબ ભરીને,
ભામની લાવે ભવનમાં રે. મચ્યો. ૮.
કામિની કંથ કસુંબલ કપડે;
ઓપે છે બેઠાં આસનમાં રે. મચ્યો. ૯.
હેતથી હાસ્ય વિલાસ કરે છે,
વિવિધ વિનોદ વચનમાં રે. મચ્યો. ૧૦.
સરસ સુતાર સરોદ બજાવી,
માનવી રહેછે મગનમાં રે. મચ્યો. ૧૧.
દલપતરામને દેવે દયા કરી,
વિસ્તારી શોભા વતનમાં રે. મચ્યો. ૧૨.

માકણુની ગરબી.

"તમે હરી હૈયાના હાર છો."—એ રાગ.

માંકણુના દુખથી મુઝાય છે રે,
લોક માંકણુના દુખથી મુઝાય છે;
ખાટલામાં ખુબ કરડી ખાય છે રે,
લોક માંકણુના દુખથી મુઝાય છે. ટેક.
ઉંઘમાં આવીને લોહી પી જાય છે,
જાગીએ ત્યારે જણાય છેરે. લોક. ૧.
વીણતાં ઝાઝા હાથ ન આવે;
કોણ જાણે કયાં સતાય છે રે. લોક. ૨.
પલંગ તજીને પથારી કરીએ;
ધાડની પેઠે ધાય છે રે. લોક. ૩.
જમીન તજીને કહો કયાં જઇએ;
એવો વિચાર ઉર થાય છે રે. લોક. ૪.
માછલાંએ જાણ્યું જે જળમાં જઇ રહેવું,
એજ ભલો ઉપાય છે રે. લોક. ૫.
રણછોડજી બેટમાં જઇ બેઠા,
ત્યાંપણ કયાં સુખે વસાય છે રે. લોક. ૬.
આબુ ગિરનાર વિંધ્યાચળ ઉપર,
પારસનાથ નાશી જાય છે રે. લોક. ૭.
સદા આકાશે રહે સૂરજ બિચારો,
માંકણુથી અહીં અકળાય છે રે. લોક. ૮.
ચંદ્રનું અંગ રોજ ઓછું ઓછું થાય છે,

---

[1] ધતી ધીરજ.

ખોતરી ખાધેલું દેખાય છે રે. લોક. ૯.
દિવસે પણ દિલમાં રેહે ખટકો,
રાતે તો રોળ વરતાય છે રે. લોક. ૧૦.
કેમ કરીએને માંકણ કેમ ખુટે,
શોશનાથી શરીર સુકાય છે રે. લોક. ૧૧.
એકના અનેક ઉપજે છે એક રાતમાં,
કોણ જાણે કેમ ઉપજાય છે રે. લોક. ૧૨.
દલપતરામ કહે દુનીઆમાં,
માંકણથી દોલમાં ડરાય છે.રે. લોક. ૧૩.

કેફ વિશે.

"એકવાર રામ રામ બોલો."—એ રાગ.

લાવણી. ૭.

કોઉ દીન કેફ ન કરનાં ઘટતહે તનકી જ્યોત;
હોત હે મોત બિના મરનાં. ૧.
કેફકા કહું અવગુણ કેતા;
નિરલજ જન સબ લગત જગતમેં કેફ કરે જેતા. ૨.
વ્યસન જબ કેફ લગે આઈ;
ઘટત ઘટત જાત ચતુર કે, ચીતકી ચતુરાઇ. ૩
કેફકા સાશ્રય એક લહ્યા;
મિટત મરદકા વેશ બનાવત, આદમીકા ગદ્ધા. ૪
એસા કુન મંદ અકલવાલા;
લેહે તાની સીર દુઃખ સુખ તજી, કરે મુખ કાલા.૫
તજી ગુડ સાકર ઘૃત મેવા;
અચરજ અનહદ એહ અમલકી કરે મુરખ સેવા. ૬.
બઢે જબ રોગ બોત તનમે;
હાયહાય મુખ ગાય, પિછે પસ્તાય બહુ મનમે. ૭.
ફિરે બિન પુછ પશુ જેસા;
કહેવે દલપતરામ કામ, મત કરો કોઉ એસા. ૮.

[illegible]च्छ गरबावळी.

भाग १ लो.

ગરબી ૧ લી,

ઈશ્વરના કામ વિષે.

"પ્રભુ ગણુપતિના પાય, પૂજુ અંબિકાની પાવડીરે."
એ રાગ.

આવો આદરીએ આજ, એક ઇશ્વર ઉપાસનારે;
રૂડો રાજાધિરાજ, દોષ છેદે છે દાસનારે. ૧
એનો મહિમા અપાર, જુક્તિ જોતાં જણાય છેરે;
ધર્યા લોક* નિરાધાર, કયાં તે કોઇએ કળાયછેરે. ૨
જેવો જોડેલો જંત્ર, ફેર ચક્રો ઘણાં ફરે રે;
તેવો કીધો છે તંત્ર, કોણ બીજો એવું કરેરે. ૩
જુગ જોતાં વહી જાય, ફેર પળનો પડે નહી રે;
ગોળા દોડતા દેખાય, નામ અડચણ નડે નહીરે. ૪
ઘણી રૂડી ઘટમાળ, ગણી ગાંઠીને ગોઠવીરે;
સદા રાખે સંભાળ, જાય અળગો ન ઓઢવીરે. ૫
ઝીણા જંતુની જાત, ગણતીમાં રાખે ગણીરે;
રાખે તેની દિન રાત, ફિકર ખાવા પીવા તણીરે. ૬
છાનું એનાથી છેક, રંચ માત્રે રહે નહિરે;
રાખે ઊરમાં અનેક, કોઇને જીભે કહે નહિરે. ૭
એજ કરશે ઇનસાફ, જોગ જ્યારે એનો થશેરે;
મળશે ધર્મીને માફ, પાપી પૂરા માર્યા જશેરે. ૮
માટે દિલમાં સદાય, દોષ દેખી તમે ડરોરે;
જેથી રીઝે જગરાય, કામ એવાં રૂડાં કરોરે. ૯
પામો પરલોકે સુખ, માન આ લોકમાં મળેરે;
દેખી દૂર રહે દુઃખ, પાપ પળમાં બધાં બળેરે. ૧૦
દીધો માણસનો દેહ, એજ માટે આ વારમાંરે;
સજો ઈશ્વરથી સ્નેહ, સજો નીતિ સંસારમાંરે. ૧૧
કરો દુર્મતિ દૂર, ઊરમાંથી અહમેવનીરે;
જેથી પામો જરૂર, દયા દલપતના દેવનીરે. ૧૨

* આ ઠેકાણે લોકનો અર્થ ત્રિલોક.

ગરબી ૨ જો.

ઈશ્વરની દયા વિષે.

"તજો તમે કેફ કરમ કરવું."—એ રાગ.

દયાળુ દેવ છે સુખદાતા, જુઓ કેવો શાણો જગત્ત્રાતા.
દયાળુ—ટેક.
ચિંતા સૌની રાખે છે ચિત્તે, નજર કરી સર્વ તરફ નિત્યે.
પ્રભુ જગ પાળે પરમ પ્રીતે; દયાળુ૦ ૧
અત્તરજુઓમોઘુઅધિકકીધુ, લાયક એમ મનમાંગણીલીધું,
શ્રીમંતોને દિન દિન તે દીધું; દયાળુ૦ ૨
સર્વ થકી સોંઘું કર્યું પાણી, જરૂર એની સૌને જાણી,
અંતરમાં દેવે દયા આણી; દયાળુ૦ ૩
મોતીના કણ મોઘા કરિયા, ધનાઢયના ધામ વિષે ધરિયા
એ તો કણ અલ્પજ ઉછરિયા; દયાળુ૦ ૪
કર્યા કણ અન્ન તણા સસતા, વાટેને ઘાટે દીસે વસતા,
હેતે સૌ લોક જમે હસતા; દયાળુ૦ ૫
મોંઘા કર્યા મહેલ જુઓ મોટા, તેના જુઓ દીસે છે ટોટા,
જેમાં રહેવા ઇચ્છે ન જન છોટા; દયાળુ૦ ૬
છતેસોંઘીછે તરૂવરછાયા, દુઃખી પ્રાણી જ્યાં સુખી દેખાયા,
મોટી જુઓ ઇશ્વરની માયા; દયાળુ૦ ૭
રિદ્ધિપતિને મહેલમાં રોકી, બેસારી ચાવડીએ* ચોકી,
એને ન શકે ઝાઝા અવલોકી; દયાળુ૦ ૮
ગુણીજનને દીધી ગરીબાઈ, સમાગમ સર્વ કરે ધાઈ,
કેવી જગકર્ત્તાની ચતુરાઇ; દયાળુ૦ ૯
જડે તાર જરિયાન બહુ જરથી, સદા મોંઘા દીસે સૂતરથી,
ન લેવાય તે નિર્ધન નરથી; દયાળુ૦ ૧૦
સૂતર કર્યું સસતુ જુઓ કેવું! લાગેછે સૌને સુલભ લેવું,
ઈશ્વરનું ડહાપણ છે એવું; દયાળુ૦ ૧૧
કનકફળ† કાંટાળાં કરિયાં; ફળાં કેરી કોમળ કરિ ધરિયાં,
અધિક જે ઉપયોગી ઠરિયાં; દયાળુ ૧૨

* ચાવડી=દેવડી. † કનકફળ=ધંતૂરાનાં જીંડવાં.

જે જે અતિ ઉપયોગી આજે, સોંઘું કર્યું સર્વ તણે કાજે,
રૂડું કર્યું રાજાઅધિરાજે; દયાળુ૦ ૧૩
ઠરાવ એવો જુઓ સૌ ઠામે, કર્યો પ્રભુએ સૌને કામે,
દીઠો નજરે દલપતરામે; દયાળુ૦ ૧૪

ગરબી ૩ જી.

બાળકીઓના નિત્યકર્મની ગરબી.

"મારી બહુચરાજી બાઈરે જવના જવારા વાવિયા જો."—એ રાગ.

સુણો સૈયર સમાણીરે, જાગે જનો ત્યારે જાગીએજો;
સુણો સૈયર સમાણીરે, પ્રભુને સંભારી પગે લાગીએજો. ૧
સુણો સૈયર સમાણી રે, ધીરજ ધરીને દાંત ધોઇએ જો;
સુણો સૈયર સમાણીરે, જનજાતની રીત જોઇએ જો. ૨
સુણો સૈયર સમાણીરે, પાઠ કરવાનો હોય કીજીએ જો;
સુણો સૈયર સમાણીરે, લખવાનું હોય તે લખીજીએ જો. ૩
સુણો સૈયર સમાણીરે, નિર્મળ નીરથી નાહીએ જો;
સુણો સૈયર સમાણીરે, ચોળીએ અંગ ચતુરાઇએ જો. ૪
સુણો સૈયર સમાણીરે, ધોએલાં વસ્ત્રો ધારીએ જો;
સુણો સૈયર સમાણીરે, મેલાં તો અંગથી ઉતારીએજો. ૫
સુણો સૈયર સમાણીરે; માજીની આજ્ઞા માગીએ જો;
સુણો સૈયર સમાણીરે, કામકાજ કરવા લાગીએ જો. ૬
સુણો સૈયર સમાણીરે, જઇએ નિશાળે જમી કરીજો;
સુણો સૈયર સમાણીરે, શીખીએ ચોપડી સમી કરીજો. ૭
સુણો સૈયર સમાણીરે, વાંચીને વચન વિચારીએ જો;
સુણો સૈયર સમાણીરે, અંતરમાં અર્થ ઉતારીએ જો. ૮
સુણો સૈયર સમાણીરે, કોઇને નહીં તુંકારીએ જો;
સુણો સૈયર સમાણીરે, ઊંચે ઘાંટે ન ઊચારીએજો. ૯
સુણો સૈયર સમાણીરે, ચોરવાનું ચિત્ત નવ રાખીએજો;
સુણો સૈયર સમાણીરે, જૂઠું જીભે નવ ભાખીએ જો.૧૦
સુણો સૈયર સમાણીરે, પાપથી પાછાં ભાગીએજો;
સુણો સૈયર સમાણીરે, સ્વર્ગ તણાં સુખ માગીએજો;
સુણો સૈયર સમાણીરે કહી વાત તે છે કામનીજો,
સુણો સૈયર સમાણીરે, દીક્ષા છે દલપતરામનીજો. ૧૧

ગરબી ૪ થી.

કક્કો ભણવાની ગરબી.

"એક ટકાનું પાન મગાવોરે."

આવો અક્ષર આજ ઓળખાવુંરે;
ભલી ભાતે હું તમને ભણાવું,
લાડકડી લાવો લેખણને પાટીરે. ૧
લખો કક્કો કમળ, કટારીરે;
શીખો શીખો શીખામણ સારી, લાડકડી૦ ૨
લખો ખખ્ખો ખજૂર ખજૂરીરે;
થાઓ સદ્‌ગુણ શીખવા શૂરી, લાડકડી૦ ૩
લખો ગગ્ગો ગાય ગામ ગોળારે;
ભણતાં વારે તે તો લોક ભોળા, લાડકડી૦ ૪
લખો ઘઘ્ઘો ઘંટડી ઘંટારે;
તમે તજો માંહોમાંહી ટંટા, લાડકડી૦ ૫
લખો ચચ્ચો ચરણા ચોળી;
નવ ભણે તે નારીઓ ભોળીરે, લાડકડી૦ ૬
લખો છચ્છો છાબડી છાપોરે;
ભાળી ભૂખ્યાંને ભોજન આપો, લાડકડી૦ ૭
લખો જજ્જો જીવ જંત જોગીરે;
રહે આળસુ તે થાય રોગી, લાડકડી૦ ૮
લખો ઝઝ્ઝો ઝાડી ઝાડોરે;
લખવામાં ચિત્ત લગાડો. લાડકડી૦ ૯
લખો ટટ્ટો ટોપલા ટોપીરે;
કંકાસ ન કરશો કોપી, લાડકડી૦ ૧૦
લખો ઠઠ્ઠો ઠીક ઠાક ઠાઠુંરે;
થાય માઠું બોલે તેનું માઠું, લાડકડી ૧૧
લખો ડડ્ડો ડમરા ડેલીરે;
ઘણું ઊંઘે તે બાળકી ઘેલી, લાડકડી૦ ૧૨
લખો ઢઢ્ઢો ઢાંકણી ઢોરાંરે,
પડે પાણીમાં તે કયમ રહે કોરાં?* લાડકડી૦૧૩
લખો ણેણો જે અન્તે છે રણમાંરે;
ભણે વિદ્યા તે તો બહુ ગુણમાં, લાડકડી૦ ૧૪
લખો તત્તો તળાવ તલ તાળુંરે;
કરો કંકાસનું મુખ કાળું, લાડકડી૦ ૧૫

---

*મતલબ કે નઠારાંની સોબત કરે તે સારાં રહી શકે નહિ.

લખો થથ્થે થાળું થાળીરે;
સારા અક્ષર લખો સંભાળી, લાડકડી૦ ૧૬
લખો દદ્દે દેવ દયા દાતારે;
ડાહી દીકરીની માન પામે માતા, લાડકડી૦ ૧૭
લખો ધધ્ધે ધજા ધર્મધારીરે;
ન ભણે તે તો બાળકી નઠારી, લાડકડી૦ ૧૮
લખો નન્ને નામ નર નારીરે,
શીખી રાખીએ પાઠ સંભારી. લાડકડી૦ ૧૯
લખો પપ્પે પાપ પુન્ય પ્રાણીરે;
ધણી મેલી ધાંચીની ધાણી, લાડકડી૦ ૨૦
લખો ફફ્ફે ફૂલ ફળ રૂંટારે;
ઘણું બોલીએ નહિ તાણી ધાંટો, લાડકડી૦ ૨૧
લખો બબ્બે બાળા બોલ બાઈરે;
શીખો ચાહી ચાહી ચતુરાઇ. લાડકડી૦ ૨૨
લખો ભભ્ભે ભાવી ભેદ ભારોરે;
અતિ કષ્ટ થકી કોઇને ઉગારો, લાડકડી૦ ૨૩
લખો મમ્મે મગ માગ માળીરે;
ખોટી ટાપટીપ મૂકો ટાળી, લાડકડી૦ ૨૪
લખો યય્યે યશ યોગ યોગીરે;
ભલા લોકો વિદ્યાના ભોગી, લાડકડી૦ ૨૫
લખો રરે રાજા રાજ રાણીરે;
જે ન જૂઠું બોલે તે ડાહી જાણી, લાડકડી૦ ૨૬
લખો લલ્લે લખોટી લાખ લેખાંરે;
બળે અંતરમાં હોય જે અદેખાં. લાડકડી૦ ૨૭
લખો વવ્વે વખાણુ વ્હાલ વાણીરે;
ભણો અંતરમાં ઉત્સાહ આણી, લાડકડી૦ ૨૮
લખો શસ્શે શરીર શનિ શાંતિરે;
ભણે તેની ભાંગી જાય ભ્રાંતિ, લાડકડી૦ ૨૯
લખો ષષ્ષે ભૂષણ ષટ ભાષારે;
રાખો અંતરમાં અભિલાષા, લાડકડી૦ ૩૦
લખો સસ્સે સુધર્મ સગો સાચોરે;
એથી ઉલટો કરે તે વાદ કાચો, લાડકડી૦ ૩૧
લખો હહ્હે હજાર હાથ હાથીરે;
ઘણું લાજીએ લોકની લજ્જાથી, લાડકડી૦ ૩૨
લખો ળળે નિશાળ કાળ કાળીરે;
શોભે દીકરી તો ડાહપણુંવાળી, લાડકડી૦ ૩૩
લખો ક્ષક્ષે ક્ષમા ક્ષર ક્ષત્રીરે;
વાંચો પ્રભુના ગુણની પત્રી, લાડકડી૦ ૩૪
કહ્યો કક્કો કુમારિકાને કામેરે;
રૂડી રીતે તે દલપતરામે. લાડકડી૦ ૩૫

ગરબો ૯ મો.

સાત વારની ગરબી.

"રઘુપતી રામ હૃદેમાં રહેજોરે"—એ રાગ.

સખી સાત વારનાં નામ સંભારોરે, વીતે સુખમાં તે સારો. સખી૦—ટેક.

રવિવાર સૌ રૂડો ગણેછેરે, ભાવે પ્રભુની પ્રાર્થના ભણેછેરે,
પ્રભુ રીઝે તો પાપ હણે છે; સખી૦ ૧
સોમવારેતો સમજણ લઇએરે,ભલુંભણતરભણવાનેજઇએરે,
વાંચી અર્થ વિચારી લઇએ; સખી૦ ૨
વાર મંગળ મંગળકારીરે, ન ભણે તે નાનકડી નઠારીરે,
બહુ વ્હેમમાં બૂડે બિચારી; સખી૦ ૩
બુધવારે તો બુદ્ધિ મળેછેરે, ભણવાથી તો ભ્રમણા ટળેછેરે,
બુદ્ધિ વગરનાં દેખી બળેછે; સખી૦ ૪
ગુરૂવારે ગુરૂ જ્ઞાન આપેરે, સર્વે મનતણા સંશય કાપેરે
જ્ઞાન પામીએ ગુરૂને પ્રતાપે; સખી૦ ૫
શુક્રવારે શીખોસત્ય વાણીરે, જૂઠુંકદિએ ન બોલીએજાણીરે,
જૂઠું બોલે તે તો પાપી પ્રાણી; સખી૦ ૬
શનિવારે શરીર શોભાવોરે, શીખી સદ્‌ગુણ લાયકીલાવોરે
રૂડો અવસર આવ્યો છે આવો; સખી૦ ૭
સાતે વાર કહ્યા છે તે સારારે, નથી તેમાં કોઇ નઠારારે,
જશે નર્કે નિંદા કરનારા; સખી૦ ૮
શીખામણદીધી સમજૂનેકામેરે, સ્થિરથઇનેસુણો શુભઠામેરે,
દીધી દિલ થકી દલપતરામે; સખી૦ ૯

ગરબી ૬ ઠ્ઠી.

તિથિઓની ગરબી.

"સખી પડવેના પડીઆ પંથ, નાથજી નાવ્યારે."—એ રાગે.

સખી પડવે તે પહેલો દિન, અંતરે આણોરે;
બધું ઈશ્વરને આધીન, જગત આ જાણોરે. ૧
સખી બીજે બીજી વાત, સાંભળો શાણીરે;

જો આ ઉપજાવ્યા જાત જાત, પ્રભૂએ પ્રાણીરે.
સખી ત્રીજે તું કર તોલ, તેનો તપાસીરે;
કેવો બળિયો તે સાચું બોલ, એ અવિનાશીરે? ૩
સખી ચોથે ચિત્ત વિચાર, તું કર તેનોરે;
કેવો મહિમા અપરમપાર, અકળિત એનોરે? ૪
સખી પાંચમે પ્રભુનો પાડ, માનજે મનમાંરે;
જેણે ઝાઝાં બનાવ્યાં ઝાડ, વિધ વિધ વનમાંરે. ૫
સખી છઠે છોકરવાદ, છેકજે છાંડીરે;
પ્રભુના ગુણ આણી યાદ, મનમાં માડોરે. ૬
સખી સાતમે સાચો સ્નેહ, પ્રભુપદ રાખોરે;
જેણે દીધો અમૂલ્ય આ દેહ, બળપણ ભાખોરે. ૭
સખી આઠમે કહુંછું આમ, સાંભળો સાચુંરે;
ધન, માલ, ધરા, ને ધામ, કામ છે કાચુંરે. ૮
સખી નોમે થવાનું નાશ, જગત આ જાણોરે;
એક ઈશ્વરનો વિશ્વાસ, અંતરે આણોરે. ૯
સખી દશમે દેશ વિદેશ, જન સૌ જે છે રે;
સગાં સર્વે સંબંધી વિશેષ, આપણાં એ છે રે. ૧૦
સખી અગિયારશે તો એમ, સમજીને સંપોરે;
કોઇનો દ્વેષ કરીએ કેમ? ઉપજે અજંપોરે. ૧૧
સખી બારશે જે જે બોલ, બોલીએ બાઇરે;
તેનો પ્રથમ તપાસીએ તોલ, તેમાં ભલાઈ રે. ૧૨
સખી તેરશે તેનો તપાસ, કેમ ન કરીએરે?
આપ્યો ઈશ્વરે બુદ્ધિ ઉજાસ, સાર સંધરીએરે. ૧૩
સખી ચૌદશે ચતુરાં ચિત્ત, ચેતી વિચરજોરે;
જેમાં હોય તમારૂં હિત, કામ તે કરજોરે. ૧૪
સખી પૂનમે પુન્ય ને પાપ, ગાંઠે ગણાશેરે;
ઉર એમ સમજજો આપ, તો સુખ થાશેરે. ૧૫
આવે અંધારિયામાં અમાસ, માસને અંતેરે;
દલપત પ્રભુનો દાસ, વિનવે અત્યંતેરે, ૧૬

ગરબી ૭ મી.

બાર મહિનાની ગરબી.

"તજો તમે કેફ કરમ કરવું."—એ રાગ.

બોલો બાર માસ હવે બાઇ,
ગણો ગુણ ઈશ્વરના ગાઇ; બોલો૦—ટેક.
રે કારતકે વરસ નવું કહીએ,
રાજી રાજી અંતરમાં રહીએ,
ચિતે સારૂં સર્વ તણું ચહીએ; બોલો૦ ૧
રે માગૃશરે મનમાં તમે રાચો,
શિયાળાનો માસ બીજો સાચો,
કાયા ધ્રુજાવામાં નથી કાચો; બોલો૦ ૨
રે પોષે પ્રભુને ભજો પ્રીતે,
વળી ચતુરાઈ ધરો ચિતે,
રહો સુખી સર્વે રૂડી રીતે; બોલો૦ ૩
રે માહે શીખ માની લેજો પનમાં,
જરૂર તમે જશ પામશો જનમાં,
તથા સુખ ઉપજશે તનમાં; બોલો૦ ૪
ફાગણમાં ફુલ ફુલ્યાં ભાળો,
આવ્યો હવે આજથી ઉન્હાળો,
તપે તાપ છત્રી વડે ટાળો; બોલો૦ ૫
રે ચૈતરે ચેતો તમે ચિતે,
નમો પરમેશ્વરને નિત્યે,
કરો પરમારથ પણ પ્રીતે; બોલો૦ ૭
રે વૈશાખે વાવલિયા વાશે,
વળી ઝાઝી કેરીઓ વેડાશે,
વંટોળિયા વનમાં દેખાશે; બોલો૦ ૭
રે જેઠે તો જાંબુડીઓ પાકી,
દાડમને દ્રાખમાં શી બાકીરે,
તેને લોકો લેછે તાકી તાકી; બોલો૦ ૮
રે અષાડે તો ચોમાસું આવ્યું,
ગડૂડાટે બ્રહ્માંડ ગરજાવ્યું,
બીછાનું લીલું ભોંય બીછાવ્યું; બોલો૦ ૯
રે શ્રાવણ તો સૃષ્ટિ શોભાવે,
મેળામાં મન જવા લલચાવે,
ઘણા લોકો ગાડીઓ દોડાવે; બોલો૦ ૧૦
ભાદરવો ભલી પેરે ગાજે,
છતે નવા છોડ ઘણા છાજે,
કર્યા પ્રભુએ આપણે કાજે; બોલો૦ ૧૧
આશોમાં દશરા દીવાળી,
ભલી ભલી સૌ કહે છે ભાળી,
ગાઓ રૂડાં ગીત પાડો તાળી; બોલો૦ ૧૨
બારે માસે વર્ષ થયું પૂરૂં,
એમાં નથી કાંઇએ અધુરૂં,

ભાસે સુખ દુખથી ભલું ખૂરૂં; બોલો૦ ૧૩
ત્રીજે વર્ષ માસ અધિક આવે,
શાણા તેનું કારણ સમજાવે,
ભક્તિ ભલી દલપતને ભાવે. બોલો૦ ૧૪

ગરબી ૭ મી.

જુઈના છોડની ગરબી.

"મારૂં સોનાનું છે બેડુંરે, છેલ છબીલા છોગાળા."એ રાગ.

સખી જો આ સુંદર શોભેરે, ફુલવાડીમાં જુઈ ફૂલી;
જોઈ લોકોના મન લોભેરે, ફુલવાડીમાં જુઈ ફૂલી. ૧
છે દેખાતી તો છોટીરે, ફુલવાડીમાં જુઇ ફૂલી;
ગુણ ગણતાં તો છે મોટીરે, ફુલવાડીમાં જુઇ ફૂલી. ૨
વધી વસ્તીમાં વખણાઇરે, ફુલવાડીમાં જુઈ ફૂલી;
છે બાળકી જેવી બાઇરે, ફુલવાડીમાં જુઈ ફૂલી. ૩
સૌ જન કહે સાદી સારીરે, ફુલવાડીમાં જુઈ ફૂલી;
કહિયે કોઇ દેવ કુમારીરે, ફુલવાડીમાં જુઇ ફૂલી. ૪
વનિતાને લાગે વ્હાલીરે, ફુલવાડીમાં જુઇ ફૂલી;
નથી ઠાઠ જણવતી ઠાલીરે, ફુલવાડીમાં જુઇ ફૂલી. ૫
નથી કહેતુ કોઈ નઠારીરે ફુલવાડીમાં જુઈ ફૂલી.
નિરખી હરખે નરનારીરે, ફુલવાડીમાં જુઈ ફૂલી. ૬
એવી પુત્રી જે જન્મે પામેરે, ફુલવાડીમાં જુઈ ફૂલી;
જગમાં તેનો જશ જામેરે, ફુલવાડીમાં જુઇ ફૂલી. ૭
જુઇ ઠરજો સુખી સૌ ઠામેરે, ફુલવાડીમાં જુઈ ફૂલી;
દીધી આશિષ દલપતરામેરે, ફુલવાડીમાં જુઇ ફૂલી. ૮

ગરબી ૯ મી.

બાળકીઓને શીખામણ.

"સાંભળો સાહેલી,"—એ રાગ,

સુખે શીખો શીખામણ સારી. સુણો બાઇ બેનડિયો;
લેજો અંતરમાં ઊતારી, સુણો બાઇ બેનડિયો. ૧
સજજો શરિરમાં સુઘડાઇ, સુણો બાઇ બેનડિયો;
તજજો ગફલત ગંદાઇ, સુણો બાઇ બેનડિયો. ૨
રાખશો નહિ હઠનો હેવા, સુણો બાઇ બેનડિયો;
માત તાતની સજજો સેવા, સુણો બાઈ બેનડીયો. ૩
જજો નહાનપણથીજ નિશાળે, સુણો બાઇ બેનડિયો;
તેથિ વધશે બુદ્ધિ વિશાળે, સુણો બાઇ બેનડિયો. ૪
ભણતર ભણજો ભલિ ભાતે, સુણો બાઇ બેનડિયો;
જનમાં વખણાશો જાતે, સુણો બાઇ બેનડિયો. ૫
નિત્ય નિત્ય તમે વાંચજો નીતિ, સુણો બાઇ બેનડિયો;
પ્રભુ ઉપર રાખજો પ્રીતિ, સુણો બાઈ બેનડિયો. ૬
તેથી થશે કલ્યાણ તમારૂ, સુણો બાઇ બેનડિયો;
સંસારમાં સુખ લેશો સારૂં, સુણો બાઈ બેનડિયો. ૭
પર લોકમાં પ્રભુને પ્રતાપે, સુણો બાઈ બેનડિયો;
ઉત્તમ પદ પામશો આપે, સુણો બાઇ બેનડિયો. ૮
તમે લડશો નહિ લડાઈ, સુણો બાઇ બેનડિયો;
તેથી પામશો જગમાં વડાઇ, સુણો બાઇ બેનડિયો. ૯
મન ગંભીર રાખજો મોટું, સુણો બાઇ બેનડિયો;
ખરે અભિમાન જાણજો ખોટું, સુણો બાઈ બેનડીયો. ૧૦
વળિ વિનયનાં શીખજો વેણાં, સુણો બાઈ બેનડીયો;
મુખ કોઇને ન મારશો મેણાં, સુણો બાઇ બેનડીયો, ૧૧
સમજણ સમજીને કામે, સુણો બાઈ બેનડીયો;
દિધિ દિલથી દલપતરામે, સુણો બાઇ બેનડીયો. ૧૨

ગરબી ૧૦ મી.

સારાં નરસાં સંતાનો વિષે.

"આ તન રંગ પતંગ સરીખો જાતાં વાર ન લાગેજી."—એ રાગ.

વિશ્વ તણીછે વિચિત્ર રચના, કળિ ન શકે કવિ કોઇજી;
અવલોકન કરતાં તો અચરજ, જરૂર ઉપજે જોઇજી. ૧
સુપાત્રનાં સંતાન સુપાત્રો, દુનિયામાં મેં દીઠાંજી;
કોમળ કેળે નીપજે કેળાં, મહા મનોહર મીઠાંજી. ૨
કડવા લીંબડાનાં હોય કડવાં, ફળ એમાં શું કહેવુંજી ?
એથી ઉલટું પણ નિપજેછે, હૃદયે સમજી રહેવુંજી. ૩
કુપાત્રની કાયાથી ઉપજે, સુપાત્ર પણ સંતાનોજી;
ઉદાહરણ એનાં આપુંછું, મનોય તો તે માનોજી. ૪
ગુલાબનો છે છોડ સકંટક, ફુલ મૃદુલ* કેમ ફૂલ્યાંજી ?
જાણુંછું જે જન્મજ ધરતાં, ભોળપણાથી ભૂલ્યાંજી. ૫
સુપાત્રનાં સંતાન કુપાત્રો કલિજન કહિ દેખાડેજી;
દ્રાખ ખજૂર તણો સુત દારૂ, જનની બુદ્ધિ બગાડેજી. ૬

* મૃદુલ=કોમળ.

ખારા જળની માછલડી થઇ, મુક્તાફળની માતાજી;
જોતાં જેની કાંઈ જ કિંમત, પુત્ર થયા પ્રખ્યાતાજી. ૭
વડાઇ પામ્યો છે વડલો પણ, તેને ઉપજ્યા ટેટાજી;
કહો સખી તે કેમ થયા નહિ, બાપ બરાબર બેટાજી. ૮
એક બાપનાં બે સંતાનો, એક નરસું એક સારૂંજી;
સ્નેહ સહિત તું સાંભળ સજની, તે હું હવે ઉચ્ચારૂંજી. ૯
દીપકથી ઉપજેલાં દીસે, કાજળને અજવાળુંજી;
એક ઘરનું અંધારૂં ટાળે, એક કરે ઘર કાળુંજી. ૧૦
એરંડે એરંડી ઉપજે, કેરડે ઉપજે કેરાંજી;
હલકી જાત તણાં એમ હલકાં, ઘેર ઘેર હોય ઘણેરાંજી. ૧૧
આંબાને લાયક ફળ ઉત્તમ, કેરી જેવાં કહીએજી;
પણ ઇશ્વર ઇચ્છાએ ઉપજે, સમજીને તે સહીએજી. ૧૨
સુધારવામાં કસુર ન કરવી, પોતાનાં સંતાનોજી;
તેમ કરતાં જો સુધરે નહિ, તો ઈશ્વર ઇચ્છા માનોજી. ૧૩
કાંટા તનમાં કરવા ધારત, તો તે કરત કદાપીજી;
પાડ ગણો પ્રભુનો જે એણે, ઉત્તમ કાયા આપીજી. ૧૪
ઠીક એના અંતરમાં ઠરિયું, તેમ રચ્યું તે ઠામેજી;
એમ સમજી ઉચાટ મટાડ્યા, દિલથી દલપતરામેજી. ૧૫

ગરબી ૧૧ મી.

કાતર, ગજ, અને સોયની ગરબી.

"ધન્ય અંબે માત, વસિયાં ડુંગરમાંયરે જાયગા જો ઇને.
એ રાગ.

સુણ દરજીડા, કાતર ગજ ને સોય તણા ગુણ હું કહું;
અચરજ ઉપજે, જોઇ જગતની રીત રૂદે સમજી રહું.—ટેક
તે ત્રણ રહે છે ઘેર તારે, પણ જુદા સ્વભાવ સદા ધારે.
તને ટેવ પડી જનમ્યાં જ્યારે; સુણ દરજીડા૦ ૧
કાતર કેવી ભૂંડી ભાળી, તે પેટ વિષે રાખે પાળી,
સાજાં ભાગ્યાં કરવાવાળી; સુણ દરજીડા૦ ૨
જે સૂત્ર તણાં તંતુ દરશે, સજી સંપ સદા સ્થિર થઈ ઠરશે,
કાતર તેને જૂદા કરશે; સુણ દરજીડા૦ ૩
હવે ગજના ગુણ કહું છું જે છે, બદ સલાહ કાતરને દેછે,
પછિ પોતે તો અળગો રહે છે; સુણ દરજીડા૦ ૪
આ જગમાં જેના ગુણ એવા, કહીએ તેને કપટી કેવા?
એ તો લબાડ લેખે ગણિ લેવા; સુણ દરજીડા૦ ૫
એણે જગથી ઉલટું નામ ધાર્યું, માટે જગથી ઉલટું કામ કર્યું
એને લાયક એ ઠીક ઠર્યું; સુણ દરજીડા૦ ૬
જગમાં જે જેવા ગુણ ધરશે, તેવું લોક વિષે લાયક ઠરશે'
સજ્જન તો દુર્ગુણથી ડરશે; સુણ દરજીડા૦ ૭
એવા જનને ઓળખી લઇએ, તેને દિલની વાત નહી દઇએ,
દઇએ તો અતિ દુખિયાં થઇએ; સુણ દરજીડા૦ ૮
એવાને કોઇ આંગળી આપે, તો કપટ કરી તરતજ કાપે,
માટે અર્થ સરે અળગાં થાપે; સુણ દરજીડા૦ ૯
જો સોય બિચારી સારી છે, તૂટયાં સાજા કરનારી છે,
ગુણવંતી નામે નારી છે. સુણ દરજીડા૦ ૧૦
તેવી છે પણ ગુણ દેવાને, સમજાવે સંપી રેહેવાને,
આવકારજ દેવો એવાને; સુણ દરજીડા૦ ૧૧
કુળ એકજ કાતર સોય તણું, પણ કામ જુદુ કરનારીગણું,
ગુણ*વિનાની એક ગુણાળી ગણું; સુણ દરજીડા૦ ૧૨
તેં પણ અંતરમાં અભિલાખી, †શિર ઉપર સોય ધરીરાખી
ગજ કાતરને નીચાં નાંખી; સુણ દરજીડા૦ ૧૩
અણ સમજુ જન વિશ્વાસ કરે, સમજુ તો દિલમાં સમજી ડરે
નિજ અર્થ સરે અળગાંજ ધરે; સુણ દરજીડા૦ ૧૪
એમ કર્તારે ઉપયોગી કર્યાં, તે થકી નકામાં તે ન ઠર્યાં,
દલપતરામે દિલમાંહિ ધર્યાં; સુણ દરજીડા૦ ૧૫

ગરબી ૧૨ મી

સારા નરસા જન્મ વિષે.

"મા પાવા તે ગઢથી ઊતર્યાં, મહાકાળીરે,"—એ રાગ.

જન ભલાએ ભૂતળમાંય, ધન્ય જનમ ધરિયા!
જે જુલમી જનો જણાય, એ શિદ અવતરિયા? ૧
જેણે કીધાં રૂડાં કામ, ધન્ય જનમ ધરિયા!
ન રહ્યું જો નિશ્ચળ નામ, એ શિદ અવતરિયા? ૨
જેણે સેવ્યા મા ને બાપ, ધન્ય જનમ ધરિયા!
જેણે સૌના લીધા શાપ એ શિદ અવતરિયા? ૩
જેણે પાળ્યા માણસ પાંચ, ધન્ય જનમ ધરિયા!
જેણે લોભે લીધી લાંચ, એ શિદ અવતરિયા? ૪
જેણે ધરી ધરમની રીત, ધન્ય જનમ ધરિયા!
જેની પાપ ઉપર બહુ પ્રીત, એ શિદ અવતરિયા? ૫
જેણે સૌને કીધાં સુખ, ધન્ય જનમ ધરિયા!
દુનિયાને દીધાં દુઃખ, એ શિદ અવતરિયા? ૬

* ગુણ—દોરા; † દરજી સોયને પાઘડીમાં ખોસે છે.

જેણે દીધો સદ્‌બ્ય સુબોધ, ધન્ય જનમ ધરિયા !
જેણે કર્યો ગરિબપર ક્રોધ, એ શિદ અવતરિયા ? ૭
જેનાં વિધવિધ થાય વખાણ, ધન્ય જનમ ધરિયા !
જેણે પરના લીધા પ્રાણ, એ શિદ અવતરિયા ? ૮
જેણે દયાથી દીધાં દાન, ધન્ય જનમ ધરિયા !
જે નિર્લજને નાદાન, એ શિદ અવતરિયા ? ૯
જે પ્રજા તણા પ્રતિપાળ, ધન્ય જનમ ધરિયા !
જે ચોર થયા ચંડાળ, એ શિદ અવતરિયા ? ૧૦
સતવાદી શાણા શેઠ, ધન્ય જનમ ધરિયા !
જેણે પાપે ભરિયાં પેટ, એ શિદ અવતરિયા ? ૧૧
જેની તનમન સારી ટેવ, ધન્ય જનમ ધરિયા !
ન ભજ્યા દલપતનો દેવ, એ શિદ અવતરિયા ? ૧૨

ગરબી ૧૩ મી.

કપાસના છોડની ગરબી.

"સૈયર શું કરૂંરે, મારે નદકુંવરશું નેહ."—એ રાગ.

છોટો છોડ છેરે, કહીએ જેનું નામ કપાસ;
કામ કેવું કરેરે, તેનો કરીએ આજ તપાસ. ૧
ફળ તેનાં જુઓરે, કાલાં ઘેલાં તે કહેવાય;
પણ પરમારથીરે, દુનિયામાં કેવાં દેખાય ? ૨
પોતે પેટમાંરે, નિશ્ચે રાખે છે નરમાશ;
મન મેલું નહીરે, અંતરમાં અતિશે ઉજળાશ. ૩
કોઈ પ્રકારનોરે, કાયામાં નહિ કાંટો લેશ;
સારી સૌ થકીરે, દીસે કીર્તિ દેશ વિદેશ. ૪
સંકટ બહુ સહીરે, લોકની રાખે છે તે લાજ;
તોપણ તે કદીરે, પોતે રાખે નહિ પતરાજ. ૫
મોટાઇ નવ મળેરે, છોટો થઇને રહે છે છેક;
જોડ જડે નહીરે, એના જેવી જાતજ એક. ૬
વૃક્ષ બીજાં વડાંરે, ઊંચાં વધિયાં જેનાં અંગ;
પર ઉપકારમાંરે, રાખે કોઇ ન એવો રંગ. ૭
વસ્ત્રરૂપે થઇરે, કેવી ઢાંકે જનની કાય ?
કાગળ રૂપ થઇરે, જનના સંદેશા લઈ જાય. ૮
પાનાં પોથીઓરે, ગુરૂ થઇ આપે જનને જ્ઞાન;
દોરી દોરડાંરે, પાશે તરસ્યાંને જળપાન. ૯
કાયા ધરી કરેરે, એવાં ઉત્તમ કામ અનેક;
ગુણ તેના ઘણારે. એકથી ચડિયાતો છે એક. ૧૦
મોટા માનીએરે, જેના ગુણ મોટા જગમાંહી;
પ્રૌઢ વધી પડયારે, એ તો અલ્પજ ગણવા આંહી ૧૧.
તનુધર ધન્ય ! છેરે જેનો અતિ જગમાં ઉપયોગ;
ધર્મ રૂડો ધરેરે. આપે સૌ જનને ઉદ્યોગ. ૧૨
નિયમો નીતિનારે, જગમાં જેહ વડે સચવાય;
શોભા સર્વનીરે, દુનિયામાં જેથી દેખાય. ૧૩
ગુચ્છ ગુલાબનારે, મનમાં લાવે વ્યર્થ ગુમાન;
જો આ જગતમાંરે, શોભે કોણ કપાસ સમાન ? ૧૪
બીજા બધા વિનારે, બહુ દિન ચલાવતાં ચલવાય;
પણ જેના વિનારે, રજની દિન પણ નવ રહેવાય.
સંઢ રૂપે થઇરે, સાગરમાં સંચારે વહાણ;
કેટલાં હું કહુરે, એના કૃત્યનાં વિવિધ વખાણ ? ૧૬
જનમી જગતમાંરે, કરશે એવાં ઉત્તમ કામ.
તેને તો સદારે, દેશેં આશિષ દલપતરામ. ૧૭

ગરબી ૧૪ મી.

પરોપકારી વાદળી વિષે.

"વેગળો રહે વરણાગિયા."—એ રાગ.

હાંરે આવ વહાલી વિવેકી વાદળી, હાંરે તું તો મર્મના
મંત્રની માદળી જીરે. વહાલી૦ ટેક.
હાંરે મુંડી સાંચે તું તો આઠ માસમાં;
હાંરે એ તો છાની રાખે છે આકાશમાં જીરે. વહાલી૦ ૧
હાંરે વેળા વાવરવાની એક આવશે;
હાંરે એવું ડહાપણ તું દીલમાં લાવશેજીરે, વહાલી૦ ૨
હાંરે વેળા આવે એવી જે વારમાં;
હાંરે દીલ રાખે ઉદાર માસ ચારમાં જીરે. વહાલી૦ ૩
હાંરે એક દહાડે એકદમ નથી આપતી;
હાંરે રહે આપવાનો અનુમાન માપતીજીરે, વહાલી૦ ૪
હાંરે કરકસર એવી તું કયાં ભણી ?
હાંરે ગુણવંતી તે ગુણથી તને ગણી જીરે. વહાલી૦ ૫
હાંરે તારા જેવા પ્રધાન જોઇએ રાયને;
હાંરે જોઇએ એવી અર્ધાંગના બધાયનેજીરે. વહાલી૦ ૬
હાંરે નથી સમની સમાન ડાટી રાખતી;
હાંરે કાંઇ નકામુ નથી કાઢી નાખતીજીરે. વહાલી૦ ૭
હાંરે આપતાં તું અભિમાન નથી આણતી;
હાંરે જોઈ તને નમ્રતાનો ગુણ જાણતીજીરે. વહાલી૦ ૮
હાંરે મુડી સત્ય માર્ગે તેં મેળવી;

હાંરે કહિયે કેવી રીતે કેળવી જીરે ! વહાલી૦ ૯
હાંરે શીખે સારી શીખામણ સુંદરી;
હાંરે તેતો હોંશિયાર ને ગણાય હુન્નરીજીરે.વહાલી૦ ૧૦
હાંરે ધન્ય ! ધન્ય ! તારી ચતુરાઇને !
હાંરે ભલે પામી પ્રસિદ્ધ વડાઇનેજીરે ! વહાલી૦ ૧૧
હાંરે જળ સાચવ્યાની રીત તારી જોઇને.
હાંરે મળે સારી શીખામણ કોઇનેજીરે. વહાલી૦ ૧૨
હાંરે વારે વારે વખાણું તારા કામને;
હાંરે દીલ ભાવી તું દલપતરામને જીરે, વહાલી૦ ૧૩

ગરબી ૧૫ મી.

પરોપકારી બાઇ રૂપી વાદળીની ગરબી.

"શીવજી શેરિયારે."—એ રાગ.

દયાથી દેછે જીવનદાન, વહાલી વાદળીરે;
કર્યું તેં નિજ જીવન કુરબાન, વહાલી વાદળીરે. ૧
ભલે તું પામી ઉંચો અધિકાર, વહાલી વાદળીરે;
અખિલ જગપર તારો ઉપકાર, વહાલી વાદળીરે ૨
થઈ તુ સૌની માત સમાન, વહાલી વાદળીરે;
કરાવે તું સૌને પયપાન, વહાલી વાદળીરે. ૩
જગતમાં જો તુજ તન ન જણાય, વહાલી વાદળીરે;
અખિલ જગઆકુળ વ્યાકુળ થાય. વહાલીવાદળીરે.૪
શશી સૂરજ તુજથી શરમાય, વહાલી વાદળીરે.
માટે તુજ ઓથે સંતાય વહાલી વાદળીરે. ૫
દીઠા તુજ પાસેથી લેઈ દાન, વહાલી વાદળીરે;
કરે કાંઇ દાન મેળવવા માન, વહાલી વાદળીરે. ૬
કદી તુજ પાસેથી ન પમાય, વહાલી વાદળીરે;
સરોવર સરિતા પણ સુકાય, વહાલી વાદળીરે. ૭
વને છે વનસ્પતિનો વાસ, વહાલી વાદળીરે;
જીવન તે જાચે તારી પાસ, વહાલી વાદળીરે. ૮
તપી પર્વત પામે પરિતાપ, વહાલી વાદળીરે;
કરે તેને તું શીતળ આપ, વહાલી વાદળીરે. ૯
કરૂં જ્યાં દૃષ્ટિ ત્યાં તુજ કામ, વહાલી વાદળીરે;
નથી તેં રાખ્યો વ્હાલો દામ, વહાલી વાદળીરે. ૧૦
કહું તે ધન્ય! જગત્ત કરનાર! વહાલી વાદળીરે;
ભલે આપ્યો તુંજને અવતાર, વહાલી વાદળીરે ૧૧
દીસે જે અનેકનો આધાર, વહાલી વાદળીરે;
સદા તે જીવો જન સરદાર ! વહાલી વાદળીરે.૧૨
દીસે નહાની પણ મોટું દીલ. વહાલી વાદળીરે;
સમાયું તેમાં ઘણું સલીલ* વહાલી વાદળીરે. ૧૩
સદા નિશ્ચળ રહેજો તુજ નામ, વહાલી વાદળીરે;
દિલે એમ ઇચ્છે દલપતરામ, વહાલી વાદળીરે.૧૪

ગરબી ૧૬ મી,

વિવેકી વડવાઈ વિષે.

"હરિ દુધ પિયો, તે મને જાવા દ્યો."—એ રાગ.

તુંવડી વિવેકી વડવાઈ. ગુણ કહું છું તારા હું ગાઈ;
તું સજ્જનને પણ શીખામણદેનાર;તુંવડીવિવેકી વડવાઇ.૧
તેં ઉત્તમ કુળ અવતાર ધર્યો, તેં સદગુણથીભવસફળકર્યો;
તું શાણીછે, એમ સૌ જાણે સંસાર, તું વડી વિવેકી૦ ૨
પૃથ્વીપર સાસરિયું પામી, જ્યાં મૂળ ઊંડાં કરીને જામી;
વળિ વિશ્વપતિએ વિસ્તાર્યો, વિસ્તાર, તું વડી વિવેકી૦ ૩
તારા વૃદ્ધપિતાને દુઃખ પડિયું, મૂળ ઊંડું હતુ તે ઉખડિયું;
ત્યારે તેં તેને આપ્યો સારો આધાર, તું વડી વિવેકી૦ ૪
તેં નામ પિતાનું અમર કર્યું, અમૃત તુજ પાસ અખડ ભર્યું;
તું કુળમાં ખામી લાવી નહીલગાર. તું વડી વિવેકી૦ ૫
આશ્રય પશુ પક્ષીને આપ્યો, જાણે થંભ ધરમનો તે થાપ્યો
તેં ચિતમાં ચોખો એજ ધર્યો વિચાર, તું વિવેકી૦ ૬
સાસરિયું પણ તેં શોભાવ્યું, આશ્રય પામ્યું જે કોઇ આવ્યું.
તને ભાળી જગમાં ભલાઇનો ભંડાર, તું વડી વિવેકી૦ ૭
કદી કાંટો કોઇને નવ માર્યો, તપતો આવ્યો તેને ઠાર્યો;
હરઘડીએ આપું સાબાશી હજાર, તુ વડી વિવેકી૦ ૮
તેં નમ્રપણું ધરથી રાખ્યું, તેં ઉદ્ધતપણું કાઢી નાંખ્યું;
તેથી ઉત્તમ આવો તુ પામી અધિકાર, તું વડી વિવેકી૦ ૯
તને જગમાં સૌ જન જાણે છે, વિદ્વાન વિશેષ વખાણેછે;
તને સારી ગણશે સૃષ્ટિ સરજનહાર. તું વડી વિવેકી૦ ૧૦
તને જો કોઇએ કષ્ટી દીધી, તેં પંડ અખંડ ક્ષમા કીધી;
તેં દુખ નહિ ધરતાં દિલ રાખ્યું ઉદાર, તુ વડી વિવેકી.૧૧
સૌ સજ્જન તુજ ગુણ જાણે છે, વળિવિવિધપ્રકારવખાણેછે;
ગુણવંતી તારા ગુણ શું ગણે ગમાર, તું વડી વિવેકી૦ ૧૨
છે કંઇક કપૂત ઘણા એવા; નથી સજતા માતપિતા સેવા;
વળી નામ પિતાનું બોળે જળ મોઝાર,તું વડી વિવેકી૦૧૩

* સલીલ=પાણી.

તું સ્થિર ઠરજે બહુ આ ઠામે, દીધી આશિષ દલપતરામે;
તારો અધિક અમોછે,અમ ઉપર આભાર,તું વડી વિવેકી૧૪

ગરબી ૧૭ મી.

શેલડીની ગરબી.

"કર પ્રભુ સંગાથે દૃઢ પ્રીતડીરે."—એ રાગ.

સુણ શેલડી તું શાણી ઘણીરે,
કરેછે તું ગુપત ઉપકાર,ઉપકારી તુ સાચી ‡શેલડીરે;
નથી ફૂલ કરીને ફૂલતીરે;
તારા ચિત્તના ચોખા વિચાર. ઉપકારી૦ ૧
નથી દુનિયાને ફળ દેખાડતીરે;
ઊંચા લટકાવી આકાશ, ઉપકારી૦
તારાં ફળ ગોળ, સાકર, ખાંડ છે રે;
પણ દેખે ન કોઈ તુજ પાસ. ઉપકારી૦ ૨
દાન આપી કહી દેખાડવુંરે;
તે તો કીર્તિ દાન કહેવાય, ઉપકારી૦
પ્રભુ પ્રીતે જરૂર દાન જે કરેરે;
તે તો કોઇથી ન જાણ્યું જાય. ઉપકારી૦ ૩
ફુલ કરીને જે ફળ દાન દેરે;
ઠળિયા છોતરાં તે માંહી, ઉપકારી૦
તારી પેઠે ગુપત દાન જે કરેરે;
તેમાં કસ્તર ના મળે કાંઇ. ઉપકારી૦ ૪
નથી ખૂબ મોટાઈ દેખાડતીરે;
દીસે દુર્બળ તારો દેહ. ઉપકારી૦
નથી કાંટો કાયામાં રાખતીરે;
તેથી પામી તુ સૌનો સ્નેહ. ઉપકારી૦ ૫
મોટા મોટા તરૂમાં નથી મા'લતીરે;
સદા વસી એરંડા સાથ, ઉપકારી૦
પણ નીચો સ્વભાવ લીધો નહીરે;
એમ હેડુ રાખ્યું તેં હાથ. ઉપકારી૦ ૬
ક્યાંથી પામી સરસપણું પંડમાંરે?
જોતાં અચરજ જેવું જણાય, ઉપકારી૦
કેરાં કેળાં આદિક ફળ જે કહુંરે;
તારા ફળની તુલ્ય ન ગણાય. ઉપકારી૦ ૭
મળી સૌની વધારે મિષ્ટતારે;
એનું એવું મેળાપી અંગ, ઉપકારી૦
જીવ મેળવી લે જ્યાં જાય ત્યાંરે;
સૌને સારો લાગે તેનો સંગ. ઉપકારી૦ ૮
કોઇ ગરીબ ગુપત દાન તો કરેરે;
કરે મોટા તો પામવા માન, ઉપકારી૦
જેમ વરસાદ જળનું દાન દે રે;
ગાજે ઉંચે ચઢી આસમાન. ઉપકારી૦ ૯
જે કોઈ જગત્ વિષે જન્મ પામીનેરે;
કરે પરઉપકારી કામ, ઉપકારી૦
એવા એવાને અંતઃકરણથીરે;
દે છે આશીષ દલપતરામ. ઉપકારી૦ ૧૦

‡ બાલા જેવા.

ગરબી ૧૮ મી.

કેળ વિષે.

"હું વારી જાઉં ઊભાં રહોને અલબેલી."—એ રાગ.

રસીલી કેળ રૂડી તું તો ડકરાણી;
હું વારી જાઉં વાણીએ શું કહું વખાણી, રસીલી૦ટેક.
બોરડીને થોરડી તો ઠામ ઠામ દીસે;
હાંરે જેને કાંટે વિંધાય બહુ પ્રાણી. રસીલી૦ ૧
લીમડીને કોણ બાગ લાયક ગણે છે;
હાંરે જેની કડવી જાત કહેવાણી. રસીલી૦ ૨
વરખડીને કોણ બાગમાં વાવે;
હાંરે તારા જેવી જરૂરની જાણી. રસીલી૦ ૩
જાયવેલ તો બહુ ફુલડે ફુલે;
હાંરે પણ ભૂખ્યાંને પાય નહી પાણી. રસીલી૦ ૪
કાળજું પણ બહુ કોમળ તારૂં;
હાંરે તારી એજ ઉંચી જાતની એધાણી. રસીલી૦ ૫
નિર્મળ નૌતમ નાજુક નારી;
હાંરે તારી પંડિતોએ ઉપમા પ્રમાણી. રસીલી૦ ૬
જગ સૃજનારે તુજને સરજી;
હાંરે એ તો અતીશે ડહાપણ આણી. રસીલી૦ ૭
મીઠાં મીઠાં ફળ દેનારી;
હાંરે તુતો માનવીઓ મધ્યે મનાણી. રસીલી૦ ૮
ફુલ્યા વિના તુ તો ફળ દે છે;
હાંરે તું તો એવી ઉદાર ઈંદ્રાણી. રસીલી૦ ૯
ઝુલી ફુલીને જે દાન દે છે;
હાંરે તેનું ધર્મ કરમ ધુળધાણી. રસીલી૦ ૧૦

ફુલે અધિક પણ ફળ નવ આપે;
હાંરે તેની ફોગટ જાત ફુલાણી, રસીલી૦ ૧૧
દલપતરામ કહે ગુણ દેખી;
હાંરે તારી લાયકી લેખમાં લખાણી. રસીલી૦ ૧૨

ગરબી ૧૯ મી.

આરશીની ગરબી.

"કર પ્રભુ સંગાથે દૃઢ પ્રીતડીરે."—એ રાગ.

અરે આરશી મેં તને ઓળખીરે,
તું તો શુભ ગુણવંતી ગણાય, સત્યવાદી તું સાચી આરશીરે.
તારા આગળ આવી જે ઉભું રહેરે;
જેવું હોય તે તેવું જણાય, સત્ય૦ ૧
તું તો ગુણ દોષ હોય તે દેખાડતીરે;
જેવી સાચે સાચી કહે વાત, સત્ય૦
ભલે હોય તે પોતાનું કે પારકુંરે;
તારે પડે નહિ પક્ષપાત, સત્ય૦ ૨
હોય રાંક કે રાજા ભલે રંચારે;
કોઇની શરમાવી ન શરમાય. સત્ય૦
બીક દેખાડતાં તું બીહે નહીરે;
લાંચ આપવાથી ન લલચાય, સત્ય૦ ૩
રાગ દ્વેષ તું લેશ નથી રાખતીરે;
માટે રાખે હૃદે કોણ રોષ, સત્ય૦
તું તો નકટાને નકટું કહેરે,
જાણે તે પણ પોતાનો દોષ, સત્ય૦ ૪
પૂઠ પાછળ તું બડબડતી નથીરે;
સાચે સાચું કહે મુખોમુખ, સત્ય૦
તારૂં દીલ સ્વચ્છ દેખતાં દેખાય છેરે;
તેથી દિલમાં ન ધરે કોઇ દુઃખ. સત્ય૦ ૫
તારી આગળ આવીને જે ઉભું રહેરે;
સાચું તેજ તું કહેનાર, સત્ય૦
નથી બીજા વિષે તું કંઇ બોલતીરે;
એવો નિયમ ધર્યો તેં નિર્ધાર, સત્ય૦ ૬
તારી સત્યતાને સૌ ચહાય છેરે;
હોંશે હોંશે ઝાલે તને હાથ, સત્ય૦
નાનાં મોટાં અને રાંક રાયનેરે;
સૌને ગમે છે તારો સાથ, સત્ય૦ ૭
તારા સત્ય ઉપર કોપ જે કરેરે;
તેને લોક કરે ધિક્કાર, સત્ય૦
તેને મોટો મુરખ ગણે માનવીરે;
પક્ષ તારો તાણે નરનાર, સત્ય૦ ૮
વાંક તેનો ગણાય આ વિશ્વમાંરે;
કોઈ તારો વદે નહી વાંક, સત્ય૦
તું તો સાચી ઠરી સંસારમાંરે;
એ તો અચળ ખરેખરો આંક, સત્ય૦ ૯
શુદ્ધ બુદ્ધિથી સાચું જે કહેરે;
રાખી નિર્મળ મન તુજ તુલ્ય. સત્ય૦ ૧૦
તેને રીઝે તેનો કર્તા ધણીરે,
એવો ગુણ સત્યતાનો અમૂલ્ય, સત્ય૦ ૧૧
કવિ કોવિદ વિચારીને કહેરે;
તારી સત્યતાને શાબાશ. સત્ય૦
કૃપા કરે કૃપાળુ નાથજીરે;
આપે ગુણ એવો અવિનાશ, સત્ય૦ ૧૧
વારે વારે પ્રભુજીને વિનવીરે;
વળી પ્રેમે કરીને પ્રણામ. સત્ય૦
તારી તુલ્ય સદ્‌ગુણ સત્યતા તણીરે;
માગે દિન દિન દલપતરામ, સત્ય૦ ૧૨

ગરબી ૨૦ મી.

નઠારાં ગીત ન ગાવા વિષે.

"મારૂં સોનાનું છે બેડુંરે, છેલછબીલા છોગાળા." એ રાગ.

જેનિ અંદર અર્થ નઠારોરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ;
સુણિ સુણિને સત્ય વિચારોરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ.
જેમાં નહિ નીતિનો સ્વાદરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ;
બાઇઓ તે તો બકવાદરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ. ૨
શિદ મૂખ દુખવીએ ઠાલુંરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ.
વિપરીત મતિને તે વહાલુંરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ. ૩
એવાં શીખવે ગીત સુતાનેરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ;
ધિક! તેવાં માત પિતાનેરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ. ૪
સારા જન તો શરમાયરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ;
એ તો સુણતાં ઉઠી જાયરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ. ૫
એ તો માત પિતાનો વાંકરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ;
એ તો જાણો આડો આંકરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ. ૬
જો સૌનું સારૂં ધારોરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ;
નવ રાખો ચાલ નઠારોરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ. ૭

જેમાં હોય ઇશ્વરનું નામરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ;
પણ અનીતિ હામો ઠામરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ. ૮
એથિ ઉપજે અસર નઠારીરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ;
ચિત ધરજો ચતુર વિચારીરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ. ૯
નીતિથી ઉલટું જેહરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ;
ઇશ્વરને ન ગમે એહરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ. ૧૦
સુધરે નહિ અંતઃકરણરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ;
આવે નહિ સદ્આચરણરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ. ૧૧
કહો તે ગાઇએ શે કામરે? ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ;
દાખે છે દલપતરામરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ. ૧૨

ગરબી ૨૧ મી.

મીઠા બોલી મેના વિષે.

"મોહનરે મોહી તારે લટકે."—એ રાગ.

મેનારે મીઠી તારી વાણી,
મીઠી તારી વાણી, માનવીએ પ્રમાણી. ટેક.
જાત તારી જોતાં જનથી છે જૂદી,
પણ તું પામી મોટું માન, મીઠી૦
હોય પક્કા પુરા પંડિત તે પણ,
કહેણ ધરે તારાં કાન; મીઠી૦ ૧
ભાગ્ય ભલું તેથી તું થઇ ભણેલી,
નહિ તો તું રખડત રાન, મીઠી૦
પણ ભણેલી ઘણી વનમાં વસેછે,
કોઈ ન ગણે ગુણવાન; મીઠી૦ ૨
ભણતરમાં ભલો લાભ મે ભાળ્યો,
આ જોઈ તુજ અધિકાર, મીઠી૦
શોભિતું પિંજર વસવાને સોંપ્યું,
ઊત્તમ આપે આહાર; મીઠી૦ ૩
ચાકરી તારી કરે જન ચાકર,
પાણી લાવી તને પાય, મીઠી૦
એવડો માલ છે તુજમાં શો મોટો,
કામ તો કાંઈ ન થાય; મીઠી૦ ૪
મધુર ભાષણ કરવા શીખી મુખથી,
એ ગુણ તુજમાં છે એક; મીઠી૦
સૌ સાથે સ્નેહ તેથી થાય તારે,
આપે છે માન અનેક; મીઠી૦ ૫
પૂરાં વખાણ આ પૂરમાં તું પામી,
હૈડાં તેં સૌનાં હરેલ, મીઠી૦
વસ્તી બધીને તેં વશ કરી લીધી,
કામણ જેમ કરેલ; મીઠી૦ ૬
દેશ વિદેશમાં વાત વંચાઇ,
ગુણ ગણાયા ગામો ગામ; મીઠી૦
તન તુ તજીશ તોપણ અહિં તારૂં,
નહિ વિસારે કોઇ નામ; મીઠી૦ ૭
સદ્‌ગુણ પામીને કુળ તેં શોભાવ્યું,
જન વખાણે તારી જાત, મીઠી૦
ધન્ય તારો અવતાર ધરામાં,
ધન્ય તારાં માત તાત; મીઠી૦ ૮
રૂપ તારૂં અતિશે નથી રૂડું,
નથિ તેં સજ્યા શણગાર, મીઠી૦
પણ તેં પૂરો સૌને મોહ પમાડયો,
અચરજ એ તો અપાર; મીઠી૦ ૯
નાના મોટા જન નેહે નિહાળે,
શો એવો તુજમાં છે સાર, મીઠી૦
દિલગીર હોય તેની દિલગીરી છૂટે,
ઉચરે જ્યાં તું ઉચ્ચાર; મીઠી૦ ૧૦
બહેન બરાબર જન તને જાણે,
મન હરખે જોઈ મુખ, મીઠી૦
હાકેમ પણ તને હેતે બોલાવે,
સાંભળી સ્વર પામે સુખ, મીઠી૦ ૧૧
ભાઇ ભલો જેણે તુજને ભણાવી,
આપ્યો ઉત્તમ ગુણ આમ, મીઠી૦
અંતર શુદ્ધથી આશિષ તુજને,
દે નિત્ય દલપતરામ, મીઠી૦ ૧૨

ગરબી ૨૨ મી.

હાથિણીની ગરબી.

"વાંસલડી. વેરણ થઇ લાગી તું વ્રજની નારને."એરાગ.

હો હાથીણી, જાણી મેં તુજને તું ઉત્તમ જાતની;
ગુણ શુભ કુળની, વળી વિશેષે વિગત કહું તે વાતની.ટેક
તું સીધે પંથ સિધાવે છે, કુતરીઓ ભસવા આવેછે,
પણ તું મનમાં કયાં લાવે છે? હો હાથીણી૦ ૧
તે બહુ ભસિ ભસિને થાકે છે, તું સામો ઉત્તર કયાંદેછે?
ધન્ય! ધન્ય! તને લોકો કહેછે; હો હાથીણી૦ ૨
બળ તો બહુ તનમાં તારે છે, તને માવત અંકુશ મારેછે

તું સહન કરી વીસારે છે; હો હાથીણી૦ ૩
બલિ છે તારી ગંભીરાઇ, તું બકવા નથિ કરતી બાઈ,
તારી કીર્તિ કવિ લોકે ગાઇ; હો હાથીણી૦ ૪
તું નિસાળમાં નથિ પાઠ ભણી,પણુનીતીછેતુજમાંહિઘણી
તું પુત્રી જાત સજાત તણી; હો હાથીણી૦ ૫
તારા ગવાય ગુણ ગામે ગામે, તું સુખિ રહેજે ઠામે ઠામે,
દિધિ એ આશિષ જલપતરામે; હો હાથીણી૦ ૬

ગરબો ૨૩ મી.

નેતરની નમ્રતા વિષે.

"સારૂં સારૂંરે સુરત શેહેર, મુંબાઇ અલબેલી."—એરાગ.
તારા નમ્રપણાને ધન્ય ! નેતર નમનારી;
રૂડું માણુસ ઇચ્છે મંન, તે ચલગત તારી!—ટેક.
વહેતિ નદીના નીર વચ્ચે તું, વસે કરીને વાસરે;
પણ પાણીના પૂર તણો તું, તન નથિ ધરતી ત્રાસ.ને૦૧
જયારે જળનું જોર વધે ને, ઘણો કરે ઘુઘવાટરે;
મોટા તરૂનાં મૂળ ઉખાડે, તને ન ઉર ઉચાટ. નેતર૨
જોર જણાય ઘણું જે વારે, જળમાં તું નમિ જાયરે;
તેનું જોર ઘટે ત્યારે તું, આપે ઉભી થાય, નેતર૦ ૩
પાતળિ સરખી તું પડે પણ, નમ્રપણું ધરનારરે;
જળમાં તું સુખથી જીવે છે, એ ગુણને આધાર. ને૦૪
સમય વિચારી સમજી ચાલે, લે સુખ તે આ લોકરે;
ઉદ્ધતપણું અખંડ ન છોડે, ફાંસામાં પડે ફોક. નેતર૦૫
મૂળ ગયાં મોટાં તરૂવરનાં નાની તું નિશ્ચિંતરે;
મોટી બુદ્ધિ તુજમાં માતું, રૂડી તારી રીત. નેતર૦ ૬
નમ્રપણું રાખે નિશ્ચે તો, વેરીમાં કરે વાસરે;
અંતરમાં કદિએ નવ ઉપજે, તેને તલપુર ત્રાસ.નેતર૦૭
તાડ અને વડ તારી પેઠે, નમ્યા નહી જો નામરે;
દેશવટો નદિએ તો દીધો, હાંસો કીધો હામ. નેતર૦ ૮
પવન તને નવ તોડી પાડે, સજોર થઈ સર્વત્રરે;
તેથી તુજને કરિને રાખે, છત્રપતી શિરછત્ર. નેતર૦૯
સારા જનના ઘરમાં શોભે, ઠરિ તું ઠામો ઠામરે;
નિરખી તુજને નેત્ર ઠરછે, ધન્ય તુજ નેતર નામ.નેતર.૧૦
જો ફળ ફુલ તો તું નથિ દેતી, દીસે દુર્બળ દેહરે;
પણ તું નમ્રપણાથી પામી, સર્વે જનનો સ્નેહ.નેતર૦૧૧
નમ્રપણું રાખે નરનારી, એ સુખ પામે આમરે,
આશીખામણુ સમજી લેજો, દિલમાં દલપતરામ.નેતર૦૧૨

ગરબી ૨૪ મી.

કામઠીની ગરબી.

"ફૂલણુજી ! તમે ફુલાવ્યા કયમ ફૂલ્યારે ? ફૂલણુજી!"રાગ.
*શરધરણી તું વિશ્વ વિષે વખાણાઇરે, શરધરણી;
તું કમાન નામે કુશળપણે કહેવાઈ, શાણી શરધરણી. ૧
સારા વંશ થકી તું ઉપજી સારીરે. શરધરણી;
વળિ શુભ શિક્ષકથી †સદ્ગુણ લીધો ધારી, શાણી૦ ૨
તીરનિ સાથે લગ્ન થયું છે તારૂંરે, શરધરણી;
તે જુગતે જુગતું જોડું શોભ્યું સારૂં, શાણી૦ ૩
નમી નમીને તે નરને વશ કીધોરે, શરધરણી;
તુજ સદ્ગુણ વડે લાવો તેણે લીધો, શાણી૦ ૪
આપી હિંમત એને તેં ઉરકેર્યોરે, શરધરણી;
તેં પ્રવાસ કરવા પ્રીત કરીને પ્રેર્યો, શાણી૦ ૫
જઈને તેણે તો ત્યાં જશ વિસ્તાર્યોરે, શરધરણી;
નિજ શેઠ તણા શત્રૂને રણ સંહાર્યા, શાણી૦ ૬
ઉત્તમ પરાક્રમી કહેવાયો આપેરે, શરધરણી;
પણ તે તો તારા સદ્ગુણ તણે પ્રતાપે; શાણી૦ ૭
જો તેને તે હિંમત હોત ન આપીરે, શરધરણી;
નર તો તે એવું કામ ન કરત કદાપી, શાણી૦ ૮
જગમાં તુજને હિંમતવાળી જાણીરે, શરધરણી;
હું ખરેખરી તો તને કહુ ક્ષત્રાણી, શાણી૦ ૯
સૌ સુંદરિઓ બોધ સમજશે તારોરે, શરધરણી;
તો સર્વ પ્રકારે થાશે દેશ સુધારો, શાણી૦૧૦
વધુ સુધારો વનિતાઓમાં વ્યાપેરે, શરધરણી;
તો ઉરકેરીને નરને હિંમત આપે, શાણી૦ ૧૧
દલપતરામે દિલમાં એમ વિચાર્યુંરે, શરધરણી;
તે માટે આવું વખાણ કીધું તારૂં, શાણી૦ ૧૨

ગરબી ૨૫ મી.

સોનાની અરજી.

સારૂં સારૂંરે સુરત શેહેર, મુંબઇ અલબેલી" એ-રાગ.
સોને જગસ્રષ્ટા પાસ, અરજી ઉચ્ચારી;
"ઓ સુણિયે શ્રી અવિનાશ,આ અરજી મારી!—ટેક.

* શરધરણી=કામઠી. † કામઠીની દોરી.

શેઠ સદનમાં મ્હોરો રૂપે,
રહું છું દિનને રાતરે;
મિજલસમાં અપમાન મળ્યું મને,
સુણો વિતકની વાત; અરજી૦ ૧

પેટીમાં મને પૂરી મૂકયું,
પુષ્પ ગણ્યાં ગુણવાનરે;
મુજથી મોટું પુષ્પો પામ્યાં,
ભરી સભામાં માન; અરજી૦ ૨

મુજ તનમાં જો સુગંધ સરજો,
તો હરિ તેમ ન થાયરે!
પુષ્પ પ્રમાણે માન હું પામું,
મુજ મનશોક શમાય; અરજી૦ ૩

હવે તેને ઉત્તર દીધો,
"સુણ સોના તજી શોકરે;
પરગુણ દેખી દ્વેષ ધરે,
તે ફજેતી પામે ફોક; અરજી૦ ૪

એકેક ગુણ ઉપયોગી દઇને,
સરજી વસ્તુ સર્વરે;
જેથી ગુણ બીજાનો જોઇને,
તજે પોતાનો ગર્વ; અરજી૦ ૫

હલકામાં પણ હોય ગુણ મોટો,
જેથી જન ચિત ચહાયરે;
એકજને ગુણ અનેક દઉં તો,
બીજિ નકામી થાય; અરજી૦ ૬

મોતી મોંઘા મૂલ્યતણાં પણ,
માંહી નહિ મીઠાશરે;
જુવાર તો જનને જીવાડે,
દુકાળમાં દઈ આશ; અરજી૦ ૭

માટે મનથી ઈર્ષા મેલી,
સોના સજ સંતોષરે;
તારા ગુણથી તું રાજી રહે,
દઈશ ન કોઇને દોષ; અરજી૦ ૮

કુંભારનું કોઇ કરવા બેસે,
કામ વડો વિદ્વાનરે;
કદી બરાબર કરી શકે, નહિ,
ઉલટું લે અપમાન; અરજી૦ ૯

યથાર્થ રીતે તે કરિ જાણે,
જે છે જેનું કામરે;
દેખિ અદેખા દિલમાં દાઝે,"
કહે દ્વિજ દલપતરામ; અરજી૦ ૧૦

ગરબી. ૨૬ મી.

ઉત્તમ એક ગુણ તો મેળવવો જોઇએ, તે વિષે.

"ઓધવજી, સંદેશો કહેજો શામને."—એ રાગ.

પોપટજી બેઠા સોનાને પાંજરે,
રાજા રાણી જોઇ જોઇ રીજી થાયજો;
ચાકર રોજ કરે પોપટની ચાકરી,
જુઓજી પોપટ કયાંઇ ન રળવા જાયજો. પોપટ. ૧

એકજ ઉત્તમ ગુણ આપ્યો છે ઈશ્વરે,
મુખથી ઉચરે મધુરાં વચન અમૂલ્ય જો;
જગત વિષે જો જોઇએ પક્ષી જાતમાં,
તપાસતાં મળે કોઇક તેની તુલ્ય જો. પોપટ૦ ૨

એકજ ગુણ પણ આ જગમાં એવો ભલો,
વિશેષ સૌથી વિશ્વ વિષે વખણાયજો;
જશ જામે તેનો સઘળા સંસારમાં,
ચતુર જનો સૌ તેને ચિત્તમાં ચહાયજો. પોપટ૦ ૩

મોતી તો આભુષણમાં શોભે ભલાં.
માણસમાં તે તેથી પામ્યાં માનજો;
આંબો પણ રસ આપે એક પ્રકારનો,
તે ગુણથી તે ગણાયછે ગુણવાનજો. પોપટ૦ ૪

સુગંધનો ગુણ સરસ ગુલાબ વિષે વસે,
ભક્ષ કર્યાથી ભાગે નહિ જન ભુખજો;
અફીણ તો આવે ઓસડ ઉપયોગમાં,
દેહ તણું તે દૂર કરે છે દુઃખજો. પોપટ૦ ૫

સોમલ પણ સંહારે રોગ શરીરનો,
તદબિરથી તેનો કરતાં ઉપયોગજો;
ઘોડું તો ઘણિ મજલ કરે દિન એકમાં,
જણાય ઉત્તમ જનને વાહન જોગજો. પોપટ૦ ૬

હેમ તણી વીંટી શોભાવે હાથને,
શોભાવે નહિ એવું સોનું શેરજો;
લેખણ તો લખવું હોય તે આપે લખી,

પામી તે એકજ ગુણ ઉત્તમ પેરજો. પોપટ૦ ૭
મેળવવો એક ઊત્તમ ગુણ તો માણસે,
જેથી જગમાં પ્રગટે કીર્ત્તિ પ્રકાશજો;
નહિ તો જીવતર વ્યર્થ જગતમાં જાણવું,
એકે ઉત્તમ થાય નહિ અભ્યાસજો. પોપટ૦ ૮
જુઓ વળી હલકામાં હલકી ચીજમાં
તુમડાનો તો કોણ ગણે છે તોલજો;
પણ ઉત્તમ ગુણ તરવાનો છે તેહનો,
ગરજ પડે જન બોલે ગુણ ગણિ બોલજો. પોપટ૦ ૯
એકેક ગુણ આપ્યો છે સૌને ઇશ્વરે,
ઠરી ઠરીને નિરખો ઠામો ઠામજો;
ઇશ્વર તું ઉત્તમ ગુણ અમને આપજે,
દિલથી એવું ઇચ્છે દલપતરામજો. પોપટ૦ ૧૦

ગરબી ૨૭ મી.

સંપૂર્ણ ગુણ તો એક પરમેશ્વરમાં છે, તે વિષે.

"મહાકોપ થયો તે કળિ કાળમાંજો."—એ રાગ.

પરીબ્રહ્મ એકલામાં ગુણ પૂર્ણ છેજો;
બીજે જ્યાં જુઓ ત્યાં ગુણ અવગુણ છેજો. પરીબ્રહ્મ. ટેક
મહાસાગરના સદગુણો ઘણા મળે જો;
પણ પાણી તેનું પીતાં તરશ નવ ટળે જો. પરીબ્રહ્મ૦૧
જુઓ સૂર્યના જોતાં ગુણો ઘણા જડે જો;
તપે તાપ ત્યારે જીવજંત તરફડે જો. પરીબ્રહ્મ૦ ૧
અગ્નિના ગુણો ગણી જોતાં ગણાય છે જો;
લાહ્ય લાગે ત્યારે લોક અકળાય છેજો. પરીબ્રહ્મ૦ ૩
જુઓ જળ વિના કોઈ જનો જીવે નહિ જો;
પણ પ્રાણીઓના પ્રાણ એજ લે સહીજો. પરીબ્રહ્મ૦ ૪
એવા એવા ગુણ અવગુણોનાં પાત્ર છે જો;
ત્યારે માનવી બિચારૂં કોણ માત્ર છેજો? પરીબ્રહ્મ૦ ૫
ગુણો ગણી ગણી અંતરે ઉતારીએ જો;
વળી અવગુણો તો સર્વના વિસારીએ જો. પરીબ્રહ્મ૦૬
સદા અવગુણો તપાસીએ પોતાતણા જો;
તેને ટાળવા ઉપાય શોધીએ ઘણાજો. પરીબ્રહ્મ૦ ૭
કોઇ ક્રોધી કોઇ લોભી કોઇ સ્વાદીઆજો;
કોઈ આળસુ અને કોઈ વિવાદીઆજો, પરીબ્રહ્મ૦૮
સુધરે સ્વભાવ તો તે સુધરાવીએજો;
નહી સુધરે તો પણ તેને નિભાવીએજો. પરીબ્રહ્મ૦૯
ઝાડ, પાન, પશુ, પંખી આદિ પ્રાણી છે જો;
પ્રકૃતી પ્રત્યેકની જુદી પ્રમાણી છેજો. પરીબ્રહ્મ૦ ૧૦
નિયમ સૃષ્ટિનો નજર કરી નિહાળીએજો;
ટાળીને કુસંપ સંપને સંભાળીએજો. પરીબ્રહ્મ૦૧૧
કહ્યાં તે કથનો છે તમારા કામનાંજો;
રાખો તે હૃદેમાં દલપતરામનાંજો. પરીબ્રહ્મ૦ ૧૨

ભાગ ૨ જો.

દુર્જન વિષે તાડ, વંટોળિયા, વગેરેનાં દૃષ્ટાંત.

ગરબી ૨૮ મી,

ઊંચા તાડની ગરબી.

"મહાકોપ થયો તે કળી કાળમાં જો,"—એ રાગ.

તું તો ઊંચો વિશેષ વધ્યો તાડિયાજો;
પણ તાપ કોઇના તેં ન મટાડિયાજો; તુંતો૦—ટેક.
સૌમાં મોટો ગણાયો તેથી શું થયુંજો?
તારૂં મોટાપણું કહેવામાં રહ્યુંજો. તું તો૦ ૧
પર ઉપકાર કાંઇ એ નહી કર્યો જો;
ધરા ઉપર તેં જન્મ શીદને ધર્યોજો? તું તો૦ ૨
તેં તો આશરો ના આપિયો કોઇને જો;
જન આશા ન રાખે તને જોઇનેજો. તું તો૦ ૩
કોઇ ભૂખ્યાને ભોજન ન આપિયાં જો;
ટાઢ, તાપ, કષ્ટ, કોઈનાં ન કાપિયાં જો; તું તો૦ ૪
તારી છાયાથી સુખ કોઇને છે નહી જો;
પક્ષી માળો ઘાલીને વસે નહી જો. તું તો૦ ૫
સારાં સુગંધી ફુલડે ન ફુલિયો જો;
ભાઈ! અકકડ રહેવામાં નથી ભૂલિયો જો. તુંતો૦૬
મીઠાં ફળ તુંથી કોઇને નહી મળ્યાં જો;
ભારે લાકડાં ઇમારતમાં નહી ભળ્યાં જો, તું તો૦ ૭
તારી કાયા પણ તુંથી ક્યાં ઢંકાય છે જો;
દુનિયામાં એવાં કંજુસ દેખાય છે જો, તું તો૦ ૮
તારૂં અંગ તું ન ઢાંકી શકયો એટલું જો;
કહું તેથી કંજૂસપણું કેટલું જો? તું તો૦ ૯
છોટા છોડ ભાજીના તારાથી છે ભલા જો;

તેથી પોષણ પામે છે પ્રાણી કેટલા જો ? તુતો૦ ૧૦
તુંમાં એટલું પરાક્રમ દીસે અરે જો;
દુનિયાને રસ પાઈ દિવાની કરે જો. તુતો૦ ૧૧
શિર છત્ર સમાન તે શોભા ધરીજો;
જન નિષ્ફળ જાણે છે ખરેખરીજો. તુતો૦ ૧૨
ધન્ય ! ધન્ય ! માનીએ તેનું મોટાપણુંજો;
કાંમ પર ઉપકારનું કર્યું ઘણું જો. તું તો૦ ૧૩
રૂડી સમસ્યા છે દલપતરામની જો;
કહી માણસોને જાણવાના કામનીજો. તું તો૦ ૧૪

ગરબી ૨૯ મી.

મગરૂર વંટોળિયાની ગરબી.

"ગોરસ લઇને ગોપિકા, ચાલી વેચવા કાજે."એરાગ.
વાત તું સુણ વંટોળિયા, કહું ચિત્ત વિચારી;
પળમાં વડાઇ તું પામિયો, ભૂમિ ઉપર ભારી. ૧
પર્વતો નીચા પાડિયા, એથી ઊંચેરો ચાલ્યો;
ચંચળતાથી ચાલતો, મહા મદભર મહાલ્યો. ૨
વાદળ સાથે વેગથી, વાત કરવા વિચરિયો;
સૂરજ શશિને ઢાંકિયા, એવો કોપ તેં કરિયો. ૩
પણ તું વિચારીજે. પાપિયા ! વ્યર્થ તારી વડાઈ;
શરિર ધરીને શું કર્યું, ભલું કામ તે ભાઇ ! ૪
વિશ્વમાં કોણ વખાણશે, તારી કીર્ત્તિની કહાણી !
ઇચ્છે તને કોણ આવતો, કોઇપૃથ્વીમાં પ્રાણી ! ૫
દૃષ્ટિએ તુજને દેખીને, જુલમી ઘણો જાણે;
જાય ક્યારે નજરે થકી ? એવું અંતરે આણે. ૬
મોટાઇનું અભિમાન તું, હૃદયે શીદ રાખે ?
દૈવત નથી તુજ દેહમાં, જાણ્યું છે જગ આખે, ૭
ધૂળ ધરી સૌની આંખમાં, વડું વડપણ લીધું;
એમાં તે તેં અતિ એવડું, શું પરાક્રમ કીધું ૮
તુજ જેવા કંઈક ઉડી ગયા, નથી ઠામ ઠેકાણું;
તારી વલે તેવી થશે, જોતાં જોતાં હું જાણું. ૯
વડલો વડો છે વિશ્વમાં સૌને આશ્રમ આપે;
વડપણ તો તેનું વડું, કષ્ટ પારકાં કાપે. ૧૦
અલ્પ આવરદા ભોગવી, ચટ જઈશ તું ચાલ્યો;
ફોકટ બહુ ફૂલીશમાં, ઠાક દેખીને હાલ્યો. ૧૧
સુણ ભાઇ, પવનને શું કહું ! તને વેગે વધાર્યો;
પાત્ર કુપાત્રનો ભેદ કઈ, વાયુએ ન વિચાર્યો. ૧૨
જુલમી જનને જાણવા, કવિતા આ તો કીધી;
દલપતરામે દીલથી, શીખામણ શુભ દીધી. ૧૩

ગરબો ૩૦ મો.

નાની નદીની ગરબી.

"ઓ વાંસલડી, વેરણ થઈ લાગી તુ વ્રજની નારને."રાગ
ઓ છોટી નદી, છત પામીને તુ કેમ છલકાઇ ગઇ;
મદમાં માતી, ઉન્મત હાથીની સમ ઉન્મત તું થઇ–ટેક.
પરિતાપ તણા દિન તું ભૂલી, દોલત દેખી ફોકટ ફુલી,
તારા ડા'પણની હુંડી ડૂલી; ઓ છોટિ૦ ૧
પાડોશીને પીડા દીધી, હદ તેની દબાવી તેં લીધી,
મરજાદા છેક છોડી દીધી; ઓ છોટિ૦ ૨
તેં પ્રૌઢ ઘણાં તરૂવર પાડયાં, ઊંડાં મુળ તેનાં ઊખાડયાં,
દેશપાર કંઇકને પહોંચાડયાં; ઓ છોટિ૦ ૩
દીસે તારૂં અંતર નાનું, છલકાઈ ગયું ન રહ્યું છાનું,
પડયું પાપે તુજ સાથે પાનું. ઓ છોટિ૦ ૪
તારૂં જીવન જો ડો'ળુ દીસે, નિર્મળતા ગઇ તે ગુણ નરસે,
તારો કોઇ વિશ્વાસ નહી કરશે; ઓ છોટિ૦ ૫
મોટા મન ઉન્મત થાય નહિ, જો સાગર કદિ છલકાયનહી
મરજાદ તજીને જાય નહી; ઓ છોટિ૦ ૬
આ ચોમાસું ચાલ્યું જાશે, સ્થિતિ હતી તેવી તારી થાશે,
તું દેહે દુર્બળ દેખાશે; ઓ છોટિ૦ ૭
તારૂં જીવન જે શીતળ કરતાં, તે તરૂવર તુજને સાંભરતાં
સંતાપ થશે તને સંચરતાં; ઓ છોટિ૦ ૮
જેવું ચોળતણા રંગનું ચટકું, તેવું જર જોબનનું લટકું,
કદી કોઇનું ક્યાંઇ અચળ ન ટકયું; ઓ છોટિ૦ ૯
આ જીવન તારૂં વહી જાશે, તારા જુલમની વાતો થાશે;
બહુ કાળ કહેણી કહેવાશે; ઓ છોટિ૦ ૧૦
તું રાખ હૃદે ગંભીરપણું, ઘટમાં અભિમાન ન લાવ ઘણું
તારૂં ભલું થવા એ બોલ ભણું; ઓ છોટિ૦ ૧૧
તને આજ જગત જુલમી કહેછે, અપકીર્તિ તારી ઉપજેછે
તને દલપત શીખામણ દે છે; ઓ છોટિ૦ ૧૨

ગરબી ૩૧ મી.

ફોકટ ફૂલવા વિષે.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

જે ફૂલણજી, ફોકટ ફૂલ કરે,
પણ ફળ તેમાં નહી;
રૂડા જનતો, ફૂલ કર્યા વિણુ પર ઉપકાર કરે સહી. ટેક
જુઓ છો આ છોડ અનાજ તણા,
મોટાં ફુલથી ન ફુલાય ઘણા,
નથિ પર ઉપકારની કાંઇ મણા; જે ફૂલણજી. ૧
જુઓ શિમળો તો બહુ ફૂલિ વળે,
માંહિ સુગંધ કે નહિ સ્વાદ મળે,
અંતે પણ મીઠાં ફળ ન મળે; જે ફૂલણજી. ૨
જુઓ આવળ પણ દીસે એવી,
જોતા ફુલ સુવર્ણના જેવી,
કહો ફળ દેવામાં છે કેવી? જે ફૂલણજી૦ ૩
જુઓ કદળી કેવો ગુણ લે છે?
ફૂલ્યા વિણુ મીઠાં ફળ દે છે,
અતિ ઉત્તમ તો રીતી એ છે; જે ફૂલણજી૦ ૪
પોયણિ મુખ બહુ ફૂલે પહેલાં,
પણ તેનાં ફળ તો ધી તેલાં,
નહિ ફૂલ પ્રમાણે ફળ છેલાં; જે ફૂલણજી. ૫
*બદરી સાધારણ ફળ દે છે,
પણ દેતાં કાંટા મારે છે,
કયાં ઉત્તમ પંક્તિમાં એ છે? જે ફૂલણજી૦ ૬
જાંબૂડો ફળ દેતો ભાળું.
પણ મૂખ કરાવે છે કાળું,
નહિ ફળ એ અતિશે રસવાળુ; જે ફૂલણજી૦ ૭
નેતરના ન્યારા ધારા છે.
નહિ ફુલ કે ફળ દેનારા છે,
એવા પણ કંઇક બિચારા છે; જે ફૂલણજી૦ ૮
ખાખર તો ખૂબ ફુલ્યો ભાસે,
દેખી શોભા દિલ લોભાશે
પણ અંતે કડવાં ફળ‡ થાશે, જે ફૂલણજી૦ ૯
ધોળાં ફુલ ધતૂરો ધરશે,
દૂરથી જોતાં સારાં દરશે,
પણ ફળ ઝાઝાં ઝરી ઝરશે; જે ફૂલણજી૦ ૧૦
વળિ ફળ આ જે ઇંદરવરણાં,
અતિ સુંદર શોભે મન હરણાં,
પણ મિઠાશ કશિયે નહિ કરણાં. જે. ફૂલણજી. ૧૧
ગુણ જુદા જુદા ઠામો ઠામે,
જનમાં પણ એજ રિતે જામે,
દીઠા નજરે દલપતરામે; જે ફૂલણજી૦ ૧૨

ગરબી ૩૨ મી

અદેખા જવાસાની ગરબી.

"આણાં નાવ્યાંરે મોરાર."—એ રાગ.

ગગન વિષે ઘનરાય ચડયો ને, ગડગડિયાં નીશાન;
સર્વે તરૂઓ સુખી થયાં જે, દીધું જીવનદાન.
જવાસા તું શિદ બાળે જીવ? ૧
ગમાર તેં જાણ્યું કયમ ગાજે,
મુજ શિર ઉપર મેહ?
એથિ અદેખાઈ તુજને આવી,
દાઝયો તારો દેહ, જવાસા૦ ૨
એનો આ અવસરે વધાર્યો,
પરમેશ્વરે પ્રતાપ;
તારો તો કાંઇ તોલ વધ્યો નહિ,
તે તો તારાં પાપ, જવાસા૦ ૩
તારાથી કંઈ તેના જશને,
ઢાંકયો નહી ઢંકાય;
ઇર્ષાથી ઉલટી હલકાઇ,
દુનિયામાં દેખાય, જવાસા૦ ૪
લોકે તુજને કળી લીધો જે,
મજબૂત નહિ તુજ મૂળ;
વણ કારણ વરસાદ થકી તું,
પંડ થયો પ્રતિકૂળ, જવાસા૦ ૫
તુજ સરખા જે કોડ અદેખા,
એની કરે અદેખાઇ;
તોપણ તે મનમાં નથિ ધરતો,
એની એજ વડાઇ. જવાસા૦ ૬
તારૂં પણ તે તો ભલું ઇચ્છે,
મોટું રાખી મંન;

---

* બદરી બોરડી. ‡ પિત્ત પાપડો.

તું બળિ બળિ શા માટે મરે છે?,
જોઇ જોઈ હસશે જંન, જવાસા૦ ૭
ધન દેખીને હરખ ઘણાને,
પ્રગટ્યો પૂરો પેખ;
તું નવ હરખ્યો તેથી તેને,
દરદ થયું શું દેખ? જવાસા૦ ૮
સમજણ હોય તો તું સમજીને,
હૃદયે શાંતી રાખ;
આટલી બધી અદેખાઇ તું,
નિશ્ચે કાઢી નાખ, જવાસા૦ ૯
મનમાં જાણે છે હું મોટો,
પણ બીજાને પૂછ;
બાવળ બોરડીઓ બહુ અહિં છે,
તું તેથી પણ તુચ્છ, જવાસા૦ ૧૦
તુજ સરખા બહુ થયા,
થશે વળિ, કાંટાવાળા ક્રોડ;
એને આદર સૌ આપે છે,
તું નહિ તેની જોડ, જવાસા૦ ૧૧
મારી શીખામણ જો માને તો,
તજ તારી આ ટેવ;
રહે અદેખાઇથી નહિ રાજી,
દલપત કેરો દેવ. જવાસા૦ ૧૨

ગરબી ૩૩ મી.

બેગરજુ કેશવાની ગરબી.

"ઓધવજી સંદેશો કહેજો શામને."—એ રાગ.

"કોઈની ગરજ નથી" એમ કહેતો કેશવો,
કને હતા રૂપૈયા કોટી ચારજો;
હીરા ખરીદ કરીને કીધો હારડો,
હમેશ હૈડાપર રાખે તે હારજો. કોઈની૦ ૧
વર્ષે હીરો એક વધાવી વાવરે,
કરે ન કોઇનો કોઇ સમે વિશ્વાસ જો;
અતિશે સૌ માણસથી તે અતડો રહે,
પાંચ દિવસ પણ કોઇ રહે નહિ પાસજો. કોઇની૦ ૨
સગાં કુટુંબી સૌ સાથે લડતો ફરે,
પાડોશી સાથે પણ પૂરૂં વેરજો;
ગમે નહી કોઇનું મુખ જોવું ગામમાં,
ઝાઝું કીધું જન સૌ સાથે ઝેરજો. કોઇની૦ ૩
બંદર કાંઠે જઇ બંધાવ્યો બંગલો,
વસ્તી તજીને ત્યાં જઈ કીધો વાસજો;
ગરીબ લોકો ગરજે જઈ ચાકરી કરે,
કોઇનો પાડ ન માને કેશવદાસ જો. કોઇની૦ ૪
'પૈસા દઇને લઇએ તેમાં પાડ શો?'
બહુ ગરવ ધરિ બોલે એવા બોલજો;
ખાય પીએ ને મોજ કરે મનમાનતી,
તલભારે પણ કોઇનો ન ગણે તોલ જો. કોઈની૦ ૫
હોડીમાં બેશીને હવા ખાવા ગયો,
ત્યાં તોફાન થયું મોટું તે વારજો;
ઊજડ બેટ હતો દરિયામાં એક જ્યાં,
હોડી જઇ પહોંચી ત્યાં ગાઉ હજારજો. કોઇની૦ ૬
ઉતરીને ચાલ્યો ત્યાં જોવા એકલો,
ભુલો પડયો તે ફરી ન આવ્યો ભાઇજો;
ઊજડ ઝાડીમાં અતિશે આથડયો,
ખેદ કરીને જીવ્યો ફળ ફુલ ખાઇ જો. કોઈની૦ ૭
ભક્ષ મળે નહિ ત્યારે તે ભૂખ્યો રહે,
હરેક વાતે ખુબ થયો હેરાનજો;
વસ્ત્ર હતાં તે પણ ફાટી તૂટી ગયાં,
સમજ્યો મર્મ અને સૌ આવી સાનજો, કોઈની૦ ૮
હાર હતો હીરાનો તે શા કામનો?
ઉચર્યો ઊંચે અવલોકી આકાશ જો;
"ઓ પ્રભુ! સૌની ગરજ પડે સંસારમાં,
કડિયા વણ કોણ કરિ આપે આવાસજો? કોઇની૦ ૯
વાસણ કોણ કરી આપે માટી તણાં,
જો કર્તારે કર્યો ન હોત કુંભારજો?
વસ્ત્ર વગર આ વિશ્વ વિષે વેળા પડે,
જો ન જડે કોઈ વસ્ત્ર તણો વણનારજો. કોઈની૦ ૧૦
ખેતી કોણ કરી જાણે ખેડુ વિના?
હોય ખજાનો પણ નાણું ન ખવાય જો;
કંસારા વિણ કોણ ઘડે વાસણ ઘણાં?
ઘાંચી વિના ન ઘરમાં દીવો થાયજો. કોઈની૦ ૧૧
વસ્તી પામું તો હું આખા વિશ્વનો,
દિન દિન પ્રત્યે રહું થઇને દાસ જો;
હળી મળીને ચાલું ઝાઝા હેતથી,

વસ્તીમાં જઇ વસુ કરી નિવાસ જો. કોઇની૦૧૨.
જેની છત તે ભાસે સોંઘા ભાવનું,
પાણીનો જેમ પાડ ન પૂછે લોક જો;
પણ જ્યારે પાણી પીવાને નવ મળે,
ટાંક તણો આપે રૂપૈયો રોક જો. કોઈની૦ ૧૩
ગરજ પડે છે ગરીબની, શ્રીમંતની,
બેગરજુ જન દુઃખ પામે બહુ ઠામ જો;
એ માટે અભિમાન ન ધરવું અંતરે,
દિલમાં એમ સમજેછે, દલપતરામજો." કોઈની૦૧૪

ગરબી ૩૪ મી.

વચન વિવેક વિષે.

"સોનાનાં બોર, ઝુલે નંદ કિશોર;
પ્યારાને પારણે સોનાનાં બોર."—એ રાગ.

કરિયે ઉચ્ચાર, ચિત્ત કરી વિચાર;
કાનને કઠોર કેમ કરિયે ઉચ્ચાર ?—ટેક.
વચન થકી જશ પામે જગતમાં,
વચન થકી પામે ભુંડાઇનો ભાર; કાનને૦ ૧
વશીકરણની છે વિદ્યા વચનમાં,
બોલી જાણે તેની તો બલિહાર; કાનને૦ ૨
સારાં વચન સુણી લાગે સાકરિયાં,
વાંકાં વચન વિખની છે વખાર; કાનને૦ ૩
વચન થકી માન મળે મનુષ્યમાં,
વચન થકી ખાય મૂરખ માર; કાનને૦ ૪
વચન વડે વેર વડાં વસાય છે,
વચન વડે સ્નેહ રાખે સંસાર; કાનને૦ ૫
શીખ્યો બધું પણ બોલતાં ન શીખ્યો,
તેના શીખ્યાપર છવાઇ છાર; કાનને૦ ૬
વચન ઊચરતાં ન આવડે જેને,
લાયકી તેને નવ મળે લગાર; કાનને૦ ૭
વચન થકી કામ બગડે છે પારકું,
વચન થકી થાય પરઉપકાર; કાનને૦ ૮
વચન વદી જન નિજ શિર લેછે,
હાથે કરીને હરકતો હજાર; કાનને૦ ૯
વચન થકી છેક છાતી છેદાય છે,
કાળજું કાપે જેમ કરડો કટાર; કાનને૦ ૧૦
કુવચનના ઘાવ કદી ન રૂઝે,
સાલે વચન ઉર સાંજ સવાર; કાનને૦ ૧૧
દલપતરામ કહે દુનિયામાં,
વચન વિવેક શિખો સૌ નરનાર; કાનને૦ ૧૨

ગરબો ૩૫ મો.

ફૂવડ સ્ત્રી વિષે.

"મેં તો પહેલે પાવડે પગ મેલ્યો."—એ રાગ.

સુણો સુણો ફજેતી ફૂવડની,
ઘણી ઉપમા દઇએ ધૂત્રડની; સુણો૦—ટેક.
ફુવડનું શરિર જો સંભાળો,
માંહિ લાખો જુઓ લીખો ભાળો; સુ૦ ૧
જો વસ્ત્ર જુઓ જઇને પાસે,
માંહિ અધમણ મેલ ભર્યો ભાસે; સુ૦ ૨
એની જગા જુઓ જો રાંધ્યાની,
જાણે કોડ બળદને બાંધ્યાની; સુ૦ ૩
નિત્ય દહાડો પહોર ચડયા પૂઠે,
આંખો ચોળતી ચોળતિ ઊઠે; સુ૦ ૪
સરડક સરડક છીંકણી સૂંઘે,
ખાઇને આખો દહાડો ઊંઘે; સુ૦ ૫
નહિ સ્વાદજ એની રસોઈ વિષે,
માંહિ કાંકરિયોને વાળ દિસે; સુ૦ ૬
જળ વાસણમાં શેવાળ વળે,
તે નીર કદી સ્વપ્ને ન ગળે; સુ૦ ૭
વાતે વળગે જ્યાં ત્યાં વાટે,
ઘરમાં કુતરાં ઘંટી ચાટે; સુ૦ ૮
કાંતો કોઈ સાથે લાગે લઢવા,
કાંતો રીસાઇને બેસે રડવા; સુ૦ ૯
શિર ચોટલો કેવો શોભાળો?
જાણે શોભે સુગરીનો માળો; સુ૦ ૧૦
હોય મેલ હમેશ પગે હાથે,
એને શિંદ સરજી જગને નાથે ? સુ૦ ૧૧
નવ ફરીએ ફુવડની સંગે,
વળગે અવગુણ આવી અંગે; સુ૦ ૧૨
જેને દીધિ સુઘડતા જગદીશે,
ગણજે ઉપકાર અહરનીશે; સુ૦ ૧૩

આ કહ્યાં કથન સમજુ કામે,
દીધી શીખામણ દલપતરામે. સુ૦ ૧૪

ગરબી ૩૬ મી.

કડવું બોલનાર ઘુવડની ગરબી.

"હળવાં ડગલાંરે ભરજો, કોઇ ના જાણે
એવું કરજો."—એ રાગ.

કોયલ ઘુડનેરે કહેછે, દિલ તારૂં કેમ ઉદાસી રહેછે?
જ્યાં જઇ તું પગરે થાપે, સૌ જન ત્યાં તુજને સંતાપે. ૧
તું કહે કોઈ નથીરે સારો, તેમાં વાંક દીસે છે તારો;
સૌમાં કોઈતો રે સારા, નહિ હોય સર્વે લોક નઠારા. ૨
કઠોર તારીરે કહેણી, દુનિયાને લાગે દુઃખ દેણી;
તેથી તુજનેરે તાડે, જ્યાં જઈ બેસે ત્યાંથી ઉડાડે. ૩
પોપટ ઘરમાંરે પાળે, તુજને ભડકાવે જ્યાં ભાળે;
તેનું કારણરે તે છે, કડવી બોલી તું બોલે છે. ૪
મધુરૂં વદ તુંરે મુખથી, તો સંસાર વિષે રહે સુખથી;
મેંણું મટશેરે માથે, સ્નેહ થશે તારે સૌ સાથે. ૫
મોર, બપૈયા રે મેના, તું શીખી લે લક્ષણ તેનાં;
પણ તે વસમીરે વાતો, જન્મ સ્વભાવ કદી નથી જાતો. ૬
ભૂતળ જ્યાં જ્યાંરે ભમ તું, મુખ તારૂં કોઇને નથી ગમતું
ધિક! તેં કાયારે ધારી, નિંદે તુજને સૌ નરનારી. ૭
ખત્તા જ્યાં ત્યાંરે ખાધા, પણ બોલ્યાની ન કરી બાધા;
પદવી નીચીરે પામ્યો, જ્યાં ત્યાં તારો અપજશ જામ્યો. ૮
પુરમાં હલકોરે પડિયો, નઠોર સૌની નજરે ચડિયો;
તું કહે એવુંરે કહેણું, "નથી મારે લોક સાથે લેણું." ૯
તે તો જૂઠુંરે તારૂં, વદવા શીખ્યો વચન નઠારૂં;
અવગુણ તુજમાંરે એવો, દોષ બીજાને શિર શો દેવો. ૧૦
હજુ સમજતો રે સારૂં, વારે વારે તુજને વારૂં;
જો નવ બોલીરે જાણે, તો તું ચુપ થઈ રહે તે ટાણે. ૧૧
માન શિખામણરે મારી, તજ તું કડવી બોલી તારી;
ઠર તું સુખથીરે ઠામે, દિધિ શિખામણ દલપતરામે. ૧૨

ગરબી ૩૭ મી.

લડાઈખોર મેનાની ગરબી.

"સુણજો સાજનોરે"—એ રાગ.

મેના મદમાતી ને ક્રોધી,
વશી શકી નહિ વતનમાંજીરે;
જ્યાં ત્યાં વેર વિશેષ વધ્યું પછી,
વશી પરાયા વનમાં, મેના૦ ૧
ત્યાં પણ તેને વનમાં પક્ષી,
અતિ લાગ્યાં અકળાવાજીરે;
સગાં કુટુંબીને સંભારી,
પછી લાગી પસ્તાવા, મેના૦ ૨
રણ વગડામાં રોવા બેઠી,
ધાર્યું તન તજી દેવાજીરે;
દુખિયારી તેને દેખીને,
કોયલ લાગી કહેવા, મેના૦ ૩
"સગાં અને પડોશી સાથે,
સદૈવ સંપી વર્તાએજીરે;
કદીએ અડચણ કાંઇ કરે તો,
લડવાને નવ ધશીએ, મેના૦ ૪
પાડોશીની ગરજ પડે છે,
જઇ વશીએ જે ઠામેજીરે;
વનમાં એકલું ઝાડ વસે તો,
તે પણ પીડા પામે, મેના૦ ૫
પૃથ્વી શશિ ઉપકારી પરસ્પર,
પણ છે જોડે જોડેજીરે;
તો કદી તેજ સુરજથી મળતું,
એક બીજાનું ઓડે,† મેના૦ ૬
દાંત સમીપે જીભ વસે છે,
તો કચરાય કદાપિ જીરે;
જુલમી દાંત જણાય ખરા પણ,
તજ્યા ન જાય તથાપિ, મેના૦ ૭
આપણો કર વાગે આપણને,
તો શું કરીએ તેને જીરે ?
સ્વજન વિષે પણ એમજ સમજે,
જગમાં સમજણ જેને, મેના૦ ૮
અગ્નિ જો કદી અંગ દઝાડે,
પણ સંઘરીએ ઘરમાંજીરે;
છરી ને સુડી કર છેદે પણ,
પડે પકડવી કરમાં, મેના૦ ૯
ઘંટી તો ઘઘડાટ કરીને,

† ખાળે. સૂર્યગ્રહણ ચંદ્રગ્રહણ થાય છે ત્યારે.

કષ્ટ કરે છે કાનેજીરે;
કામ કરે પણ કહી સંભળાવે,
લાડી લોક બધાને, મેના૦ ૧૦
ખાંડણિયો તો ખૂબ કરે છે,
ધમક ! ધમક ! ધમકારાજીરે;
અણચાલ્યાથી સહન કરે સૌ,
ચિતમાં લોક બિચારા, મેના૦ ૧૧
દિન દિન ખાવા, દિવેલ માગે,
દીવો દિલનો લોભીજીરે;
પણ તેને કયમ તજાય ? જેથી,
સદન† દહે છે શોભી, મેના૦ ૧૨
અવગુણ સૌમાં હોય અકેકો,
જો તે સામુ જોઇએજીરે;
દલપતરામ કહે દુનિયામાં,
સંપ તથા સુખ ખોઇએ," મેના૦ ૧૩

ગરબી ૩૮ મી.

નિરૂપયોગી ઠીંકરીની ગરબી.

"સૈયર શું કરૂંરે, મારે નંદકુંવર શું નેહ ?"—એ રાગ.

એક ઘરમાં હતીરે, ઘરધણિયાણી શાણી એક;
ઠાલી ઠીંકરીરે, ત્યાં જઈ બોલી બોલ અનેક. ૧
"બાઇ તુજ વાસમાંરે, મુજને વસવાને દે માગ;
વસ્તુ વિશેષ છે રે, તેમ હું રહીશ જોઇને લાગ." ૨
બોલી બાઇ તેરે, "ઠીંકરી રીઝ ગમે તો ખીજ;
મુજ મંદિર વિષેરે, નથી નકામી કોઇએ ચીજ. ૩
જો જળપાત્ર છેરે, પાણી તે તો મુજને પાય.
ચતુર ચુલો જુઓરે, ખાંતે રાંધે રોજ ખવાય. ૪
ઘંટી તો ઘણુંરે, દળી આપેછે દાણા રોજ;
ડામચિયો દિસેરે, બાઈ તે ઊપાડે છે બોજ. ૫
સાવરણી સદારે, કચરો ઘરનો કાઢે દૂર;
સુપડું તો સખીરે, મારા ઘરનો એક મજૂર. ૬
ચતુરા ચાલણીરે, ચાળી આપે આટો એજ;
નથી નકામનાંરે, માંચો* માંચી ખુરશી મેજ. ૭
કાંટો કાટલાંરે, તે તો કરાં આપે છે તોલ;
કોણ નકામતુંરે ? બાઇ તું વિચારીને બોલ.
મુંજ ઘરમાં રહીરે, 'તુ શું કરીશ મારૂં કામ ?
કોઇને કેમ ગમેરે, ઠાલો રોકી બેસે ઠામ ? ૯
ભૂંડી ભિખારણીરે, ઉલટી અડચણ કરે અપાર;
નફ્ટ નકામનીરે, તારો ઉકરડે અધિકાર. ૧૦
કામ નહીં કરેરે, એનો જગમાં ધિક અવતાર !
ઠાલો થઇ પડેરે, ભૂમિને શિર તેનો ભાર. ૧૧
જેને જેટલુંરે, સોંપ્યું જગકર્તાએ કામ;
તેણે તેટલુંરે, કરવું જોઇએ કામ તમામ, ૧૨
ઊંઘણ આળસુરે, જે છે તે અપરાધી જાણ;
પ્રભુનો ચોર છે રે, પૂરો પાપી એજ પ્રમાણ." ૧૩
સર્વે સૈયરો રે, અંતર સમજી લેજો આમ;
દિલમાં રાખજોરે, દે શિખામણ દલપતરામ. ૧૪

ગરબી ૩૯ મી.

એરંડીની ગરબી.

"ઓ વાંસલડી, વેરણ થઇ લાગી તું વ્રજની નારને."રાગ.

ઓ એરંડી, ઉત્તમ સંગે તેં ઉત્તમ ગુણ નવ ધર્યા;
રહી શેલડીમાં, શેલડી સરખા, ગુણ સંપાદન નવ કર્યા-ટેક
જે વાડીમાં શેલડી વાવી, તુજને પણ તે સ્થળ રોંપાવી
તોપણ તુ ઉપજી કેમ આવી ? ઓ એરંડી૦ ૧
તુ ઉછરી શેલડીને સંગે, પણ રંગાણી જૂદે રંગે,
ઉપ·યો ·નહિ મીઠો રસ અંગે. ઓ એરંડી૦ ૨
તમે એક કુવે પાણી પીધું, બેનું રક્ષણ સરખું કીધું,
નથી વિશેષ તેને કાંઈ દીધું; ઓ એરંડી૦ ૩
તને અવલોકીને આજ ઘડી, એક કહેવત મારે ચિત્તચડી,
'તારી જાત વિના નવ ભાત પડી'; ઓ એરંડી૦ ૪
સા જગત વદે છે જે વાણી, તે જરૂર મેં સાચી જાણી,
ઠરી તુ દાસી, તે ઠકરાણી; ઓ એરંડી૦ ૫
તું ને તે તારી બહેનપણી, જૂદી જૂદી ઓલાદ તણી,
માટે જણાય જૂદી રીત ઘણી; ઓ એરંડી ૬
શેલડી સૌને લાગે સારી, એને મળવા ઇચ્છે નરનારી,
તેની આગળ શી કીર્તિ તારી ? ઓ એરંડી૦ ૭
શેલડીનાં સંતાનો સારાં, લોકોને બહુ લાગે પ્યારાં,
જો ખોળ દિવેલ દીસે તારાં; ઓ એરંડી૦ ૮
થઇ શેલડીના સરખી મોટી, પણ તે તારી મોટાઈ ખોટી

---

† ઘર. * ખાટલો.

જો છે તુજમાં કીમત છોટી, ઓ એરંડી૦ ૯
સજે યુક્તિ તને સમજાવાની, ખુબ ચંજો આપે ખાવાની,
પણ તું તેવી નથી થાવાની; ઓ એરંડી૦ ૧૦
શીખામણ તુજને શી દઇએ? જીભે કહીં કહીં થાકી જઇએ,
નહિ હિતની વાત ધરે હૈયે; ઓ એરંડી૦ ૧૧
તારે શેલડી સરખો સંગ થયો, પણ કુળનોગુણતારોનગયો,
તારો તેનો તેજ સ્વભાવ રહ્યો; ઓ એરંડી૦ ૧૨
ગાઇ ગરબી એરંડી નામે, પણઅર્થ જુદો છે પરિણામે,
દીધી શીખામણ દલપતરામે; ઓ એરંડી૦ ૧૩

ગરબી ૪૦ મી.

અદબ.

"બહુચર ભલે આવીયાં."—એ રાગ.*

સુણો સમજુ સકળ નરનારીઓ,
વધે માણસમાં જેમ માપ, અદબ શીખો એટલી.
સારી અદબ જો રાખવા શીખશો;
થશો ઉત્તમ પંક્તિનાં આપ, અદબ શીખો૦ ૧
સારૂં મનુષ્ય આવે ઘેર આપણે;
"આવોજી!" કહી કરીએ સલામ, અદબ શીખો૦
ઊભાં થઇને આદરમાન આપીએ;
પછી પૂછીએ હોય જે કામ, અદબ શીખો૦ ૨
કાંઈ કારણે પરઘેર જો જાઓ;
ઊભાં રહેજો જઈ ઘર બહાર, અદબ શીખો૦
રજા માગી પછી ઘરમાં પેસજો;
રહેજો મન દેખો તેટલી વાર, અદબ શીખો૦ ૩
છાની વાત કરે જ્યાં માણસ મળી;
વણ તેડયાં ન જઇએ ત્યાંય, અદબ શીખો૦
વણ બોલાવ્યાં વચમાં ન બોલીએ;
કડવું કથન ન કાઢીએ કાંય, અદબ શીખો૦ ૪
વાંસો ઉદર ઉઘાડાં ન રાખીએ;
ઉંચે ઘાંટે ન કરિયે ઉચ્ચાર, અદબ શીખો૦
છેડો વસ્ત્રનો મુખ આડો રાખીએ;
આવે બગાસું કે ઓડકાર, અદબ શીખો૦ ૫
સભામાં બહુ સંભાળી બેસીએ,
જેવો આપણો હોય અધિકાર, અદબ શીખો૦
મોટા જનને ઉઠી માગ આપીએ;
નીતિ શાસ્ત્રનો એ છે આધાર, અદબ શીખો૦ ૬
કોઇ ધનના, વિદ્યાના, કે અમલના;
અધિકારથી મોટા મનાય, અદબ શીખો૦
તેની માન મરજાદા ન તોડીએ;
તોડયે જરૂર બેઅદબી જણાય, અદબ શીખો૦ ૭
પૂછે મત તો પોતે મત આપીએ;
અતિ આગ્રહમાં નથી સ્વાદ, અદબ શીખો૦
માને નહિ તો ત્યાં ચુપ રહી બેશીએ;
વડા સાથે ન વદિયે વિવાદ, અદબ શીખો૦ ૮
કોઇના કરમાંથી ચીઠી કે ચોપડી;
ખેંચી લઇએ ન વાંચવા કામ, અદબ શીખો૦
લેવી હોય તો માગીને લીજીએ,
આપે તો લઇ કરિયે સલામ, અદબ શીખો૦ ૯
કોઇને ટુંકારે કદી ન બોલાવીએ;
હોય દીન કે ઘર કેરો દાસ, અદબ શીખો૦ ૭
ઘરમાં નાના મોટાં સઉ માણસે;
એમ કરવો અદબનો અભ્યાસ, અદબ શીખો૦ ૧૦
"ફરમાવો," "બીરાજો," "ભોજન કરો;"
એવા અદબના શબ્દ અનેક, અદબ શીખો૦
સારાં માણસે તે શીખી રાખવા;
વળી શીખવો વચન વિવેક, અદબ શીખો૦ ૧૧
હશીએ નહિ ખડખડતે મુખે;
કોઈ સાથે ન લડિયે લડાઇ; અદબ શીખો૦
કોઇ કડવાં વચન કહે ક્રોધથી;
સુણી ચુપ રહીએ શરમાઈ, અદબ શીખો૦ ૧૨
મર્મ વચનનાં બાણ જે મારવાં;
કદીયે નાદાન જનનું તે કામ, અદબ શીખો૦
ક્ષમા રાખે તે તો મોટું માનવી;
તેને લોક વખાણે તમામ, અદબ શીખો૦ ૧૩
હોય અદબ તો ઉત્તમ જાતમાં;
હલકી જાતમાં અદબ ન હોય, અદબ શીખો૦
જેના ઘરમાં અદબ દલપત કહે;
સૌથી સુખિમાં તો માણસ સોય, અદબ શીખો૦ ૧૪

---

* આ રાગ લાંબા સ્વરથી ધોળમાં ગવાય છે અને ટુંકા સ્વરથી ગરબીમાં ગવાય છે.

ગરબી ૪૧ મી.

રીસામણીના છોડની ગરબી.

"ઓ વાંસલડી વેરણ થઇ લાગી તું વ્રજની નારને."—એ રાગ.

ઓ રીસામણી, રીસ કરી તું સહેજે શીદ રીસાય છે?
તને ગાંડી ગણી, હોંશે હોંશે જન ચીડવવા ચહાયછે.–ટેક
એ તો ખરેખરી તુજમાં ખામી, તું તેથી મોટાઈનવ પામી
ફુલ ફળથી જોતાં નવ જામી; ઓ રીસામણી૦ ૧
તુ ચિતમાં ચિડ બહુ લાવેછે; તેથીજ તને ચીડાવે છે.
તું હરઘડી લોક હસાવે છે; ઓ રીસામણી૦ ૨
બીજી વનસ્પતિબહુજોઆતું, તુજસરખું કોઈનથી ચીડાતુ
તેને ચીડવવા નથી કોઈ ચહાતુ; ઓ રીસામણી૦ ૩
જો સ્વભાવ તારો તુ છોડે, કોઈ ચિડવે નહિ કોડે કોડે,
નથી વેર જમીને તુજ જોડે; ઓ રીસામણી૦ ૪
તું બહુ રીસવાળી બાઇ છે, તું ભૂતળ ભોળી ગણાઇ છે,
તું અવગુણથી ઓળખાઇ છે; ઓ રીસામણી૦ ૫
તું જાણે લોક નઠારા છે, પણ વાંક બધા તે તારા છે,
તું સારી તો સૌ સારા છે; ઓ રીસામણી૦ ૬
તું રૂડી વાડીમાં રહેછે, પણ લક્ષણ રૂડાં કયાં લે છે?
તને દલપત શિખામણ દે છે; ઓ રીસામણી૦ ૭

ગરબી ૪૨ મી

હઠીલા મંકોડાની ગરબી.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

ઓ મંકોડા, હઠ લેવાનો હેવા તેં કયમ નવ તજ્યો?
પીડા પામ્યો, તોપણતેં નિજ સ્વભાવસારો નવસજ્યો.ટેક.
તેં લુગડાં ને બચકું લીધું, મૂકાવા જતન જેને કીધું,
પણ તેં નહિ તે મૂકી દીધું; ઓ મંકોડા૦ ૧
તને હાથ લગાડી હડશેલ્યો, વળિ ઠોકર મારીને ઠેલ્યો,
તેં સ્વભાવ તારો નવ મેલ્યો; ઓ મંકોડા૦ ૨
તને જરૂરહઠીલો બહુ જાણ્યો, પછી પાછળ પકડીને તાણ્યો,
એમ અંત તરત તારો આણ્યો; ઓ મંકોડા૦ ૩
ત્યાં તારી કેડ ગઇ તૂટી, બધી આવરદા તારી ખુટી,
પણ છેક ન હઠીલાઇ છુટી, ઓ મંકોડા૦ ૪
તેં સ્વારથ કાંઇએ નવ સાર્યો, કહે સ્વાદ એમાં તેં શો ધાર્યો?
પણ મોતે વ્યર્થ ગયો માર્યો; ઓ મંકોડા૦ ૫
જગ માં હઠીલા જે તુજ જેવા, સંકટમાં આવી પડે એવા
ન તજે હઠીલાઇ તણો હેવા; ઓ મંકોડા૦ ૬
કટિ તૂટે છુટે પ્રાણ ભલે, સમજાવ્યો સમજણ લેશ ન લે,
વળતી નીપજે એવજ વલે; ઓ મંકોડા૦ ૭
જે ઘોડું હરઘડી હઠ પકડે, તેને ચાબુકનો બહુ માર પડે,
હઠ ન કરે તો કોઇ ન નડે; ઓ મંકોડા૦ ૮
હઠીલાની હઠીલાઇ ન ટળે, કદી પાંશરી વાટે તે ન વળે,
એની ઊંહુંનું ઓસડ ન મળે; ઓ મંકોડા૦ ૯
જુઓ મૂરખ કેવો મંકોડો, તેને તાણી ખેંચીને તોડયો,
પણ મમત મનનો નહિ છોડયો; ઓ મંકોડા૦ ૧૦
જેની ઉત્તમજાત જણાય સહી,તેતો હઠીલાઇ પકડેજ નહીં
હલકી જાતે હઠીલાઇ રહી; ઓ મંકોડા૦ ૧૧
આ જગમાં હઠીલા જન જેછે,તેસમજણ સમજી કયાં લેછે
દલપત તો શિખામણ દે છે; ઓ મંકોડા૦ ૧

ગરબી ૪૩ મી.

સંપ વિષે.

"ચાલો સૈયરો જઇએ જમના કાંઠડેરે."—એ રાગ.

સંપી જંપીને સર્વે સુખમાં વસોરે,
સાચું જાણો સંપ થકી સુખ થાયરે;
કુસંપમાં તો કષ્ટ અને કંકાસ છેરે,
કુસંપથી જર જશને શોભા જાયરે. સંપી૦ ૧
જનજાતીનું જીવતર થોડું જગતમાંરે,
વહી જાતાં તેને નહિ લાગે વારરે;
ગયા પછી સાંભરશે ને દુઃખ સાલશેરે,
માટે ચેતી ચિત્ત કરો વિચારરે. સંપી૦ ૨
નદી ઉતરવા બેઠા બહુ જન નાવમાંરે,
એ માણસને અધ ઘડીનો મેળાપરે;
પાર ઉતરીને કોઇ કયાંઈ કોઇ કયાં જશેરે,
લડી વઢી શીદ પલ્લે બાંધે પાપરે? સંપી૦ ૩
નક્કી પછી કોઇ કોઇનું મુખ જોવું નથીરે,
સાબાશી પામો રાખીને સ્નેહરે;
"ભલો! ભલો!" કહી સંભારે સૌ ભાવથીરે,
જશ ઉચ્ચારે જીભે જગમાં જેહરે. સંપી૦ ૪
પંખીના મેળાની પેઠે સૌ મળ્યાંરે,
જોતાં જોતાં જૂદાં ઉડી જાયરે;
કુટુંબીને પાડોશી બે રીતે મળ્યાંરે,

કડવું કહીને શીદને શત્રુ થાયરે.?　　સંપી૦ ૫
પડ્યું રહેશે પાછળ પૃથ્વી ઉપરરે,
વાડી ગાડી વાસણને ઘરબારરે;
સાથે નહિ આવે એક સળીએ ઘાસનીરે,
તો શિદને જૂઠી કરીયે તકરારરે ?　　સંપી૦ ૬
કઠણ વચન કોઈ કહે તો સુણીને સાંખીએરે,
તો પાછળથી પડે તે પરતાયરે;
વિશેષ નહિ તે લાંબી વાત વધી પડે રે,
અળગો પડી જેમ અંગારો ઓલવાયરે. સંપી.૭
દારૂને જ્યાંસુધી ન અડકે દેવતારે,
ભડકો થઇને કરે નહિ ભભકારરે;
સ્વભાવ શીતળ જળના સરખો રાખીએરે,
સુખ ઉપજે ને સ્નેહ કરે સંસારરે.　　સંપી૦ ૮
સંપ થકી રીઝે છે સૃષ્ટીનો ધણીરે.
કુસંપ દેખી પ્રભુ કરે છે કોપરે;
જેના ઘરમાં કુસંપ પેસે કારમોરે,
તેને ઘેરથી લક્ષ્મી થાય અલોપરે.　　સંપી૦ ૯
સુખ દુઃખ વેઠી સંપ સદા જો સાચવોરે,
સર્વ મનોરથ થશે તમારા સિદ્ધરે;
આરૂં જળ તે દુધ થએલું દેખશોરે,
સંપ થકી નિશ્ચે મળશે નવ નીધરે.　　સંપી૦ ૧૦
કુટુંબમાં જો ફૂટ પડે કોઇ સમેરે,
કલેશ વધારી શત્રુ જમાવે કાંપરે;
પથ્થરમાં જેમ ફાટ પડેલી જોઇનેરે,
નિર્બળ છે પણ વચમાં ઉગે લાંપરે.† સંપી૦ ૧૧
કિલ્લામાં જો લગાર ફાટ પડે કહીંરે,
વડ કે પીંપળા વચમાં ઊગે ઝાડરે;
ધીમે ધીમે ઊંડાં મૂળ ધરે તહીંરે,
વળતી કરે તે કિલ્લાનો વણસાડરે.　　સંપી૦ ૧૨
જોરાવરનું વતન દબાવીને વસેરે,
જુગતી જો જો એવી ઠામો ઠામરે;
મનાય તો સાચું આ મનમાં માનજોરે,
દે છે શિખામણ શુભ દલપતરામરે.　　સંપી૦ ૧૩

---

†લાંપડું=એક જાતનું ઘાસ.

ગરબી ૪૪ મી.

સારી શીખામણનો ગરબો.

"મૈયા ધનુષધારીનું ધ્યાન ધરોજો."–એ રાગ.

બાઇઓ સારી શિખામણ સાંભળોજો,
કદી ન કરો કુસંગાસંગજો;
મહા સતીના મતમાં ભળોજો,
રૂડો રાખો નીતિનો રંગજો.　　સારી૦ ૧
સદા સમજીને મન સ્વચ્છ રાખીએજો,
સ્વચ્છ રાખો પોતાનું શરીરજો;
ભગવત નામ મુખે ભાખીએજો,
તરી પામીએ ભવજળ તીરજો.　　સારી૦ ૨
લંક લૂટવાનો લોભ નવ લાવાએજો,
સદા સજીયે સુશીળ સંતોષજો;
નિજ ઘર એમ નભાવીએજો,
રિદ્ધિ કારણ ન રાખીએ રોષજો.　　સારી૦ ૩
સંપ સારમાં સાર સંસારમાં જો,
સંપમાં છે સકળ સુખવાસ જો;
નહિ સંપ જ્યાં નર નારમાં જો,
ત્યાંતો ત્રાણ ત્રાણનો હોય ત્રાસજો.　　સારી૦ ૪
સૌથી હળી મળીને હેત રાખીએ જો,
કદી કડવા ન બોલીયે બોલજો;
દુઃખ પરઘેર નવ દાખીએજો,
જેમાંથી તૂટે પોતાનો તોલજો.　　સારી૦ ૫
પ્રેમે પતિવ્રતા વ્રત પાળીએ જો,
પરનરશું ન રાખીએ પ્રીત જો;
ટાપટીપની ટેવ ટાળીએજો,
રૂડી રાખીએ સાદી રીત જો.　　સારી૦ ૬
બહુ પરઘર જઇ નવ બેસીએ જો,
કોડે કરીએ પોતાનું કામ જો;
પાપ મારગે નવ પેશીએ જો,
જેથી ઠરીએ નરકને ઠામજો.　　સારી૦ ૭
પોતે ભણીએ બીજીને ભણાવીએ જો,
સૌને દઇએ શીખામણ સાર જો;
હોય દુર્ગુણ તેહ હણાવીએ જો,
જેથી રીઝે જગતકર્તાર જો.　　સારી૦ ૮
વળી વિદ્યાની ચોપડી વાંચીએજો,
જેથી વાધે વિવેક વિશાળજો;

મૂરખ બાઇ બેસી માંચીએ જો,
ગપ મારી ગુમાવે કાળજો. સારી૦ ૯
બોધ લાગે બાળાને ઓએધથી જો,
એથી વદીએ વિવેકની વાત જો;
કહીએ ન કોઇને ક્રોધથી જો,
સજો શાંતિ સ્વરૂપ સાક્ષાત જો. સારી૦ ૧૦
લેશ લાવો ન આળસ અંગમાં જો,
ચાહી રાખો ચંચળતાં ચિત્ત જો;
અખંડ રહો ઉછરંગમાં જો,
હૈયે ઇચ્છો સરવનું હિત જો. સારી૦ ૧૧
દીન દેખી દયા દીલ લાવજો જો,
કદી કરશો ન કાળજું કઠોર જો;
માણસોને દુઃખથી મુકાવજો જો,
જાતે જેવું તમારૂં જોર જો. સારી૦ ૧૨
પોતે સુધરીને બીજાને સુધારજો જો,
ડાહી થાવા દેજો જ્ઞાન દાનજો;
સદ્‌ગુણથી શણગારજો જો,
પાજો પીજો પ્રીતિ રસ પાન જો. સારી૦ ૧૩
સાસુ સસરા તણી સેવા કરો જો,
શીષ નામીને માગો આશીષ જો;
કરજોડી કહેવું કૃપા કરો જો,
એની આશિષે સુખ અહોનિશજો. સારી૦ ૧૪
ભંગ કરશો ન વેણ ભરથારનું જો,
પ્રિય ગણજો જેવો નિજ પ્રાણ જો;
સુખ પામશો સંસારનું જો,
થશે વિશ્વમાં વિવિધ વખાણ જો. સારી૦ ૧૫
વૃદ્ધ સાથે વિવાદ ન કીજીએ જો,
મોટા જનની રાખો મરજાદ જો;
ખામી બતાવ્યે નવ ખીજીએ જો,
પરહરીએ પોતાનો પ્રમાદ જો, સારી૦ ૧૬
ગુણ ગાજો હરિના ગીતમાં જો,
મોટા સમજી તેનો મહિમાય જો;
ચોંટાડી રાખો ચિત્તમાં જો,
જોજો જરીએ ન વીસરી જાયજો સારી૦ ૧૭
જુઓ આદિત્ય ઇંદુ આકાશમાંજો,
જુઓ તારા મંડળ તણું તેજ જો;
દીસે તે કશી ન કચાશમાં જો,
એનો ઉત્પન્ન કરનાર એજ જો. સારી૦ ૧૮
જુઓ સાગર શૈલ સરિતા ગણી જો,
જુઓ પૃથ્વીના પડનો પ્રભાવ જો;
વાણી વિલાસ રાગ રાગણી જો,
એવા બહુએ બનાવ્યા બનાવ જો. સારી૦ ૧૯
એણે આપણાં શરીર સજી આપીઆં જો,
પ્રતિપાલન કરે છે રૂડી પેરજો;
પાડ ન ગણે તે તો પાપીઆં જો,
એ તો અજ્ઞાનનું અંધેર જો. સારી૦ ૨૦
નથી અળગો રહ્યા કરી એટલું જો,
સ્નેહે લે છે સદૈવ સંભાળ જો;
કહો એ તો કામ છે કેટલું જો ?
દુઃખ છેદેછે દીનદયાળ જો. સારી૦ ૨૧
એની આજ્ઞા ઉલ્લંઘી આપણે જો,
ચુકી ચાલ્યાં સ્વચ્છંદી ચાલ જો;
દોષ ન ગયા દીલ ડાંપણે જો,
કૃપા રાખે છે તોય કૃપાળ જો. સારી૦ ૨૨
માટે ભજીએ તેને ભલી ભાતથી જો;
એના જાણી અનેક ઉપકાર જો;
પ્રારથના કરીએ પ્રભાતથી જો,
પાપ કાપી પમાડે પાર જો. સારી૦ ૨૩
પ્રભુ ચિંતા તમારી ચૂરશે જો,
મન માન્યું દેશે મહા સૂખ જો;
લાખ લાખ અભિલાખ પૂરશે જો,
નહિ દેખો દારિદ્ર કે દુઃખ જો. સારી૦ ૨૪
ધન ધાન્ય સન્માન શુભ પામશો જો,
વળી વધશે પ્રજા પરિવાર જો;
વિઘન વિવિધનાં વામશો જો,
અંતે કરશે ઇશ્વર ઉદ્ધાર જો. સારી૦ ૨૫
કોડે કરશો જો ભજન કૃપાળનું જો,
તજી તુચ્છ સ્વભાવ તતખેવ જો;
સ્વર્ગનું સુખ સદાકાળનું જો,
દેશે દલપતરામનો દેવ જો. સારી૦ ૨૬

ગરબી ૪૫ મી.

પંખીઓના સંપની ગરબી.

"મારૂં સોનાનું છે બેડું રે, છેલ છબીલા છોગાળા"—એ રાગ.

સખી જો આ શોભે સારાંરે, પીંપર ઉપર પંખીડાં;
બહુ ટોળે મળી વસનારાંરે, પીંપર ઉપર પંખીડાં. ૧.
કેવાં કલ્લોલ કરેછેરે ? પીંપર ઉપર પંખીડાં;
સ્વર મધુર મધુર ઉચરેછેરે, પીંપર ઉપર પંખીડાં.૨
પરિપૂર્ણ પરસ્પર પ્રીતેરે, પીંપર ઉપર પંખીડાં;
રહે હળી મળી રૂડી રીતેરે, પીંપર ઉપર પંખીડાં.૩
દીસે છે દિલનાં ડાહ્યાંરે, પીંપર ઉપર પંખીડાં;
ગુણવંતાં ભલાં ગણાયાંરે, પીંપર ઉપર પંખીડાં. ૪
કેવાં લાયક છે ? નથી લડતાંરે, પીંપર ઉપર પંખીડાં;
નથી એક બીજાને નડતાંરે, પીંપર ઉપર પંખીડાં.૫
તેથી પોતે સુખ પામેછેરે, પીંપર ઉપર પંખીડાં;
જુએ તેને હરખ જામેછેરે, પીંપર ઉપર પંખીડાં. ૬
મેં દૂર રહીને દીઠાંરે, પીંપર ઉપર પંખીડાં;
મારા મનમાં લાગ્યાં મીઠાંરે, પીંપર ઉપર પંખીડાં.૭
છે જોતાં *જનાવર જાતેરે, પીંપર ઉપર પંખીડાં;
પણ સંપી વસે ભલીભાતેરે, પીંપર ઉપર પંખીડાં.૮
તેથી લેશ શિખામણ લઇએરે, પીંપર ઉપર પંખીડાં;
એમ હળીમળી સરવે રહીએરે, પીંપર ઉપર પંખીડાં.૯
ત્રિભુવનનો રાજા રીઝેરે, પીંપર ઉપર પંખીડાં;
પરલોકે પણ સુખ લીજેરે, પીંપર ઉપર પંખીડાં. ૧૦
છતમાં થોડા દિન છઇએરે, પીંપર ઉપર પંખીડાં;
લડીને શિદ અપજશ લઇએરે? પીંપર ઉપર પંખીડાં.૧૧
આ કથન કહ્યાં શુભ કામેરે, પીંપર ઉપર પંખીડાં;
દીધી શિક્ષા દલપતરામેરે, પીંપર ઉપર પંખીડાં. ૧૨

ગરબી ૪૬ મી.

શિખામણ ન લાગવા વિષે.

"સુંદરબાઈ ચાલ્યાં સાસરીએ."—એ રાગ.

જે સુણ્યા પછી નહિ સંભારે,
કાંતો ધરથી મન નવ ધારે, બહેન;
તેને શિખામણ શી દઇએ ?
જેના જીવમાં જોત નહી જાગે,
બહુ કહેતાં બોધ ન લાગે, બહેન; તેને૦ ૨
જેનો જાતિસ્વભાવ જુદો જાણો,
આશા સુધર્યાની ન આણો, બહેન; તેને૦ ૩
બગલાને હંસ વિષે વાસે,
પણ બગલો હંસ ન થાશે, બહેન; તેને૦ ૪
સો મણ સાબુ દેહે દેશું,
ગર્ધવની ગાય બને શું? બહેન; તેને૦ ૫
પથરા પાણીમાં નિત્ય ન્હાયે,
પણ ભીતર નવ ભીંજાયે, બહેન; તેને૦ ૬
કાળી કાંબળી જેવી જે ચીજે,
તેને રંગ ન બેસે બીજો, બહેન; તેને૦ ૭
જેનું ચાળણી સરખું ચિત ઠરશે,
ત સાર અસાર સંઘરશે, બહેન; તેને૦ ૮
પલળે ચીકણી માટી પહેલી,
વળી સુકાય વહેલી વહેલી, બહેન, તેને૦ ૯
જેને દેતાં શિખામણ શિર પાકે,
દલપત પણ દેતાં થાકે, બહેન; તેને૦ ૧૦

ગરબી ૪૭ મી.

કુપાત્ર વિષે.

"આજ એકાદશી ઓચ્છવની."—એ રાગ.

શું કરીયે ? અલગું કરીયે; કહોજી૦
કુપાત્રને શું કરીયે ? ટેક.
જેને સદા વઢવાડજ વહાલી,
દેખી તેને દુરથી ડરીએ. કહોજી૦ ૧
કાળજે ઝેર રહે જેને ઝાઝું,
એથી તો નાશીને ઉગરીએ. કહોજી૦ ૨
વિષધર સામો મળે જે વાટે,
ભડકી પાછાં પગલાં ભરીએ. કહોજી૦ ૩
શરમાય નહિ એવા નિર્લજ સાથે,
એકે વચન નહિ ઉચરીએ. કહોજી૦ ૪
વાદ એવા જન સાથે જો વદીયે,
આપણે એના જેવા ઠરીએ. કહોજી૦ ૫
ક્રોધ ચડે એવાં કથન કહે તોય,
ધીરજ અંતરમાં ધરીએ. કહોજી૦ ૬
દિન દિન દ્વેષ વિશેષ જે રાખે,
એને ઓછાંયે ન ઉતરીએ. કહોજી૦ ૭

* માણસથી બીજી હલકી જાતના પ્રાણી. જનાવર.

દલપતરામ કહે દુર્જનના,
પાડોશને પણ પરહરીએ. કહેજી૦ ૮

ભાગ ૩ જો.

ઉપદેશ વિષે.

ગરબી ૪૮ મી.

નીતિ વિષે.

"ઓધવજી સંદેશો કહેજો શ્યામને."--એ રાગ.

પ્રીતિ તો રાખો નીતીની રીતમાં,
નીતિથી જીતી લેશો સંસાર જો;
નીતિથી ભીતી તો સર્વ ભાંગશે,
કરૂણા કરશે જગત તણો કરતારજો. પ્રીતિ૦ ૧
નીતિથી નરનારી શોભે સર્વથા,
સૌથી સારો નીતિનો શણગારજો;
નરતનુ પામી નીતિ જે રાખે નહી,
અવની ઉપર ધિક ! એનો અવતારજો. પ્રીતિ૦ ૨
નીતીથી ઉપજે નહિ પીડા અંગમાં,
દરિદ્રતા સ્વપ્નામાં નવ દેખાય જો;
નીતિ અધિક વધારે જગમાં આબરૂ,
નીતિધરને કદી ન રૂઠે રાયજો. પ્રીતિ૦ ૩
નીતિ તો નરનારીનું શુભ નાક છે,
નકટાં જાણો જે જન નીતી હીનજો;
નીતી વિણ સદગુણ એકે શોભે નહી,
દૂષણ તેને લાગે છે દિન દિનજો. પ્રીતિ૦ ૪
કરે અનીતિ એનું નામ અધર્મ છે,
અનીતિથી તો પૂરણ ઉપજે પાપજો;
પડે નરકના કુંડે જઇ પરલોકમાં,
આ ભવમાં પણ તન ઉપજે પરિતાપજો. પ્રીતિ૦ ૫
કપટ કરી જે માલ પચાવે પારકો,
કે વદનેથી અસત્ય બોલે વેણજો;
આપ સવારથ સાધે જે અન્યાયથી.
એનું નામ અનીતિ અતિ દુખદેણજો. પ્રીતિ૦ ૬
અયોગ્ય કામ કરે તે પણ નીતિ નહી;
ફૂલણજી થઈ ફેકટ રાખે ફૂલજો;
વ્યાજે લઇને વાદે નાણું વાવરે,
પાળે નહી કરીને વચન કબૂલજો. પ્રીતિ૦ ૭
અદબ ન રાખે કોઇની અભિમાનથી,
બોલે બેશરમી મુખ હલકા બોલજો;
એવાં એવાં કામ અનીતિ એજ છે,
તે કરનારાનો ન રહે કાંઇ તોલજો. પ્રીતિ૦ ૮
પશુ પંખીના પંડ વિષે પણ પ્રાણ છે,
જન જાતિમાં નીતિ વિશેષે જાણજો;
જે જનમાં નીતિની રીત ન જોઇએ,
તે તો પશુ પંખી પ્રત્યક્ષ પ્રમાણજો. પ્રીતિ૦ ૯
લેવડ દેવડ લાખો ધનની થાય છે,
એ સૌને છે નીતિનો આધારજો;
નરનારીમાં જો નીતિ નવ હોય તો,
વિશ્વ વિષે કાંઈ ચાલે નહિ વ્યવહારજો. પ્રીતિ૦ ૧૦
નીતિ તો શિર સાટે સાચવીયે સદા,
જીવ જતાં પણ નીતિ ન તજીયે લેશજો;
મોંઘા માલ થકી નીતિ મોંઘી ઘણી,
હેત ધરીને કરીયે જતન હમેશજો. પ્રીતિ૦ ૧૧
આ શિખામણ અંતરમાં ઊતારીને,
કપટ તજી કરશો નીતિથી કામજો;
સર્વ મનોરથ સફળ થશે સંસારમાં,
દિલથી આશીષ દે છે દલપતરામજો. પ્રીતિ૦ ૧૨

ગરબી ૪૯ મી.

વચન વિવેકની ગરબી.

"મારી બોચરાજી બાઇરે, જવના જવારા વાવિયાજો."એ રાગ.

બોલો બોલો મારી બાઇરે, બંધન નથાય જેમ બોલતાંજો;
બોલો બોલો મારી બાઇરે, છોડિયાંની પેઠે રખે છોલતાંજો. ૧
બોલો બોલો મારી બાઇરે, બાળકની રીતે નહિ બોલવુંજો;
બોલો બોલો મારી બાઇરે, ખાંતે વચન ખરૂં બોલવુંજો. ૨
બોલો બોલો મારી બાઇરે, બોલ્યાના દામ બહુ બેસશેજો;
બોલો બોલો મારી બાઇરે, બોલીમાં મૂલ પાડ પેસશેજો ૩
બોલો બોલો મારી બાઇરે, બોલી જાણ્યામાં ગુણ બેશ છેજો
બોલો બોલો મારી બાઇરે, બોલવામાં બુદ્ધિ વિશેષ છેજો. ૪

બોલો બોલો મારી બાઇરે, બોલ તો સ્હાયકારી બાણુછેજો;
બોલો બોલો મારી બાઇરે, બોલ ખરા સૂખ કેરી ખાણુછેજો ૫
બોલો બોલો મારી બાઇરે, બીક મટી જાય ઠીક બોલથીજો,
બોલો બોલો મારી બાઇરે, બોલવું તે તાત જાત તોલથીજો. ૬
બોલો બોલો મારી બાઇરે, બોલથી તો જાત ભાત જાણીએજો
બોલો બોલો મારી બાઇરે, બોલથી વિવેકતા વખાણીએજો ૭
બોલો બોલો મારી બાઇરે, બોલવાનો જોગ આજ છેજડયોજો;
બોલો બોલો મારી બાઇરે, પાપતણો બોલ મેલો પડયોજો. ૮
બોલો બોલો મારી બાઇરે, મ્હેલી પડયું વેણુ અભિમાનનું જો;
બોલો બોલો મારી બાઇરે, ભેળવી ભજન ભગવાનનુંજો. ૯
બોલો બોલો મારી બાઇરે, ઉપજે અધિક હેત અંતરેજો;
બોલો બોલો મારી બાઇરે, પાપ ન રહી શકે પટંતરેજો. ૧૦
બોલો બોલો મારી બાઇરે, બોલછે ઘરાણું રૂડા ઘાટનુંજો;
બોલો બોલો મારી બાઇરે, ભાતુ વળીછે ભવવાટનુંજો. ૧૧
બોલો બોલો મારી બાઇરે, ઠીક નહિ બોલી ખોશો ઠામનેજો;
બોલો બોલો મારી બાઇરે, દોષ નહિ દલપતરામનેજો. ૧૨

ગરબો ૫૦ મી.

ક્રોધ વિષે.

"હાંરે દાણ માગેરે દાણ માગે."—એ રાગ.

હાંરે ક્રોધ કાળોરે ક્રોધ કાળો.
હાંરે બહુ સમજીને ક્રોધનું મોં બાળોરે; ક્રોધ કાળો૦—ટેક.
હાંરે ક્રોધે ન કર્યાનું કામ તે કરાશે,
હાંરે પછી પસ્તાવો પેટ ભરી થાશેરે. ક્રોધ કાળો૦ ૧
હાંરે ક્રોધ પાપ રૂપ ઝેર છે પ્રમાણો,
હાંરે ક્રોધ જીરવે તે જન મોટું જાણોરે. ક્રોધ કાળો૦ ૨
હાંરે ક્રોધ ભોરિંગ ભયંકર ભાસે,
હાંરે ક્રોધ વા'લામાં વેર વડું વાસેરે. ક્રોધ કાળો૦ ૩
હાંરે જેની કાયામાં ક્રોધ ઘણો વ્યાપે,
હાંરે એની અક્કલ તો ઉડી જાય આપેરે. ક્રોધ કાળો. ૪
હાંરે હોય માણસ મહા ભલું મજાનું,
હાંરે દીસે ક્રોધી થાય ત્યારે તે દિવાનુંરે. ક્રોધ કાળો૦ ૫
હાંરે વરૂ, વાઘ કપિ રીંછ હોય કેવું?
હાંરે ક્રોધવાળુ જણાય જન એવુંરે. ક્રોધ કાળો૦ ૬
હાંરે ક્રોધ ભડકો છે આગ કેરો ભારી;
હાંરે તેથી ચેતીને ચાલજો વિચારીરે. ક્રોધ કાળો૦ ૭
હાંરે સોનું તાપમાં તપાવી જોઇએ જ્યારે,
હાંરે તેની કિંમત ખરી જણાય ત્યારેરે. ક્રોધ કાળો૦ ૮
હાંરે તેમ માણસને ક્રોધ જ્યારે થાશે,
હાંરે તેનો ભાર તોલ તે સમે જણાશેરે. ક્રોધ કાળો૦ ૯
હાંરે જેમાં દીસે ગંભીરતાઇ જેવી,
હાંરે એની કિંમત અધિક જાણો એવીરે. ક્રોધ કાળો ૧૦
હાંરે ક્રોધ જાણો જમપુર કેરૂં બારૂં,
હાંરે જશે નરકમાં ક્રોધ કરનારૂંરે. ક્રોધ કાળો૦ ૧૧
હાંરે ક્રોધ કરશો નહી કોઈ ઠામે;
હાંરે દીધો ઉપદેશ દલપતરામેરે. ક્રોધ કાળો૦ ૧૨

ગરબી ૫૧ મી.

સત્યથી સંસાર નભે છે તે વિષે.

"છાનો રહે ચુપ, વીરા છાનો રહે ચુપ."—એ રાગ.

નભે સત્યે સંસાર, નભે સત્યે સંસાર;
સત્ય જાય તો પૃથ્વી થાય પ્રલેકાર. નભે૦—ટેક.
સાગરના પાણીને બાંધેલી નથી પાળ;
હદ છાંડીને ન જાય જુઓ કોઇ કાળ. નભે૦ ૧
નિયમ પ્રમાણે લાકડાને તારે નીર;
કસુર ન કરે કદી તો ઉતારે તીર. નભે૦ ૨
સૂરજ તારા બધા રહ્યા છે નિરાધાર;
નિયમ પોતાનો તજે નહી કોઇ વાર. નભે૦ ૩
નિયમ પ્રમાણે દિવસને રાત થાય;
નિયમ પ્રમાણે ઋતુ આવે અને જાય. નભે૦ ૪
ધ્રુવ માછલી તો રાખે ધ્રુવ સામી ચાંચ;
તે નિયમ તજે નહી, લાખ આપો લાંચ. નભે૦ ૫
છાશ તો ખટાશ રાખે, સાકર મીઠાશ;
જો ઉકાળો તોય તેના સત્યનો ન નાશ. નભે૦ ૬
માણસ જો સત્ય તજે, તજે એક ટેક;
તો વે'વાર જાય, કષ્ટ ઉપજે અનેક. નભે૦ ૭
ચોટ ચુકે તો ગણાય કેમ રામબાણુ?
સત્ય ચુકે માનવી તો માનવી ન જાણુ. નભે૦ ૮
જંગલમાં જો બધાંય ઝેરી ઝાડ હોય;
પક્ષી પશુ આદિ પ્રાણી કેમ જીવે કોય? નભે૦ ૯
સ્વારથને માટે જો અસત્ય બોલે સર્વ;
તો જરૂર આવે પ્રલેકાળ કેરૂં પર્વ; નભે૦ ૧૦
લેણુ દેણુ નોકરી ને કોરટના ન્યાય;
સત્ય છેજ ત્યાં લગી સંસારમાં જણાય. નભે૦ ૧૧

ખજાનામાં ધન રહે, ખેતરમાં ધાન;
સત્યને આધારે.નહિ તો થાય તે વેરાન. નમે૦ ૧૨
બોલવા કે ચાલવા નિયમ ન જણાય;
જડ વસ્તુથી તે જન નજીવો ગણાય. નમે૦ ૧૩
સર્વ લોક સત્યવાદી થજો ઠામો ઠામ;
દેવ પાસે એમ માગે દલપતરામ. નમે૦ ૧૪

ગરબી ૯૨ મી.

ઉદ્યોગ કરે તો ઈશ્વર સહાય થાય.

"ઓ વાંસલડી, વેરણ થઇ લાગી તુ વ્રજની નારને."—એ રાગ.

ઉદ્યોગ કરો, બની શકે તે કામ તમેજ બનાવો;
જનથી ન બને, ભલે તમે તે ભગવતનેજ ભળાવો.–ટેક
જો જરૂર છે એવું જાણે, તો તે કરી દેશે તે ટાણે;
નહિ તો નહિ અરજી ઉર આણે; ઉદ્યોગ કરો૦ ૧
લૂગડાં તો લોકો ધોઇ લેશે, પણ છાપરૂં *કેમ ધોઇએ કહેશે?
તો ધણી જગતનો ધોઇ દેશે; ઉદ્યોગ કરો૦ ૨
સરોવર સરિતા ઈશ્વર ભરશે, પાણીયારાં ભરવા નહિ ફરશે
તે તો જાણે છે જે જન કરશે; ઉદ્યોગ કરો૦ ૩
જો માણસ ખેડ કરી વાવે, તો ઈશ્વર તેમાં ઉપજાવે;
પણ લણવા તો તે નહિ આવે; ઉદ્યોગ કરો૦ ૪
પ્રભુએ રસ કસ મૂકયા પાસે, પણ રસોઇ કરશો તો થાશે
નવ રહેવું ઇશ્વરની આશે; ઉદ્યોગ કરો૦ ૫
જો તરૂને પગ ન રચ્યા જાવા, તેને ત્યાંજ મળે પીવાખાવ
એવા પગવાળાના નહિ દાવા; ઉદ્યોગ કરો૦ ૬
તમે સૌ જન સંપીને ચાલો, જૂદા જૂદા ધંધા ઝાલો;
ચિજ એક બીજાને કરી આલો; ઉદ્યોગ કરો૦ ૭
કોઈ સર્વેની સંભાળ કરો, તે દાદ ધરી દાકાર દરો;
કોઇ વેપારી વસ્તુ સંઘરો; ઉદ્યોગ કરો૦ ૮
જે કામ મનુષ્યને શિર થાપે, તે કદી ન ઈશ્વર કરી આપે
કયમ ન્યાયી થઇને નિયમ કાપે? ઉદ્યોગ કરો૦ ૯
જો ઇશ્વર એવું કામ કરે, તો શિદ જનજનની ગરજ ધરે?
સૌ ફક્કડ થઈ છૂટાજ ફરે; ઉદ્યોગ કરો૦ ૧૦
માટે પ્રથમ ગરજ જનની જાણો, એવી ઈશ્વરઇચ્છા ઉરઆણો
સજી ઉલટું કદી નહિ સુખ માણો; ઉદ્યોગ કરો૦ ૧૧
જનજો જઈ રહે નિર્જન ઠામે, તો તે પીડા પૂરી પામે;
નહિ ભોળાશો જૂઠે ભામે; ઉદ્યોગ કરો૦ ૧૨
પ્રભુ ભક્તિ કરે જન જો ભાવે, તો ઇશ્વર એવો જોગ લાવે;
કામ કરવા માણસ મળી આવે; ઉદ્યોગ કરો૦ ૧૩
જન જાતે ગોરા ને કાળા, રહે એક બીજાના ઓશિયાળા;
એવા વિચાર વિશ્વેશ્વરશાળા; ઉદ્યોગ કરો૦ ૧૪
ઇશ્વર નહિ શીવે અંગરખું, નહિ રચી દે જે જોઇ હરખુ
એ તો માણસને કરવા સરખું; ઉદ્યોગ કરો૦ ૧૫
જે કામ જેને પ્રભુ સોંપેછે, તેનેજ તેતો કરવા દેછે,
એવો ઇનસાફી ઇશ્વર એ છે; ઉદ્યોગ કરો૦ ૧૬
પ્રભુ નામછે ચિંતામણિ જેવું, મુખ ખોતરવા તો તૃણલેવુ૭
પ્રભુ નામ ન કામ કરે એવું; ઉદ્યોગ કરો૦ ૧
શિશુને માતા તેડી ફરશે, પણ મોટો તેવી હઠ કરશે;
ભિસે રૂએ તે મા નહિ મન ધરશે; ઉદ્યોગ કરો૦ ૧૮
એની મરજીથી ઉલટું માગે, તો નહિ તેનો પત્તો લાગે;
ઇશ્વર નિજ નિયમ નહી ત્યાગે; ઉદ્યોગ કરો૦ ૧
લોકો સૌ ઉદ્યોગે લાગો, શુભ સહાયતા પ્રભુની માગો;૯
દલપત કહે તન આળસ ત્યાગો; ઉદ્યોગ કરો૦ ૨૦

* વરસો વરસ છાપરૂં ધોઇને સાફ કરવું જોઇએ, પણ તે કામ માણસથી બની શકે તેવું નથી; માટે ઇશ્વર વરસાદ કરીને છાપરાં ધોઇને સાફ કરી આપે છે.

ગરબી ૯૩ મી.

આળસ વિષે.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

ઓ આળસડી, શા માટે તું બંધીવાન બનાવે?
કુશદ વણ વાંકે, કામ ચુકાવી તું નુકશાન કરાવે?–ટેક.
ઉધમ કરતાં કોઇ અટકાવે, તો તે પર દાઝ દિલે આવે;
પણ તુંજ પર તો બળ નવ ફાવે; ઓ આળસડી૦
જો રાય હુકમે બેસી રહીએ, તજી ઉધમ નુકશાની સહીએ; ૧
તો તે રાજા જુલમી કહીએ; ઓ આળસડી૦ ૨
તેં કર જેના કબજે કીધા, જાણે બંધનથી બાંધી લીધા;
તેણે તરત ઉદ્યોગ તજી દીધા; ઓ આળસડી૦ ૩
તુજ વશ ને શકે ડગ એકભરી, જાણેહોય ચરણમાં હેડધરી;
તું જોરાવર જુલમીજ ખરી; ઓ આળસડી૦ ૪
તું વાંચતાં વારી રાખે, જાણે તેં પાટા બાંધ્યા આંખે;
તે પુસ્તક તરત તજી નાખે; ઓ આળસડી૦ ૫
નથી દેતી તું ભણતર ભણવા, નથીદેતી ગુણ પ્રભુના ગણવા,

નથી દેતી લાભ અધિક લણવા; 'એ આળસડી૦' ૬
નથી દેતી જરકે જશ રળવા, નથી દેતી મિત્રોને મળવા,
નથી દેતી શિખામણ સાંભળવા; એ આળસડી૦ ૭
તું દરિદ્રતા દેનારી છે, કાયાને અવગુણકારી છે,
તું નિશ્ચે બહુજ નઠારી છે; એ આળસડી૦ ૮
અમે દિલમાં બહુતુજથી ડરીએ, તનેસ્વપ્ને પણનહિ સંઘરીએ,
દુશ્મન ગણી દૂર સદા કરીએ; એ આળસડી૦ ૯
હળવે હળવે તુજ જડ જામે, પછી તો વિસ્તાર પુરો પામે,
દીઠી રોગ સમી દલપતરામે; એ આળસડી૦ ૧૦

ગરબો ૯૪ મી.

શીખામણના સારની ગરબી.

"પૂજું ગણપતિના પાય, પૂજું અંબિકાની
પાવડીરે."—એ રાગ.

ભજું ભાવે ભગવાન, પુરા પ્રેમે પાયે પડુંરે;
માગું ગુણ તજું ગુમાન, ઘાટ ઘટમાં ઘણા ઘડુંરે. ૧
આપો અવિચળ અપાર, વાણી વિમળા વિવેકનીરે;
કરૂં કવિતા શ્રીકાર, ઉપયોગી અનેકનીરે. ૨
બહુ નીતિનો બોધ, વિવિધ વાતે તેમાં વસેરે;
સર્વ સારાંશ શોધ, ઠામ ઠામે તેમાં ઠસેરે. ૩
દઇને સારાં દૃષ્ટાંત, કથન કેવાં કેવાં કહુંરે;
ભાંગે સાંભળતાં ભ્રાંત, બોધ લાગે બહુ બહુરે. ૪
અતિ ઉરમાં આનંદ, વધે વચનો તે વાંચતાંરે;
ચિતે ચાતુર્ય ચંદ, ઉગે સદગુણો તે સાંચતાંરે. ૫
સર્વ સાર તણો સાર, પ્રથમ ભક્તિ પરમેશનીરે;
કરો કોઇનો ઉપકાર, હોંશે મૂકી હમેશનીરે. ૬
જ્ઞાની પાસેથી જ્ઞાન, મન રાખીને મેળવોરે;
દોષ છેદી નિદાન, કુટિલ બુદ્ધિને કેળવોરે. ૭
જાણો જૂઠ મંત્ર જંત્ર, ભ્રમ ભાગોને ભૂતનારે;
તેમ ટુચકાના તંત્ર, તે તો જાણો સૌ તૂતનારે. ૮
ભાળી ઠગની ઠગાઇ, ભોળા થઇને ન ભૂલશોરે;
નહિંતો ગાંડા ગણાઇ, દીલ ડહાપણથી ડુલશોરે; ૯
દેજો દુખિયાંને દાન, પુણ્ય તેથી પ્રમાણજોરે;
જેને ખુબ ખાનપાન, દાનપાત્ર તે ન જાણજોરે. ૧૦
વિદ્યા વૃદ્ધિને કાજ, આપ આશ્રય તો આપજોરે;
રીઝે રાજાધિરાજ, કષ્ટ કષ્ટીનાં કાપજોરે. ૧૧
દેહ ઉત્તમ આ ઠામ, દેવે દીધો રળિયામણોરે;
કે છે દલપતરામ, સદા સારી શિખામણોરે. ૧૨

ગરબી ૯૫ મી.

શીખામણના સારની ગરબી બીજી.

"પ્રથમ પાર્વતીના પુંત્રને પાયે નમુંરે લોલ."—એરા
વડી વિવેકની વાત, કહું વ્હાલથીરે લોલ;
જાણો, શોભે જન જાત, ચોખી ચાલથીરે લોલ. ૧
ચોખી ન્હોય જેની ચાલ, તેને તો તજોરે લોલ;
પ્રભુ પ્રાણી પ્રતિપાળ, ભાવથી ભજોરે લોલ. ૨
કોઇથી કદાપિ કલેશ, નવ કીજીએરે લોલ;
દયા લાવી વિશેષ, દાન દીજીએરે લોલ. ૩
સર્વનું સદા કલ્યાણ, ઉર ઇચ્છીએરે લોલ;
પોતાનાજ જેવા પ્રાણ, સૌના પ્રીછીએરે લોલ. ૪
સદા રાખીને સંતોષ, સીધાં સંચરોરે લોલ;
દુનિયામાં દેખી દોષ, દીલમાં ડરોરે લોલ. ૫
સર્વે પ્રાણીને સહાય, અભય આપજોરે લોલ;
કષ્ટ કોઇનાં કપાય, તો તે કાપજોરે લોલ. ૬
રૂડા માણસોની રીત, હૃદે રાખજોરે લોલ;
નમ્રતાથી નિત્ય નિત્ય, ભાષા ભાખજોરે લોલ. ૭
સારા સંગનો ઉમંગ, ઝટ જોડજોરે લોલ;
શઠ માણસોનો સંગ, છેક છોડજોરે લોલ. ૮
વધે લોક વિષે લાજ, જરૂર જેહથીરે લોલ;
કરો એવાં એવાં કાજ, સદા સ્નેહથીરે લોલ. ૯
ચોરી કોઇ કેરી ચીજ, નવ લીજીએરે લોલ;
પડે સર્વને પતીજ, તેમ કીજીએરે લોલ. ૧૦
બડાઈના બહુ બોલ, નવ બોલીએરે લોલ;
તેથી તરત થાય તોલ, પોત ખોલીએરે લોલ. ૧૧
તજો તન મને તમામ, તુચ્છ ટેવનેરે લોલ;
ભજો દલપતરામ, તણા દેવનેરે લોલ. ૧૨

ગરબી ૯૬ મી.

પરોપકાર કરવાના ઉપદેશની ગરબી.

"મૈયા ધનુષ્યધારીનું ધ્યાન ધરોજો."—એ રાગ.
ભાઈ પર ઉપકાર કર પ્રાણીયા જો,
દેવે દીધો ભ દેહદુલછેજો;

જેના મરમ તેં ન જાણીયા જો,
ધર્યો નાણામાં નિશ્ચળ નેહજો. પરઉપકાર૦ ૧
ઘણી લીધી વડાઈ લાખ લોકમાં જો,
પામ્યો પુત્ર તથા પરિવારજો;
ચાલ્યો મલપતો ચોકમાં જો,
કીધો ન પરઉપકાર જો; પરઉપકાર૦ ૨
વળી ફોકટ ફુલાતો તું ફર્યો જો,
નાત જાતમાં મેળવ્યું નામ. જો;
કૂડ કપટે પૈસો કર્યો જો,
કહે એ તે શું આવશે કામજો? પરઉપકાર૦ ૩
જો તું જીવ જાતી હામ હામની જો,
કાંઇ કરે મનુષ્યનું કામ જો;
કાયા તારી શા કામની જો?
તારા ઉરમાં વિચાર તું આમજો.પરઉપકાર૦ ૪
ઝાઝાં ઝાડી તણાં દેખ ઝાડવાં જો,
આપે ફળ ફુલ કે કોઈ કાઠ જો;
માણસનાં કષ્ટ મટાડવાં જો,
એવો પોતે ભણ્યા દીસે પાઠજો. પરઉપકાર૦ ૫
પેખ પથરા પણ પરકારણેજો,
ચણતરમાં આપ ચણાય જો;
વારે વારે જાઉં વારણે જો,
જન ઉપયોગી જે જણાય જો. પરઉપકાર૦ ૬
વળી કૂવા તળાવને વાવડી જો,
નદી આપે છે નિર્મળ નીરજો;
એવી ન રીત જેને આવડી જો,
દેખી તેને થઇએ દિલગીરજો. પરઉપકાર૦ ૭
ધર્યો ધરણીમાં દેહ તે ન ધારીયો જો,
વ્યર્થ ભાળ્યો ભૂમિ શીર ભાર જો;
હાથે ચડયો હીરો હારીયે જો,
કવિકોવિદ કરે ધિક્કાર જો. પરઉપકાર૦ ૮
એજ માટે મારૂં કહ્યું માનીને જો,
કર શક્તિ પ્રમાણે શુભ કામજો;
ગમશે તારા ગુણ જ્ઞાનીને જો,
નવા જુગમાં રહેશે તારૂં નામજો.પરઉપકાર૦ ૯
એજ માટે મનુષ્ય અવતાર છે જો,
લાભ બીજો ન જાણીશ લેશ જો;
સંસારમાં એજ સાર છે જો,
એમ હૈડામાં જાણી હમેશ જો. પરઉપકાર૦ ૧૦
પરલોકમાં પણ સુખ પામીએ જો,
નકી સૃષ્ટિનો નાથ કરે સ્નેહ જો;
આપણને અંતરજામીએ જો,
દીધો એજ માટે જન દેહજો. પરઉપકાર૦ ૧૧
પણ પેટ ભરી તું પોઢી રહ્યો જો,
મનમાની તેં માણી મોજ જો;
વ્યવહારના પૂરમાં વહ્યો જો,
બહુ લીધો બડાઇનો બોજજો. પરઉપકાર૦ ૧૨
કામ પરઉપકારી ગયા કરીજો,
એવા સજ્જનોને સંભારજો;
ધરા ઉપર નામના ધરીજો,
ધન્ય ધન્ય એના અવતારજો! પરઉપકાર૦ ૧૩
ભાળી ભૂખ્યાને ભોજન આપીએ જો,
દઇએ વિદ્યા આદીકનું દાનજો;
કષ્ટ એમ જનનાં કાપીએ જો,
મન રાખી સદા મહેરબાનજો. પરઉપકાર૦ ૧૪.
જન રોગીના રોગ મટાડીએ જો,
કરી ઓસડ ઉપાય અનેક જો;
ગભરાટ મનનો ઘટાડીએ જો,
ઉર ધારી ધરમની ટેક જો. પરઉપકાર. ૧૫
કાળ કાઢયો નકામો કેટલો જો?
કર્યાં શાં શાં વિચારી જુઓ કામજો?
ઉત્તમ ઉપદેશ એટલોજો,
દે છે દીન દીન દલપતરામજો. પરઉપકાર. ૧૬

ગરબી ૯૭ મી.

સ્વદેશ ઉપર મમતા રાખવા વિષે.

"ઓધવજી સંદેશો કહેજો સ્યામને."—એ રાગ.

સ્વદેશની મમતા મનથી નવ મૂકીએ,
સોએ સો કદિ સંકટ આવે શિરજો;
ચુરા થઈ પડીયે પણ ચિત નવ ચુકીએ,
સ્વદેશનું શુભ ચિંતવીયે દિન નીશજો સ્વદેશની૦ ૧
જન જાતિનો દેહ ધર્યો જે દેશમાં,
તે ભૂમિને ગણીયે માતા તુલ્યજો;
હૈડે ધરીયે હેત વિશેષ હમેશમાં,
ઉત્તમ ગણીયે અંતર માંહિ અમૂલ્યજો. સ્વ૦ ૨

સદૈવ કરીએ જતન સ્વદેશ સુધારવા,
કામ પડે તો કરીયે તન કુરબાનજો;
વળી શ્રમ કરીયે ત્યાં ઉદ્યોગ વધારૂવા,
સ્વદેશ તરતો કરવા ધરીયે તાનજો. સ્વ૦ ૩
સ્વદેશના રાજાનું સારૂં ઇચ્છીએ,
પવિત્ર તે તો પ્રજા તણો છે ધર્મ જો;
પુરાણ શાસ્ત્રો પાનાં પેખો પ્રીછીએ,
રાજદ્રોહ કરે તે કુત્સિત કર્મ જો. સ્વ૦ ૪
દેશ તજી પરદેશ વિષે રળવા જવું,
પણ બહુ ધરવો સ્વદેશ ઊપર પ્રેમજો;
સ્વસ્થાનકથી દિલે ઉદાસી નવ થવું,
નિજ જનિતાથી હેત ન તજીએ જેમજો. સ્વ૦ ૫
મરણપથારી પર તો સૈ પ્રાણી મરે,
કહીયે તેની કાયા ગઈ નકામજો;
જે કાયા કુરબાન સ્વદેશ લીધે કરે,
નવ જુગ તેનાં રહ્યાં છે નિશ્ચળ નામજો. સ્વ૦ ૬
કહેવત એક પ્રસિદ્ધપણે કહેવાય છે,
જનની જણજે હરિજન દાતા શૂરજો;
નહિતો વંઝા વિશ્વ વિષે વખણાય છે,
વ્યર્થ ગુમાવીશ નહિ તું તનનું નૂરજો. સ્વ૦ ૭
સંપ વધે સૈ જનને જેમ સ્વદેશમાં,
એવા એવા કરીયે અધિક ઉપાયજો;
કષ્ટ ન પામે કોઇ કુસંપ ક્લેશમાં,
સંપી જંપીને સૈ સુખિયાં થાયજો. સ્વ૦ ૮
પોતાના ટંટા પોતેજ પતાવજો,
સમજુ હો તો જશો ન કદી સરકારજો;
પંચ જનો પાસે પંચાત કરાવજો,
ખચીત નહિ તો થાશો ખુબ ખુવારજો. સ્વ૦ ૯
સ્વદેશમાં જે કોઈ કુસંપ કરાવશે,
નિશ્ચે જાણો પાપી તેનું નામજો;
અનેક જનને અતિ સંકટ ઉપજાવશે,
દુર્જન તેને કહે છે દલપતરામજો. સ્વ૦ ૧૦

ગરબો ૯૮ મો.

રિધસિધનો ભરોંસો ન રાખવા વિષે.

"મહા કોપ થયો તે કળી કાળમાંજો."–એ રાગ.

રિધી સિધીનો ભરોંસો નહિ રાખવોજો;
ચાહી હુનર કળાનો સ્વાદ ચાખવોજો. રિધી૦–ટેક.
જવા બેસે ત્યારે જે તે રીતે જાય છે જો;
અટકાવાનો ક્યાં એકે ઉપાય છે જો? રિધી૦ ૧
ફરે છાયા તેમ ફરતી દેખાય છે જો;
લક્ષ્મીનું નામ ચપળા લખાયછે જો. રિધી૦ ૨
કવિ માઘ વિપ્ર શ્રીમાળી †શ્રીમાળનોજો;
ભલો મિત્ર ભોજરાજ ભૂમિ પાળનોજો. રિધી૦ ૩
એને માથે પણ આપદા આવી પડીજો;
ઘરબાર વેચવાની આવી ઘડીજો. રિધી૦ ૪
પિતાએ મુક્યા રૂપૈયા અબજ રોકડાજો;
દીકરા પાસે રહ્યા ન દશ દોકડાજો. રિધી૦ ૫
દુનિયામાં એવા દાખલા દિસે ઘણાજો;
મહા કષ્ટ વેઠવામાં ન રહી મણાજો. રિધી૦ ૬
કોણ જાણી શકે કાળ કેવો આવશેજો?
હશે હુનર તો હરકત ઉડાવશે જો. રિધી૦ ૭
કંઇક શ્રીમંતની સુંદરી જે શાણી છે જો;
એતો જરૂર ઉદ્યોગી અતિ જાણીછેજો. રિધી૦ ૮
ટાપટીપથી ગુંથે છે કંઇક ટોપીઓજો;
નથી લેશ માત્ર લોક માર્ગ લોપિયોજો; રિધી૦ ૯
કંઇક ચોપડીનાં જૂથ ગુંથે જોઇનેજો;
કામ આવડે ન એવું બીજા કોઇનેજો. રિધી૦ ૧૦
ધન હોય જો ઘણું ધણીના ધામમાંજો;
નાણું ઉપજે તે આપે ધર્મ કામમાંજો. રિધી૦ ૧૧
બાઇઓ! સુરતમાં એક સારી બાઇછેજો;
મોટાં પુસ્તકો લખીને તે કમાઇ છેજો. રિધી૦ ૧૨
ભરત ચીતર શીખો ને શીખો શીવવુંજો
કાંઇ સુજે નહિ તેનું વ્યર્થ જીવવુંજો રિધી૦ ૧૩
વસ્ત્ર વેતરવા શીખવું વિવેકથીજો;
નક્કી જાણજો એમાં નીચાપણું નથીજો. રિધી૦ ૧૪
કંઇક રેંટિયો કાંતે છે રૂડી રીતથીજો;
ચતુરાઇ ચાળવેછે પોતે પ્રીતથીજો. રિધી૦ ૧૫
સારૂં કામ આવડે તો શોભા સાંપડેજો;
આપદા સમે ન આપદા એને નડેજો. રિધી૦ ૧૬
વિતે દિવસ આનંદમાં ઉદ્યોગીનોજો;
નવરાનો રોજ જાય જેવો રોગીનોજો. રિધી૦ ૧૭

† ભીનમાળનો.

શિખામણ કહી તે તમારા કામનીજે;
હૃદે રાખો વાત દલપતરામનીજે. રિધી૦ ૧૮

ગરબી ૫૯ મી.

વાદે વાદે ફૂલનાં કામ ન કરવા વિષે.

"સાંભળો સાહેલી."—એ રાગ.

વીરા વાદ વદવાની તજો વાતોરે; વાદમાં સ્વાદ શેનો?
વાદે લાગી લાગી લોક ખાય લાતોરે. વાદમાં સ્વાદ શેનો? ૧
વાદે વાદે કરે વરા વિશેષેરે, વાદમાં૦
જાય દેવાળું કાઢીને વિદેશેરે. વાદમાં૦ ૨
વાદે વાદે જે ખાય ખુબ ખાણુંરે; વાદમાં૦
આવે ટુંકામાં મોતનું ટાણુંરે. વાદમાં૦ ૩
વાદે વાદે વેપાર ખુબ ખેચેરે; વાદમાં૦
પછી વાસણને ઘરબાર વેચેરે. વાદમાં૦ ૪
વાદે વાદે ઉતારે મોટા વીમારે; વાદમાં૦
પછી ધન ખોઇને પડે ધીમારે. વાદમાં૦ ૫
વાદે વાદે ચડાવે વરઘોડારે; વાદમાં૦
જર જાય ને શીર પડે જોડારે. વાદમાં૦ ૬
વાદે વાદે ફૂલણજી ફૂલાણારે; વાદમાં૦
પછી ઝંડીયામાં ઝંપલાણારે. વાદમાં૦ ૭
વાદે વાદે ગાડીઓ દોડાવા લાગેરે; વાદમાં૦
ધરી ભાગી પડે હાથ પગ ભાગેરે. વાદમાં૦ ૮
વાદે વાદે ઘર ઊંચું ચણાવેરે; વાદમાં૦
પછી વેચે કે વ્યાજમાં ડુલાવેરે. વાદમાં૦ ૯
માટે વાદ જો વદો તો વદો સારોરે; વાદમાં૦
દલપતનાં વચન દિલ ધારોરે. વાદમાં૦ ૧૦

ગરબી ૬૦ મી.

સત્સંગ વિષે ગરબી.

"કાંકરીયા ઉપરરે નોબત વાગે છે."—એ રાગ.

સોબત તો સજીએરે સદા જન સારાની;
તનમનથી તજીએરે, નગુણી નઠારાની. ૧
સારી સોબતથીરે, કે સારાં કહેવાશો;
નરસાંને સંગેરે, નકી બહુ નિંદાશો. ૨
સંગતિને રંગેરે, કે જો નવ રંગાઇએ;
તોપણ તે જેવાંરે, જગતમાં દેખાઇએ. ૩
હોય નિર્મળ હીરોરે, અધિક ઓપાવેલો;
ધાણી ધણી મેલીરે, ઉપર એને મેલો. ૪
ધાણીને રંગેરે, કે તે નહિ રંગાશે;
તોપણ તે જેવોરે, મલિન બહુ દેખાશે. ૫
તેમ લંપટ સંગેરે, કે લાંછન લાગે છે;
અપકીર્તિ એથીરે, જગતમાં જાગે છે. ૬
અતિ પાપી આગળરે, કે ઊભાં નવ રહીએ;
કુળ ભૂષણ કીર્તિરે, જગતમાં જો ચહિયે. ૭
સોબતની અસરેરે, અધર્મી કંઇક થયા;
વ્યસની થઈ વળતીરે, કે બારે વાટ ગયા. ૮
ઘડપણનાં પૂરારે, પછી પસ્તાયા છે,
દુનિયાદારીમાંરે, દુખી દેખાયા છે. ૯
ચિતમાં આગળથીરે, ન ચાલ્યા ચેતીને;
પછી તો તે પામ્યારે, પુરી ફજેતીને. ૧૦
સુધરીને સારારે, થયા કંઇ સતસંગે;
રંગાણું અંતરરે રૂડે નીતિરંગે. ૧૧
પૂરણ જશ પામ્યારે, જગતમાં પરિણામે;
વિધ વિધ વખણાતારે, દીઠા દલપતરામે. ૧૨

ગરબી ૬૧ મી.

જુવાનીના રસ્તા વિષે.

"હાલો હાલોને એક વાર, ચાલો ઉદેપુર જઇએરે."—એ રાગ.

ચાલો ચાલો મુસાફર ચેતી, જુવાનપુર જાતાંરે;
નહિતો ફરી ફરી થાશે ફજેતી, જુવાનપુર જાતાંરે. ૧
હવા એવી ત્યાં આગળ આવે, જુવાનપુર જાતાંરે;
ભલા ભલાને ભાન ભુલાવે, જુવાનપુર જાતાંરે. ૨
આવે ઉન્મત્ત ગંગા એવી, જુવાનપુર જાતાંરે;
તરી ન શકાય તુંબડે તેવી, જુવાનપુર જાતાંરે. ૩
વાટે દુર્ગમ ડુંગરા દીસે, જુવાનપુર જાતાંરે.
એમાં અડચણ આવે અતીશે, જુવાનપુર જાતાંરે. ૪
ઝાઝી મોહની આવે ઝાડી, જુવાનપુર જાતાંરે;
રહે નિર્દય પ્રાણી અનાડી, જુવાનપુર જાતાંરે ૫
ઠામ ઠામ ફરે ચોર ઠગારા, જુવાનપુર જાતાંરે;
લાગે કેડે લોકને લૂંટનારા, જુવાનપુર જાતાંરે. ૬
માટે શોધજો સોબત સારી, જુવાનપુર જાતાંરે;
વાટે ચાલજો જોઇ વિચારી, જુવાનપુર જાતાંરે. ૭

જો અવળે પંથ ચડી જાશો, જુવાનપુર જાતાંરે;
ખેદ પામીને ખત્તા ખાશો, જુવાનપુર જાતાંરે. ૮
ડરી ડરીને ડગલાં માંડો, જુવાનપુર જાતાંરે;
ઝાઝી છતનો છંછણાટ છાંડો, જુવાનપુર જાતાંરે. ૯
અહીં આવ્યાં લાખેણો લાભ લેવા, જુવાનપુર જાતાંરે;
થશે લેવાના ઉલટા દેવા, જુવાનપુર જાતાંરે. ૧૦
રખે જો ગફલતમાં રહેશો, જુવાનપુર જાતાંરે;
પછી શેઠને જવાબ શો દેશો? જુવાનપુર જાતાંરે. ૧૧
લેખું પાઇ પાઇનું તે લેશે, જુવાનપુર જાતાંરે;
નહિ દેશો તો ખુબ દંડ દેશે, જુવાનપુર જાતાંરે. ૧૨
તજશે વિશ્વાસ તમારો, જુવાનપુર જાતાંરે;
નહિ આવે આપદનો આરો, જુવાનપુર જાતાંરે. ૧૩
પછી થાશે પુરો પસ્તાવો, જુવાનપુર જાતાંરે;
નહિ આવશે અવસર આવો, જુવાનપુર જાતાંરે. ૧૪
દિલ થિર રાખો દિન થોડા, જુવાનપુર જાતાંરે;
નથી કાઢવા જુગના જોડા, જુવાનપુર જાતાંરે. ૧૫
જોતાં જોતાં દિવસ વહી જાશે, જુવાનપુર જાતાંરે;
જરાપુર* પાસે દેખાશે, જુવાનપુર જાતાંરે. ૧૬
પછિ થઇ જાશે ડર થોડો, જુવાનપુર જાતાંરે;
માટે જીવમાં હિંમત જોડો, જુવાનપુર જાતાંરે. ૧૭
પ્રભુને ભજે તે પાર પામે, જુવાનપુર જાતાંરે;
દીધી શિક્ષા દલપતરામે, જુવાનપુર જાતાંરે. ૧૮

ગરબી ૬૨ મી.

પ્રભુ ભજવા વિષે.

"મીઠડાં ગોરસ લ્યો ગોરસ લ્યો."—એ રાગ.

ભાવથી પ્રભુ ભજો, પ્રભુ ભજો;
હાંરે તમે તરકટ કરવા તજોરે. ભાવથી૦ ૧
હાંરે જ્યારે આવશે વેળા છેલી;
બીજો પ્રભુ વિના નથી બેલીરે. ભાવથી૦ ૨
હાંરે દોષ દેખીને દિલમાં ડરજો;
કર્મ રૂડાં વિચારીને કરજોરે. ભાવથી૦ ૩
હાંરે દયા દિલમાં રાખજો દહાડી;
એથી અતિ સુખ પામશો અગાડીરે. ભાવથી૦ ૪
હાંરે જીભે જૂઠું ન બોલશો જાણી;
જૂઠમાં મહા પાપ પ્રમાણીરે. ભાવથી૦ ૫
હાંરે કાંઇ પારકાં સંકટ કાપો;
ભાળી ભૂખ્યાને ભોજન આપોરે. ભાવથી૦ ૬
હાંરે પાપ પુણ્યના હિસાબનું પાનું;
નથી પ્રભુથી કાંઈ પણ છાનુંરે. ભાવથી૦ ૭
હાંરે લેખું આખી ઉમ્મરનું લેશે;
કૂડાં રૂડાં કર્મ ફળ દેશેરે. ભાવથી૦ ૮
હાંરે જુઓ કૌરવ પાંડવ કેવા?
ઊડી ગયા ઘણા એવા એવારે. ભાવથી૦ ૯
હાંરે ગયા સૈકડો મોટા શૂરા;
ગયા પ્રવીણ પંડિત પૂરારે. ભાવથી૦ ૧૦
હાંરે જે જે દીસે છે, તે છે જવાનું;
નથી એમાંથી કોઇ રહેવાનુંરે. ભાવથી૦ ૧૧
હાંરે ન રહ્યા કોઇ વૈદ્ય કે જોષી;
ન રહ્યા કોઇ ડોસા ડોશીરે. ભાવથી૦ ૧૨
હાંરે નથી રહેવાનો દલપતરામે;
પ્રભુ ભજે તો શુભ ગતિ પામેરે. ભાવથી૦ ૧૩

ગરબી ૬૩ મી.

સંસાર રૂપી વનની ગરબી.

"સુંદરબાઇ ચાલ્યાં સાસરિયે."—એ રાગ.

સંસાર વિકટ વન સરખો છે;
સંભાળીને સાંચરજો બહેન, વચમાં રસ્તો વસમો છે;
ઠગ ચોર રહે છે કોઇ ઠામે;
ડરી ડરીને ડગલાં ભરજો બહેન, વચમાં રસ્તો૦ ૧
ક્યાંઇ વાઘ વરુના સ્વર સુણશો;
ક્યાંઇ મોર બપૈયા બોલે બહેન, વચમાં રસ્તો૦
ક્યાંઈ શીતળ છાયા સારી છે;
ક્યાંઇ તાપ તપે વણ તોલે બહેન, વચમાં રસ્તો૦ ૨
ગંભીર થજો ગભરાશો મા;
ધરી ધીરજ આગળ ધસજો બહેન, વચમાં રસ્તો૦
શાહુકાર વસે જ્યાં સતવાદી;
સમજી ત્યાં વાસો વસજો બહેન, વચમાં રસ્તો૦ ૩
વળી સોબત પણ સજજો સારી;
શીખામણ શુભ સાંભળજો બહેન, વચમાં રસ્તો૦
અનુભવી જનની આગળ જઇને;

---

* બુઢાઇનું શહેર.

પૂછીને પંથે પળજો* બહેન, વચમાં રસ્તો૦ ૪
સતિયો જે રસ્તે ગઇ સજ થઈ,
તે નકશો જો જો નરખી બહેન, વચમાં રસ્તો૦
શું સારૂં ને શું નરસું છે?
પેખીને લેજો પરખી બહેન, વચમાં રસ્તો૦ ૫
તમે દયા ઘણી દિલમાં ધરજો;
દુઃખ દેખો જેને દેહે બહેન, વચમાં રસ્તો૦
તન મન ધનથી તેને અંગે;
સુખ કરજો પૂરા સ્નેહે બહેન, વચમાં રસ્તો૦ ૬
મૃગતૃષ્ણા† જેવી મારગમાં;
નદીઓ મોટી નિરખાશે બહેન, વચમાં રસ્તો૦
પણ તે પાણી નથી પીવાનું;
પીવા જાનાર ઠગાશે બહેન, વચમાં રસ્તો૦ ૭
કોઇ ઠેકાણે બહુ કાદવ છે;
દરીયા પર્વત કોઇ ઠામે બહેન, વચમાં રસ્તો૦
પ્રભુ કરૂણાથી કંઇ પાર પડયા;
દીઠા છે દલપતરામે બહેન, વચમાં રસ્તો૦ ૮

ગરબી ૬૪ મી.

પાનખર મહિના વિષે.

રાગ-ઉપર પ્રમાણે.

પિપળા તુ સાંભળજે પ્રીતે;
સમજાવું સારી રીતેરે, પાનખર મહિને પાનખરે. ૧
મહા મહિનો આવ્યો વણ માગ્યે;
તરૂ પત્રો પડવા લાગેરે, પાનખર૦ ૨
તું ધરથી રહે ધીરજ ધારી;
નહિ તેજ દશા રહે તારીરે, પાનખર૦ ૩
દુઃખના દિન જોતાં વહીં જાશે;
વળી સુખના દિન દેખાશેરે, પાનખર૦ ૪
આ જરૂર મહિનો જાનારો;
રૂતુ વસંતનો પછિ વારોરે, પાનખર૦ ૫
ધરથી ચાલ્યો આવે ધારો;
તે કોણ મિથ્યા કરનારોરે, પાનખર૦ ૬
જેમ દિવસ વીતે રજની થાશે;
રજની પછીં દિન દેખાશેરે, પાનખર૦ ૭
એમ સુખ દુઃખ છે વારા ફરતી;
જેમ સાગર ઓટ ને ભરતીરે, પાનખર૦ ૮
સમજુ તો સમજીને સાંખે;
મૂરખ નીસાસા નાખેરે, પાનખર૦ ૯
ધણી જગનો જે કરવા ધારે;
નર નારી કોણ નિવારેરે, પાનખર૦ ૧૦
સૌની ચિંતા ઇશ્વર ધરશે;
તું ફિકર કરી શું કરશેરે? પાનખર૦ ૧૧
સુખિયાં દુખિયાં ઠામો ઠામે;
દીઠાં છે દલપતરામેરે, પાનખર૦ ૧૨

ગરબી ૬૫ મી.

બધા દહાડા સરખા નથી તે વિષે.

"સારૂં સારૂંરે સુરત શેહેર, મુંબાઈ અલબેલી."—એ રાગ.

સમજો સંસારી રીત, સૌ દિન નથી સરખા;
દુખમાં શિદ થા ભયભીત? સુખમાં શિદ હરખા?—ટેક.
કોઈ દિન લીલું લીલું સઘળે દીસે લીલા લ્હેરરે;
તેમજ કોઇ દિનમાં તો દીસે, ઘણી સમૃદ્ધિ ઘેર. સૌ૦૧
કોઇ દિન ટાઢ પડે તન ઉપર, હડ હડ ધ્રુજે હાડરે;
તેમજ કોઈ દિન તન કંપાવે, ઉપજે શત્રુ અનાડ.સૌ૦૨
કોઇ દિન તીવ્ર પરિતાપ તપે ને, ઉકળે શોણિત* અંગરે;
તેમજ ચિંતા અતિશે ઉપજે, ઉતરી જાય ઉમંગ.સૌ૦૩
ઉત્તરાયનથી એક મિનિટ નિત્ય, દિન ચડતો દેખાયરે;
દીસે છ મહિના પછી દહાડો, એજ રીતે ઘટી જાય.સૌ૦૪
તેમજ ચડતી પડતી હાલત, જગમાં સૌની જણાયરે;
જ્ઞાની તો ધીરજ મન ધારે, અજ્ઞાની અકળાય. સૌ૦૫
કોઈ દિન દિસે દિવાળી સરખા, હોળી કોઈ દિન હોયરે;
એમજ ચાલે રીત અસલથી, કલેશ ન કરશો કોય.સૌ૦૬
ટાઢ પડે ત્યારે ડગલી પહેરો, પંખો લ્યો જો ધામરે;
અકળાશો નહિ ઉપાય શોધો, અનેક રીતે આમ. સૌ૦૭
કષ્ટ તણો તો કદી ન આવે, અકળાયાથી અંતરે;
ઉપાય કરીને છેડો આણો, ધીરજથી ધીમંત. સૌ૦ ૮
ચંદ્ર કળાં બએ ઘડી ચડતી, રાતે દીસે રોજરે;

---

* જજો.
† ખાર ભૂમિમાં ઝાંઝવાં દેખાય છે તે.

* લોહી.

ગાલીચાનું મૂલ નથી થાતું; ગુંથ્યો ૪
ગાલીચામાં રંગ બધા રાજે,
ર્યોછે જુઓ આપણા કાજે,
ઉપર મેઘાડંબર છત છાજે; ગુંથ્યો૦ ૫
બનાવ્યો હશે જેણે એ બાઇ,
કહો તેની કેવી ચતુરાઇ ?
શોભે જેની અદભૂત સરસાઇ; ગુંથ્યો૦ ૬
કારીગરની કીરતી કરીએ,
અધિક ઉપકાર અંતર ધરીએ,
દિને દિને દીનતા ઉચ્ચરીએ; ગુંથ્યો૦ ૭
ગાલીચાની ગરબી ગાઇ આ મેં,
પ્રભુનો મહિમા છે પરિણામે,
દિલે એમ ગણ્યું દલપતરામે; ગુંથ્યો૦ ૮

ગરબી ૭૯ મી.

આકાશ તથા કાળ વિષેની ગરબી.

"મારૂં સોનાનું છે બેડુરે છેલ છબીલા છોગાળા."—એરાગ.

જોયા બે જૂના જોગીરે, કહે સૈયર તે કોણ હશે?
નથિ નિર્બળ કે કાંઇ રોગીરે, જ્યાંરે જોઊ ત્યાં વાસ વસે.૧
અધઘડી થતા નથિ અળગારે, કહે સૈયર તે કોણ હશે?
એમ એક બીજાને વળગ્યારે, જ્યાં જોઊ ત્યાં વાસ વસે.૨
મન ધારી પરસ્પર માયારે, કહે સૈયર તે કોણ હશે?
બંનેની એકજ કાયારે, જ્યાં જોઊ ત્યાં વાસ વસે. ૩
એક સ્થીર રહે એક દોડેરે, કહે સૈયર તે કોણ હશે?
પણ જણાય જોડે જોડેરે, જ્યાં જોઊ ત્યાં વાસ વસે. ૪
મણિઓની* પહેરી માળારે, કહે સૈયર તે કોણ હશે?
દીસેછે રૂડા રૂપાળારે, જ્યાં જોઊ ત્યાં વાસ વસે ૫
વળિ વસ્ત્ર ધર્યાં વાદળિયાંરે, કહે સૈયર તે કોણ હશે?
બે ગોળ ધર્યા માદળિયાંરે†, જ્યાં જોઊ ત્યાં વાસવસે.૬
વસ્તીમાં વળિ વગડામાંરે, કહે સૈયર તે કોણ હશે?
ગિરિરાજતણી ગુફામાંરે, જ્યાં જોઊ ત્યાં વાસ વસે. ૭
છે પવન-પાવડી પાસેરે, કહે સૈયર તે કોણ હશે?
અંતરિક્ષે પણ એ ભાસેરે, જ્યાં જોઊ ત્યાં વાસ વસે.૮
પાતાળે પણ તે પેસેરે, કહે સૈયર તે કોણ હશે ?
જઇ સ્વર્ગ નરકમાં બેસેરે, જ્યાં જોઉં ત્યાં વાસ વસે. ૯
એની ઉમ્મર કંઇક ગણે છેરે, કહે સૈયર તે કોણ હશે ?
પણ ભૂલી ફરી ભણે છેરે, જ્યાં જોઉં ત્યાં વાસ વસે?૧૦
કંઇ ઉપજે અને ખપે છેરે, કહે સૈયર તે કોણ હશે ?
પણ એતો એના એ છેરે, જ્યાં જોઉં ત્યાં વાસવસે.૧૧
કોણ જાણે જનમ્યા ક્યારેરે? કહે સૈયર તે કોણ હશે?
ક્યાં સૂધી કાયા ધારેરે? જ્યાં જોઉં ત્યાં વાસ વસે. ૧૨
એનો આદી અંત ન આવેરે, કહે સૈયર તે કોણ હશે?
સખી કોણ મુજને સમજાવેરે?જ્યાંજોઉં ત્યાં વાસવસે. ૧૩
અચરજ સરખું આ ઠામેરે, કહે સૈયર તે કોણ હશે?
દિલે દીઠું દલપતરામેરે, જ્યાં જોઉં ત્યાં વાસ વસે. ૧૪

* તારામંડળની. † સૂર્ય ચંદ.

ગરબી ૮૦ મો.

સૂરજમાળાની ગરબી.

"ધડુલે ઘુઘરમાળ, ધડુલો ઘુમે છે."—એ રાગ.

એક *ઠાકોરનો જુઓ ઠાઠ, ઠરેલો સૌ ઠામે;
જેના જશનો પવિત્ર છે પાઠ. ઠરેલો૦ ૧
ઘણાં પરગણાં† તેને ઘેર; ઠરેલો૦
એક એકમાં એક છે શહેર.‡ ઠરેલો૦ ૨
જાણે રાજધાની એજ હોય; ઠરેલો૦
નક્કી કેમ કહી શકે કોય? ઠરેલો૦ ૩
કિયા ધનવંતનાં હશે ધામ ? ઠરેલો૦
નવ જાણું હું તેઓનાં નામ. ઠરેલો૦ ૪
દીસે દૂરથી રૂડો દેખાવ; ઠરેલો૦
ભાળી અંતરે ઉપજે ભાવ. ઠરેલો૦ ૫
તેના તાબામાં +નગર અનેક; ઠરેલો૦
આપે આધાર તે એક એક. ઠરેલો૦ ૬
પરાં§ છે વળી નગરની પાસ; ઠરેલો૦
કોણ જાણે ત્યાં કેનો છે વાસ? ઠરેલો૦ ૭
જ્યાં જ્યાં જોઇએ ત્યાં વસ્તી જણાય; ઠરેલો૦
નવી નિપજે ને જૂની તે જાય. ઠરેલો૦ ૮
ભૂપ લે છે સૌ સંભાળ; ઠરેલો૦
ઘણો પ્રેમી પ્રજા-પ્રતિપાળ. ઠરેલો૦ ૯
એકલો તે કરે ઇનસાફ; ઠરેલો૦
મહેર આવે તો કરે માફ. ઠરેલો૦ ૧૦

* પરમેશ્વર. † સૂર્યમાળા. ‡ સૂર્ય.
+ ગ્રહ. § ઉપગ્રહ.

એક છત્ર કરે છે રાજ; ઠરેલો૦
નથી પડતું પ્રધાનનું કાજ, ઠરેલો૦ ૧૧
એની શક્તિ છે અપરમપાર; ઠરેલો૦
નથી એનાથી છાનું લગાર. ઠરેલો૦ ૧૨
એને જોઇ ન સકે કોઇ જેમ; ઠરેલો૦
એ તો ઓજલમાં રહે એમ. ઠરેલો૦ ૧૩
નવ બોલે કોઇ સાથે બોલ; ઠરેલો૦
એવો તખતનો રાખે છે તોલ. ઠરેલો૦ ૧૪
નથી દેતો લેતો હાથોહાથ; ઠરેલો૦
નથી નજરે દીઠો કોઇએ નાથ. ઠરેલો૦ ૧૫
એનું કામ દેખીને કહેવાય; ઠરેલો૦
રહ્યો છે છાનો ત્રિભુવનરાય. ઠરેલો૦ ૧૬
ઠાલો ન મળે એના વિના ઠામ; ઠરેલો૦
દીલે ધારે છે દલપતરામ. ઠરેલો૦ ૧૭

ગરબી ૮૧ મી.

પ્રભુને ધ્યાનમાં રાખીને ગાવા વિષે.

"મારી માત બૈચરારે લોલ."–એ રાગ.

ગાઓ ગીત ગાનમાંરે લોલ, પરી હરી ધ્યાનમાંરે લોલ;
તાળી પાડી તાનમાંરે લોલ; ગાઓ ગીત ગાનમાંરે લોલ. ૧
ઉત્તમ સમો આજનોરે લોલ, ગાવા ગુણ કાજનોરે લોલ;
રાજા અધિરાજનોરે લોલ, ગાઓ ગીત ગાનમાંરે લોલ. ૨
ધરમ મનમાં ધરીરે લોલ, કરમતો રૂડાં કરીરે લોલ;
શરમને અનુસરીરે લોલ, ગાઓ ગીત ગાનમાંરે લોલ. ૩
ગાઇએ ગરબાવળીરે લોલ, ભાવિક જનમાં ભળીરે લોલ;
હેતેથી હળીમળીરે લોલ, ગાઓ ગીત ગાનમાંરે લોલ. ૪
વિશ્વેશ કૃપા વડીરે લોલ, આવી આજની ઘડીરે લોલ;
ફરી ફરી કુદડીરે લોલ, ગાઓ ગીત ગાનમાંરે લોલ. ૫
હરી ગુણ ગાઇએરે લોલ, શાને શરમાઇએરે લોલ?
હઇડે હરખાઇએરે લોલ, ગાઓ ગીત ગાનમાંરેલોલ. ૬
તજીને બીજી ગપોરે લોલ, ખરા ભકતમાં ખપોરે લોલ;
જે! જે! હરીની જપોરે લોલ, ગાઓ ગીત ગાનમાંરેલોલ. ૭
દુરિત તજી દેહથીરે લોલ, નાચો કુદો નેહથીરે લોલ;
તાજા થશો તેહથીરે લોલ, ગાઓ ગીત ગાનમાંરેલોલ. ૮
પ્રભૂ પગે લાગીએરે લોલ, સુખે એમ માગીએરે લોલ,
ભીતી ભ્રમભાગીએરે લોલ, ગાઓ ગીત ગાનમાંરેલોલ. ૯
નીતીની રીતથીરે લોલ, પ્રભુપર પ્રીતથીરે લોલ;
હબોડા* લ્યો હીતથીરે લોલ, ગાઓ ગીત ગાનમાંરેલોલ૧૦
સંકટ સૌનાં કાપજોરે લોલ, અધર્મ ઉથાપજોરે લોલ;
અધિક સુખ આપજોરે લોલ, ગાઓગીતગાનમાંરેલોલ૧૧
રીઝે સ્વામી સત્યનોરે લોલ, જીવન જે જગતનોરેલોલ;
પ્રભુ દલપતનોરે લોલ, ગાઓ ગીત ગાનમાંરે લોલ. ૧૨

ગરબી ૮૨ મી.

શીખામણ માને નહિ તે વિષે.

"વનમાં ભૂલી પડીરે,
પેલો કયાં ગયો કાનુડો?"—એ રાગ.

કહિયે કેટલુરે?
મૂરખ શીખામણ નવ માને;
ક્રોડ કહો દૃષ્ટાંત કદી પણ,
કથન ધરે નહિ કાને. કહિયે–ટેક.
જે કારજ કરવાનો જેને,
પવન મગજમાં પેઠો;
વળતિ કોઇનું વાર્યું ન કરે,
હારી બેસે હેઠો. કહીએ૦ ૧
અંધારામાં આંખો મીચી,
દોડે લઇ હઠિલાઈ;
વાળ્યો કોઇનો પાછો ન વળે,
વળે ભિંતે ભટકાઇ. કહીએ૦ ૨
અવળી બુદ્ધિ જેને ઉપજે,
અવળે અવળું દેખે;
પૂરવ દિશને પશ્ચિમ જાણે,
પશ્ચિમ પૂરવ લેખે. કહીએ૦ ૩
પતંગને પકડી દીપકથી,
દૂર કદી મૂકાવો;
પણ આવી દીપક પર પડશે,
પછી કરે પસ્તાવો. કહીએ૦ ૪
માત પિતાની વાત ન માની,
ભણતાં આળસ આણી;
મૂરખ મોટા થઇને રડશે,
પાંપણ લાવી પાણી. કહીએ૦ ૫

---

* કૂદીને તાળી લેવી તે.

કુકર્મ કરતાં કાંઈ ડરે નહિ,
મદ ઉપજે મન જ્યારે;
વળતી મોટી વિપત્તિ પડશે,
તે પરતારી ત્યારે. કહીએ૦ ૬
પાડાખારે પડી પરસ્પર,
ખબ લડાઈ લેશે;
છોડાવ્યા કોઇના નહિ છૂટે,
થાકીને થિર રહેશે. કહીએ૦ ૭
આપ અકલથી સમજુ સમજે,
જન સમજે સમજાવ્યો;
સમજાવ્યાથી જે નવ સમજે,
અધમ પશુ ઉપજાવ્યો. કહીએ૦ ૮
પત્થર ઉપર પાણી રેડો,
પણ ભીંતર નવ ભીંજે;
કઠોર અંતઃકરણ કુટિલને,
શી શીખામણ દીજે ? કહીએ૦ ૯
શીખામણ સુણતાં શત્રૂ થઇ,
પીડા કરે પરિણામે;
એવા દુષ્ટો પણ દુનિયામાં,
દીઠા દલપતરામે. કહીએ૦ ૧૦

ગરબી ૮૩ મી.

ઘૂમીને ગાવાની ગરબી.

"ચાલ ગાગર, ચાલ ગાગર, જમનારે જઇએ."—એ રાગ.

આજની ઘડી ભલે ઇશ્વરે આપી,
રંગભેર રાગ આળાપીરે; ઘૂમનારી ઘૂમો. ૧
ગાઇએ ગીત મીઠાં મીઠાં મન માન્યાં;
તનનન લેઇને તાનાં રે; ઘૂમનારી૦ ૨
ભેર ભૂંગળ વાજાં ભલાં વાજે,
ગગનમાં જેમ ઘન ગાજેરે; ઘૂમનારી૦ ૩
આજ ખુશીનો રત્નાગર રેલ્યો,
ખુશીથી ખાંતે ખાંતે ખેલોરે; ઘૂમનારી૦ ૪
તાનમાં તાનમાં પાડીએ તાળી,
આવો રાજવણ રઢિયાળીરે; ઘૂમનારી૦ ૫
રમિ રમિ રંગભેર રંગથીરે રાચો,
થનગન તાથેઈ નાચોરે; ઘૂમનારી૦ ૬
ચળક ચળક કેવી ચાંદનીરે ચમકે?
ધમ ધમ ઘૂઘરા ધમકેરે; ઘૂમનારી૦ ૭
હોંશે હોંશે હૈડાનો હરખ દેખાડો,
દે પ્રભુ રોજ આવો દહાડોરે; ઘૂમનારી૦ ૮
ધામ આગળ ધામધુમ મચાવો,
લાખેણો લીજીએ લાવોરે; ઘૂમનારી૦ ૯
ખેલતાં ખાંત આજ રાખવી ન ઉણી,
સાંભળો સૈયર સલૂણીરે; ઘૂમનારી૦ ૧૦
આજ અતિશે થયો આનંદમાં ઉમેરો,
પાડ માનીએ પ્રભુજી કેરોરે; ઘૂમનારી૦ ૧૧
હળિ મળિ હેતથી આ રીતથી રમીજે,
દલપતનો દેવ રીઝેરે; ઘૂમનારી૦ ૧૨

ગરબી ૮૪ મી.

તાન લઇને ગાવાની ગરબી.

"વારી જાઉ વાલમજી."—એ રાગ.

સખી ખુબ આજ ખુશિ ખુશિ થઇનેરે; તનનન તાનાં લ્યો;
લાભ ભણતરનો લઇનેરે, તનનન તાનાં લ્યો. ૧
વાત વિવિધ વિવેકની વાંચીરે, તનનન તાનાં લ્યો.
સદ્ગુણ અંતરમાં સાંચારે, તનનન તાનાં લ્યો. ૨
પ્રભુ પદનું જ્ઞાન પણ પામીરે, તનનન તાનાં લ્યો;
આજ ખુશિમાં નહિ કાંઇ ખામીરે તનનન તાનાં લ્યો. ૩
આવો ભૂગોળ વિદ્યા ભણિયેરે, તનનન તાનાં લ્યો;
ગુણ ગણિત વિદ્યાના ગણિયેરે, તનનન તાનાં લ્યો. ૪
અબળાનાં ભાગ્ય આજ ખૂલ્યાંરે, તનનન તાનાં લ્યો;
ભણવા એહાં ને વહેમ ભૂલ્યાંરે, તનનન તાનાં લ્યો. ૫
દુઃખના તો વહિ ગયા દહાડારે, તનનન તાનાં લ્યો;
દિન રૂડા પ્રભુએ દેખાડ્યારે તનનન તાનાં લ્યો. ૬
લીધી લેખણ ખડિયો પાટીરે, તનનન તાનાં લ્યો;
દુશ્મનનાં દિલ પડયાં ફાટીરે, તનનન તાનાં લ્યો. ૭
ભૂતપ્રેતનો વહેમ ગયો ભાગીરે, તનનન તાનાં લ્યો;
જોત જ્ઞાનની જીવમાં જાગીરે, તનનન તાનાં લ્યો. ૮
હવે ઠગથી નહિજ ઠગાઇએરે, તનનન તાનાં લ્યો;
હવે નિર્લજ્જ ગીત નહિ ગાઇએરે, તનનન તાનાં લ્યો. ૯
હવે અદબ ધરી ઉચરીએરે, તનનન તાનાં લ્યો;

હવે ઠોઠ જેવાં નહિ ઠરીએરે તનનન તાનાં લ્યો.૧૦
હવે સમજણ પામશું સારીરે, તનનન તાનાં લ્યો;
હવે ચાલશું ચિત વિચારીરે, તનનન તાનાં લ્યો.૧૧
હવે સંપનો શિખશું સુધારોરે, તનનન તાનાં લ્યો;
દલપતનો દેવ સંભારોરે તનનન તાનાં લ્યો.૧૨

ગરબી ૮૫ મી.

ઈશ્વરની માયા વિષે.—ગરબી ૧ લી.

"ઓ વાંસલડી, વેરણ થઈ લાગી તું વ્રજની નારને."
એ રાગ.

સુણ સાહેલી, ઇશ્વરની માયાનો અદ્‌ભુત ખેલ છે;
અચરજ ઉપજે, રચના એવી ઠામોઠામ રચેલ છે.—ટેક.
જીવ જંતુની કાયા જામી, આકાર ભલા એ કેમ પામી?
ખોળતાં નવ દીસે ખામી; સુણ સાહેલી૦ ૧
જળ જંતુ તો ઉપજે જળમાં, મળના કીડા ઉપજે મળમાં,
એ પિંડ કેણે ઘડિયા પળમાં? સુણ સાહેલી૦ ૨
બોલે છે તેમાં કોણ બેઠું? એ પવન સંગાતે શું પેઠું?
જો પવન જતાંજ પડે હેઠું; સુણ સાહેલી૦ ૩
હલકા જંતુ મોટા હાથી, સૌ પેટ ભરે છે તે શાથી?
આહાર ન રાખે એ *આથી; સુણ સાહેલી૦ ૪
જે જીવોને કીધા જેવા, ઉદ્યમ સોંપ્યા સૌને એવા,
નવ પામે પળ વિરતિ† લેવા; સુણ સાહેલી૦ ૫
ગણી જો તારાગણ કોડગમે, આધારવિના આકાશ ભમે,
એ અકળિત વાત કળાય કયમે? સુણ સાહેલી૦ ૬
રવિ કિરણો રોજ પ્રકાશ કરે, વળિ તે ફરતા ગ્રહ તો વિચરે,
તે ફેર નિયમસર કેમ ફરે? સુણ સાહેલી૦ ૭
તે તૂટે તો કોણ સાંધે છે? તે છૂટે તો કોણ બાંધે છે?
બહુ વર્ષ વિસા વણવાંધે છે; સુણ સાહેલી૦ ૮
મોંબંધ ઘડો વનમાંહિ મળે, માંહિ શું છે તે કહો કોણ કળે?
વળિ તે સંશય શી રીત ટળે? સુણ સાહેલી૦ ૯
ધણિ નવ દીસે ત્યાં ધરનારો, તહિ કોણ કહે કોણ કરનારો?
તે સ્થીર હશે કે ફરનારો? સુણ સાહેલી૦ ૧૦
નથિ દીઠો કોઈએ નજર ભરી, નથિ બોલ્યો તે કોઇ સાયજરી
સઉ ઉચરે છે અનુમાન કરી; સુણ સાહેલી૦ ૧૧
નથિ જાણતું કોઈ એનું નામે, કલ્પિત નામો કીધાં આમે,
એ સત્ય કહ્યું દલપતરામે; સુણ સાહેલી૦ ૧૨

ગરબી ૮૬ મી.

ઇશ્વરની માયા વિષે.—ગરબી ૨ જી.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

સુણ સાહેલી ઇશ્વરની માયા જોઇ અચરજ ઉપજે;
જોઇ મન મારૂં, કોડ વિચાર કરે પણ સંશય શું તજે?—ટેક.
કોઇ સર્વ પ્રકારે સુખિયા છે, કોઇ દેહ ધરીને દુખિયા છે,
કોઇ મનુષ્ય ઘણામાં મુખિયા છે; સુણ સાહેલી૦ ૧
કોઇ ગર્ભ થકી પણ જાય ઝરી, કોઈ જન્મ ધરીને જાય મરી,
કોઇ સંવત્સર સો પૂર્ણ કરી; સુણ સાહેલી૦ ૨
કોઇ પામે છે માગ્યા મેવા, કોઇ ભવથી ભીખારી જેવા,
એ શા કારણ ઉપજ્યા એવા? સુણ સાહેલી૦ ૩
કોઇ દેહ ધરીજ દિવાના છે, કોઇ મહાપંડિત મનમાન્યા છે;
કોઈ મૂગા કોઇ મરતાના છે; સુણ સાહેલી૦ ૪
એ પરભવનું કાંઇ કર્મ હશે? કે કારણ બીજા કોઇ હશે?
અંતે કેવો ઇનિસાફ થશે? સુણ સાહેલી૦ ૫
પશુ પંખી જાતે કેવા છે? જો દીવાના જન જેવા છે,
એને શું લેવા દેવા છે? સુણ સાહેલી૦ ૬
*એ નરકે કે સ્વર્ગે જાશે? અંતે એની ગતિ શી થાશે?
એ કેમ નકી કરિ કહેવાસે? સુણ સાહેલી૦ ૭
ઇશ્વરને તો સૌ સરખા છે, નબળા સબળા સંયમ નરખ્યા છે.
કોઇ દિલગિર ને કોઈ હરખ્યા છે; સુણ સાહેલી૦ ૮
થાવર પ્રાણી તો થિર રહેછે, નહિ એમાં અકલ કશી કહેછે,
શાં પાપ થકી સંકટ સહેછે? સુણ સાહેલી૦ ૯
જે દુનિયા મધ્યે દેહ ધરે, તે એક બિજાનો અહાર કરે,
તેથિ પુણ્ય હશે કે પાપ ભરે? સુણ સાહેલી૦ ૧૦
જેને બુદ્ધિ આપી જેવી, એને સમજણ ઉપજે એવી,
હશે કર્તાની ઇચ્છા કેવી? સુણ સાહેલી૦ ૧૧
છે ઇશ્વર શી મરજીતારી, નહિ સમજિ શકી સમજણ મારી,
દલપત કહિ દે છે પોકારી; સુણ સાહેલી૦ ૧૨

ગરબી ૮૭ મી.

પ્રભુના મહિમાની ગરબી.

"આજ મારે આંગણે રે, પ્રભુજી દાતણ કરતા જાઓ."—એ રાગ

*સંઘરી. † વિશ્રામ.

*ગાંડા જનો.

સખી મેં તો સજીરે, પૂરી પરમેશ્વર શું પ્રીત;
હવે હું હેતથીરે, ગાઉં ગોવિંદગુણનાં ગીત. ૧
જગ જેણે રચ્યુંરે, જેણે રચિ આ રાશી બાર;
મહિમા મુખ થકીરે, કહેતાં કોઈ ન પામે પાર. ૨
વિધ વિધ નામથીરે, જેને ભજે સકળ સંસાર;
ઇશ્વર એક છેરે, નૈતમ નોધારાં આધાર. ૩
ભાષા ભેદથીરે, નોખાં નોખાં પડિયાં નામ;
રહેણી રાખતીરે, કથણી કથવાનું શું કામ? ૪
પર ઉપકારથીરે, રીઝે તે રાજા અધિરાજ;
તે માટે સદારે, કરવું ઉત્તમ એવું કાજ. ૫
સૌ સંપી મળીરે, જો રહિયે દિવસને રાત;
ભજીએ ભાવથીરે, તો રીઝે તે જગનો તાત. ૬
અન્ય ઉપાયથીરે, તે પ્રભુ થાય નહીજ પ્રસંન;
મર્મ વિચારીનેરે, મનમાં સમજે સમજુ જંન. ૭
જનમી જગતમાંરે, કરવાં પ્રભુ રીઝે તે કામ;
સાર્થક તે સદારે, દિલમાં જાણે દલપતરામ. ૮

ગરબી ૮૮ મી.
ઇશ્વર મહિમા વિષે.

"વાલા તમે પુરૂષ અમે નારી."—એ રાગ.

જયજય પ્રભુ અંતરજામી,
બળવંત વિદિત બહુ મામીરે; જયજય૦—ટેક.
તુજ મહિમા જગમાં છે મોટો,
વાણી પાર ન પામીરે; જયજય૦ ૧
કોઇ પ્રકારે તારાં કૃતમાં,
ખચિત નથી કાંઇ ખામીરે; જયજય૦ ૨
તુજ જશ વગર વડી વડી વાતો,
કહીએ સર્વ નકામીરે; જયજય૦ ૩
તું ઇશ્વિર અધિદેવ અમારો,
ધીમંત† અવિચળ ધામીરે; જયજય૦ ૪
અશરણ શરણ સદા તું એકજ,
સૃષ્ટિ સકળનો સ્વામીરે; જયજય૦ ૫
તુજ ભક્તોપર સંકટ શત્રુ,
શસ્ત્ર શકે ન ઉગામીરે; જયજય૦ ૬
દલપતરામ કહે તુજ જશમાં,
મુજ મનવૃત્તિ વિરામીરે; જયજય૦ ૭

† બુદ્ધિમાન.

ગરબી ૮૯ મી.
ઇશ્વર સ્તુતિ વિષે.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

જય જય પ્રભુ કરૂણાકારી.
અમે સ્તુતિ ઉચ્ચરિયેં તારીરે; જયજય૦—ટેક.
તે સૂરજ શશી તારા સરજ્યાં,
સૃષ્ટી તેં શણુગારીરે; જયજય૦ ૧
સાગર શૈલ સરોવર સરિતા,
પશુ પક્ષી નરનારીરે. જયજય૦ ૨
સરજીને વળી તું સંભાળે,
ધર્મ પોતાનો ધારીરે; જયજય૦ ૩
નાથ વળી તેં કીધા નિયમો,
વિવિધ પ્રકાર વિચારીરે; જયજય૦ ૪
ધ્યાન અમે ઉર તારૂં ધરીએ,
સદા તને સંભારીરે; જયજય૦ ૫
અહોનિશ તુજ ઉપકાર ઉચરીએ,
અલ્પ મતીથી અમારીરે; જયજય૦ ૬
એ પ્રભુ રક્ષણ કરજે અમારૂં,
આપદ સમય ઉગારીરે જયજય૦ ૭
દલપતરામ સદા તને વદે,
ધ્યાન હૃદયમાં ધારીરે; જયજય૦ ૮

ગરબી ૯૦ મી.
ઇશ્વર સ્તુતિની ગરબી.

"ખેલ ખેલરે ભવાની મા, દોશીડા મઢ હેઠ."—એ રાગ.

ધન્ય ધન્યરે સૌના આધાર, જય દેવાધિદેવ;
કરૂણાસાગર કોટિ જગ કર્તાર, જય દેવાધિદેવ. ૧
ભગવત અખિલ ભુવનનો તું ભુપાળ, જય દેવાધિ૦
દુઃખવિદારણ દીસે દીનદયાળ, જય દેવાધિ૦ ૨
નિર્મળ ઓપે તારાં અગણિત નામ, જય દેવાધિ૦
પ્રભુ તું વિપત્તિ વેળાનો વિશ્રામ, જય દેવાધિ૦ ૩
અમને સદૈવ સારી બુદ્ધિ આપ, જય દેવાધિ૦
કષ્ટ અનેક પ્રકાર તણાં તું કાપ, જય દેવાધિ૦ ૪
અમને આશ્રયદાતા તું છે એક, જય દેવાધિ૦
અદ્ભુત તેં ઉપજાવ્યાં કામ અનેક, જય દેવાધિ૦ ૫
તારો પ્રગટ દિસે છે પૂર્ણ પ્રતાપ, જય દેવાધિ૦

પ્રભુતાથી કર પ્રલય અમારાં પાપ, જય દેવાધી૦ ૬
ભજીએ તુજને અંતર રાખી ભાવ, જય દેવાધી૦
ઠીકા ઠીક કર્યો એ અમે ઠરાવ, જય દેવાધી૦ ૭
અંતરજામી તુ અંતરનો જાણ, જય દેવાધી૦
વદીએ શાં વળિ એથિ વિશેષ વખાણ? જય દેવાધી૦ ૮
પાય નમીને કરીએ નિત્ય પ્રમાણ, જય દેવાધી૦
દાસ તમારો જાણો દલપતરામ, જય દેવાધી૦ ૯

ગરબી ૯૧ મી.

કરજ વિષે.

"મા તુ પાવાની પટરાણી, ભવાનીમા કાળકારે લોલ." એ રાગ.

કરજ ન કરશો અધિકું કોઇ, કરજ સંકટ કરેરે લોલ;
સમજુ જન તો જગમાં જોઇ, દિલે સમજી ડરેરે લોલ. ૧
સુણતાં દિલમાં થાશે દુઃખ, કથન કટુ કાનથીરે લોલ;
કરવું પડશે નીચું મૂખ, અતી અપમાનથીરે લોલ. ૨
ફરિ ફરિ નિત્ય નિત્ય ફેરા ખાઇ, અતિ અકળાવશેરે લોલ;
એ દુઃખથી અતિશે અકળાઇ, ભોજન નહિ ભાવશેરે લોલ. ૩
ખમશો મેણાં કેરા માર, વિરમ બહુ વેણમાંરે લોલ;
નિશ દિન નહિ આવે નિરધાર, કે નિદ્રા નેણમાંરે લોલ. ૪
પછિ તો કરશો તેની પાસ, કે જૂઠા વાયદારે લોલ;
સુણિ સૌ જન તજશે વિશ્વાસ, ફરજેતી ફાયદારે લોલ. ૫
વળતી થઇને સત્યે વિહીન, જુદે રસ્તે જશોરે લોલ;
દાનત ફરશે પછિ દિન દિન, કે તસ્કર તમે થશોરે લોલ. ૬
અતિશે થાશો પર આધીન, કરજ કીધા થકીરે લોલ;
તેથી દેખશો દુખના દીન, નથી સુખડું નકીરે લોલ. ૭
સો ધન દેવું જેને શીશ, ન ટેકે તે ટકેરે લોલ;
જો તે જન હોય ન્યાયાધીશ, ન ન્યાય કરી શકેરે લોલ. ૮
ઓશિયાળો એનો અવતાર, સિપારશ સાંભળેરે લોલ;
જાણે કરતાં કોઈ પ્રકાર, કરજ મારૂં વળેરે લોલ. ૯
કરજ નહી તેને સુખ સાત, જાણો દિન જામનીરેલોલ;
દિલ ધરજો સુખદાયક વાત, આ દલપતરામનીરે લોલ. ૧૦

ગરબી ૯૨ મી.

આશા વિષે.

"શંકર વસે કૈલાસમાં."—એ રાગ.

આશાનો અત આવે નહીરે, શોધે ન મળે સુમાર;
આવે ન છેડો આકાશનો, હાંરે એવી આશા અપાર. આ૦ ૧
સીમા આકાશની ક્ષિતિજનીરે, જોતાં પાસે જણાય;
જેમ જેમ જઇએ આગળે, હાંરે તેમ આઘી તે જાય. આ૦ ૨
નિર્ધન જન ધનને ચહેરે, મુઠી સોની હમેશ;
જાણે મળે મને એટલું, હાંરે નહી વાંછું વિશેષ. આ૦ ૩
સો મળતાં ઇચ્છે સહસ્રનેરે, લક્ષ* લાખે બંધાય;
કરે ઇચ્છા પછી ક્રોડની, હાંરે પછી અબજે ઇછાય. આ૦ ૪
આખી પૃથ્વીનું રાજ એકનેરે, મળે મન ન ધરાય;
અધિક હોમે જેમ આગનો, હાંરે ભડકો ભારે જણાય. આ૦ ૫
આશાથી આ સંસારનોરે, ચાલે સર્વે વ્યવહાર;
ભાંગે આશા તો ભાંગી પડે, હાંરે સર્વ વાતે સંસાર. આ૦ ૬
નોકર કરે છે નોકરીરે, રાજા કરે છે રાજ;
ધંધારથી ધંધો કરે, હાંરે એ તો આશાથી આજ. આ૦ ૭
સારાં ભૂડાં કામ સૌ કરેરે, એ તો આશાથી આમ;
જશ કે જર માટે કરે, હાંરે કાંતો પરલોક કામ. આ૦ ૮
આયુષ્યનો છેડો આવતાંરે, બાકી માસ કે બે માસ;
બંધાતું તોય તાણે ધુંસરૂં, હાંરે ઉરમાં જીવ્યાની આશ. આ૦ ૯
પુન્ય કરે છે પરમારથીરે, પાપી કરે છે પાપ;
આશાથી એ બેઉ જાણજો, હાંરે પ્રૌઢ તેનો પ્રતાપ. આ૦ ૧૦
લૂટારૂએ માર્યું માનવીરે, લૂટયું પામીને લાગ;
જાણે આ જર હું ભોગવું, હાંરે તેને કરડયો ત્યાં નાગ. ૧૧
આશા છે અતિ ઉપયોગનીરે, કરે રૂડાં જો કામ;
સારી શિખામણ આ સુણી, હાંરે દે છે દલપતરામ. આ૦ ૧૨

ગરબી ૯૩ મી.

સંકટમાં ધીરજ રાખવા વિષે.

"એક વાર ઓધવ ગોકુળ સાંચરોરે."—એ રાગ.

સંકટ સમયે ધીરજ ધારિયેરે,
કંઇપણ કરિયે નહી કલ્પાંતજો;
ચિત ચેતી ઉપાય વિચારિયેરે,
સર્વ પ્રકારે રહીને શાંતજો. સંકટ સમયે૦ ૧

* વિચાર.

કાંઇએ લાભ નથી કલ્પાંતથીરે,
ઉલટું અતિશય ઉપજે દુઃખજો;
સૂજે ઉપાય તો મન શાંતથીરે.
સંકટ ટાળી લઇએ સૂખજો. સંકટ સમયે૦ ૨
મૂરખ માણુસ તો મુંઝાઈ મરેરે,
ધીરજ ધારે છે ધીમંતજો;
મિત્ર સમીપે એ દુઃખ ઉચરેરે,
એ પછિ દુઃખનો આણે અંતજો. સંકટ સમયે૦ ૩
જેનો ઉપાય જોતાં નવ જડેરે,
સમજણથી સુખ શાંતી થાયજો;
સુર નર સૌને શિર સંકટ પડેરે,
એમ વિચારે અંતરમાંયજો. સંકટ સમ૦ ૪
ગ્નાની કે અગ્નાની જન તણીરે,
પીડા પડયે પરીક્ષા થાયજો;
ગ્નાની જન ધીરજ ધારે ઘણીરે,
અગ્નાની અતિશે અકળાયજો. સંકટ સમયે૦ ૫
ઉર આણો વાતો ઇતિહાસનીરે,
કંઇકે કેવાં વેઠયાં કષ્ટજો ?
વૈભવતા તજી રાજ નિવાસનીરે,
ભટકયાં વનમાં થઇને ભ્રષ્ટજો. સંકટ સમયે૦ ૬
એની આગળ આપદ આપણુંરે,
ગણતાં ગણતીમાં ન ગણાયજો;
ઘટમાં એમ વિચારી જુવે ઘણુંરે,
તો અકળામણ ઓછી થાયજો. સંકટ સમયે૦ ૭
આ અવસર પણ જો જગમાં જુઓરે,
બહુ દુખિયા લોકો દેખાયજો;
ઓછા દુઃખથી શું અતિશે રૂઓરે ?
મહા દુઃખ પડતાં કેમ ખમાયજો?સંકટ સમયે ૮
મોટાને સંકટ મોટાં નડેરે,
છોટાને દુઃખ છોટું છેકજો;
મોભને ખીલા બહુ ખમવા પડેરે,
વળિને વાગે ખીલો એકજો. સંકટ સમયે૦ ૯
પાપતણાં ફળ પીડા પામીએરે,
સુકર્મનાં ફળ સુખ સૌ ઠામજો;
એમ ઠરાવ્યું અંતરજામીએરે,
દિલથી કહે છે દલપતરામજો. સંકટ સમયે૦૧૦

ગરબી ૯૪ મો.

સાત પ્રકારનાં અતિ સુખ વિષે.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

સુણજો વર્ણન અતિ સુખ સાતનુંરે,
એ થકી ઉલટાં છે અતિ દુઃખજો;
તનમન ભજન કરો જગતાતનુંરે,
સર્વ પ્રકારે આપે સૂખજો; સુણજો૦ ૧
સૌથી સુખ તો શ્રેષ્ઠ શરીરનુંરે,
રગમાં રંચ રહે નહિ રોગજો;
વપુ જાણે જેવું શૂરવીરનુંરે,
ઇચ્છિત કરી શકે ઉદ્યોગ જો. સુણજો૦ ૨
સુખ બીજું ધંધો સારો જડેરે,
અલ્પ નહી કોઇની ઓશિયાળજો;
કોઇ દિન કરજ નહી કરવું પડેરે,
સ્વતંત્રતા દીસે સૌ કાળજો, સુણજો૦ ૩
સુખ ત્રીજું વર વહુ સારાં મળેરે,
પરણુ વધે પરસ્પર પ્રેમજો;
હૈયે હરખ હમેશાં હળહળેરે,
દેખે સદા દિવાળી જેમજો. સુણજો૦ ૪
ચોથું સુખ જો સુપુત્ર સાંપડેરે,
માત પિતાની પ્રતિમા પાળજો;
નિરખી ચિતમાં ઉમળકો ચડેરે,
કથન ન લોપ કરે કોઇ કાળજો. સુણજો૦ ૫
રહેવા ઘર રૂડું સુખ પાંચમેરે,
તે જ્યાં રૂડું ન્યાયી રાજજો;
સુખની વસ્તુ મળે સરવે સમેરે,
સદા વસે જ્યાં સુગ્ન સમાજજો. સુણજો૦ ૬
છઠું સુખ ઉત્તમ અધિકાર છે રે,
માન પ્રતિષ્ઠા માણસ માંઇજો;
વિદ્યાદિક એનો આધાર છે રે,
કાવ્યકળાદિક પણ ગુણ કાંઇજો. સુણજો૦ ૭
મિત્ર પવિત્ર મળે સુખ સાતમેરે,
સુખનું મૂળ સદા સતસંગજો;
સદા સહાય કરે સંકટ સમેરે,
આત્મા એકજ જૂદાં અંગજો. સુણજો૦ ૮
સૌ સુખ શોભે છે સુગ્નાનથીરે,

સુજ્ઞાને સંતોષ રખાયજો;
નહિતો તૃષ્ણા કેરા તાનથીરે,
સુખ સૌ દુઃખ રૂપે દેખાયજો. સુણજો૦ ૯
જગતૃપતિ આપે સુખ જેટલુંરે,
પાડ ગણીને કરો પ્રમાણજો;
આપણું સુકૃત તો અતિ એટલુંરે,
કયાં છે કહેછે દલપતરામજો. સુણજો૦ ૧૦

ગરબી ૯૫ મી.

પ્રશ્નના ઉત્તરની ગરબી.

"પ્રેમની પ્રેમની પ્રેમનીરે, મને લાગી કટારી પ્રેમની."
એ રાગ.

સત્ય કહું આગળ સમાજનીરે,
સુણ સાજની સાજની સાજની;
ગોઠવણી ગરીબનિવાજનીરે, સુણ સાજની૦—ટેક.
સારાં માણસ કરે શાની ચાહના?
લાજની લાજની લાજનીરે. સુણ સાજની૦ ૧
જનના શીરપર શાની જરૂર છે?
રાજની રાજની રાજનીરે. સુણ સાજની૦ ૨
પ્રધાનને શાની જુક્તિ જાણવી?
કાજની કાજની કાજનીરે. સુણ સાજની૦ ૩
કોહિનૂરથી શોભા વધી શેની?
તાજની તાજની તાજનીરે. સુણ સાજની૦ ૪
સર્વે પ્રાણીને શી શી ફિકર છે?
ખાજની ખાજની ખાજની રે. સુણ સાજની૦ ૫
પંખીના પડને બીક બહુ શેની?
બાજની બાજની બાજનીરે. સુણ સાજની૦ ૬
છેક નિર્ધન કરે શેની છાપરી?
છાજની છાજની છાજનીરે. સુણ સાજની૦ ૭
તેના ભોજનમાં શોભા શેની?
પ્યાજની પ્યાજની પ્યાજનીરે. સુણ સાજની૦ ૮
દેણદારને ચિત્ત ચિંતા શેની?
વ્યાજની વ્યાજની વ્યાજનીરે. સુણ સાજની૦ ૯
કહે દલપત ઘડી ઉત્તમ ક્યારની?
આજની આજની આજનીરે. સુણ સાજની૦ ૧૦

ગરબી ૯૬ મી.

કેવા ગુણ કેનામાં છે તે વિષે.

"હાં હાંરે પટોળાં પાટણનાં."—એ રાગ.

હાં હાંરે કે કનક કટાય નહી,
હાં હાંરે સુજન ગુણ જાય નહી;
હાં હાંરે પથર પલળેજ નહી,
હાં હાંરે કુટિલ ગુણ લેજ નહી. ૧
હાં હાંરે નિધી છલકાય નહી,
હાં હાંરે મોટા છકિ જાય નહિ;
હાં હાંરે અફીણ મીઠું થાય નહી,
હાં હાંરે નઠોર સુધરાય નહી. ૨
હાં હાંરે નદી સૌ સાગરમાં,
હાં હાંરે કે સંપ તો નાગરમાં;
હાં હાંરે વસંત ઉત્તરાયનમાં,
હાં હાંરે ગમત તો ગાયનમાં. ૩
હાં હાંરે શોભા તો સાજનમાં,
હાં હાંરે મોટાઇ તો મહાજનમાં;
હાં હાંરે સુગંધ તો કેશરમાં,
હાં હાંરે કૃપા પરમેશ્વરમાં. ૪
હાં હાંરે શિતળતા ચંદરમાં,
હાં હાંરે ઉધમ તો બંદરમાં;
હાં હાંરે મધુરતા તો સાકરમાં,
હા હાંરે નમનતા ચાકરમાં. ૫
હાં હાંરે ચતુરાઇ ચણવામાં,
હાં હાંરે ભલા ગુણ ભણવામાં;
હાં હાંરે કે રેશમ મુગટામાં,
હાં હાંરે કે જોખમ જુગટામાં. ૬
હાં હાંરે કુટુંબ તો પરિવારે,
હાં હાંરે કે રાજ તો તરવારે;
હાં હાંરે કે જુગતી જંતરમાં,
હાં હાંરે અકલ તો અંતરમાં. ૭
હાં હાંરે કે ઝાડ બહુ ઝાડીમાં,
હાં હાંરે કે ફળ ફૂલ વાડીમાં;
હાં હાંરે પવિત્રાઇ પાણીમાં,
હાં હાંરે વિવેક તો વાણીમાં. ૮
હાં હાંરે કે લોભ તો સ્વારથમાં,

હાં હાંરે કે પુણ્ય પરમારથમાં;
હાં હાંરે કે નીર તો વૃષ્ટિનું,
હાં હાંરે કે તેજ તો દૃષ્ટિનું. ૯
હાં હાંરે કે દૂધ તો ગાયતણું,
હાં હાંરે કે હેત તો માય તણું;
હાં હાંરે કે શકિત સકળ પતિની,
હાં હાંરે કે દીનતા દલપતિની. ૧૦

ગરબો ૯૭ મી.

ભવિષ્ય કાળનાં ચિહ્ન વિષે ગરબી.

"અલબેલીરે અંબે માત, જોવાને જઇએ."—એ રાગ.

સુણો સુણોરે સજ્જન લોક, ચિન્હો આગમનાં;
સુખ દુઃખ સંભવ સંજોગ, સઘ સમાગમનાં.—ટેક.
કિડિયો ઇંડાં લઇ નિકળે ને, બોલે દાદુર મોરરે;
એ એંધાણ ઉપરથી જાણો, જળ વૃષ્ટિનું જોર. ચિન્હો. ૧
કુકડા કૂકૂ શબ્દ કરે ને, જાગે પંખી જાતરે;
એ ઉપરથી એમ સમજવું, પડશે હવે પ્રભાત. ચિન્હો. ૨
અંગ વિષે ઉકરાટા આવે, થાય ન અંન પચાવરે;
એ એંધાણ ઉપરથી જાણો, દેશે જ્વર દેખાવ. ચિન્હો૦ ૩
સગાં જનોને શત્રુ સમજે, શત્રુસગાં સમાનરે;
વિનાશ કાળે વિપરીત બુદ્ધિ, નિશ્ચય એજ નિદાન. ચિન્હો૦ ૪
કુટુંબમાં જ્યાં કુસંપ પેસે, વસે નહી વિશ્વાસરે;
એક બીજાનું બોલ્યું નગમે, તો ત્યાં લક્ષ્મીવિનાશે. ચિન્હો૦ ૫
ઉપજ થકી અદકું ખરચે ને, ફોગટ મન ફૂલાયરે;
તો તેને ઘેર થોડી મુદતમાં, દરિદ્રતા દેખાય. ચિન્હો૦ ૬
બળિયા સાથે બળ બાંધીને, વળિ વળિ કરે વિવાદરે;
કોઇ સમે સંકટમાં પડશે, અતી ઉતરશે નાદ. ચિન્હો૦ ૭
કુસંપ જાતાં સંપ વધે ને, મન સૌનાં મળિ જાયરે;
તો જાણો તેના ઘર મધ્યે, સુખને સંપત્તિ થાય. ચિન્હો૦ ૮
હંસ તણી સંગત છોડીને, સેવે કાગ શિયાળરે;
તો જાણો તેના પર પડશે, જગમાં કાંઈ જંજાળ. ચિન્હો૦ ૯
જે રાજાને રૈયત નિંદે, જુલમ જુલમ કહેવાયરે;
તેરાજાના રાજ મહેલમાં, કાંઈપણ વિપરીત થાય. ચિન્હો૧૦
જે પર ત્રૂઠે કે રૂઠે પ્રભુ, જેની કરણી જેવી રે;
કહેદલપત તે જનના મનમાં, ઉપજે બુદ્ધિ એવી. ચિન્હો૦ ૧૧

ગરબો ૯૮ મી.

ઉદ્યમ કર્મ વિષે.

"સુંદરબાઈ ચાલ્યાં સાસરિયે."—એ રાગ.

સખિ જો કદિ ઉદ્યમ નવ ફળિયો;
તોય નશીબ થકી તે બળિયો, બહેન,
ઉદ્યમ વિણ નહિ નશિબ ફળે. ૧
કોઇ ન રહે નશીબ વિશ્વાસે,
સૌ ઉદ્યમ કરવા ધારો, બહેન, ઉદ્યમ વિણ૦ ૨
પંખો પકડી જો ન હલાવે,
પંખાનો પવન નઆવે, બહેન, ઉદ્યમ વિણ૦ ૩
વણ ખેડે ખેતર નવ પાંકે,
રહિ નશિબ ભરૂંસે થાકે, બહેન. ઉદ્યમ વિણ૦ ૪
કોઈ ઉદ્યમ વિણ ધનપતિ થાશે,
તે જોઈ ઉદ્યમ ન તજાશે, બહેન. ઉદ્યમ વિણ૦ ૫
વગડાઉ કર્પણ નજરે આવે,
જોઈ કોણ કર્પણ નહિ વાવે? બહેન. ઉદ્યમ વિણ૦ ૬
વણ ખોદે નદિયો સંચરશે,
જોઈ કોણ કુવા નહિ કરશે? બહેન. ઉદ્યમ વિણ૦ ૭
જો નશીબનો ભરૂંસો રાખો,
તો ચૂલા કાઢી નાખો, બહેન. ઉદ્યમ વિણ૦ ૮
જો નશીબનો ભરૂંસો લાવે,
બાળકને શીદ ભણાવે? બહેન. ઉદ્યમ વિણ૦ ૯
ઉદ્યમ આદરીએ આગળથી,
પછિ નશીબ તો પાછળથી, બહેન. ઉદ્યમવિણ૦ ૧૦
અક્કલહીણા આળસવંતા,
રહેનશિબ નશીબ કરંતા, બહેન. ઉદ્યમ વિણ૦ ૧૧
ઉદ્યમનો મહિમા સૌ ઠામે,
દીઠો છે દલપતરામે, બહેન. ઉદ્યમ વિણ૦ ૧૨

ગરબી ૯૯ મી.

મૂરખ આગળ કાગળ બોલે નહિ તે વિષે.

"ધન્ય અંબે માત, વસિયાં ડુંગર માંયરે, જાયગા જોઇને. એ રાગ."

ગન શરમાશે, જંગલિ જન આગળ કાગળ નબોલે
જે જન પાસે, કાગળ નવ બોલે તે જંગલિ તોલે—ટેક
એક મહેતે જંગલિ જન સાથે,
મોકલ્યાં ફળ કાગળ દઈ હાથે,

ગયો જંગલિ ગાંસડી લઈમાથે; મન શરમાશે૦ ૧
કહે જંગલિ, "જ્યાં ફળ ગણિ લેશે,
કેટલાં છે તે ત્યાં કોણ કહેશે ?"
કહે મહેતો "કાગળ કહિ દેશે;" મન શરમાશે૦ ૨
અરધે રસ્તે તે તો આવ્યો,
ત્યાં વિચાર તે મનમાં લાવ્યો,
"કાગળ દઇ મુજને ખીવરાવ્યો;" મન શરમાશે૦ ૩
"કાગળને મુખ કે જીભ નથી,
તો કહેશે કથન કિયા મુખથી ?
સંતાડું ફળ હું તો સુખથી;" મન શરમાશે૦ ૪
કહેવા લાગ્યો કાગળ લઈને,
"ભાઇ જો તું બોલે ત્યાં જઇને,
તો બોલ અહીં સનમુખ થઇને;" મન શરમાશે૦ ૫
કાંઇ કાગળ નવ બોલે વાણી,
જંગલિએ વાત જુઠી જાણી,
તેથિ લીધાં માંહિથી ફળ તાણી; મન શરમાશે૦ ૬
જઇ ફળ ઢગલો નૃપ પાસ કર્યો,
કાગળ પણ નૃપ આગળજ ધર્યો,
દિલમાં સુરખો કાંઇએ ન ડર્યો; મન શરમાશે૦ ૭
કાગળ વાંચી ફળ ગણી લેતાં,
તે લખ્યા થકી ઓછાં રહેતાં,
પુછ્યું જંગલિને ધમકી દેતાં; મન શરમાશે૦ ૮
કહે જંગલી "કોણ ઓછાં કહેછે?"
નૃપ કહે "આ કાગળ કહી દેછે,"
કહે જંગલિ "વાત જુઠી એ છે;" મન શરમાશે૦ ૯
"જો કાગળ કહે મુજ સાંભળતાં,
જે દિધા પ્રમાણે નથી મળતાં,
તો દંડ કરો મારો વળતાં;" મન શરમાશે૦ ૧૦
રાજા કહે "મૂરખ જન પાસે,
કાંઈ કહેતાં કાગળ શરમાશે,
સમજુ સાથે બોલવા ચહાશે;" મન શરમાશે૦ ૧૧
સુણિ જંગલિ અચરજ ઉર ધરે,
"આ માણુસ નહિ પણ દેવ ખરે,
જડ વસ્તુ જે સંગ વાત કરે;" મન શરમાશે૦ ૧૨
નૃપે ત્રાસ બતાવ્યો તે ઠામે,
પછિ સાચું બોલ્યો પરણામે,
દિલ વાત ધરી દલપતરામે; મન શરમાશે૦ ૧૩

ગરબો ૧૦૦ મો.

દયા વિષે.

"અલબેલીરે આપે માત, જોવાને જઇએ."–એ રાગ

પ્રભુ રીઝવવા શુભ પેર, દયા દિલમાં રાખો;
કરૂણા નિધિ કરશે મહેર, પુરશે અભિલાખો–ટેક
દયા ન દીસે જેના દીલમાં, તે નહિ જનની જાતરે;
વાઘ વરૂ જેવા વનચરની, નિશ્ચે તેતો નાત. દયાદિલ૦ ૧
કવિ કોવિદ સર્વે મળિ કહેછે, દયા ધરમનું મૂળરે;
તજે દયા તેને તો થાશે, પરમેશ્વર પ્રતિકૂળ. દયા દિલ૦ ૨
જો કોઇ આપણું દુઃખ દેખીને, દયા ધરે કરિ પ્રીતરે;
એને કેવી આશિષ દેશું, ચતુર વિચારો ચિત્ત. દયાદિલ૦ ૩
અતિ નિર્દય થઇને આપણને, કરે ઘણી વિધિ ઘાતરે;
પ્રભુ તેને કાંઇ શિક્ષા કરશે, જુઓ વિચારી વાત દયાદિ૦ ૪
ગરીબનો બેલી ઇશ્વરછે, સમર્થ સાચો ન્યાયીરે;
ગરીબને સુખ દુઃખ દીધાનું, ભોગવશો ફળ ભાઈ. દયાદિ૦ ૫
ઉપકારી જનના અંતરમાં, દયા રહે દિન નીશરે;
દુખિયાનાં દુઃખ હરવા માટે, સંકટ લે નિજ શીષ. દયાદિ૦ ૬
જો જીવી ઉપકાર ન કીધો, તુચ્છ છે જીવતર તેહરે;
પરઉપકારે જીવતર તજીએ, ઉત્તમ જીવતર એહ. દયાદિલ૦ ૭
ગરીબના નીસાસા લાગે, જો તે દીલ દુખાયરે;
જરૂર જગકર્તા નહિ સાંખે, એ મોટો અન્યાય, દયા દિલ૦ ૮
પોતાના સુખ દુઃખનો પોતે, ચિતમાં કરો વિચારરે;
અવરવિષેપણ એમજ સમજો, સુખદુઃખનોનિરધાર. દયાદિ૦ ૯
પરનો માલ પડાવિ ન લેવો, દેવું ન કોઇને દુઃખરે;
દિલ પણ કોઇનું દૂખવવું નહિ, સૌને કરવું સુખ. દયાદિ૦ ૧૦
નિર્દયતામાં અનેક અવગુણ, અસત્ય ને અન્યાયરે;
દયાળુ જનથી દુનિયા મધ્યે, દુષ્ટ કરમ નકરાય દયાદિ૦ ૧૧
દયા વિના તો દેવ ન રીઝે, ભક્તિ કરે ભલિ ભાતરે;
રાજા ખૂનીને નવ રીઝે, સુણિ સુખ મીઠી વાત. દયાદિ૦ ૧૨
દુનિયામાં સૌ દયા ધરેતો, સુખ ઉપજે સૌ ઠામરે;
દેવ રીઝે દલપત તણો, પરલોકે પણ સુખધામ. દયાદ૦ ૧૩

ગરબી ૧૦૧ મી.

જયજયકાર બોલવા વિષે.

"તજો તમે કેફ કરમ કરવું."–એ રાગ.

બોલો જેજેકાર બધી બાઈ; ગીતો રૂડાં સદ્ગુણનાં ગાશો૦–ટેક

કવ્યાં તે ગીતો કંઠે કરજો, અરથ એનો અંતરમાં ધરજો
દિલે તમે દ્વેષ થકી ડરજો; બોલો જેજેકાર બધી બાઇ. ૧
સારે દિન સખી એકઠી થાજો,હળી મળી હૈડામાં હરખાજો,
ગીતો આવાં સદ્‌ગુણનાં ગાજો;બોલો જેજેકાર બધીબાઈ.૨
સંસારમાં સુખિયાં સૌ થાશો. વિવેકી થઈવળિ વખાણશો
જીતી જગ સ્વર્ગ વિષે જાશો. બોલો જેજેકાર બધી બાઈ.૩
ગીતો ગુણ જાણી જે ગાશે, સારૂં ભૂંડું શું છેતેસમજાશે,
રચ્યું જેણે જગ તે રાજી થાશે; બોલો જેજેકાર બધીબાઈ.૪
વખાણો પ્રભુના પરાક્રમને, તથા કર જોડી કહું તમને,
ગીતો ગાતાં સંભારજો અમને;બોલો જેજેકાર બધીબાઈ.૫
હમેશ હરખના દિવસ રહેજો, લાખેણો લાભ સહુ લેજો,
દયાળુ પ્રભુ ઘણું સુખ દેજો; બોલો જેજેકાર બધી બાઈ.૬
સારો દિન સજ્જન સંગતનો, ગણો એજ ઉત્તમ ગમતનો,
દિલે ધરો ઉપદેશ દલપતનો; બોલો જેજેકાર બધી બાઈ.૭

ગરબી ૧૦૨ મી.

મંડળી બરખાસ્ત થવા વિષે,

'મારૂં સોનાનું છે બેડું રે, છેલ છબીલા છોગાળા.'—એ રાગ.

વિનતી કરૂં છેલ્લી વારરે, શાણી સૈયર સાંભળજો;
અતિ હરખ ધરી આ ઠારરે,વળિ વહેલાં વહેલાં મળજો. ૧
આજ અંગે વધ્યો ઉમંગરે, શાણી સૈયર સાંભળજો;
શુભ સજી તમારો સંગરે, વળિ વહેલાં વહેલાં મળજો. ૨
જ્યારે દયા કરે દીન નાથરે, શાણી સૈયર સાંભળજો;
ત્યારે મળે સજ્જનનો સાથરે,વળિ વહેલાં વહેલાં મળજો.૩
આજ દીઠી ક્રોડ દિવાળીરે, શાણી સૈયર સાંભળજો;
મલકંતાં મુખડાં ભાળીરે, વળિ વહેલાં વહેલાં મળજો. ૪
ઈશ્વર આવા દિન આપેરે, શાણી સૈયર સાંભળજો,
વળિ મળિયે પ્રભુ પ્રતાપેરે, વળિ વહેલાં વહેલાં મળજો.૫
આજ ગાયાં ગરબી ગીતરે, શાણી સૈયર સાંભળજો;
નીતિની રીત સહીતરે, વળિ વહેલાં વહેલાં મળજો. ૬
શીખામણ શીખ્યાં સારીરે શાણી સૈયર સાંભળજો;
બહુ સતસંગતિ બલિહારીરે,વળિ વહેલાં વહેલાં મળજો.૭
પોથી વાંચે પંચાશરે, શાણી સૈયર સાંભળજો;
પણ ન પડે જ્ઞાનપ્રકાશરે, વળિ વહેલાં વહેલાં મળજો. ૮
આજ એટલું પામ્યાં જ્ઞાનરે, શાણીસૈયર સાંભળજો;
તમે દીધું જીવનદાનરે, વળિ વહેલાં વહેલાં મળજો. ૯
આજ વિશેષ વધિયો સ્નેહરે, શાણી સૈયર સાંભળજો;
અતિ લાભ ઉત્તમ તો એહરે,વળિ વહેલાં વહેલાં મળજો.૧૦
અમને નિત્ય કરજો યાદરે, શાણી સૈયર સાંભળજો;
ભુલશો નહિ ધરી પ્રમાદરે, વળિ વહેલાં વહેલાં મળજો.૧૧
કાંઇ હોય અમારી ચૂકરે, શાણી સૈયર સાંભળજો;
એ કરજો માફ અચૂકરે,વળિ વહેલાં વહેલાં મળજો. ૧૨
આવાં કરશું સારાં કામરે, શાણી સૈયર સાંભળજો;
દેશે આશિષ દલપતરામરે,વળિ વહેલાં વહેલાં મળજો. ૧૩
સૌ એક સ્વરે એક વારરે, શાણી સૈયર સાંભળજો;
કહો જયજય જગકરતારરે,વળિ વહેલાં વહેલાં મળજો. ૧૪

ગરબી ૧૦૩ મી.

મહારાવ શ્રી ખેંગારજીની ગરબી.

"આવો હરિ રાસ રમો વહાલા."—એ રાગ.

ખમાખમા ખેંગારજીરાવને, દયાવંતસુંદરદેખાવને,ખમાખમ
દીસે રૂડો જાદવકુળદીવો, ગમે જેને નીતિનો રસ પીવો,
જગતમાં વર્ષ ઘણાં જીવો; ખમા ખમા૦ ૧
ભણ્યા છે ભણતર ભલિ ભાતે, વિવેક વિશેષ છે સૌ વાતે,
ચતુર અને ચંચળ છે જાતે; ખમા ખમા૦ ૨
શિખામણ સાંભળીને સારી, અંતરમાં લેછે ઊતારી,
બહુ એની બુદ્ધિની બલિહારી; ખમા ખમા૦ ૩
નવી નવી નિત્ય શીખે નીતી, રૂચે રૂડી રાજાની રીતી,
પ્રજાપર પૂર્ણ ધરે પ્રીતી; ખમા ખમા૦ ૪,
સદા રહે સજ્જનને સંગે, ન એકે અવગુણતો અંગે,
અભ્યાસ ભલો કરે ઉમંગે; ખમા ખમા૦ ૫
હિંમતઘણી મોટીદીસેમનમાં, જાદવકુળ જુસ્સોછે તનમાં
વિવિધ ગુણ વખણાયછે જનમાં; ખમા ખમા૦ ૬
રૈયત જોઇ રાજી રાજી રહેછે, દુવા ખરા દિલથી સૌ દેછે,
કચ્છાધીશ ઘણું જીવો કહેછે; ખમા ખમા૦ ૭
હમેશ એના હેતુ હરખાજો, પ્રભુએની આશા પુરી થાજો,
સંકટ એનાં સર્વ ટળી જાજો; ખમા ખમા૦ ૮
વિદ્વાન જનોનો વિસામો. તેનું રાજતેજ વૃદ્ધિ પામો,
જગતમાં જશ ને જર જામો; ખમા ખમા૦ ૯
થજો એનાં વંશતણી વૃદ્ધિ. સરવ વિધિ પામજો સમૃદ્ધિ,
બહુ બહુ વધજો એની બુદ્ધિ; ખમા ખમા૦ ૧૦
કૃપાનિધિ દેવની કરૂણાથી, હયાત રહો એના હયહાથી,
સુખી થજો સર્વ એના સાથી; ખમા ખમા૦ ૧૧
સદા સુખ કચ્છપતી પામે, ગવાય ગુણો ગામો ગામે,
દિધિ આશિષ દલપતરામે; ખમા ખમા૦ ૧૨

ધોળ.

ધોળ ૧ લું.

બાળકીઓને શીખામણનું ધોળ.

"રાતો ઘોડો રણ પાખરીઓ, શ્વેત ધર્યો શણગાર જોને." એ રાગ.

સ્નેહ સહીત સારી શીખામણ,
કહું તે કાને ધરજો, બહેની.
જો હિત જાણે તો તજિ આળસ,
એજ રીતે આચરજો, બહેની. ૧
મેવા કે મીઠાઈ કોઈ,
મારગમાં નવ ખાઈએ, બહેની.
હલકાં દુનિયામાં દેખાઈએ,
ગાંડાંમાં ગણાઈએ. બહેની. ૨
ઘરમાંથી ચોરી નવ ખાઈએ,
મુખથી માગી લઇએ, બહેની,
પણ જો માતા ના પાડે તો,
રોઇને દુઃખ નવ દઇએ, બહેની. ૩
ભરત ચિત્ર ભાવેથી શીખો,
હોંશ હૈયામાં આણી, બહેની.
સોતાં ઝાડકતાં પણ શિખજો,
કામ તમારૂં જાણી. બહેની. ૪
વાસણ માંજીને વાવરીએ,
પીએ ગળીને પાણી, બહેની.
રસોઇ રૂડી રીતે શીખીએ,
હોંશ હૈયામાં આણી, બહેની. ૫
સર્વે વસ્તુ સંભાળીને,
સજ કરીએ સફાઈ, બહેની.
ગુણવંતી તો ગાફલ ન રહે,
ગમે નહિ ગંદાઇ, બહેની. ૬
મેલી જગ્યામાં નવ રમીએ,
વસ્ત્ર ન કરીએ મેલાં, બહેની.
ભલી નિશાળે ભણવા જાતાં,
છેક ન રહીએ છેલ્લાં, બહેની. ૭
એમ કર્યાથી આગળ જાતાં,
સુખ લેશો સૌ કામે, બહેની. ૮
સમજે તો સારી શીખામણ,
દીધી દલપતરામે, બહેની. ૯

ધોળ ૨ જું.

સુધારા ખાતાના મુહૂર્તનું ધોળ.

"મામેરૂં મોંઘા મૂલનું."—એ રાગ.

સૈયર આજની શોભા હું શી કહું?
આજ આનંદનો ઉભરાઈ, રત્નાગર રેલીઓ;
મળ્યા સરવે સુધારાના સાથીઓ;
ભલે ભભકે સભા છે ભરાઈ, રત્નાગર રેલીઓ. ૧
દાના ગૃહસ્થે દેખાડી ઉદારતા;
માંડયું નવિન સુધારાનું મૂળ, રત્નાગર રેલીઓ;
ધન્ય ધન્ય તેનાં માત તાતને
એને ઇશ થશે અનુકૂળ, રત્નાગર રેલીઓ. ૨
આજ ક્રોડ દિવાળીનો દિન ગણું;
વજડાવીએ નોબત નાદ, રત્નાગર રેલીઓ;
આજ સોનાનો સૂરજ ઉગીઓ;
વરસ્યા વરસ્યા દૂધે વરસાદ, રત્નાગર રેલીઓ. ૩
તરિયા તોરણ બાંધીએ ટોડલે;
મોંઘાં મોતીના પૂરીએ ચોક, રત્નાગર રેલીઓ,
પચરંગી ચઢાવીએ વાવટા
થાળમાં ભરો પાનના થોક, રત્નાગર રેલીઓ; ૪
રૂડાં ધોળ મંગળ ગીત ગાઈએ
વિવાહથી ઘણો વધતો ઉત્સાહ, રત્નાગર રેલીઓ;
આજ ઉત્તમ કામ આરંભોયુ;
વદે વિશ્વના જન "વાહ! વાહ!" રત્નાગર રેલીઓ. ૫
સખી આજનો દિવસ ઈતિહાસમાં;
લખવા લાયક ગણશે સૌ લોક, રત્નાગર રેલીઓ;
નામ અમર રહેશે રૂડા નરતણું;
જેણે રૂપીઆ ખરચ્યા છે રોક રત્નાગર રેલીઓ. ૬
શાણા શ્રીમંતે કુળને શોભાવીયું;
તે કીધું એવું આ ઉત્તમ કામ, રત્નાગર રેલીઓ,
ને સર્વે પ્રજાજન તરફથી;
દેશે આશીષ દલપતરામ, રત્નાગર રેલીઓ. ૭

દોહરો.

ઓગણિસેં છત્રીશના, જતાં જેઠ દિન ત્રીશ;
પુસ્તક આ પૂરૂં કર્યું, દિલ સમરી જગદીશ. ૧

દલપત કાવ્ય ભાગ ૧ લાનું શુદ્ધિપત્ર.

પૃષ્ઠ.	કોલમ.	લીટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૫	૨	૧૭	મી ૫	મી પં
૮	૨	૨૩	રસ નહિ	રસ
૧૧	૨	૩૩	શોક	શોગ
૧૩	૨	૧૪	પાસે	પાસ
૧૬	૧	૧૨	શું ગુંજાની	ગુંજાની
૧૬	૨	૧૫	હાંડીલ	હાંડલી
૧૭	૧	૨૫	હસ	હંસ
૨૨	૨	૧૫	સધરી	સંઘરી
૨૪	૧	૩	રુંગ	સંગ
૨૮	૧	૧૧	નિશાળે	વિશાળે
૨૮	૨	૩૪	ધ્રૂમ્ર	ધૂમ
૩૦	૨	૮	સદન	સદ્મ
૩૩	૧	૨	કાળે	કાળ
૩૮	૨	૨૭	પોતા તણે	પોતા તણો
૩૯	૧	૯	દ્રવ્ય તે	દ્રવ્ય જતે
૩૯	૧	૧૩	◌ાધીપણુ	ક્રોધીપણુ
૩૯	૧	૨૮	થયા	થયાં
૩૯	૧	૩૦	ગયા	ગયાં
૪૦	૧	૩	પારદેશ	પરદેશ
૪૨	૨	૧૩	અરે અસુખના	અરે સુખના
૪૨	૨	૨૫	બહુ બુદ્ધિ	બહુ વૃદ્ધિ
૪૩	૧	૨૭	સામાન	સમાન
૪૫	૧	૮	ખટ્યાં	ખૂટ્યાં
૪૬	૧	૨૪	આંખે	આખે
૪૬	૧	૩૧	ઇંદ્ર જ્રૂ	ઇંદ્રવજ્રૂ
૪૬	૧	૩૪	કર્યા	કર્યો
૪૭	૧	૯	જંમ	જેમ
૪૮	૨	૧૫	ખટક	ખડગ
૪૮	૨	૧૬	ધત	ધન
૪૯	૨	૩૫	અમલીએ	આમલીએ
૫૦	૧	૧૫	અધારિયું,	અંધારિયું
૫૦	૧	૨૦	બોલે છે	બોલે
૫૦	૧	૨૧	રણુમી	રણુભૂમી
૫૧	૧	૩૩	રતુમાં	રતુ
૫૨	૧	૩૨	ભામિનીની	ભામિની
૫૨	૨	૨	સજળ્યા	સજાવ્યા
૫૨	૨	૨૦	કવિ જન હિ	કવિ જન
૫૨	૨	૨૧	લહેર	લહેરે
૫૨	૨	૩૨	ધારી	ધારી
૫૨	૨	૩૪	ચડા	ચડ્યા
૫૨	૨	૩૬	ધારી	ધારી
૫૪	૧	૨૧	પુષ્પે	પુષ્પો
૫૪	૧	૩૩	ઇંદ્ર વજ્રા	ઇંદ્રવજ્રૂ
૫૪	૨	૩૬	રદ	શરદ
૫૫	૧	૧૧	૨૫	ઉપર
૫૫	૧	૧૪	પોઢ આ	પોઆ
૫૫	૧	૧૪	અસન	અશન
૫૫	૨	૨	ઉભાઇ	ઉભરાઈ
૫૬	૧	૩૭	સુસંખે પડાવે	સુખે સંપડાવે
૫૭	૧	૩૩	પ્રભાતનુ	પ્રભાતનું
૫૭	૨	૨	જીક્ષતર	જીત્રતર
૫૮	૧	૨૩	ધગ	પગ
૫૮	૨	૫	તે એમ વણુને	તે જાણિ એમ વણુને
૫૯	૧	૩૦	આભો	અભો
૫૯	૨	૨૬	છોડો	છોટો
૫૯	૨	૨૮	કંડાળો	કંટાળો
૬૦	૧	૧૪	ઠરે છે	કરે છે
૬૦	૨	૧૨	જાણે	જાણે
૬૦	૨	૧૪	પાલાશનાં	પલાશનાં
૬૧	૧	૧૭	સર્વે	સર્વ
૬૧	૨	૯	ઇંદ્રવજ્રૂ વૃત્ત	ઇંદ્રવિજય
૬૧	૨	૨૯	ઉચ્ચને	ઉચ્ચરે
૬૨	૧	૧૭	ઓલાપે	આલાપે

પૃષ્ઠ.	કોલમ.	લીટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૬૨	૨	૨૬	રતો	થતો
૬૩	૧	૧૧	સદ્રમુ	સમુદ્ર
૬૩	૨	૫	જગલી	જંગલી
૬૩	૨	૧૯	હપે	હવે
૬૪	૧	૧૮	મધે	મધ્યે
૬૪	૧	૨૬	કાર ખના તણો	કારખાના તણો
૬૪	૨	૭	તરખલું	તણખલું
૬૪	૨	૧૦	સફાઇ	સાફાઈ
૬૪	૨	૧૭	તૈઠાર	તૈયાર
૬૫	૧	૧૮	દિલગીરી	દિલગીર
૬૫	૧	૨૫	તે	તો
૬૬	૧	૬	સેવેશ્વર	સેશ્વર
૬૬	૧	૭	જગ	જગત્
૬૬	૧	૩૦	ન રહ્યો વર્ણો હું	ન રહ્યો હું
૬૭	૧	૧૧	નહિ	ન
૬૭	૧	૨૯	સ્વામિનાગ	સ્વામિનાથ
૬૭	૨	૮	દેવ	દેવના દેવ
૬૮	૨	૪	સુખદ્દતર	સુખદતર
૬૮	૨	૮	ધરથી	ધરણી
૬૮	૨	૧૭	યભ્યંત્તર	અભ્યંત્તર
૬૯	૧	૧૩	વર્ષનુ	વર્ષતું
૭૦	૨	૧૬	ઇમ્છા	ઇચ્છા
૭૦	૨	૧૮	દે	દૈ
૭૧	૨	૧	દખલો	દાખલો
૭૧	૨	૩૬	सर्वदेवंनमस्कारः	सर्वदेवनमस्कारः
૭૨	૧	૩૦	પુરાન	પુરાણ
૭૩	૧	૨૫	નિધાન	નિધાન
૭૩	૨	૨૪	સપ	સંપ
૭૪	૧	૨	ધર્બની	ધર્મની
૭૪	૧	૧૨	ષ	દ્વેષ
૭૪	૧	૩૩	જશે	હશે
૭૭	૧	૩૦	અશ્વમેઘને	અશ્વમેધને
૭૮	૧	૨૯	જગર્ત્તાર	જગકર્ત્તાર
૭૮	૨	૯	ટાળે ળ	ટાળે છે
૮૦	૧	૪	સુંજાણે	સુજાણે
૮૦	૧	૩૫	નયા	નથી
૮૧	૧	૨	થઇ ફજેત	થઇશ ફજેત
૮૨	૨	૨૬	પોતાવું	પોતાનું
૮૩	૨	૮	એને	અને
૮૪	૧	૨	મૂખે	મૂર્ખ
૮૪	૧	૩૧	જસ	જળ
૮૬	૧	૨૩	શોધયી	શોધથી
૮૮	૧	૩૦	ઘણુા	ઘણા.
૮૮	૧	૩૦	ઘંટી	ઘંટી
૮૯	૨	૩૨	સઘસો	સઘળો
૯૧	૧	૧૬	ગતિ ગતિ	ગતિ
૯૧	૧	૨૨	લર્જહીણુ	લજ્જાહીણુ
૯૨	૧	૧૧	ત્રેસડ	ત્રેસડયા
૯૩	૧	૩૧	કુટે	ફૂટે
૯૩	૧	૩૨	કુટે	ફૂટે
૭૧	૨	૩૬	મદ્દે	મધ્યે
૯૪	૨	૧૭	કહીં	કહે
૯૫	૧	૭	ધરધરણી ધર	ધર ધર ધરણીધર
૯૫	૨	૧૦	પેઠે	પઠે
૯૬	૧	૧૦	કેર્યો	કર્યો
૯૬	૧	૨૯	વાવરવા	વાપરવા
૯૭	૧	૩૫	ચાખે	ચાખો
૯૮	૨	૧૬	ઠામ	કામ
૯૯	૧	૧૫	આગથી	આગળથી
૧૦૨	૧	૩૩	વિચર	વિચાર
૧૦૩	૧	૨૫	सार्द्ध	सार्द्ध
૧૦૩	૧	૨૬	राज्यो	राज्ये
૧૦૪	૧	૧	રાકકરણ	રાયકરણ
૧૦૪	૧	૮	ગુણિયવ	ગુણિયલ
૧૦૪	૧	૨૧	એરે	અરે
૧૦૪	૨	૧૬	સુરીતથી	સુરીતથી
૧૦૫	૧	૯	પાસે	પામે
૧૦૫	૧	૩૩	વદન	વંદન
૧૦૫	૨	૯	ફૂટ	ફૂટ

પૃષ્ટ.	કોલમ.	લીટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૧૦૫	૨	૧૨	કાગુ	કાગ
૧૦૮	૧	૨	શોભિલાં.	શોભિતાં
૧૦૮	૧	૩૩	તરગ	તરંગ
૧૦૯	૧	૪	મીરતો	નીરતો
૧૦૯	૨	૪	દીઠડાં	ડીટડાં
૧૦૯	૨	૨૩	તારાથી	રાતાથી
૧૧૦	૧	૨૬	કૌસ્ભ	કૌસ્તુભ
૧૧૦	૧	૨૭	વૃક્ષના	વૃક્ષની
૧૧૧	૧	૨૫	લ	લૈ
૧૧૧	૧	૩૩	રૂવે	રૂપે
૧૧૧	૨	૬	રગે	રંગે
૧૧૨	૧	૧૮	ધસી	ધસી
૧૧૩	૧	૧	.	ભુજંગી
૧૧૩	૧	૮	તપો	તપ્યા
૧૧૩	૧	૧૯	ચદ્ર	ચંદ્ર
૧૧૪	૨	૧૭	તે	ને
૧૧૪	૨	૧૭	મદ્ધે	મધ્યે
૧૨૩	૨	૪	આહક જાણુ	આહક જે જાણુ
૧૨૩	૨	૯	પ્રમાણુ	પ્રણામ
૧૨૩	૨	૨૭	તારા મંટળ	તારામંડળ
૧૨૪	૧	૨૭	ઉચરાવ	ઉચરાય
૧૨૬	૨	૪	મરઠી	મરાઠી
૧૨૬	૨	૮	સાહેબશું	સાહેબ
૧૨૭	૧	૨૭	મહારાણી	મહામણી
૧૨૭	૧	૨૮	આપણી	આપની
૧૨૭	૧	૩૫	એને	અને
૧૨૭	૨	૧૭	અંધનું	અધર્મ
૧૩૦	૧	૨૬	પ્રાત	પ્રાંત
૧૩૦	૨	૧૯	નામથી આઠે	નામથી આ આઠે
૧૩૧	૧	૨૯	पानो	पानी
૧૩૧	૨	૬	ધાન	દાન
૧૩૨	૧	૯	શોધકનારો	શોધનારો
૧૩૪	૧	૩૪	ભણીને	ભણાવીને
૧૩૪	૨	૯	વહિની	વાહિની
૧૩૬	૧	૧૩	થાય	થયા
૧૩૮	૧	૩૬	પરિપૂર્ણ	પરિપૂરણ
૧૩૯	૧	૧૫	તો	તેનો
૧૪૦	૧	૩૫	ળ કી	નકી કીયું
૧૪૦	૧	૨૭	સખ્યા	સંખ્યા
૧૪૩	૨	૧૩	નિખ્યું	નિર્ખ્યું
૧૪૬	૧	૧૭	વૃધનો	વધનો
૧૪૭	૨	૨૬	ચાળી	વાળી
૧૪૮	૨	૧૫	કહી છે.	રહી છે.
૧૫૦	૧	૧	કીરને	કરીને
૧૫૦	૧	૨	કોપ	કોય
૧૫૧	૧	૨૫	સભારો	સંભારો
૧૫૧	૨	૧૫	ભલી;	ભરી;
૧૫૨	૧	૨	તણે છે	તાણે છે
૧૫૨	૧	૪	નર્મી	નહિ
૧૫૨	૧	૨૦	પણ	ઘણા
૧૫૨	૧	૨૪	સુસ્વરન	સુસ્વરનું
૧૫૨	૧	૨૫	કલે લીત	કલોલિત
૧૫૨	૧	૨૭	જાનું	જુનું
૧૫૨	૧	૨૮	રમાપુરના	રમાપુરની
૧૫૨	૧	૨૯	પતિને	પતિનું
૧૫૨	૧	૩૦	જાઇ	જોઇ
૧૫૨	૨	૩૦	ન ધર્યે.	ન ધર્યો.
૧૫૩	૨	૧૩	સહરીએ,	સંહરીએ,
૧૫૪	૧	૧૬	નોધર	નોધણ
૧૫૪	૧	૨૧	સંપ્રત	સુપ્રત
૧૫૪	૨	૧૭	અને	એને
૧૫૪	૨	૨૨	ઠગથી	ઠગથી
૧૫૪	૨	૩૨	सेनापातिको	सेनापतिको
૧૫૫	૧	૧	होमके	होसके
૧૫૫	૩	૧	रमाका	रसाला
૧૫૫	૧	૩૦	ધારે છે.	ધરે છે.
૧૫૫	૨	૩૦	આર	આઠ
૧૫૫	૨	૩૦	અથાહ	અથાગ
૧૫૬	૨	૧૦	ધાયાં;	ધોયાં

પૃષ્ઠ.	કોલમ.	લીટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૧૫૭	૧	૧૩	કેળરિયા	કેશરિયા
૧૫૮	૧	૭	કેવ	દેવ
૧૫૮	૨	૨૨	તત્ર	તવ
૧૬૦	૧	૨૯	પડિત	પંડિત
૧૬૧	૧	૧	મજ્જે	જેમ
૧૬૧	૧	૯	ઠેક	ઠીક
૧૬૧	૧	૧૮	સભ્માં	સભામાં
૧૬૨	૨	૨૩	તતો	તેતો
૧૬૪	૧	૪	વસળ	વરાળ
૧૬૪	૨	૮	ઉપરબોલતાંજ	ઉપર બોલ બોલતાંજ
૧૬૫	૧	૧૩	શશિ	શીઘ
૧૬૫	૨	૧૬	જુઓ	જુએ
૧૬૬	૧	૨૯	બધ	બંધ
૧૬૬	૨	૧૧	મહાર્થી	મહારથી
૧૬૭	૨	૨૦	વળી	વાળી
૧૬૭	૨	૨૨	રાજહસ	રાજહંસ
૧૬૭	૨	૨૬	સપટબરે	સપ્ટેંબરે
૧૭૦	૨	૩૧	હરરોજ	હરરોજ
૧૭૨	૧	૧	प्रकरण ६ ठं	प्रकरण ६ ठुं
૧૭૨	૧	૨૧	અંકુશળથી મેગળ	અંકુશથી રહે મેગળ
૧૭૩	૧	૩૦	મન	મટ
૧૭૩	૧	૩૫	ચસે	ચુસે
૧૭૩	૨	૮	તે સુધારો	ન સુધારો
૧૭૩	૨	૨૧	તો તો	તો તે
૧૭૫	૧	૧૨	પક્ષ	પણ
૧૭૬	૧	૨૫	મહો હબત	મહોબત
૧૭૬	૨	૫	ફેરમાં	ફેલમાં
૧૮૦	૧	૨૦	ધરે ન	ધરે ને
૧૮૦	૨	૧૨	ારણુ	મારણુ
૧૮૧	૧	૬	કર્યાં	નર્યાં
૧૮૧	૧	૨૪	પૃર્થી	પૃથ્વી
૧૮૧	૧	૩૦	અપિમાન	અભિમાન

પૃષ્ઠ.	કોલમ.	લીટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૧૮૪	૧	૩	મત્રથી	મંત્રથી
૧૮૫	૨	૨૪	વ્યસન	વ્યસની
૧૮૬	૨	૧૦	પડે	પડે
૮૧૭	૧	૧૭	ન વિચારે	ના વિચારે
૧૮૮	૨	૨૬	વ્યભિચારી	વ્યભિચાર
૧૮૮	૨	૨૯	ન	ને
૧૯૦	૧	૨૭	શેય	હોય
૧૯૧	૨	૨૨	વક્રપણુ	વક્રપણુ
૧૯૨	૧	૧૭	ધીરજ છે	ધીરજ તે
૧૯૨	૧	૨૫	વાત્રાહમાં	વીવાહમાં
૧૯૪	૨	૩	ભૂજતણું	ભૂપતણું
૧૯૪	૨	૯	જે	જો
૧૯૪	૨	૨૯	ભગાવી	લગાવી
૧૯૫	૧	૧૯	ઠરેળ	ઠરેલ
૧૯૬	૨	૨૨	વિવિધે	વિધવિધે
૧૯૭	૧	૬	સાપડયો,	સાંપડયો,
૧૯૯	૨	૧૬	ધરે	ધર
૨૦૨	૧	૪	શુભ	ન શુભે
૨૦૨	૧	૨૦	કામ.	કાન.
૨૦૨	૧	૩૭	દુર્બુદ્ધના	દુર્બુદ્ધિના
૨૦૨	૨	૨૧	તેમ	તમ
૨૦૩	૧	૧૮	દિગત	દિગંત
૨૦૪	૧	૨૧	રસમણી	રિસામણી
૨૦૪	૨	૧૬	ઝેર	ઝેરી
૨૦૪	૨	૩૨	કર્યા	કર્યાં
૨૦૫	૧	૭	સુખોધને	સુબોધને
૨૦૫	૧	૧૧	વિસારી	વિસરી
૨૦૬	૨	૨	કર્મછે	કર્મ તે
૨૦૭	૧	૩૦	તરેહને	તરેહનો
૨૦૭	૨	૧૬	તેતે	તેને
૨૦૮	૧	૧૪	આપે	આવે
૨૦૯	૧	૨૧	નરહે	નરે
૨૧૦	૧	૨૫	તેર ન	તેનર

પૃષ્ટ.	કોલમ.	લીટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૨૧૧	૨	૧૯	હારે ધારે	હારે કદિ ધારે
૨૧૨	૧	૩૧	વિલખતાં,	વિલખંતાં
૨૧૨	૧	૩૭	જીવલડો	જીવડલો
૨૧૩	૧	૧	નેણુનો	નેણાનો
૨૧૪	૧	૨૬	જગપતિ	જગતપતિ
૨૧૪	૧	૨૭	સરખાતાં	સમખાતાં
૨૧૪	૨	૩૧	જગકર્ત્તએ	જગકર્ત્તાએ
૨૧૫	૧	૨૧	લલચાવી	લલચાવીને
૨૧૫	૧	૨૪	તળવા;	ટળવા;
૨૧૫	૨	૯	સારે નિદરાથા	સારે ભર નિદરાથી
૨૧૬	૧	૧૧	સા	સૌ
૨૧૬	૨	૧૪	મુજનેજ ધારવા	મુજને સુધારવ
૨૧૮	૨	૩૫	ભણે	ભણે
૨૧૯	૧	૬	ઠરે	ઠરો
૨૧૯	૨	૯	સાંભળવા	સાંભરવા
૨૧૯	૨	૧૭	પિખરવારે;	વીખરવારે;
૨૧૯	૨	૨૩	ઝમરૂખ	ઝુમ્મરે
૨૨૧	૧	૨૪	ડુંગર	ડુંગરા
૨૨૧	૨	૩૫	કરજો વિચાર	કરજો ચિત્ત વિચાર
૨૨૨	૧	૧૭	ઠકક	ઠંડક
૨૨૨	૨	૧૦	જોણ્યા	જાણ્યા
૨૨૩	૧	૨૫	કરવા પુરા	કરવા ને પુરા
૨૨૩	૨	૭	આંગળીએ	આંગણીએ
૨૨૪	૧	૭	કરે ન વાંસે	કરે વાંસે
૨૨૪	૧	૩૩	ગળીએ જો,	ગાળીએ જો,
૨૨૬	૧	૧૩	સોપે	સોંપે
૨૨૭	૧	૨૧	સર્વેને	સર્વને
૨૨૭	૧	૩૬	તેથી	નથી
૨૨૭	૨	૩૪	પ્રેમ	પ્રેમે
૨૩૩	૨	૨	કેવા	લેવા
૨૩૩	૨	૧૨	ધધો	ધંધો
૨૩૪	૧	૩૨	માંહે;	માંરે;
૨૩૪	૨	૧૩	તૃપત	તૃપત
૨૩૫	૧	૧૭	પ્રખાત	પ્રખ્યાત
૨૩૫	૨	૨૦	લીધાં.	લીધાં રાજ.
૨૩૭	૧	૧૦	સમો	સામો
૨૩૭	૨	૨૪	સાને	સૌનો
૨૩૮	૨	૩	માત તાતને	માતને તાતને
૨૩૮	૨	૨૭	વનિતા	વીનતા
૨૪૦	૧	૩૫	વાલ ભર્યા	વાલપ ભર્યાં
૨૪૦	૨	૧૫	મુઝાશો મંન;	મુઝાશો ન મંન
૨૪૦	૨	૩૧	વદે	વંદે
૨૪૧	૧	૧૦	મોજ	મોજ
૨૪૧	૨	૨૭	નીત્ય	નિત્ય
૨૪૧	૨	૩૧	શીઅલ	શીયળ
૨૪૨	૧	૫	ભરમજી;	ભમરજી
૨૪૩	૧	૪	ભોઅરે	ભોગરે
૨૪૪	૧	૧૭	અંતરે ક્ષમાહિ	અંતરિક્ષમાંહિ
૨૪૪	૧	૧૮	અવ રે	અવરે
૨૪૪	૧	૨૬	બંધું	બંધુ
૨૪૪	૧	૨૭	સજનાર	સ્રજનાર
૨૪૪	૧	૩૫	ભંજન	ભજન
૨૪૪	૧	૩૬	અગનાથી	અજ્ઞાનથી
૨૪૪	૨	૧૦	બ્રમાંડ	બ્રહ્માંડ
૨૪૭	૨	૧૨	સર્વ	સર્વે
૨૪૭	૨	૧૨	સૌને	સૌજનને
૨૪૭	૨	૨૮	સસતુ	સસતું
૨૪૮	૧	૨૭	ચોરવાનું	ચોરવાનું
૨૪૯	૧	૧૧	ફાંટોરે;	ફાંટારે;
૨૪૯	૨	૧૭	ગુરૂવને	ગુરૂવારે
૨૫૦	૧	૯	માડો રે	માંડો રે
૨૫૦	૧	૧૨	સખી	સખો
૨૫૦	૧	૨૯	અંધારિવામાં	અંધારિયામાં
૨૫૦	૨	૯	પનમાં	મનમાં
૨૫૦	૨	૨૨	બાકીરે,	બાકી,
૨૫૨	૨	૧૪	રાખ,	રાખી
૨૫૩	૨	૨૬	રાંરે	હાંરે
૨૫૪	૧	૯	દલરતરામને	દલપતરામને

પૃષ્ઠ.	કોલમ.	લીટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૨૫૪	૧	૩૩	જગત્ત	જગત
૨૫૫	૨	૨	તેનો	તારો
૨૫૭	૧	૨૪	મે	મેં
૨૫૮	૪		નિસાળ	નિશાળ
૨૫૮	૧	૨૦	જળગાં	જળમાં
૨૫૮	૨	૨૫	વધુ	વધુ
૨૫૯	૧	૧૫	દ્વષ	દ્વેષ
૨૬૧	૧	૩૪	કૂંલીશમાં	કૂલીશમાં
૨૬૨	૨	૧	ઝરી	ઝેરી
૨૬૨	૨	૨૬	લીધો	લીધો
૨૬૩	૨	૩	બધાવ્યો	બંધાવ્યો
૨૬૩	૨	૨૦	થરો	થયો
૨૬૪	૧	૨૧	વબાર	વખાર
૨૬૪	૨	૧૯	દહાડા	દહાડો
૨૬૬	૧	૧૧	દહે	રહે
૨૬૬	૧	૨૬	રાંધે	રાંધી
			,,	
૨૬૬	૨	૨૬	સા	સૌ
૨૬૯	૧	૨૧	થઠી	થકી
૨૭૦	૧	૨૨	અહોશિ	અહોનિશ
૨૭૨	૧	૧૦	સર્વ	સર્વે
૨૭૨	૧	૧૭	દગ્દ્રિતા	દરિદ્રતા
૨૭૪	૨	૨૫	ઉશાદ	શીંદ
૨૭૪	૨	૨૬	૧ ધમ	હુધમ
૨૭૫	૨	૫	એરા	એ રાગ.
૨૭૫	૨	૩૪	બ દેહદુલ છે	છે દુર્લભ દેહ
૨૭૬	૧	૩૨	ક	કર
૨૭૬	૧	૩૪	જુગમાં તારૂં	જુગમાં રહેશે
૨૭૮	૧	૩૨	સગેરે;	સંગેરે,
૨૮૪	૧	૭	કયે	કરે
૨૮૫	૧	૧૮	જ્યાંરે	જ્યાં
૨૮૫	૨	૨	યસે !	વસે !
૨૯૧	૧	૬	ખબ	ખૂબ
૨૯૩	૨	૬	તે	તેં
૨૯૪	૧	૬	પ્રમાણુ	પ્રણામ
૨૯૪	૧	૧૨	સકટ	સંકટ
૨૯૪	૨	૪	અત	અંત
૨૯૫	૧	૧	કલ્પાંત	કલ્પાંત
૨૯૬	૧	૨૫	પડને	પંડને
૨૯૬	૨	૨૨	મધુરતા તો	મધુરતા
૨૯૭	૧	૨૫	બાધીને	બાંધીને
૨૯૮	૨	૮	દય	દયા
૨૯૯	૧	૧	કઠે	કંઠે
૨૯૯	૧	૧૭	બેડુરે,	બેડુ[illegible],
૨૯૯	૧	૩૬	સ્નહરે,	સ્નેહરે,
૨૯૯	૧	૩૬	સયર	સૈયર